

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 27
Том 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голік С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet

Вченою радою Державного вищого навчального закладу

«Ужгородський національний університет», протокол № 4 від 22.12.2022 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23097-12927Р,

видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2023

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Сваричевська А.П. МОВОВБИВСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	9
Середницька А.Я., Лук'янчук О.С. ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРОСТОРОВИХ ТА ЧАСОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК ПЕРЕМІЩЕННЯ В РІДИНІ В АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ДІЕСЛОВАХ.....	14
Січкач С.А., Денисюк І.А. ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ» В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ.....	19
Стовбур Л.М. ФУНКЦІОНУВАННЯ ОДНОРІДНИХ ПРИСУДКІВ І ПІДМЕТІВ У РОМАНІ ГАСЬКИ ШИЯН «ЗА СПИНОЮ»: СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	23
Теглівець Ю.В. ПОЛЬОВА СТРУКТУРА ТЕРМІНОЛОГІЇ ФОТОГРАФІЇ	28
Тумкова V., Lebedeva N. SPEECH ETIQUETTE AS A SOCIO-LINGUISTIC PHENOMENON OF THE BEHAVIOR CHARACTERISTICS OF AN ECONOMIC PROFILE SPECIALIST OF UKRAINE.....	33
Товстенко В.Р. ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПРОСТОРІЧЧЯ.....	41
Шаповаленко Н.М. МОВНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	46
Шевчук-Клюжева О.В. ВПЛИВ СІМЕЙНИХ МОВНИХ ПРАКТИК НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО ДИТЯЧОГО БІЛІНГВІЗМУ (НА МАТЕРІАЛІ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОГО ОПИТУВАННЯ РОДИН ІЗ КИЄВА).....	50

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Matkovska M.V. FUNCTIONING OF DIRECTIVE POLYILLOCUTIONARY VERBS IN THE HISTORY OF MIDDLE ENGLISH.....	58
Махоніна Н.Г. НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ «МОРАЛЬНІ ВІДНОСИНИ» (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ).....	63
Nevreva M.N., Dyachenko G.F., Duvanskaya I.A. ETYMOLOGICAL ANALYSIS OF NOUN SUFFIXES, FUNCTIONING IN THE TEXT CORPORA OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL DISCOURSE (ON THE BASIS OF “ELECTRICAL ENGINEERING”, “CHEMICAL ENGINEERING” AND “AUTOMOTIVE” TEXTS).....	69
Паничок Т.Я., Кузів М.З. ВПЛИВ АНГЛІЦИЗМІВ НА РОЗВИТОК НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	74
Petiy N.V. LANGUAGE REPRESENTATION OF WOMEN’S APPEARANCE IN MEDIA DISCOURSE.....	79
Підлужна І.А. СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ПОПОВНЕННЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	83
Савченко О.В. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ ПЕРЕКЛАДУ.....	88
Філатова О.О. ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ПРОМОВ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО ТА КІСІДА ФУМІО.....	94
Sheverun N.V., Herhel A.M., Hromova O.V. GERMANISMS AND THEIR ADAPTATION IN THE STRUCTURE OF MODERN ENGLISH-LANGUAGE POLITICAL TEXTS.....	98
Shchurachova D.S. ПРОФЕСІЙНА ЛЕКСИКА АНГЛОМОВНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ.....	103

РОЗДІЛ 3

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

Петришин М.Й. МЕНТАЛЬНІ КОНЦЕПТИ В ПАРЕМІЙНОМУ ПРОСТОРІ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ.....	107
Савчук Г.О. ЛАТИНСЬКІ НАЗВИ СПЕЦИФІЧНИХ ФОБІЙ.....	114

РОЗДІЛ 4

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Мельник П.В. ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВІВ ГІПЕРО-ГІПОНІМІЧНИХ ВІДНОШЕНЬ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА.....	118
Мірошник С.О. ПОНЯТТЯ «СЛЕНГ» ТА ЙОГО СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ.....	124
Озарчук І.В., Чумакова К.О. СПЕЦИФІКА ОСВІТИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ.....	128

РОЗДІЛ 5

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Орел А.С., Піскунов О.В. СЛОВОТВОРЧИЙ АСПЕКТ НЕОЛЕКСИКИ ЕПОХИ КОРОНАВІРУСУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКИХ МОВАХ.....	134
Пальчевська О.С., Іванишин Н.Л., Губич П.В. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИЧНИХ ЗАСОБІВ АНГЛОМОВНИХ ДОКУМЕНТІВ НАТО.....	139
Сливка Л.З. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ.....	144
Шаранова Ю.В., Маслов Є.О. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ У СФЕРІ ІНЖЕНЕРІЇ.....	150
Шокуров О.В., Чернявська С.М., Немерцова О.Є. ТИПОЛОГІЯ ПОМИЛОК У ПЕРЕКЛАДІ НАУКОВИХ ТЕРМІНІВ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ОНЛАЙН-РЕСУРСІВ	155
Yukhymets S.Yu. ON THE ISSUE OF OUTLOOK UNIVERSALS RENDERING IN ARTISTIC TRANSLATION.....	162

РОЗДІЛ 6

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Руднянин О.І., Мельник Н.М. ОБРАЗ ДОБИ І ГЕНЕРАЦІЇ «ЗАГУБЛЕНОГО ПОКОЛІННЯ» В ПРИВАТНИХ КОРЕСПОНДЕНЦІЯХ	167
Сізова К.Л., Бутко Л.В., Шабуніна В.В. ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ ЯК ПРОЯВ ТЯГЛОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ	172
Солодка Л.О. МІЛІТАРНА ПРОБЛЕМАТИКА У ХУДОЖНЬОМУ ПОЛОТНІ М. МАТІОС «ЧЕРЕВИЧКИ БОЖОЇ МАТЕРІ».....	176
Філат Т.В. СВОЄРІДНІСТЬ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ВОЄННОЇ ТЕМИ В ЛІРИЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО.....	180

РОЗДІЛ 7

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Балла Е.Ю. ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ ПОВІСТІ МИХАЙЛА ГАФІЇ ТРАЙСТИ «МІЖ КОХАННЯМ І СМЕРТЮ».....	186
Дроздовський Д.І. ПОЗИТИВІСТСЬКЕ ТА МЕТАФІЗИЧНЕ МИСЛЕННЯ В РОМАНІ «РОЗКОЛИНИ» Н. Г'ЮСТОН: ПАРАДИГМА «CRUEL OPTIMISM».....	192
Киричук-Хассан Саїд Хассан У.І. АКСІОЛОГІЧНІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ ТУРЕЦЬКОГО ПИСЬМЕННИКА ЯВУЗА БАХАДИРОГЛУ.....	198
Паламар О.В. КІНЕМАТОГРАФІЧНИЙ ТИП НАРАЦІЇ У КІНОРОМАНІ НАРАТИВУ В РОМАНІ «LAUGHTER IN THE DARK» В. НАБОВА.....	202
Ревуцька С.К., Стаднійчук С.В. РЕВНОЦІ ЯК ФАКТОР ВНУТРІШНІХ І ЗОВНІШНІХ КОНФЛІКТІВ В РОДИНІ (НА ПРИКЛАДІ Оповідання З. ЛЕНЦА «СУПЕРНИЦІ»).....	206

РОЗДІЛ 8

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Копаниця Л.М., Павлова А.К. ХРИСТИЯНСЬКІ ІМПЕРАТИВИ В НЕОБРЯДОВОМУ
УСНОПОЕТИЧНОМУ ТВОРІ: ЛЮДИНОТВОРЧА ФУНКЦІЯ 212

РОЗДІЛ 9

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Динікова Л.Ш., Бобко А.М. ПУБЛІЦИСТИКА І. ГАСПРИНСЬКОГО
ЯК РУШІЙНА СИЛА ЕМАНСИПАЦІЇ ЖІНОК КРИМУ.....218

РОЗДІЛ 10

РЕЦЕНЗІЇ

Пена Л.І. СЛОВОВІР У СТРУКТУРУВАННІ ТЕКСТУ.....223

Черниш А.Є. ГРАНІ ОСМИЛЕННЯ ЕПІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ОЛЕСЯ УЛЬЯНЕНКА.....226

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGE**

Svarychevska A.P. SPEECH MURDER OF THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	9
Serednytska A.Ya., Lukianchuk O.S. MEANS OF EXPRESSION OF SPATIAL AND TEMPORAL CHARACTERISTICS OF MOVEMENT IN LIQUID IN ENGLISH AND UKRAINIAN VERBS.....	14
Sichkar S.A., Denysiuk I.A. PECULIARITIES OF TEACHING THE DISCIPLINE «UKRAINIAN FOR SPECIFIC PURPOSES» IN A BLENDED LEARNING ENVIRONMENT.....	19
Stovbur L.M. FUNCTIONING OF HOMOGENEOUS PREDICTIONS AND SUBJECTS IN THE NOVEL «BEHIND THE BACK» BY HASKA SHYIAN: A STYLISTIC ASPECT.....	23
Tehlivets Yu.V. FIELD STRUCTURE OF PHOTOGRAPHY TERMINOLOGY.....	28
Tymkova V., Lebedeva N. SPEECH ETIQUETTE AS A SOCIO-LINGUISTIC PHENOMENON OF THE BEHAVIOR CHARACTERISTICS OF AN ECONOMIC PROFILE SPECIALIST OF UKRAINE.....	33
Tovstenko V.R. PHONETIC FEATURES OF THE UKRAINIAN VERNACULAR.....	41
Shapovalenko N.M. LANGUAGE TRAINING OF LAW STUDENTS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION.....	46
Shevchuk-Kliuzheva O.V. THE INFLUENCE OF FAMILY LANGUAGE PRACTICES ON UKRAINIAN-RUSSIAN CHILDREN'S BILINGUALISM (BASED ON THE SOCIOLINGUISTIC SURVEY OF KYIV FAMILIES).....	50

SECTION 2**GERMANIC LANGUAGES**

Matkovska M.V. FUNCTIONING OF DIRECTIVE POLYILLOCUTIONARY VERBS IN THE HISTORY OF MIDDLE ENGLISH.....	58
Makhonina N.H. NATIONAL-CULTURAL FEATURES OF GERMAN AND UKRAINIAN PHRASEOLOGICAL UNITS FROM THE THEMATIC GROUP “MORAL RELATIONS”.....	63
Nevreva M.N., Dyachenko G.F., Duvanskaya I.A. ETYMOLOGICAL ANALYSIS OF NOUN SUFFIXES, FUNCTIONING IN THE TEXT CORPORA OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL DISCOURSE (ON THE BASIS OF “ELECTRICAL ENGINEERING”, “CHEMICAL ENGINEERING” AND “AUTOMOTIVE” TEXTS).....	69
Panychok T.Ya., Kuziv M.Z. THE IMPACT OF ANGLICISMS ON THE DEVELOPMENT OF GERMAN LANGUAGES.....	74
Petiy N.V. LANGUAGE REPRESENTATION OF WOMEN'S APPEARANCE IN MEDIA DISCOURSE.....	79
Pidluzhna I.A. SEMANTIC DERIVATION AS A SOURCE OF COMPLEMENTING THE YOUTH SLANG OF THE MODERN GERMAN LANGUAGE.....	83
Savchenko O.V. COMPETENT APPROACH IN TEACHING TRANSLATION.....	88
Filatova O.O. LINGUISTIC AND CULTURAL ANALYSIS OF VOLODYMYR ZELENSKYI AND KISIDA FUMIO SPEECHES.....	94
Sheverun N.V., Herhel A.M., Hromova O.V. GERMANISMS AND THEIR ADAPTATION IN THE STRUCTURE OF MODERN ENGLISH-LANGUAGE POLITICAL TEXTS.....	98
Shchypachova D.S. PROFESSIONAL VOCABULARY OF THE ENGLISH-LANGUAGE MASS MEDIA: STRUCTURAL CHARACTERISTICS.....	103

SECTION 3**CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES**

Petryshyn M.I. MENTAL CONCEPTS IN THE PAREMIC SPACE OF THE LATIN LANGUAGE.....	107
Savchuk H.O. LATIN NAMES OF SPECIFIC PHOBIAS.....	114

SECTION 4**GENERAL LINGUISTICS**

Melnyk P.V. PECULIARITIES OF HYPER-HYPONYMIC RELATIONS IN THE TERMINOLOGY OF INFORMATION LAW.....	118
Miroshnyk S.O. THE CONCEPT OF "SLANG" AND ITS BASIC CHARACTERISTICS.....	124
Ozarchuk I.V., Chumakova K.O. SPECIFICS OF EDUCATION IN UNITED KINGDOM DURING THE PANDEMIC.....	128

SECTION 5**TRANSLATION STUDIES**

Orel A.S., Piskunov O.V. WORD-FORMING ASPECT OF NEOLEXICS OF THE CORONAVIRUS ERA IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES.....	134
Palchevska O.S., Ivanyshyn N.L., Hubyh P.V. ENGLISH LANGUAGE NATO DOCUMENTS LEXICAL MEANS USE AND TRANSLATION PECULIARITIES.....	139
Slyvka L.Z. FEATURES OF THE TRANSLATION OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TERMINOLOGY FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN.....	144
Sharanova Yu.V., Maslov Ye.O. TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATIONS OF THE TEXTS OF ENGINEERING FIELD.....	150
Shokurov O.V., Cherniavska S.M., Nemertsova O.Ye. TYPOLOGY OF ERRORS IN THE TRANSLATION OF SCIENTIFIC TERMS USING ONLINE RESOURCES.....	155
Yukhymets S.Yu. ON THE ISSUE OF OUTLOOK UNIVERSALS RENDERING IN ARTISTIC TRANSLATION.....	162

SECTION 6**UKRAINIAN LITERATURE**

Rudniianyn O.I., Melnyk N.M. THE IMAGE OF THE ERA AND THE «LOST GENERATION» IN PRIVATE CORRESPONDENCE.....	167
Sizova K.L., Butko L.V., Shabunina V.V. INTERTEXTUAL CONNECTIONS AS A MANIFESTATION OF THE GRAVITY OF THE UKRAINIAN LITERARY TRADITION EXTENSION.....	172
Solodka L.O. MILITARY ISSUES IN THE BOOK OF M. MATIOS «THE SHOES OF THE MOTHER OF GOD».....	176
Filat T.V. UNIQUE INTERPRETATION OF THE WAR THEME IN THE LYRICS OF LINA KOSTENKO.....	180

SECTION 7**LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES**

Balla E.Yu. THE ARTISTIC ORIGINALITY OF "BETWEEN LOVE AND DEATH" STORY BY MYKHAILO HAFIYA TRAISTA.....	186
Drozdovskyi D.I. POSITIVIST AND METAPHYSICAL THINKING IN N. HUSTON'S «LIGNES DE FAILLE»: «CRUEL OPTIMISM» PARADIGM.....	192
Kyrychuk-Khassan Said Khassan U.I. AXIOLOGICAL MOTIVES IN THE OEUVRE OF THE TURKISH WRITER YAVUZ BAHADIROGLU.....	198
Palamar O.V. THE CINEMATOGRAPHIC TYPE OF NARRATION IN THE MOVIE NOVEL OF THE NARRATIVE IN THE V. NABOKOV'S NOVEL «LAUGHTER IN THE DARK»	202
Revutska S.K., Stadniichuk S.V. JEALOUSY AS A FACTOR OF INTERNAL AND EXTERNAL CONFLICTS IN THE FAMILY (ON THE EXAMPLE OF «THE RIVALS» BY Z. LENTS).....	206

**SECTION 8
FOLKLORISTICS**

Kopanytsia L.M., Pavlova A.K. THE CHRISTIAN IMPERATIVES IN NON-RITUAL ORAL POETICS:
HUMAN CREATING FUNCTION.....212

**SECTION 9
CRIMEAN TATAR LITERATURE**

Dynikova L.Sh., Bobko A.M. PUBLICISTICS OF I. GASPRINSKY AS A DRIVING FORCE
FOR THE EMANCIPATION OF CRIMEAN WOMEN..... 218

**SECTION 10
REVIEWS**

Pena L.I. STRUCTURING OF THE TEXT.....223
Chernysh A.Ie. SIDES OF THE INTELLIGENCE OF THE EPIC CREATIVITY OF OLESIA ULYANENKA.....226

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНЬСЬКА МОВА

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.1>

МОВОВБИВСТВО УКРАЇНЬСЬКОЇ МОВИ SPEECH MURDER OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Сваричевська А.П.,

*orcid.org/0000-0002-0954-101X**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри мовної підготовки**Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія»*

У статті розглянуто проблеми смерті мови та лінгвоциду (мововбивства) загалом та української мови зокрема. Встановлено, що історія лінгвоциду української мови сягає понад чотирьох століть, а головним її ворогом була, є і залишається Російська імперія. Метою статті є висвітлення проблеми лінгвоциду української мови як штучного зближення української мови з російською, повсюдних заборон та втручання у внутрішній розвиток української мови задля її знищення як незалежного мовного утворення. Обґрунтовано, що лінгвоцид завжди має агресивний характер та здійснюється на основі соціального, економічного та політичного тиску з боку агресора з метою обмеження свободи та втрати національної ідентичності поневоленого народу. Окреслено основні форми лінгвоциду української мови з боку Росії, зокрема лінгвоцид на основі (шляхом/через): заборони мови чужою державою; приниження статусу й престижу мови; оголошення мови неприродною та неавтохтонною; «зближення» й уподібнення мови; ставлення до носіїв мови; освіти («насаджування» мови через освітню систему); здійснення демографічної та мовної політики; привілеї для панівної (російської) мови і її носіїв; насаджування «свободи вибору» мови; звуження соціальної приналежності мови; боротьбу із «засиллям української мови» та винищенням мовознавців-україністів та української інтелігенції.

Визначено три основні лінгвістичні заходи, які використовувалися Росією для активного знищення української мови: «криміналізація» як зображення використання української мови як загрози національній згуртованості; «діалектизація» як ненадання українській мові статусу «мови»; «деінтелектуалізація» – представлення української мови як «нецивілізованої», «плебейської», «селянської» або «некультурної».

Ключові слова: лінгвоцид, мововбивство, смерть мови, русифікація, лінгвістичні заходи.

The article deals with the issue of language death and linguicide (speech murder) in general and in particular, the Ukrainian language. It has been determined that the history of linguicide of the Ukrainian language goes back more than four centuries, and its main enemy was, is and remains the Russian Empire. The purpose of article is the outlining the issue of linguicide of the Ukrainian language as an artificial approximation of the Ukrainian language with Russian, widespread prohibitions and interference in the internal development of the Ukrainian language in order to destroy it as an independent linguistic formation. It has been substantiated that linguicide always has an aggressive nature and is carried out on the basis of social, economic and political pressure from the aggressor in order to limit the freedom and loss of the national identity of the enslaved people. The main forms of linguicide of the Ukrainian language on the part of Russia have been outlined, in particular linguicide based on (by/through): language prohibitions by a foreign state; degrading the status and prestige of the language; declaring the language unnatural and non-autochthonous; «convergence» and assimilation of the language; attitude towards native speakers, education (language «planting» through the educational system); implementation of demographic and language policy; privileges for the dominant (Russian) language and its speakers; installing «freedom of choice» of language; narrowing of the social affiliation of the language; the fight against the «immigration of the Ukrainian language» and the extermination of Ukrainian linguists and the Ukrainian intelligentsia.

Three main linguistic measures used by Russia for active destruction of the Ukrainian language have been identified: «criminalization» as representation of use of the Ukrainian language as a threat to national unity; «dialectication» as not giving the Ukrainian language a status of «language»; «deintellectualization» – presenting the Ukrainian language as «uncivilized», «plebeian», «countrified» or «uncultured».

Key words: linguicide, speech murder, language death, russification, linguistic measures.

Постановка проблеми. Ідентифікаційною характеристикою етносу в усі часи залишалася мова як джерело всього сущого («Спочатку було слово...»), зокрема й самої людини. Мова є культурним феноменом, у якому акумулюється інте-

лектуальний та духовний досвід народу. Саме мови, мабуть, є найскладнішими структурами, які будь-коли винайшов людський розум, однак, на жаль, вони також гинуть. Як доцільно зазначають Л. Мацько та співавтори, «втрата мови

призводить до втрати національної ідентичності, що більш – загибелі нації як цілісного організму. Мова є тим чинником, що дає змогу представникам однієї спільноти розуміти одне одного на глибинному, підсвідомому рівні» [4, с. 58]. Це прекрасно розуміли наші одвічні вороги-росіяни і протягом чотирьох століть займалися активним мововбивством (лінгвоцидом української мови). Лінгвоцид (мововбивство) передбачає свідоме, цілеспрямоване нищення певної мови як головної ознаки етносу – народності, нації. Лінгвоцид спрямовується передусім проти писемної форми мовлення [13, с. 32]. Лінгвоцид – це винищення мов, аналогічна концепція (фізичного) геноциду. Смерть мови – це відмирання мов, аналогічна концепція природної смерті. Смерть мови завжди має причини, які можна ідентифікувати та проаналізувати. Водночас смерть мови – це не лише мовна втрата, це втрата культури та спадщини.

Дослідження проблеми лінгвоциду української мови необхідне для висвітлення ідеологій, структур і процесів, пов'язаних із мовною нерівністю, та їхніх результатів. Це вимагає розрізнення між долею мов і долею їхніх носіїв, долею окремих осіб і долею груп, ідеологіями, структурами та процесами проти результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, варто констатувати, що надзвичайно актуальна проблема лінгвоциду (мововбивства) української мови не була предметом лінгвістичних досліджень, оскільки в Україні з кінця XVII до кінця XX ст. цьому не сприяли історичні реалії. Проблема лінгвоциду висвітлювалися ще І. Огієнко, М. Костомаровим, І. Франком, Ю. Шевельовим. Сучасні науковці-мовознавці досліджували проблему лінгвоциду української мови в таких аспектах: історичний шлях знищення української мови (В. Баденкова [1], Л. Мацько та В. Христенюк [4], Л. Масенко [11], Н. Шеремета [12] та ін.), питання лінгвоциду як форми мовної політики (Н. Гавдида та Л. Назаревич [2], М. Чаїнська (М. Chayinska), А. Кенде (А. Kende), М. Вол (М. Wohl) [15]) та форми геноциду української мови (А. Панченко [6], Я. Радевич-Винницький [7]), психологічних аспектів лінгвоциду (мововбивства) в Україні (І. Грималюк [3], Н. Шеремета [12] та ін.), документальне висвітлення методів «історичного складання» російськомовного населення України (С. Мельничук [5], О. Різників [9], Р. Смаль-Стоцький [10] та ін.). Однак, попри наявність досліджень проблеми мововбивства у сучасних соціолінгвістичних дослідженнях, донині наукові пошуки такого характеру зали-

шаються актуальними. Передусім, це зумовлено повномасштабною війною Росії проти України, в межах якої Росія використовує лінгвоцид на тимчасово окупованих територіях як складову агресивної політики геноциду проти українців. Українська мова як важливий чинник національної ідентичності та державотворення є однією з головних цілей Росії у війні проти України.

Метою статті є висвітлення проблеми лінгвоциду української мови, що відбувався та подекуди відбувається на теренах України шляхом штучного зближення української мови з російською, повсюдних заборон та втручання у внутрішній розвиток української мови задля її знищення як незалежного мовного утворення.

Виклад основного матеріалу. Існує очевидний консенсус щодо деяких найпоширеніших причин зниження мови та її смерті. Так, Д. Крістал, намагаючись каталогізувати етіологію смерті мови, одним із чинників визначає смерть самих мовців через голод, посухи, хвороби, стихійні лиха, війни (цивільні чи міжнародні) та фізичний геноцид [15, с. 49]. Тому розглянемо, як вмирають мови або які бувають види смерті мов:

1) поступова смерть мови: повільно, протягом певного часу;

2) смерть мови знизу доверху: припинення використання мови, за винятком особливих обставин (наприклад, літургійна мова);

3) смерть мови зверху вниз: коли мовний зсув починається в середовищі високого рівня, наприклад уряді;

4) радикальна смерть мови: зникнення мови, коли всі її носії перестають говорити нею;

5) лінгвоцид (також відомий як раптова смерть, мовний геноцид, фізична смерть мови, біологічна смерть мови);

6) мовне виснаження: втрата володіння мовою на індивідуальному рівні.

У межах статті ми детально зупинимося на лінгвоциді (мововбивстві), зокрема лінгвоциді української мови. Термін «linguicide» у науковий обіг запровадив український дослідник Ярослав-Богдан Рудницький. Цим поняттям він «уперше позначив будь-які спроби суспільства чи державних інституцій обмежити або підтримати використання однієї мови завдяки іншій» [1, с. 68]. Відомий мовознавець Ярослав Радевич-Винницький, який досліджує взаємозв'язок мови та нації відзначає, що «лінгвоцид – це свідомо, цілеспрямована політика і суспільна практика панівної нації (її державних, релігійних, громадсько-політичних структур тощо), скерована на ліквідацію мови під-

леглого народу з метою його денаціоналізації і асиміляції» [8, с. 187]. Варто підкреслити, що кінцевою метою лінгвоциду є не геноцид як фізичне винищення певного народу, а етноцид – ліквідація народу як окремої культурно-історичної спільноти, винародовлення етносу [6]. Основне завдання лінгвоциду – забезпечити народу втрату історичної пам'яті, етнічного імунітету та національної ідентичності, що сприяє повній його асиміляції – поглинанню поневоленого народу іншим. В історичному екскурсі прослідковуються найрізноманітніші форми лінгвоциду, зокрема жорсткі та помірковані, активні та пасивні, відверті та закамфльовані, однак це ніколи не змінювало суті та кінцевої мети лінгвоциду. Акти лінгвоциду української мови в усі часи завжди супроводжувалися та супроводжуються погрозами, залякуванням, застосуванням фізичної сили, психологічного тиску, обмеженням волі, викраденням, тортурами, вбивствами, іншими злочинами проти українців.

З огляду на це, можемо стверджувати, що сучасна мовна ситуація в Україні є передусім результатом надзвичайно тривалої агресивної мовної політики Росії проти української мови, української ідентичності та української державності, яку вона ще чотири століття тому, протягом яких здійснила 134 заборони на українську мову, починаючи з царських і до брежнєвських часів.

Основними формами лінгвоциду української мови з боку Росії були (а подекуди залишаються):

- лінгвоцид на основі заборони мови чужою державою;
- лінгвоцид шляхом пониження статусу й престижу мови;
- лінгвоцид через оголошення мови неприродною та неавтохтонною;
- лінгвоцид на основі «зближення» і уподібнення мови;
- лінгвоцид на основі ставлення до носіїв мови;
- лінгвоцид через освіту («насаджування» мови через освітню систему);
- лінгвоцид шляхом здійснення демографічної та мовної політики;
- лінгвоцид через привілеї для панівної (російської) мови і її носіїв;
- лінгвоцид шляхом насаджування «свободи вибору» мови;
- лінгвоцид на основі звуження соціальної приналежності мови;
- лінгвоцид через боротьбу із «засиллям української мови» та винищенням мовознавців-україністів та української інтелігенції.

Так, початок лінгвоциду української мови сягає XVII століття, коли у 20-х роках цього століття відбулося перше вилучення з усіх церков книг українського друку (незабаром ці книги спалили) та їхня заміна на російськомовні книги [1]. Продовжив лінгвоцид української мови Пьотр I, який заборонив українськомовне книгодрукування та наказав вилучити українські тексти з церковних книг, а його наступник Пьотр II пішов ще далі і наказав переписати з української на російську всі державні документи [7]. Саме з цього моменту почався лінгвоцид української мови та масова русифікація українського народу. До прикладу, в українських школах обов'язковим стало вивчення російської мови за російськомовними друкованими підручниками. Пізніше Катерина II заборонила викладати українською в Києво-Могилянській академії, а згодом зруйнувала Запорізьку Січ та закрила усі українські школи, які існували при полкових козацьких канцеляріях. Надзвичайно активно Російська імперія почала забороняти українську мову в XIX столітті, видавши низку злочинних указів, серед яких таємний Валуєвський циркуляр (1863 р.), яким заборонявся друк українськомовної духовної і популярної освітньої літератури та зазначалося, що «ніякої малоросійської (української) мови не було, немає і бути не може» [3]. Також Валуєвський циркуляр забороняв українські недільні школи, а імперська система російськомовної освіти розглядалася як ефективний засіб забезпечення мовної асиміляції шляхом передачі проросійських ідеалів наймолодшим поколінням [2, с. 78]. Культурних діячів того часу відправляли у заслання, серед них Олександр Кониський – автор слів пісні «Молитва за Україну» та Павло Чубинський – автор українського гімну. Українську мову в Російській імперії вважали штучною, таким собі наріччям простолюду і перекрученою російською мовою, зіпсованою польською.

Не менш нищівним для української мови був таємний Указ Александра II (Емський указ у 1876 р.), яким накладалася сувора заборона на ввіз до псевдоімперії будь-яких книжок і брошур «малоросійським наріччям», друкування оригінальних творів і перекладів, окрім історичних документів та творів художньої літератури, які не повинні були мати жодних відхилень від загально визнаного російського правопису [9]. Під заборону також потрапило українське театральне мистецтво – ввели заборону на постановку сценічних вистав й різноманітних вистав, друкування текстів до народних пісень та текстів

до нот українською мовою. Наступним трагічним та важким ударом для української мови був Указ Сенату Російської імперії (1908 р.), в якому українськомовна культура і освітня діяльність оголошена шкідливою, бо «може викликати наслідки, що загрожують спокою і безпеці» [8, с. 241]. Загалом у Російській імперії, а згодом і в радянській, постійно наголошувалося на недорозвиток української мови, її непридатності для спілкування у «вищих сферах», зокрема науці, мистецтві, політиці, військовій справі, ба навіть – у щоденному житті. Таким чином, посади високого статусу фактично були закриті для «народних мас».

Советська та імперська практика русифікації була значно агресивнішою, відрізнялася хіба що застосуванням інших (різноманітних) асиміляційних методів, які зумовлювалися відмінністю державних устроїв. Більшовицька партія, яка на той час зосередила у своїх руках всю повноту влади та підпорядкувала тотальному і повсюдному контролю всі сфери суспільного життя, здійснювала значно жорстокішу мовно-культурну асиміляцію ніж її попередниця – царська адміністрація [5; 10]. Можливість приховувати злочинні методи нищення національних мов і культур поневолених народів, які маскувалися під лицемірні гасла «єдиної сім'ї народів», «братерської дружби», пролетарського інтернаціоналізму», забезпечувало володіння всіма засобами масової інформації [11].

Саме советська система встановила контроль над структурою української мови – введено заборону на певні слова, синтаксичні конструкції, граматичні форми, правописні й орфографічні правила, а натомість повсюдно пропагувала інші, ближчі до російських або й живцем перенесені з російської мови [11, с. 7]. Так, ключовим звинуваченням, висунутим комісією до українського правопису 1928 року було звинувачення у створенні штучного бар'єра між українською та російською мовами.

Тенденція до усунення питомих рис української мови, що відрізняли її від російської, простежувалася і в запровадженій у 1933 р. ліквідації паралельних форм, вживання яких дозволяв правопис 1928 р. Так, у 1933 році було переглянуто українську термінологію і припинено видавати будь-які україномовні словники; уніфіковано радянську технічну термінологію з українською; змінено український правопис [11, с. 10]. Тобто реформа 1933 року зачепила не просто написання, а віковічні традиції орфографії і, головне, оригінальність системи української мови.

Незбагненні масштаби антиукраїнського терору дали свої плоди, і вже в другій половині 30-х років українська молодь та діти були майже цілком позбавлені навчальної літератури з української мови. Однак на цьому компартія не зупинилася і в 1938 році запровадила обов'язкове вивчення російської мови в школах національних республік СРСР, зокрема й в неросійських школах України. Наступним болючим ударом для української мови був прийнятий в 1946 новий український правопис, який був максимально наближений до російського та не відображав питомих українських слів, а вже в 1958 році рідна мова стала необов'язковою для вивчення (на відміну від російської). Це спричинило вагоме зменшення викладання українською мовою в усіх закладах освіти. Вже у 1961 році московитами проголошено політику «злиття націй», що, фактично, передбачало стирання звичаїв, мови та культури поневолених народів, серед яких й український. У 1970 році Міністерство освіти СРСР видає наказ, в якому йдеться, що написання та захист усіх дисертацій відбувається виключно російською мовою, навіть якщо вони стосуються української мови та літератури [3]. Далі були надбавки вчителям російської мови та літератури (у розмірі 16 %), заборона «Котляревських читань» та цензуроване видання «Кобзаря» Тараса Шевченка.

Загалом напрями мовознавчих досліджень в СРСР визначали три основні постулати:

1) надзвичайно позитивний та «благотворний» вплив російської мови на мови братніх народів (української, білоруської, азербайджанської тощо), необхідність зближення усіх «братніх» мов та запровадження в республіках гармонійної двомовності (з обов'язковістю російської);

2) необхідність формування спільного лексико-граматичного фонду мов народів СРСР [11];

3) необхідність та абсолютна вимога впровадження та повсюдного використання інтернаціоналізмів.

Наслідки відверто ворожої політики московитів щодо українців та української мови залишаються драматичними, залишаючи глибоко вкорінені емоційні сліди на менталітеті українців. За чотири століття лінгвоцид української мови зазнав найрізноманітніших форм – від інструменту розподілу людей на «цивілізованих» (російськомовних) та «селян, дикунів» (україномовних) до абсурдного очорнення та зневажання української мови в очах її носіїв (українців).

Висновки. Таким чином, ситуація з українською мовою є прикладом «активного лінгвоциду». З огляду на здійснений аналіз істори-

ко-лінгвістичної літератури, доцільно окреслити три основні лінгвістичні заходи, які використовувалися Росією для активного знищення української мови:

1) «криміналізація»: зображення використання української мови як загрози національній згуртованості та заборона її використання в державних та приватних справах, а також в освітній системі країни;

2) «діалектизація»: заперечення для української мови статусу «мови», що спричинювало її меншовартість;

3) «деінтелектуалізація» – представлення української мови як «нецивілізованої», «плебейською», «селянською» або «некультурної» (особливо в порівнянні з «чистотою» російською мовою).

Ці заходи супроводжувалися різними нелюдськими актами (діями), зокрема масове та примусове переселення українських сімей на українські території, заборона українських шкіл та книгодрукування, фізичне та юридичне покарання тих, хто нею розмовляв. Передбачуване «виправдання» цих дій полягало в твердженні, що українська мова та народ перешкоджають створенню «єдиної сім'ї народів» та етнокультурній міксації. Такі насильницькі акти Росії проти української мови розкривають два фундаментальні принципи, що лежать в основі ймовірних випадків лінгвоциду: одномовність сприймається як «нормальна» і «бажана», а можливість двомовності мовою меншини часто ігнорується або вважається небезпечною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баденкова В. М. Історія української літературної мови: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Миколаїв, 2017. 148 с.
2. Гавдида Н., Назаревич Л. Лінгвоцид як форма мовної політики. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство*. 2014. Вип. II (24). С. 77–80.
3. Грималюк І. М. Мововбивство і не тільки.... Вид. 2-ге, виправл., доповн. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2013. 40 с.
4. Мацько Л., Христенко В. Явище лінгвоциду в історії української літературної мови (XVII–XIX ст.). *Українська мова*. 2003. Вип. 2. С. 58–62.
5. Мельничук С. А. Моя боротьба за мову. Документальне висвітлення методів «історичного складання» російськомовного населення України. 2-ге вид., доп. Київ: Талком, 2017. 576 с.
6. Панченко А. С. Лінгвоцид – як геноцид української мови. «Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес»: тези доп. Міжнар. наук.-теор. конф. студ. і аспір. (Харків, 8–9 квітня 2014 р.). Харків: НТУ «ХПІ», 2014. С. 364–365.
7. Радевич-Винницький Я. Лінгвоцид як форма геноциду. К: Укр. вид. спілка ім. Ю. Липи, 2011. 78 с.
8. Радевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1997. 360 с.
9. Різників О. С. Спадщина тисячоліть українська мова. Чим вона багатша за інші? 2-ге вид., доп. та перероб. Тернопіль: Навч. Книга Богдан, 2011. 192 с.
10. Смаль-Стоцький Р. Українська мова в СРСР. Нью-Йорк; Торонто; Сідней: Наук. т-во ім. Шевченка в ЗДА, 1969. 318 с.
11. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду: Док. I матеріали / Упоряд.: Л. Масенко та ін. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 399 с.
12. Шеремета Н. Психологічний лінгвоцид в Україні: історичний аспект. 2022. Взято з <https://vdalo.info/psychologichnyj-lingvocyzd-v-ukrayini-istorychnyj-aspekt/> (дата звернення 26.02.2023 р.).
13. Шеремета Н. П. Історія української літературної мови: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2011. 132 с.
14. Chayinska M., Kende A., Wohl M. J. A. National identity and beliefs about historical linguistic are associated with support for exclusive language policies among the Ukrainian linguistic majority. *Group Processes & Intergroup Relations*. 2022. Vol. 25 (4). P. 924–940.
15. Crystal D. *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 245 p.

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРОСТОРОВИХ ТА ЧАСОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК ПЕРЕМІЩЕННЯ В РІДИНІ В АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ДІЄСЛОВАХ

MEANS OF EXPRESSION OF SPATIAL AND TEMPORAL CHARACTERISTICS OF MOVEMENT IN LIQUID IN ENGLISH AND UKRAINIAN VERBS

Середницька А.Я.,

orcid.org/0000-0003-0883-3229

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

Лук'янчук О.С.,

orcid.org/0009-0001-0105-3257

студентка IV курсу факультету іноземних мов

Львівського національного університету імені Івана Франка

В англійській та українській мовах дієслова переміщення в рідині чи по її поверхні є вагомою частиною лексичної системи. У картині світу української мови дієслова переміщення в рідині численні і високочастотні, оскільки процеси переміщення в рідині є актуальними для мешканців України – великої країни зі складним рельєфом, багатьма річками, виходом до моря. Острівне розташування Англії також зробило процеси переміщення в рідині та по її поверхні дуже вагомими для носіїв мови. У результаті цього лексична система англійських дієслів надзвичайно багата й деталізована. Зокрема, відповідниками одного українського домінуючого слова *плисти* в англійській мові є три слова *swim*, *float*, *sail*, що називають процес переміщення в рідині живої істоти; предмета під дією зовнішніх сил; корабля.

Якщо на лексичному рівні англійська мова проявляє більшу деталізацію процесу переміщення, то вже на лексико-граматичному та словотвірному рівнях стає помітною багата структура української мови. По-перше, дієслово *плисти*, на відміну від англійського *swim*, є односпрямованим, тобто позначає переміщення в певному напрямку. Наявність односпрямованих та різноспрямованих пар дієслів є типовою ознакою слов'янських мов. По-друге, значну частину вагомій інформації в українській мові виражають словотвірні значення, передані словотвірними формантами, зокрема, дієслівними префіксами *с-*, *ви-*, *під-*, *на-*, *роз-*, *за-*, *до-*, *над-*, *при-*, *від-*, *с-*, *у-*, *об-*, *о-*, *про-*, *пере-*, *по-*. Синтетична українська мова передає 15 просторових і 2 часові характеристики, що уточнюють параметри проходження процесу переміщення, за допомогою численних префіксів.

Натомість в англійській мові словотвір дієслів не є достатньо розвиненим, щоб виразити велику кількість значень. Аналітична англійська мова для вираження просторових і часових характеристик переміщення предмета використовує окремі лексичні одиниці, прийменники й прислівники, а також описові звороти.

Ціль статті – провести порівняльний аналіз дієслів, що позначають переміщення у воді або її поверхні в англійській та українській мовах та способів вираження просторових та часових уточнень цього процесу.

Ключові слова: англійські дієслова переміщення в рідині та по її поверхні, українські дієслова переміщення в рідині та по її поверхні, словотвірні значення простору й часу, мовна картина світу, дієслівні префікси.

In English and Ukrainian languages, the verbs of movement in liquid or on its surface are an important part of the lexical system. In the linguistic worldview of the Ukrainian language, the verbs of movement in liquid are numerous and high-frequency, since the processes of movement in liquid are relevant for the inhabitants of Ukraine – a large country with a complex terrain, many rivers, access to the sea. England's insular location also made the processes of movement in and on the surface of liquid very important to native speakers. As a result, the lexical system of English verbs is extremely rich and detailed. In particular, the dominant Ukrainian word *плисти* corresponds to the three English words *swim*, *float*, *sail*, which refer to the process of movement of a living being in liquid; an object under the influence of external forces; a ship.

Even though the English language shows a high level of detailization of the movement process at the lexical level, at the lexical-grammatical and word-forming levels the rich structure of the Ukrainian language becomes noticeable. First of all, the verb *плисти*, unlike the English *swim*, is unidirectional and denotes movement in a certain direction. The existence of unidirectional and multidirectional pairs of verbs is a typical feature of Slavic languages. Secondly, a significant part of important information in the Ukrainian language is expressed by word-forming meanings conveyed by word-forming affixes, in particular, verbal prefixes *с-*, *ви-*, *під-*, *на-*, *роз-*, *за-*, *до-*, *над-*, *при-*, *від-*, *с-*, *у-*, *об-*, *о-*, *про-*, *пере-*, *по-*. The synthetic Ukrainian language conveys 15 spatial and 2 temporal characteristics specifying the parameters of the movement process with the help of numerous prefixes.

On the other hand, in the English language the word-formation of verbs is not developed enough to express a large number of meanings. Analytic English language uses separate lexical units, prepositions and adverbs, as well as descriptive phrases to express the specifics of the object's movement in space and time.

The aim of the article is to conduct a comparative analysis of verbs denoting movement in water or on its surface in English and Ukrainian languages and ways of expressing spatial and temporal characteristics of this process.

Key words: English verbs of movement in liquid or on its surface, Ukrainian verbs of movement in liquid or on its surface, word-forming meanings of space and time, linguistic worldview, verbal prefixes.

Постановка проблеми. В англійській та українській мовах дієслова переміщення є важливою частиною лексичної системи. Українські дієслова переміщення представлені великою кількістю лексичних одиниць та часто вживаються, оскільки процеси переміщення є дуже актуальними для мешканця великої країни зі складним рельєфом. Одним з найвагоміших процесів переміщення в картині світу української мови є переміщення у воді або по її поверхні. Дієслова переміщення в рідині також надзвичайно важливі для картини світу англійської мови, оскільки Англія є острівною країною з давніми традиціями мореплавства.

Для будь-якого процесу переміщення, у тому числі в рідині, визначальними є характеристики простору й часу. З огляду на те, що англійська й українська мови належать до різних типів, аналітичного й синтетичного, способи вираження просторових й часових характеристик переміщення в цих мовах суттєво відрізняються. Якщо в українській мові носіями просторових і часових характеристик є здебільшого численні дієслівні префікси, то в англійській – окремі лексичні одиниці, прийменники й прислівники, а також описові звороти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дієслова переміщення англійської та української мов досліджували Г. Баторео, Н. Гонтаренко, О. Джеріх, Н. Іваницька, Б. Левін, Б. Левін, Т. Левченко, Г. Олекса, В. Русанівський, Н. Савчин, С. Соколова, Т. Чубань, І. Шатохіна та інші. Однак зіставлення способів вираження просторових та часових характеристик дієслів переміщення в рідині англійської й української мов до цього часу залишаються недостатньо вивченими. **Цілі** нашої статті – провести порівняльний аналіз дієслів, що позначають переміщення у воді або її поверхні в англійській та українській мовах та способів вираження просторових та часових уточнень цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Значення українських дієслів, що виражають процес переміщення у воді або по її поверхні, можна звести до абстрактної лексики *плисти* (варіант *пливти*), що має значення «пересуватися у воді або по воді в якомусь напрямку за допомогою певних рухів тіла, спеціальних органів або знарядь» [11]. Як бачимо, українське *плисти* має ширше значення, що може стосуватися як живих, так і неживих істот, зокрема, предметів, човнів, кораблів, катерів тощо.

В англійській мові еквівалентами доміантної лексики *плисти* є три дієслова – *swim*, *float*, *sail*, що свідчить про багатство цього фрагмента анг-

лійської лексичної системи [2; 3, с. 5]. Англійське дієслово *swim* стосується живих істот, що переміщуються внаслідок власних зусиль, а не стороннього впливу: «to propel oneself in water by natural means (such as movements of the limbs, fins, or tail)» – «переміщати себе у воді за допомогою природних засобів, таких як кінцівки, плавники, хвіст». Переміщення предмета передає дієслово *float*, а плавзасобу – *sail*. Така деталізація процесу переміщення у воді в англійській мові пов'язана з географічним розташуванням Англії, її історією. Англія тривалий час була володаркою морів, мала багато заморських колоній. Відповідно, у картині світу англійської мови процес переміщення в рідині та по її поверхні набув значної ваги.

Якщо на лексичному рівні англійська мова проявляє значно більшу деталізацію процесу переміщення, то вже на лексико-граматичному та словотвірному рівні стає помітною багата структура української мови.

По-перше, дієслово *плисти*, на відміну від англійського *swim*, є односпрямованим, тобто позначає переміщення в певному напрямку. Наявність односпрямованих та різноспрямованих пар дієслів є типовою для слов'янських мов. Різноспрямованим відповідником до дієслова *плисти* є *плавати*, «пересуватися в різних напрямках, тримаючись на поверхні води або у воді» [11]. Англійська мова не має односпрямованих й різноспрямованих варіантів дієслів, таких, як *іти* / *ходити*, *бігти* / *бігати*, *летіти* / *літати*, *нести* / *носити*, *везти* / *возити* тощо. Значення односпрямованості / різноспрямованості в англійській мові передають іншими засобами, зокрема лексичними одиницями, описовими зворотами, прийменниками, прислівниками, контекстом цілого речення. Наприклад, у реченні «Some of them can grow on the seabed, others can freely float on the water surface, carried by wind or current in different directions, and others can grow on coastal stones» різноспрямованість переміщення передано прислівником *freely*, а також зворотом *in different directions*. Н. Іваницька стверджує, що в англійській мові спрямованість переміщення осмислюють як «дейктивно визначений напрямок» [9, с. 155], що передбачає вказівку на доцентрове переміщення to bring «to take someone or something to the place you are now, to the place you are going to, or to the place that you have been talking about» або відцентрове to take «to move someone or something from one place to another» [4, с. 135].

По-друге, значну частину вагомої інформації в українській мові виражають словотвірні

значення, передані словотвірними формантами, зокрема, дієслівними префіксами. Натомість в англійській мові словотвір дієслів не є достатньо розвиненим, щоб передати велику кількість значень. Англійська мова має певну кількість словотвірних формантів, які відображають просторові й часові ознаки (*submerge, submerse, descend, predate*), однак їх замало, щоб передати всі просторові й часові особливості процесу переміщення. Аналогічні до українських словотвірних значень просторові значення в англійській мові передають прийменники, прислівники, а часові – дієлова й описові звороти [8, с. 30]. Про таку суттєву відмінність англійської та української мов стверджує Г.І. Олекса: «... дериваційна продуктивність українських дієслів, що виявляється в здатності приєднувати до твірних основ словотвірні префікси (в- (у-, вві-, уві-), ви-, від- (віді-), до- (ді-), з- (зі-, с-), за-, на-, над- (наді-), об- (обі-), пере-, під- (піді-), по- (пі-), при-, про-, роз- (розі-), створює лакунарну зону в англійській мові, компенсація якої відбувається прийменниково-прислівниковими мовними засобами: *step back, drive off, come closer, move backwards, move towards, run into, sail to, crawl up, swim up, swim inside, swim around* та ін.» [10, с. 221]. У той час як в українській мові прийменники в багатьох випадках перетворилися на просторові префікси дієслів (*до-, від-, у-, в-, під-, з-, на-*), в англійській вони продовжують вживатись як незалежне слово.

Як свідчить Т. Левченко., Т. Чубань, з префіксами найактивніше поєднуються односпрямовані дієслова переміщення [12, с. 202]. За допомогою префіксів односпрямоване дієслово *пливти (плисти)* в українській мові зазнає численних змістових модифікацій, що стосуються простору. Проаналізуємо ці ознаки й продемонструємо, якими засобами передає ці значення англійська мова:

1) Словотвірне значення «переміститися догори» в українській мові передають префікси *с-, ви-, під-*: *спливати*⁷, *поспливати*³, *випливати*¹, *виплисту*¹, *впливти*¹ і *вплинути*¹, *повипливати док.*, *підпливати*³ [11]. Також значення підйому з глибин води на поверхню передають лексеми *зринати*¹, *позринати*, *підніматися*¹// і *підійматися*¹// [11]. В англійській мові значення «переміститися догори в рідині» виражає прийменник *up*: «Fish often swim up to the surface and swallow air».

У свою чергу, є чимало англійських лексичних засобів, значення яких близьке до українського дієслова *виринати*: *emerge, get beyond, surface*. Перелічені слова, на відміну від *swim*, що стосу-

ється лише істот, можуть стосуватися як істот, так і кораблів: «We cannot emerge from this stream»; «At a specific time of night and a specific location in the waters of Skellige, a ghost ship emerges only for a brief moment»; «So many people can't get beyond the surface»; «The destroyer escorts attacked the submerged U-boat and forced her to surface»; «If you need air, you may surface»; «The submarine surfaced a few miles off the coast» [1; 5; 6].

2) Словотвірне значення «переміщатися до однієї точки з різних напрямків» виражає префікс *с-, на-*: *спливатися*¹, *поспливатися*¹, *напливати*², *наплинути*¹ [11]. Англійська мова не має словотвірних еквівалентів до цього значення і виражає його описовими лексичними зворотами: *meet in a single central point, meet at one point, coming at them from different directions*: «And yet, during their journey, all the characters meet in central meeting point several times»; «They meet at one point at the center»; «The Maddox reported seeing multiple unidentified vessels on their sonars coming at them from different directions» [1; 5]. Також вживають дієслово *converge*, що може поєднуватися з назвами різних транспортних засобів, наприклад: «Ambulances, police cars, and fire engines all converged on the scene» чи осіб, що переміщуються: «100,000 people are expected to converge on the town for the festival» [5; 6]. Це ж дієслово може стосуватися і зближення кораблів: «I want every ship in range to converge on those coordinates now» [1].

3) Словотвірне значення «від однієї точки в різних напрямках» в українській мові виражає префікс *роз-*: *розпливатися*^б, *порозпливатися*¹ [11]. В англійській мові це значення передають лексичні засоби, зокрема, дієслово *disperse*: «Ordering the merchant ships to disperse, his squadron took up battle positions» [1]. Також використовують описові звороти на зразок *from one point in different directions (destinations)*, наприклад, «Ships and boats leave the port in different directions»; «Ferries sail from the city of Saipan to different destinations all through the day» [1; 5].

4) Словотвірне значення «всередину об'єкта» в українській мові виражає префікс *за-*: *запливати*, *запливти* і *заплисти*, *позапливати* [11]. В англійській мові еквівалентом цього значення є прийменник *into*: «Today divers can swim into the engine room and other parts of the vessel», а також прийменник *inside*: «We plan to sail inside the caldera through a narrow entrance called Neptune's Bellows» [1; 5].

5) Словотвірне значення «назовні об'єкта» в українській мові виражає префікс *ви-*: *випли-*

вати2, виплисту2, впливти2 і вплинути2, повпливати [11]. В англійській мові це значення передає прийменник або прислівник *out, out of*: «If you do not wish to swim out to the open sea you can turn back»; «I ducked under the balcony, there was a window, and through it, I got outside and was able to swim out»; «I'm surprised he didn't try to swim out of here» [1; 5].

Оскільки в англійській мові *swim* стосується лише переміщення істот, впливання корабля з якоїсь точки передають дієсловом *sail* з прийменником *out* або *out of*: «Containers filled with cellphones sail out from Chinese ports and much-needed oil is returned», «But when we sail out of the harbour...» [1; 5]. Аналогічне значення також може бути передано ідіомою *set sail* у поєднанні з прийменником *from*: «She set sail from the port of Marseille and landed in Acre» [1].

6) Словотвірне значення «до чого-небудь» в українській мові виражає низка префіксів *до-, за-, над- під-, при-*. Така велика кількість формальних виразників значення свідчить про важливість процесу прибуття до цілі для картини світу української мови. Очевидно, що саме досягнення цілі було важливим для українців у будь-якій подорожі, про що зайвий раз свідчить велика кількість синонімів для позначення цього процесу: *допливати1, запливати1, запливати1 і заплисти1, надпливати1, підпливати1, поїдпливати, припливати1, приплинути1, прибиватися1* [11]. В англійській мові це значення передають прийменники *to* або *towards*, що можуть вживатися як з дієсловами *swim, float, sail*: «If the shore is close, swim to the shore»; «Swim towards the shore!»; «We take the vertical ladder down to it, and, using our hands to push off the walls, slowly sail towards the exit!»; «A ship close to the shore raises a white sail, a boat with passengers slowly floats toward it...» [1; 5; 6].

7) Словотвірне значення «від чого-небудь» в українській мові виражають префікси *від-, с-, у-*: *відпливати1, відплисти1, відпливти1, відплинути1, повідпливати, спливати1, упливати1* [11]. В англійській мові це значення передає прислівник або прийменник *away*, а також прийменник, що складається з двох слів *away from*. Прийменники можуть поєднуватися з дієсловом *swim, sail, float*: «One day he tried to swim away»; «At that point, they will swim away from the player»; «But when he tries to sail away from the island, he encounters an enormous red turtle which sinks the raft»; «Usually holidaymakers come to the island early in the morning and float away by the last motor ship in the evening»; «When the jettisoned

cargo containers float away from the ship, they are translucent» [1; 5; 6].

8) Словотвірне значення «навколо об'єкта» в українській мові виражають префікси *об-, о-, обпливати1, обпливати2, опливати* [11]. Англійська мова передає аналогічне значення прийменником *around*, що поєднується з дієсловами *swim, sail, float*: «Several moments later, he manages to dive underwater and swim around the station in full awareness»; «You need to sail around it»; «In some cases, big icebergs simply float around Antarctica for years, causing little threat to shipping lanes as they melt» [1; 5].

9) Словотвірне значення «повз об'єкт» в українській мові виражає префікс *про-*: *пропливати1, пропливати2, проплинути* [11]. Англійська мова передає аналогічне значення прийменником або прислівником *past* чи *by* у поєднанні з дієсловами *swim, sail* та *float*: «You can watch fish swim past while you fall asleep»; «There are no settlements, single boat without pestering the beach, swim by»; «I love walking by the river and watching the boats float by»; «No ship will sail by without my knowledge»; «It's a pleasure – to sail past the Caribbean islands, leaving the whole world behind»; «Traditional wooden boats float past motorboats on Dubai Creek» [1; 5; 6].

10) Словотвірне значення «через об'єкт» в українській мові виражає префікс *пере-*: *перепливати1, поперепливати, переплинути* [11]. Англійська мова передає аналогічне значення прийменниками *through, across* у поєднанні з дієсловами *swim, sail, float*: «To reach the beach, visitors must swim through a short underwater tunnel»; «It will sail through the Bering Strait»; «Perhaps it'll float through the loading bay in full view of everybody»; «They would swim across the canal»; «71-year-old Frenchman to float across the Atlantic Ocean in a barrel»; «Can't sail across an open ocean» [1; 5; 6].

11) Словотвірне значення «під об'єкт» в українській мові виражає префікс *під-*: *підпливати2* [11]. В англійській мові аналогічне значення передає прийменник *under*, що поєднується з дієсловами *swim, sail* та *float*: «You can swim under a wall»; «The cable will float under the vessel»; «There are many boats you can hire to sail down these canals and under bridges» [1; 6].

12) Словотвірне значення «наштовхуватися на об'єкт» в українській мові передає префікс *на-*: *напливати1* [11]. В англійській мові це значення виражають лексичні засоби – дієслова *slam, crash, ran* та прийменник *into*: «The ship slammed into the shallow coral reefs»; «He was woken up when

the ship crashed into an iceberg»; «After the ship ran into an iceberg, Kate got on board the very last lifeboat» [1; 5].

13) Словотвірне значення «з місця на місце» в українській мові передає префікс *про-*: *пропливати*²// [11]. В англійській мові значення передають зворотом *from place to place*: «She tried to swim from Cuba to Florida»; «One of the most important jobs on a ship is to navigate the ship safely from one point to another» [1; 5].

14) Словотвірне значення «далеко» в українській мові передає префікс *за-*: *запливати*, *запливти* і *заплисти* [11]. В англійській мові це значення виражають прислівником *far*: «Master ships enabled fishermen to sail far into the open seas»; «I liked to swim far from the shore»; «Float downstream as far as you can» [5; 6].

15) Словотвірне значення «долати якусь відстань» в українській мові передає префікс *про-*: *пропливати*³ [11]. В англійській мові це значення виражають описовим зворотом на зразок *cover some distance*: «They have to swim some distance underwater»; «To get there we sail short distance to north»; «In search of food Alacanti float long distances until you again the day will come» [1; 5].

Словотвірних значень, що уточнюють часові характеристики переміщення в рідині, в українській мові значно менше порівняно з просторовими значеннями:

1) Словотвірне значення «почати переміщатися» в українській мові виражає префікс *по-*: *попливти*¹ і *поплисти*¹, *поплинути*¹, *поплинути*² [11]. В англійській мові значення передають дієслова *start*, *begin*: «But then you'll start to swim»; «They found that the flow paths met the channels under the ice shelf where the ice starts to float»; «They begin to sail to the places where capacity is as low as possible» [1; 6].

2) Словотвірне значення «переміщатися якийсь час» в українській мові виражає префікс *про-*: *пропливати*⁴ [11]. В англійській мові це значення передають описові звороти на зразок:

move over a course of time, swim for some time: «Do not swim for long time in cold water» [1].

Різноспрямоване українське дієслово *плавати*¹ має менше похідних. Його словотвірні значення стосуються характеристик часу та інтенсивності дії: *поплавати*¹ «плавати якийсь час», *проплавати* «плавати якийсь час», *виплавати* «плаваючи, побувати в багатьох місцях», *сплавати* «плаваючи, побувати скрізь, у багатьох місцях», *наплаватися* «багато, досхочу поплавати» [11]. Англійська мова не має категорії односпрямованості – різноспрямованості, через це передає ці значення іншими засобами, прийменниками, прислівниками, контекстом цілого речення, дейктичною вказівкою на визначений напрямок [9, с. 155].

Висновки. Дієслова переміщення в рідині відображають вагомий для англійської та української мов фрагмент мовної картини світу. Українські дієслова переміщення представлені великою кількістю лексичних одиниць та часто вживаються, оскільки процеси переміщення є дуже актуальними для мешканця великої країни зі складним рельєфом. Острівне розташування Англії також зробило процеси переміщення в рідині та по її поверхні дуже вагомими для носіїв мови. Лексична система англійських дієслів є надзвичайно багатою і деталізованою. Відповідниками одного українського домінантного слова *плисти* в англійській мові є три слова *swim*, *float*, *sail*, що окремо називають процес переміщення в рідині живої істоти, предмета під дією зовнішніх сил, корабля. Однак багатство української мови виявляється на словотвірному рівні, оскільки синтетична українська мова здатна передавати просторові й часові характеристики переміщення за допомогою численних префіксів. Аналітична англійська мова для вираження просторових і часових особливостей переміщення предмета використовує окремі лексичні одиниці, прийменники й прислівники, а також описові звороти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Britannica dictionary. URL: <https://www.britannica.com/dictionary> (дата звернення: 22.03.2023).
2. Difference between float, swim and sail in english. URL: <https://jakubmarian.com/difference-between-float-swim-and-sail-in-english/> (дата звернення: 22.03.2023).
3. Hanna J. Batoréo. Cognitive and lexical characteristics of Motion in liquid medium: AQUA-motion verbs in typologically different languages. *Psychology of Language and Communication*. 2008. Vol. 12. No. 2. DOI: 10.2478/v10057-008-0006-x4
4. Levin B. English word classes and alternations: A preliminary investigation. Chicago : Chicago University Press, 1993. 366 p.
5. Longman English Dictionary. URL: <https://www.ldoceonline.com/> (дата звернення: 22.03.2023).
6. Merriam-Webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (дата звернення: 22.03.2023).
7. Roget P.M. Roget's Thesaurus. <https://www.gutenberg.org/ebooks/22> (дата звернення: 22.03.2023).

8. Джеріх О. С. Семантика дієслів пересування у водному середовищі в горизонтальній площині (на матеріалі англійської, німецької та іспанської мов). *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. 2017. Випуск 33–34. С. 25–34.
9. Іваницька Н. Б. Дієслівне вираження мікрокатегорії «Рух» в українській та англійській мовах. *Наукові записки. Зб. наук. праць. Серія «Філологічні науки»*. К. : КДПУ. 2009. № 86. С. 154–158.
10. Олекса Г.І. Лексико-семантична класифікація дієслів на позначення руху. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15. Т. 1. С. 220–225.
11. Словник української мови : в 11 тт. / за ред. І. К. Білодіда. Інститут мовознавства. Київ : Наукова думка. 1970–1980.
12. Чубань Т., Левченко Т. Особливості сполучуваності з префіксами дієслів односпрямованого руху і дієслів різноспрямованого руху в сучасній українській мові. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. Вип. 16. С. 200–207.

УДК 811.161.2+378.147

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.3>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ» В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

PECULIARITIES OF TEACHING THE DISCIPLINE «UKRAINIAN FOR SPECIFIC PURPOSES» IN A BLENDED LEARNING ENVIRONMENT

Січкач С.А.,

orcid.org/0000-0001-6262-2831

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри прикладної лінгвістики та журналістики

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Денисюк І.А.,

orcid.org/0000-0001-8641-3444

старший викладач кафедри прикладної лінгвістики та журналістики

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Останні три роки – роки викликів для освіти в Україні. Пандемія коронавірусу, а тепер повномасштабна війна, суттєво обмежили можливість здобувачів вищої освіти фізично відвідувати заклади вищої освіти і тим самим підштовхнули освітян до пошуку нових форм та форматів навчання. Більшість закладів перейшли повністю на дистанційне навчання, але виникають певні труднощі при проведенні практичних занять в такому режимі. Саме тому все більшої популярності набирає змішане навчання. Це – методика, за якою студенти засвоюють частину матеріалу онлайн і якоюсь мірою самостійно керують своїм часом, а частину – офлайн, в закладі вищої освіти. Водночас, це пов'язані між собою компоненти робочої навчальної програми. Саме тому у статті проаналізовано наукові підходи та концепції щодо впровадження змішаної системи навчання в заклади вищої освіти України. Обґрунтовано, що змішане навчання – це поєднання безпосередньої (проведення занять в аудиторії) та опосередкованої (проведення занять онлайн) форм взаємодії викладача та здобувачів вищої освіти. Визначено переваги змішаного навчання як для закладів вищої освіти, так і для самих студентів. Акцентовано увагу на сучасних моделях змішаного навчання та обрано найпопулярніші, серед яких: ротаційна модель, гнучка модель, самостійне змішування, віртуальне середовище. Зазначено, що для викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» доцільно використовувати ротаційну модель «За станціями», ротаційну модель «За лабораторіями» та модель «Віртуальне середовище». Ротаційна модель «За станціями» – це модель змішаного навчання, яка передбачає чергування форматів онлайн та офлайн впродовж очного навчання. Ротаційна модель «За лабораторіями», яку використовують викладачі дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» під час проведення практичних занять. Модель «віртуальне середовище», яка передбачає студентами розподіл часу між відвідуванням традиційних занять і дистанційним навчанням.

Ключові слова: змішане навчання, українська мова за професійним спрямуванням, заклад вищої освіти, традиційне навчання, онлайн-навчання.

The last three years have been challenging for education in Ukraine. The coronavirus pandemic, and now the full-scale war, have significantly limited the ability of students to physically attend higher education institutions and thus pushed

educators to look for new forms and formats of education. Most institutions have switched to distance learning, but there are some difficulties in conducting practical classes in this mode. That is why blended learning is gaining popularity. This is a methodology where students learn part of the material online and manage their time independently to some extent, and part of it offline, in a higher education institution. At the same time, these are logically interconnected components of a working curriculum. That is why the article analyzes the scientific approaches and concepts to the introduction of a blended learning system in higher education institutions of Ukraine. It is substantiated that blended learning is a combination of direct (classroom) and indirect (online) forms of interaction between a teacher and higher education students. The benefits of blended learning for both higher education institutions and students are identified. Attention is focused on modern models of blended learning and the most popular ones are selected, including: rotational model, flexible model, self-mixing, virtual environment. It is noted that it is advisable to use the rotational model "By Stations", the rotational model "By Laboratories" and the model "Virtual Environment" for teaching the discipline "Ukrainian for Specific Purposes". The rotational model "By Stations" is a blended learning model that involves alternating online and offline formats during full-time study. The rotational model "By Laboratories" is used by teachers of the discipline "Ukrainian for Specific Purposes" during practical classes. The virtual environment model, which allows students to divide their time between attending traditional classes and distance learning.

Key words: blended learning, Ukrainian language for professional purposes, higher education institution, traditional learning, online learning.

Постановка проблеми. Впровадження змішаного навчання в закладах вищої освіти почалося ще у 2020 році у зв'язку з посиленням протиепідемічних заходів. З новою силою це питання постало у минулому році, коли на території нашої держави розпочалася повномасштабна війна. Саме з цих причин викладачі дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» активно впроваджують цей формат навчання в освітнє середовище. Дуже активними темпами відбувається зміна інформаційно-комунікаційного середовища, вдосконалюються старі та з'являються нові методи активного навчання, урізноманітнюються інтерактивні технології, формуються та розвиваються проєктні і дистанційні технології. Але у той же час починають виникати певні недоліки під час впровадження перерахованих технологій. По-перше, це обмежене спілкування в реальному часі, а по-друге – це те, що студентам потрібно виконувати практичні завдання, які вимагають безпосередньої присутності викладача. Подолати ці недоліки допоможе змішана форма навчання. Під час змішаного навчання викладачами проводяться лекційні заняття онлайн, а практичні заняття традиційно в аудиторіях.

Здійснивши аналіз наукових підходів щодо зазначеної проблематики, нами виявлено певні суперечності: потребою у впровадженні змішаної форми навчання під час викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» та недостатньою розробленістю і дослідженням цієї проблематики; традиційними підходами до підготовки студентів за сучасними вимогами, які зумовлені пошуком та впровадженням новітніх інноваційних методів навчання майбутніх фахівців. Вважаємо, що ці суперечки можна подолати з допомогою обґрунтування теоретичних підходів щодо впровадження змішаного навчання та визначення

головних особливостей викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» в умовах змішаного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика змішаного навчання є досить новою у дослідженнях сучасних науковців, проте вже є деякі напрацювання. Про впровадження змішаного навчання в своїх роботах писали: В. Бацуровська, В. Кухаренко, Н. Осипова, Н. Рашевська, О. Спірін.

За кордоном науковці: Т. Вандерарка досліджував переваги змішаного навчання для викладачів, а Ф. Бікертон займався дослідженням готовності викладачів до впровадження змішаного навчання. Й. Бауер, М. Ледзинський досліджували особливості психолого-педагогічної готовності учасників навчального процесу до впровадження та використання засобів змішаного навчання.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні головних особливостей викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» в умовах змішаного навчання. Досягнення поставленої мети буде реалізоване з допомогою наступних завдань: з'ясування дефініції поняття «змішане навчання»; визначення найбільш оптимальних моделей для навчання з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» в умовах змішаного навчання.

Виклад основного матеріалу. Поняття «змішане навчання» з'явилося в українській системі вищої освіти зовсім нещодавно та прийшло до нас з американської педагогіки. Набуло широкого загалу в методиці навчання після публікації книги К. Бонка і Ч. Грема «Довідник змішаного навчання», в якому вони запропонували вживати термін «гібридне» та «змішане» як взаємозамінні. З початку появи цієї книги і дотепер точаться гострі дискусії щодо точного визначення поняття «змішане навчання» між вітчизняними та закордонними науковцями [1, с. 261].

Ч. Грем [2] у своїх наукових працях описав, які форми навчання поєднуються у змішаному навчанні:

– Поєднання методик навчання. Змішане навчання розглядається як навчальна програма, для забезпечення якої використовується декілька засобів подачі матеріалу з метою оптимізації результатів навчання і витрат на реалізацію програми [3].

– Поєднання навчальних методів.

– Поєднання традиційного навчання в аудиторії та онлайн-навчання.

Б. Колінс, вважає, що змішане навчання – це «гібрид традиційного очного та онлайн-навчання, коли навчання відбувається як в аудиторії так і за її межами, а онлайн-складник становиться природним розширенням традиційного навчання» [4].

К. Бонк і Ч. Грем констатують, що змішане навчання – це поєднання традиційного навчання за участю викладача (в аудиторії) із самостійним онлайн-навчанням [2].

З точки зору Ю. Триуса змішане навчання є педагогічним експериментом, який у «чистому» вигляді неможливо організувати. Причиною цього, на його думку, є неможливість створити однакові незмінні умови з одним і тим же матеріалом і в такому вигляді повторити експеримент декілька разів [5, с. 57].

Ми повністю поділяємо думку науковиці В. Кухаренко, який вважає, що освітнє середовище закладів вищої освіти є цілеспрямованим та спеціалізованим простором навчального середовища, підсистемою єдиного інформаційного простору системи освіти. Засоби і технології освітнього середовища формуються освітніми закладами й підпорядковані цілям навчання й виховання певного контингенту тих, хто навчається з урахуванням наявних обмежень навчального закладу щодо ресурсного забезпечення [6, с. 118].

Нам імпонує думка Г. Ткачук, що змішане навчання – це цілеспрямований процес передачі і засвоєння знань, умінь, навичок та способів пізнавальної діяльності студента на основі поєднання технологій традиційного, електронного, дистанційного та мобільного навчання [7, с. 246].

Отже, здійснивши аналіз наукових підходів та досліджень з теми змішаного навчання, ми дійшли висновку, що змішане навчання – це поєднання безпосередньої (проведення занять в аудиторії) та опосередкованої (проведення занять онлайн) форм взаємодії викладача та здобувачів вищої освіти.

Головною відмінністю змішаного навчання від дистанційного навчання, на нашу думку є те,

що змішане навчання передбачає очно-дистанційну взаємодію здобувачів освіти з викладачами. Під час змішаного навчання педагогам потрібно планувати викладання дисциплін в аудиторіях та на дистанційних платформах задля ефективного забезпечення потреб студентів, адже під час самостійного опрацювання матеріалу студенти самі визначають ту кількість часу, яка їм потрібна для його опрацювання. Саме тому, ми вважаємо, за доцільне під час викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» у дистанційному форматі проводити лекційні заняття на яких в більшості подається теоретичний матеріал.

Під час впровадження змішаного навчання відбувається трансформація освітнього процесу та зміна педагогічних підходів. Увага починає акцентуватися на особистості здобувача, тобто впроваджується студентоцентрована модель освіти.

В ході дослідження наукових праць нами були виявлені переваги змішаного навчання як для закладів вищої освіти, так і для самих студентів. Розглянемо їх більш детально.

До переваг для ЗВО, ми віднесли:

- зменшення витрат на підготовку студентів;
  - збільшення доступності для отримання вищої освіти;
  - розвиток м'яких навичок (Soft skills) у викладачів;
  - можливість оцінки запланованих вмінь.
- Перевагами для студентів є:
- автономність здобувачів вищої освіти;
  - доступність до навчальних матеріалів у будь-який час та будь-де;
  - підвищений інтерес, до навчання через використання інноваційних методів;
  - розвиток м'яких навичок (Soft skills).

Серед сучасних моделей змішаного навчання найпопулярнішими, на наш погляд, є:

- Ротаційна модель.
- Гнучка модель.
- Самостійне змішування.
- Віртуальне середовище.

Існує декілька різновидів ротаційної моделі: ротація «За станціями», ротація «За лабораторіями», «Індивідуальна» ротація і «Перевернутий клас».

Для викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» доцільно використовувати ротаційну модель «За станціями», ротаційну модель «За лабораторіями» та модель «Віртуальне середовище».

Розглянемо їх більш конкретно та обґрунтуємо доцільність їх використання.

Ротаційна модель «За станціями» – це модель змішаного навчання, яка передбачає чергування форматів онлайн та офлайн впродовж очного навчання. Зазвичай плануються «станції» індивідуальної роботи, роботи в малих групах, а також епізоди фронтальної роботи. Найчастіше в режимі онлайн індивідуальна робота, хоча цифровій трансформації можуть підлягати й інші етапи заняття. Головною перевагою ротацій станцій є можливість урізноманітнити хід заняття, забезпечити можливість індивідуалізації навчання (адже педагог може приділяти більше уваги окремим здобувачам освіти, які потребують допомоги). Учасники освітнього процесу набувають навичок роботи з цифровими середовищами, що допомагає підвищити їх цифрову компетентність та готовність до можливого дистанційного навчання [8, с. 16].

Також дуже актуальною у використанні є модель ротації «За лабораторіями», яку використовують викладачі дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» під час проведення практичних занять. Використання цієї ротації передбачає, що очні заняття можна зосередити на початку вивчення дисципліни. Цей час доцільно відвести на відпрацювання процедур дистанційного навчання, правил взаємодії та комунікації. Після кількох очних занять здобувачі освіти переходять в режим онлайн. Можна передбачити періодичні консультації, а також альтернативні можливості опрацювання матеріалу для здобувачів освіти, які не мають стабільного доступу до мережі Інтернет чи цифрового середовища. Проведення лекцій краще планувати у режимі онлайн, а практичні заняття в звичайному режимі в аудиторіях. Ще в очному режимі краще планувати підсумковий залік або екзамен для більш добросовісного оцінювання [8, с. 16–17].

І третя модель, яку також активно використовують викладачі дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» це модель «Віртуальне середовище». Ця модель передбачає, що студенти ділять свій час між відвідуванням традиційних занять і дистанційним навчанням, тобто здобувачі відвідують заклад вищої освіти не постійно [8, с. 22].

Головними особливостями викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням», на нашу думку, є:

1. Ретельне планування, підготовка і зміна ставлення до навчального процесу.

2. Змішане навчання переключає увагу із присутності в спільному аудиторному освітньому просторі на присутність у спільному віртуальному освітньому просторі.

3. Доступ викладачів та студентів до технічних засобів навчання та методичних матеріалів для підготовки та опрацювання, при цьому вони можуть знаходитися будь-де, не обов'язково у закладі вищої освіти.

Також до особливостей ми віднесли ціннісні засади на яких будується змішане навчання:

– відповідальність – усі учасники освітнього виховного процесу несуть відповідальність за досягнення результату;

– взаємна довіра і повага, які передбачають відсутність жорсткого контролю за діяльністю викладачів та студентів;

– добросовісність – при відсутньому жорсткому контролю здобувачі вищої освіти повинні самостійно виконувати завдання, а не списувати; цієї політики повинні дотримуватися і викладачі.

Висновки. Дослідивши особливості викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» в умовах змішаного навчання, ми дійшли висновку, що змішане навчання – це поєднання безпосередньої (проведення занять в аудиторії) та опосередкованої (проведення занять онлайн) форм взаємодії викладача зі здобувачами вищої освіти. Обґрунтовано, що викладачі дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» використовують три моделі змішаного навчання, а саме: ротаційну модель «За станціями», ротаційну модель «За лабораторіями» та модель «Віртуальне середовище». Проте впровадження змішаної форм навчання, ще потребує вдосконалення та чималих зусиль від викладачів та керівництва закладів вищої освіти України.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробленні методики навчання студентів дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» на основі моделі змішаного навчання, виділивши найбільш сучасні засоби інформаційно-комунікаційних технологій та онлайн платформи які спрямовані на реалізацію змішаного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пучков І. Використання змішаного навчання при підготовці вчителів початкових класів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2017. № 1(13). С. 260–264.
2. Bonk J., Graham G. *The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs*. 2006. San Francisco, CA: Pfeiffer Publishing. 32 p. URL: http://curtbonk.com/graham_intro.pdf (дата звернення: 10.03.2023).
3. Singh H., Reed C. *A White Paper: Achieving Success with Blended Learning*. 2001. URL: <https://maken.wikiwijs.nl/userfiles/f7d0e4f0bd4661998> (дата звернення: 13.03.2023).
4. Collis B., Moonen J. *Flexible Learning in a Digital World: Experiences and Expectations*. 2001. London: Kogan Page Limited. 231 p.
5. Триус Ю. В. Комп'ютерно-орієнтовані методичні системи навчання математичних дисциплін у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Черкаси, 2005. 649 с.
6. Кухаренко В. М. Розвиток дистанційного навчання на сучасному етапі. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2012. № 2. С. 117–121.
7. Ткачук Г. Інтеграція онлайн-засобів змішаного навчання при вивченні інформатики. *Педагогічні науки*. Вип. 81. Т. 1. 2018. С. 244–248.
8. Змішане навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Навчально-методичний посібник / Оксана Пасічник, Юлія Єлфімова, Христина Чушак, Олена Шинаровська, Андрій Донець. Київ: 2021. 92 с.

УДК 87.09245'61

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.4>

ФУНКЦІОНУВАННЯ ОДНОРІДНИХ ПРИСУДКІВ І ПІДМЕТІВ У РОМАНІ ГАСЬКИ ШИЯН «ЗА СПИНОЮ»: СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

FUNCTIONING OF HOMOGENEOUS PREDICATIONS AND SUBJECTS IN THE NOVEL «BEHIND THE BACK» BY HASKA SHYIAN: A STYLISTIC ASPECT

Стовбур Л.М.,

orcid.org/0000-0001-9678-8047

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Запорізького національного університету

Стилістичний синтаксис вивчає функціонування синтаксичних одиниць у різних стилях мовлення, стилістичні функції головних та другорядних членів речення, варіантність синтаксичних зв'язків, відношення між різними членами речення. Саме тому цей мовний рівень відіграє важливу роль у формуванні індивідуального стилю письменників.

Основні синтаксичні одиниці – словосполучення і речення. Їх дослідження становить одну з важливих проблем сучасної лінгвістики. У сучасному українському мовознавстві існує два підходи до витлумачення ускладнення: традиційний формально-граматичний і новий семантичний.

Складність цієї проблеми полягає і в тому, що синтаксичний рівень виступає завершальною ланкою мовної структури, він формується внаслідок діалектичної взаємодії, тісного переплетення лексичної і морфологічної семантики з семантикою синтаксичного зв'язку в межах словосполучення і речення. У синтаксичному членуванні мови виявляється активний зв'язок між формально-граматичними категоріями і відображенням у їхній структурі стилістичним наповненням. Усе це зумовлює різноаспектний підхід до вивчення синтаксичних явищ, зокрема й через призму стилістики. Традиційний підхід до проблеми простого ускладненого речення визначається суперечностями, навіть у визначенні ускладнювальних засобів. У новітніх дослідженнях науковці пропонують звертати увагу на те, що виділяти речення слід з урахуванням його власне-семантичної, семантично-синтаксичної і формально-граматичної структури, між якими не існує однозначної відповідності.

Синтаксис, на відміну від усіх інших рівнів, є завжди експресивним і вся його структура підпорядкована виразному відображенню емоцій та різних авторських смислів і намірів. Завдяки вдалому застосуванню конструкцій стилістичного синтаксису письменники мають змогу розкрити певний замисел художніх текстів, а також надати своїм працям емоційного забарвлення та експресивного вираження. У цьому сенсі речення з однорідними підметами й присудками є важливою ознакою індивідуального стилю Гаськи Шиян, оскільки письменниця за їх допомогою урізноманітнює авторське мовлення, надаючи розмовно-побутового колориту образам персонажів.

Ключові слова: стилістичний синтаксис, просте ускладнене речення, однорідні підмети, однорідні присудки, стилістичні фігури.

Stylistic syntax studies the functioning of syntactic units in different speech styles, the stylistic functions of the main and secondary members of a sentence, the variability of syntactic connections, the relationship between different members of a sentence. That is why this language level plays an important role in the formation of the individual style of writers.

The main syntactic units are phrases and sentences. Their research is one of the important problems of modern linguistics. In modern Ukrainian linguistics, there are two approaches to the interpretation of complication: traditional formal-grammatical and new semantic.

The complexity of this problem lies in the fact that the syntactic level is the final link of the language structure, it is formed as a result of dialectical interaction, the close interweaving of lexical and morphological semantics with the semantics of syntactic connection within the word combination and sentence. In the syntactic division of the language, there is an active connection between formal and grammatical categories and the stylistic content reflected in their structure. All this leads to a multifaceted approach to the study of syntactic phenomena, in particular through the prism of stylistics. The traditional approach to the problem of a simple complex sentence is determined by contradictions, even in the definition of complicating agents. In recent studies, scientists suggest paying attention to the fact that a sentence should be distinguished taking into account its proper-semantic, semantic-syntactic and formal-grammatical structure, between which there is no unequivocal correspondence.

Syntax, unlike all other levels, is always expressive and its entire structure is subject to the expressive display of emotions and various authorial meanings and intentions. Thanks to the successful application of the constructions of stylistic syntax, writers are able to reveal a certain intention of artistic texts, as well as to give their works an emotional color and expressive expression. In this sense, sentences with homogeneous subjects and predicates are an important feature of Haska Shiyani's individual style, as the writer uses them to diversify the author's speech, giving a colloquial and everyday flavor to the characters' images.

Key words: stylistic syntax, simple complex sentence, homogeneous subjects, homogeneous predicates, stylistic figures.

Мова творів письменників є важливим джерелом дослідження літературної мови, матеріалом для з'ясування особливих ознак її функціонування на різних етапах розвитку. Прості ускладнені речення – один з індикаторів впізнання творчості певного автора. Питання граматичної та стилістичної ускладненості структури простого речення в традиційному мовознавстві до сьогодні залишається не розв'язаним, незважаючи на постійний до нього інтерес. До проблем синтаксису простого ускладненого речення у своїх працях звертався ряд українських дослідників.

Так спробу розмежувати прості ускладнені та неускладнені речення, зважаючи на формальний аспект, робить К. Шульжук [10, с. 65–66]. Дослідник пропонує розглядати будь-яке ускладнення з граматичного погляду, керуючись ступенем синтаксичної підпорядкованості ускладнювальних компонентів у реченні, виділяє ускладнення на основі субординації та ускладнення на основі координації [10, с. 151–152]. Термін 'ускладнене речення' деякі мовознавці зовсім не використовують [Див. 1].

Натомість Л. Кадомцева вважає, що ускладнені речення є категорією стилістичною, що виражає членування конструкцій у потоці мовлення, наповнення структур, поширеність їх, вказує на стилістично зумовлені прийоми ускладнення речень [6, с. 63]. Відкритим залишається питання про те, чи є ускладнене речення самостійною синтаксичною одиницею.

Більшість мовознавців указує на несамостійність ускладнених структур, оскільки вони утворюються на основі простого речення. Дослідники, визнаючи особливості ускладнених речень,

вважають, що за семантичними та граматичними ознаками вони перебувають між простими і складними реченнями [Див. 2].

Актуальність пропонованої розвідки визначається потребою поглибленого вивчення стилістичного потенціалу простих ускладнених речень сучасної української мови через призму дослідження мовостилію окремих письменників, зокрема – роман Гаски Шиян «За спиною», що розповідає про певний період життя 27-річної героїні Марти, описаний від першої особи. Розмовний стиль сучасного молодого покоління, прагнення показати життя у його розмаїтті є підґрунтям процесу ускладнення основної структури речення. Це покоління користується принципом «Ми мобільні і легкі. Ми не віримо в один диван і один запис у трудовій на все життя. В одні стосунки теж, мабуть, не віримо» [9, с. 72]. Саме 'мобільність' і 'легкість' зумовлюють вибір синтаксичних мовних засобів, у тому числі однорідність, формуючи індивідуальний стиль письменниці.

Панівними засобами текстотворення в романі є прості ускладнені речення з однорідними членами, які, на думку дослідників, наповнюють речення новим змістом, розгортають структурно, індивідуалізують стилістично [Див. 3].

Однорідні члени речення характеризуються ідентичністю синтаксичної позиції, однофункційністю. Вони перебувають в однакових синтаксичних відношеннях з будь-яким членом речення. Однорідність означає, що члени речення об'єднані сурядним зв'язком. Однорідність другорядних членів стосовно певного спільного члена речення визначається відношенням підпо-

рядкованості (підрядності), однорідність головних членів – відношенням координації [8, с. 28]. «Синтаксична рівноправність кожного з однорідних членів переважно ‘підтримується’ їх морфологічною ідентичністю» [8, с. 28], а також залежить від того, які члени речення входять до його складу.

Також дослідники зазначають, що «Обсяг однорідного ряду, його кількісний вияв і лексико-граматична сутність регулюються певною комунікативною потребою. Кожна із структур речень з однорідними членами має свою неповторну індивідуальну сутність, вагому стилістично, бо нею що-небудь активізується в усьому складі речення, логічно виділяється, набуває певної особливої ваги, звучання» [3, с. 251].

Завданням цієї розвідки є визначити стилістичну роль панівного виду ускладнень простих речень у творі Гаськи Шиян «За спиною», що реалізується за допомогою синтаксичних відношень однорідності, у які вступають головні члени речень.

Значне місце у тексті аналізованого роману належить однорідним присудкам. Найбільш поширеними є дієслівні ряди, які покликані зобразити дійсність у динаміці, у русі, у всьому багатстві її мінливості і повторюваності. У цьому проявляється особливість розмовно-побутового стилю, елементи якого використано в розгляданому творі. У лінгвістичній науці існує питання про речення з кількома присудками. Реченнями з однорідними присудками, зазначає А. Загнітко, слід вважати такі, що з'єднуються сурядним зв'язком або наближеним до нього безсполучниковим типом зв'язку, при цьому весь склад присудків характеризується спільним набором другорядних членів речення. Інші речення з кількома присудками слід вважати складними. Автор підкреслює визначальний статус присудка [Див. 5].

Однорідні присудки виступають на позначення одночасної дії, стану чи часової послідовності. Граматично вони можуть бути виражені по-різному [8, с. 31]. Вважаємо за доцільне звернути увагу на категорію часу дієслів: речення з дієсловами теперішнього часу представлені в аналізованому творі панівною більшістю, що зумовлено контекстуальним фоном оповіді. Також має значення спосіб вираження підмета, який, перебуваючи у відношеннях координації з присудком, у тексті роману Гаськи Шиян представлений переважно формою особових займенників: *я, ми, вона, він, вони*. Займенник *я*, особливо у препозиції, найбільш уживаний, тож будова ускладнених речень з дієслівними рядами зумовлена їх смис-

ловим навантаженням і певною стилістичною настановою.

Найбільш поширеними різновидами присудків у дібраних реченнях є прості дієслівні присудки та компоненти складних присудків, виражені особовими дієсловами, що сприяє створенню стилістичного прийому довірливості, навіть інтимізації у спілкуванні з читачем. Прості дієслівні присудки знаходимо в тексті повсякчас: *Я сідаю в машину і вмикаю радіо* [9, с. 204]; *Я безтурботно, рвучко перестрибнула по декілька сходинок вгору, аж враз остовпіла* [9, с. 262]; *В перерву ми беремо собі смузі і розвалюємося на м'яких пуфах у відпочинковій зоні* [9, с. 143]; *Олька видудлює склянку кока-коли, висмоктую стік атоксілу, запиває ще двома склянками води і викликає їм з Катрусєю таксі* [9, с. 154]; *Ксав'є безсоромно цим користується і мокро та м'яко мене цілує* [9, с. 300].

У відношення однорідності можуть вступати компоненти ускладнених присудків, виражені прикметниками та прислівниками: *У твоєму ж випадку фінансова складова кар'єрного просування була дуже суперечливою і сумнівною* [9, с. 43]; *Це було краще і щиріше за всі мої ритуальні повідомлення останніх шести тижнів* [9, с. 97]; *Стає свіжішою і стрункішою* [9, с. 301]; *Крики стають голоснішими і страшнішими* [9, с. 335].

Послугується авторка й складними присудками, оформленими за допомогою інфінітивів: *Я ще встигаю заскочити в «Сефору» і намастити там на себе всього потроху* [9, с. 311]; *Я почала гратися виделкою, колоти себе нею в пучки* [9, с. 331]; *Цій таки вдалося прослизнути в кабінет «на секундочку» і вийти за двадцять хвилин* [9, с. 200]; *Мені хочеться самій взяти телефон і подзвонити у студію* [9, с. 216]; *Ти можеш безсило махати кулаками і сигналити* [9, с. 4]. Як бачимо, стилістично-синтаксичний потенціал інфінітивів доволі потужний у плані вираження дій і процесів.

Стилістичний прийом градації застосовує письменниця у реченнях з багатокомпонентними конструкціями дієслівних рядів однорідних членів: *Продавиця зойкає, хапається за серце, кидається перепрошуватися, вихоплює у мене сумку і починає рятувати пакунки* [9, с. 9]; *Я навипиньки переступаю через ясні шкаралупки понівеченого пластикового посуду, липну до калюж висохлої на паркеті кіллі, перестрибую озерце томатного соку на килимі і вешті, подолавши усі ці перешкоди, виходжу через дитячу на балкон* [9, с. 178]; *Ти зірвався на рівні ноги*

і швидко натягнув штани, помотав головою з боку в бік і, затуливши обличчя долонями, фиркнув, наче кінь [9, с. 228].

Концентрація, згущення однорідності часто створює відповідний художньо-образний ефект: дієслівність у такому разі показує енергію діяння, створюючи певний змістовно-стилістичний прийом. Наприклад: *У підвальчику в цокольному приміщенні туди-сюди бігають гейши, метушаться, скрикують, заламують руки, виглядають у віконечка на рівні ніг і коліс, а тоді відволікаються від підозрілої ситуації і заходяться впорядковувати розклад масажів* [9, с. 38].

На основі однорідності трапляються цікаві контексти, побудовані за допомогою стилістичного концентрування урізноманітнених однорідних комплексів. Наведемо уривок простого ускладненого речення з роману з декількома рядами однорідності, де основний ряд однорідних членів представлений наказовою формою другої особи однини дієслів: *Пий віскі-сауер, смузі й апероль-шпріц, веди пустопорожні напівінтелектуальні балачки, споглядай у барах миленьких хіпстерів у підстрелених штанях і в светрах з оленями, підглядай у вікна барбер-шопів, де доводять до ладу їхні борідки, доводь до ладу свої брови у бров-барі, кури траву, мути стартапи, замовляй суши, піцу, бургери, панкейки і китайське їдло в коробочках з доставкою, ходи на манікюр, в лаунж і спа, бий татухи, став собі аплікухи світових кулінарів на найновіший таджет, досліджуй андеграунд, ангрейдь кастомні велосипеди, готуй кус-кус в таджині, майнь біткойни, зависай на техно-рейвах, облаштовуй інтер'єр дизайнерськими цяцьками, пость в лайв-сторіз і додавай в меморіз, бий татухи знову, живи на «Сойленті», шукай дорогу на тул-менз, носи платтячка-одноденки і джінси-бойфренди, тусуй на хаус-паті, катайся на бордах-серфах-парапланах, запакованих у багажники Туле, лупаши селфі з палки, шукай лайф-хак на кожну ситуацію, їж фалафель, лічі й асаї, пробивай кислоту, пость флетлеї для відпочинку в інсту, літай лоукостом і бізнес-класом, дивися блокбастери в 3D і арт-хаус на оупен-ейрах, читай глянець і найсвіжішу економічну пресу* [9, с. 71].

Стилістично-синтаксичний аналіз простих ускладнених речень досліджуваного тексту засвідчив, що між однорідними підметами встановлюються у більшості власне-єднальні відношення, які оформлюються переважно сполучником *і* (*й, та*), а також прийменником *з*, коли вони виражені двома іменниками або особовим займенником та іменником на позначення істот.

Зазвичай підмети виступають у формі іменників: *Між нами світиться наелектризованою кулею порозуміння і радість* [9, с. 303]; *Давні фарцовщики й апаратчики переродились тут у підприємців і відставних рішал* [9, с. 30]; *Усі райони об'єднували дивні традиції та ритуали* [9, с. 93]; *Олька і Катруся явно щасливі спекатися мамських обов'язків бодай на один вечір* [9, с. 151]; зрідка – субстантивованих прикметників: *Моя погана французька і його смішна англійська поступово стають чудовими засобами для взаємного порозуміння* [9, с. 294]; поєднання слів і словосполучень: *До речі, Антон з Лерою пропонують святкувати разом Новий рік* [9, с. 145]; *Ми з Софкою обіймаємося і жартома легко цілуємося в губи* [9, с. 173]; *Ще донедавна ці мерседеси «Спринтер», фольксвагени «Транспортер» і рено «Трафік» заміняли заробітчанам скайп і соціальні мережі* [9, с. 82].

Кількісно ряд однорідних підметів частіше двокомпонентний, а багатокомпонентні структури представлені мало: *Ритмічність роботи, хвиля поточних завдань, пінг-понг в обідню перерву і декілька латешечок у відпочинковій зоні роблять цей день по-хорошому непомітним* [9, с. 55]; *І такої людини вишенькою на наповненій різнобарвним контентом піраміді Маслоу неодмінно бовванітимуть соціальні проєкти, внески на краудфандингу на мистецькі затії та даунишфтерські авантюри* [9, с. 72]; *Ще там були цукерки Харібо, шоколад і кава* [9, с. 223]; *Там обов'язкова шкільна форма, дрес-код для вчителів і водночас найвищий рівень вагітностей серед підлітків* [9, с. 305].

Задля створення значної сили стилістичного експресивного прийому, зокрема ефекту нагнітання, письменниця використовує 'нанизування' однорідних підметів у реченнях аналізованої структури: *Зі стін гнітюче нависають зброя, амуніція, портрети національних героїв, прапори* [9, с. 74]; *Янголики, статуєтки, пластмасові цвинтарні квіти і лампадки, вишиті рушнички, ксерокопії ікон святого Миколая, кольорові образки різного калібру, вервечки, вода з Люрду* [9, с. 92]; або ефект переважання: *Не залишаються поза увагою у цих побажаннях регулярні місячні, курортні романи, колготки з лайкрою, тістечка без калорій, парфуми від Діора і одяг від Версаче, нормальний тиск, іномарки, євроремонти і дачі, гарні фігури, гідні зарплати, і, безумовно, жагучі коханці, впливові спонсори та вдячне начальство* [9, с. 237].

Знаходимо в аналізованому тексті також парцельовані синтаксичні одиниці. Як відомо, парце-

ляція – це прийом стилістичного синтаксису, що полягає в розчленуванні цілісної змістово-синтаксичної структури на інтонаційно та пунктуаційно ізольовані комунікативні частини, окремі речення. Як прийом стилістичного синтаксису парцеляція в художньому мовленні використовується для створення стилістичних ефектів живомовності, невимушеності, спонтанності спілкування [7, с. 32]. Такі конструкції комунікативно виділені й цим привертають до себе увагу. Стилiстична парцеляція характерна для внутрішніх монологів, які сприймаються як одна цілісна надфразна синтаксична єдність. Різновиди простих речень, а саме неповних односкладних, слів-речень, теж можуть виконувати функцію парцелята [7, с. 370].

Письменниця використовує в романі прийом парцеляції з метою змістового виділення, увиразнення, експресивізації певного фрагмента тексту. Причому підкреслює змістовне навантаження парцельованих однорідних членів речення: *Я двічі про себе схлипую і, тримаючись за перенісся пальцями, задушую ридання всередині. Прошу винести ще п'ятдесят віскі, занюхую кісточками на кулаці й закусую холодним вогким повітрям. Підводжуся, обтріпую мокрий зад куртки і неквапливо рушаю в напрямку дому* [9, с. 12];

У їхньому арсеналі, крім водки, гіпюр, переконливі оксамитові декольте, майже непомітні спідниці, юні напудрені личка, сливова помада. І пачка соку [9, с. 50].

Значна кількість простих ускладнених речень в романі з'явилася завдяки прийому синтаксичної парцеляції, вони є парцелятами. Маркером таких одиниць стилістичного синтаксису є сполучник *але*, ужитий у препозиції: *Хотілося чогось солодкого й вишуканого. Але чомусь беру баночку маринованого імбиру й починаю захланно жерти його просто пальцями* [9, с. 17]; *Мої мрії лунуть далеко і сягають нездійсненого. Але Ольга і Катруся мене висмикують із зайвих рефлексій* [9, с. 57]; *Потрібно зосередитись і прийняти серйозне рішення. Але суміш шкварчання котлет і людських розмов якось наводить на інше* [9, с. 74].

Проведений стилістично-синтаксичний аналіз художнього тексту засвідчує, що однорідні присудки та підмети, звичайні та парцельовані, є своєрідним маркером ідіостилю Гаськи Шиян. Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні інших ускладнювальних компонентів простого речення – однорідних другорядних членів речення, звертань, вставних і вставлених конструкцій, відокремлених членів речення – через призму їх стилевжитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волох О. Т., Чемерисов М. Т., Чернов Є. І. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис. Київ : Вища школа, 1989. 334 с.
2. Доленко М. Т., Дацюк І. І., Кващук А. Г. Сучасна українська мова. Київ : Вища школа, 1987. 346 с.
3. Дудик П. С. Стилiстика української мови : навч. посіб. Київ : Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
4. Дядюра Г. М., Кухарева-Рожко В. І. Комунікативно-стилiстичний аспект синтаксичної категорії однорідності в науковому тексті. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство.* 2019. № 11. С. 46–51.
5. Загнітко А. П. Український синтаксис (науково-теоретичний і навчально-практичний комплекс) : у 2 ч. Ч. 2. Київ : ІЗМН, 1996. 240 с.
6. Кадомцева Л. О. Українська мова : Синтаксис простого речення. Київ : Вища школа, 1985. 127 с.
7. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилiстика української мови : підруч. / за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
8. Мойсієнко А. К. Сучасна українська мова. Синтаксис простого ускладненого речення : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал»», 2009. 208 с.
9. Шиян Гаська. За спиною. Роман. Харків : Вид-во «Ранок» : Фабула, 2020. 352 с.
10. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підруч. Київ : Академія, 2004. 408 с.

ПОЛЬОВА СТРУКТУРА ТЕРМІНОЛОГІЇ *ФОТОГРАФІЇ*

FIELD STRUCTURE OF PHOTOGRAPHY TERMINOLOGY

Теглівець Ю.В.,

orcid.org/0000-0002-7221-7554

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

Статтю присвячено аналізу термінного поля фотографії. Системні ознаки термінної лексики – це та основна база, що забезпечує пізнавально-комунікативну діяльність наукового поняття, зміст якого будуть складати загальні та спеціальні властивості предметів та явищ навколишньої дійсності. Будь-яке наукове поняття, складаючись із групи добре узгоджених між собою слів, забезпечує тим самим системність терміна.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що до сьогодні терміносистема галузі *фотографії* є неупорядкованою, а відтак потребує детального вивчення. Мета дослідження – описати наповнення та структурну організацію термінного поля *фотографії* на основі логічно-семантичного принципу.

Аналіз праць багатьох науковців свідчить, що вони вважають застосування польового підходу у дослідженні термінів певної галузі закономірним явищем, тому що термінній системі притаманні такі ж самі властивості, як і лексичній. Кожен окремий термін з чітко окресленою дефініцією може використовуватися тільки в певному термінному. Поза межами поля відповідна лексична одиниця може втрачати властивості терміна. Дослідник самостійного визначає межі поля, враховуючи усталеність поля на певному етапі її розвитку.

Основною лексичною одиницею ядра термінного поля *фотографії* є лексема *фотографія*. Відповідно до значення лексеми виокремлено інтегральні семи – *зображення, спосіб одержання зображення, професія чи діяльність, пов'язана з фотографією, прилад для фіксації зображень, спеціальне приміщення*. Відтак ядро термінного поля *фотографії* формують терміни, що містять зазначені інтегральні семи. У межах ядра виділено десять тематичних груп, що позначають основні родові поняття галузі. У межах груп на основі диференційних сем виділено підгрупи. Периферію термінного поля *фотографії* формують міжгалузеві, загальнотехнічні, загальнонаукові терміни (*аберація, адаптер, артефакти, байт, біт, витримка, відбивач, карта пам'яті, кодування, колаж, копії* та ін.). До периферії також зараховуємо номенклатурні назви виробників пристроїв, деталей та їх частин (*Canon, Nikon, Sony, Olympus* та ін.), назви графічних редакторів (*Adobe Illustrator, Adobe Photoshop, Adobe Photoshop Lightroom, CorelDRAW* та ін.), назви програм для створення фотоколлажів та слайдшоу (*Bolide Slideshow Creator, Premiere Pro, Proshow Producer, Windows Movie Maker* та ін.); назви формату носіїв інформації (*CF (Compact Flash), SD (Secure Digital), MS (Memory Stick)* та ін.), професіоналізми та жаргонізми.

Отже, зібраний фактичний матеріал свідчить, що термінного поля *фотографії* – це відкрита гетерогенна система, яка поступово розвивається, вдосконалюється та зазнає впливу інших терміносистем.

Ключові слова: термін, терміносистема, термінне поле, семантика, ядро, периферія, лексема.

The article is devoted to the analysis of the term field of photography. System features of the term vocabulary are the basic base that ensures the cognitive and communicative activity of a scientific concept, the content of which will consist of general and special properties of objects and phenomena of the surrounding reality.

The relevance of the study is due to the fact that the terminological system of the field of photography is unorganized to date, and therefore requires a detailed study. The purpose of the study is to describe the content and structural organization of the term field of photography based on the logical-semantic principle.

An analysis of the works of many scientists shows that they consider the use of the field approach in the study of the terms of a certain field to be a natural phenomenon, because the term system has the same properties as the lexical one. Each separate term with a clearly defined definition can be used only in a specific term field. Outside the field, the corresponding lexical unit may lose the properties of the term. The researcher independently determines the boundaries of the field, taking into account the stability of the field at a certain stage of its development.

The main lexical unit of the core of the term field of photography is the lexeme photography. According to the meaning of the lexeme, the integral semes are singled out – image, method of obtaining an image, profession or activity related to photography, a device for fixing images, a special room. Therefore, the core of the term field of the photograph is formed by the terms containing the specified integral semes. Within the core, ten thematic groups have been identified, denoting the basic generic concepts of the field. Subgroups are distinguished within the groups on the basis of differential seme. The periphery of the term field of photography is formed by interdisciplinary, general technical, general scientific terms (*aberration, adapter, artifacts, byte, collage, color* etc.). Peripherals also include the nomenclature names of manufacturers of devices, parts and their parts (*Canon, Nikon, Sony* etc.), names of graphic editors (*Adobe Illustrator, Adobe Photoshop, Adobe Photoshop Lightroom, CorelDRAW* etc.), names of programs for creating photo collages and slideshows (*Bolide Slideshow Creator, Premiere Pro, Proshow Producer* etc.); names of media formats (*CF (Compact Flash), SD (Secure Digital), MS (Memory Stick)* etc.), professional terms and jargon.

So, the collected factual material shows that the term field of photography is an open heterogeneous system that gradually develops, improves and is influenced by other term systems.

Key words: term, term system, term field, semantics, core, periphery, lexeme.

Загальна постановка проблеми. Фотографія як окремих вид діяльності охоплює і процеси створення світлин, і технічні пристрої та прилади, призначені для створення зображень, і різні мистецькі прийоми та методи тощо. Феномен фотографії досліджували як спосіб комунікації (В. Флюссер), як знакову систему (Р. Барт, У. Еко), як соціальну практику (П. Бурдьє), як візуальне втілення соціального розвитку і прискорення життя (П. Вирильо). Відсутність ґрунтовних наукових досліджень щодо формування термінного поля *фотографії* зумовила **актуальність** розвідки, адже до сьогодні терміносистема галузі *фотографії* є невпорядкованою, а відтак потребує детального вивчення. Окремі аспекти присвячено аналізу будови термінів із компонентом *фото-* у працях І. Фецько. І. Кочан аналізує такі терміни у навчальному посібнику «Українська наукова лексика: міжнародні компоненти в термінології» (Київ, 2013). Оскільки терміни *фотографії* належать до різних галузей, то низку таких терміноодиниць зафіксовано у таких словниках: «Короткий словник кінолюбителя» (Київ, 1971), «Словник української мови: в 11 т.» (Київ, 1970–1980), «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (Київ, 2001), В. Миславський «Кінословник. Терміни, визначення, жаргонізми» (Харків, 2007), «Російсько-український словник термінів будівництва й архітектури» (Львів, 2005), М. О. Вакуленко, О. В. Вакуленко «Словник фізичних термінів-синонімів: близько 5000 синонімічних рядів» (Київ, 2017) тощо.

Мета дослідження – описати наповнення та структурну організацію термінного поля *фотографії* на основі логічно-семантичного принципу. Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких **завдань**: дослідити структуру термінного поля *фотографії*, виявити терміни, що формують ядро та периферію, простежити системні зв’язки між термінами на рівні тематичних груп.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Термінна система – це сукупність слів та словосполучень на позначення спеціальних понять, тому їй притаманні такі ж самі властивості, як і лексичній системі. Системність термінів має передусім екстралінгвальну природу, що забезпечується зв’язком терміна із системою понять. Система відображає функційний принцип угруповання елементів, а «поле є відображенням інваріантного принципу групування елементів і способом їхнього існування» [2, с. 16]. Саме тому науковці (О. Бурковська [1], Ю. Главацька [2],

С. Дорошенко [3], Н. Книщенко [4], О. Крижко [5], Л. Півньова [6] та ін.) вважають застосування польового підходу у дослідженні термінів певної галузі цілком закономірним. Як зазначає С. Дорошенко, саме польова модель утверджує уявлення про мову як систему підсистем, між якими відбувається взаємодія і взаємопроникнення» [3, с. 136].

Термін *поле* запровадив у лінгвістиці Г. Іпсен у 1924, який визначив поняття поля як сукупність слів, об’єднаних спільним значенням. Натомість Й. Тріп висунув ідею поняттєвого поля, розмежувавши його із полем лексичним, оскільки вважав, що слова існують у свідомості мовця чи слухача не розрізнено, а пов’язані за змістом. Зазвичай метод поля застосовують для дослідження лексичних одиниць. Г. Пірус зауважує, що «побудова поля зводиться до вибору семантичної зони, центром якої буде лексичний ідентифікатор, що поєднує в своїй структурі і семантичній, й функційній ознаки, спільні для всього поля» [7, с. 324].

Наукова ідея термінного поля належить О. Реформатському, на думку якого термін може існувати лише як елемент терміносистеми, поза якою втрачає свою властивість терміна. О. Крижко вважає термінне поле штучно окресленою і спеціально збереженою від сторонніх проникнень галуззю існування терміна, «усередині якої він знаходиться з усіма ознаками, що його характеризують та відрізняють від звичайних слів» [5, с. 66]. Н. Книщенко [4], Л. Півньова [6] наголошують на тому, що лексична одиниця, яка перебуває в межах термінного поля з чітко окресленою дефініцією, поза цим полем може зовсім не сприйматися як термін, відтак набувати конотативного значення як звичайна лексична одиниця. «Термінне поле з часом може зазнавати змін – через появу нових одиниць чи втрату старих, а також міграцію термінів у межах самого поля» [6, с. 183].

Загалом більшість дослідників розглядають термінне поле як цілісну структуру, яка містить закономірні зв’язки між окремими термінними поняттями та групами таких понять, які належать до різних рівнів ієрархії. Опираючись на думку таких науковців, як Ю. Главацька [2], Н. Книщенко [4], О. Тур [9] та ін., вважаємо, що серед основних ознак термінного поля можна виокремити такі:

– у термінополі виділяють ядро та периферію на основі інтегральних та диференційних шляхом лексикографічного тлумачення основного компонента;

– у ядрі базові компоненти формуються навколо інваріантної лексеми. Вони «стилістично

нейтральні й відзначені підвищеною лексикографічною частотністю» [6, с. 183];

– елементи периферійної зони більш активно взаємодіють з іншими суміжними полями;

– межа між ядром та периферією є нечіткою та розмитою, що дозволяє досліднику самостійно встановлювати межі поля;

– поле може об'єднувати у своєму складі елементи, що належать до різних граматичних класів або рівнів мови;

– класифікація термінів ядра за семантичним та логічним принципами дає змогу визначити тематичні групи, підгрупи, мікрогрупи термінів. На думку О. Бурової, «логічний принцип полягає у виявленні зв'язків терміна з поняттям, яке він позначає. Семантичний принцип ґрунтується на врахуванні дефініції як класифікаційної категорії, що містить слово-ідентифікатор, яке вказує на родову належність до власне терміна, а відтак і групу слів, які у виразнюють певну тематичну групу серед інших груп (підгруп)» [1, с. 115].

Виклад основного матеріалу. Термінне поле *фотографії* – це відкрита гетерогенна система, яка поступово розвивається, вдосконалюється та зазнає впливу інших терміносистем. Гетерогенність пояснюють різномірністю складників системи, в якій значна частина – це чужомовні назви. Окрім того, гетерогенність зумовлюють «одиниці різної граматичної структури, одиниці з різним ступенем точності семантики (терміни і терміноіди), конкретності позначуваного поняття (терміни й номени), з різною прагматичною спрямованістю (терміни й професійні жаргонізми)» [6, с. 183].

Основною лексичною одиницею ядра термінного поля *фотографії* є лексема *фотографія*, яка в термінології функціонує в таких значеннях: «1. Спосіб одержання зображення когось, чого-небудь на світлочутливому матеріалі за допомогою спеціального оптичного апарата. 2. Зображення, відбиток, одержаний таким способом; знімок, фотокартка. 3. Майстерня для фотографічного знімання та виготовлення знімків, відбитків. 4. Спостереження та хронометрована фіксація якихось дій, прийомів роботи, процесів і т. ін. з метою дослідження» [8, т. 10, с. 633]. Тобто інтегральними будуть семи *зображення, спосіб одержання зображення, професія чи діяльність, пов'язана з фотографією, прилад для фіксації зображень, спеціальне приміщення*. У межах термінного поля *фотографії* виділяємо семантично вужчі об'єднання – тематичні групи, в кожен з яких входять терміни на позначення родових понять галузі, а саме:

1. Види зображень: *відбиток, відбиток індексний, відбиток сучасний, вінтаж, голограма, фотографія (як зображення)*.

У межах родової назви *фотографія (як зображення)* виділяємо такі підгрупи:

1) наявність кольору: *фотографія чорно-біла, фотографія кольорова, монохромна фотографія*;

2) часові параметри: *нічна фотографія*;

3) вид фотографії: *комерційна фотографія, редакційна фотографія, фотографія з подвійною експозицією*;

4) жанр фотографії: *аерофотографія, будувальна фотографія, весільна фотографія, документальна фотографія, іміджева фотографія, лайфстайл-фотографія, портретна фотографія, репортажна фотографія, сімейна фотографія, фуд-фотографія* тощо;

5) напрям: *макрофотографія, мікрофотографія*;

6) місце знімання: *астрофотографія, вулична фотографія, фотографія підводна, фотографія просто неба*.

2. Прилад для фіксації зображень: *фотоапарат, фотокамера, камера*.

У межах групи виділяємо такі підгрупи:

1) особливості будови камери: *камера дзеркальна, камера дзеркальна однооб'єктивна, камера-обскура, камера електронна, камера електронно-механічна, камера механічна, фотоапарат бездзеркальний, фотоапарат дзеркальний, фотоапарат дзеркальний двооб'єктивний, фотоапарат компактний, фотоапарат цифровий, фотокамера цифрова, фотокамера цифрова псевдодзеркальна*, тощо;

2) призначення: *аерофотоапарат, фотоапарат панорамний, фоторушниця*;

3) відстань: *фотоапарат шкальний*.

3. Професія, рід діяльності: *ретушер, фотоамастор, фотограф, фотожурналіст, фотолюбитель, фоторедактор*.

4. Приміщення: *фотоательє, фотомагазин, фотомайстерня, фотостудія*.

5. Місце зберігання фотографій: *фотоальбом, фотокнига*.

6. Назви процесів, функцій, прийомів, способів отримання та поєднання зображень: *аерофотографія, аерофотознімання, аерофотознімання перспективне, блокування значень експозиції, блюмінг, боке, брекетинг, вилка експозиційна, вицвітання фотовідбитків, випалювання лінійне, відновлення, відновлення з карт пам'яті, відстань фокусування мінімальна, візування, віньєтування, вуаль, вуаль кольорова, вуаль фотографічна, глянцювання, дагеротипія*,

експонування, **експонування подвійне**, знімання, знімання комерційне, знімання репродукційне, знімання творче, кадрівання, калотипія, макрознімання, редагування зображень, ретушування, **слайдшоу**, **фотографія** (як процес), **фотожаба**, **фотомонтаж**, **фотомонтаж механічний**, **фотомонтаж комп'ютерний**, **фотомонтаж проєкційний** тощо.

8. Назви величини, параметрів та прийомів передавання зображення: **баланс білого**, **баланс кольоровий**, **баланс кольорового зображення**, **боке**, **величина апертурна**, **величина спадного світла**, **витримка**, **витримка «від руки»**, **витримка тривала**, **відстань гіперфокальна**, **відстань фокусна**, **відстань фокусна фіксована**, **глибина різкості**.

9. Назви предметів, пристроїв, приладів, обладнання, механізмів та їх частин: **бачок для проявлення**, **бленда**, **боді**, **видошукач**, **видошукач дзеркальний**, **видошукач електронний**, **видошукач оптичний**, **візир**, **відбивач**, **рефлектор**, **гніздо штативне**, **головка панорамна**, **головка штативна**, **далекомір**, **денситометр**, **експонометр точковий**, **об'єктив**.

10. Назва розчинів, емульсій: **ванна фіксувальна**.

Периферію термінного поля **фотографії** формують міжгалузеві, загальнотехнічні, загальнонаукові терміни, які більш активно взаємодіють з іншими суміжними полями. До таких термінів належать **аберація**, **адаптер**, **артефакти**, **астигматизм**, **байт**, **біт**, **витримка**, **відбивач**, **карта пам'яті**, **кодування**, **колаж**, **колір**, **колірність**, **композиція**, **контраст**, **контур**, **піпетка**, **піксель**, **рефлекс**, **рефлектор**, **різниця**, **розсіювання**, **світло**, **синхронізм**, **стабілізатор**, **флеш-карта** та ін. Функціонуючи в різних галузевих терміносистемах, такі терміни практично не змінюють свого значення. Але як компонент складених термінів вони можуть звужувати й конкретизувати свою семантику, готуючи підґрунтя навіть для переходу з периферії до ядра термінного поля. Наприклад, термін **композиція**, який використовують у музиці, мистецтві, літературі в значенні «будова, структура, розташування та взаємний зв'язок складових частин художнього твору, картини тощо» [8, т. 4, с. 252], у складеному терміні **композиція фотокадру** (структура, співвідношення, взаємний розподіл окремих елементів фотографічного зображення) набуває конкретизації семантики. Відповідно термін **композиція фотокадру** входить до ядра термінного поля **фотографії**. Межі між полями є доволі умовними. Конкретизація семантики міжгалузевих термінів сприяє тому, що вони як виразники базових понять терміноло-

гії **фотографії** можуть увійти до складу ядра термінополя або переміститися ближче до ядерної зони, наприклад, міжгалузевий термін **корекція** («Виправлення чого-небудь» [8, т. 4, с. 287]), яким послуговуються в літературознавстві, економіці, медицині, педагогіці, психології, конкретизує своє значення у складі терміносполук **корекція об'єктива** (виправлення об'єктива шляхом усунення або зменшення аберацій), **корекція спотворень перспективи** (об'єктиви, що мають функцію корекції перспективних спотворень, наприклад, для архітектурної фотографії), **корекція при інфрачервоному зніманні** (мітка на об'єктиві фотоапарата, що дає змогу точно сфокусуватися під час знімання на інфрачервоному плівку). Математичний термін **кратність** («Властивість числа ділитися на яке-небудь число без остачі» [8, т. 4, с. 330]) конкретизує семантику в терміносполуках **кратність збільшення об'єктива** (дорівнює відношенню фокусної відстані об'єктива (у мм) до довжини діагоналі кадру (у мм)); **кратність зуму** (кратність зміни фокусної відстані об'єктива, яка дорівнює відношенню максимальної фокусної відстані об'єктива до його мінімальної фокусної відстані), **кратність світлофільтра** (притягнуте число, що показує, у скільки разів необхідно збільшити витримку під час знімання зі світлофільтром порівняно з витримкою за тих самих умов, але без світлофільтра). Аналогічно загальнонауковий термін **відстань** («Простір, який розділяє два пункти, предмети тощо» [8, т. 1, с. 641]), який належить до периферії термінополя **фотографії**, набуваючи нових диференційних сем у складі терміноодиниць **відстань гіперфокальна**, **відстань фокусна**, **відстань фокусна фіксована**, **відстань фокусна мінімальна** тощо переходить до ядра термінного поля **фотографії**.

До периферії також зараховуємо:

– номенклатурні назви виробників пристроїв, деталей та їх частин: *Canon, Nikon, Sony, Olympus, Panasonic, Fujifilm, Samsung, Pentax* та ін.

– номенклатурні назви графічних редакторів: *Adobe Illustrator, Adobe Photoshop, Adobe Photoshop Lightroom, CorelDRAW, InkScape, Microsoft Paint, Paint.NET, PhotoScape, Picasa, PicPick, Zoner Photo Studio* тощо;

– номенклатурні назви програм для створення фотоколлажів та слайдшоу: *Ashampoo Slideshow Studio HD 4, Bolide Slideshow Creator, DaVinci Resolve, Icecream Slideshow Maker Movavi Slideshow, Premiere Pro, Proshow Producer, Windows Movie Maker* тощо;

– формат носіїв інформації: *CF (Compact Flash), SD (Secure Digital), MMC (Multimedia*

Card), MS (Memory Stick), фірми Sony XD (xD-Picture Card), SM (SmartMedia), MD (Microdrive);

– професіоналізми та жаргонізми: *завалені міні, зашопити, відшарпити, кеноністи, мило, мильниця, ніконісти, полярик, портретник, равки, фотик, фотка, штатник* тощо.

Отже, термінне поле *фотографії* – це відкрита гетерогенна система спеціальних найменувань галузі, у структурі якої виділяємо ядро та периферію. Ядро термінного поля *фотографії* утворюють терміноодиниці з інтегральними семами *зображення, спосіб одержання зображення, професія чи діяльність, пов'язана з фотографією, прилад для фіксації зображень,*

спеціальне приміщення. Логічно-семантичний принцип дозволив у межах ядра виділити десять тематичних груп, що позначають види зображень, особливості будови камери, назви професій, роду діяльності тощо. До периферії зараховуємо міжгалузеві, загальнотехнічні, загальнонаукові терміни таких галузей, як фізика, хімія, комп'ютерні науки, мистецтво тощо, які в межах термінного поля *фотографії* конкретизують семантику, а також професіоналізми та жаргонізми. Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні парадигматичних відношень термінів *фотографії* (полісемії, синонімії, антонімії, гіперо-гіпонімії).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурковська О.Б. Українська термінологія лісівництва: становлення, розвиток та системно-структурна організація : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2018. 392 с.
2. Главацька Ю. Термінологічне поле vs терміносистема: принципи наповнення та структуризації термінологічного поля в мові. *Науковий вісник Херсонського державного університету : Лінгвістика*. 2014. Вип. 21. С. 15–18.
3. Дорошенко С. Українська термінологія нафтогазової промисловості: становлення і розвиток : монографія. Полтава : Вид-во ПолтНТУ, 2013. 139 с.
4. Книщенко Н. П. Поняття «лексико-семантичне поле» й «термінологічне поле» в сучасному мовознавстві. *Лінгвістичні дослідження*. 2020. Вип. 52. С. 3–9.
5. Крижко О. А. Особливості терміна як основної одиниці терміносистеми. *Studia linguistica* : зб. наук. пр. / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. Вип. 1. С. 62–67.
6. Півнюва Л. В. Структурна організація термінополя туризму в українській мові. *Термінологічний вісник*. 2019. Вип. 5. С. 182–187.
7. Пірус Г. Класифікація семантичних типів предикатів на основі побудови поля. *Українська термінологія і сучасність* : Зб. наук. пр. 2005. Вип. 6. С. 323–327.
8. Словник української мови : в 11 т. / [Уклад. І.К. Білодід та ін.]. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
9. Тур О. М. Польова структура сучасної української терміносистеми землеустрою та кадастру. *Наукові праці: науково-методичний журнал. Серія : Філологія*. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. Т. 92. Вип. 79. С. 68–72.

SPEECH ETIQUETTE AS A SOCIO-LINGUISTIC PHENOMENON OF THE BEHAVIOR CHARACTERISTICS OF AN ECONOMIC PROFILE SPECIALIST OF UKRAINE

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЛІНГВІСТИЧНЕ ЯВИЩЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОВЕДІНКИ ФАХІВЦЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ УКРАЇНИ

Тymkova V.,

orcid.org/0000-0001-5170-5412

Candidate of Philology, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation

Vinnitsa Institute of Trade and Economics of the State University of Trade and Economics

Lebedeva N.,

orcid.org/0000-0001-6821-5559

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of English Philology

Vinnitsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi

The article emphasizes the important role of language culture in the formation of a speech-competent personality of a qualified specialist, substantiates the importance of language etiquette as a component of language culture and the need to observe ethical norms in communication by every speaker, including specialists of an economic profile, and outlines the theoretical foundations of the formation of the correctness of their speech. In the article the speech situations are described, during which future economists simultaneously, step by step, consciously and firmly learn the norms of speech etiquette. The essence of the concept of "speech etiquette" is revealed, attention is focused on the need to distinguish between "speech etiquette" and "speech etiquette" concepts that are close, but not the same in terms of content and scope.

The importance of language etiquette for the formation of a speech-competent personality of the future economist is emphasized. The views of individual scientists on the language etiquette formulas established in the Ukrainian language, which should be used by the speaker in the most diverse situations of polite contact with interlocutors, are considered. Examples of the most used language etiquette formulas for use in the practice of daily communication are given. The important role of educational and training exercises in the formation of practical speaking skills and skills of future economists is emphasized.

The conclusions emphasize that students of higher education should adhere to the norms of speech etiquette, which contains the aesthetic value of information that affects the interlocutor, and at the same time become an internal need of the student - a future specialist in the economic sphere. A good knowledge of the norms of the literary language, mastery of the generally accepted formulas of language etiquette plays an important role in the formation of the language personality of the future specialist of the economic profile.

Key words: language etiquette, speech etiquette, speech competent person, language culture, language norms, speech development.

У статті підкреслено важливу роль мовної культури у становленні мовленнєво компетентної особистості дипломованого фахівця, обґрунтовано значущість мовного етикету як складової частини культури мови та необхідність дотримання етичних норм у спілкуванні кожним мовцем, у тому числі фахівцями економічного профілю, викладені теоретичні основи формування правильності їхнього мовлення. Описуються мовленнєві ситуації, під час яких майбутні економісти одночасно, поетапно, свідомо й міцно засвоюють норми мовленнєвого етикету. Розкрито сутність поняття «мовний етикет», зацентровано увагу на необхідності розрізняти близькі, але не однакові за змістом і обсягом поняття, «мовний етикет» і «мовленнєвий етикет».

Наголошено на важливому значенні мовного етикету для становлення мовленнєво компетентної особистості майбутнього економіста. Розглянуто погляди окремих учених на усталені в українській мові формули мовного етикету, якими повинен послуговуватися мовець у найрізноманітніших ситуаціях ввічливого контакту зі співбесідниками. Наведено приклади найбільш уживаних формул мовного етикету для використання у практиці щоденного спілкування. Підкреслено важливу роль навчально-тренувальних вправ у формуванні практичних мовленнєвих умінь і навичок майбутніх економістів.

У висновках наголошено, що здобувачі вищої освіти мають дотримуватись норм мовленнєвого етикету, який в собі містить естетичну цінність інформації, що впливає на співрозмовника, водночас стати внутрішньою потребою здобувача – майбутнього фахівця економічної сфери діяльності. Добре знання норм літературної мови, володіння загальноприйнятими формулами мовного етикету відіграє важливу роль у становленні мовної особистості майбутнього фахівця економічного профілю.

Ключові слова: мовний етикет, мовленнєвий етикет, мовленнєво компетентна особистість, культура мови, норми мови, мовленнєвий розвиток.

Formulation of the problem. Language is one of the most precious possessions of every nation. That is why we call this asset the native language. Native, like a mother, like the Motherland, like everything dearest to the heart. Language is the greatest spiritual treasure, in which a nation reveals itself as a creator, passes on its experience and wisdom, victories and glory, culture and traditions, ideas and hopes to its descendants. The word is our full-blooded life, an immortal source of progress [5, p. 212].

The word is one of the most powerful communication tools of man. In any field of practical activity, people must be able to use the word purposefully and skillfully, making, of course, a positive impact on the listener. Living life is characteristic of the word - such speech, which is not only based on learned language norms, but also constantly develops, is enriched due to the variants of norms that can be mastered only if there is a sense of language: such a level of communication, at which everything that is heard or read, is evaluated according to the laws of not only practical activity (communicative effectiveness), but also the speech ethics of the act of communication [2, p. 37].

One of the tasks of the institution of higher education of an economic profile is the training of highly qualified specialists who must perfectly possess the skills and abilities of professional communication in order to effectively apply the acquired knowledge in the professional field. During business communication, it is easier to establish contact between people if they speak "the same language" and strive for productive cooperation. At the same time, the foundations of the culture of their communication are ethical norms and rules of business relationships, knowledge and skills related to the exchange of information, the use of methods and means of mutual influence, mutual understanding. Effective business communication is based on knowledge of the basics of communication psychology and communication theory; compliance with ethics, norms and rules of business communication in the process of their production activities.

Language culture is primarily related to the ability to speak and write correctly, to choose language and expressive means in accordance with the purpose and circumstances of communication. Language culture establishes the following norms: lexical, grammatical, stylistic, orthographic, orthographic. In addition, the culture of the language is also generally accepted language etiquette: typical formulas of greetings, farewells, wishes, invitations, etc. Language etiquette is considered a central part of the entire linguistic and behavioral sphere of a person, it includes means of politeness aimed at expressing respect for interlocutors and maintaining one's dignity. And it also acts as

an integral part of the culture of communicative relations, the general culture of each person in particular and society in general.

Analysis of recent research and publications. Since issues of language culture never lose their relevance, the interest of scientists in these issues becomes clear. Deep knowledge of the norms of the literary language, skillful use of them in everyday speech practice helps the speaker to reach the heights of speech skill. Language etiquette is of considerable importance in the development of a speech-competent personality. Therefore, many researchers of the Ukrainian language (I. Vyhovanets, O. Ponomariv, N. Babich, S. Yermolenko, E. Chak, R. Zorivchak, Ya. Radevich-Vynnytskyi, etc.) devote numerous works to issues of linguistic culture.

The relevance of the problem outlined in the publication is indisputable and consists in determining the principles of mastering the norms of speech etiquette by modern students of higher education. At the same time, the problem of learning the norms of speech etiquette was of interest to many modern scientists, in particular: M. Bilous, O. Bobir, S. Bohdan, I. Danylyuk, S. Doroshenko, A. Zagnitko, A. Koval, O. Korniyaka, Z. Matsyuk, O. Myronyuk, T. Panko, M. Pentylyuk, N. Stankevich, M. Stelmakhovich, G. Chaika, T. Chmut, and others. Researchers identify a number of qualities of speech that characterize it from a normative point of view and ensure the formation of speech competence of a linguistic individual. At the same time, it should be noted that the problem of learning the norms of speech etiquette by future specialists of the economic profile is not sufficiently studied in modern linguistic didactics of higher education. Unfortunately, there are almost no works that would highlight the peculiarities of mastering the norms of speech etiquette by students of higher education.

In the proposed studio, we **aim** to study the scientific, educational and methodical literature on the raised problem; analyze the concepts of *language etiquette*, *speech etiquette*; to determine the most important ways of clarifying the theoretical prerequisites for the development of a system of exercises aimed at mastering the norms of speech etiquette by future economists, to emphasize the need for future economists to master speech culture in general and speech etiquette in particular.

Presenting main material. The formation of the language personality of the future specialist in the economic sphere is a complex and multifaceted process that involves the participation of the student of higher education in active communication. The language personality of a student of higher education

develops during communicative professional activity, which requires not only knowledge of the language, but also the ability to use it.

The ethics of professional communication is based on such rules and norms of behavior of all partners that contribute to the development of cooperation. First of all, it is about strengthening mutual trust, constantly informing the partner about one's intentions and actions, preventing deception and non-fulfillment of commitments. Normativeness is also characteristic of professional communication. It determines how people should communicate in a specific situation. Learning the language of professional communication occurs in parallel with mastering the norms of speech behavior. Every time we repeat the stereotypes of behavior, following the limits set by society. Etiquette is such a framework.

Academician M. Stelmakhovich comes closer to the essence of the issue in his author's definition of speech etiquette, calling it speech etiquette: "Ukrainian speech etiquette is a national code of verbal propriety, rules of politeness. It was formed historically in the cultural layers of our people and is passed down from generation to generation as a standard of decent speech behavior of a Ukrainian, an expression of human dignity and honor, Ukrainian nobility and aristocracy of spirit" [16, p. 20].

It is common knowledge that etiquette as a set of rules established in society regulates our external behavior in accordance with social requirements; at the same time, speech etiquette is defined as the rules regulating the speech behavior of an individual. As S. Yermolenko points out, speech etiquette is a system of communication formulas accepted in a certain society, a set of language tools that regulate behavior in the speech process [8, p.107]. Speech etiquette is one of the important aspects of human communication, where a set of standardized expressions, ready-made formulas with a certain syntactic structure and lexical content are used in high-frequency situations. The nature of the speech situation in which language etiquette formulas are used is peculiar. Communication is possible in the presence of a speaker and an addressee (speech necessarily takes place in space and time). The concept of "etiquette" is narrower than the concept of "communication": the etiquette situation is always dialogic, because it involves communication, even if its participants (speakers) are separated by time or space [3, p. 212].

Speech etiquette imposes certain requirements on future specialists of the economic profile who communicate. Their conversation should be polite, friendly, and the communicators themselves should show each other politeness and friendliness. The

main purpose of etiquette, including speech etiquette, is to establish favorable contact between people. In order for the contact to be deep, the future economist, in addition to knowledge about communication, certain skills and abilities, must also have an appropriate communicative attitude to communication. Moreover, the attitude is not just about establishing contact, but about the individual as a universal human value. Only then will communication take place at a high level.

Speech etiquette is an indispensable component of the professionalism of an economic specialist. As noted by T. Chmut and G. Chaika, knowledge and skills in speech ethics are based on the unity of three components in the educational process: content of recommended norms of speech behavior in various speech situations; speech and motor means of expressiveness of the content of speech behavior; practical expression of the content of speech behavior [18, p. 87].

The study of speech etiquette phenomena is carried out in two main aspects: sociolinguistic and stylistic. Sociolinguistics is interested in the social side of speech etiquette. With the help of speech etiquette, there is a social influence of communicators on each other. From the point of view of stylistics, speech etiquette is a hyperstylistic phenomenon, not attached to any style. We can only talk about a greater or lesser extent of its manifestation in one or another style. Speech etiquette as a socio-linguistic phenomenon has specialized functions: contact (phatic) function – establishment, preservation or consolidation of maintained connections and relationships, individual or social-mass; the function of politeness (connotative) is related to the manifestations of politeness between team members; regulatory function - refers to all manifestations of speech etiquette, because the choice of a certain form when establishing contact regulates the nature of the relationship between the addressee and the addressee; influence function (imperative, voluntary) – involves the interlocutor's reaction – verbal, gestural, action; the appealing (appeal) function is closely related to the imperative, because attracting attention means influencing the interlocutor; emotional-expressive (emotional) function is characteristic of not all units of speech etiquette [14, p. 73]. All functions of speech etiquette exist on the basis of the communicative function of language.

Thus, O. Fedyk, M. Kiyanovska, M. Stelmakhovich, H. Tatarevich have speech etiquette, and N. Plyusch, S. Bohdan, O. Matsko, O. Myronyuk have speech etiquette. So how is it right? It is appropriate to distinguish concepts that are close, but not the same in

scope and content: language etiquette, speech etiquette. Language etiquette is a system of standard verbal formulas used in situations that are repeated many times in everyday life. The speaker does not need to create new formulas every time, he uses ready-made verbal stamps, reproducing them in the process of speech, which greatly facilitates communication. "Speech etiquette is the application of language etiquette in specific acts of communication. If language etiquette is a set of means of expression, then speech etiquette is a choice of these means, means in implementation" [14, p. 77].

Despite the formulaic nature of etiquette phrases and the partly ritual nature of their use, language etiquette is of great importance for the life of society and for the functioning of language. Here, the state of language culture, spiritual values, ethical orientations of society, and the nature of relations between people are most clearly and vividly revealed here. This is the sphere of language and culture in which members of society belonging to the most diverse categories are involved.

The rules of language etiquette constitute a special group of stereotyped, stable communication formulas, which are implemented mostly in units of lexical (*Добридень! Вибачте, Прощавайте*), phraseological (*Ні пуху, ні пера*), morphological levels (*Ви схвилювані, професор повідомили*). It is worth saying that speech etiquette, preserving the traditional structure of etiquette expressions, is not a closed system, because it is characterized by dynamics and flexibility. Part of the speech etiquette formulas is gradually becoming archaic (for example, the greeting formulas *Бог на поміч! З неділею Вас!*). New formations may arise, created according to the models typical of the Ukrainian language. The use of the rules of language etiquette largely depends on the specific situation of communication, the place and circumstances of the conversation, the target instruction (inform, influence, impress, surprise, etc.). But interpersonal relationships, the choice of tonalities of communication acquire the greatest importance.

S. Bohdan singles out five tonalities of communication. The tonality of communication is a social quality of the communication situation, which can be defined as the degree of compliance with the ethical norms of interaction of communicators, as an indicator of the culture and intelligence of the interlocutors. The tonality of communication is high, neutral, ordinary, familiar, vulgar [3, p. 111]. High tonality corresponds to communication in the sphere of purely formal social structures (ceremonial events, diplomatic receptions, etc.). Neutral functions in the sphere of official institutions. Normal tonality is typi-

cal for communication at the household level (shop, transport, etc.). Familiar provides communication in the family circle, friendly society. Vulgar is observed in socially uncontrolled situations. When addressing strangers, neutral structures of etiquette are used. To relatives – familiar.

Speech etiquette is a mandatory component of the professional ethics of a specialist in any field, including economic, and a means of establishing contact with colleagues, managers and maintaining communication. This is a set or spectrum of phrases that are used in everyday situations: introductions, addresses, greetings, farewells, thanks, condolences, refusals, compliments, etc. The system of speech etiquette consists of means of expressing politeness, special etiquette language formulas. Among them, those that are used in clarifying the contact between speakers stand out – formulas of appeals and greetings; when maintaining contact – formulas of apology, request, thanks, etc., when terminating contact – formulas of farewell, wishes, i.e. proper etiquette language formulas.

In the rich linguistic arsenal of the Ukrainian people, a whole system of units of speech etiquette has developed and been established: formulas with the meaning of farewell: *прощайте, до зустрічі*; etiquette units used to express greetings: good morning, good afternoon, be healthy; models of apology: *пробачте, даруйте, перепрошую*; speech units accompanying requests: *будьте ласкаві, прошу Вас, дозвольте*; thank you formulas: *спасибі, дякую, дуже вдячний*; constructions of aspirational modality: *будь (-те) щасливий; успіхів тобі (Вам), хай щастить*; greeting formulas for a certain occasion: *вітаю (Вас, тебе) з..., прийми (-ть) поздоровлення (привітання) з...*; phrases of the ritual of getting to know each other: *знайомтесь, я хочу представити тобі (Вам)...*, *дозвольте відрекомендуватися* [19, p. 123].

The famous Ukrainian linguist Oleksandr Ponomariv notes that the forms of greeting and farewell "have long been established in the Ukrainian language, and they should not be modernized unnecessarily. Quite often we hear forms of greetings and farewells that are incorrect from the point of view of Ukrainian grammar in colloquial speech, on radio and television "*Добрий ранок! Доброго дня, шановна редакція!* (there is also ignoring the vocative case – *редакціє!*); *Доброго вечора, шановні телеглядачі; Доброї (спокійної, навіть гарної) ночі, дорогі діти!*"

The following forms have become established in the Ukrainian literary language: *Доброго ранку! Добрий день! (Добридень!); Добрий вечір!*

(Добри вечір!); На добраніч! Добраніч!» [1, p. 67]. Forms of apology are also important and necessary for every person. "Since offenses are different in their size and consequences, the speaker should choose from the considerable paradigm of standard phrases of Ukrainian language etiquette such a formula that would be commensurate with the offense and at the same time give the opportunity to achieve the desired result: *Вибач(те) (мені); Пробач(те) (мені); Даруй(те)!; Пробач(те), якщо можеш(ете)!; Прошу вибачення (пробачення) ... "....»* [13, p. 164].

When using apology formulas, you need to remember that the verbs *вибачати, пробачати* require the dative (and not the accusative, as in Russian) case of dependent words, for example: *вибачте мені (а не мене), пробачте йому (а не його)*, etc.

Thus, in the Ukrainian language, the most commonly used expressions of gratitude are *дякую* and *thanks* (*thanks* is more common in the east of Ukraine), which can be accompanied by words that strengthen the expression of gratitude: *дуже, щиро, сердечно*, etc. "*Дуже Вам дякую за Ваш любенький лист*" (О. Kobylanska). It should be noted that folk etiquette includes responses to *thanks*. Their choice depends on what they are thanking for: when for something edible, then they answer *на здоров'я* or *їжте на здоров'я*, when for some item of clothing – *то носи(ть) здоров(-а, -і)*, but for the most part a common response to *thanks* is *прошу і будь ласка* [2, p. 37].

The defining ethnopsychological features of Ukrainian etiquette are primarily kindness, cordiality, simplicity, sincerity and tenderness. At the linguistic level, this is manifested in the fact that: 1) the core word of many expressions of Ukrainian speech etiquette are words with the root *добр-, здоров-*: *добридень, добрий вечір, на все добре, добродію; здоров був, доброго здоров'я*, etc.; 2) there is a large number of address words with affectionate suffixes: *голубонько, соколику, матінко, таточку, сестричко*, etc.; in many etiquette expressions there is a word with the root *ласк-*: *будь ласка (будьте ласкаві), ласкаво прошу, з вашої ласки*, etc.; 3) there are many sayings that express benevolence in their primary semantics: *будьте щасливі, Боже помози, дай Боже щастя*, etc.; 4) no invectives (obscene, rude insults).

However, as the author of the article "Magic Words" Maria Bilous notes, "... certain changes have taken place in the language consciousness and morals of our people in this regard over several decades. Having mindlessly adopted the brutal language creations brought by foreign "culture", Ukrainians, without thinking, defile their language and soul with

the world's most indecent invectives... It is time to weed out the weeds in our language field and cultivate the selected grain that was stored in the national treasuries to germinate it is a beautiful flower of high spirituality [2, p. 37].

The author of the national monograph "Language etiquette of Ukrainians: traditions and modernity" Svitlana Bohdan believes "that the reproduction of the national-linguistic worldview is unique at all levels of the language system, but it is most noticeable at the lexical level, in particular, in the linguistic expression of the most diverse etiquette situations [3, p. 357].

We also agree with the opinion of the Kyiv researcher Oksana Matsko that stable communication formulas are also implemented in phraseological level units (*ні пуху ні пера*) [10, p. 15]. But for some reason, few domestic researchers talk about the syntactic level. After all, such units as, say, "*подзвонить згодом, з Вами приємно розмовляти, мене звати Ольга*" and many other examples are integral units from the communicative, modal, stylistic, and informative points of view and are sentences.

Language etiquette, skillful and appropriate use of established formulas of greetings, farewells, wishes, etc. play an important role in the formation of a speech-competent personality of an economic specialist, who with his behavior in general and language in particular affirms the greatest values of culture, benevolence, and respect for the interlocutor. Part of the economist's culture is his emotionality, good command of intonation richness during conversation. Even the best etiquette phrases, such as *дякую, спасибі, будь ласка*, spoken in an indifferent tone, will not bring satisfaction to the person to whom they are addressed. If the etiquette formulas used by the specialist are filled with positive emotions, express understanding and complicity, they find a response in the hearts of the interlocutors. With this mastery of language etiquette, an economist can be sure that his interlocutors are happy to communicate with him.

"The level of observance of language etiquette and culture of communication sometimes affects the behavior of interlocutors to a greater extent than the substantive content of speech," writes Yaroslav Radevich-Vynnytskyi in the book "Etiquette and Culture of Communication". "Etiquette of communication consists not only in the normative application of language etiquette formulas in standard etiquette situations. It has a much wider scope, covers the communicative behavior of a person in general. After all, even beyond the boundaries of etiquette situations, verbal (and non-verbal) speech can have signs that testify to the speaker's politeness, tact,

benevolence in relation to the communicative partner (partners, audience), or, on the contrary, can create an impression of the speaker as an ill-mannered, tactless person, rough. On the other hand, formal observance of the rules of language etiquette does not always inspire trust and respect for the speaker [14, p. 184].

Language etiquette is the cultural face of a nation. As for the language etiquette of Ukrainians, it, having absorbed ancient customs and traditions, has become a universal model of our linguistic activity, which is manifested in a system of stable expressions and peculiar formulas. Knowledge of this system, good mastery of it testifies to the spiritual maturity of a nation, and, on the contrary, neglecting the norms and rules of language etiquette is a sign of its deep corrosive processes, which, unfortunately, we have been observing in recent years in our society.

As already mentioned, language etiquette is important for the formation of a speech-competent personality of a specialist in the economic sphere. The formation of speech competence is the basis of speech development. "Speech development should ensure perfect, full-fledged cultural communication of people with the help of language. It should be based on respect for the interlocutor. Speech etiquette is a defining element of showing respect for the interlocutor, an indicator of the level of the speaker's culture, his speech development [7, p. 4].

Therefore, the speaker who speaks truthfully and sincerely, clearly, without any ambiguous hints, expresses his thoughts clearly, calmly and restrainedly, in a moderate tone, clearly pronouncing each word, adheres to language etiquette. This is about those who are in a hurry in conversation, speak indistinctly, the people say: "*Заторохтіла сорока, наче діжка з горохом, Гавкає, як собака на прив'язі, Говорить, наче три дні не їв*". In conversation, one should be modest, avoiding coquetry and mannerism, juggling with fashionable words. It is impolite to express one's attitude towards something with exclamations of *угу, ага, ого, ізі*, or use the words *біс, дідько, чорт*, etc. Surzhykov's bad language, sprinkled with parasitic words, stamps and clericalisms. The tone of the conversation should not come across as self-confident, arrogant, or haughty. There is no need to expose your emotions through continuous repetition of the words *боже, жах*, etc.

Separately, it is worth mentioning such important attributes of language etiquette as addressing *ви* and *ти*. Both of these forms are characteristic of the modern Ukrainian literary language. An attempt to apply here another form of politeness through the third person (like: "*Чи не бажає гість відпочити?*"), as is common in Polish or Swedish,

failed. In the practice of live communication, it is customary to resort to the honorific plural *ви* when addressing one interlocutor, if he is not familiar, older in age, position. This emphasizes respect for the interlocutor. *Tu* express close relationships between people. It conveys respect born of friendship, camaraderie, or love. Colleagues, employees, friends, brothers and sisters, spouses communicate with each other with *ти*.

Here, as a rule, the question arises: how should children address their parents? Language etiquette legalized both forms of address – to *ти* and to *ви*. It is not a matter of the form of appeal, but of human relations. In addition, one should not forget that addressing a child to his parents with the words mom and dad (father) is already polite in itself. Therefore, in our opinion, the dispute about how it is better for children to address their parents as *ти* or *ви* is groundless. Something else sounds ugly, in particular, the fact that sometimes children call their parents ancestors or allow themselves to address them by the name of Grishka, Sanka, etc. We also consider it dissimilar that parents call their children boys, slob, etc. Such disdain for language etiquette in the family leads to sad consequences. Does language etiquette allow you to switch from *ти* to *ви*? Yes, it allows. Suppose a new employee came to work in the team. He is with everyone with *ви*, and with him too. But over time, he will get closer to his colleagues. With whom he has a particularly friendly relationship, he will want to switch to *ти*. However, it should be borne in mind that the initiative to transfer to *ти* should belong to a senior colleague (by age or position), and not to a junior or subordinate. In a relationship between a woman and a man or a young man and a girl, this right belongs only to the woman or girl. Adults communicate to other people's children up with *ти* to the age of sixteen. And after receiving the passport, we will contact *ви*. True, a young man or a girl can ask that close elders call them with *ти*, but they themselves continue to address their elders through the honorific *ви*. The one who turns to *ти*, trying to humiliate another, humiliates himself first of all, showing his low culture level.

It sounds rude when a specific person is called *він* (*вона*). It is completely tactless when a man calls his wife my old woman, and the husband's wife my old man. There are no small things in language etiquette. Everything is important here - from the setting of the voice and the manner of speaking to the content of the conversation and the nature of its flow. Excessive gesticulation, tugging the interlocutor's sleeve or clapping on the shoulder, familiar nudging with the elbow harms the conversation.

Conversations at a long distance – across the street, across the corridor, across the floors of buildings – have an unattractive look. It is impolite to distract a very busy person with long conversations or to whisper some secrets to someone in the group present. The one who talks about death at the bedside of a sick person, and on a bus or plane – about car or air accidents, asks a woman about her age, talks about old age in the presence of an elderly person does not behave well. It should not be forgotten that any, even the slightest deviation from language etiquette spoils the mood, introduces misunderstandings into human relations, and even cripples the soul and wounds the heart of a person. And therefore strict adherence to language etiquette should become the norm of everyone's behavior [16, p. 20].

Therefore, education of speech etiquette is an indispensable component of speech development. The ability to adhere to ethical standards has always been highly valued in society. Knowledge of ethical norms, their application in behavior and speech belongs to good manners. In speech communication, this means mastery of etiquette culture, the ability to control feelings, emotions, etc. Observance of etiquette norms implies the manifestation of such qualities as politeness, politeness, tact, benevolence. Developing speaking skills is a long process [15, p. 145]. The formation of speech culture is a component of the process of formation of a communicatively competent personality in a professional atmosphere.

In business relations, the following components are used: position, profession, title, name and patronymic, because it is important for the performance of functional duties; address: *приятелю, колего, вельможний пане*; objection: *ні, нас це не влаштовує*; invitation: *приходьте, ласкаво просимо*; compliment: can refer to the appearance of approving actions, work done. The use of such words helps to establish the first contact with the interlocutor, to set yourself and him up for the continuation of the relationship. Each of the proposed situational and thematic groups is a synonymous series of label units that differ in semantic and stylistic features. The dominant of each synonymous series can be used in any speech situation.

The choice of etiquette units by communicators primarily depends on such extralinguistic factors as: social role, age, place of residence, gender, cultural and educational level of the addressee and addressee, communicative conditions (place, time, duration of communication), social distance between them, and also – the melody of the speech, timbre and tone of the speaker's voice, the nature of the communication

situation, the specifics of the relationship between the communicators [18, p. 113].

Thus, the use of etiquette formulas takes place taking into account the speech situation, which involves determining the purpose, place, addressee of communication and a specific communicative task. Of course, it is difficult to list all forms of speech etiquette in all life situations. However, using them, future specialists of the economic profile learn to behave correctly during the educational process, to realize themselves in communication with the environment.

Skills and habits play an important role in speech ethics. In order for them to keep up with the knowledge of the relevant rules, teachers need to conduct speech ethics exercises with students of higher education. The rules of speech etiquette are explained to applicants at lectures, colloquiums, conversations, some of them can be acted out. It is important to create situations in classes that would be as close as possible to the future profession.

Therefore, during the learning of the norms of speech etiquette, we offer future economists various speech situations, the content of which determines the general tone of speech, helps to master one's voice: knowingly, deliberately speak quietly or loudly depending on the professional situation, adjust the pitch of the voice; understand and operate with pauses; create appropriate posture, facial expressions, gestures. Depending on the conditions of expression, the same units of speech etiquette can acquire different meanings, and its reproduction will depend on which word we emphasize and highlight.

In professional Ukrainian language classes, it is also advisable to use the task: to draw up a speech etiquette memo for a future economist based on the given beginning: "When greeting, you must look into the face of the person you are greeting. One must be polite in words, tone, gestures, and actions. Polite words (*будь ласка, дякую*) said in a rude voice cease to be polite. A polite person does not respond to rudeness with rudeness. She is friendly and attentive to others..."; develop a code of honor for professionals. Relationships that have a moral basis are more profitable and productive; task in microgroups: to answer the question, illustrating the answer with examples from professional situations: "What do you think? Is it worth greeting a person at a long distance? When is a woman greeted first? Should you shout to a friend standing on the opposite side of the street: "Hello!""? write a business letter using etiquette formulas, following the details; prepare a business meeting, public speech, telephone conversation, etc. Sometimes applicants use speech etiquette formulas (polite words, forms of address, etc.), follow the rules of

communication in their own speech, but make mistakes in the proposed speech situation. By performing such exercises, future specialists in the economic profile learn to choose expressions that would be suitable in a certain situation.

According to Stakhiv M., a well-thought-out system of educational and training exercises plays a decisive role in the formation of practical speaking skills. Constructive exercises at the level of coherent statements are considered to be the most productive at the stage of formation of abilities and skills in the use of etiquette speech formulas. The nature of the tasks can be as follows: Replacement of: etiquette formulas according to the change in the tonality of the text; verbal expressions of etiquette with synonyms with a neutral meaning; tag phrases with corresponding antonyms. Among the proposed tasks may be the construction of a text: from the given expressions of speech etiquette, build a dialogue: with the given verbal etiquette expressions, compose a letter of request, a letter of thanks, a letter of invitation [15, p. 192].

Conclusions. Summarizing what has been said, we note that the ability to use or apply speech etiquette is a universal skill, as it requires

appropriate linguistic, communicative and logical training. A person realizes this skill throughout his conscious life, since language is constantly updated. The professional speech etiquette of a specialist consists of a large number of etiquette formulas, and its structure is determined by such basic elements of communicative situations as greetings, introductions, farewells, wishes, requests, invitations, offers, advice, consent, refusal, etc. The components of professional speech etiquette are conditional stereotypes of communication, the basis of which is the desire to reach an understanding. The professional speech of future economists should be distinguished by friendliness, courtesy, benevolence, and politeness.

On the basis of scientific research on the problems of language culture in general and language etiquette as a component of the culture of communicative relations in particular, on the basis of our own observations of the speech process, we come to the conclusion that a good knowledge of the norms of the literary language, mastery of the generally accepted formulas of language etiquette plays an important role in the formation of the language personality of the future specialist economic profile.

REFERENCES:

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів: Світ, 1990. 226 с.
2. Білоус М. Чарівні слова. *Урок української*. Київ, 2002. № 10. С. 36–38.
3. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ: Рідна мова, 1998. 475 с.
4. Богдан С. Мовний етикет як елемент мовної картини світу волинян. *Дивослово*. 2001. № 10. С.11–14.
5. Вихованець І. Р. Таїна слова. Київ: Рад. школа, 1990. 287 с.
6. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
7. Донченко Т. Мовленнєвий розвиток як науково-методична проблема. *Дивослово*. Київ, 2006. № 5. С. 2–5.
8. Єрмоленко С. Я. та ін. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. За ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
9. Корніяка О. Мистецтво гречності. Київ: Либідь, 1995. 94 с.
10. Мацько О. Формули ввічливості в дипломатичному листуванні. *Дивослово*. Київ, 2000. № 2. С.14–17.
11. Миронюк О. М. Історія українського мовного етикету (засоби вираження ввічливості): Автореф. дис. ... канд. філол. наук зі спеціальності 10.02.01. Київ, 1993. 22 с.
12. Плющ Н. П. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету. *Українська мова і сучасність*. Київ, 1991. С. 90–98.
13. Пономарів О. Культура слова. Мовностилістичні поради. Київ: Либідь, 1999. 232 с.
14. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування. Львів: СПОЛОМ, 2001. 207 с.
15. Стахів М. Український комунікативний етикет: Навчально-методичний посібник. Київ: Знання, 2008. 245 с.
16. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет. *Дивослово*. 1998. № 3. С. 20–21.
17. Татаревич Г. Етикет і ментальність. *Дивослово*. 1998. № 3. С.18–20.
18. Чмут Т.К. Етика ділового спілкування: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Вікар, 2002. 223 с.
19. Olha Pavlushenko, ¹Liudmyla Prokopchuk, ²Nataliia Pavlykivska, ³Valentyna Tymkova, ⁴Lada Mazai, ⁵Nina Kukhar. The Mythologemes “Tree of Life” and the “Sun” in the World folk Picture of Ukrainians (from ancient times to the present). *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. Volume 11. 2021. Issue 2, Special Issue XX. 202 p. P. 120–125. P. 123.

ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПРОСТОРІЧЧЯ

PHONETIC FEATURES OF THE UKRAINIAN VERNACULAR

Товстенко В.Р.,

orcid.org/0000-0003-2971-4931

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри бізнес-лінгвістики

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

У статті проаналізовано фонетичний портрет українського просторіччя Східної України; наголошено, що просторіччя – структурно-функціональне явище; досліджено особливості функціонування та розвитку загальнонаціональної української мови. Доведено, що просторіччя було тим компонентом у складі загальнонародної мови, який прийшов на зміну територіальним діалектам перш за все в міських умовах. Описано відхилення від фонологічних норм в умовах двомовності, що має назву фонологічна інтерференція. Мова йде про несвідому заміну окремих елементів української фонетичної структури подібними, але не тотожними елементами, типовими для російської мови. Зазначено, що у просторіччі простежуються відсутні в літературній мові випадки епентези, протези, аферези, метатези, дієрези. Доведено, що явище метатези в усно-розмовній мові зумовлюється тенденцією пристосовувати незвичні або мало властиві звукові поєднання в слові до більш звичних, легших, а також нерідко народною етимологією, тобто намаганням пояснити або зблизити невідомі за походженням слова з іншими, звичайними. Проаналізовано характерні ознаки українського просторіччя в системі консонантизму та вокалізму. Зазначено, що однією з основних фонетичних ознак українського просторіччя на рівні консонантизму є оглушення дзвінких приголосних у кінці слова, що може бути наслідком впливу як говірок південно-західного наріччя, так і російської мови. Виділено основні ознаки просторічності мовних явищ. Доведено, що в межах української загальнонародної мови як один із її структурно-функціональних різновидів виділяється просторіччя – розмовна мова, що, не будучи вузькообмеженою в територіальному або соціальному плані, як територіальні та соціальні діалекти, об'єднується разом з ними на основі позанормативності і на цьому ґрунті протиставляється літературній мові. Виділено основні ознаки просторічності мовних явищ. Зазначено, що просторіччя формувалося на основі тих елементів загальнонародної мови, які з різних причин не ввійшли до складу її літературної мови або ж вийшли з її складу на пізніших етапах розвитку.

Ключові слова: просторіччя, розмовна мова, кодифікація, фонологічна інтерференція, вокалізм, консонантизм.

The article examines the phonetic portrait of the Ukrainian vernacular of Eastern Ukraine; it is emphasized that vernacular is a structural and functional phenomenon; the peculiarities of the functioning and development of the national Ukrainian language are analyzed. It is proved that vernacular was the component in the composition of the national language that replaced territorial dialects, first of all, in urban conditions. Deviation from phonological norms in conditions of bilingualism, which is called phonological interference, is described. We are talking about the unconscious replacement of certain elements of the Ukrainian phonetic structure with similar, but not identical, elements typical of the Russian language. It is noted that cases of epenthesis, prosthesis, apheresis, metathesis, dieresis that are absent in the literary language can be traced in the colloquial language. It has been proven that the phenomenon of metathesis in spoken language is caused by the tendency to adapt unusual or slightly unusual sound combinations in a word to more familiar, easier ones, as well as often by folk etymology, that is, an attempt to explain or bring together words of unknown origin with other, common ones. Characteristic features of Ukrainian vernacular in the system of consonantism and vocalism are analyzed. It is noted that one of the main phonetic signs of Ukrainian vernacular at the level of consonantism is the deafening of voiced consonants at the end of the word, which can be a consequence of the influence of both Southwestern adverbs and the Russian language. The main signs of colloquialism of linguistic phenomena are highlighted. It has been proven that within the framework of the Ukrainian national language, as one of its structural and functional varieties, vernacular stands out – spoken language, which, while not being narrowly limited territorially or socially, like territorial and social dialects, is united with them on the basis of non-normativeness and on this basis contrasted with literary language. The main features of spatiality of language phenomena are highlighted. It is noted that vernacular speech was formed on the basis of those elements of the national language, which for various reasons did not become part of its literary language or left it at later stages of development.

Key words: vernacular, spoken language, codification, phonological interference, vocalism, consonantism.

Постановка проблеми. Дослідження будови, особливостей функціонування та розвитку загальнонаціональної української мови мають рівномірно охоплювати всі її структурно-функціональні різновиди – літературну мову, територіальні діалекти, соціальні й професійні жаргони, а також просторіччя. Просторіччя формувалося на основі тих елементів загальнонародної мови,

які з різних причин не ввійшли до складу її літературної мови або ж вийшли з її складу на пізніших етапах розвитку. Цей різновид української національної мови поки що лишається на периферії уваги вітчизняного мовознавства. У словниках української мови стилістична характеристика на зразок позначки прост.[орічне], яка б однозначно вказувала на належність відповідної одиниці до

некодифікованої, але широко вживаної розмовної мови, поки що не практикується. З огляду на це, з одного боку, потрібен глибокий і всебічний аналіз різних структурних рівнів та стилістичного функціонування цього різновиду української мови, а з другого боку, потребує подальшого вивчення питання його адекватної стилістичної та лексикографічної інтерпретації. Цим зумовило актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Просторіччя як структурно-функціональне явище аналізували у свої працях Л.А. Коробчинська, В.М. Русанівський, Р.В. Бесага та ін. [6, с. 44; 8, с. 43; 2, с. 12]. Л.А.Коробчинська висловила думку, що розмовна лексика в словниках української мови паспортизується неточно. Авторка рекомендує виділяти просторічні слова. Дослідниця виділила: а) розмовну лексику, що є складником літературної мови, а саме її усної форми; б) просторічну, що стоїть на межі літературної мови, окремими елементами проникаючи в неї, іншими – залишаючись далеко поза її межами [6, с. 53]. Л.Т. Масенко у праці «Суржик: між мовою і язиком» дослідила історію виникнення, поширення й сучасного побутування змішаних українсько-російських форм усного мовлення, відомих під назвою «суржик». Як специфічне явище мовного життя України суржик дослідниця розглянула не тільки в мовознавчому, а й соціокультурному та психолінгвістичному аспектах. Окрему увагу приділено аналізу функцій змішаного українсько-російського мовлення в художній літературі, масовій культурі і соціальних мережах [7, с. 84]. О.О. Тараненко досліджував явище суржику та українсько-російську двомовність [10, с. 14]. Стильову розмовну норму та розмовну лексику досліджувала Світлана Бибики [3, с. 61].

Постановка завдання. З'ясувати особливості просторічної лексики, а також її місце в структурі словникового складу сучасної української мови, встановити джерела поповнення українського просторіччя, довести, що просторіччя – це тип некодифікованої мови. Проаналізувати ряд відхилень від літературно-мовного стандарту в системах вокалізму й консонантизму, в явищах різноманітних звукових змін. Дослідити явища асиміляції та дисиміляції в українському просторіччі.

Виклад основного матеріалу. Фонетика українського просторіччя виявляє ряд відхилень від літературно-мовного стандарту в системах вокалізму й консонантизму, в явищах різноманітних звукових змін та в наголошуванні слів. Ці відхилення зумовлені, по-перше, діалектним

впливом, по-друге, загальними особливостями функціонування мовлення недостатньо освічених людей, по-третє, впливом сусідніх мов, насамперед російської й польської мов. У статті розглянемо фонетичний портрет українського просторіччя Східної України.

Відхилення від фонологічних норм в умовах двомовності мають назву фонологічна інтерференція. Коли білінгв, ототожнюючи фонему вторинної системи з фонемою первинної, відтворює її за фонетичними правилами первинної мови, виникає інтерференція. У просторіччі простежуються відсутні в літературній мові випадки епентези, а саме виникнення епентетичних [д], [т] між приголосними [9, с. 150]. Наприклад, *страм, роздявити, роздява, здря*. Ці випадки зафіксовано в творах української літератури: «Вона ще довго потім буде *страмити* й картати перед поросятами матір їхню. Покарбовану чорними латками» (Г. Косинка); «*Я роздявив* рота й хотів дихнуть, а вода пішла в рот, і я її п'ю та й п'ю. Я втямив, що топлюся...» (І. Нечуй-Левицький); «*Худоби здря* не мучте» (А. Головка). Для уникнення збігу голосних (гіатусу), у ненормативному усному мовленні часто вживаються епентетичні [в], [й]: *радіво, наука, какаво, ув око, ув армію, межі очі, каравул, пойняти, шпійон, тійатер, фійалка* та ін. Наприклад: «[Хотина:] Коли пам'ятаєш материну *науку*, то тямий, як слід себе оберегати?» (М. Кропивницький); «*Чорне море ув очах* ячало, Мати Січ гукала у минуле...» (Б. Олійник); «*Тося одно пойняла*, що поки Петя не виговориться, нічого не буде» (Б. Жолдак. Збірка «Яловичина»). Характерне для просторіччя нове епентетичне [л] після [в], [б], [п]: *деревляний, здоровля, черепляний* та ін. Наприклад: «Вже й село. Сумні паркани. Стіни снігом занесло. Ой село моє кохане, *деревлянеє* село!» (В.Сосюра); «...[Батько] потім зіпхнув його [пана професора] з тачанки, промовивши: «Зноси на *здоровля!*» (М.Кропивницький). Засвідчуються у просторіччі й інші випадки епентези, особливо в іншомовних словах: *дермантін, канахвети, наравиц'я* та ін.. Наприклад: «-Ти бач, – говорив він, – їм наша організація не *наравиц'я*» (Б. Жолдак. Збірка «Яловичина»).

У просторічному мовленні спостерігається ряд ненормативних явищ уживання протетичних приголосних, тобто появи неетимологічних, або секундарних, приголосних перед початковими голосними та голосного [і] перед приголосними. Так, досить часто використовуються протетичні приголосні **в**, **г**: *вугол, вуркаган, вармія, гиржа, гокуліри*. Наприклад: «[Кіндрат Антонович] ... Як увійде було у лавку, зараз на всі чотири *вугли* пере-

хреститься...» (М. Кропивницький); «[Ганна] ... Сім год прожити у пеклі – не поле перейти. За такий час *гиржа* залізо з'їсть!» (М. Кропивницький). Простежуються випадки протези з початковим [й] (переважно в іншомовних словах, з можливими іншими звуковими змінами): *економія* – *якономія*, *астра* – *ястра*. Наприклад: «У нашого пана аж три *якономії*, та все здорові» (Словник Грінченка). В окремих дієслівних формах у просторіччі виступає протетичний з перед наступним о: *зоби(д)жати*, *зоставляти*. Наприклад: «- Ще покійний ваш дідусь, пан Опанас, таки Забрюха, нехай над ним земля пером! І той не давав нас *зобижати*» (Г. Квітка-Основ'яненко). У просторіччі вживається варіант приєднання-префікса з(с)- з приставним і – **із(іс)-** в деяких прислівниках та дієсловах: *ізвідти*, *ізголодніти*, *ізгризти*, *ізрвати*, *ізвечора*, *іссушити*, *іспробувати* та ін. Наприклад: «- У тюрмі *ізгною* сукиного сина, – Тюрма, – я йому, – наша! Для нас тюрма! Чого ти лякаєш?» (О. Вишня); «- Та таке скоїлось, таке зчинилося, що як *ізгадаю*, так млію...» (О. Вишня).

Для просторіччя характерне явище афери (відпадиння початкового звука слова під впливом кінцевого звука попереднього слова): *все 'дно'*, *один до 'дного'*, *не 'ддаси* та ін. Наприклад: «- Казав же – бережись. Бач, і наскочив... – Дарма! *Все 'дно* сьогодні чи коли, а нам треба було з ним балакати» (А. Головка); «[Тарасовна:] ... – Не перебивай, бо *'дна* я бачила... Три дочки, три дівулі в домі, а ніхто, *'пріч* мене не бачив, як пив воду мій Маласик...» (М. Куліш). Серед випадків апокопи (відпадиння кінцевого звука) вкажемо на такі: *тре'* (треба), *мо'* (може), *чо'* (чого, чому), *йо'* (його) та ін. Наприклад: «- Тимко парубок, *мо*, й гарячий, але роботящий» (Григорій Тютюнник); «Коли ж я їх [три наряди] відстою! Хіба, *мо*, після війни?» (О. Гончар); «Галатин якось одразу заметушився – *тре* було збиратись» (Є. Гуцало). Досить частотним у просторіччі є скорочені форми іменників у позиції звертання на зразок: *ма* (мамо), *дя* (дядьку), *хло* (хлопче), *бра* (брате) та ін. Наприклад: «- *Ма*, може, його соломки внести та витопити у грубці?» (Григорій Тютюнник); «...Хапає [Андрусь] за жердку від міха і починає дуги. ...[Батько:] – Помалу, Андрусю! Ти-ти-ти, *хло*, помалу!» (І. Франко). Займенник **який** можуть вимовляти у скороченій формі **кий** (СУМ подає це слово з ремаркою діал., але це, на нашу думку, неправильно). Наприклад: «- А горілка є? – **Кий** біс, хоч би капелька... порожня пляшка...» (П. Мирний). У прискореному розмовному мовленні може відпадати початковий звук (звуки) у звукосполученнях, важких для

вимови: Митро, Драстуй!, Доров!, струмент та ін. Наприклад: «Драстуйте вам! – Батько потис Дроботові руки» (С. Журахович); «Далі-далі, вже їй [Оксані] можна, ... свою дитину, свого Митрика, одвідати...» (Г. Квітка-Основ'яненко).

У просторіччі засвідчуються приклади дієрези – випадіння звука або звуків: *мо[ж]на*, *скі[ль]ки*, *ті[ль]ки*, *па[р]трет* та ін. Наприклад: «Сорок світлиць, три великі зали, а живуть там *тіко* пацюки та миші» (Б. Грінченко); «- Це ти маєш *квартиру*? – спитав Власов, обдивляючись хату. – Та... наймаю, – затнувшись, одказав Василь» (П. Мирний). Трапляються також випадки спрощення приголосних у словах *шо*, *ше*, наприклад: «- Сам потроху вже розумію, *шо* тут й до чого, де, *шо* і як» (Б. Жолдак. Збірка «Яловичина»).

Явище метатези в усно-розмовній мові зумовлюється тенденцією пристосовувати незвичні або мало властиві звукові поєднання в слові до більш звичних, легших, а також нерідко народною етимологією, тобто намаганням пояснити або зблизити невідомі за походженням слова з іншими, звичайними [4, с. 271–277]: *фершал* (фельдшер), *цилорник* (цирульник), *мацотикл* (мотоцикл), *тубаретка* (табуретка). Наприклад: «[Харитон:] Я тобі дам нову кухвайку! Це прямо розбой, *кала-вур!*.. Хоч з села втікай...» (М. Кропивницький); «-...*Фершала* не треба? – Від *фершалів* утік, – посміхнувся хлопець» (О. Гончар).

У системі вокалізму простежуються різноманітні випадки наявності [і] на місці літературного [и] і, навпаки, – [и] на місці літературного [і]. Перше з цих явищ викликано як впливом північних говорів української мови [5, с.32], так і впливом російської мови. Наприклад, у словах *[зіма]*, *[кісіль]*, *[братік]* наявність [і] простежується ще в фольклорних текстах: «Куди тобі грішному кісіль їсти: ти й квашею замазався» (М. Номис); часто ненормативний звук [і] вимовляють після приголосних **г**, **к**, **х** та у префіксі **ви-**: *[хітрий]*, *[вінести]*, *[вікнуту]*, *[вікінчений]* та ін. [1, с. 114], що також характерне для північних говорів: «[Професор:] -... Хотілося, щоб гребля мала зовні бездоганно вікінчений вигляд. Тоді виникла думка зробити гребля...» (Г. Коцюба); діалектним впливом південно-східного наріччя пояснюється вимова [і] в коренях дієслів: *[умірати]*, *[вибірати]* та ін. відповідно до [и], властивого літературній мові [1, с. 114]: «Раз мати родила, раз і умірати» (М. Номис); під впливом російської мови після приголосних в іншомовних словах (всупереч «правилу дев'ятки») у літературній мові: *[дінамо]*, *[гардіна]*, *[бандіт]*,

[бригадір], [командір], [магазин], [аспірін], [артіст], [батіст], [сатін] та ін.: «На комісію [призовну] – це обов'язково. Лікарі й командири – як закон...» (А. Хорунжий). У деяких випадках у просторіччі може бути відсутнє чергування *i/e* залежно від закритості/відкритості складу: [міні], [інію], [попід], [напичі], [камінюка]: «Єрмія одійшов за тік і заглянув в здорову загороду. Воли лежали суспіль, неначе розкидані здорові камінюки, і ремигали, ніби спросоння» (І. Нечуй-Левицький). Російським впливом зумовлена вимова звука [i] на місці [e] (переважно в іншомовних словах): [акардіон], [анікдот], [аніндіцит], [анітін], [вінізрет], [гардірон] (з усної мови). У просторіччі широко представлена вимова [e] у ненаголошеній позиції з пом'якшенням попереднього приголосного на місці літературно-нормативного [i]: [Вера], [Света], [занавеска], [нежний], [привет] та ін. Наприклад: «Вузькоокий китаєць з наганом в чоботях (фасон «Вера») кремезний поморець...» (В. Сосюра). Досить часто простежується вимова [a] у ненаголошеній позиції на місці літературно-нормативного [o]: [бакал], [кампот], [катлета], [канхвета], [салідол], [хараішо] та ін. Наприклад: «- Халера б, - думає, – забрала таку хазяйку, що так ото за коровою доглядає» (О. Вишня). У просторіччій мові ширше, ніж у літературній, простежуються випадки переходу [йе] в [йа] у ненаголошеній позиції: [Явдоким], [Ягор], [Яхида]. Наприклад: «Я вам не Явдоким, щоб ви по-своєму робили» (Г. Квітка-Основ'яненко). Під впливом російської мови у просторіччі часто виступає звук [o] на місці нормативного [i]: [босоножки], [война], [восім], [дом], [Івановна] та ін. Наприклад: «На войну йдучи по чужу голову, й свою неси» (М. Номис).

У системі консонантизму однією з характерних ознак українського просторіччя є заступлення етимологічної фонемі [ф] звуками [хв], [х], [в], [п]: [бухвет], [кухвайка], [тухлі], [асвальт], [гран]. Наприклад: «[Гапка:] Споконвіку баби коло породіль пораються, а хвершала кличуть, як треба кров пустити чи банки поставити» (М. Кропивницький). В українському просторіччі на місці літературного твердого [р] часто виступає м'який [р'], що відбиває вплив як фонетичних особливостей південно-східного наріччя, так і російської мови. Це явище можливе як у кінці слова або складу, так і перед наступним голосним: [базар'], [комар'], [цар'], [гр'аниця], [квартир'а], [чотир'і]. Поширенням наслідком впливу фонетики російської мови є пом'якшена і м'яка вимова приголосних у позиції перед [e]: [білет], [ідеал], [кабінет],

[манеж] та ін. Наприклад: «... А Панас привозив матері контрабандні хустки й серги, шовк і коньяк...» (Ю. Яновський); «Стрибок – і ленти одлітали! Відплив – і ленти на плечі! Дівчата танці танцювали, шотландські танці на мечі» (П. Тичина). Ще однією з основних фонетичних ознак українського просторіччя на рівні консонантизму є оглушення дзвінких приголосних у кінці слова, що може бути наслідком впливу як говірок південно-західного наріччя, так і російської мови: [дун], [сніх], [обіт], [морос] та ін.

Чимало українців під впливом російської мови неправомірно пом'якшують шиплячий звук [ч], твердий у літературній мові, за винятком випадків клоччя, обличчя і под. та форм множини ключі і под.: [ш'ч'о], [ш'ч'оп], [ч'оботи], [ч'ого], [шч'астя] та ін. У розмовній мові населення Східної України на місці нормативних африкат **дж**, **дз** часто виступають інші звуки, що може бути наслідком діалектного впливу, впливу російської мови: *вожу*, *сизжу* та ін.

У явищі асиміляції голосних (здебільшого регресивної) виділяються такі випадки:

а) перехід [o] в [a] у деяких словах перед наступним наголошеним [a]: *паганій*, *манах*, *шаравари* та ін. Наприклад: «Йди к манахам» (з усної мови);

б) перехід [a], [i] в [e] у деяких словах перед наступним наголошеним [e]: *жекет*, *хвенера* (норм. *фанера*) та ін.;

в) перехід [o] в [y] у деяких словах перед наступним наголошеним [y] (крім діалектних прикладів): *унук* (норм. *онук*), *кугут* (когут «скупа людина») та ін. Наприклад: «-... Сусід у мене, на одній площадці, стукач, зараза, кугут.» (Ю. Мушкетик) [9, с. 144–145].

Серед випадків асиміляції приголосних за місцем і способом творення можна виділити:

а) прогресивну асиміляцію – перехід [й] в [н] після [м]: *мн'акій*, *мн'асо*, *мн'ати*, *мн'ата* та ін. Наприклад: «...Наглянувши недалеко зелену, як рута, поляну, вивернулися на їй, як на мнякому колимі» (П. Мирний);

б) прогресивну асиміляцію наступного [й] попереднім приголосним, який унаслідок цього подовжується: *ружжж* (пор. рос. *ружье*) та ін. Наприклад: «Мисливське ружжж, як і всяка вогнепальна зброя, – річ небезпечна, і біля неї треба ходити обережно» (О. Вишня);

в) регресивну асиміляцію – перехід [в] у [м] перед наступним носовим [н]: *рімнина*, *рімчак*, *рімний* та ін. Наприклад: «Рімнина яка! Нема де клуню поставити» (Сл. Грінч.);

г) регресивну асиміляцію між передньоязиковими – перехід [л'] у [н] перед наступним [н]: *утиранник. утираник* (утиральник «рушник») та ін. Наприклад: «Ох, дайте, люди, мені утираник – багровий сором з лица утру!» (Л. Костенко).

У просторіччі значно ширше виявляє себе дисиміляція, особливо регресивна:

а) заміна першого зімкненого приголосного у групі [кт] на щілинний [х] (контактна регресивна дисиміляція): *дирехтор, трахтор, дохтор, трахтір* та ін. Наприклад: «А в мене двір, будівлі всякі намальовані, і за двором жнуть саме усі гуртом, трахтором» (А. Головка);

б) заміна першого зімкненого приголосного у групі [чн] на щілинний [ш]: *місяшний, молошний, пасішник, помішник, смашний* та ін. Наприклад: «Випий, – каже [мати], – доню, води трошки... або ляж на печі... або чи не хоч, онде молошна каша, учорашня...» (Г. Квітка-Основ'яненко);

в) у групах губних мб, мв, мп – перехід [м] у [н] (контактна регресивна дисиміляція): *бонба, конбайн, транвай, ланпа, канпанія* та ін. Наприклад: «[Баба Горпиниха:] – Та й замахнулася на нього [стражника] оцим горщатком... А він як скрикне: бонба!» (П. Мирний);

г) дистантна регресивна дисиміляція між сонорними: перехід одного з [р] у [л]: *калідор, лаболаторія, лєстр* та ін.;

г) регресивна дисиміляція двох щілинних у групі [хш]: *лекший* та ін. Наприклад: «Зачнемо, то зачнемо. Нам [ріпникам] іще й ліпше, бо наверху лекша робота (І. Франко);

д) випадки прогресивної дисиміляції: *балабайка* (між двома звуками з), *асвальт, портвель* (між двома глухими), *сумліватися* (між двома носовими), *волостя* (між елементами подовженого сс). Наприклад: «- Ти ж не відпочив. – Та ну? Оце так штука! А я думав, що я оце тільки з ванної виліз та на балабайці пограв» (І. Микитенко); група **нс** > **нц**: *концерва, пенція*. Наприклад: «Сидимо на концервах»; «Мати моя получає мізерну пенцію» (з усної мови).

Також у просторіччі ширше, ніж у літературній мові, простежується чергування *і/й* на початку слова, наприклад: «- Чи не взяли б ви, дядьку Йване, і нас до себе? – раптом виказує Порфир свою давню мрію» (О. Гончар); «- Добридень, Іване Йвановичу! Що, й собі у волость?» (В. Міняйло).

На Україні, особливо на Наддніпрянщині, фонетична інтерференція виявляється своєрідно і несподівано: мова йде не просто про вплив російської мови на українську, не про окремі зміни внаслідок цього впливу, а про несвідоме перенесення за ознакою подібності частини елементів і системних відношень з російської мови в українську, точніше, про несвідому заміну окремих елементів української фонетичної структури подібними, але не тотожними елементами, типовими для російської мови. Тому ми можемо говорити про системну фонетичну інтерференцію.

Висновки. Отже, у межах української загальнонародної мови як один із її структурно-функціональних різновидів виділяється просторіччя – розмовна мова, що, не будучи вузькообмеженою в територіальному або соціальному плані, як територіальні та соціальні діалекти, об'єднується разом з ними на основі позанормативності і на цьому ґрунті протиставляється літературній мові. Основними ознаками просторічності мовних явищ можна вважати: 1) ненормативність; 2) певну стилістичну зниженість; 3) функціональну обмеженість; 4) загальнопоширеність. Фонетика українського просторіччя виявляє ряд відхилень від літературно-мовного стандарту в системах вокалізму й консонантизму, в явищах різноманітних звукових змін. Ці відхилення зумовлені діалектними впливом, загальними особливостями мовлення недостатньо освічених людей та впливом сусідніх російської та польської мов. В українському просторіччі засвідчується значна різноманітність комбінаторних та інших звукових змін, наслідки яких можуть як збігатися, так і не збігатися з аналогічними явищами в літературній мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антисуржик / за заг. ред. О.Сербенської. Львів: Вид. Світ, 1994. 152 с.
2. Бесага Р.В. До питання про походження морфологічних просторіч. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія філологічна. Ужгород, 1995. Вип. 1. С. 8–14.
3. Бибиц С. Стильова розмовна норма та розмовна лексика. *Культура слова*. 2011. №74. С. 59–65.
4. Булаховський Л.А. Історичний коментарій до української літературної мови. *Вибрані праці в п'яти томах* / Булаховський Л.А. Київ: Наукова думка, 1977. Т. 2. С. 217–570.
5. Дзєндзелівський Й.О. Конспект лекцій з курсу української діалектології. Ужгород, 1965. Ч.1. Фонетика. 128 с.
6. Коробчинська Л.А. Розмовна і просторічна лексика української мови та її ремаркування в словниках. *Лексикографічний бюлетень*. Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. Вип. IX. С. 41–54.

7. Масенко Л. Суржик: між мовою і язиком. Друге видання, зі змінами і доповненнями. Київ : Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2019. 229 с.

8. Русанівський В.М. Сила і краса (особливості мови творів В.К.Винниченка). *УМЛШ*. 1992. №2. С. 41–46.

9. Товстенко В.Р. Просторіччя в українській мові як структурно-функціональне явище. Київ: Інститут української мови НАН України, 2003. 278 с.

10. Хентшель Г., Тараненко О.О. Мовний ландшафт Центральної України: українська мова, російська мова, «суржик» (уживання – мовна компетенція – національне позиціонування). *Мовознавство*. 2015. №4. С. 3–25.

УДК 811.161.2'373.3

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.8>

МОВНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

LANGUAGE TRAINING OF LAW STUDENTS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Шаповаленко Н.М.,

orcid.org/0000-0002-6653-0675

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри мовної підготовки

Одеського державного університету внутрішніх справ

У статті розглянуто вплив європейських інтеграційних процесів на мовну підготовку майбутніх юристів, охарактеризовано вимоги європейських стандартів до мовної культури та мовленнєвої компетенції, проаналізовано особливості викладання мови в юридичних закладах вищої освіти та визначено роль викладача у формуванні мовленнєвої культури студентів. У статті зазначено, що мовна підготовка є невід'ємною частиною юридичної освіти, оскільки вона необхідна для ефективного спілкування та професійної діяльності майбутніх юристів. Зокрема, європейські стандарти до мовної культури та мовленнєвої компетенції висувають додаткові вимоги до рівня мовної підготовки студентів-юристів. У статті розглянуто основні напрями формування мовленнєвої культури студентів-юристів, такі як вдосконалення навичок мовлення, підвищення рівня володіння правописом та граматику, а також розвиток мовленнєвої культури у взаємодії з клієнтами, судовими інстанціями та іншими учасниками правових відносин. У статті зазначено, що викладач має важливу роль у формуванні мовленнєвої культури студентів-юристів. Він повинен володіти не тільки глибокими знаннями мови, але й бути вмілим педагогом та мати практичний досвід у юридичній діяльності. В статті обговорено різні методи викладання мови в юридичних закладах вищої освіти, такі як інтерактивні технології, рольові ігри, дискусії, проєкти тощо. Також зазначено, що викладач має сприяти розвитку мовленнєвої компетенції студентів не лише на заняттях, але й у позааудиторній діяльності. Автор звертає увагу на важливість мовної підготовки студентів-юристів в контексті європейських інтеграційних процесів та вимог європейських стандартів. Вона дає загальний огляд особливостей викладання мови в юридичних закладах вищої освіти та розглядає методи формування мовленнєвої культури студентів-юристів./

Ключові слова: мовна підготовка, мовна культура, правова культура, професійна мова, мовленнєва компетенція, юридична грамотність.

In the article, the impact of European integration processes on the language training of future lawyers is considered, the requirements of European standards for language culture and speech competence are characterized, the peculiarities of language teaching in law schools and the role of the teacher in forming the speech culture of students are determined. The article states that language training is an integral part of legal education, as it is necessary for effective communication and professional activity of future lawyers. In particular, European standards for language culture and speech competence impose additional requirements on the level of language training for law students. The article examines the main directions of forming the speech culture of law students, such as improving speech skills, raising the level of mastery of spelling and grammar, and developing speech culture in interaction with clients, courts, and other participants in legal relations. The article notes that the teacher plays an important role in shaping the speech culture of law students. They should possess not only deep knowledge of the language but also be a skillful educator and have practical experience in legal activities. The article discusses various methods of language teaching in law schools, such as interactive technologies, role-playing games, discussions, projects, and more. It is also noted that the teacher should promote the development of speech competence of students not only in classes but also in extracurricular activities. The author draws attention to the importance of language training for law students in the context of European integration processes and the requirements of European standards. They provide

an overview of the peculiarities of language teaching in law schools and examine methods of forming the speech culture of law students.

Key words: language training, language culture, legal culture, professional language, speech competence, legal literacy.

Постановка проблеми дослідження.

Проблема дослідження полягає у виявленні впливу європейських інтеграційних процесів на мовну підготовку майбутніх юристів в Україні. В сучасних умовах відбувається інтеграція України в європейські структури, що ставить нові вимоги до рівня мовної культури та мовленнєвої компетенції майбутніх фахівців у різних галузях, включаючи право. Проблемою є визначення особливостей викладання мови в юридичних закладах вищої освіти та формування мовленнєвої культури студентів-юристів відповідно до вимог європейських стандартів. Також важливо дослідити роль викладача у формуванні мовленнєвої культури студентів та знайти шляхи підвищення якості мовної підготовки майбутніх юристів в контексті євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обрана тема достатньо вивчена в наукових колах. При написанні статті було використано напрацювання таких вчених, як: Н.А. Бойко, Н.В. Грищенко, Г.С. Курбатова, І.В. Скрипник, О.І. Хитрук, Т.М. Чепель, Л.Г. Шевчук.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження проблеми мовної підготовки майбутніх юристів в контексті євроінтеграції є актуальним завданням, оскільки у зв'язку з інтеграцією України до європейського простору виникає потреба у відповідній мовній підготовці майбутніх юристів для успішної професійної діяльності. Попередні дослідження не досліджували конкретно цю проблему, тому не вдалося отримати повну картину щодо вимог європейських стандартів до мовленнєвої компетенції майбутніх юристів та особливостей їх мовної підготовки в юридичних закладах вищої освіти. Крім того, потрібно дослідити роль викладача у формуванні мовленнєвої культури студентів-юристів та визначити оптимальні методики та підходи до викладання мови в юридичних закладах вищої освіти з урахуванням вимог європейських стандартів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження впливу європейських інтеграційних процесів на мовну підготовку майбутніх юристів. Для досягнення мети необхідно вирішити наступні завдання: охарактеризувати вимоги європейських стандартів до мовної культури та мовленнєвої компетенції; проаналізувати особливості викладання мови в юридичних закладах вищої освіти;

визначити роль викладача у формуванні мовленнєвої культури студентів.

Виклад основного матеріалу. Мовна підготовка студентів-юристів є одним із важливих елементів підготовки фахівців в галузі права. У контексті євроінтеграції, зростає значення володінням не тільки міжнародною англійською мовою, а й мовою країн-членів Європейського Союзу, зокрема українською мовою.

Дисципліна «Українська мова професійного спрямування» має на меті розвивати навички вживання української мови в професійній сфері, ознайомлюючи студентів зі специфікою юридичної термінології, правилами її вживання та стилістичними особливостями. У рамках європейської інтеграції, важливим є розвиток міжнародного співробітництва в галузі права, що передбачає здатність студентів до ефективної комунікації з колегами з різних країн, в тому числі і в українській мові. Крім того, володіння українською мовою є необхідністю при здійсненні професійної діяльності в Україні та в інших країнах, де українська мова є державною або офіційною мовою.

У процесі вивчення дисципліни «Українська мова професійного спрямування», студенти знайомляться з нормами української літературної мови, поглиблюють свої знання про юридичну термінологію та навички її вживання в професійному середовищі. Також, студенти вивчають правила написання процесуальних документів, зокрема судових рішень, договорів, клопотань, звернень тощо. Важливою складовою дисципліни є розвиток комунікативних навичок, які дозволять студентам ефективно спілкуватися з колегами, клієнтами та іншими учасниками юридичного процесу в українській мові. Доцільним є включення у програму вивчення дисципліни «Українська мова професійного спрямування» таких тем, як мовний етикет, основи мовної культури, мовна стратегія в професійній діяльності, ораторська майстерність та інші, які підвищують рівень володіння українською мовою студентів-юристів.

Вплив європейських інтеграційних процесів на мовну підготовку майбутніх юристів полягає в тому, що вимоги до рівня мовної культури та мовленнєвої компетенції стали значно вищими. У зв'язку з набуттям членства Україною в Європейському Союзі, юридичні факультети українських закладів вищої освіти повинні

відповідати вимогам Європейського Союзу з питань навчальних програм та випускати висококваліфікованих юристів, які можуть працювати не тільки на внутрішньому ринку праці, але й на міжнародному рівні. Це означає, що майбутні юристи повинні мати досконалу мовленнєву компетенцію, яка дозволить їм ефективно спілкуватися з клієнтами, іншими учасниками правових відносин та судовими інстанціями. Для досягнення цієї мети необхідно вдосконалювати методику викладання мови на юридичних факультетах та забезпечувати відповідний рівень мовної підготовки студентів [1].

Вимоги європейських стандартів до мовної культури та мовленнєвої компетенції відображають важливість мовленнєвих навичок у професійній діяльності та підвищення їх рівня в освітніх закладах. Основні вимоги до мовної культури та мовленнєвої компетенції, які висувають європейські стандарти, включають [8]:

1. Володіння граматикую та лексикую мови на рівні, який дозволяє ефективно спілкуватися та виконувати професійні завдання.

2. Вміння створювати різноманітні текстові матеріали, такі як документи, заяви, виступи тощо, з дотриманням вимог правопису, пунктуації та стилістики мови.

3. Здатність до ефективного усного та писемного спілкування в різних професійних ситуаціях.

4. Розвиток мовленнєвої культури та вміння працювати з різними видами інформації та джерелами знань.

5. Уміння ефективно використовувати мовленнєві засоби для розв'язання професійних завдань.

Усі ці вимоги до мовної підготовки майбутніх юристів є важливими у контексті європейської інтеграції та європейських стандартів у галузі права. Вони також відображають вимоги до мовленнєвої компетенції, які необхідні для ефективної професійної діяльності в будь-якій галузі.

Особливості викладання мови в юридичних закладах вищої освіти полягають у врахуванні специфіки професії майбутнього юриста, його потреб у мовленнєвих та комунікативних навичках, а також у необхідності формування знань з правознавства та юридичної термінології. Викладання мови повинно забезпечувати формування мовленнєвої культури студентів-юристів, здатності до аргументованого та логічного викладу думок, правильного вживання термінів та дотримання мовних норм [2].

У рамках дисципліни студенти отримують практичні навички в монологічній та діалогічній комунікації на українській мові, зокрема в про-

веденні переговорів, підготовці та виступах на судових засіданнях, взаємодії з клієнтами тощо. Важливим елементом мовної підготовки студентів-юристів є також розвиток культури мовлення та здатності до аргументації своїх поглядів. У процесі вивчення дисципліни студенти знайомляться з різними типами аргументації, навчаються використовувати різні види доказів та переконливих аргументів, розвивають навички логічного мислення та аналізу тексту.

Дисципліна «Українська мова професійного спрямування» в контексті євроінтеграції є важливим елементом мовної підготовки студентів-юристів, оскільки забезпечує розвиток навичок вживання української мови в професійній сфері, підвищує рівень комунікативних компетенцій студентів, що необхідно для ефективної взаємодії з колегами з інших країн, а також розвиває культуру мовлення та навички аргументації, необхідні для професійного успіху в галузі права.

Особливу увагу слід приділяти розвитку практичних мовленнєвих навичок, зокрема у взаємодії з клієнтами, судовими інстанціями та іншими учасниками правових відносин. Для розвитку практичних мовленнєвих навичок можуть використовуватися різноманітні методи, зокрема:

1. Тренінги та семінари з мовленнєвої комунікації: ці методи дозволяють студентам навчитися ефективно комунікувати у різних ситуаціях, наприклад, при проведенні переговорів, веденні судових процесів та інших юридичних процедурах.

2. Дискусії та дебати: ці методи дозволяють студентам вивчати аргументацію та розвивати навички переконливої мовленнєвої комунікації.

3. Практичні заняття з використанням сучасних технологій: наприклад, студенти можуть вести судові процеси у віртуальному середовищі або навчатися роботі з юридичним програмним забезпеченням.

Окрім цього, викладачі можуть стимулювати студентів до вдосконалення їхніх мовленнєвих навичок, заохочуючи їх до участі в конференціях, наукових доповідях, дискусійних клубах та інших заходах, де вони можуть показати свої знання та навички у мовленні. Важливим є поєднання викладання мови з вивченням правових дисциплін, що дозволяє студентам не лише засвоїти термінологію та особливості мовлення в правовій сфері, але й зрозуміти сутність правових понять та норм.

Роль викладача у формуванні мовленнєвої культури студентів юридичних вищих закладів освіти є важливою, оскільки він є ключовою фігу-

рою у процесі навчання мови та мовленнєвої компетенції студентів. До основних завдань викладача входить не тільки передача знань про мову, а й формування у студентів практичних навичок її використання у професійній діяльності [6].

Основні функції викладача в процесі формування мовленнєвої культури студентів юридичних вищих закладів освіти [3]:

- викладання теоретичних знань про мовлення та мову, зокрема про граматичні правила, лексичні засоби, мовленнєві жанри та ін.;

- формування навичок писемного та усного мовлення, у тому числі взаємодії зі співрозмовниками;

- створення сприятливої атмосфери в аудиторії для навчання та практики мовлення;

- використання різноманітних методів та технік навчання мовлення, зокрема тренінгів, імітаційних ігор, дискусій, ролевих ігор та ін.;

- постійне вдосконалення власної мовленнєвої культури та практики мовлення, що дозволяє викладачу бути прикладом для студентів.

Надійне виконання цих завдань допоможе викладачу ефективно формувати мовленнєву культуру студентів, забезпечуючи їм необхідні навички для подальшої професійної діяльності в галузі права.

Викладач має бути досконало ознайомлений з вимогами, що ставляться до мовної підготовки фахівців у галузі права, та забезпечувати відповідність змісту дисципліни цим вимогам. Також, повинен мати високий рівень володіння українською мовою, професійної термінології та стилістики, що дозволить йому ефективно навчати студентів.

Однією з важливих завдань викладача є формування мовної компетентності студентів, включаючи правильне вживання термінів, уникання граматичних та стилістичних помилок, вміння складати правильні та логічні текстові матеріали. Для досягнення цього викладач повинен використовувати різноманітні методи навчання, такі як лекції, семінари, практичні заняття, самостійну роботу, що дозволить студентам опанувати мовні навички на різних рівнях [7].

Також, викладач повинен бути відкритим до співпраці та комунікації зі студентами, вислуховувати їхні побажання та пропозиції щодо вдосконалення процесу навчання та забезпечення якісної мовної підготовки. Він може залучати до процесу навчання різноманітних експертів та спеціалістів з мовної та правової галузей, що дозволить студентам отримати більш глибокі знання та практичні навички у відповідних галузях.

Викладач повинен бути прикладом для студентів у відповідному використанні мови, він повинен бути зразком як мовного, так і професійного рівня. Він повинен використовувати відповідну мову на лекціях та семінарах, дотримуватися правильної граматики та стилістики, вміти пояснювати професійні терміни та складні поняття простими словами [4].

Викладач має важливу роль у розвитку мовленнєвої компетенції студентів не лише на заняттях, але й у позааудиторній діяльності. Для цього можна запропонувати різні форми і методи навчання та вправ, які допоможуть студентам удосконалити свої навички мовлення та розширити свій словниковий запас [5]. Деякі з можливих заходів:

- організація дискусійних клубів та кругів, де студенти зможуть обговорювати актуальні теми та вдосконалювати свої навички висловлювання думок;

- проведення тренінгів та майстер-класів з усного та писемного мовлення, які дозволять студентам отримати практичний досвід та знання у цих сферах;

- організація літературних вечорів та поетичних вечорів, які стануть додатковим стимулом для розвитку словесної майстерності студентів;

- рекомендації щодо читання літератури та перегляду фільмів, які сприятимуть розширенню словникового запасу та покращенню вміння аналізувати та висловлювати власні думки;

- проведення практик та стажувань, де студенти матимуть можливість застосовувати свої знання та навички мовлення у професійній діяльності.

Застосування цих методів та підходів допоможе викладачам допомогти студентам розвивати свою мовленнєву компетенцію не тільки на заняттях, а й у позааудиторній діяльності, що забезпечить їм більше можливостей для розвитку та успішного використання мовних навичок у майбутній професійній діяльності.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки: Мовна підготовка студентів-юристів є важливим елементом їх професійної підготовки в умовах євроінтеграції. Основні проблеми мовної підготовки студентів-юристів полягають у недостатньому рівні знань граматики та лексики, а також у відсутності практичних навичок усного та писемного мовлення. У зв'язку з вищевказаним, викладачам-мовникам необхідно забезпечити студентів ефективними методами та засобами навчання мовлення, а також стимулювати їх практичну діяльність у позааудиторному середо-

вищі. Важливо забезпечувати інтеграцію мовної підготовки в загальну систему підготовки юристів, в тому числі шляхом впровадження міждис-

циплінарних курсів та проєктів, які дозволять студентам отримати практичні навички у межах своєї професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко Н. А. Мовна підготовка майбутніх юристів в умовах євроінтеграції. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 2016, № 138. С. 72–76.
2. Грищенко Н. В. Мовленнєва підготовка майбутніх юристів: теоретичні та практичні аспекти. Київ: Вид-во НАУ, 2017. 215 с.
3. Курбатова Г. С. Методичні підходи до формування мовленнєвої компетенції студентів-правників у вищих навчальних закладах. *Науковий вісник Полісся*, 2019, №3 (15). С. 39–45.
4. Скрипник І. В. Мовна підготовка фахівців у галузі права. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 247 с.
5. Хитрук О. І. Розвиток мовленнєвої компетентності студентів-юристів у процесі підготовки до державної підсумкової атестації з дисципліни «Іноземна мова професійного спрямування». *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2019, № 1 (97). С. 127–131.
6. Чепель Т. М. Підвищення якості навчання студентів-юристів у сучасних умовах. *Педагогіка і психологія*, 2018, № 1 (57). С. 35–42.
7. Шевчук Л. Г. Українська мова в професійній сфері. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 696 с.
8. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. Strasbourg: Council of Europe, 2001. URL: <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/home>

УДК 81'246.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.9>

ВПЛИВ СІМЕЙНИХ МОВНИХ ПРАКТИК НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО ДИТЯЧОГО БІЛІНГВІЗМУ (НА МАТЕРІАЛІ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОГО ОПИТУВАННЯ РОДИН ІЗ КИЄВА)

THE INFLUENCE OF FAMILY LANGUAGE PRACTICES ON UKRAINIAN-RUSSIAN CHILDREN'S BILINGUALISM (BASED ON THE SOCIOLINGUISTIC SURVEY OF KYIV FAMILIES)

Шевчук-Клюжева О.В.,
orcid.org/0000-0003-2963-4720
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті досліджено особливості онтогенезу дитячого мовлення як процесу конструювання мовної системи в ситуації масового контактного білінгвізму між близькоспорідненими мовами. Розглянуто соціолінгвістичні показники функціонування української мови. Стаття досліджує вплив сімейних мовних практик на розвиток українсько-російського білінгвізму у дітей дошкільного віку в м. Києві. Дослідження ґрунтується на даних, зібраних до початку військової агресії у 2022 року, і аналізує особливості мовного використання в родинах, які виховують дошкільнят. Соціолінгвістичне дослідження виявило, що українська та російська мови є основними мовами для київських родин із дітьми. У статті описано особливості формування дитячого білінгвізму, що є результатом зміни пріоритетів первинного та вторинного соціумів.

Досліджено поняття сімейної мовної політики та зміна мовленнєвої поведінки дітей у процесу соціалізації. Зіставлено ефективність застосування до дитини певної батьківської стратегії мовного виховання (як усвідомленої, так і інтуїтивної) і реальні мовленнєві практики, яких набуває дитина під час переходу з первинного соціуму до вторинного. Розглянуто концепт сімейної мовної політики як передумову для подальшого визначення особливостей мовленнєвого розвитку дитини. Простежено особливості батьківських мовленнєвих практик на формування / неформування раннього білінгвізму. Дослідження підкреслює важливість розгляду соціолінгвістичних аспектів використання мови (мов) у сім'ях, де виховують дітей. Розглянуто чинники та мотиви, що впливають та, по суті, визначають перебіг мовленнєвого розвитку дитини. Проаналізовано ситуацію природного оволо-

діння другою мовою дітьми дошкільного віку шляхом занурення в нове мовленнєве середовище та перебування у білінгвальному середовищі.

Ключові слова: білінгвізм, сімейна мовна політика, двомовне батьківство, мовні практики, рідна мова, перша мова, друга мова.

The article examines the unique characteristics of the ontogenesis of children's speech as a process of constructing a language system in the context of mass contact bilingualism between closely related languages. It considers the sociolinguistic indicators of the Ukrainian language's functioning and investigates the impact of family language practices on the development of Ukrainian-Russian bilingualism among preschool children in Kyiv. The study is based on data collected prior to the commencement of military aggression in 2022, and it analyzes the peculiarities of language usage in families raising preschool children.

A sociolinguistic study revealed that Ukrainian and Russian are the primary languages for families with children in Kyiv. The article describes the formation of children's bilingualism, which is the result of a shift in the priorities of primary and secondary societies. It explores the concept of family language policy and the changes in children's speech behavior during socialization. The study compares the effectiveness of applying a particular parental language education strategy to the child (both conscious and intuitive) and the actual speech practices acquired by the child during the transition from primary to secondary society.

The concept of family language policy is seen as a prerequisite for determining the peculiarities of a child's speech development. The study traces the peculiarities of parental speech practices on the formation/non-formation of early bilingualism. It highlights the importance of considering sociolinguistic aspects of language use in families where children are raised. The factors and motives that influence and determine a child's speech development are considered, including the situation of natural acquisition of a second language by preschool children through immersion in a new speech environment and exposure to a bilingual environment.

Key words: bilingualism, family language policy, bilingual parenting, language practices, mother tongue, first language, second language

Постановка проблеми. Досить популярною у сучасному дискурсі є думка про те, що переважна більшість населення планети є неодномовною. У науковій літературі прийнято розрізняти індивідуальну дво- та багатомовність, яка залежить від конкретних мовних та життєвих ситуацій. На противагу індивідуальні неодномовності говорять про масову двомовність або багатомовність, яка характеризує мовну ситуацію у певній суспільній спільноті. У переважній більшості випадків індивідуальну двомовність розглядають як позитивне явище, натомість ситуація масового поширення декількох мов у межах певних соціальних груп є не таким позитивним моментом, адже часто причиною цього є непослідовна мовна політика. Попри той факт, що статус української мови як державної та її пріоритетне становище чітко визначені законодавством України, комунікативна потужність контактної російської мови лишається досить високою серед різних вікових груп населення, зокрема й серед дітей як у формальному, так і неформальному спілкуванні. Соціолінгвістична характеристика дитячого мовлення у щоденних практиках сформує розуміння щодо особливостей онтогенезу дитячого мовлення в специфічних умовах масового білінгвізму між спорідненими мовами.

Отже, особливої значимості соціолінгвістична характеристика сімейних мовних практик набуває в ситуації білінгвізму, адже дає зрозуміти реальну комунікативну потужність контактних мов у дитячих мовних колективах, частоту та ситуації використання мов як на рівні первинного, так і на

рівні вторинного соціумів. Подібний аналіз українсько-російського білінгвізму серед дітей дозволить в перспективі удосконалити мовну політику в сфері освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Попри те, що всі роки незалежності мовна ситуація Україні була схарактеризована як складна з поширенням різних форм українсько-російської двомовності, і певний інтерес науковців до проблематики соціолінгвістичних досліджень, побутування дитячого мовлення не було у фокусі досліджень українських соціолінгвістів. Детально описано та досліджено багато соціолінгвістичних аспектів масової двомовності України в роботах Лариси Масенко. У цій статті ми спираємося на деякі публікації Л. Масенко «Нариси з соціолінгвістики» [5], «Мовна ситуація Києва: День сьогоднішній та прийдешній» [4], що висвітлюють теоретичні питання мовної ситуацію в Україні та масовий білінгвізм споріднених мов. Певні соціолінгвістичні аспекти дослідження дво- та багатомовності українців були досліджені польським науковцем Павлом Левчуком [30, 31, 32]. Особливої значимості набуває його дослідження в контексті розмови про формування в українців багатомовності, а саме – функціонально активної тримовності.

Деякі питання щодо кількісних показників використання мов в освітньому середовищі були частково проаналізовані. У статті розглянуто роботи Оксани Данилевської та Лариси Засекої [1; 2]. Лінгвістка О.Данилевська досліджувала мовну ситуацію в українській

школі. У її роботах описано закономірності мовної поведінки київських школярів у двомовному середовищі. Деякі ідеї щодо розвитку мовної особистості українських школярів у психолінгвістичному аспекті виклала Л. Засекіна. Предметом аналізу стали певні аспекти розвитку мовлення українських дітей в умовах багатомовності у роботах Лариси Казанцевої [3].

На відміну від українського мовознавства, європейська та американська лінгвістика має чимало напрацювань про ранній білінгвізм та мовленнєвий онтогенез у неодномовній ситуації, які почали активно з'являтися з середини ХХ століття. Максимально ґрунтовну лінгвістичну характеристику білінгвального розвитку дитини на різних рівнях мовної системи здійснив Вернер Леопольд (Werner F. Leopold). Лінгвістичний інтерес дослідника і двомовність його родини дозволили В. Леопольду детально проаналізувати білінгвальний розвиток власних дітей, що вилилося у багатотомну роботу [29]. Сьогодні дослідження про білінгвальний та мультилінгвальний дитячий розвиток сформувалися в окремий напрям мовознавчих студій – вікову білінгвологію, що має чимало наукових розвідок про особливості когнітивного розвитку ранніх білінгвів та вплив сімейної мовної політики на формування дитячого мовлення та (Ellen Bialystok [11], Patrick Lee [28], James Cummins [13], Michael Tomasello [45], Bernard Spolsky [43]).

Постановка завдання. Отже, поширена серед науковців думка про складність мовної ситуації України, спонукає нас до розгляду особливостей побутування мовлення українських дошкільнят у стабільних мовних колективах крізь призму аналізу поняття сімейна мовна політика та індивідуальний досвід двомовності. Розгляд кількісних показників основних компонентів сімейної мовної політики допоможе зрозуміти особливості двомовності та багатомовності в Україні серед дітей дошкільного віку як соціального та культурного феномену. Мета статті полягає в аналізі мовленнєвої поведінки українських дошкільнят через соціолінгвістичне опитування батьків та характеристику сімейної мовної політики. Мета статті передбачає аналіз сфери сімейної мовної політики як новий напрям досліджень, що об'єднує мовну політику та вивчення мови дітей; а також визначення кількісних показників білінгвальних сімейних практик та їхню кореляцію з дитячою мовленнєвою поведінкою.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом у дослідженнях сімейної мовної політики істотно помітною є зміна фокусу досліджень від

традиційного підходу, орієнтованого винятково на батьків, до підходу, орієнтованого на сім'ю, зокрема і на дітей. Дослідники залучають дітей до своїх досліджень і дають їм можливість поділитися тим, що означає успішна сімейна мовна політика [47]. Ця стаття ґрунтується на концепції сімейної мовної політики, які була детально репрезентовані в європейській лінгвістиці [43, 44, 41]. На нашу думку, мовну ситуацію в Україні у контексті дитячої комунікації, необхідно аналізувати за компонентами сімейної мовної політики. Слідуючи за Бернардом Спольським [43], це дослідження зосереджено на одному з найважливіших для аналізу компонентів мовної політики, а саме – родинних мовних практиках.

Українська система освіти уникає конкретних дій і методичних рекомендацій щодо роботи з українсько-російськими двомовними дітьми. Навчальні заклади не визначають форми двомовності українських дітей будь-якого віку. Як зазначалося вище, українське законодавство передбачає пріоритетне становище української мови, але комунікативна активність російської мови серед дітей досить висока. Мовлення дітей в Україні є маркером комунікативної потужності контактних мов. Як і в інших пріоритетних для держави сфери, українська освіта є чітко врегульованою щодо вивчення та використання державної та інших мов цариною, якщо ми говоримо про офіційне спілкуванні. Проте в неформальному спілкуванні діти використовують найбільш зручні для себе мовні практики, це не завжди українськомовні практики. Закон України «Про дошкільну освіту» (2001 р.) та Базовий компонент дошкільної освіти в Україні – Державний стандарт дошкільної освіти в Україні (2021 р.) містять типові вимоги до дошкільної освіти. Ці документи визначають зміст і обсяг знань, умінь і навичок, якими повинні володіти українські дошкільнята. Державний стандарт дошкільної освіти описує критичні компетенції дитини та акцентує увагу саме на мовній компетенції. Ця компетентність передбачає вільне володіння державною мовою та рідною мовою дитини, якщо вони є відмінними. На жаль, у державних документах чітко не визначено основних понять мовної політики. Українська освітня система не описує критеріїв, за якими варто визначати зокрема і поняття рідної мови в контексті білінгвізму та багатомовності.

Важливим питанням для розуміння білінгвізму в ранньому дитинстві та, власне, його формування є концепція первинного (безпосереднє, сімейне середовище) і вторинного (опосередковане, освітнє

середовище) соціумів для дитини і зміна їхньої пріоритетності, тобто початок тривалого перебування у дитячому колективі. Сімейні мовні практики та сімейна мовна ідеологія мають враховувати складні питання соціалізації дітей в українському освітньому середовищі, яке де факто є дво- та багатомовним, адже у цьому середовищі перебувають діти з різними сімейними практиками, зокрема і діти з домінують російською мовою. Мовна поведінка дитини може змінитися, попри звичні сімейні мовні практики (наприклад, дитина, яку виховують батьки як одномовну, українськомовну), саме через процес соціалізації і перебування у неформальній двомовній ситуації. Ймовірно, дитина почне спонтанно освоювати російську мову через спілкування з іншими дітьми, носіями російської мови. Оволодіння іншою мовою є абсолютно стандартним для білінгвізму як соціального явища. Польський дослідник Владислав Мьодунка акцентує увагу на соціальній природі білінгвізму: «Загалом, поняття білінгвізму розуміється як мовна ситуація, у якій мовці взаємозамінно використовують дві різні мови залежно від середовища чи середовища. Тому це найпоширеніший випадок багатомовності» [35, с. 56]. Він зазначає, що білінгвізм включає «набір мовних, психологічних і соціальних проблем, з якими стикаються мовці, які в одній частині свого спілкування змушені використовувати мову, неприйнятну за межами групи [їхньої групи], а в іншій частині – офіційну мову, або загальноприйнятую мовою» [35, с. 77].

Політизація питання українсько-російської двомовності створює певні труднощі для об'єктивної оцінки ситуації із набуттям комунікативних навичок в іншій мові. Попри певну нейтральність до українсько-російської двомовності зі сторони батьків (дані до початку повномасштабного вторгнення в Україну), оволодіння російською мовою в процесі соціалізації лише іноді є бажаним для українських одномовних сімей. У ситуації, коли сімейна мовна політика передбачає виховання дитини як одномовної, а саме – як українськомовної (домашньою мовою), батьки можуть зіткнутися з ситуацією, що стратегію сімейної мовної політики доведеться змінювати, адже у процесі соціалізації в дитячому колективі одномовна дитина буде набувати навички активного білінгвізму. Комунікативна активність російської мови, по суті, робить більшість українських дітей двомовними, за бажанням чи без бажання як батьків, так і дітей. Більш детально кількісні дані щодо використання російської мови київськими дітьми будуть представлені нижче.

У статті використовуються методи збору та аналізу даних, зокрема статистичні методи лінгвістичних досліджень. Про специфіку мовної ситуації в дитячому колективі свідчать дані соціолінгвістичного опитування. У статті наведено дані опитування українських сімей, які виховують дітей дошкільного віку. Опитування проводилось у січні 2022 року у місті Києві за допомогою інтернет-форми опитувальника, який поширив Департамент освіти і науки Київської міської державної адміністрації. Анкета була розповсюджена серед сімей, де діти навчаються у комунальних дошкільних навчальних закладах міста Києва. Анкета містить шість питань і дає загальне уявлення про співвідношення української та російської мов у сімейному спілкуванні батьків і дітей. В опитуванні взяли участь 20 588 респондентів. Ці дані допомагають зрозуміти використання мов у сім'ї для опису мовних практик дітей у контексті раннього білінгвізму. Стаття спрямована на вивчення мовного досвіду сімей з дітьми дошкільного віку.

Дані соціолінгвістичного опитування демонструють тенденції мовного розвитку дітей в українському суспільстві, зокрема дошкільнят у процесі соціалізації. Дорослі члени родини самостійно визначили власну мовленнєву поведінку та мовленнєву поведінку своїх дітей. Аналіз мовної політики родини передбачає детальну характеристику її компонентів – мову сімейного спілкування та рідну мову дитини. Мова родинного спілкування та рідна мова дитини визначають свідому та підсвідому мовну ідеологію родини [43, с. 78].

Здійснене опитування (січень 2022) засвідчило, що українська є рідною мовою сімейного спілкування для 37% респондентів, а російська – для 32% респондентів. 26,7% респондентів визначили свою родинну мовну практику як двомовну, оскільки мова їхньої родини залежить від умов спілкування і може бути змінена (див. табл. 1).

Аналіз кількісних показників цього запитання показує реальну мовну ситуацію у київських родинах, де ростуть діти дошкільного віку. Кількість респондентів, які обрали мовою сімейного спілкування російську, і тих, хто визначив українсько-російську двомовність як поширену сімейну практику, разом становить 58,7%. Це свідчить про те, що більшість респондентів (і їхніх сімей), які взяли участь в опитуванні, є двомовними. Дві споріднені мови – українська та російська – виконують для респондентів найважливіші функції: комунікативну та пізнавальну. Ми передбачаємо, що така досить значна комунікативна потужність

Опитування «Українська мова з дитячого садка» (2022), 20 562 респондентів.

Власне дослідження

Мова родинного спілкування:	
Українська мова	37%
Російська мова	32%
Це залежить від ситуації (українська мова та російська)	26,7%
Інший варіант	4.3%

російської мови вплине на ситуацію в дитячих спільнотах, оскільки діти реалізовуватимуть свій сімейний досвід поза домом, тобто говоритимуть російською у дитячих садочках. Діти-білінгви з домінуючою російською мовою використовуватимуть цю мову в окремих комунікативних ситуаціях, особливо під час ігор у неформальному та нерегламентованому спілкуванні з однолітками. 37% респондентів, які визначили свою сімейну мовну політику як одномовну, опиняться в ситуації коли їхні діти, перебуваючи в мовних групах з дітьми з домінуючою російською мовою, почнуть засвоювати російську мову як другу мову у безпосередньому контакті з носіями.

Двомовні практики провокують процес перемикавання мовних кодів у різних комунікативних ситуаціях. Перемикавання кодів є свідченням двомовної діяльності. Діти з родин, де поширеною практикою є перемикавання мовних кодів, рано розвиватимуть активний білінгвізм. Перемикавання кодів пов'язане зі здібностями батьків у кожній з контактних мов, а також із соціолінгвістичною ситуацією в родині. Часте перемикавання мовних кодів може призвести до змішування мов. Це особливо актуально для раннього віку, адже у більшості випадків діти проходять через фазу мовного змішування різної інтенсивності. Вікова специфіка раннього білінгвізму впливає на засвоєні дитиною мовленнєвих кодів. Для багатьох українсько-російських білінгвів характерна певна гібридизація лексем і синтаксичних конструкцій, через обмежений віком словниковий запас і практичні навички в граматиці – відсутність розуміння граматичних форм і категорій [23, с. 698]. Очевидно, що лінгвістичні механізми українсько-російської гібридизації лексем у дитячому мовленні потребують додаткового вивчення та аналізу саме на лінгвістичному матеріалі.

У ситуації двомовності відбувається взаємодія між мовами, що відрізняються статусом у суспільстві та їх роллю для носіїв. Мови насамперед розрізняють за статусом: перша мова, друга мова, рідна мова, іноземна мова. Перша і друга мови протиставляються за часом і порядком засвоєння, або за приналежністю до певного

суспільства. Вчені вважають, що між першою та рідною мовою, з одного боку, та між другою та іноземними мовами, з іншого боку, немає прямого співвідношення. Поняття «перша мова» і «рідна мова» часто вживаються як синоніми. У цьому дослідженні ми пропонуємо віддавати перевагу саме поняттю «перша мова», у контексті порядку засвоєння та функціональної активності для дитини. Також перевага у вживанні поняття «перша мова» замість «рідна мова» зумовлена наявністю в українському мовознавстві певних неточностей щодо критеріїв визначення цього поняття. Так, в Енциклопедії «Українська мова» термін «рідна мова» визначається як мова, з якою людина входить у світ і долучається до традицій національної самобутності [6, с. 515]. Автори словникової статті виділяють пріоритетність засвоєння мови, не враховуючи інших факторів. Короткий словник лінгвістичних термінів дає інше визначення «рідної мови», яке також підкреслює пріоритет засвоєння мови: це перша мова, якою розмовляє дитина (мова батьків), або мова, з якою особа увійшла в культуру під час свого навчання, чи її свідомого життя [7, с. 92]. Як бачимо, друга частина цього визначення потребує уточнення щодо етапів засвоєння мови. Автори вважають, що критерій пріоритетності засвоєння мови корелює з її важливістю для мовця, що, у свою чергу, порушуючи попередню логіку визначення. Уріель Вайнрайх вважає [46], що пріоритет вивчення рідної мови ні в якому разі не повинен ставитися під сумнів, тобто мова або засвоюється як перша і рідна, або ні. Очевидно, що таке засвоєння не може прийти в дорослому віці через усвідомлення саме важливості першої та рідної мови. Владислав Мьодунка [35] писав про значення рідної мови та її роль у світогляді людини, а також про те, що саме рідна мова здається для носія мови логічною, природною та легкою. Отже, наше дослідження використовує поняття «рідної мови» як першої (L1) через її пріоритет у житті та буде протиставлено поняттю «другої мови» (L2) у порядку її засвоєння.

Важливим питанням для розуміння сімейної

**Опитування «Українська мова з дитячого садка» (2022), 20 424 респондентів.
Власне дослідження**

Рідна мова дитини:	
Українська мова	36.6%
Російська мова	47.3%
Українська та російська однаковою мірою	8.2%
Інший варіант	7.9%

мовної політики є критерій рідної мови дитини. Дані нашого опитування демонструють функціонально першу мову дитини, тобто ту, яку дитина використовує в сімейному спілкуванні як домашню мову. Українська мова є першою (за визначенням батьків) для 36,6% дітей, російська – для 47,3% дітей, а майже 8,2% респондентів обрали варіант «українська та російська» (див. табл. 2).

Дані опитування свідчать про те, що дошкільнята з російською мовою як функціонально першою опановуватимуть українську мову під час навчання та контакту з носіями української мови. У цьому випадку українська мова стає другою для дітей з першою російською. Польська дослідниця Ева Ліпінська вважає, що друга мова набувається майже так само як і перша в природному середовищі, де ця мова використовується. Важливим моментом, на який звертає увагу вчений, є «цільова мова» (target language), тобто мова комфортного функціонування в нових умовах, у нашому випадку навчання). Поняття «цільова мова», по суті, об'єднує зміст понять «іноземна мова» та «друга мова», але має більш комплексне значення [33]. Діти освоюють другу мову природно й легко, оскільки вона стає функціонально першою мовою в певний момент – мовою навчання, спілкування з однолітками та мовного середовища в цілому. За даними нашого опитування серед київських дошкільнят для більшості дітей російська мова є функціонально першою мовою, тому можна припустити, що діти з українською мовою як першою засвоюватимуть російську в процесі соціалізації та перебування в дитячому колективі. У такому разі українські одномовці набуватимуть білінгвальних навичок, засвоюватимуть російську мову і ставатимуть українсько-російськими двомовцями з російською мовою як другою. Часте використання російської мови в повсякденній сімейній практиці стимулює

та підтримує комунікативну активність двох споріднених мов у дитячих колективах. Діти з російською мовою як першою можуть мати високий рівень мовленнєвої компетенції в українській мові завдяки ранньому засвоєнню цієї мови як другої в дошкільному віці та при систематичному навчанні. Однак ситуація із засвоєнням російської мови як другої частиною дітей дошкільного віку з українською мовою як першою не може сприйматися так однозначно. По-перше, це суперечить завданням та пріоритетним цілям дошкільної освіти в Україні, а, по-друге, недостатній рівень оволодіння російською мовою як другою, а також подібність контактних мов стимулюватиме процес українсько-російської інтерференції різних мовних рівнів та змішування кодів.

Висновки. Дані соціолінгвістичного опитування відображають мовну ситуацію в родині із дітьми дошкільного віку напередодні повномасштабної війни. За результатами опитування, ми змушені констатувати, що українські родини і з домінуванням української мови як першої для дітей не становлять більшості місцевої громади. Серед сімейних мовних практик поширеними є щоденні білінгвальні практики, і це безпосередньо впливає на загальну мовну ситуацію у ширших соціальних контекстах. Процес соціалізації істотно впливає на розвиток мовленнєвих навичок дошкільнят, іноді не кращим чином. Отже, складна мовна ситуація в дитячих колективах освітніх колективах вимагає більш активного втручання з боку держави, а саме – дошкільних закладів освіти, що мають брати до уваги комунікативну активність близькоспоріднених мов та стримувати поширення мішаних форм мовлення серед дітей-білінгвів, зокрема корегувальними навчальними програмами, а також здійснювати всіляку підтримку української мови та відновлення повноти її функцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Данилевська О. Типи мовної поведінки київських школярів. *Українська мова*. 2013. Вип. 2, С. 56–67.
2. Засєкіна Л. Мовна особистість у сучасному соціальному просторі. *Соціальна психологія*. 2007. Вип. 5 (25), С. 82–90.
3. Казанцева Л. Розв'язання проблем дитячого білінгвізму в процесі навчання російськомовних дошкіль-

ників української мови. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2014. Вип. № 65, С. 95–103.

4. Масенко Л., Залізняк Г. Мовна ситуація Києва: День сьогоднішній та прийдешній. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2001, 95 с.

5. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики: навчальний посібник. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2010, 242 с.

6. Українська мова. Енциклопедія / Рідна мова / за ред. В. Русанівського, О. Тараненка, М. Зяблика та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 2007, С. 515.

7. Українська мова. Короткий словник лінгвістичних термінів / Рідна мова. Київ: Либідь, 2001, С. 92.

8. Шевчук-Клюжева О. (2022) Мовні практики українських дошкільнят. *Науковий вісник дорогобицького педагогічного університету імені Івана Франка*: зб. наук. праць. 2022. Вип. № 17, С. 155–159

9. Auer, P. *Bilingual Conversation*. John Benjamins Publishing, 1984, P. 116.

10. Ballinger, S. et al. Intersections of official and family language policy in quebec. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 2020. P. 1–15.

11. Bialystok, E. *Bilingualism in development: Language, literacy, and cognition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, 304 p.

12. Bilaniuk, L. *Contested tongues: language politics and cultural correction in Ukraine*. Ithaca, NY: Cornell University Press. 2005, 135 p.

13. Cummings, J. The Entry and Exit Fallacy in Bilingual Education. *The Journal for the National Association for Bilingual Education (NABE Journal)*. 1980. Vol. 4, n3, p. 25–59.

14. Curdt-Christiansen, X. L. Family language policy. In J. W. Tollefson, M. Pérez-Milans, eds. *The Oxford handbook of language policy and planning*. Oxford: Oxford University Press. 2018, p. 420–441.

15. De Houwer, A. *The acquisition of two languages: A case study*. Cambridge: Cambridge University Press. 1990, p. 65–77.

16. De Houwer, A. Environmental factors in early bilingual development: The role of parental beliefs and attitudes. In G. Extra & L. Verhoeven (Eds.), *Bilingualism and migration*. New York: Mouton de Gruyter. 1999, p. 75–96.

17. De Houwer, A. Harmonious bilingual development: Young families' well-being in language contact situations. *International Journal of Bilingualism*. 2013. Vol.19(2), P. 169–184.

18. Dzierżawin, K. Bilingwizm polsko-ukraiński: Badania wśród ukraińskiej młodzieży uczącej się w Przemyślu. *Kijowskie Studia Polonistyczne*. 2009. N.15, s. 425–437.

19. Genesee, F., Nicoladis, E. *Bilingual First language acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press. 2002, P. 59–64.

20. Haugen, E. *Bilingualism in the Americas: A Bibliography and Research Guide. Publication of the American Dialect Society*. 1956. No. 26, P. 159.

21. Hawkins, J., Filipović, L. The Complex Adaptive System Principles model for bilingualism: Language interactions within and across bilingual minds. *International Journal of Bilingualism*. 2018, P. 34–39.

22. Kaveh, Y. M. Family language policy and maintenance of Persian: the stories of Iranian immigrant families in the northeast, USA. *Language Policy*. 2018. Vol.17, P. 443–477.

23. King, K., Fogle, L. Bilingual parenting as good parenting: Parents' perspectives on family language policy for additive bilingualism. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 2006. Vol. 9., Issue 6., P. 695–712.

24. Krasowska, H. Języki mniejszości: Status, prestiż, dwujęzyczność, wielojęzyczność. *Studium Europy Wschodniej UW*. 2020, 254 s.

25. Kulyk, V. Language and identity in Ukraine after Euromaidan. *Thesis Eleven*. 2016. Vol. 136, 1, P. 90–106.

26. Kūūn, E. Issue of the language policy of families with Ukrainian origin in the Estonian educational space. *TRAMES*. 2022. Vol. 26(76/71), 1, P. 103–128.

27. Lambert W. E. *Language, psychology, and culture*. PaloAlto, CA, US: Stanford Univ. Press, 1972. 362 p.

28. Lee, P. Cognitive development in bilingual children: A case for bilingual instruction in early childhood education. *The Bilingual Research Journal*. 1996. Vol. 20, Nos. 3&4, P. 499–522.

29. Leopold W. F. *Speech development of a bilingual child: A linguist's record: in 4 vols. Vol. 1: Vocabulary growth in the first two years*. Evanston (Ill): Northwestern Univ. Press, 1939/1954. 188 p.

30. Levchuk, P. Bilingwizm ukraińsko-polski w świetle badań ankietowych. In I. Bundza, A. Krawczuk, J. Kowalewski, & O. Sływyński (Eds.), *Język polski i polonistyka w Europie Wschodniej: Przeszłość i współczesność*. 2015, S.143–158.

31. Levchuk, P. Ukrainian, Polish and Russian trilingualism among Ukrainians of non-Polish origin living in Poland. *Cognitive Studies | Études cognitives*, 2019(19), Article 1988.

32. Levchuk, P. Trójjęzyczność ukraińsko-rosyjsko-polska Ukraińców niepolskiego pochodzenia. *Księgarnia Akademicka*. 2020, 303 s.

-
33. Lipinska E., *Język ojczysty, język obcy, język drugi. Wstęp do badań dwujęzyczności*, Kraków: Wyd-wo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003, S. 89–96.
34. Marchman, V. A., Fernald, A., & Hurtado, N. How vocabulary size in two languages relates to efficiency in spoken word recognition by young Spanish–English bilinguals. *Journal of Child Language*. 2010. 37(4), P. 817–840.
35. Miodunka, W. Bilingwizm polsko-portugalski w Brazylii. W stronę lingwistyki *humanistycznej*, Kraków. 2003, 290 s.
36. Orena, A. J., Byers-Heinlein, K., & Polka, L. What do bilingual infants actually hear? Evaluating measures of language input to bilingual-learning 10-month-olds. *Developmental Science*, (2020). Vol. 23(2), P. 245.
37. Place, S., & Hoff, E. Properties of dual language exposure that influence 2-year-olds' bilingual proficiency. *Child Development*. 2011. Vol. 82(6), P. 1834–1849.
38. Quay, S., Montanari, S. Early bilingualism: From differentiation to the impact of family language practices. In E. Nicoladis & S. Montanari (Eds.), *Bilingualism across the lifespan: Factors moderating language proficiency*. 2016, P. 23–42.
39. Schwartz, M. Family language policy: core issues of an emerging field. *Applied Linguistics*. 2010. Vol. 1. P. 171–191.
40. Shevchuk-Kliuzheva, O. The sociolinguistic aspect of Ukrainian Russian child bilingualism on the basis of survey of Ukrainian families. *Cognitive Studies | Études cognitives*. 2020. Article 2323.
41. Smith-Christmas, C. What Is Family Language Policy? *Family Language Policy: Maintaining an Endangered Language in the Home*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2016, P. 1–19.
42. Smith-Christmas, C. Using a 'Family Language Policy' lens to explore the dynamic and relational nature of child agency. *Children & Society*. 2021. Vol. 36(3), P. 1–15.
43. Spolsky, B. *Language policy*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004. 250 p.
44. Spolsky, B. *Language management*. Cambridge: Cambridge University Press. 2009. 308 p.
45. Tomasello M. The usage-based theory of language acquisition. Edith L. Bavin (Ed.). *The Cambridge handbook of child language*. Cambridge: Cambridge Univ., 2009. P. 69–87.
46. Weinreich, U. *Languages in contact: Findings and problems*. The Hague: Mouton. [First edition 1953]. 1968, 160 p.
47. Wilson, S. Family language policy through the eyes of bilingual children: the case of French heritage speakers in the UK. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 2019. Vol. 41, P. 3.

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

UDC 811.111'37

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.10>

FUNCTIONING OF DIRECTIVE POLYILLOCUTIONARY VERBS IN THE HISTORY OF MIDDLE ENGLISH

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДИРЕКТИВНИХ ПОЛІЛОКУТИВНИХ ДІЄСЛІВ В ІСТОРІЇ СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Matkovska M.V.,

orcid.org/0000-0002-1047-7027

Senior Lecturer at the Department of English

Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko

This paper is devoted to an outline analysis of functional peculiarities of certain directive polyillocutionary verbs in the poetic texts of the Middle English language. In particular, attention has been paid to the studying of Middle English directive verbs on the level of textual situations that can be identified as hierarchy of elements (conceptual cases). The main ones are *agent, patient, result, object, cause, condition, time, place, purpose* and their attitude to certain acts or actions.

The author examines the Middle English language social practical experience of participants of communication from the point of view of integral social approach on the basis of which rules of communication and appropriate mental constructions are formed. As a result the actual problem of polyillocutiveness has been identified as an ability of certain illocutionary verbs to have in their deep structure alongside with the locative seme some potential illocutive ones. It is postulated the idea that once being actualized in the process of communication this illocutive seme, merged with the seme of locution, will characterize the speech acts in the terms of assertive, directives, commissives and declaratives. One and the same polyillocutionary verb can realize its various potential illocutive senses (meanings), which depend on the communicative situation.

Intention may be identified as the main significative semantic criterion that indicates the type of the illocutionary act. The category of directiveness unites, correspondingly, those verbs that characterize the pragmatic meaning of directivity, combining within themselves the other illocutionary semes as, for example, assertive, commissive, etc. These are such verbs as *advise, propose, suggest, warn*, the general component of which is to make someone do something.

As a result it has been testified that conceptual models of Middle English social discourse are formed in consequence of processing information as ontological so axiological schemes that prearrange the nature of pragmatic direction of social discourse.

Key words: Middle English language, polyillocutiveness, semantics, directives, intention, illocutionary seme, proposition, social discourse.

Стаття присвячена функціональним особливостям директивних полілокутивних дієслів в поетичних творах середньоанглійського періоду англійської мови. Зокрема, увагу зосереджено на вивченні середньоанглійських дієслів спонукання на рівні текстових ситуацій, що виступають у вигляді ієрархії елементів (концептуальних відмінків), основними з яких є *агенс, патієнс, результат, об'єкт, причина, умова, час, місце, ціль* та відношення відповідних елементів до певних дій чи актів. Автор досліджує мовні середньоанглійські соціальні практики учасників сфери спілкування з точки зору інтегрованого соціального підходу, у ході якого складаються правила самого мовлення, а значить, і відповідні розумові конструкції. В результаті висвітлено актуальну проблему полілокутивності, яка є мовним явищем, тобто віртуально закріплена в глибинній структурі дієслова. Постулюється ідея, що в процесі мовленнєвої діяльності відповідно з комунікативною інтенцією адресанта відбувається відбір потрібної ілокутивної семи, яка, реалізуючись в мовленні одночасно з локутивною, визначає прагматичний тип мовленнєвого акту. Іntenціональність виступає основним смисловим (семантичним) критерієм, що визначає тип ілокутивного акту. Категорія директивності об'єднує, відповідно, ті дієслова, що характеризують прагматичне значення спонукання, поєднуючи в собі й інші ілокутивні семи, наприклад, асертивну, комісивну тощо. Це такі дієслова, як *advise, propose, suggest, warn*, загальним компонентом для яких виступає спонукання зі сторони адресанта того, щоб адресат виконав щось. В результаті засвідчено що, концептуальні моделі соціального дискурсу середньоанглійського періоду формуються внаслідок опрацювання інформації як онтологічного плану (ситуацій, дійсності), так і відповідних аксіологічних, емотивно-оцінних фокусів, що обумовлюють характер прагматичної спрямованості соціального дискурсу.

Ключові слова: середньоанглійська мова, полілокутивність, директиви, інтенціональність, ілокутивна сема, пропозиція, соціальний дискурс.

Introduction. Verbalizations of many aspects of social life have been investigated by cultural, especially linguistic, anthropologists. It is true that verbs used in the performance and description of speech acts have been studied, but such studies were usually undertaken not only in view of the advancement of the theory (which is one of my ultimate aims as well) but also with strong theoretical prejudices; remember the attempts to classify speech-act types (e.g. Austin 1975; Brown P., Levinson S. 1987; Leech 1983; Searle 1969, 1979; Wiersbicka 2003) [1, p. 15–19]. As was recently pointed out by Susanti R., Wardani N. E. that speech-act theory, the framework for most of those studies, does itself embody an ideology (in particular an excessively “privatized” view of language) that is not necessarily applicable to other speech communities [2, p. 384–386]. This finding is entirely in keeping with the more general assumption, put forward by Miller, that theories of language are geared to (the needs of) the societies in which they are created [3, p. 71–77].

Studies of the social discourse are very popular among discourse analysis because they are seen in terms of the action and interaction of participating social members. One of the most important conditions for social interaction is that the communicating persons understand each other [4, p. 124].

G. Leech sheds light on the problems of linguistic actions in modern social discourse. He claims that reality itself is defined by the verb. Verbs affect the ways in which we perceive, think and act [5, p. 48–55].

The topicality of our investigation coincides with the role that social communication played within the lives of Middle English readers and speakers.

The **purpose of this paper** is to investigate the functioning of directive polyillocutionary verbs in Middle English social discourse and the ways of their using and perceiving by readers. We will try to prove the existence and relevance of usage of directive polyillocutionary verbs in Middle English social spheres of the human life. This paper is also an attempt to find convincing evidences to prove that our ordinary conceptual system, in terms of which we both think and act, is fundamentally verbal in nature. That is why the poetic texts of Middle English literature were chosen as the base for our investigation of the directive verbs and their peculiarities in the social discourse. The concepts that govern our thoughts are not just matter of intellect. They govern our everyday functioning. Verb becomes a key to understanding thinking principles and processes. The reasons of verb expansion in linguistics, psychology, everyday life and its cognitive, semantic and pragmatic peculiarities can form the subject of our investigation.

Recent research and publications. The existing theoretical approaches could be balanced, for instance, by a systematic study of the words and expressions used to describe linguistic action, which is needed in order to lift part of the veil that is covering the language user's culture-specific and language-specific experience or conceptualization of his/her own speech activity. In other words we are advocating one type of empirical-conceptual approach to linguistic action, namely a lexical approach. By undertaking this type of research, a significant-though not totally new-contribution to the study of linguistic action can be made [6, p. 39–55]. An attempt will be made to keep the approach as theory-free as possible (though, for contrastive purposes, references will be made to the existing literature concerning the areas or aspects of linguistic action covered by those subfields) [7, p. 64–65]. Our hope is that thrusting the methodological balance to the opposite extreme may reveal more clearly than a “mature” application would have done how a lexical approach can provide us with revealing data concerning linguistic action, on the basis of which the many unresolved theoretical issues can be tackled [8, p. 224]. Further research, however, will have to recognize the impossibility of abstracting completely from theories. Only such recognition can guard us against pitfalls similar, though opposite, to those that victimized speech-act theory [9, p. 224–232].

According to Searle's classical definition of directive speech acts, the point of a directive is to get the hearer to do something. The speaker expresses a wish; and the proposition specifies a future act to be done by the hearer. This definition is geared to the central instances of directing, namely commands and requests [10, p. 113]. This means that it would be wrong to adopt it as a rigid criterion for including or excluding a verb or expression in or from the set of verbal of directing.

The result would be the exclusion of many verbal about which we intuit that they refer to linguistic actions that possess a directive force of some kind; we would be left with *to command*, *to request*, *to beg*, and their synonyms. It would be equally wrong, after using our intuition to round up the verbs of directing, to force their meaning into the mold of Searle's definition. For instance, it is impossible to describe every directive speech act as an attempt to get the hearer to do something. But how can a linguistic action that is not an attempt to get the hearer to do something, be regarded as an act of directing? The answer will reveal itself in the course of the following introductory and sketchy overview of directives that deviate somehow from the central instances of commanding and requesting.

The first type of directive that departs from the central cases outlined by Searle's definition is commonly described by means of *to prohibit* and its synonyms. Prohibitions direct the hearer to not doing something instead of doing something. In this case the deviation is minimal. The act is clearly a directive one. The second deviant type: *to ask*, when used to describe the asking of a question (instead of as an equivalent of *to request*), refers to acts the propositional content of which does not specify the future act to be done by the hearer is a response to the question. This is clear from the verb itself [10, p. 127–132].

To dare in the sense of to challenge to do something requiring boldness and skill stands apart from the central directives in that it does not usually imply the speaker's belief that the hearer is able (or bold enough) to do what he/she is trying to get him/her to do. Such an implication is traditionally assigned (as a 'preparatory condition) to acts of commanding and requesting [10, p. 15].

Anna Wierzbicka also points out that acts of threatening can be directive. It is meant only conditional threats such as "*if I ever see you with my sister again, I'll kill you*". The latter is clearly an attempt to keep the hearer away from the speaker's sister, and the act as a whole can be described by means of *to threaten* as in 'S threatened H with S's sister again. Also in this case the future act to be performed by the hearer is not specified in the propositional content. Moreover, threatening is never purely directive. In its unconditional form it is simply commissive and lacks directive aspects. In its conditional form it is at the same time commissive (though not as strongly as a promise, since the obligation' it creates to inflict harm is unlikely to lead towards the speaker's being reproached in case he/she does not act in accordance with his/her commitment) [9, p. 157].

According to Nisa K *et al*, there are two more types of directives that are in fact mixtures between directives and some other type of linguistic action [11, p. 64].

The first of these mixed classes is represented by *to advise* and *to warn*. Usually acts of advising and warning are partly – if not primarily – assertive. In what sense can they be said to be directive? A piece of advice is an indication of a preferable course of action. Its directive force does not necessarily derive from a wish on the part of the speaker but rather from the fact that a particular course of action is presented as preferable because it is to the hearer's benefit. On the other hand, warning is an indication of an event or course of action to be detrimental to the hearer [11, p. 65].

The second mixed class is more troublesome, not because it is less clearly directive than advising and

warning, but simply because of recent attempts to declare it a monolithic commissive. The acts in question can be described by means of *to permit* and its equivalents. The argument goes like this: when giving his/her permission to do something, the speaker commits him/herself to not obstructing a particular action on the part of the hearer; hence, a permission is a kind of promise; therefore, it is commissive rather than a directive. This is a decent argument in favor of the claim that permission is commissive. But it presents no evidence against classifying permissions as directives. Unless one accepts that every type of speech act can belong to only one class. But that is one of the main errors it is hoped this essay will help to abolish. Yet permitting is not a central type of directing. It cannot be described as an attempt to get the hearer to do something [9, p. 77].

Like advising, permission is an indication of a certain course of action. Unlike advising, permitting does not imply that the speaker presents that course of action as preferable to the hearer. But permitting implies that the hearer him/herself prefers his/her doing the action over his/her not doing it. Moreover, the speaker not only indicates a course of action that the hearer regards as desirable, but he/she also uses his/her authority over the hearer to open the way to that course of action.

Just as with commanding and requesting, the propositional content of a linguistic act of permitting specifies a future act to be done by the hearer. This fact pulls permissions away from other commissives, which usually contain a proposition specifying an act to be done by the speaker.

Thus one could say that the directive aspect of permissions is quite explicit, whereas the commissive aspect remains largely implicit [12, p. 77]. One could object that an utterance such as "*You may go to the movies tonight*" is quite explicitly and overtly commissive because it means – due to the presence of "may" – "*I commit myself to not obstructing your going to the movies tonight*". But such a claim would already be based on a semantic analysis that uses as a premise the belief permissions are primarily commissive ones.

Presentation of the main material. Advisel. Directive Meaning

I advise any representative of the present authorities ... to look around and see for himself what the masses of the world think of their authorities [13].

Syntactic structures of containing *adviseI* in the state of the performative verb, as explicit stimulating illocutionary force can be introduced in the following way:

S + PV + Indirect Object +to-Infinitive

Syntactic form of *advise1* in the social medieval discourse correlates only with the infinitive constructions which represent a surface realization for the structure, for example, *I should advise you to change your moral views*. It means that the infinitive constructions, corresponding to volitive subordinate clause, in other words, which are used with the semantic preferable mood and introduce the situation as an unreal one which is not correlated with the reality.

The introductory part of *advise1* as explicit volitional illocutionary force, which is introduced by addition of the addressee, as a communicative addressee which divides and connects simultaneously introductory performative part without/with concretizing sentential, he (addressee) is a doer of stimulating action, that is the subject of predicative kernel of the sentential part. Sentential part of utterances, containing *advise1* in the state of indicator of the action “to advise” from the point of view of the speaker to get it that the hearer makes something which would be presented in the convolute form because it would be expressed with the help of the infinitive constructions.

If we compare syntactic and illocutionary properties of the verb *advise1*, realizing the meaning of directing, on the one hand, and *assure1*, realizing the meaning of commissiveness, on the other hand, we will have the following semantic structure: S + PV + Indirect Object + to-Infinitive, we have come to the conclusion that communicative addressee with the verb *advise1* plays the main role of the doer of an action. Communicative addressee with the verb *assure1* is an optional one, because the doer of the action is the hearer.

So, *advise1* and *assure1* have similar syntactic parameters but fundamentally have different illocutionary roles of the first and the second octants. *Advise1* functions as an intransitive verb in the social Middle English discourse

Advise1, explicating directive illocutionary force, foresees the realization of the action in the future. The sentential contest is that the hearer will commit a future action. It would be better to make an analysis of the social context which will reflect the real situations. Utterance can be pronounced as an advice-motive. It means, according to T. A. van Dijk, that the hearer must not only make a conclusion of the form of utterance that it is a motive-advice but also the conditions would be carried out with the help of which in the given social structure the speech act is represented [4, p. 152]. Only those hearers, who have necessary information about the pragmatic context, can decide if the bases are enough to interpret the

receiving information as a motive-advice and only than to carry out it or not.

Semantic structure of utterance includes the speaker who impels the addressee to realize the act which is represented by the propositional context [12, p. 127].

In accordance with that, *advise1*, indicating motive illocutionary force, has addressee-oriented direction because the hearer is connected with an action as a doer. The pragmatic category of conditional unconditional realization of an action is also relevant to the polyillocutionary verbs of speech acts, actualizing the main meaning of motive. *Advise1* foresees conditional realization of an action; it means that the action wouldn't be realized till the hearer expresses permission on realization of it. Utterance, reflecting public reality, indicates the conditional use of *advise1*.

In other words, in spite of call of the international community, the actions of settling of the conflict wouldn't be considered till collective addressee “You” (the authorities of Iran) agrees to solve it. Pragmatic category of cost/benefit reflects the scale of valuables of the speaker/hearer, in other words, it is reflected something as desirable or undesirable for the speaker/hearer in the interpersonal informal relations.

For instance, there is some difference between “advising” in which the occurrence/act of proposal part is useful for the hearer and “requesting” in which the occurrence/act of proposal part is unsafe for the speaker.

But in the public discourse of Middle English the given examples are the system of norms and rules, principles and laws, being pragmatic, changeable facts, can be interchanged. It means that the scale of valuables for the speaker/hearer is given, i.e. something which is desirable for the speaker/hearer, for instance, to settle the conflict which is also desirable for the speaker.

So, the pragmatically-changeable unit of cost/benefit for the speaker/hearer in public discourse is realized not from the point of view of its own interest, which is the characteristic of interpersonal relations, but from the point of view of the law which prescribes the fulfillment of the engagements by all subjects of international law conscientiously.

The analysis of utterances, including *advise1* in the state of an indicator of motive illocutionary force, helps us make the conclusion that *advise1* is a conditional illocutionary verb. *I advise that the ... will not submit a written statement to the Court under Article 66, paragraph 2, of the Court's Statute other than formally transmitting the observation of Mr. Mortished* [13].

The pragmatic situation of utterance with the verb *advise2*, performing the function of the indicator of assertive illocutionary act, is introduced as a report. The illocutionary direction of *advise2*, as we see from the given example, is only to fix the responsibility of the lawyer-consultant about the decision of the Secretary.

In the given example, the speaker and the addressee, forming semantic structure of utterance, correlate only with the propositional part but don't take part in it. The syntactic structure of utterances, including *advise2* in of illocutionary force, can be represented in the following way: S + PV + that-clause; S + Hedged PV + Indirect Object + that-clause. The most typical syntactic structure of utterances with the verb *advise2* in the public discourse is that one where the performative verb is correlated with the propositional part, presenting as additional subordinate clauses.

An introductory part of *advise2*, realizing the meaning of assertiveness, in the same way as *advise1*, realizing the meaning of motive, can govern by addition of addressee, but with the only difference, that *advise2* persuades the addressee in the reality of the report, and *advise1* impels the addressee to the realization of some acts.

The verb *advise2* is combined with the propositional part, i.e. proposition, which is introduced by the subject and the predicate. The mood of the performative verb is indicative, because the given verb forms an utterance, including additional subordinate clauses, events which are considered by the speaker as the real facts, correlating with the reality and the time of realization of action, represented by the propositional part, can be represent or future.

Advise2, explicating an assertive illocutionary force, also plays the role of hedged performative, i.e. performative which is able to include in its introductory part the modal verbs. *Advise2* functions as an

intransitive verb. The utterances, correlating with the additional subordinate clauses, as was mentioned before, prove their intransitive character. There is some difference between “advising” in which the occurrence/act of proposal part is useful for the hearer and “requesting” in which the occurrence/act of proposal part is unsafe for the speaker. So, directing is not only one of the fundamental functions of language, it is also one of the vital essential items in the social life; for the performance of this role the directive function of language is usually put into an action.

Thus, institutional correspondence, representing its exchanges of the notes, letters and functions on two levels: on the one hand as a level of the written interactive discourse at the length, that is the discourse, supposing interaction between communicants: the speaker and the addressee. It begins with the form of address to me addressee and ends with the words of politeness. The texts, representing the telegraphic style, don't include the formula of etiquette. On the other hand, institutional correspondence functions on the level of illocutionary structures, i.e. the structures which have illocutionary acts [8, p. 125].

Conclusions. We use language to communicate with each other, to exchange our knowledge, to explain our behavior, to express our feeling, to enrich our worldview and to reflect everyday events and environment around us. The relationship between linguistic theory and the way the language being actualized as behavior in contexts of use is the process of continual creative interpretation and reappraisal. We have been claiming that the directive polyillocutionary verbs structured different communicative concepts in the history of Middle English. The whole phenomenon of verb, no doubt, needs some further investigations, as it plays an important role in public social communication during the historical development of the English language.

REFERENCES:

1. Austin J. L. How to Do Things with Words. Cambridge University, MA: Harvard University Press, 1975. 168 p.
2. Susanti R., Wardani N. E. An Analysis of The Speech Acts in Anthology of Short Stories “9 dari Nadira” by Leila S. Chudori. *Fifth Prasasti International Seminar on Linguistics*. 2019. P. 383–388. DOI: 10.2991/prasasti-19.2019.66.
3. Miller G. A. Linguistics, psycholinguistics and the cognitive science. *Baltimore*. 1990. Vol. 66. P. 66–145.
4. Dijk T. A. van., Kintch W. Strategies of Discourse Comprehension. N. Y. : Academic Press, 1983. 289 p.
5. Leech G. N. Principles of Pragmatics. London : Longman, 1983. 249 p.
6. Fauconnier G. and Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York : Basic Books, 2002. 382 p.
7. Copeland J. E. New Directions in Linguistics and Semantics. Houston : Rice University Studies, 1984. 267 p.
8. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.
9. Wierzbicka A. Cross-cultural Pragmatics: The Semantics of Human interaction. Berlin / NY: Walter de Gruyter, 2003. 502 p.
10. Searle John R. Speech acts. Cambridge : Cambridge University Press, 1979. 198 p.

11. Nisa K., Manaf N. A. (2021). Analysis of Illocutionary Speech Acts on Student's Social Media Post and Comments. *Seloka: Jurnal Pendidikan Bahasa dan Sastra Indonesia*. Vol. 10. №1. P. 62–67. DOI: 10.15294/SELOKA.V10I1.44409

12. Searle John R. Expression and meaning: studies in the theory of speech acts. Cambridge : Cambridge University Press, 1979. 187 p.

13. The Dream of Rhonabwy. *Ballads and Legends of Cheshire* (102–111). <https://d.lib.rochester.edu/camelot/theme/arthur>

УДК 811.112.2'373.7

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.11>

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ «МОРАЛЬНІ ВІДНОСИНИ» (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

NATIONAL-CULTURAL FEATURES OF GERMAN AND UKRAINIAN PHRASEOLOGICAL UNITS FROM THE THEMATIC GROUP “MORAL RELATIONS”

Махоніна Н.Г.,

orcid.org/0000-0003-0630-7292

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри перекладу

Національного технічного університету «Дніпровська Політехніка»

Стаття відноситься до області лінгвокраїнознавчих та лінгвокультурологічних досліджень. У ній на матеріалі німецької та української мов розглядається вербалізація уявлень про моральні відносини, виявляються національно-культурні особливості українських та німецьких фразеологізмів тематичної групи «Моральні відносини». Прояви національно-культурних особливостей досліджується на двох рівнях – лінгвокраїнознавства та лінгвокультурології. Для аналізу беруться українські та німецькі фразеологічні одиниці предикативного характеру (прислів'я, приказки). Виявлення національно-культурної специфіки у фразеологізмах за допомогою лінгвокраїнознавчої методології здійснюється через пошук прототипів, розгляд особливостей компонентного складу фразеологізмів та їхньої внутрішньої форми. На основі проаналізованого матеріалу робиться висновок про те, що культурно-національний компонент семантики фразеологізмів української та німецької мов досліджуваної тематичної групи проявляється абсолютно ідентично. Розкриття національно-культурної специфіки у фразеологізмах методами лінгвокультурології відбувається шляхом показу національно обумовленої концептосфери, вербалізованої через прислів'я та приказки. Вербалізація моральних відносин вивчається методом порівняння репрезантації аксіом поведінки (аксіоми взаємодії, життєзабезпечення, спілкування, відповідальності, управління, реалізму, безпеки та розсудливості) у двох мовах. В результаті автор доходить висновку, що в обох культурах паремійна картина світу має ідентичну структуру, що пояснюється тим, що аксіоми поведінки, які регулюють моральні відносини між людьми, мають універсальний, загальний для всього людства характер, не зважаючи на існування відносних і локальних систем моралі, які розвиваються в рамках конкретних суспільств та історичних періодів. Дослідження містить багатий ілюстративний матеріал.

Ключові слова: лінгвокраїнознавство; паремійна картина світу; мовна картина світу; засоби вербалізації концептів; лінгвокультурологічні дослідження.

This article belongs to the area of country studies through language and cultural linguistics. It deals with the verbalization of idea of moral and moral relations in German and Ukrainian languages, reveals national and cultural characteristics of the Ukrainian and German phraseological units of the thematic group “Moral Relations”. The manifestations of national and cultural characteristics are investigated at two levels: country studies through language and cultural linguistics. The analysis is based on Ukrainian and German phraseological units of a predicative nature (proverbs, sayings). The identification of national and cultural specific characteristics in phraseology using the methods of country studies through language is carried out through the search for prototypes, the component analysis of idioms and review of their internal form. On the basis of the analyzed material, the author arrives at a conclusion that the cultural and national component of Ukrainian and German idioms belonging to the analyzed thematic group is manifested absolutely identically. The disclosure of national-cultural features in phraseological units by the methods of linguocultural studies is carried out by showing the nationally determined concept sphere verbalised through proverbs and sayings. The verbalisation of moral relations is studied by comparing the representation of eight axioms of behaviour (axiom of interaction, life support, communication, responsibility, management, realism, safety and common sense) in two languages. As a result, the author comes to the

conclusion that in both cultures the paremic worldview has an identical structure. This is due to the fact that the axioms of behaviour that regulate moral relations between people are universal, common to whole mankind, despite the existence of relative and local moral systems that develop within specific societies and historical periods. The study contains a lot of illustrative material.

Key words: country studies through language; paremic worldview; language worldview; means of conceptualisation; cultural linguistics researches.

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В результаті глобалізації, різних форм міграції, які стали соціальною реальністю XXI століття, війни в Україні, що змусила мільйони людей шукати прихисток по всьому світу, численні відмінності представників одних культур у порівнянні з іншими стають помітними навіть пересічній людині. У зв'язку з цим поняття «менталітет» остаточно закріплюється в обивательській свідомості, а своєрідність бачення навколишнього світу, реагування на нього представниками різних культур, в тому числі й на мовному рівні, стає об'єктом як публіцистичних есе, так і наукових розвідок. Таким чином, тема цього дослідження представляє не лише певний науковий інтерес (виявлення мовної та позамовної специфіки змісту національно-культурного компонента фразеологізмів), але й практичний, оскільки може викликати зацікавленість у найширших кіл громадськості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню національно-культурної специфіки в порівняльно-зіставному плані присвячується чимало робіт. Проблеми «мова і культура», «фразеологія й культура», «фразеологія в контексті культури», «національна своєрідність фразеологізмів» розглядали Дж. Лакофф, В. Мокієнко, А. Вежбицька, С. Єрмоленко, В. Ужченко, О. Селіванова, А. Євграфова, Б. Ажнюк та багато інших вчених. Існує думка (В. Маслова), що саме вивчення джерел походження, історичного та культурного підґрунтя фразеологічних одиниць дало поштовх до появи лінгвокультурології як окремої наукової галузі. Поняття національної лінгвокультури охоплює широке коло мовних явищ, пов'язаних з ідеєю про внутрішню форму мови і про втілений у ній дух народу (В. фон Гумбольдт, О. Потебня). Серед усіх мовних одиниць фразеологізми внаслідок своїх особливостей найбільш яскраво відображають національно-культурну самобутність мовного співтовариства (Н. Арутюнова, Л. Скрипник, В. Мокієнко, В. Ужченко, М. Демський та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У лінгвістиці не існує єдиної думки щодо місця національно-культурного компонента в структурі фразеологічного значення, також не дуже широко представлений

лінгво-культурологічний аналіз фразеологічних одиниць (далі – ФО) німецької мови в зіставленні з ідіоматикою української мови.

Мета роботи полягає у розкритті національно-культурної специфіки українських та німецьких ФО тематичної групи (далі – ТГ) «Моральні відносини» в порівняльному аспекті та виявленні їхніх національно-культурних особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі розвитку людської спільноти встановлювалися певні норми поведінки людини в суспільстві, вироблялися етичні правила, закони моральної поведінки. Їхнє відображення можна знайти і в мові. Найчастіше ці правила набували форми влучних афористичних висловів (прислів'їв, приказок), джерелом яких було реальне життя й побут людей. Для аналізу в цьому дослідженні пропонуються українські та німецькі ФО предикативного характеру (прислів'я, приказки) ТГ «Моральні відносини». Під ТГ нами розуміється ряд мовних одиниць, які в тій чи іншій мірі співпадають за своїм основним змістом, тобто за приналежністю до одного й того ж семантичного поля. Щодо моральних відносин, то у цій розвідці вони розглядаються як сукупність моральних зв'язків, у які вступають люди у процесі моральної діяльності. І якими б не були ці моральні відносини за змістом, їхньою внутрішньою сутністю є ставлення особистості до суспільства.

Лінгвокогнітивний аспект вираження національно-культурної специфіки. Спираючись на прислів'я та приказки, можна виділити норми поведінки, найбільш значущі для кожного конкретного суспільства. Серед прислів'їв та приказок української та німецької мови були виокремлені наступні аксіоми поведінки [1]:

1. Аксіоми взаємодії (за М. Гладких [1]: впливу):

а) не можна завдавати шкоди іншим, напр.: *Не плюй в криницю, знадобиться води напиться; Роблячи зло, на добро не сподівайся; Не чини лихого, не бійся нікого; Хто іншим лиха бажає, сам лиху має; Хто іншому яму копає, той у неї сам попадає* пор. з: *Wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein* (букв. «хто іншому яму риє, сам в неї падає»); *Es fällt mancher in die Grube, die er andern gegraben hat* (букв. «деякі люди падають у яму, яку самі ж вирили для інших»).

б) слід допомагати один одному,

напр.: *Одна головошка й у печі гасне, а дві і в полі горять; Життя дано людині на добрі справи; Хто людям добра бажає, той і собі має; Добро робити ніколи не пізно; Es ist niemand so arm, dass er nicht helfen könnte, und niemand so reich, dass er nicht Hilfe braucht* (букв. «немає такої бідної людини, якій не можна було б допомогти, і немає такої багатой, яка б не потребувала допомоги»); *Dem Armen helfen in der Qual, ist das beste Kapital* (букв. «допомога бідним у скруті – найкращий капітал»);

с) не можна залишати один одного в біді,

напр.: *Вірного друга народ прославить, бо він товариша в біді не оставить; Справжній друг пізнається в біді; Хто в біду допоміг, той два рази поміг; Ein Freund in der Not ist ein wahrer Freund* (букв. «друг у скруті – справжній друг»); *Ein Freund in der Noth ist ein Freund in der Tat* (прибл. «друг у скруті – справжній друг»); *Freunde in der Not gehen hundert auf ein Lot* (прибл. «друг у скруті на вагу золота»).

д) слід відповідати добром на добро,

напр.: *На добро відповідати добром – справа кожного, а на зло відповідати добром – справа відважного; Hilft dir einer in den Bügel, musst du ihm zum Dank aus dem Sattel helfen* (букв. «якщо хтось допомагає тобі залізити на дерево, ти повинен у відповідь допомогти йому злізти з сідла»).

е) не можна бути боягузом,

напр.: *Вовків бояться – в ліс не ходити; На сміливого собака тільки гавкає, а боягуза кусає; Не будь вівцею, так і вовк не з'їсть; Боягуз і в житті мертвий, а хоробрий і мертвий живе; Dem Feigen weist das Glück den Rücken* (букв. «удача відвертається від боягуза»); *Furcht steckt mehr an als die Pest* (букв. «страх заражає більше, ніж чума»); *Gut verloren, nichts verloren, Mut verloren, halb verloren, aber Ehre (Freiheit) verloren, alles verloren* (букв. «добро втрачено, нічого не втрачено, мужність втрачено, половину втрачено, але честь (свободу) втрачено, все втрачено»).

ф) не можна бути невдячним,

напр.: *Спасибі тому, хто напуває і годує, а вдвічі тому, хто хліб-сіль пам'ятає; Ist die Nahrung auch nicht fein, wir wollen dafür dankbar sein* (букв. «навіть якщо їжа не дуже смачна, треба бути вдячними за неї»); *Wer für Wohltat dankbar ist, macht für neue Wohltat die Tür auf* (букв. «хто вдячний за добро, той відкриває двері для нового добра»).

2. Аксіоми життєзабезпечення:

а) варто бути працьовитим і робити свою справу добре,

напр.: *Якщо добре працюватимеш, честь і славу матимеш; бджола мала, а й та працює; без діла жисть – тільки небо коптить; будеш трудиться – будеш кормиться; лежачого хліба ніде нема; печені голуби не летять до губи; праця чоловіка годує, а лінь марнує; як без діла сидіти, то можна одубіти; хто робить криво, той ходить певно; Wer nicht arbeitet, soll auch nicht essen* (букв. «хто не працює, той не їсть»); *Das Leben gab den Sterblichen nichts ohne große Arbeit* (букв. «життя нічого не давало смертним без великої праці»); *Schlechte Arbeit rächt sich am Arbeiter* (букв. «Погана робота мститься робітникам»).

б) потрібно бути терплячим:

напр.: *Сонечко блисне – сорочечка висхне; То були тільки квітки; пожди – побачиш і ягідки; Не тим капля камінець добає, що сильна, а тим, що часто падає; Mit Geduld und Spucke fängt man eine Mücke* (букв. «комара ловлять терпінням і слиною»); *Geduld bringt Rosen* (букв. «терпіння приносить троянди»); *Geduld ist für alle Wunden das beste Pflaster* (букв. «терпіння – найкращий пластир для всіх ран»); *Geduld öffnet alle Türen* (букв. «терпіння відкриває всі двері»).

с) слід сподіватися на краще, бути оптимістом,

напр.: *Де є життя, там є й надія; Діждемо пори, що й ми вилізем з нори; Унав у гаразд, як муха в сметану; Як будемо живі, то будем і ситі; Аби живі, а що голі – то нічого: колись і наша візьме; Noch am Grabe pflanzt er die Hoffnung auf* (прибл. «навіть на могилі він вирощує сподівання»); *Wenn auch alles bricht, Hoffnung lässt uns nicht* (букв. «навіть якщо все ламається, надія нас не покидає»); *Das Glück ist wandelbar, aber Hoffnung bleibt immerdar* (букв. «щастя мінливе, а надія залишається назавжди»); *Hoffnung ist die beste Arznei* (букв. «надія – це найкращі ліки»); *Hoffnung lässt die Steine Brot werden und die Ochsen kälbern* (букв. «надія перетворює каміння на хліб і змушує волів телитися»); *Hoffnung macht den Schwachen stark* (букв. «надія робить слабких сильними»); *Hoffnung macht die schwerste Bürde leichter* (букв. «надія робить найважчий тягар легшим»).

3. Аксіоми спілкування:

а) не варто бути балакучим,

напр.: *В закритий рот муха не влетить; Зайве говорити – тільки собі шкодити; Їж більше, а говори менше; Краще не доказати, ніж переказати; Умій сказати, умій і змовчати; Viel sprechen ohne Sinn bringt wenig Gewinn* (букв. «багатослів'я без смислу приносить мало користі»); *Viel sprechen bringt Gefahr, drum rede wenig aber wahr* (букв. «багатослів'я приносить небезпеку,

тому говоріть мало, але правду»); *Nichtssagende Frauen reden am meisten* (букв. «жінки, які нічого не говорять, кажуть найбільше»); *Zu viel kratzen brennt, zu viel sprechen schadet* (букв. «занадто багато дряпання пече, занадто багато говоріння шкодить»); *Wohl schweigen ist eine größere Kunst als wohl reden* (букв. «мовчати – більше мистецтво, ніж добре говорити»).

б) необхідно пробачати людям помилки,

напр.: *Ne za vsjaku provinu kjes u spynu; I na sonci є плями; Нема болота без жаб, а людини – без гріхів; Скотина часто спотикається, а людина – помиляється; Wer einmal fällt, dem muss man gern verzeihen* (букв. «хто впав один раз, повинен бути з радістю прощений»); *Den Eltern ist alles zu verzeihen* (букв. «батькам треба прощати все»); *Ein Jugendfehler ist zu verzeihen* (прибл. «помилки молодості треба прощати»); *Es ist keine schönere Rache als verzeihen* (букв. «немає прекраснішої помсти, ніж прощення»); *Andern soll man viel, sich selber nichts verzeihen* (букв. «іншим треба прощати багато, а собі – нічого»).

с) слід бути чесним,

напр.: *Правда гірка, та вона лікує, а кривда солодка, та все життя марнує; Все минеться, одна правда залишиться; Правда, як шило в мішку – скільки не ховай, все одно вилізе назовні; Gib jedem ehrlich Tadel und Lob, aber gib es nicht zu grob!* (букв. «чесно докоряй і хвали, але не роби це надто грубо!»); *Ehrlich scheuet kein Licht* (букв. «чесний світла не цурається»); *Ehrlich gilt durch die ganze Welt* (букв. «чесність діє в усьому світі»); *Ehrlich ist der rechte Weg* («чесність – це правильний шлях»).

4. Аксіони відповідальності:

а) слід відповідати за свої вчинки,

напр.: *Не за те вовка б'ють, що він сірий, а за те, що вівцю з'їв; Який порядок у себе заведеш, таке й життя проведеш; Jedermann ist seiner Verantwortung wert* (букв. «кожна людина варта своєї відповідальності»); *Jeder ersterbe um seine eigene Schuld* (букв. «кожен помирає через власну провину»).

5. Аксіони управління:

а) не варто ламати чужу волю,

напр.: *Як з цапа вовни, як з козла – ні вовни, ні молока; У чужий монастир зі своїм уставом не ходять; In Rom tu, wie (was) Rom tut* (букв. «у Римі робіть так, як (що) робить Рим»).

б) не потрібно доручати важливу справу багатьом,

напр.: *Сім баб – сім рад, а дитя безпуге; У семи няньок дитина без носа; Як багато родичів, то або сім раз пообідав, або ні разу не їв; Viele*

Köche verderben den Brei (букв. «багато кухарів псують кашу»);

с) слід бути справедливим,

Справи роби, а про справедливість не забувай; Wer Geld lieb hat, der bleibt nicht gerecht (букв. «хто любить гроші, той не буває справедливим»); *Erst gerecht, dann wohltätig* (букв. «спочатку справедливий, а потім милосердний»)

6. Аксіони реалізму:

а) не можна покладатися на перше враження, слід прагнути зрозуміти сутність речей і людей, напр.:

У тихому болоті чорти водяться; Тиха вода греблі рве; Людина не горіх – відразу не розкусиш; Людина, що замок: до кожної потрібно підібрати ключик; Man muss den Mann nicht nach der Elle messen (прибл. «не треба міряти людину загальною міркою»); *Es ist nicht alles Licht, was leuchtet* (букв. «не все, що світиться, є світлом»); *Der Schein trügt* (букв. «зовнішність оманлива»); *Stille Wasser sind tief* (букв. «тихі води глибокі»); *Stumme Hunde beißen gern* (букв. «німі собаки охоче кусаються»);

б) варто знати про неможливість виправлення недоліків,

напр.: *З чорного kota білого не зробиш; Крукові й мило не допоможе; Оправ його хоч у раму, а він усе такий самий; Хто розуму не має, тому й коваль не вкує; Хто народився вовком, тому лисицею не бути; Яке в колиску, таке в могилку; Якого уродила ненька, такого прийме й земелька; Яким на світ показався, таким і під старість остався; Криве дерево не дуже випрямиться; Коростяве поросля дарма чесати; Пізно старого kota вчити гонки; Es hilft kein Bad dem Raben* (букв. «ворону миття не допоможе»); *Aus einem Jungen, der lügt, wird ein Alter, der betrügt* (букв. «хлопчик, який бреше, стає старим, який обманює»); *d.b.d. d.h.k.P.* (скорочення від *doof bleibt doof, da helfen keine Pillen*, букв. «дурний залишається дурним, ніякі таблетки тут не допоможуть»); *d.b.d. d.h.k.P. u.k.K.* (скорочення від *doof bleibt doof, da helfen keine Pillen und kein Krankenhaus*, букв. «дурний залишається дурним, ніякі таблетки і ніяка лікарня не допоможуть»); *d.b.d. d.h.k.P. s.A.n.* (скорочення від *doof bleibt doof, da helfen keine Pillen, selbst Aspirin nicht*, букв. «дурень залишається дурнем, ніякі таблетки не допомагають, навіть аспірин»).

с) не потрібно недооцінювати деталі, малі явища, оскільки вони можуть мати велике значення,

напр.: *Мала пташка, та кігті гострі; Мала штучка червінчик, а ціна велика; Маленьке, але важкеньке; Чорний мак, та смачний; Мале щеня,*

та завзяте; Хоч мале, та вузлувате; Magere Läuse beißen scharf (букв. «худі воші сильно кусаються»).

7. Аксіоми безпеки:

а) не слід поспішати, приймаючи серйозне рішення:

напр., Поволі ідеш – далеко будеш; Помалу (поволі) їдь, далі заїдеш; Иди помаленьку, дожнеш и стареньку; Erst wägen, dann wagen (букв. «спочатку зважте, а потім наважтесь»); Erst wäg's, dann sag's (букв. «спочатку зважте, а потім скажіть»).

б) потрібно бути передбачливим:

напр.: Близька соломка краща далекого сонця; Besser einen Spatz in der Hand als eine Taube auf dem Dach (букв. «краще горобець у руці, ніж голуб на даху»).

8. Аксіоми розсудливості (за М. Гладких [1]: добродієвості):

а) не варто надмірно тривожитися і турбуватися, напр.: Не робота сушить, а турбота; Людина худне від турботи, а не від роботи; кинути лихом об землю; Sorge macht alt vor der Zeit (букв. «клопоти передчасно старять»); Drei Dinge fressen drei andere: Motten die Kleider, Sorgen die Herzen und den Neidhard der Neid (букв. «три речі їдять три інші: моль – одяг, тривога – серце, а заздрість – заздрісну людину»); Für ungelegte Eier soll niemand sorgen (букв. «не треба піклуватися про яйця, що не знеслися»); Der gewinnt genug, der seine Sorgen verliert (букв. «той, хто позбавляється турбот, виграє багато»).

б) потрібно радіти тому, що маєш,

напр.: В чужий черевик ноги не сунь; Wenn's nicht geht, sowie ich will, dann bin ich zufrieden und schweige still (букв. «якщо не йде так, як я хочу, то я задоволений і мовчу»); Glücklich, wer zufrieden ist, und sein Brot mit Ruh genießt (прибл. «щасливий той, хто задоволений і спокійно радіє своєму хлібові»); Es gehe, wie es will, ich muss damit zufrieden sein (букв. «нехай буде так, як буде, і треба цим задовольнятися»).

с) не слід переказувати відповідальність за свої вчинки на інших,

напр.: Хто каші наварив, той мусить і з'їсти; І Гнат не винуват, і Калина не винна, тільки хата винувата, що впустила на ніч Гната пор. з: Adam schiebt die Schuld auf Eva, und Eva auf die Schlange (букв. «Адам звинувачує Єву, а Єва – змія»); Die Axt ist immer schuld gewesen, wenn man den Baum nicht fällen konnte (букв. «сокира завжди була винна, якщо не вдавалося зрубати дерево»); Vor Horn und Huf muss sich jeder selber hüten (букв. «кожен повинен сам остерігатися рогів і копит»);

Jedes Schaf wird an seinen eigenen Füßen aufgehängt (букв. «кожну вівцю вішають за її власні ноги»). До речі, метафора поїдання того, що сам приготував, для показу індивідуальної відповідальності, реалізується і німецькою мовою, напр.: eine Suppe auslöffeln (букв. «розхльобувати суп»).

Слід зауважити, що між нормами, що регулюють моральні відносини, можливі конфлікти і немає чіткого кордону. З цієї причини можна виділити багато прислів'їв та приказок, які відносяться відразу до кількох аксіом поведінки. Так, у німецькому прислів'ї Wenn die Fledermaus am lichten Tage nicht sieht, hat die Sonne schuld (букв. «якщо кажан не бачить серед білого дня, то в цьому винне сонце») присутні дві аксіоми поведінки: аксіома відповідальності – слід відповідати за свої вчинки – і аксіома добродієвості – не слід переказувати відповідальність за свої вчинки на інших.

Не зважаючи на цю неоднозначність, нерівномірну представленість певних підгруп в аналізованих мовах, можна говорити про універсальний характер прислів'їв та приказок німецької та української мови ТГ «Моральні відносини», що досить легко пояснити. Попри існування відносних і локальних систем моралі, які розвиваються в рамках конкретних суспільств та історичних періодів, існують моральні універсалії, характерні для всього людства, незалежно від національної, соціальної або історичної приналежності. Взаємодія між людьми з давніх давен регулюється т. зв. «золотим правилом моралі», відомим як українцям, так і німцям (пор. Не роби нікому того, що тобі не мило (Чого сам собі не зичиш, того і другому не жадай) з Was du nicht willst, das [s] man dir tu', das füg auch keinem andern zu) та вказаними вище універсальними аксіомами поведінки.

Прояви національно-культурних особливостей у фразеологізмах на рівні лінгвокраїнознавства. З національно-культурною специфікою українських та німецьких фразеологізмів ТГ «Моральні відносини» можна ознайомитися за допомогою таблиці нижче.

Висновки з дослідження. Таким чином, національно-культурну специфіку українських та німецьких фразеологізмів тематичної групи «Моральні відносини» можна спостерігати найбільш наочно на лінгвокраїнознавчому рівні. Тривалий процес розвитку культури як українців, так і німців фразеологізми відображають компонентами свого складу, своїми прототипами або сукупним ідіоматичними значеннями. Щодо лінгвокультурологічного рівня, то концептуальної різниці у сприйнятті

Національно-культурна специфіка українських та німецьких ФО ТГ «Моральні відносини»

Відображення національної культури	Німецька мова	Українська мова
всією ФО (без еквівалентна ФО)	Arbeit bringt Brot, Faulenzen – Hungersnot (букв. «праця приносить хліб, а байдикування – голод»)	З лежі не справиш одежі, а зі спання не купиш коня
	Передаючи моральну аксіому «варто бути працьовитим», паремії обох мов демонструють спільні (паралелізм, риму) і національно-специфічні риси (національно обумовлена мотиваційно-образна складова).	
Компонентним складом ФО	In Rom ist nicht gut mit dem Papst zu streiten (букв. «недобре у Римі з Папою сваритися»)	У чужий монастир зі своїм статутом не ходять
	Обидва прислів'я з ідентичним значенням «треба пристосовуватися до існуючих правил, звичаїв у суспільстві, а не намагатися встановити свої» передають його схожими образами з релігійного світу, але складові Rom і Papst компонентно виділяють німецьку паремію, визначаючи її національно-культурну своєрідність.	
Прототипом ФО	Fisch und Gast, nach drei Tagen stinken sie fast (букв. «риба та гість тхнуть через три дня»)	Хліб-сіль їж, а правду ріж
	З точки зору німецького соціуму гостинність важлива, але повинна мати межі. Виникнення наведеної приказки обумовлено традиціями ще германської гостинності: термін перебування гостя у будинку господаря, встановлений законами, – три дні.	В основі прислів'я лежить протиставлення необхідності говорити правду за будь-яких умов прототиповим традиціям української гостинності (хліб-сіль).

моральних відносин українським та німецьким етносами не виявлено. Аналіз як українських, так і німецьких ФО ТГ «Моральні відносини» свідчить, що моральна взаємодія між людьми регулюється

т. зв. «золотим правилом моралі» і аксіомами поведінки, універсальними за своїм характером і незалежними від національної, соціальної або історичної приналежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

2. Гладких М. Українська фразеологія як спосіб вираження національного менталітету. *Международные конференции : [Украина и мир : гуманитарно-техническая элита и социальный прогресс] (Секция 9). Языковая подготовка специалиста*. Харків : НТУ «ХПИ», 2013. С. 107–108. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/a41d2ae9-154f-400b-b1b7-4398d4579368/content>

3. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклад М. Номис. Упорядкув., прим та вступна ст. М. М. Пазяка. К. : Либідь, 2004. 352 с.

4. Wander, Karl Friedrich Wilhelm. Deutsches Sprichwörter-Lexikon. *Digitale Bibliothek [CD-Version] : elektronisches Wörterbuch. Band 4*. Berlin : DIRECTMEDIA Publishing GmbH, 2006.

**ETYMOLOGICAL ANALYSIS OF NOUN SUFFIXES, FUNCTIONING
IN THE TEXT CORPORA OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL DISCOURSE
(ON THE BASIS OF “ELECTRICAL ENGINEERING”, “CHEMICAL ENGINEERING”
AND “AUTOMOTIVE” TEXTS)**

**ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУФІКСІВ ІМЕННИКА, ЯКІ ФУНКЦІОНУЮТЬ
В ТЕКСТОВИХ КОРПУСАХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ДИСКУРСУ
(НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ З ЕЛЕКТРОТЕХНІКИ, ХІМІЧНОГО
МАШИНОБУДУВАННЯ ТА АВТОМОБІЛЕБУДУВАННЯ)**

Nevreva M.N.,

orcid.org/0000-0001-9923-1041

*Candidate of philological sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign languages Department
National University “Odessa Polytechnic”*

Dyachenko G.F.,

orcid.org/0000-0002-1657-1698

*Candidate of philological sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign languages Department
National University “Odessa Polytechnic”*

Duvanskaya I.A.,

orcid.org/0000-0002-9863-3564

*Senior Lecturer at the Foreign languages Department
National University “Odessa Polytechnic”*

The article presents the results of a brief genetic analysis of the suffixes found with nouns in the English technical texts of three specialties “Chemical Engineering”, “Electrical Engineering” and “Automotive” and then compare them (results) in order to indicate differential and integral characteristics in noun suffixes of these three text corpora. The inventory of noun suffix morphemes functioning in the studied text corpora of the scientific and engineering discourse has the following content: a) native (Germanic) suffixes – 5 units in all three text corpora; b) suffixes of Romance origin in the corpus “Chemical Engineering” 19, in the corpora “Automotive” and “Electrical Engineering” – 16 each, 14 suffix morphemes of them are common to all three specialties: c) 3 suffixes of Greek origin in all three corpora. Genetic analysis of noun suffix morphemes found in the analysed text corpora of scientific communication has shown that there are much fewer native suffixes in the English texts of engineering than the borrowed ones. However, they are actively involved in the formation of nouns, giving them, basically, the abstract meaning “instrumentation”. The high activity of suffixes of Germanic origin is evidenced by the fact that they created a third of nouns in the text corpora “Chemical Engineering” and “Automotive” and the fifth part – in the “Electrical Engineering” texts. Suffixes of Romance origin occupy a dominant position in the suffix word formation of nouns in the studied corpora. They form 65-67% of all suffix nouns in “Chemical Engineering” and “Automotive”, and 79% in “Electrical Engineering”. A characteristic feature of suffixes of Romance origin is their high ability in creating the nouns with abstract meanings “process”, “state”, “result of action”. Suffixes of Greek origin occur only in several words. Considering the possible dependence of the frequency of use of noun suffix morphemes of various origins with a certain meaning on such an extra linguistic factor as scientific specialty the authors came to the conclusion that such a dependence exists, and it is of differential nature. First of all this is observed in the degree of influence that the original (German) suffixes have on the word formation of nouns. When carrying out a genetic analysis of the borrowed suffix morphemes it was traced, basically, the presence of integral characteristics in all three text corpora.

Key words: abstract meaning, frequency, origin, statistic methods, specialty.

У статті наведено результати короткого генетичного аналізу суфіксів, які зустрічаються з іменниками в англійських технічних текстах трьох спеціальностей «Хімічне машинобудування», «Електротехніка» та «Автомобілебудування», а потім порівняно їх (результати) для позначення диференціальних та інтегральних характеристик в суфіксах іменників у цих трьох текстових корпусах. Інвентар іменникових суфіксальних морфем, що функціонують у досліджуваних текстових корпусах науково-технічного дискурсу, має такий зміст: а) рідні (германські) суфікси – 5 одиниць у всіх трьох текстових корпусах; б) суфіксів романського походження в корпусі «Хімічна інженерія» 19, у корпусах «Автомобілебудування» та «Електротехніка» – по 16, 14 суфіксальних морфем з них є спільними для всіх трьох спеціальностей: в) 3 суфікси грецького походження в усіх трьох корпусах. Генетичний аналіз іменникових суфіксальних морфем, виявлених у аналізованих текстових корпусах наукової комунікації, показав, що рідних суфіксів в англійських технічних текстах значно менше, ніж запозичених (романських та грецьких). Проте вони активно беруть участь в утворенні іменників, надаючи їм, в основному, абстрактне значення «знаряддя». Про високу активність суфіксів германського походження свідчить той факт, що вони створили третину іменників у корпусах текстів «Хімічне машинобудування» та «Автомобілебудування» та п'яту частину – у текстах «Електротехніка».

У суфіксальному словотворенні іменників досліджуваних корпусів домінуюче місце займають суфікси романського походження. Вони становлять 65–67% усіх суфіксальних іменників у «Хімічній інженерії» та «Автомобілебудуванні» та 79% у «Електротехніці». Характерною рисою суфіксів романського походження є їх висока здатність творити іменники з абстрактними значеннями «процес», «стан», «результат дії». Суфікси грецького походження зустрічаються лише в кількох словах. Розглядаючи можливу залежність частоти вживання суфіксальних морфем іменників різного походження з певним значенням від такого позамовного чинника, як наукова спеціальність, автори дійшли висновку, що така залежність існує, і вона носить диференційний характер. Перш за все це спостерігається в ступені впливу вихідних (німецьких) суфіксів на словотвір іменників. При проведенні генетичного аналізу запозичених суфіксальних морфем простежено, в основному, наявність інтегральних характеристик у всіх трьох текстових корпусах.

Ключові слова: абстрактне значення, частота, походження, статистичні методи, спеціальність.

Introduction. Derivational typology can be called one of the most common topics in linguistics. The reason for such popularity is the influence of word formation on the composition of the language and methods of its replenishment. Among them (methods) the leading one is word production, where the following main types of word formation were present alone or in combination with each other: conversion, affixation, compression, basic composition, abbreviation, disaffixation, separation of meaning. However, only affix word formation can be called permanent, i.e. the one whose productivity, with varying fluctuations, has been noted throughout the recorded history of the English language up to modern times.

The problems of English word formation have been developed in sufficient detail in linguistics not only by English and American grammarians [1; 2; 3; 4] but the scientists in other countries [5; 6; 7].

The question of genesis in the affix word-formation of the English language, both in the fundamental works and in the dissertations of young researchers, did not go unnoticed by linguists. Here the main material for the genetic (etymological) analysis of word-formation units is usually data obtained from dictionaries, for example, the 12-volume Great Oxford Dictionary [8] and its appendices, from the dictionaries of The Oxford Dictionary series, the dictionary C.T. Onions. The Oxford Dictionary of English Etymology-1966 [9], various types of grammars, historical documents, etc.

However, in recent years in linguistics as a whole there has been a gradual shift towards the study of linguistic variability, from language to speech, from norm to usage [10; 11]. Preference is given to research in theoretical and applied linguistics based on modern corpus technologies. In this article, as the title of the proposed article suggests, the text corpora formed on the basis of texts of scientific and engineering discourse have served as the material for analysis. This determined the relevance and novelty of the proposed study, since its subject is word formation, and in particular, the genesis of noun suffix morphemes, which, firstly, have not been previously considered when studying units of text corpora of technical specialties, and which, sec-

ondly, contribute to a more detailed description of scientific communication texts.

Aim. Tasks. The goal of the article is as follows: to describe the results of a brief genetic analysis of the suffixes found with nouns in the English technical texts of the specialties Chemical Engineering (CE), Electrical Engineering (EE) and Automotive (AM) and then compare them (results) in order to indicate differential and integral characteristics in noun suffixes of these three text corpora. The goal states the following tasks: to present a real inventory of noun derivational suffixes found in printed English texts of scientific communication; to determine to what extent the difference or similarity of the scientific topics of the studied text corpora affects the genetic component of noun suffix morphemes.

Methods and material. In the course of researching such methods were applied. First of all for correct distinguishing the list of suffixes the authors used so-called interlinear glossing method, and specifically the morpheme-by-morpheme correspondence method, which is considered in rule No. 2 of the Leipzig Glossing Rules (Leipzig Glossing Rules) [12] where each word form is divided into morphemes, and each morpheme is provided with translation. Currently most international linguistic publications use this particular technique. In addition the work by H. Marchand [4] was taken to confirm the results of the analysis made in accordance with the Leipzig Glossing Rules [12].

The interaction of language and speech which is the theoretical basis of the given article requires the usage of not only text corpora but also the appeal to normative dictionaries containing etymological data. That is why the normative dictionary Webster's Third New International Dictionary [13] was included in the list of necessary literature.

To understand in which of the chosen specialties text corpora the derivational noun suffixes occur most frequently the statistical and mathematical methods of calculation were involved in the analysis.

The electronic text corpora of the English technical specialties – Chemical Engineering (CE), Electrical Engineering (EE) and Automotive (AM), based on the articles of the scientific journals of the

United Kingdom and the USA, was used as a material of the research: Chemical Engineering – Chemical Engineering Progress, Chemical and Process Engineering; Electrical Engineering – IEEE Transactions on Power Apparatus and Systems, Proceedings of the Institution of Electrical Engineers; Automotive – Automobile Engineering, Auto Industry; Automotive News; Combustion; Control and Optimization; Machine Design; Industrial and Production Engineering; Automotive Engineer.

Discussion. Based on the classification by H. Marchand [4] and morpheme-by-morpheme correspondence method, all nominal suffix morphemes were divided into three groups according to their origin: Germanic, Romance and Greek. Here it is also appropriate to provide quantitative data since the main characteristics of various types of discourses are created not so much by stylistically marked means but by the different frequency of use of certain language units.

So in the text corpus “Chemical Engineering” (CE) there are 5 suffixes of Germanic origin in 88 lexemes with a total frequency of use 3628 units; 19 suffixes of Romance origin in 197 lexemes with a total frequency of use 10049 units; and 3 suffixes of Greek origin in 9 lexemes with a total frequency of use 294 units.

In the sublanguage “Electrical Engineering” (EE) there are 5 suffixes of Germanic origin in 57 lexemes with a total frequency of use 2221; 15 suffixes of Romance origin in 231 lexemes with a total frequency of use 11073 units; 2 suffixes of Greek origin in 3 lexemes with a total frequency of use 241 units.

In the text corpus “Automotive” (AM) there are 5 suffixes of Germanic origin in 106 lexemes with a total frequency of use 3579 units; 16 suffixes of Romance origin in 199 lexemes with a total frequency of use 8480; and 1 suffix of Greek origin in 3 lexemes with a total frequency of use 529 units.

1. Native (Germanic origin) suffixes. The nomenclature of such suffixes in the analyzed text corpora turned out to be the same for all specialties: *-er*, *-ing*, *-ness*, *-ship*, *-th*. There are almost four times fewer of them than the borrowed ones, but in terms of productivity and frequency of use the original morphemes are not inferior to foreign ones.

One of the most productive suffixes in the English language is the native noun suffix – *-er*. This suffix has been known since ancient times as an agentive suffix, denoting a person, a figure in his profession, according to the action he performs or the state at the time of speech, as well as a person belonging to a certain area. With the development of science and

technology, the suffix *-er* also acquires the abstract meaning of “instrumentation”, giving a number of names of tools, instruments, devices that perform the operations indicated in the basis of this word.

In the studied text corpora the frequency of the use of the agentive meaning of the suffix *-er* is low. So, in the texts of CE and EE it forms only 4 agentive nouns: *engineer*, *customer*, *designer*, *user*; however, in the texts of AM we already meet 13 agentive nouns: *engineer*, *designer*, *worker*, *partner*, *researcher*, *customer*, *consumer*, *automaker*, *builder*, *driver*, *dealer*, *passenger*, *owner*.

Most noun-terms created with the suffix *-er* have the abstract meaning “instrumentation”. In the CE corpus, for example, 43 such terms are registered: *exchanger*, *settler*, *cooler*, *vaporiser*, *atomiser*, *crystalliser*, *impeller*, *extruder*, *blower*, *clarifier*, etc. There are 39 such terms in the AM text corpus: *adapter*, *converter*, *cleaner*, *damper*, *holder*, *starter*, *runner*, *bumper*, *analyzer*, *changer*, etc. In the EE texts, which have a poorer terminological system in terms of this meaning, 29 nouns with the meaning “instrumentation” were identified: *autotransformer*, *amplifier*, *divider*, *feeder*, *rectifier*, *diverter*, *interrupter*, *recloser*, etc.

The frequency of the suffix *-er* is the highest among suffixes of Germanic origin. For example, the frequency of repetition of lexemes formed by the suffix *-er* in printed texts of all three studied text corpora is more than half of all lexemes with native suffixes.

The second in terms of productivity and frequency in the inventory of native suffixes is the suffix *-ing*. In the CE texts it designs 36 lexemes, the repetition frequency of which is 1076 units. In the AM corpus the suffix *-ing* forms 46 lexemes used with the frequency 1148 units, in EE – 22 lexemes with the frequency 622 units.

The suffix *-ing* is used in the studied texts of scientific communication mainly as a factor in creating polysemy. It occurs in nouns denoting: 1) process: *cracking*, *loading*, *cooling*, *backing*, *molding*, *firing*, *welding*, *breating*, etc.; 2) an object, detail or material: *casing*, *tubing*, *bushing*, *wiring*, *tower-footing*, *building*, *ducting*, etc. 3) an abstract concept: *handling*, *processing*, *saving*, *styling*, etc.

Thus we can conclude that two native suffixes *-er* and *-ing* form 91–94 percent of all lexemes with Germanic suffixes and 94–96 percent of all uses of native suffixes found in these technical texts.

The suffixes *-ness*, *-ship*, *-th* show neither systemic nor textual activity in any text corpora. Their frequency and productivity are so small that their numerical characteristics can be negligible and they were not considered in the analysis.

2. Borrowed suffixes (Roman and Greek origin). In English, as is known, there are much more borrowed suffixes than the native ones [4; 13; 14]. This pattern is also preserved in the texts of the scientific and engineering discourse. For example, in the text corpora of the technical specialties “Chemical Engineering”, “Automotive”, and “Electrical Engineering”, there are almost four times more borrowed suffixes.

The inventory of borrowed suffixes consists mostly of suffixes of Romance origin as already mentioned above. There are 19 of them in the CE texts, 16 each in AM and EE. 14 morphemes of them, i.e. the most, are common to all threetext corpora: *-ion/-tion/-ation*, *-ity/-ty*, *-or*, *-ment*, *-ance/-ence/-ency*, *-age*, *-ure*, *-al/-ial*, *-ant/-ent*, *-ary/-ery*, *-y*, *-ive*, *-able*, *-ice*.

The group suffix *-ion/-tion/-ation* ranks first in terms of productivity and frequency of use in the inventory lists of text corpora of scientific and engineering discourse which is also confirmed by other researchers (Погачева, Трофимова). The high activity of the suffix *-ion/-tion/-ation* is probably due to its relatively easy digestibility by nouns designed to satisfy the need to express even more variations of abstract meanings: 1) process: *action*, *filtration*, *ionisation*, *preparation*, etc.; 2) condition or quality: *application*, *limitation*, *fluctuation*, *insulation*, etc.; 3) a specific result of an action: *correction*, *reduction*, *addition*, *computation*, *reflection*, *utilisation*, etc.

Other suffixes of Romance origin are also productive and function with high-frequency: *-ity/-ty*, *-ment*, *-ance/-ence/-ency*, *-or*, *-age*.

The suffix *-ity/-ty* is found in nouns that function in the texts of the studied scientific literature, with abstract meanings: 1) states, positions: *density*, *capability*, *conductivity*, etc.; 2) qualities, properties: *property*, *linearity*, etc.;

The suffix *-ment* forms nouns denoting: 1) process: *measurement*, *movement*, *adjustment*, etc. 2) condition, quality or condition: *requirement*, *acknowledgment*, etc.; 3) something concrete or material: *equipment*, *attachment*, etc. However, it is worth adding that the number of nouns that have the abstract meaning “something concrete”, “something material” is small.

The suffix *-ance/-ence/-ency* occurs in nouns denoting: 1) condition, quality: *difference*, *emergency*, *existence*, *clearance*, etc.

The suffix *-age* occurs in abstract nouns with meanings: 1) the results of the action: *leakage*, *creepage*, etc.; 2) units of measurement: *percentage*, *mileage*, etc.; 3) a specific subject: *linkage*, etc.

In the inventory of suffixes of Romance origin functioning in the text corpora of three technical spe-

cialties only one suffix morpheme is registered, giving nouns an abstract meaning “agency” and “instrumental” *-or*. In the studied texts a large number of nouns by adding the suffix *-or*, acquired the meaning “tool”: *precipitator*, *accumulator*, *resistor*, *simulator*, *insulator*, etc. With the meaning “agency” this suffix is registered only in the two nouns: *contractor*, *operator*.

Suffix morphemes of Greek origin *-ic*, *-is*, *-one* creat a total of only six nouns. Two of them are quite actively used in the analyzed text corpora since they denote the most frequent scientific concepts related to research – ‘analysis’ – in the “Chemical Engineering” texts it is registered 73 times, “Automotive” – 191 times, “Electrical Engineering” – 98 times; ‘characteristic’ – respectively, 89 times, 163 times and 119 times.

Conclusions. The results described allow to make the following conclusions. The inventory of noun suffix morphemes functioning in the studied text corpora of the scientific and engineering discourse has the following content: a) native (Germanic) suffixes – 5 units in all three text corpora; b) suffixes of Romance origin in the corpus “Chemical Engineering” 19, in the corpora “Automotive” and “Electrical Engineering” – 16 each, 14 suffix morphemes of them are common to all three specialties: c) 3 suffixes of Greek origin in all three corpora.

Genetic analysis of noun suffix morphemes found in the analysed text corpora of scientific communication has shown that there are much fewer native suffixes in the English texts of engineering than the borrowed ones. However, they are actively involved in the formation of nouns, giving them, basically, the abstract meaning “instrumentation”. The high activity of suffixes of Germanic origin is evidenced by the fact that they created a third of nouns in the text corpora “Chemical Engineering” and “Automotive” and the fifth part – in the “Electrical Engineering” texts.

Suffixes of Romance origin occupy a dominant position in the suffix word formation of nouns in the studied corpora. They form 65-67% of all suffix nouns in CE and AM and 79% in EE. A characteristic feature of suffixes of Romance origin is their high ability in creating the nouns with abstract meanings “process”, “state”, “result of action”.

Suffixes of Greek origin occur only in several words.

Considering the possible dependence of the frequency of use of noun suffix morphemes of various origins with a certain meaning on such an extra linguistic factor as scientific specialty the authors came to the conclusion that such a dependence exists, and it is of differential nature. First of all this is observed

in the degree of influence that the original suffixes have on the word formation of nouns. For example, with the help of the suffix of Germanic origin *-er*, the most of the noun-terms were created that have the abstract meaning of “instrumentation” and which are included in the terminological systems “Chemical engineering” and “Automotive”. The specialty “Electrical Engineering” does not have in its system of scientific concepts a large number of objects associated with the meanings of “instrumentation”, so the

frequency of the use of nouns with suffixes of this meaning is much less here.

However, in the end, an integrating trend is observed in the study of the genesis of nouns with native noun suffixes, i.e. in all three text corpora, the two native suffixes – *-er* and *-ing* have almost the same proportion of all uses of native suffixes.

When carrying out a genetic analysis of the borrowed suffix morphemes it was traced, basically, the presence of integral characteristics in all three text corpora.

REFERENCES:

1. Curme G.O. English Grammar. N. Y.: Barnes and Noble, Inc., 1957. 308 p.
2. Nesfield J.C. English Grammar Past and Present. London: McMillan and Co., 1910. 470 p.
3. Nida E.A. Morphology. The descriptive analysis of words. USA, Ann arbour, Univers. of Michigan Press, 1946. 221 p.
4. Marchand H. The categories and types of present-day English word-formation. Wiesbaden, 1960. 375 p.
5. Рогачова Н.В. Морфемна структура іменників у текстах різних функціональних стилів (на матеріалі англійської мови): автореф. ...к. філол. н.: 10.02.04 Германські мови. Київський державний лінгвістичний університет. Київ, 2000. 25 с.
6. Ivanova D.N. Word-formation models of the English language. *VIII International Scientific and Practical Conference “Scientific Potential of the World”*. 2012, Sophia, BPR. v. 10. /editor Petkov M.T. URL: http://www.rusnauka.com/27_NPM_2012/Philologia/3_116872.doc.htm
7. Nevreva M.N., Lebedeva E.V., Gvozdz O.V. Statistics of the noun word-formation in the text corpora of science functional style. *European Journal of Literature and Linguistics*. Vienna: «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. № 4. 2016. P. 31–34.
8. The Oxford English Dictionary (OED). Oxford: Published by the Oxford University Press. 12 vol. URL: en-academic.com/dic.nsf/enwiki/13792
9. C.T. Onions. The Oxford Dictionary of English Etymology-1966. Oxford, Oxford University Press.
10. Nevreva M. N. Word-formation typology of nouns in technical sublanguages (on the material of the English language): dis. for the Candidate of Philological Sciences: 10.02.04 German Languages. Odesa, OSU, 1986. 257 p.
11. Trofimova A.S. Syntactic units in the modern English texts of business style: dis. for the Candidate of Philological Sciences: 10.02.04 German Languages. Odesa, OSU, 1988. 199 p.
12. Leipzig Glossing Rules. URL: <https://www.eva.mpg.de/lingua/pdf/Glossing-Rules.pdf>
13. Webster's Third New International Dictionary. N-Y: Publisher Merriam Webster, Inc., June 2002. 2662 p.
14. Krat M.V. Direct and Indirect borrowings in the English Language. URL: [5_12-14.indd-uch_2012_V_00023.pdf](https://www.eva.mpg.de/lingua/pdf/5_12-14.indd-uch_2012_V_00023.pdf)

ВПЛИВ АНГЛІЦИЗМІВ НА РОЗВИТОК НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

THE IMPACT OF ANGLICISMS ON THE DEVELOPMENT OF GERMAN LANGUAGES

Паничок Т.Я.,

orcid.org/0000-0002-1635-5709

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету*

Кузів М.З.,

orcid.org/0000-0001-5283-9957

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету*

Запозичення слів завжди пов'язане з певними соціальними змінами. Англійська мова є мовою спілкування міжнародної спільноти, тому всі мови у світі зазнають її впливу. Це також стосується німецької мови, яка відчуває значний вплив англійської мови. Англіцизми спокійно співіснують з німецькими словами і заповнюють прогалини, які не можуть бути заповнені за допомогою німецької мови. Вони доповнюють німецьку мову і використовуються для вираження нових ідей та концепцій, які не мають еквівалентів у німецькій мові. Таким чином, англіцизми стають частиною сучасної молодіжної мови і допомагають зберегти її актуальність і сучасність. У цій статті досліджується вплив англійських запозичень на сучасну молодіжну мову в Німеччині та проаналізовано причини, що впливають на поширення англіцизмів у мові молоді, включаючи популярність англомовної культури та зручність використання англійських слів та виразів. Молодіжна мова або молодіжна комунікація – це спосіб спілкування або лінгвістична модель, яку багато груп молодих людей використовують або використовували в різний час, в різних і за різних умов. Останнім часом ця мова швидко розвивається, і кожна вікова група молоді має своє власне мовлення. У статті досліджується вплив англійських запозичень на сучасну німецьку молодіжну мову та обговорюється поширення англійських запозичень у засобах масової інформації, а також їхній вплив на німецьку мову та культуру та причини поширення англіцизмів у молодіжній мові. Автори аналізують типи англіцизмів, а також їхні особливості у вживанні та написанні, обговорюють позитивні та негативні наслідки впливу англійської мови на німецьку мову, включаючи зміну структури мови, збільшення лексичних одиниць та вплив на культурну ідентичність. У статті також розглядаються різні способи адаптації та інтеграції запозичень, а також роль, яку вони відіграють у формуванні мови молоді в Німеччині. Загалом, стаття висвітлює складний взаємозв'язок між англійськими запозиченнями та німецькою молодіжною мовою, а також їхнє значення в сучасному німецькому суспільстві. Стаття корисна для тих, хто цікавиться мовою та мовними процесами, а також для тих, хто працює з німецькою мовою, особливо з молодіжною аудиторією.

Ключові слова: запозичення, мовне середовище, молодіжна німецька мова, сленг, неологізми, іншомовні слова.

The adoption of words is always associated with certain social changes. English is the language of communication of the international community, so all languages in the world are influenced by it. This also applies to German, which is heavily influenced by English. Anglicisms coexist peacefully with German words and fill in the gaps that cannot be filled by German. They complement German and are used to express new ideas and concepts that have no equivalents in German. Thus, anglicisms become part of the modern German youth language and help to keep it relevant and up-to-date. This article explores the impact of English language borrowings on contemporary youth language in Germany and analyses the reasons that influence the spread of Anglicisms in the language of young people, including the popularity of English-speaking culture and the ease of use of English words and expressions. Youth language or youth communication is a way of communicating or a linguistic model that many groups of young people use or have used at different times, in different ways and under different conditions. Recently, this language has been developing rapidly, and each age group of young people has its own language. The article explores the influence of English borrowings on contemporary German youth speech and discusses the spread of English borrowings in the media, as well as their impact on German language and culture and the reasons for the spread of Anglicisms in youth speech. The authors analyze the types of Anglicisms, as well as their usage and spelling, and discuss the positive and negative effects of English influence on German, including changes in language structure, an increase in lexical items, and an impact on cultural identity. The article also looks at the different ways in which borrowings are adapted and integrated, and the role they play in shaping the language of young people in Germany. Overall, the article highlights the complex relationship between English loanwords and German youth language, as well as their significance in contemporary German society. The article is useful for those interested in language and language processes, as well as for those who work with the German language, especially with the youth audience.

Key words: borrowings, language environment, youth German, slang, neologisms, foreign words.

Постановка проблеми. Німецька мова, подібно до інших мов, протягом свого історичного розвитку зазнала впливу різних культурних та модних тенденцій. Кількість англійських слів, які використовуються в німецькій мові, зростає з року в рік. Така тенденція спостерігається не тільки в Німеччині, але й у всій Європі та за її межами.

Наукове дослідження запозичання слів з англійської мови в інші мови існує вже декілька століть і здобуло актуальність у останні кілька десятиліть. З 50-х років XX століття англійська мова регулярно використовується у міжнародній комунікації, на конференціях, церемоніях тощо, і це може бути пов'язано з престижем та впливом англомовних країн. Тому зросла зацікавленість в гарному знанні англійської мови, і вона стала першою іноземною мовою в школах та університетах [12, с. 165]. Англіцизми найчастіше виявляються на лексичному рівні і розрізняються між позичанням слів, лексичними перекладами, лексичними новотвореннями та псевдо-англіцизмами. У деяких контекстах з'являється безліч англійських слів. Щоб приховати це збільшення використання англіцизмів та псевдо-англіцизмів в німецькій мові, було використано термін «Denglisch» (Deutsch + Englisch) [5]. Одним з тих напрямків, де багато «Denglisch» слів, є молодіжна мова та молодіжна преса.

Деякі мовці свідомо вибирають англіцизми і використовують їх з великою пристрасністю, тоді як інші відкидають їх і борються проти них. Однак дуже складно уникнути англіцизмів, оскільки вони охоплюють безліч сфер. Більшість іншомовних слів потрапляє в німецьку мовну спільноту саме з засобів масової інформації. Найчастішою причиною їх використання вважається те, що текст газети має бути різноманітним, актуальним та цікавим. Англіцизми відрізняються своєю помітністю та образністю та можуть слугувати ефективним засобом підсилення виразності. Крім того, вони є засобом гри слів.

Досить часто використовуються англіцизми у таких галузях як економіка, політика, наука та техніка, мистецтво та культура, спорт. До сьогодні існує багато термінів, які не мають відповідників у німецькій мові – Joint Venture, Know-how, Marketing і т.д. Запозичення слів завжди пов'язані з певними соціальними змінами, такими як, наприклад, військовий конфлікт, торгівельні відносини, загальний науковий розвиток і т.д. У всьому світі мови будь-якого виду впливають англійською мовою, оскільки англійська мова залишається комунікаційною мовою для людей,

які говорять різними мовами, і англійська мова завжди розглядається як світова мова [9, с. 114].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Молодіжна мова має велике значення для вивчення англіцизмів, оскільки ця група використовує найбільше англійські слова та вирази як у говорі, так і в письмовій мові. Тему використання англіцизмів у молодіжній німецькій мові досліджують вчені з різних галузей, таких як лінгвістика, соціолінгвістика, культурологія та комунікації. Юлія Ніколащенко досліджує англомовні запозичення в сленгі німецької молоді та зазначає, що тинейджери є найбільш активними користувачами англіцизмів у своїй мові [1, с. 495]. Такі відомі науковці як Бернд Шлер, Юрген Шрадер, Роберт Петцольда, Ян-Мартін Вайнрейб та Рената Херс вивчають як використання англіцизмів в молодіжній німецькій мові впливає на культурну та соціальну ідентичність молоді, а також на мовленнєву практику в Німеччині.

Актуальність дослідження англіцизмів у молодіжній німецькій мові полягає в тому, що в сучасному світі англійська мова має великий вплив на мову і культуру інших країн. У молодіжній мові, зокрема, спостерігається значна кількість англіцизмів, що використовуються як в усній, так і в писемній мові. Дослідження лексико-семантичних особливостей англіцизмів допомагає краще зрозуміти процеси мовної взаємодії та культурного впливу між країнами, а також сприяє розвитку наукового підходу до вивчення мови та лінгвістики. Крім того, дослідження англіцизмів у молодіжній мові має практичне значення для викладачів та перекладачів, які працюють з молоддю, а також для розвитку їх мовленнєвої культури.

Постановка завдання. Метою роботи є аналіз лексико-семантичних особливостей англомовних запозичень, які вживаються в молодіжній німецькій мові.

Об'єктом дослідження є самі англомовні запозичення в молодіжній німецькій мові, а *предметом* дослідження є їх лексико-семантичні особливості.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні неможливо уявити німецьку мову молоді без англійських слів-запозичень. Тут замінюються німецькі слова не лише в трьох основних частини мови – іменник, прикметник та дієслово, але також в інтер'єкціях та частках мови. Дуже популярними є також привітання, вітання та слогани англійською мовою. Підлітки часто живуть у двох світах, які формуються з одного боку батьками, а з іншого боку ровесниками. Ці два світи можуть

суттєво вплинути на мову підлітків. Залежно від того, з ким підлітки спілкуються, вони переходять з однієї мовної системи на іншу. Інший фактор полягає в тому, що зараз не тільки підлітки в Німеччині використовують цей тип мовлення, але й люди, які не вважаються підлітками. Питання лише в тому, чому саме ця вікова група в Німеччині також говорить молодіжною мовою. Ймовірно, це має психологічно-соціальне пояснення, більшість хочуть проявляти молодість, просто бути молодими в очах інших, вживаючи таку лексику [4, с. 225].

У цьому сенсі німецька мова також сильно попадає під вплив англійської мови, англіцизми мирно співіснують з німецькими словами, вони заповнюють прогалини, які німецька мова не може заповнити. «Job», «Steak» менші за інші німецькі слова і тому не можуть бути видалені з німецької мови, але в наш час почали вживатись такі слова-монстри, як, наприклад, «public viewing», «no-go-area» або «brainstorming». Через глобалізацію стає все важливіше, щоб люди розмовляли на спільній мові. Англійська мова є ідеальним варіантом, оскільки вона найбільше вживається, зокрема у сфері торгівлі, медіа і т.д.

Це демонструє існуючий тренд, що медіа, особливо реклама, мають великий вплив на мову молоді в Німеччині. Зі зростанням матеріалізму та добробуту, молодих людей розглядають як покупців різних товарів і намагаються продати їм різні продукти. Реклама зараз є скрізь: у щоденному телевізійному програмі, у журналах, в Інтернеті тощо. Цього явища не можна зупинити, хочемо ми цього чи ні. Там, де дорослі, як правило, ретельно обмірковують, чи їм дійсно потрібний певний товар, у молоді відбувається часто так, що вони купують щось, що перевищує їхній бюджет, і в кінці кінців, можливо, навіть не потрібно. І ці корпорації безжалісно цим користуються.

Згідно з лексиконом Германна Емана «Voll Konkret», структурні форми включають зміни значень (schrill), розширення значень (cool, supporten), звуження значень (Looser, tricky), зміни слів (grips), нові словоутворення (problemon, abprickeln), створення нових слів (мусорити, сваритися) або звукові запозичення (abcoolen, konnäckten), дієслівне утворення від іменників (müllen, zoffen) або запозичення з іноземних мов (Supporter) та перебільшення (Superbirne) [11, с. 67].

Англійські слова інтегруються в німецьку граматичну систему. Дієслова утворюються, де англійські дієслова отримують інфінітивний

суфікс. Утворені дієслова можуть бути розширені афіксами, такими як «-n» (stretchen, abpowern). Те ж саме стосується і іменників. На відміну від цього, прикметники, що закінчуються на «-ig», можуть походити як від англійських еквівалентів на «-y», так і від іменників, наприклад: rorrig або speedig. В атрибутивній функції введені німецькі прикметники використовуються рівноцінно зі словом, до якого вони відносяться, наприклад, «eine coole Sache» або «eine geschwichte Äußerung». Деякі англіцизми використовуються в молодіжному жаргоні замість відповідних німецьких слів, таких як das ist cool (англ. cool – крутий) замість das ist toll (нім. toll – класний), або der Typ (англ. type – тип) замість der Kerl (нім. Kerl – хлопець) [9, с. 115].

Таким чином, англійські слова та вирази стали не тільки складовою молодіжної мови, але й важливим елементом німецької мови загалом, відображаючи вплив глобалізації та культурного обміну.

Використання англіцизмів в усній та писемній мові. В німецькій мові іменники, запозичені з англійської мови, часто зберігають свою початкову орфографію. Наприклад, слова «Computer», «Internet», «Sport» пишуться в німецькій мові з тією ж самою орфографією, як і в англійській мові.

Однак, якщо іменник займає стійке місце в німецькій мові і використовується на щоденній основі, його можна писати з великої літери. Наприклад, слова «Handy» (мобільний телефон), «Job» (робота), «Meeting» (зустріч) часто пишуться з великої літери в німецькій мові.

Використання великої літери сигналізує про те, що ці іменники вже є складовими частинами німецької мови і мають своє місце в її словнику. Таким чином, можна зробити висновок, що німецька мова піддається впливу англійської мови, але водночас активно адаптує запозичення до своєї власної орфографії та граматики.

Наступні приклади показують, як пишуть англіцизми іменники в німецькій мові:

– Буква «с» в англійській мові часто замінюється на букву «k» в німецькій мові, наприклад, Kamp, Klipp, Kockpit, Musikal, Kamera.

– Група «sh» часто замінюється на «sch», наприклад, Schocken, Schocker, schricken.

– Англійські -p, -t пишуться в німецькій мові як -pp, -tt, наприклад, Tripp, Slipp, Klipp.

Крім того, у писемній молодіжній мові можна знайти скорочення та аббревіатури, які також є запозиченнями з англійської мови. Наприклад, «LOL» означає «сміх через слізи» або «дуже

смійно» («*laugh out loud*»), а «*OMG*» означає «боже мій» («*oh my God*»).

Англійські запозичення також мають вплив на фонетику німецької молодіжної мови. Наприклад, при вимові деяких англійських слів німецька молодь може зберігати англійську транскрипцію. Крім того, іноді в англійських запозиченнях зберігаються англійські звуки, які не існують у німецькій мові. Наприклад, слово «*joggen*» (бігати) вимовляється звуком [dʒ], який в німецькій мові не існує.

Також використання англійських запозичень може впливати на інтонування і ритм мовлення. Наприклад, слово «*cool*» вживається в німецькій молодіжній мові з відтінком згоди або підтримки, і його вимовляють з наголосом на другий склад.

Зараз існує велика кількість англіцизмів, які повністю інтегровані в німецьку звукову систему. Звуки, які не властиві німецькій мові, замінюються на схожі за звучання німецькі звуки при повторному вживанні, особливо коли німці намагаються вимовляти англійські слова англійською, але не завжди успішно, оскільки не мають відповідних знань англійської мови. Вимова може залежати від віку, знань англійської мови та статі.

Важливим фактором є походження запозичень, а також, звичайно, значення окремих слів. Деякі слова можуть мати індоєвропейське або латинське походження, але їхні сучасні варіанти могли виникнути в англійській мові. Це може призвести до того, що одне і те ж слово може мати різні значення в англійській та німецькій мовах. Значення окремих слів також має велике значення. Деякі англійські слова вживаються в німецькій мові без змін, тоді як інші можуть мати відмінні від оригінальних значення або вживатися в специфічному контексті. Наприклад, слово «*Handy*» у німецькій мові означає «мобільний телефон», хоча в англійській мові «*handy*» має значення «зручний» або «практичний». Такі відмінності можуть призвести до непорозумінь у спілкуванні між носіями різних мов.

Використання англіцизмів у молодіжній німецькій мові на прикладі молодіжного журналу «Bravo». Німецький молодіжний журнал «Bravo» вважається одним з найбільш відомих та популярних видань серед молоді в Німеччині. Використання англіцизмів у цьому журналі стало об'єктом дослідження для багатьох лінгвістів. У ньому використовуються значно більше англійських слів та виразів, ніж у традиційних німецьких виданнях. Це свідчить про те, що молодь у Німеччині активно використовує англійські

слова та фрази в повсякденному житті, а це впливає на молодіжну мову в цілому.

Аналіз англіцизмів у «Bravo» дозволяє також виявити певні тенденції в їх використанні. Наприклад, часто вживаються слова, що мають відношення до музики, кіно та інших аспектів поп-культури. Також можна помітити, що деякі англійські слова та вирази перейшли в німецьку мову та стали вживатися як стандартні терміни. Наприклад, слово «Stars» походить з англійської та означає «зірки». Крім того, всі рубрики в цьому журналі мають англійську назву. Ці назви включають: Stars, Style, Life, Buzz, Job та Community. Наприклад, у рубриці Style можна знайти: Fashion, Styling-Tipps, Pflege, Style-Test, Girl! Mode, Girl! Beauty, Bravo Lookbook. Для англійського слова «Fashion» насправді немає відповідного слова у німецькій мові, яке насправді використовується. Ми маємо слова «*Zeiterscheinung*» та «*Zeitgeschmack*», але їх ніхто не використовує. Далі, «Styling-Tipps» - обидва слова походять з англійської мови, слово «*Tipps*» є словом англійського походження, яке означає «порада», але воно розглядається як слово, яке належить німецькій мові, тому деякі люди говорять, що це гібридне слово. Слово «*Pflege*» є єдиним німецьким словом тут. У складному слові «*Style-Test*» знову маємо англіцизм. Слово «*Style*» вже пояснювалося, а слово «*Test*» походить зі старофранцузької мови, але у сучасну німецьку мову воно потрапило з англійської мови, тому це гібридне слово, яке включає компоненти з принаймні двох різних мов. Слово «*Mode*» походить з французької мови, але «*Girl*» та «*Beauty*» - це чисто англійські слова. У випадку з «*Lookbook*» маємо справу з англословним складнопохідним словом, де «*look*» означає «вигляд» або «подивитися», а слово «*book*» перекладається як «книга». Також, у випадку з «*Life*» ми маємо підзаголовок «*Fotolovestory*», що є гібридним словом. «*Story*» є англійською запозиченою мовною одиницею для «історія», а слово «*Foto*» складене з англійського слова «*photogenic*», що означає «створений світлом», а французьке «*héliographie*» перекладається як «світлопрозорість». «*Psychotest*», «*Trends*» і «*Job*» також є дуже частими англіцизмами в «Bravo». «*Trend(s)*» пояснюється як «розвиток або тенденція, яку можна спостерігати на протязі певного періоду часу та яку можна статистично оцінити», оскільки у німецькій мові немає аналога для цього слова, воно є запозиченим. Воно утворює множину за англословним морфемою множини -s. Також термін «*Karriere machen*» є типовою англійською формулюванням, яке застосовується

тут. Дієслово «Chatten» походить з англійської мови і має німецькі синоніми – слова «балакати» та «розмовляти». Цікаво, що вираз бере на себе німецьку морфологію і отримує суфікс -en, який позначає дієслова в інфінітиві. Цікаве складне слово «Internet-Тур». Воно складається зі слова «Інтернет», яке утворюється з компонентів inter- = між, поміж та network (у значенні «група між собою пов'язаних мереж»), а також зі слова «тип», яке має латинське походження і означає «характер» або «тип». Вираз «Web» є скороченою формою від «World Wide Web», де перший компонент означає всесвітній, а другий – мережу. Він не має правильних німецьких синонімів, оскільки слово є неологізмом або новинкою [8, с. 11]. Ще один неологізм англійського походження – «Smartphone». Це термін для нового типу мобільного телефону, де «smart» в англійській мові означає розумний, а «phone» – телефон. «Duden-online» пояснює термін «Smartphone» як «мобільний телефон з екраном сенсорного керування та додатковими функціями, такими як GPS та можливість завантаження додатків» (Mobiltelefon mit Touchscreen und zusätzlichen Funktionen wie GPS und der Möglichkeit, Apps darauf zu installieren) [6]. Аббревіатура «PC» означає англійський термін «Personal Computer», а «Duden-online» пояснює його як «стаціонарний, потужний комп'ютер для широкого спектру застосувань у приватному та комерційному секторі» (stationärer, leistungsfähiger Computer für vielfältige Anwendungen im privaten und gewerblichen Bereich) [6]. Англійський термін-запозичення «Hobby» також часто використовується серед підлітків, але його історичне походження не визначене. В німецькій мові це слово використовується в значенні «заняття на дозвіллі». Ще один цікавий англійський термін-запозичення – «der Chiller». Це нове англійське утворення для німецького «ледаря». Це утворення було сформоване з неофіційного дієслова «chillen» = «ледарювати», «розслаблятися» і вперше з'явилося в правописному словнику в 2004 році.

Молодіжна мова відрізняється передусім креативним, інноваційним та гнучким став-

ленням до мови. Її головними ознаками є тому її варіативність та змінюваність. У цій роботі показано та пояснено, як медіа, особливо журнали для молоді, впливають на молодіжний сленг. Було встановлено, що однією з основних ознак молодіжної мови є використання англіцизмів. Молодіжна преса служить стилізації та поширенню стандартизованої загальнодержавної молодіжної мови. Однією з найважливіших функцій використання молодіжної мови, а також англіцизмів у медіа, є реклама. Ці журнали мають передусім комерційну мету, тому повинні ідентифікуватися зі своєю аудиторією якомога більше. З іншого боку, молодь бере це як приклад та приймає використану мову, що збагачує їх словниковий запас численними сучасними словами. Так утворюється загальнодержавна молодіжна мова, яка може бути порівняна з денглішем. Це стається через глобалізацію, а також через зростаючу потужність та вплив англійських країн. «Bravo», найвідоміший та найпопулярніший журнал для молоді в Німеччині, був використаний як корпус для лінгвістичного аналізу. Найбільш очевидною молодіжною відмінністю в цьому журналі є лексикон, тобто замість «старомодних» німецьких виразів використовуються сучасні англійські вирази: «У лексиконі завжди відбуваються найшвидші, але й найповерхневіші процеси мовної зміни – він історично відносно нестійкий» [3, с. 220].

Висновки. У загальному, англійські запозичення в писемній німецькій молодіжній мові свідчать про вплив глобалізації та культурного обміну між країнами. Сучасний світ, зокрема його технологічні та медіаційні аспекти, відображають точність та лаконічності в мові. Зокрема, англійська мова є відомою своєю простотою виразу, що робить її бажаною для використання в різних ситуаціях. Подальшого дослідження потребує вивчення можливостей та ризиків використання англійських слів та виразів у німецькій мові, а також використання англіцизмів у соціальних мережах та інших цифрових медіа, яке зумовлене розвитком нових технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ніколащенко Юлія. Англійські запозичення в слензі німецької молоді. Молодий вчений. – 2018 – № 5. – С. 494–496.
2. Німецька мова. Вікіпедія вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Німецька_мова
3. Bravo. Hamburg. Heinrich Bauer Verlag. URL: <https://www.bravo.de/>
4. Buschmann, Matthias. Zur «Jugendsprache» in der Werbung. In: Muttersprache. Vierteljahresschrift für deutsche Sprache 104 (1994), Heft 3, S. 219–231.
5. Denglich. Вікіпедія вільна енциклопедія. URL: <http://de.wikipedia.org/wiki/Denglich>
6. Duden. Cornelsen Verlag GmbH. URL: <https://www.duden.de/>

7. Jörges, Claudia: *Anglizismen in der Jugendsprache*. München, GRIN Verlag, 2015. URL: <http://www.grin.com/de/e-book/108943/anglizismen-in-der-jugendsprache>
8. Čapo, Teodora: *Anglizismen in der deutschen Jugendzeitschrift «Bravo»* Osijek, 2015. 20 St.
9. Cheikh, M-S. (2015). *Jugendsprache in Deutschland: Entwicklung oder Zerfall der deutschen Sprache*. *Revue Traduction et Langues* 14(2), 2015. St.: 113–117.
10. Chun, Markus *Jugendsprache in den Medien*. AV Akademikerverlag, 2012. 352 St.
11. Ehmann, Hermann *Voll konkret. Das neueste Lexikon der Jugendsprache*, Beck'sche Reihe; Bd. 1406, München, 2001. 159 St.
12. Talanga, Tomislav: *Einführung in die Geschichte der deutschen Sprache*. Osijek: Filozofski fakultet, 2006. 204 St.

UDC 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.14>

LANGUAGE REPRESENTATION OF WOMEN'S APPEARANCE IN MEDIA DISCOURSE

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЗОВНІШНОСТІ ЖІНОК У МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Petiy N.V.,

*orcid.org/0000-0002-3999-0932**Senior teacher at the Department of English Philology
Uzhhorod National University*

The portrayal of women in the media has always been a topic of debate. However, an overlooked issue is the use of specific terms to classify women based on their physical appearance. This article highlights the problematic nature of using certain lexemes in media discourse to categorize women based on their physical appearance. The language used in media discourse reflects and reinforces societal norms and values, and therefore plays a significant role in shaping our perceptions of gender roles and expectations.

The use of objectifying and stereotypical language to describe women not only perpetuates gender-based violence and discrimination, but also reinforces the idea that women's worth is based solely on their physical appearance, perpetuating unrealistic beauty standards that can have damaging effects on women's self-esteem and mental health.

By calling attention to the harmful language used in media discourse, the article aims to encourage a more nuanced and respectful portrayal of women, one that values them for who they are as individuals, rather than their outer features. This requires media outlets to be mindful of the language they use when describing women and to avoid perpetuating harmful stereotypes and objectifying language that reinforces damaging gender norms.

The article highlights the importance of language in shaping our perceptions of gender and calls for a more inclusive and respectful portrayal of women in media discourse. By challenging harmful lexemes and promoting more nuanced language use, we can help create a society that values women for their individuality and achievements, rather than their physical appearance.

The article summarizes that the choice of particular words to refer to women reflects the cultural and social norms of a community. The group of terms that indicate physical characteristics illustrates how women are frequently evaluated and grouped based on their age, body weight, and looks. This strengthens the societal pressure for women to fit into a restricted model of attractiveness, which sustains damaging body image standards.

Key words: media discourse, gender, designation, female, appearance, gender stereotype.

Зображення жінок у засобах масової інформації завжди було предметом дискусій. Однак поза увагою залишається використання окремих лексичних одиниць для позначення жінок за їхнім зовнішнім виглядом. Ця стаття присвячена проблематиці використання низки лексем у медійному дискурсі для позначення жінок за їхнім зовнішнім виглядом. Мова, яка використовується в медійному дискурсі, відображає та закріплює суспільні норми та цінності, а отже, відіграє значну роль у формуванні наших уявлень про ґендерні ролі та очікування.

Використання стереотипної та упередженої мови для опису жінок не лише закріплює ґендерне насильство та дискримінацію, але й посилює уявлення про те, що цінність жінки визначається виключно її зовнішнім виглядом, підтримуючи нереалістичні стандарти краси, які можуть мати руйнівний вплив на самооцінку та психічне здоров'я жінок.

Привертаючи увагу до використання ґендерно-упередженої лексики в медійному дискурсі, ця стаття має на меті спонукати до більш виваженого та шанобливого зображення жінок, яке б враховувало їхні особистісні якості, а не зовнішні ознаки. Це вимагає від ЗМІ бути свідомими щодо мови, яку вони використовують, описуючи жінок, і уникати закріплення шкідливих стереотипів та об'єктивації мови, яка посилює деструктивні ґендерні норми.

Стаття акцентує увагу на важливості мови у формуванні нашого сприйняття ґендеру та закликає до більш інклюзивного та шанобливого зображення жінок у медіа-дискурсі. Викриваючи використання некоректних лексем і заохочуючи до більш зваженого використання мови, ми можемо допомогти створити суспільство, яке цінує жінок за їхню індивідуальність і досягнення, а не за їхній зовнішній вигляд.

Стаття підводить до висновку, що вибір певних слів на позначення жінок відображає культурні та соціальні норми спільноти. Група термінів, які вказують на фізичні характеристики, демонструє, як жінок часто оцінюють і групують на основі їхнього віку, маси тіла та зовнішності. Це посилює суспільний тиск на жінок, які повинні відповідати обмеженій моделі привабливості, що підтримує ґендерно-упереджені стандарти зображення жіночого тіла.

Ключові слова: медіа-дискурс, ґендер, номінація, жінка, зовнішність, ґендерний стереотип.

Introduction. Language plays a significant role in shaping our perceptions of the world and the people around us. It reflects and reinforces societal attitudes towards different social groups, including women. Women have long been objectified and stereotyped based on their physical appearance, age, and sexuality, among other things [5]. This objectification is reflected in the language we use to describe them, which often reinforces negative and limiting stereotypes.

The interrelation between mass media discourse and gender is a crucial area of study within media studies and linguistics. Mass media, including television, film, newspapers, and social media, play a significant role in shaping and reinforcing societal norms and values, including gender roles and expectations. These media platforms can influence how people perceive and understand gender, as well as how they construct their own gender identities via language [6].

The representation of gender in media discourse is often influenced by dominant cultural beliefs and societal power structures. Media representations of men and women tend to reinforce traditional gender roles, with men often portrayed as powerful, assertive, and in control, while women are depicted as passive, emotional, and dependent. This can have significant implications for gender equality, as media representations can impact public attitudes towards gender and perpetuate harmful stereotypes. As such, it is essential to critically examine the role of mass media discourse in shaping gender norms and to promote more equitable representations of gender in media content.

Topicality. The issue of gender-based language has gained increasing attention in recent years, as more people become aware of the damaging effects of gendered language on women's self-esteem and social status. This article contributes to this conversation by examining the ways in which women are objectified and stereotyped through language, and how this contributes to their marginalization in society.

The **aim** of this article is to explore the linguistic subgroup of designations denoting physical features, aesthetic features, and sensual-sexual characteristics

of women, with a particular focus on how these designations contribute to the objectification and stereotyping of women in media discourse.

The **methodology** for this article involves conducting a comprehensive analysis of the different lexemes used in media discourse to describe women based on their physical appearance. Specifically, the study focuses on the nominations of women according to their age, built, and aesthetic and sensual characteristics.

To collect the data for this study, a systematic search of media sources, including online newspapers and magazines has been conducted. The search has been performed using a combination of keywords related to physical appearance and gender, such as "woman", "girl", "lady", "attractiveness", "appearance" and "sexuality".

Once the data has been collected, the content analysis to identify patterns and themes in the use of lexemes to describe women based on their physical appearance has been performed. We have used a coding scheme to categorize the lexemes according to their subgroups, as well as their connotations and associations with gender stereotypes and objectification.

Finally, the conclusions based have been drawn on the analysis of the data, highlighting the problematic nature of using lexemes that categorize women based on their physical appearance and reinforcing harmful gender stereotypes.

Discussion. The media is often described as a reflection of contemporary society, playing a significant role in shaping our lives and shaping our views. The influence of media on society is multifaceted and can be seen in many different ways. The linguistic portrayal of men and women in media discourse has been a highly debated topic among linguists. S. Gamble states that verbal styles of gender expression and communication reflect both our personal identities as male or female and our cultural perspectives on gender and gendered interactions [2].

According to J.T. Wood, media is one of the most widespread and potent factors that shape our perceptions of men and women. It permeates our daily lives, and its messages infiltrate our consciousness constantly. Media of all types project images of gender,

many of which promote unrealistic, narrow, and stereotypical perceptions. There are three primary ways in which media portrays gender. Firstly, women are often underrepresented, which inaccurately suggests that men are the norm, and women are either insignificant or invisible. Secondly, men and women are frequently portrayed in stereotypical ways that reinforce and sustain socially accepted views of gender. Lastly, depictions of relationships between men and women tend to emphasize traditional roles and normalize violence against women [7, p. 31].

J. Changorok and A. Kiprotich A believe that from a communication perspective, gender stereotypes continue to play a significant role in shaping the roles and positions that individuals occupy in society. These stereotypes often portray women as weak and easily dominated by physically strong and emotionally restrained men who provide for their families. It is important to note that gender stereotypes are not limited to binary gender roles and intersect with other factors such as race, age, nationality, social class, and education level. Therefore, understanding and challenging gender stereotypes is crucial in creating more inclusive and equitable communication practices [1, p. 71].

The impact of media on women cannot be ignored, as it often portrays them as sexual objects in popular culture, which can have a detrimental effect on society. Women are frequently represented in sexualized ways that create a standard for the ideal female image, leading to comparisons by women themselves and others. Such portrayals can have a negative impact on women's mental and sexual development. Research suggests that the sexualized images of women in media act as models of femininity for young girls who are still developing their sense of self. This can lead to future problems in their psychological development, including lower self-esteem, negative mood, and depressive symptoms. Therefore, it is important to address and raise awareness about the negative impact of sexualized representations of women in media.

The analysis of the research material enables presenting designations that are used to describe women classified into group based on physical, aesthetic, and sensual/sexual characteristics. The first group of designations denoting physical features characterizing female appearance includes the nominations designating a woman according to:

- age: **bread and butter miss** – “a young girl” [4]; **birdie** – “a young woman” [4]; **chick** – “a young woman” [4]; **ingénue** – “a naïve girl or young woman” [4]; **rosebud** – “a pretty young woman” [4]; **peach** – “an attractive young woman” [4];

beldame – “an old woman” [4]; **crone** – “a withered old woman” [4], for example:

“An exhilarating encounter with studly wizard Howl (Christian Bale) brings Sophie to the attention of the menacing Witch of the Waste (Lauren Bacall), who jealously transforms the girl into a crone” [3].

- built: **sylph** – “a slender graceful woman” [4]; **Amazon** – “a tall, strong, often masculine woman” [4]; **larger woman** – “very tall or very fat woman” [4]; **fusssock** – “a fat unwieldy woman” [4], for instance:

“Thousands of verified five-star reviewers raved about how complementary this swimsuit is on larger women” [3].

The group of designations denoting aesthetic features characterizing a person according to the presence/absence of beauty includes the following lexemes:

a) aesthetic feature “attractiveness”:

beauty – “one that is beautiful, especially a beautiful woman” [4]; **belle** – “a popular, attractive girl or woman, especially the most attractive one of a group” [4]; **fair** – “Archaic. A beautiful or beloved woman” [4]; **lovely** – “a beautiful person, especially a woman” [4]; **nymph** – “1. Greek Mythology & Roman Mythology. Any of numerous minor deities represented as beautiful maidens inhabiting and sometimes personifying features of nature such as trees, waters, and mountains. 2. A girl, especially a beautiful one” [4]; **doll** – “1. A child’s usually small toy representing a human being. 2. A pretty child. 3. Slang. a. An attractive person. b. A woman; **cutie** – an attractive person, esp. a pretty one” [4]; **scorcher** – “a very attractive girl or woman” [4]; **Venus** – “a beautiful or attractive woman” [4], for example:

“The party’s second biggest belle of the evening was Marion Cotillard. Clutching her best actress trophy for “La Vie en Rose,” she swept into the bash, rushing past reporters and bear-hugging her family and friends inside the party” [3].

b) aesthetic feature “unattractiveness”:

boot – “an unattractive woman” [4]; **frump** – “a dowdy, unattractive girl or woman” [4]; **gorgon** – “an ugly, repulsive woman” [4]; **hag** – “an ugly, slatternly, or evil – looking old woman” [4]; **pig – face** – “a dirty, unattractive woman” [4], for instance:

“As for Coolidge, any movie that makes this sexy and inspired comic performer into an unfunny frump has clearly gone out of its way to misuse its resources” [3].

The group of designations denoting sensual – sexual characteristics is actualized by nominations that include assessment of a person’s sexuality or

objectifying perception of a person as a potential sexual partner including the following sets of lexemes:

- sexually attractive woman:

hottie – “a woman reputed to be highly sexed” [4]; **siren** – “a woman regarded as seductive and beautiful” [4]; **vamp** – “a woman who uses her charm to seduce and exploit men” [4]; **foxy lady** – “sexually attractive woman” [4]; **juicy tomato** – “sexually attractive woman” [4], for example:

*“We’ve all seen the ads many times over: a guy with a certain glint in his eye as he looks at his **foxy lady**, the couple lounging in their beachfront bathtubs, the man preparing to loft a football through a tire swing — all waiting, and pharmaceutically ready, for the right moment to arise”* [3].

- a sexually demanding woman, a prostitute:

ball – breaker – “a sexually demanding woman; a woman who destroys men’s self – confidence” [4]; **ball – buster** – “a sexually demanding woman; a woman who destroys men’s self – confidence” [4]; **broad** – “a woman, a prostitute” [4]; **chippy** – “a female prostitute” [4]; **courtesan** – “a prostitute with a courtly, wealthy or upper – class clientele” [4]; **doxy** – “a floozy; a prostitute; a mistress” [4]; **harlot** – “a prostitute or promiscuous woman” [4], for instance:

*“Prominent cultural anthropologist Roland Girtler also doesn’t understand the excitement, noting that throughout history, **courtesans** and highborn ladies of dubious repute were always welcome at balls”* [3].

- a flirtatious woman:

fizgig – “a giddy, flirtatious young woman” [4]; **flirt** – “a person who behaves amorously without serious intent” [4]; **frippet** – “a frivolous or showy young woman” [4]; **gold – digger** – “a woman who flirts with a man solely with intent to extract money from him” [4], for example:

“Jolie: “Because she’s a really – she’s a gold digger and she’s a really bad woman. She represents everything that is wrong with women” [3].

- a promiscuous woman:

giglet – “a wanton woman” [4]; **minx** – “a pert girl; a wanton young woman” [4]; **scrubber** – “a sexually promiscuous girl or woman” [4]; **totty** – “a girl, a woman, a promiscuous woman” [4], for example:

*“During “Wannabe,” the redheaded **minx** “pointed at Posh’s tummy” and announced, “She’s pregnant”* [3].

Thus, the research material analyzes the designations used to describe women based on

physical, aesthetic, and sensual/sexual characteristics. The designations for physical features include terms denoting age and built. Aesthetic features are categorized into attractiveness and unattractiveness. The group of designations for sensual/sexual characteristics include terms for sexually attractive, demanding, flirtatious, and promiscuous women.

The analysis presented in the research material shows that women are often categorized and described based on physical, aesthetic, and sensual/sexual characteristics in language. These designations can reinforce gender stereotypes and objectify women, reducing them to their physical appearance and sexual appeal. The use of these types of language can perpetuate harmful societal attitudes towards women and contribute to their marginalization and oppression via language means.

Conclusions. The use of certain lexemes to describe women reflects the cultural and social values of a society. The subgroup of designations denoting physical features reveals how women are often judged and categorized based on their age, weight, and appearance. This reinforces the societal expectation for women to conform to a narrow standard of beauty, perpetuating harmful body image ideals.

The aesthetic feature subgroup demonstrates how women are frequently objectified and valued solely for their physical attractiveness. This objectification not only reduces women to their physical appearance but also reinforces gender-based power dynamics that prioritize male desires and objectify women.

The subgroup of designations denoting sensual-sexual characteristics reflects the societal double standards and stereotypes surrounding women’s sexuality. Women are often labeled and stigmatized for expressing their sexuality, while men are praised for doing the same. These designations contribute to the perpetuation of rape culture and the marginalization of women in society.

In conclusion, the linguistic patterns discussed in this article have a profound impact on how women are perceived and treated in society. By objectifying and stereotyping women through language, society reinforces negative gender-based power dynamics and limits women’s opportunities. It is crucial to recognize and address these issues by promoting more inclusive and equitable language that reflects the diversity and complexity of women’s experiences. This can lead to a more equitable and just society that values and respects women’s agency and contributions.

REFERENCES:

1. Changorok J., Kiprotich A. Gender Communication Stereotypes: A Depiction of the Mass Media, *OSR Journal Of Humanities And Social Science* (IOSR-JHSS), Volume 20, Issue 11, 2015. P. 69–77.
2. Gamble. Sarah. Ed. Stereotyping. *The Routledge Companion to Feminism and Postfeminism*. New York: Routledge, 2006.
3. NBC News, 2023. URL: <https://www.nbcnews.com/>
4. The Free Dictionary, 2023. URL: <https://www.thefreedictionary.com/>
5. Wang H-Ch. Language and ideology: gender stereotypes of female and male artists in Taiwanese tabloids. *Discourse & Society*. Vol. 20, No. 6. 2009. P. 747–774.
6. Ward L.M., Grower P. Media and the Development of Gender Role Stereotypes. *Annual Review of Developmental Psychology*. Vol. 2, 2020. P. 177–199.
7. Wood J. Gendered Media: The Influence of Media on Views of Gender. *Gendered lives: Communication, gender, and culture*, 9, 1994. P. 231–244.

УДК 811.112

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.15>

СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ПОПОВНЕННЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

SEMANTIC DERIVATION AS A SOURCE OF COMPLEMENTING THE YOUTH SLANG OF THE MODERN GERMAN LANGUAGE

Підлужна І.А.,
orcid.org/0000-0003-2720-804X
 викладач кафедри філології,
 перекладу та стратегічних комунікацій
 Національної академії Національної гвардії України

Статтю присвячено вивченню явища семантичної деривації в сучасній німецькій мові. Семантична деривація розглядається як джерело поповнення словникового складу молодіжного сленгу. Дослідження проводиться з урахуванням здобутків сучасної неології. У статті окреслюються проблемні питання неології та виявляються джерела семантичної деривації в молодіжному сленгу, визначаються основні типи семантичних дериватів з урахуванням їхньої семантики та структури, з'ясовуються основні механізми творення семантичних дериватів, аналізується функціональний аспект одиниць дослідження у молодіжному сленгу. Виділяються семантичні, структурні та функціональні ознаки новітніх лексем. Встановлюється аналогія перенесення, мотиваційні семи та їх місце в структурі загального та спеціального значення. Визначається роль семантичної деривації як ефективного засобу увиразнення молодіжного сленгу сучасної німецької мови; з'ясовується активність неологізмів за морфологічною ознакою та аналізуються способи творення нових слів.

Автор дійшов висновку, що процеси семантичної деривації в молодіжному сленгу сучасної німецької мови діють досить активно. Основним ресурсом поповнення молодіжного сленгу сучасної німецької мови є загальноновживана лексика. У результаті семантичної деривації відбувається розширення смислового обсягу слова, літературного стандарту за рахунок появи в ньому розмовного лексико-семантичного варіанта. Семантичні деривати, взаємодіючи в конкретному контексті, формують сукупне предметне значення з емотивно-оцінним наміром, репрезентуючи тим самим виразніше молодіжну мову. Особливо продуктивно відбуваються процеси розширення семантичного обсягу мовних одиниць переважно на основі різних видів метафори, дещо менше – метонімії. Жаргонне переосмислення майже завжди супроводжується експресивною й образною оцінкою, тому більшість жаргонних метонімічних перенесень поєднують перенесення за суміжністю та за схожістю. Семантична деривація впливає в цілому на весь лексико-семантичний ярус мови, робить його динамічним, здатним швидко реагувати на зміни в екстралінгвальній дійсності, відображаючи їх.

Ключові слова: німецька мова, семантична деривація, сленг, семантика, звуження значення, розширення значення.

The article is devoted to the study of the phenomenon of semantic derivation in the modern German language. Semantic derivation is considered as a source of replenishing the vocabulary of youth slang. The research is conducted taking into account the achievements of modern neology. The article outlines problematic issues of neology and reveals the sources of semantic derivation in youth slang, defines the main types of semantic derivatives taking into account their

semantics and structure, elucidates the main mechanisms of creating semantic derivatives, analyzes the functional aspect of research units in youth slang. Semantic, structural and functional features of the latest lexemes are highlighted. An analogy of transference, motivational sevens and their place in the structure of general and special meaning is established. The role of semantic derivation as an effective means of expressing youth slang of the modern German language is determined; the activity of neologisms according to the morphological feature is revealed and the ways of creating new words are analyzed.

The author came to the conclusion that the processes of semantic derivation in youth slang of the modern German language are quite active. The main resource for replenishing the youth slang of the modern German language is the commonly used vocabulary. As a result of semantic derivation, the semantic volume of a word, a literary standard, is expanded due to the appearance of a colloquial lexical-semantic variant in it. Semantic derivatives, interacting in a specific context, form a collective objective meaning with an emotional and evaluative intention, thereby representing youth language more clearly. Processes of expanding the semantic volume of language units are especially productive, mainly on the basis of various types of metaphor, somewhat less – metonymy. Slang reinterpretation is almost always accompanied by expressive and figurative evaluation, so most slang metonymic transfers combine transfers by contiguity and similarity. Semantic derivation generally affects the entire lexical-semantic layer of the language, makes it dynamic, able to quickly respond to changes in extralingual reality, reflecting them.

Key words: German language, semantic derivation, slang, semantics, meaning narrowing, meaning widening.

Постановка проблеми. Молодіжний сленг є невід'ємною частиною мови, а значить і культури народу. Не існує такої сучасної мови чи культури, складовою частиною яких не був би молодіжний сленг.

Молодіжний сленг, будучи частиною культури, є однією з найбільш рухливих її частин, що відображають соціальні зміни, які в свою чергу, проявляються у виникненні або зникненні певних елементів культури, трансформації внутрішніх і зовнішніх зв'язків, що викликає необхідність постійних досліджень у цій області, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню молодіжного сленгу, як лінгвістичного феномена, визначення його місця в системі культурних цінностей, його соціальної ролі присвячені роботи таких вчених-лінгвістів, як О. Єрмакова, Т. Щукліна, Н. Джеус, О. Логінова, Н. Темникова, Р. Боднар, Н. Третяк, С. Мартос, К. Якоба, Т. Шіппана, Y. Peirsman, A. Blank, J. Androutsopoulos та ін. Явища семантичної деривації у кінці ХХ – на початку ХХІ століть у своїх роботах досліджували такі лінгвісти, як О. Єрмакова, Т. Щукліна, Н. Джеус, О. Логінова, Н. Темникова, Р. Боднар, Н. Третяк, С. Мартос та ін.

Постановка завдання. Мета дослідження – проаналізувати процес семантичної деривації як джерела поповнення словникового складу молодіжного сленгу сучасної німецької мови.

Об'єктом дослідження є лексична система німецькомовного молодіжного сленгу. Предмет дослідження – дослідження процесів семантичної деривації у німецькомовному молодіжному сленгу.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- виявити джерела семантичної деривації в молодіжному сленгу сучасної німецької мови;
- з'ясувати основні механізми творення семантичних дериватів;

– визначити основні типи семантичних дериватів в молодіжному сленгу сучасної німецької мови.

Матеріалом дослідження слугують семантичні деривати, зафіксовані на порталі "OWID Neologismenwörterbuch" починаючи з 1990 р. (<https://www.owid.de/docs/neo/start.jsp>) та на сайтах молодіжної лексики Slovopedia (<http://de.slovopedia.com/114/65/974884.html>), Lexikon der Jugendsprache (http://hehl-rhoen.de/pdf/lexikon_der_jugend_sprache.pdf), Mundmische (<https://www.mundmische.de>), Giga (<https://www.giga.de/extra/netzkultur/specials>), а також у словнику "100% Jugendsprache 2019" (2018).

Виклад основного матеріалу. Прийомом поповнення словникового складу мови нестандартною лексикою є семантична деривація, у результаті якої відбувається розширення смислового обсягу слова, літературного стандарту за рахунок появи в ньому розмовного лексико-семантичного варіанта.

Семантична деривація – це використання імені у вторинній функції, тобто вторинна номінація. Семантична деривація – це процес появи у слова семантично похідних значень, семантичних конотацій, тобто процес розширення семантичного обсягу слова, що спочатку призводить до появи семантичного синкретизму, який зникає зі збільшенням частотності вживання слова з новим похідним значенням.

Спосіб творення нових слів шляхом семантичної деривації широко вживаний у молодіжному сленгу. Поява нових значень у словах викликана не тільки потребою найменувати нові предмети та явища, але й соціально значущою переоцінкою вже відомих предметів і явищ [8].

Актуальним способом вторинної номінації лексики є метонімія – семантичний процес, при якому форма мовної одиниці чи оформлення категорії переноситься з одного об'єкта на інший

на основі певної їх суміжності, дотичності (просторового, часового, атрибутивного, каузального та ін. характеру) при відображенні в свідомості мовця [14].

Вторинна номінація побудована переважно на асоціативних зв'язках, відношеннях, уявленнях, які виникають у носіїв мови через необхідність назвати щось у навколишній дійсності шляхом уже існуючих у мові лексичних засобів. Напр., різок світильника у німецькій мові – це *der Arm*, оскільки його форма подібна до форми руки (*der Arm* – «рука»). Коли перенесення номінації викликано необхідністю повторно назвати те, що вже має назву, виникають ті ж асоціації, або відмінні від них.

Асоціативний зв'язок між ознаками явища та ознаками вихідного значення зберігається, якщо нова номінація має на меті відобразити ознаки явища, які не були враховані у старій номінації [6]. Напр., завантаження інтернет-ресурсів, що позначається в німецькій мові дієсловом *herunterladen* – букв.: «завантажувати», вдруге названо в молодіжному лексиконі у вигляді дієслова *saugen* – букв.: «смоктати». Характер асоціативного зв'язку змінюється, якщо номінація створюється не для того, щоб відобразити ще одну ознаку вже названого явища, а щоб викликати асоціації з іншим явищем і цим надати слову виразності і експресивності. Схожість, яку покладено в основу цих перенесень, часто існує лише у свідомості носіїв молодіжного сленгу, що зумовлено віковими особливостями їх психіки й пов'язаним з ними своєрідним світосприйняттям.

Семантична деривація молодіжного сленгу здійснюється шляхом:

а) переорієнтації значення мовних одиниць (внутрішня семантична деривація): *genial, optimal, korrekt, super* тощо.

б) переорієнтації значення загальновоживаних мовних одиниць (зовнішня семантична деривація): *hobbylos, der Patient* тощо.

Семантичний зв'язок між первинним і вторинним значенням мовної одиниці, утвореної шляхом семантичної деривації, зумовлений наявністю в їхній структурі спільного семантичного інваріанта [2, с. 26].

Так, прикметник *kritisch* (критичний) отримав у молодіжній мові значення «schwierig» (важкий). *kritisch* → «schwierig»: eine kritische Aufgabe означає eine schwierige Aufgabe (важке завдання) [10]. Обидва прикметники «передбачають складність» – «небезпеку» (при позначенні ситуації) та «напругу сил» (при позначенні майбутньої дії). Очевидно, *eine kritische Aufgabe* звучить експе-

сивніше, ніж *eine schwierige Aufgabe*, оскільки асоціація з загрозою та переломом, що залишилася від вихідного значення *kritisch* (критичний), змушує думати про серйозну складність. Ця асоціація і є та привнесена ознака, яка відрізняє нову мовну одиницю на позначення складності *kritisch* від колишньої *schwierig*.

Змінювана форма дієприкметника *gebraucht* (вживаний) набула в розмовній мові значення «schlecht» (поганий, невдалий). *gebraucht* → «schlecht»: ein gebrauchter Tag означає ein schlechter, misslungener Tag (поганий, невдалий день). *Gebraucht* – дієприкметник минулого часу від дієслова *gebrauchen* (уживати, використовувати), який, поєднуючись із іменником, означає «вживаний», напр., ein gebrauchter Wagen (автомобіль, що був у використанні). Це значення стало вихідним для похідного «поганий, невдалий». Останнє є фразеологічно пов'язаним, тому що в даному значенні дієприкметник поєднується переважно з *der Tag* (день) і рідше з *der Abend* (вечір). Таким чином, семантичні класи, з іменами яких поєднується *gebraucht* у різних значеннях, знаходяться у відношенні не безпосередньої, а опосередкованої суміжності. Ознака «негативної якості» безпосередньо запозичується похідним значенням від вихідного, виявляючись більш виразно: у вихідному значенні вона передбачає ймовірний наслідок того, що предметом деякий час користувалися, а у похідному виходить на перший план.

Прикметник *hobbylos* (той, що не має хобі) набуло в молодіжній мові значення «nutzlos, sinnlos» (марний, безглуздий). *hobbylos* → «nutzlos, sinnlos»: Daily Soaps schauen ist total hobbylos означає Daily Soaps schauen ist total nutzlos/sinnlos (Дивитись мильні опери – абсолютно марне/ безглузде заняття). У вихідному значенні прикметник *hobbylos* характеризує людину, яка не має хобі. У похідному значенні це прикметник характеризує дію, що чиниться людиною.

Іменник *das Opfer* (жертва) стало вживатися молоддю у значенні «Schwächling, Verlierer» (слабак, невдаха) з принизливою конотацією. *Opfer* → «Schwächling, Verlierer»: Du Opfer! означає Du Verlierer! (Ти невдаха!). У вихідному значенні *das Opfer* – це хтось, кому в результаті негативного впливу були нанесені збитки, напр.: *das Opfer eines Verkehrsunfalls* (жертва аварії). У новому значенні – це хтось, хто володіє неповноцінними особистісними якостями. В обох значеннях іменник називає людину, проте у вихідному значенні він виявляє актуальний стан, а в новому – постійну характеристику.

Вихідне та похідне значення мають загальну ознаку, яку можна позначити як «неповноцінність, відсутність чого-небудь життєво важливого».

Іменник *der Patient* (пацієнт) набув у молодіжній мові ряд нових значень: «seltsamer Typ» (дивна людина), «hässlicher Typ» (огидна людина), «Trottel» (телепень, дурень): Mann, du bist vielleicht ein Patient neuerdings! означає Mann, du bist neuerdings verrückt geworden! (Послухай, ти, схоже, останнім часом з глузду з'їхав!) [12]. Похідні значення обумовлені ознаками, що має вихідне значення слова Patient. У вихідному значенні вони не відображені явно, але видаються допустимими. Такий тип зв'язку між значеннями може бути визначений як зв'язок на основі припустимої суміжності ознак. Пацієнт – це хвора людина, що знаходиться під медичним наглядом. Цим він відрізняється від інших (seltsamer Typ – дивна людина). Відмінності можуть справляти неприємне враження (hässlicher Typ – огидна людина). Це може бути пацієнт психіатричної лікарні, тобто розумово неповноцінний (Trottel – дурень, дурень). У молодіжній мові невисокі розумові здібності людини асоціюються також з характеристиками окремих матеріалів за ознакою твердості (туподумства) – Gipskopf, або зі значенням слабкості – Schwachkopf, Schwachstrom [4].

Суфіксація є також одним із способів семантичної деривації у сучасній німецькій мові. Суфіксоїди можуть змінювати семантику самостійних лексем. Розглянемо як приклад можливий шлях формування значення «сукупність» у суфіксоїдів *-werk* і *-gut*. Суфіксоїд *-werk* входить до складу іменників *das Fahrwerk* (шасі), *das Schuhwerk* (взуття), *das Mauerwerk* (стіни будинку) та ряду інших, а *-gut* – до складу іменників *das Leergut* (порожня тара), *das Ideengut* (сукупність ідей), *das Liedgut* (пісні, пісенна спадщина) та ін. Значення «сукупність чого-н.» немає у іменників *das Werk* і *das Gut* як самостійних багатозначних лексем. Обидва суфіксоїди розвинули нове значення «сукупність», ізолюючи цю ознаку від різних значень вихідного слова, а потім пов'язуючи його з різними класами об'єктів. В результаті значення «сукупність» було представлено як припустиму ознаку цих класів.

Різновидами семантичного словотвору є також звуження й розширення значення, які виявляються через дефініцію, що окреслює смислові межі мовної одиниці, або через контекст, що сприяє правильному розумінню значення слова [13].

Нова оціночна значимість прикметників утворюється в результаті переорієнтації значення мовних одиниць. Наприклад, *krass* (яскраво

виражений, очевидний) – *Es war krass stark* (Це було дуже чудово); *extrem* (надзвичайний) – *Die Gitarre ist extrem cool* (Гітара – екстраклас); *super-* (над-): *supergeil* – *Das Projekt ist echt supergeil* (Проект суперкласний); *mega-* (мега-) – *Meine Webseiten sind megacool* (У мене сайт мегакласу).

Інші лексичні одиниці у функції інтенсифікаторів реалізують свої похідні значення, в яких ознака «високий ступінь» вилучена з вихідного значення. Вилучення може здійснюватися кількома способами. Перший спосіб – це ізоляція ознаки «високий ступінь» від ознаки «негативний вплив», напр.: *furchtbar* (страшний) – *Sie sind furchtbar mies gelaunt* (Вони у дуже поганому настрої); *Ich finde das furchtbar genial* (На мою думку, це абсолютно геніально); *höllisch* (пекельний) – *Sie sind höllisch doof* (Вони страшенно тупі); *Er spielt höllisch gut Schlagzeug* (Він класно грає на ударних); *brutal* (жорстокий, нещадний) – *brutal schöne Bilder* (Страшно красиві картини).

Другий спосіб – перехід ознаки вихідного значення, яку умовно можна визначити як «визначеність/завершеність», в ознаку «високий ступінь». Такі, наприклад, значення прикметників *echt* (справжній) – *Das war echt cool* (Це було дуже круто); *richtig* (правильний, вірний) – *Du bist ja richtig klasse!* (Ти такий класний!); *voll* (повний) – *Das ist voll doof* (Це просто безглуздо); *sauber* (чистий) – *Er hat uns sauber betrogen* (Він нас міцно надув); *tam* (< тур. – добре, зрозуміло) – *Ich bin tam schlau* (Я дуже хитрий).

Третій спосіб – перетворення ознаки «незвичайність/ відхилення від норми» на ознаку «високий ступінь». Наприклад: *abartig* (абсурдний) – *abartig blöd* (дуже дурний), *abartig krass* (дуже здорово); *irre* (шалений) – *irre toll* (шалено добре); *überirdisch* (неземний) – *überirdisch nett* (божественно милий); *unterirdisch* (підземний) – *unterirdisch hässlich* (жахливо потворний).

Прикметники, що виражають позитивну/негативну оцінку оцінку в молодіжному лексиконі, представлені як вихідними, так і похідними лексико-семантичними варіантами. Вони можуть виражати:

– «високу інтенсивність», напр.: *stark* (сильний) – *Sie machen starke Tattoos* (Вони роблять класні татування); *krass* (яскраво виражений, очевидний) – *Du bist echt krass* (Ти просто супер); *snatched* (< англ. – Вирваний з рук) – *Dein Makeup ist snatched* (Твій макіяж – просто відпад);

– «високий рівень впливу на органи чуттів», напр.: *ätzend* (їдкий) – *Sein neuer Schlitten ist einfach ätzend* (Його нова тачка просто відпадна); *scharf* (гострий) – *Den Rapper fand ich echt scharf* (Репер був кльовий);

– «високий ступінь негативного впливу», «негативну оцінку», напр.: *brutal* (жорстокий) *Das finde ich echt brutal* (На мою думку, це – відпад); *slay* (<англ. – вбивати) – *Slay! Heißes Outfit!* (Убивчо виглядаєш, вищий клас!);

– «незвичайність / відхилення від норми», напр.: *schnackig* (дивовижний) – *Du siehst ja schnackig aus* (Ти класно виглядаєш); *irre* (шалений) – *Das ist echt irre!* (З глузду з'їхати!);

– «великі розміри», напр.: *riesig* (гігантський) – *Du hast mir was mitgebracht? Das find' ich riesig* (Ти мені щось приніс? Це здорово); *mega* (мега) – *Das ist einfach mega!* (Це просто відпад!);

– «ідеальність, очищеність», напр.: *sauber* (чистий) – *Sauber!* (Здорово!); *astrein* (очищений від сучків) – *eine astreine Party* (класна вечірка).

Завдяки лексичній сполучуваності сленгізмів не лише актуалізується значення тієї чи іншої лексичної одиниці, а й стають зрозумілими асоціації молоді. Зокрема, іменники молодіжного сленгу, сполучаючись із прикметником “*letzt*”, позначають відсутність розумових здібностей у людини, що автоматично ставить її у розряд “останніх”: “*der letzte Heuler*”, “*der letzte Leo*” [5].

Не тільки прикметники, але й дієслова розвивають нові значення шляхом втрати певної

ознаки. У дієслів, представлених нижче, зникає ознака, яку можна визначити як «високий ступінь/інтенсивність».

Дієслово *feiern* (святкувати) набуло у молодіжній мові значення «*gut finden*» (позитивно оцінювати). *feiern* → «*gut finden*»: *Das Lied feier ich komplett* (Пісня мені дуже подобається).

Багатозначне дієслово *aufschlagen* набуло у розмовній мові ще одного значення: *erscheinen, hinkommen* (з'явитися де-л.). *aufschlagen* → «*erscheinen, hinkommen*»: *Er ist in Berlin / bei uns aufgeschlagen* (Він з'явився в Берліні/у нас).

Висновки. Процеси семантичної деривації в молодіжному сленгу сучасної німецької мови діють досить активно. Особливо продуктивно відбуваються процеси розширення семантичного обсягу мовних одиниць переважно на основі різних видів метафори, дещо менше – метонімії. Жаргонне переосмислення майже завжди супроводжується експресивною й образною оцінкою, тому більшість жаргонних метонімічних перенесень поєднують перенесення за суміжністю та за схожістю. Основним ресурсом поповнення молодіжного сленгу сучасної німецької мови є загальноновживана лексика.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бугера О. А. Соціальні діалектизми: історія розвитку та теоретичного опрацювання. *Філологічні студії*, 2011. Вип. 6. Ч. 2. С. 30–38.
2. 4. Дудок Р. Проблеми значення та смислу терміна в гуманітарних науках: монографія. Львів: Видав. центр. ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 358 с.
3. Кузенко Г. М. Мовні засоби вираження емотивності. *Наукові записки НаУКМА*, 2000. Т. 18: Філологічні науки. С. 76–83.
4. Левицька Л.Я., Микитка І.С. Німецький молодіжний сленг та його лексико-семантичні особливості. *Вісник ХНУ*, 2013. № 1052. С. 94–99.
5. Мартос С.А. Семантична деривація як джерело поповнення словникового складу молодіжного сленгу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: зб. наук. праць*. Херсон: Вид-во ХДУ, 2015. Вип. 24. С. 46–50.
6. Поздняков О. В. Процеси метафоризації в німецькому молодіжному слензі. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 3. ч. 1. С. 166–170.
7. Семантична деривація лексики в аспекті міжмовних досліджень: колективна монографія / кол. авт.; голов. ред. О.В. Деменчук. Рівне : РДГУ, 2019. 150 с.
8. Сокол Г. Р. Сленг сучасної німецької молоді як засіб розвитку комунікативної компетенції студентів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. Луцьк, 2013. № 20. С. 172–176.
9. Солдатова С. М., Козонак А. В. Лінгвістичний статус німецького молодіжного сленгу. *Молодий вчений*. Херсон: Молодий вчений, 2018. № 4 (56). С. 344–348.
10. Тропіна Н.П. Семантична деривація в сучасній російській мові / Н.П. Тропіна. – Автореф. дис. д-ра філол. наук: 10.02.02/ НАН України, Ін-т мово знав. ім. О.О. Потебні. Київ, 2004. 36 с.
11. Чорна С.С. Особливості молодіжного сленгу в німецькій мові. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2017. Вип. 53. С. 372–379.
12. 100% Jugendsprache 2019. München: Langenscheidt GmbH & Co. KG, 2018. 160 S.
13. Blank A. Einführung in die lexikalische Semantik für Romanisten. Tübingen: Max Niemeyer, 2001.
14. Peirsman Y., Geeraerts D. Metonymy as a Prototypical Category. *Cognitive Linguistics*. 2006. Vol. 17 (3).

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ ПЕРЕКЛАДУ

COMPETENT APPROACH IN TEACHING TRANSLATION

Савченко О.В.,

orcid.org/0000-0002-3403-5442

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри філології та перекладу

Українського державного хіміко-технологічного університету

В статті розглядаються головні аспекти підготовки молодих перекладачів через призму компетентісного підходу до викладання іноземної мови. Визначаються основні критерії якісного перекладу в різних галузях знань: медичній, юридичній, технічній, літературній. Розглядаються дієві прийоми навчання молодих перекладачів відповідно до вимог кожної конкретної профільної галузі в контексті узгодження мовознавчих компетенцій з вузькопрофільними дисциплінами, як-от переклад інструкцій, рецептів, юридичних документів, тощо.

Висвітлюються основні підходи до успішного навчання перекладацької діяльності як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Звертається увага на основні елементи перекладацького інструментарію – граматичного і лексичного; аналізуються прийоми, які застосовуються перекладачами найчастіше.

Звертається увага на важливість другої фахової освіти перекладача, а також необхідність здобуття навичок профільного перекладу ще під час навчання в університеті, розвиваючи необхідні для цього компетенції.

В дослідженні порівнюються особливості перекладу текстів різної тематичної направленості. Увага наголошується на важливості «фонових» знань перекладача, вмінні при необхідності користуватися довідковою літературою, необхідними комп'ютерними програмами, а також розумінні особливостей літературного простору, в якому перекладачеві доводиться існувати впродовж роботи, тобто – глибинному розумінні галузі знань, над текстом якої він працює. Матеріали дослідження направлені і на висвітлення ідеального образу молодого перекладача: компетентного, вмотивованого, ерудованого. Окрема увага в статті приділена художньому перекладу: проаналізовані необхідні перекладацькі компетенції, як-от літературний смак, відчуття авторського стилю, відчуття міри і доречності власних додавань та інтерпретацій. На основі раніше проведених досліджень окреслюються головні критерії компетентного перекладу, які доповнюються прикладами із «живих» замовлень. Матеріали, наведені в дослідженні, є насиченими, а результати – обґрунтованими, і таким чином уможливується їх практичне застосування у вищій школі, під час стажування в бюро перекладів, перших кроків в роботі в якості незалежного перекладача-фрілансера, тощо.

Ключові слова: компетентісний підхід, еквівалентний переклад, перекладач-початківець, профільний переклад, медичний переклад, юридичний переклад, технічний переклад, художній переклад, перекладацькі трансформації, сталі вирази.

The article deals with the main aspects of young translators' training through the competent approach to the teaching of a foreign language. The main criteria of quality translations have been identified in the different branches of knowledge such as medicine, law, science and technology, fiction.

The effective methods of teaching translation to young translators according to the requirements of each specific specialized subject in the context of the agreement linguistics competencies with narrow profile disciplines such as translating manuals, prescriptions, legal documents, etc. have been considered.

Also, the main approaches to the successful teaching of domestic and foreign scholars have been covered. The core elements of translation instrumentation have been highlighted, namely grammatical and lexical; the techniques that are the most frequently used by translators have been considered.

The importance of the second specialized education of a translator has been emphasized as well as the importance of the acquisition of specialized translation skills during the time of studying at the university, developing the needed competencies. In the study, the peculiarities of the translation in different thematic focuses and the importance of background knowledge of a translator have been highlighted and also the ability to use reference books, computer programs, and the understanding of the literature space in which a translator exists throughout the work, therefore a deep understanding of the branch of knowledge a text from which is being translated.

The research materials have been aimed to show the ideal image of a young translator: competent, motivated, and erudite one. Special attention has been focused on literary translation; the needed competencies of a translator have been analyzed such as literary taste, the feeling of the author's style, sense of proportion, and appropriateness of own adding and interpretations.

Based on the previous research, the main criteria for competent translation have been outlined, which have been completed by examples from real-life cases. The article's materials are saturated and the results are justified, thus there is the possibility for their practical implementation in higher education, during the internship in a translation agency, the first steps as a freelance translator, etc.

Key words: competent approach, equivalent approach, beginner translator, profile translation, medical translation, legal translation, literary translation, translation transformations, set expressions.

Постановка проблеми полягає у необхідності визначення основних аспектів підготовки молодих перекладачів, спираючись на компетентнісний підхід до викладання іноземної мови. Також необхідно звернутися до критеріїв компетентного перекладу різного спрямування (художнього, технічного, медичного, юридичного, тощо) і особливостей формування у студентів-філологів необхідних компетенцій. Вирішення проблем, зазначених в статті, узгоджується з практичними завданнями галузі, а саме – підготовкою професійного резерву і задоволення потреб населення в якісному перекладі текстів різної тематичної направленості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів полягає у визначенні основних питань, пов'язаних з дискурсом щодо компетентного перекладу як результату компетентнісного підходу до викладання мови; також важливим є висвітлення головних підходів до виховання компетентних викладацьких кадрів і студентів.

Так, дослідниця Н. В. Зінукова розглядає усний і письмовий переклад в якості елементів міжкультурного спілкування, які потребують відповідних професійних компетенцій. Відповідно, важливим є надання випускникам глибоких професійних знань з метою органічного «входження випускників університетів у європейський міжнародний освітньо-професійний простір». На думку автора, необхідно враховувати сучасні економічно-культурні умови життя в інших країнах, зокрема – англомовних. Оцінити якість перекладу можна спираючись на аналітичну модель, яка оперує певними критеріями, як-от «що передається», «як передається», «кому передається» і «з якою метою». В навчальному процесі важливо розрізняти оцінку перекладу як готового продукту і оцінку власне процесу перекладацької діяльності. Педагогічна оцінка компетентності перекладу виконує навчальну, коригуючу і діагностичну функції [7, с. 85–86].

А.М. Володько звертає увагу на застосування перекладу на різних етапах навчання перекладачів, що направлено на осмислення «виразних засобів мовлення у двох мовах». Ба більше, переклад – це дієвий спосіб практичного застосування набутих студентами знань [2, с. 239].

На думку С.В. Баранової, здатність виконувати еквівалентний переклад мотивує студентів до поглиблення знань і демонструє загальну цінність володіння іноземною мовою [1, с. 13].

Свою чергою І. Гусленко наголошує на тому, що компетентність перекладача – це поєднання

стратегічної, методологічної і тематичної обізнаності. До головних умінь перекладача авторка відносить навички попереднього аналізу тексту, граматичних і лексичних способів передачі його змісту, а також вміння редагувати написане [6, с. 44].

За В.Д. Ігнатенко, компетентний переклад характеризується коректною передачею логічних зв'язків оригінального тексту мовою перекладу, диференціацію схожих за значенням слів, застосуванням рівнозначних граматичних і лексичних одиниць за умови неможливості дослівного перекладу. Також важливою є обізнаність перекладача щодо специфічних – вузькопрофільних слів і словосполучень: текстів медичного, технічного, юридичного спрямування, тощо. Дослідник виокремлює два головні аспекти оцінки будь-якого перекладеного тексту – семантичну адекватність і мовне оформлення [8, с. 23].

Дослідник І.О. Горошкін наголошує на необхідності досконалого знання перекладачем української мови і мови «робочої». Крім того, він повинен бути компетентним щодо невербальних засобів спілкування в різних культурах, мати високий рівень ерудиції і «фонових» знань [5, с. 2–5].

На думку Л. О. Максименко, необхідно шукати оптимальну систему підготовки майбутніх перекладачів, і зазначає, що наразі така підготовка не була предметом комплексного дослідження. Автор підкреслює, що сучасний перекладач активно використовує міжпредметні знання, і є всебічно розвиненим інтелектуалом [10, с. 93–95].

Актуалізується проблема системної підготовки компетентних викладачів перекладацької справи, увагу якій в своїх дослідженнях приділяли такі вчені-лінгвісти як П. Ньюмарк, Д. Гуадес, Р. Белл, Д. Кіралі, Д. Келлі і деякі інші. Однак зміст і структурна складова підготовки викладачів наразі розроблені недостатньо.

Постановка завдання статті полягає у визначенні головних аспектів підготовки молодих перекладачів через призму компетентнісного підходу до викладання мови, а також визначенні головних критеріїв якісного перекладу англомовних текстів. Необхідно визначити необхідний граматичний і лексичний інструментарій сучасного перекладача-початківця. В якості основи дослідження була використана концепція еквівалентності Ю. Найди, врахування жанрово-стилістичних характеристик оригінального тексту К. Райса, концепція рівноцінної комунікативної значущості Г. Геру, «концепція позитивного комунікативного ефекту, максимального взаєморозуміння комунікантів, які належать до різних

лінгвокультур» Ф. Похакера, а також «концепція комунікативного та семантичного перекладу» П. Ньюмарка [20]. Розгляд головних ідей кожної концепції уможливають окреслення критеріїв якісного перекладу і складають необхідний базис для навчального перекладу. Зміст і структурна складова підготовки викладачів перекладу – ще одне важливе завдання дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження полягає в обґрунтуванні головних критеріїв компетентного перекладу в контексті компетентнісного підходу до викладання мови, а також визначенні головних аспектів підготовки молодих перекладачів і викладацьких кадрів.

Формування базової фахової компетенції відбувається в доуніверситетський період, особливості якої значною мірою залежать від соціально-культурного оточення студента, його уявлень про навколишній світ: науку і техніку, медицину, юриспруденцію, художню літературу, тощо [18, с. 1–8].

Навчальний процес за такого підходу вимагає ретельного і обґрунтованого підбору навчального матеріалу, що сприятиме формуванню необхідних «фонових» знань студентів, підвищуватиме їх загальну фахову компетентність і запобігатиме прогалинам в знаннях [4, с. 43–45].

Дослідження Ю. Найди були направлені на формування системного підходу до проблеми перекладу, що є важливим з огляду на осмислений підбір навчального матеріалу за компетентнісного підходу до навчального процесу. Вчений наголошував на тому, що «в основі перекладу лежать головні характерні особливості мовних систем», насамперед системності мовних знаків, довільності мовного знака по відношенню до предмета, довільному відображенні дійсності письмовими знаками, відмінності в різних мовах організації знаків у значимі вирази. Таким чином, знання семантики робочих мов – це професійне «ядро» перекладача і та основа, на яку спирається компетентнісний підхід [14].

В контексті теми дослідження варто сказати про необхідність глибинного розуміння перекладачем мовної системи, або навіть мовного «середовища», в якому він працює. Значимі вирази повинні інтуїтивно сприйматися перекладачем (за необхідністю – уточнюватися) і бути доповненими необхідними профільними знаннями з теми тексту, що перекладається. Доцільно пропонувати студентам тексти, що містять певні вузькопрофільні слова і вирази з метою їх вивчення в загальному контексті документа, який перекладається. Також продуктивним видом навчальної

діяльності є порівняльний аналіз текстів, переклад яких виконаний різними студентами, що позитивно впливає на розвиток критичного мислення і обґрунтованого підбору граматичного і лексичного матеріалу в процесі роботи.

Комунікативна еквівалентність будь-якого перекладеного тексту повинна мати таке ж інформаційне навантаження як і тексту оригінального, але необхідно зауважити, що отримувач готового перекладу не є прямим адресатом тексту, і тому доцільно звернутися до поняття «середньої комунікативної цінності». Таким чином, з'являється своєрідна «репродукція», що межує на стику оригінального тексту і його перекладеного аналогу, і так виникає «модифікація» тексту, яка своєю чергою продовжує слугувати певним суспільно-гуманітарним і науково-технічним цілям [1, с. 15–20].

Незалежно від тематики, в процесі перекладу англійських текстів доводиться працювати з пасивними конструкціями і модальними дієсловами. Саме тому вивчення дієслів цієї групи і їх подальше коректне використання в перекладацькій діяльності – це одне з пріоритетних завдань компетентнісного підходу в процесі навчання молодих філологів. В якості прикладу можна навести помилку перекладача-початківця в перекладі речення, яке містило дієслово *have* для третьої особи, тобто – *has* і конструкцію *to be able to* (яка, до речі не є модальним дієсловом, а є поєднанням дієслова *to be* і прикметника *able*; слово *to* вказує на те, що після цієї комбінації вживатиметься інфінітив), в результаті чого викривлявся зміст речення і повідомлення всього документа загалом [17].

Наведемо оригінальне речення в документі: *“The student has the necessary language knowledge (English) to be able to complete his/her studies successfully”*. Перекладено воно було так: «Студентові необхідно мати достатній рівень знання англійської мови аби мати змогу успішно завершити його/її навчання», тоді як коректний переклад такий: «Студент має необхідний рівень знання англійської мови аби мати змогу успішно завершити його/її навчання». Мова йде про аналіз речення в зворотньому порядку, з акцентом на конструкції *to be able to*, що й призвело до викривлення змісту вихідного речення. Відповідно, доцільно пропонувати студентам переклад документів різної тематики і граматичних структур різного рівня «навантаження». Головна мета тут – формування навички коректного осмислення оригінального документа і підбір вдалих граматично-лексичних одиниць в мові, якою здійснюється переклад. Таким чином, компетентнісний підхід

до навчання перекладачів – це системна практична робота, сутність якої полягає у розкритті граматичної і лексичної структури текстів різної тематики.

Художній переклад вимагає наявності літературного смаку, відчуття стилю, розуміння «голосу» автора, хорошої письмової мови, розуміння контексту ситуативних мовних фрагментів з урахуванням «культурного коду», який передає певне слово або вираз, тощо. Компетентний перекладач художніх текстів – це насамперед талановитий читач, який здатен сприймати мову як динамічний процес. Художній переклад залишає простір для фантазії і навіть своєрідного співаторства перекладача з автором твору. Утворюється певна симфонія, співзвучність автора і перекладача, яка в процесі роботи набуває різноманітних рис інтертекстуальності – результату читацького і загального мовленнєвого досвіду перекладача. Відповідно, під час навчального процесу продуктивним видом роботи є порівняння перекладу відомих творів, виконаних різними перекладачами. Можна пропонувати студентам надати власний варіант, що сприятиме практичному застосуванню набутих знань [12, с. 79–81].

Натомість переклад профільний (медичний, юридичний, технічний, тощо) завжди обмежений жорсткими фаховими рамками, оскільки нерозривно пов'язаний із фаховою комунікацією і вузькоспеціальними поняттями, довільне або некоректне трактування яких неприпустиме [3, с. 1–3].

Медичні терміни насичені великою кількістю слів греко-латинського фонду, які виступають джерелами формування слів в галузі. Переклад термінів в більшості випадків відбувається шляхом віднаходження відповідних лексичних одиниць в мові, якою перекладається текст медичного спрямування, або ж використовується набір термінів і їх похідних, наявних у мові перекладу [16, с. 313–315]. Відповідно, перекладачеві таких текстів необхідно буди обізнаним в лексиці, що має латино-грецьке коріння загалом, і саме робота над цією групою слів має складати основу компетентнісного підходу до навчання, насамперед – узгодження їх із коректним вибором граматичних конструкцій і загального тону тексту.

В перекладі текстів медичної тематики застосовуються різні прийоми, а саме: транслітерація (наприклад, терміни грецького походження, що мають суфікс *-it* і означають назви різних хвороб: *stomatitis* (стоматити), *gingivitis* (гінгівіти), *tonsillitis* (тонзиліти), тощо); так звані епонімічні терміни використовуються для передачі складного медичного феномену (хвороба Верльгофа, набряк

Квінке, синдром Фреліха, синдром Туретта, тощо). Характерною моделлю термінів-епонімів є іменник в називному відмінку із додаванням власної назви (тобто також іменника). Перекладаючи речення перекладач нерідко звертається до різних лексичних трансформацій, зокрема прийому лексичних додавань, конкретизації, антонімічного перекладу, яким необхідно приділяти відповідну увагу на підготовчих заняттях.

До важливих граматичних трансформацій під час перекладу медичних текстів належать перестановка і заміна частин мови (граматична трансформація вилучення). В якості унаочнення наведемо такий фрагмент тексту, який необхідно було перекласти в якості реального замовлення на біржі фрілансу: *“It facilitates the penetration of analgesics through the blood-brain barrier and prevents collapse development by stimulation of the vasomotor center. Codeine possesses analgetic and sedative effect and potentates the analgesic effect of Paracetamol and Analgin”*. Наведемо переклад: «Кодеїн фосфат надає седативну, анальгезуючу дію і потенціює знеболюючий ефект парацетамолу та анальгіну». Як видно з перекладу, відсутня інформація про вплив препарату на організм, що є неприпустимим, оскільки вихідний текст не дає споживачеві повної і коректної інформації щодо особливостей впливу медичного препарату на організму [15, с. 312–315]. Тобто наведений переклад фрагменту тексту не є еквівалентним вихідному матеріалу, і не може вважатися компетентним, тоді як за компетентнісного підходу до навчання перекладу, саме еквівалентність перекладу виступає практичною реалізацією компетенцій перекладача.

Особливість технічного перекладу (як і медичного) полягає в його високій еквівалентності, яку своєю чергою можна охарактеризувати як формально-логічний стиль. Перекладач повинен передати інформацію максимально близько до оригінального тексту, уникаючи власних інтерпретацій або здогадок. Відповідно, актуалізується необхідність звертання до довідкових джерел, консультацій зі спеціалістами галузі, тощо. З метою запобігання викривлення інформації лексичні одиниці підбираються особливо ретельно, виключаючи емоційні відтінки і суб'єктивність. Формулювання логічно вивірені і осмислені. Технічний переклад завжди повинен трактуватися споживачем товарів і послуг однозначно.

Технічний переклад з англійської мови характеризується використанням складносурядних і складнопідрядних речень, які містять прикметники, іменники і неособові форми дієслів,

як-от інфінітиви, герундіальні звороти, тощо. Технічний переклад вимагає використання тільки «класичної» граматики, конструкції якої сприймаються однозначно, незалежно від того, хто читає інструкцію [10, с. 93–101]. Таким чином, відпрацювання ключових елементів технічного перекладу – це необхідна складова компетентнісного підходу під час тренувальних вправ (наприклад, переклад інструкцій, патентів, технічних характеристик, тощо.).

Компетентності технічного перекладу сприяє наявність у перекладача другої освіти – технічної, оскільки такий вид перекладу здійснюється на перетині лінгвістики і науково-технічної галузі знань. Відповідно, коректний технічний переклад необхідно розглядати не тільки з мовознавчих позицій, але й з науково-технічної точки зору. Саме тому виконувати такий переклад можуть фахівці, які мають відповідну кваліфікацію, є об'язаними з термінологією предметної галузі.

В процесі роботи над технічним перекладом можуть виникнути труднощі, пов'язані у відмінності скорочень в українській та англійській мові (наприклад, *w/o* – *without*, *assy* – *assembly*, тощо.), тому тренувальні вправи, направлені на відпрацювання коректного перекладу скорочень, обов'язково повинні входити до змісту підготовки перекладачів. Априорним залишається знання відповідних перекладацьких трансформацій і відповідностей, знання сталих словосполучень [14].

Юридичний переклад – це один з видів бізнес-спілкування, який також вимагає точності і однозначності. Переклад договорів, контрактів, листів про прийняття до учбового закладу, вимагають використання відповідних методів перекладу (дослівний переклад, еквівалентний переклад, семантичний переклад, адаптація, вільний переклад, ідіоматичний переклад) [19, с. 34].

Таким чином, компетентний переклад юридичного тексту передбачає знання особливостей текстуальних повідомлень галузі, а саме їх чіткої структури; в юридичному тексті допускається повторення термінів в тексті, що не вважається тавтологією (наприклад: “... *in accordance with the legislation on archives, as well as tax and accounting legislation...*” – «відповідно до законодавства про архівну справу, а також податкового законодавства і законодавства про бухгалтерський облік»); інформація подається в теперішньому часі, що підкреслює об'єктивність і позачасовість даних (наприклад: “*The Contactor undertakes ...*” – «Виконавець зобов'язується...» або “*The Client performs payment for the Services provided by Contractor*”. – «Замовник здійснює сплату за

Послуги, надані Виконавцем»); розповсюджене вживання словосполучень, які мають латинське походження, як-от *prima facie* – на перший погляд, *ex post facto* – після події, *pari pro rata* – пропорційно.

Крім того, юридичні тексти англійською мовою часто містять староанглійські слова, які вийшли із широкого вжитку (*thereafter*, *hereafter*, *hereinafter*, *thereabout*, *thereby*, *herein*, *hereunder*, *henceforth*, *hereto*, *herewith*, *hereof*, *herein*, *thereof*). Наприклад, “*Parties hereby acknowledge that...*” (Сторони цим підтверджують, що...). Також компетентний перекладач повинен коректно перекладати речення, які містять дієслова в пасивному стані: “*This Agreement may be early terminated*” (Цей договір може бути достроково розірваний), “*The Contractor must not make any statements or provide information...*” (Виконавець не має права робити будь-які заяви або надавати інформацію...), і тому вони повинні бути складовою частиною знань перекладача, ретельно відпрацьовуватися в процесі виконання тренувальних вправ.

Як і у випадку перекладу текстів технічного і медичного спрямування, в перекладі юридичному надзвичайно важливою є обізнаність щодо ідіоматичних виразів і фразеологічних сполучень (наприклад, *to meet claim* – оскаржувати заяву; *under the terms of agreement* – за умовами договору; *all and sundry* – всі і кожен; *fixed term contract* – контракт з визначеним строком; *signature by proxy* – підпис за довіреністю, *he regulations in force* – діючі правила, і т. д.) [13].

Важливим є алгоритм перекладу складних термінів, який складається з двох етапів – аналітичного і синтетичного. Перший направлений на осмислення окремих елементів терміну, їх коректну інтерпретацію, а другий – на логічне поєднання компонентів з метою відтворення певного змісту. В якості прикладу можна звернутися до поняття *intellectual property objects*, де визначається значення кожного окремого слова, які потім об'єднуються в термін «об'єкти інтелектуальної власності». За таким же принципом можна перекласти речення «*From a legal point of view, this means a complete deprivation of parental rights for the child*», розділивши його на три сталі вирази і перекласти як єдине повідомлення так: «З юридичної точки зору, це означає повне позбавлення батьківських прав на дитину» [9, с. 85]. Переклад подібних фрагментів органічно доповнює формування необхідних компетенцій перекладачів під час навчання, оскільки сприяє коректному поєднанню сталих виразів у кінцеве повідомлення, еквівалентне оригінальному.

Відповідно, вивчення сталих словосполучень – один з важливих елементів компетентісного підходу до навчання, незалежно від тематики тексту. Перераховані особливості юридичного перекладу, їх знання, формують компетентність перекладача і напряду впливають на якість його професійної діяльності. Наявність юридичної освіти у перекладача, який працює з документами цієї тематики – бажане доповнення до лінгвістичних компетенцій.

Говорячи про підготовку компетентних викладацьких кадрів, варто звернути увагу на “Національну структуру професійних стандартів викладання та підтримки навчання у вищій освіті”, розроблену у Великій Британія (UKPSF), і яка виокремлює такі базові компетенції викладача перекладу: глибинне розуміння навчального предмету, обізнаність в сучасних технологіях навчання, вміння ефективно передавати знання студентам і адекватно оцінювати їх роботу [11, с. 41–42]. До перерахованого можна додати важливість власного прикладу викладача, наявність у нього портфоліо перекладених текстів, які б слугували студентам взірцем компетентності. Не можна також применшувати важливість харизми викладача, його вміння мотивувати студентську молодь самовдосконалюватися і вказувати на сильні і слабкі сторони перекладача-початківця.

З опорою на «Національну структуру професійних стандартів викладання», Д. Келлі сформулювала «субкомпетентності» викладача перекладу, до яких входять вміння застосовувати фахові знання в навчальному процесі і занурюватися в контекст матеріалу, який перекладається. Окрему роль дослідниця відводить професійним цінностям викладача, які власне і є втіленням його компетентності [19].

Отже, компетентність викладача – це першою чергою здатність до коректного, еквівалентного перекладання текстів, навички викладання і загальна ерудиція, яка виходить за межі базових компетенцій освітянина вищої школи.

Висновки. Отже, наведені в дослідженні матеріали, дають змогу зробити низку важливих узагальнень щодо ключових аспектів підготовки молодих перекладачів в контексті компетентісного підходу до навчання іноземної мови, а також критеріїв компетентного перекладу, особистих і про-

фесійних якостей студентів-перекладачів і представників викладацького корпусу, особливостей необхідного граматично-лексичного інструментарію молодого спеціаліста в галузі перекладу.

Компетентісний підхід до викладання іноземної мови гармонійно узгоджується із головним завданням навчання перекладу, яке полягає в еквівалентності перекладеного тексту оригінальному тексту. Саме еквівалентність є головним критерієм якісного перекладу, що своєю чергою вимагає від перекладача досконалого знання робочих мов (граматики, лексики, сталих виразів, сленгу, професійного жаргону, тощо.).

Підкреслено важливість високої загальної ерудиції викладачів і перекладачів-початківців, а у випадку профільного перекладу – важливість другої профільної освіти (юридичної, медичної, технічної, тощо.).

Компетентісний підхід являє собою низку практичних завдань, які пропонуються студентам з метою формування практичних вмінь: аналізу оригінального тексту, підбір відповідних граматичних структур, лексичних одиниць, уточнення інформації в довідкових джерелах. Обізнаність в пасивних формах дієслів, модальних дієсловах, запозичених словах і скороченнях – це важливі складові фахової компетентності молодого перекладача.

Своєю чергою викладач перекладу є взірцем професіоналізму, який повинен мати достатній професійний доробок, який унаочнював і доповнював би компетентісний підхід. Доречно порівнювати студентські переклади, а також аналізувати роботи досвідчених професіоналів.

Таким чином, в дослідженні визначені основні напрямки підготовки перекладацьких кадрів в контексті граматики, лексики, професійних цінностей, узгодження мовознавчих та інших вузькопрофільних знань з міжкультурним спілкуванням. Подальші дослідження компетентісного підходу до навчання перекладу доцільно присвятити створенню програм для продуктивної роботи над вузькопрофільними текстами. Відповідно, учбові матеріали були б насичені відповідним граматичним і лексичним матеріалом, частовживаними скороченнями і сталими виразами. Матеріали дослідження будуть корисні студентам, викладачам і всім, хто цікавиться викладанням і вивченням англійської мови, зокрема – перекладом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранова С.В. Переклад як складова лінгвістичної підготовки юристів. Суми, 2004. С. 15–20.
2. Володько А.М. Компетентісний підхід до навчання студентів-перекладачів усного перекладу науково-технічних текстів. Київ, 2012. С. 239–240.

3. Галушко Т. Поняття комунікативної еквівалентності у фаховому перекладі. Дніпро, 2018. 3 с.
4. Ганічева Т. В. Зміст поняття “перекладацька компетенція”. Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу. Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції. Харків, 2005. С. 43–45.
5. Горошкін І.О. Перекладацька компетентність як індикатор сформованості мовної особистості майбутнього перекладача. Луганськ, 2010. 10 с.
6. Гусленко І. Професійна компетентність перекладача при навчанні редагування письмового перекладу в контексті формування критичного мислення. Харків, 2021. С. 43–51.
7. Зінуква Н.В. Методична система навчання студентів магістратури усного перекладу у зовнішньоекономічній сфері (на матеріалі англійської та української мов). Київ, 2018. 500 с.
8. Ігнатенко В.Д. Критерії оцінювання рівня сформованості компетентності в анотативному і реферативному видах письмового перекладу з французької мови на українську. Біла Церква, 2015. С. 22–26.
9. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. Київ, 2003. 185 с.
10. Максименко Л.О. Втілення сучасних підходів у процесі формування у філологів-перекладачів компетентності у письмовому перекладі наукових текстів. Київ, 2017. С. 93–101.
11. Пасічник Т.Д. Аналіз підходів до визначення структурних компонентів професійної компетентності викладача перекладу. Київ, 2019. С. 41–44.
12. Савчук Г.В., Дашкова К.В. Особливості перекладу художньої літератури. Київ, 2018. С. 79–81.
13. Словник ключових юридичних термінів. Київ, 2021. URL: <https://english4real.com/vocabulary-law.html>
14. Теорія перекладу в працях Ю. Найди. Київ, 2013. URL: <http://um.co.ua/4/4-17/4-177743.html>
15. Труднощі технічного перекладу: особливості, проблеми, правила. Київ, 2018. URL: <https://tabula.com.ua/ua/blog/trudnosti-tehnicheskogo-perevoda-osobennosti-problemyi-pravila-9/>
16. Шугаєв А.В. Особливості перекладу англійських медичних інструкцій на українську мову. Київ, 2012. С. 312–315.
17. Can and Be Able To. New York, 2019. URL: <https://learningenglish.voanews.com/a/can-and-be-able-to>
18. Delisle J. Translation: An Interpretive Approach. Ottawa, 1988. P. 1–8.
19. Kelly D. Training the trainers: towards a description of translator trainer competence and training needs analysis. Retrieved from <https://www.erudit.org/fr/revues/ttr/2008-v21-n1-ttr2896/029688ar.pdf>
20. Newmark P. A Textbook of Translation. New York, 1988. 292 p.

УДК 81.111.4

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.17>

ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ПРОМОВ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО ТА КІСІДА ФУМІО

LINGUISTIC AND CULTURAL ANALYSIS OF VOLODYMYR ZELENSKY AND KISIDA FUMIO SPEECHES

Філатова О.О.,

orchid.org/0000-0001-7585-3938

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри романо-германських мов

Національної академії Служби безпеки України

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року увага всього світу прикута до подій, які розгортаються на території нашої держави. Ця неспровокована агресія торкнулася усіх країн світу прямо чи опосередковано. Одні країни надають прихисток біженцям, допомагають фінансово, матеріально, військово через надання зброї, або навчаючи наших захисників. Вони, здебільшого, розуміють важливість саме перемоги України, аби самостійно не почати воювати з агресором. Інші країни знаходяться фізично далеко від кордонів російської федерації, але також страждають через агресію втративши можливість отримувати українську сільськогосподарську продукцію вчасно, в достатній кількості та за прийнятну вартість. В будь-якому разі російсько-українська війна стала дуже великою проблемою та трагедією для всього світу. Саме тому з початку березня 2022 року президент України Володимир Зеленський почав звертатися особисто до парламентів та лідерів країн цивілізованого світу з метою надання правдивої інформації про перебіг подій, а також з метою залучення цих країн до спільної боротьби з ворогом. Задля кращого донесення своєї думки Володимир Зеленський будував свої про-

мови з урахуванням найкращих стратегій дискурсології, аргументації та риторики, використовував найдоцільніші лінгвістичні та стилістичні прийоми, враховуючи культурні, географічні, історичні, економічні та ментальні концепти та особливості тієї країни, до якої він звертався. Кожна його промова була унікальною, без загальних штампів та повторень. Це були промови сильного та впевненого лідера воюючої держави, його риторика була зрозумілою та логічною. Саме тому він знайшов відгук в думках та вчинках усіх країн, до яких апелював, саме тому ми отримуємо ту допомогу, яка приведе нас до миру, а потім гарантуватиме безпеку в повоєнний час. Однією з країн, до яких звернувся Володимир Зеленський 23 березня 2022 року була Японія. Ця промова і стала об'єктом дослідження в даній статті. 24 лютого 2023 року прем'єр-міністр Японії Кісіда Фуміо відвідав Україну та зробив низку заяв стосовно наданої допомоги, а також зробив прогноз на майбутнє. В статті також розглянуто та проведено аналіз промови Кісіда Фуміо з лінгвокультурологічної точки зору.

Ключові слова: дискурс, аргументація, риторика, концепт, лінгвокультурологія.

Since the beginning of the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation on February 24, 2022, the world's attention has been focused on the events that are unfolding on the territory of our state. This unprovoked aggression has affected all countries of the world directly or indirectly. Some countries provide shelter to refugees, help financially, and militarily by providing weapons, or by training our defenders. They mostly understand the importance of Ukraine's victory, so as not to start fighting the aggressor on their own. Other countries are physically far from the borders of the Russian Federation, but also suffer from aggression by losing the opportunity to receive Ukrainian agricultural products on time, in sufficient quantities and at an affordable price. In any case, the Russian-Ukrainian war has become a very big problem and tragedy for the whole world. That is why since the beginning of March 2022, President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy began to appeal personally to the parliaments and leaders of the countries of the civilized world in order to provide truthful information about the course of events, as well as to involve these countries in a joint fight against the enemy. To better convey his thoughts, Volodymyr Zelenskyy organised his speeches taking into account the best strategies of discourse study, argumentation and rhetoric, used the most appropriate linguistic and stylistic techniques, taking into account the cultural, geographical, historical, economic and mental concepts and features of the country to which he addressed. Each of his speeches was unique, without common clichés and repetitions. These were the speeches of a strong and confident leader of a warring state, his rhetoric was clear and logical. That is why he resonated in the thoughts and actions of all the countries he appealed to, and that is why we receive the help that will lead us to peace and then guarantee security in the post-war period. One of the countries that Volodymyr Zelenskyy addressed on March 23, 2022 was Japan. This speech became the object of research in this article. On February 24, 2023, Japanese Prime Minister Kishida Fumio visited Ukraine and made a number of statements regarding the assistance provided, as well as made a forecast for the future. The article also considers and analyzes Kishida Fumio's speech from a linguistic and cultural point of view.

Key words: discourse, argumentation, rhetoric, concept, linguistic and culture studies.

Постановка проблеми. Промова-звернення Володимира Зеленського до парламенту Японії є новим видом комунікації між двома країнами. Дослідження мовних та стилістичних засобів, які використав президент України є надзвичайно важливим, адже вказує на тісну взаємодію між лінгвістичними та екстралінгвістичними факторами для досягнення поставленої мети. Розуміння та знання лінгвокультурологічного підходу до створення такого виду дискурсу відіграє важливу роль в подальшій міжкультурній комунікації.

Аналіз останніх досліджень. Дискурс розглядається як термін філософії та гуманітарних досліджень, з допомогою якого позначають аргументоване усне чи письмове обговорення будь-якої теми, в якому предметом дискусії стають і самі способи аргументації; будь-яке мовлення, розмова, дискусія, особливості яких характеризують мовця [4]. Дискурс відрізняється від звичайного тексту тим, що завжди поєднує контекст (ситуативність висловлення) та мовні засоби для передачі змісту.

Аналіз дискурсу завжди корелює з аналізом мотивації мовця, адже саме мотивація є передумовою використання тих чи інших мовних та стилістичних засобів задля досягнення поставленої мети. Так, Джонстон зазначає, що «Люди

в різному академічному середовищі використовують термін «аналіз дискурсу» для того, що вони роблять, як вони це роблять, а також поєднуючи ці два процеси» [7, с. 1]. Аналіз дискурсу – це міждисциплінарне дослідження, яке виходить за межі окремого речення [9, с. 7], завжди проводиться з урахуванням екстралінгвістичної складової та соціального контексту [8, с. 1].

Однією з основних цілей промов Володимира Зеленського є переконання світової спільноти в загальносвітовому масштабі російської загрози у військовому, екологічному, продуктовому плані. Саме тому в своїх зверненнях він використовує прийоми аргументації та риторики. Аргументація – це процес обґрунтування людиною певного положення (твердження, гіпотези, концепції) з метою переконання в його істинності, доцільності). [3]. Риторика ж в свою чергу визначається як мистецтво логічного та якісного висвітлення своєї думки, використовуючи всі наявні вербальні та невербальні засоби для переконання [6, с. 7].

Постановка завдання. Метою даної статті є проаналізувати риторику двох лідерів з огляду на культурологічний контекст, а також на ті лінгвістичні та стилістичні засоби, які вони використали у своїх промовах. Такі види звернень

є безпрецедентними, що зумовлює їх новизну, а отже і актуальність даної роботи. Розуміння ступеня досягнення екстралінгвістичної мети використовуючи мовні засоби є надзвичайно важливим, адже є прикладом сили слова в політичному дискурсі.

Аналізуючи звернення Володимира Зеленського до парламенту Японії 23 березня 2022 року можна стверджувати, що в своїй промові президент поєднує такі обов'язкові елементи вдалого виступу, як логічність викладення, врахування цільової аудиторії, апеляція до почуттів та соціально-культурного контексту, знання історії країни та вдале поєднання з проблемами сьогодення.

Однією з важливих характеристик промови Володимира Зеленського є використання мовних засобів для вираження різних концептів, які корелюють між українською та японською ментальністю, відображаються історичні та сучасні події. Концепти – це «інформаційні структури свідомості різносубстратні за способами формування та представлення знань про певні об'єкти і явища» [5, с. 258].

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до представників парламенту Японії Володимир Зеленський використовує як особистісний підхід, називаючи адресатів по імені: *Dear Mr. Hosoda!*, *Dear Mrs. Santō!*, *Mr. Prime Minister Kishida!*, так і загальний, звертаючись до парламентарів *Distinguished Members of the Japanese Parliament!* та всього народу Японії *Dear Japanese people!*.

Починаючи свою промову Володимир Зеленський вирішив використати прийом надання фактичної інформації, та наголосити на наявності фізичних кордонів з одночасною відсутністю кордонів психологічних, ментальних. *“Our capitals are separated by a distance of 8 thousand 193 kilometers. On average, it's 15 hours on a plane. Depending on the route..... On February 24, I did not see any distance. Even a millimeter between our capitals. Even a second between our feelings. Because you immediately came to our aid. And I'm grateful to you for that.”*

Японія і справді знаходиться дуже далеко фізично і тому Володимир Зеленський акцентує увагу саме на світовій загрозі російської агресії *“global security, ... It is important for everyone on Earth. Because without peace for Ukraine, no person in the world will be able to look to the future with confidence”*.

Однією з найважливіших та найтрагічніших подій в історії Японії є ядерні бомбардування японських міст Хіросіми і Нагасакі 6 та 9 серпня 1945 року. Тоді від вибуху одразу заги-

нули 70 тис. мешканців Хіросіми та 60 тис. мешканців Нагасакі. Ще пів мільйона осіб з обох мість загинули протягом пів року від отриманих ран і хвороб. Японія назавжди запам'ятала, яких наслідків може завдати рішення про використання ядерної зброї або ядерного шантажу. Володимир Зеленський звертався до парламенту Японії 23 березня 2022 року. В той час Чорнобильська АЕС була окупована російськими військами. Саме тому президент України використав концепт ядерної загрози в своїй промові щоб говорити з представниками Японії зрозумілими їм категоріями та показати реальний рівень загрози. В своїй промові Володимир Зеленський використовує іменники, прикметники які входять до загального концепту “NUCLEAR”, наприклад: *“Nuclear power plant in Ukraine, where a powerful explosion occurred in 1986. Radiation release. During the elimination of the consequences of the explosion at the station,..... Lifting radioactive dust into the air. Confinement that closes the destroyed reactor. Operating nuclear waste storage facility. What sites of radioactive materials disposal were damaged. And how radioactive dust spread on the planet. There are four operating nuclear power plants on our land! These are 15 nuclear units. Russian troops have already fired from tanks at the Zaporizhzhia nuclear power plant, the largest in Europe. Russian troops also fired at a chemical plant in the Sumy region of Ukraine. There was a leak of ammonia. We are warned about possible chemical attacks, in particular with the use of sarin. Russia also uses nuclear weapons.”*

Разом з ядерною безпекою, Японію завжди приділяла багато уваги екологічній безпеці. Саме тому у своїй промові Володимир Зеленський часто звертається до представників парламенту Японії використовуючи сентенції з загального концепту “ENVIRONMENT”, наприклад: *“Environmental and food challenges are unprecedented. Protect the environment. .... the preservation of diversity in societies.”*

Японія – острівна країна з усіх сторін оточена водою. Вона часто страждає від великих хвиль, які стають наслідком виверження вулканів чи землетрусів. Для того щоб надати представникам японського парламенту ще більшої наочності тим проблемам та бідам, які відбуваються в Україні, Володимир Зеленський використав слово *tsunami*, яке має японське походження та стало синонімом стрімкої біди: *“I call for the united efforts of the Asian countries, your partners, to stabilize the situation. So that Russia seeks peace. And stops the tsunami of its brutal invasion of our state, Ukraine.”*

Ще одним надзвичайно важливим концептом в житті Японців є концепт сім'ї, що виражається через повагу до старших, любов до дітей, збереження традиційних сімейних цінностей та планування здорового щасливого майбутнього. Починаючи з 24 лютого 2022 року мільйони українських сімей, дітей, людей похилого віку залишилися без даху над головою, втратили здоров'я, втратили життя. Усі українці без виключення сподіваються на перемогу та майбутню відбудову країни, сподіваються на щасливе та мирне майбутнє. Виступаючи перед парламентаріями Японії, Володимир Зеленський приділяє особливу увагу концепту «FAMILY», наприклад: “..... *our people cannot even bury their murdered relatives, friends and neighbors with dignity. To make sure that we, our children, our grandchildren still have peace. For us, for future generations. ....my wife Olena took part in a project for children with visual impairments. In the project to create audiobooks. And she voiced Japanese fairy tales. In Ukrainian. Because they are understandable for us, for children.*”

Аналізуючи промову прем'єр-міністра Японії Кісіда Фуміо варто відзначити, що ця промова також характеризується логічністю викладу, використанням різного роду мовних і стилістичних прийомів для підсилення власної думки, використання концептів, які є зрозумілими і прийнятними не лише в Україні, а й в усьому світі.

Так, підводячи підсумки року співпраці з Україною в сфері надання допомоги, прем'єр-міністр Японії використовує статистичні дані, що додає промові об'єктивності: “*We accepted over 2,000 evacuees from Ukraine, with over 300 local governments announcing livelihood support and other assistance and more than 800 companies offering assistance such as providing employment opportunities. Since immediately after the aggression began, Japan has announced a total of US\$7.1 billion of Ukraine-related assistance, including about US\$900 million of humanitarian assistance and assistance for recovery and reconstruction and roughly US\$5.5 billion of additional financial support announced just recently. For example, the supplying of about 1,500 generators that Japan is undertaking has been providing warmth in the bitter cold to several hundred thousand Ukrainians. Also, in order to benefit an even broader range of people, we will move forward in supplying about 10 large-scale transformer facilities and about 140 units of power-related equipment*”.

Володимир Зеленський в своїй промові звертався до всього японського народу: “*Dear*

Japanese people!”. Так само і Кісіда Фуміо говорив від імені усього японського народу, постійно на цьому наголошував: “*The Japanese people have also clearly shown solidarity with the people of Ukraine over this past year., The Japanese people have been seriously affected by the rising prices of energy and food items as a result of these outrageous acts. The solidarity the Japanese people have shown despite this is, I am certain, well understood by the people of Ukraine*”.

Прем'єр-міністр Японії також не оминув тему ядерної небезпеки, до якої звертався президент України: “*Japan is the only country anywhere in the world to have suffered the devastation of atomic bombings during war. Threats by Russia to use nuclear weapons must not be allowed to defile the past 77 years of history of nuclear weapons not being used*”.

Кісіда Фуміо в своїй промові не оминув увагою і світову продовольчу кризу, спричинену російсько-українською війною, назвавши Україну однією з провідних країн-виробників та постачальників зерна: “..... *Ukraine supplied agricultural produce to countries all around the world as one of the world's leading grain-producing areas*”.

Кісіда Фуміо наголошував також на світовій безпеці без відношення до регіону: “*Within the G7, Japan is the sole member from Asia, but there is no "Europe" or "Asia" when it comes to rules for peace*”, “*we will act in cooperation with like-minded countries to contribute to building the next peaceful world order*”. Прем'єр-міністр Японії відзначив історичну важливість подій, що відбуваються: “*Now, with the world at a historic turning point, ...*”, а також спрогнозував щасливе майбутнє Україні на кшталт східної Азії, адже економіка цього регіону відзначається швидкими темпами будівництва та могутніми економічними реформами: “*Today's Ukraine may be tomorrow's East Asia*”.

Висновки. Підбиваючи підсумки проведеного аналізу промов президента України Володимира Зеленського до парламенту Японії та прем'єр-міністра Японії Кісіда Фуміо під час візиту в Україну можна зробити висновок, що обидві промови характеризуються логічністю та послідовністю викладення думок. Під час промов лідери держав продемонстрували надзвичайно глибокі знання історії і культури, менталітету та світогляду іншої країни. Різноманіття мовних та стилістичних прийомів зробило промови легкими для сприйняття та результативними. В подальшому увага може бути прикута до аналізу промов Володимира Зеленського до інших країн з подальшим аналізом їх результативності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Parliament of Japan. 2022 URL: Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Parliament of Japan — Official website of the President of Ukraine (дата звернення: 28.03.2023)
2. Press Conference by Prime Minister Kishida URL: Press Conference by Prime Minister Kishida (Speeches and Statements
by the Prime Minister) | Prime Minister's Office of Japan (kantei.go.jp) (дата звернення: 28.03.2023)
3. Аргументація. URL: Аргументація – Вікіпедія (wikipedia.org) (дата звернення: 28.03.2023)
4. Енциклопедія сучасної української мови. URL: <https://esu.com.ua/article-24374> (дата звернення: 28.03.2023)
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник [для студ.-ів філол. спец.-ей вищ. навч.-их закладів]. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
6. Aristotle (2004). Rhetoric (Roberts, W.R., Trans., Reprint ed.). North Chelmsford, MA: Courier Corporation. – 171 p.
7. Johnstone, B. (2008). Discourse Analysis (2nd ed.) UK: Blackwell. – 312 p.
8. Jorgensen, M., & Phillips, L.J. (2002). Discourse Analysis as Theory and Method (1st ed.). Great Britain: Padstow, Cornwall. – 240 p.
9. Schiffrin, D., Tannen, D., & Hamilton, H. E. (2001). Introduction. In D. Schiffrin, D. Tannen & H. E. Hamilton (1st ed.), The Handbook of Discourse Analysis (pp. 1–10). Great Britain: Padstow, Cornwall. – 874 p.

UDC 811.111:373

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.18>

**GERMANISMS AND THEIR ADAPTATION IN THE STRUCTURE OF MODERN
ENGLISH-LANGUAGE POLITICAL TEXTS**

**ГЕРМАНІЗМИ ТА ЇХ АДАПТАЦІЯ У СТРУКТУРІ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ
ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ**

Sheverun N.V.,

orcid.org/0000-0002-5920-5428

Candidate of Sciences in Education,

*Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
State University of Trade and Economics*

Herhel A.M.,

orcid.org/0009-0009-2584-3550

*Master's Student at the Department of Foreign Philology and Translation
State University of Trade and Economics*

Hromova O.V.,

orcid.org/0009-0001-9388-5543

*Master's Student at the Department of Foreign Philology and Translation
State University of Trade and Economics*

The relevance of the work lies in the fact that harmonious transition of the economic and political relations of different people, which are constantly in contact with each other, to the level of development of the new democratic society of the 21st century the translation activity plays not the least role since in the process of information exchange there is also an exchange of language elements. Therefore, the study of the development of economic and political relations requires the study of foreign language elements, their place and role in the receiving language. A large proportion of them are borrowings, in particular borrowings from German to English, which is currently the main language of international communication, a language widely used in administration, economics and politics. The article is dedicated to the research of germanisms and their adaptation in the structure of modern English-language political texts. In the process of the research the main reasons of Germanisms' borrowing into modern English are distinguished. It is investigated, that English language not only borrowed words from the German language, it also borrowed some fairly common affixes, which were later used to create new words. It is found out, that since both English and German are descended from a common branch of the

ancestor language – the Common Germanic language, as well as the older Proto-Germanic language, some English words are essentially identical to their German lexical duplicates either in spelling or by pronunciation. In most cases German words are not transliterated into English, but are borrowed in the form in which they are used in the original language. A number of borrowings from the socio-political sphere, which function in modern English language are discovered during the investigation and a number of sub-groups, where these lexical units can be used, are represented.

Key words: germanisms, adaptation, lexical influence, political texts, English-language.

Актуальність роботи полягає в тому, що в гармонійному переході економіко-політичних відносин різних народів, що постійно контактують між собою, на рівень розвитку нового демократичного суспільства XXI століття не останню роль відіграє і перекладацька діяльність, оскільки в процесі обміну інформацією відбувається і обмін елементами мови. Тому дослідження розвитку економіко-політичних відносин вимагає вивчення іншомовних елементів, їх місця та ролі в мові-рецепторі. Велику частку серед них посідають запозичення, зокрема запозичення з німецької мови до англійської, яка на сьогодні є основною мовою міжнародного спілкування, мовою, що широко використовується в системі управління, економіці та політиці. Стаття присвячена дослідженню германізмів та їх адаптації в структурі сучасних англійських політичних текстів. У процесі дослідження виділено основні причини запозичення германізмів до сучасної англійської мови. Досліджено, що англійська мова не лише запозичила слова з німецької мови, вона також запозичила деякі досить поширені афікси, які пізніше були використані для створення нових слів. З'ясовано, що оскільки і англійська, і німецька мови походять від спільної гілки мови-предка – загальногерманської мови, а також від старшої протогерманської мови, через це деякі англійські слова виступають ідентичними німецьким лексичним одиницям, які повторюють їх написання чи вимову. У більшості випадків німецькі лексичні одиниці не транслітеруються англійською мовою, а запозичуються в тому вигляді, в якому вони вживаються в мові оригіналу. Під час дослідження виявлено низку запозичень із суспільно-політичної сфери, які функціонують у сучасній англійській мові, та представлено низку підгруп, у яких ці лексичні одиниці можуть вживатися. Узагальнено, що однією з тенденцій поповнення словникового фонду сучасних англійських політичних текстів є вкраплення німецькомовних лексичних елементів у політичні тексти та збільшення кількості запозичених слів за рахунок похідних.

Ключові слова: германізми, адаптація, лексичний вплив, політичні тексти, англійська мова.

Introduction of the problem. The 21st century is the era of political and economic relations. In the harmonious transition of the economic and political relations of different people, which are constantly in contact with each other, to the level of development of the new democratic society of the 21st century the translation activity plays not the least role since in the process of information exchange there is also an exchange of language elements. Therefore, the study of the development of economic and political relations requires the study of foreign language elements, their place and role in the receiving language. A large proportion of them are borrowings, in particular borrowings from German to English, which is currently the main language of international communication, a language widely used in administration, economics and politics.

Analysis of recent research and publications. The notion of borrowing and adaptation is the object of discussions of many scientists. Researchers, that engaged in the analysis of the peculiarities of borrowings and adaptations in modern English-language is H. Avchinnikova (2020) [1], T. Koknova (2021) [2], H. Rabosh (2016) [3], N. Stavchuk (2020) [1] and others.

Scientific novelty of the article is that it proposes the analysis of germanisms and their adaptation in the structure of modern English-language political texts.

The main purpose of the study consists in the ground of germanisms and their adaptation in the structure of modern English-language political texts.

To achieve the goal of the research a set of methods were used. They are based on a communicative-functional approach and include theoretical analysis of special literature on the research topic, interpretative analysis of Germanisms and the peculiarities of their adaptation in the English-language political texts, identification of appropriate groups of germanisms in English-language political texts. In this paper, we also used the method of word-formation analysis.

Results and discussions. The modern English language borrowed a significant number of Germanic words during its historical formation and development. Some of those words have become a natural part of everyday English vocabulary (*angst, kindergarten, sauerkraut*), while others, primarily intellectual, literary, scientific (*Waldsterben, Weltanschauung, Zeitgeist*), or those used in special fields, such as *gestalt* in psychology, or *aufeis* and *loess* in geology. Some of these German words are used in modern English without a corresponding English equivalent: *gemütlich, schadenfreude*.

It is worth noting that English and German belong to the West Germanic languages, although their relationship was eliminated by the lexical influence of Old Norse and Norman French (as a result of the Norman conquest of England in 1066) on the English language and the change of consonants in High German. However, in recent years a significant number of English words have been borrowed directly from the German language. Typically, English spellings of German loanwords truncate any umlauts (Ä, Ö, Ü, ä, ö, and ü) of the original word, or

replace the umlaut letters with the letter combination Ae, Oe, Ue, ae, oe, ue, respectively (as occurs and in German-speaking countries when umlaut is not available).

The borrowing of Germanisms into modern English occurred for many reasons:

- German cultural products, in particular food, spread to English speakers and were often identified either by their original German names or by English-language names but with a German sound;

- the discovery of German-speaking nations in science, scholarship programs and classical music led to the naming of new concepts by German names that were adopted into the English language: for example, *doppelgänger* and *angst* in psychology;

- covering the history and culture of Germany requires the use of authentic lexical units;

- some German words are used in the English narrative to identify that the subject covered is dealing with a German-language context, for example: *Frau*, *Reich*.

Since both English and German are descended from a common branch of the ancestor language – the Common Germanic language, as well as the older Proto-Germanic language, because of this some English words are essentially identical to their German lexical duplicates either in spelling (*Hand*, *Sand*, *Finger*) or by pronunciation (*fish* = *Fisch*, *mouse* = *Maus*), or by both (*Arm*, *Ring*).

German nouns that have been borrowed into English are not capitalized, and the letter ß is replaced by ss.

The English language not only borrowed words from the German language, it also borrowed some fairly common affixes, which were later used to create new words, for example: -burger (*hamburger*, *cheeseburger*, *veggie burger*), -fest (*bookfest*, *FanFest*, *songfest*), wunder- (*Wunderland*) and -meister (*schockmeister*, *talkmeister*).

In most cases, German words are not transliterated into English, but are borrowed in the form in which they are used in the original language. Researcher T. Koknova notes, that the forms *Siebengebirge* and *Riesengebirge* occur much more often than their literal meaning Seven Mountains or Giant Mountains [2, p. 61–67]. However, there are exceptions when Germanic words are borrowed using loan-translation: *loan-translation*, *foreworld*, *handbook*, *breakthrough*, *war-lord*, *masterpiece*, *homesickness*. Another feature of German loanwords in English is that they are represented by compound nouns, which does not correspond to the way nouns are formed in English, which are models based on classical languages, for example, *preface* or *manual*,

than their Germanic version, like *foreword* or *handbook*.

It is worth noting that while most Latin or Greek loanwords cannot be divided into smaller lexical units, compound nouns in German often have this function. Due to its non-equivalence in the English language, the German word *Mittelstand* received the status of borrowing, which a few months after its appearance in English-language sources began to be used to denote small and medium-sized businesses in any country (in German, this word introduces the concept of only medium-sized businesses). A derivative of this borrowing is also used – the word *Mittelstander* to denote entrepreneurs engaged in small and medium-sized businesses. After the reunification of Germany, the colloquial units *Ossi* "inhabitant of the eastern lands" and *Wessi* "inhabitant of the western lands" began to function in the English language, as well as in other languages. On the basis of the word *Ost* "east" in the German language, the telescopic formation *Ostalgie* arose to denote the fashion for items characteristic of the former German Democratic Republic. It was soon borrowed into the English language, and already in it such phrases as *Ostalgie craze*, *Ostalgie business*, and by analogy – the word *Westalgie* were created.

In recent years, such an "Anglo-German" entity as *new Lander* began to be used to denote the territory of the former German Democratic Republic. In this connection we find that a number of concepts of the "German world picture" are conveyed in English with the help of loan translation. Thus, *guestworker* (from the German word *Gastarbeiter*, which is also used in the English language as a loanword) became a euphemism for illegal immigrants in the USA, the word *earworm* is a literal translation of the German word *Ohrwurm* and denotes an obsessive melody (this concept can be transferred in English and dismembered nomination *sticky tune*).

The prefix *über-* was also borrowed from the German language. In the American version, it successfully competes with the prefix *super-* (the latter, in turn, is widely used in the German language), creating, mainly, noun neologisms (*ubercomputer*, *uber-oligarch*, *uber-nerd*), although there are also cases of combination of this prefix with adjectives (*uber-powerful*, *über-rich*). In recent years, derivatives with this prefix have been created not only in the American, but also in the British version of the English language. Note that in both versions, the "anglicized" graphic version of the prefix *uber-* (without the umlaut) is used more often than the German one.

During the research, we discovered a number of borrowings from the socio-political sphere, which function in modern English literary language. They include:

Aauthority (German *Autorität*, French *autorite*, from Latin *auctoritas* – power): 1) The generally recognized influence exerted on the beliefs and behaviour of people by a certain person, organization, doctrine due to their inherent or attributed features and merits. 2) A person enjoying universal recognition and influence.

Agitation (German *Agitation*, Latin *agitatio* – setting in motion, incitement) – dissemination of certain ideas or slogans using various means: conversations, speeches in the press, on radio, television, cinema, theatre, visual arts, political and literary literature; one of the means of political influence on the masses, an ideological weapon of the struggle of the classes and their parties.

Basis (German *Basis*, Greek *βάσις* – base): 1) Basis, base. 2) geodesy – the main, precisely measured line on the ground, by which the length of other lines is determined and calculations are made. 3) economic – a set of production relations of a certain society corresponding to the characteristic and certain level of productive forces' development.

Block (German *Block*) is an agreement, an alliance between states, parties, groups of people to achieve common political goals.

Bundesrat (German *Bundesrat*, from Bund – union and Rat – council) is the upper house of the parliament of the Federal Republic of Germany, as well as in Germany in 1871–1918, in Austria in 1920–1934.

The *Bundestag* (German *Bundestag*, from Bund – union and Tag – day) is the lower house of the parliament of the Federal Republic of Germany.

Humanism (German *Humanismus*, Latin *humanus* – humanity): 1) The progressive ideological direction of the culture of the Renaissance era, which asserted the right of man to earthly happiness, fought for the liberation of science and the human personality from church restrictions. 2) Treating a person as the highest value, protecting the individual's right to freedom, happiness, comprehensive development and manifestation of one's abilities.

Chancellor (German *Kanzler*, from Latin *cancellarius* – gatekeeper): 1) During the Middle Ages in Western Europe, a person who held high positions at the monarch's court (head of the chancellery, keeper of the state seal, etc.). 2) In a number of bourgeois countries – the name of some higher government positions, for example, in Great Britain the Chancellor of the State Treasury is the

Minister of Finance; in Austria and Germany the federal Chancellor is the head of government; in Switzerland the Chancellor of the Union is the head of the secretariat of the highest federal bodies of power and administration (the Union Assembly and the Union Council).

Collective (German *Kollektiv*, from Latin *collectivus* – collective) is a social form of association of people, arising on the basis of their joint work, common public interests to which the actions, deeds, interests of individuals are subordinated (for example, a production team, a labour team).

Cooperative (German *Kooperative*, from the Latin cooperative – one who cooperates) is a voluntary association of people who jointly engage in a certain type of economic activity on a joint basis.

Cosmopolitan (German *Kosmopolit*, from Greek *κοσμοπολίτης* – citizen of the world): 1) Supporter of cosmopolitanism. A person deprived of a sense of patriotism, detached from the interests of his homeland, alien to his people. 2) biological – plant and animal, common in all parts of the globe.

Crown prince (German *Kronprinz*) is the title of the heir to the throne in Germany and Austria-Hungary during the time of monarchical rule (until 1918).

Neutrality (German *Neutralität*, from Latin *neutralis* – neutral): 1) Non-interference in other people's disputes, in the struggle between two parties. 2) In international law – the position of a state that does not participate in war, maintains peaceful relations with warring states and does not provide military aid to any of them.

Parity (German *Parität*, from Latin *paritos* – equality): 1) Equality of the parties in their relationship; the principle of equal representation of the parties during consideration of any issue concerning the interests of both parties, etc. 2) The ratio of currencies of different countries measuring the ratio of their gold content.

Prince (German *Prinz*, from Latin *princeps* – head, ruler) is the title of a person who belongs to the reigning house.

Priority (German *Priority*, from Latin *prior* – first): 1) Primacy in the discovery, invention, expression of an idea. 2) Prevailing right, meaning of something.

Protest (German *Protest*, from Latin *protesto* – to publicly prove): 1) Strong objection in oral or written form against any actions, speeches, decisions. 2) In Soviet law, it is a written demand by officials, mostly prosecutors, to cancel or replace illegal acts, verdicts, decisions, decrees, or court rulings. 3) Maritime protest – a notarized document about an accident or cargo damage due to a collision of ships drawn up at the request of the ship's captain. 4) Promissory note

protest – the fact of non-payment of a bill of exchange or the payer's refusal to accept a bill of exchange, certified by an official (notary public).

Putsch (German *Putsch*) is an armed adventurist action by a group of conspirators who do not have the support and sympathy of the masses, with the aim of carrying out a coup d'état.

Reichskanzler (German *Reichskanzler*, from Reich – state, empire and Kanzler – chancellor) – imperial chancellor, the name of the head of government in Germany in 1871–1945.

Reichstag (German *Reichstag*, from Reich – state, empire and Tag – meeting): 1) During the Middle Ages in the so-called "Holy Roman Empire of the German nation", the imperial state-representative body of power. 2) Parliament in the North German Union (1867–1871), the German Empire (1871–1918) and the so-called Weimar Republic (1919–1933). During the period of the fascist dictatorship (1933–1945), it lost its meaning and existed only formally. 3) The name of the building in Berlin where the German parliament sat.

Sovereignty (German *Souveränität*, French *souverainete*) is the independence of the state, which consists in its right to resolve its internal and external affairs at its own discretion, without the intervention of any other state. Sovereignty is a necessary political and legal feature of the state. In exploitative states, sovereignty is exercised by state power in the interests of the exploiters; in socialist states – in the interests of workers.

Total, complete (German *total*, from Latin *totus* – whole, entire) – complete, general, comprehensive; total war is an imperialist war that ignores the norms of international law, the laws and customs of war and uses all resources and means, without exception, that lead to the mass destruction of not only the enemy's armed forces, but also the civilian population, material and cultural values. The theory of "total war" was the basis of the strategy of the German and Italian fascists.

State (from the German *Staat* – state): 1) Self-governing territorial unit, a constituent part of a number of bourgeois states with a federal form of government (USA, Brazil, Mexico, etc.). 2) The permanent staff of the enterprise, institution or organization.

Lexical units that function in this area can be divided into the following sub-groups:

– lexemes denoting concepts related to the revolutionary struggle and the construction of a new

society: *agitation, basis, coat of arms, humanism, collective, cooperative, slogan, poster;*

– borrowings that reflect relations between people, states: *block, neutrality, parity, protest, priority, sovereignty;*

– words that define a person's way of life, his place in society: *authority, ascetic, cooperative, cosmopolitan;*

– borrowing related to elections to state institutions: *recruit, co-opt, majorize;*

– persons occupying a certain position in the state: *burgomaster, police chief, state secretary, state governor;*

– names of titles and positions: *herald, duke, court marshal, court master, count, archduke, chamber-junker, chamberlain, crown prince, elector, landgrave, margrave, marshal, prince, title;*

– names of organizations and institutions of state administration: *chamber-college, presidium;*

– territorial units: *headquarters, staff;*

– lexemes, that reflect the processes of class struggle, social stratification, features of ideology, means of seizing power: *agency, aggressor, riot, disorientation, dictate, ideology, collectivism, culture trap, official, putsch, total, falsification, fake, philistine, screen.*

A separate sub-group can include:

– vocabulary related to the socio-political system of Germany in different periods of history: *burgher, kaiser, chancellor, Reich chancellor;*

– state and military institutions and organizations: *Bundeswehr, Bundesrat, Bundestag, Gestapo, Landrat, Landtag, Reichsrat, Reichstag;*

– names of political agreements, military-political currents in fascist Germany: *Anschluss, Nazism, Nazis.*

Conclusions. Generalizing, we can note that modern English language borrowed a significant number of Germanic words during its historical formation and development in various spheres of social and political life, including philosophy, psychology, chemistry, biology, politics, economics, linguistics, etc. The main trends in replenishing the vocabulary of modern English-language political texts are the renewal of the English vocabulary with neologisms of foreign origin; inclusion of German-language lexical elements in political texts; enriching the language of politics by creating new words; increasing the number of borrowed words due to derivatives.

REFERENCES:

1. Авчиннікова Г. Д., Ставчук Н. В. *Запозичення англійських термінів у німецьку мову*. *Studia Linguistica*. 2020. № 16. С. 9–20.
2. Кокнова Т. Запозичення в англійській мові як результат глобальної комунікації (на матеріалі британської преси). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*. 2021. № 48. С. 61–67. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.8>.
3. Рабош Г. (2016). Запозичення на тлі глобалізаційних процесів (французько-англійські мовні контакти). *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»*. 2016. № 38. С. 360–367.

UDC 811.111:43

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.19>

**PROFESSIONAL VOCABULARY OF THE ENGLISH-LANGUAGE MASS MEDIA:
STRUCTURAL CHARACTERISTICS**

**ПРОФЕСІЙНА ЛЕКСИКА АНГЛОМОВНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ:
СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ**

Shchypachova D.S.,

orcid.org/0000-0003-4501-3131

*Lecturer at the Department of English for Engineering № 1
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"*

Професійна лексика англomовних ЗМІ представлена такими сферами людської діяльності, як радіо, телебачення, інтернет, які з'явилися порівняно недавно (протягом останніх ста років) та активно розвиваються нині. Засоби масової інформації, як сфера людської діяльності, бурхливо розвиваються останнім часом. Цей процес тісно пов'язаний з розширенням номінативної функції мови та зміною способів номінації.

Мета цієї роботи полягає у комплексному вивченні механізмів формування лексичних одиниць, що позначають професійну сферу англomовних ЗМІ. Актуальність обраної теми статті пов'язана з тим, що засоби масової інформації набувають на сучасному розвитку суспільства все більшої сили та значущості, і визначається як загальним інтересом сучасної лінгвістики до вивчення професійної лексики, так і недостатньою вивченістю професійної лексики засобів масової інформації.

Засоби масової інформації є невід'ємною частиною культури, беручи активну участь у формуванні мовної культури народу. Сфера ЗМІ давно приваблювала дослідників-лінгвістів: Griniew S., Ohly R., Baran S.J., Allwood T., Carey J.W., Grice H.P. та інших.

Основа модель, за якою утворюються похідні імена зі значенням особи з професійної діяльності, – це модель, де ономазіологічна ознака має семантичну роль об'єкта дії. При цьому вираз об'єкта дії може бути експліцитним чи імпліцитним. Моделі, де імена, що стоять в позиції ономазіологічної ознаки, мають значення інструмента / знаряддя або значення місця дії, мають меншу продуктивність.

Дослідження показало, що у різних етапах номінативні процеси йдуть у тих напрямках, які є у ядрі мовної системи на даний період. Все це дозволяє припустити, що тенденції, притаманні професійній лексиці англomовних ЗМІ, є характерними для розвитку сучасної англійської в цілому.

Ключові слова: семасіологічний підхід, ономазіологічний підхід, словотворення, засоби масової інформації, номінація.

The professional vocabulary of the English-language mass media is represented by such areas of human activity as radio, television, and the Internet, which appeared relatively recently (within the last hundred years) and are actively developing today. Mass media, as a sphere of human activity, has been rapidly developing recently. This process is closely related to the expansion of the nominative function of the language and the change in the methods of nomination.

The purpose of this work is a comprehensive study of the mechanisms of formation of lexical units that mark the professional sphere of English-language mass media. The relevance of the chosen research topic is due to the fact that the media are acquiring ever greater strength and significance at the present stage of the development of society, and is determined both by the general interest of modern linguistics in the study of professional vocabulary, and by the lack of knowledge of the professional vocabulary of the media.

Mass media is an integral part of culture, taking an active part in the formation of the language culture of the people. The field of mass media has long attracted linguistic researchers: Griniew S., Ohly R., Baran SJ, Allwood T., Carey JW, Grice H.P. and others.

The main model, according to which derived names with the meaning of a person from professional activity are formed, is a model where the onomasiological feature has the semantic role of the object of action. In this case, the expression of the object of action can be explicit or implicit. Models where names in the position of an onomasiological feature have the meaning of a tool or the meaning of a place of action are less productive.

The study showed that at different stages, nominative processes go in the directions that are in the core of the language system for the current period. All this suggests that the trends inherent in the professional vocabulary of the English-language media are characteristic of the development of modern English as a whole.

Key words: semasiological approach, onomasiological approach, word formation, mass media, nomination.

Introduction. The word, according to a well-known thesis, embodies the unity of generalization, communication and thinking. Based on this, the study of vocabulary requires an appeal to two aspects: the aspect of its creation and development, on the one hand, and its functioning, on the other. In the process of creating new vocabulary, i.e. as a result of nominative activity, there is a fixation of fragments of a person's activity experience in the vocabulary.

Sign formation is always the process of turning facts of reality into signs and categories of language, reflecting the social experience of native speakers, their subjective and pragmatic assessments. Being an integral component of consciousness, language is its tool [3].

The nomination process depends on the national and cultural specifics. Languages differ not only in grammar and vocabulary, but also in the national and cultural specifics of the division of the world – the allocation in it of elements, properties, and phenomena that are essential for a given people and its ecological sphere.

The space of lexical meanings is a reflection of knowledge about the world, into which the cultural and linguistic experience of a given linguistic community is involved.

In the XX century, there is an expansion of old and the emergence of new areas of nomination, which is caused by the rapid development of science and the media. However, the development of the nominative function of the language is reflected not only in the expansion and renewal of the conceptual sphere of reference of names, but also in the change in the methods of nomination. In different epochs of language development and in different languages, different types of nomination creation prevail, certain types of active nominative processes operate.

Semasiological and onomasiological approaches are the consideration of a lexical unit from the point of view of the transition from the form of expression to the meaning (which corresponds to the activity of the listener), and from the meaning to the form (which corresponds to the activity of the speaker) [1]. This combination of these two approaches is consistent with the principle of anthropocentrism, which underlies linguistic research in recent years.

This principle is also associated with the formation in linguistics of the last decades of a new communicative-pragmatic research paradigm based on the principle of activity. In this regard, we can talk about the possibility of a pragmatic approach to units of all language levels, including units of the lexical level.

Mass media are an integral part of culture, taking an active part in shaping the language culture of the people. The media field has long attracted linguistic researchers: Griniew S., Ohly R., Baran S.J., Allwood T., Carey J.W., Grice H.P. and others.

The **object** of research in the article is the professional vocabulary of the English-language mass media, its structural characteristics are considered as the **subject** of research.

The relevance of the chosen research topic is due to the fact that the media are acquiring ever greater strength and significance at the present stage of the development of society, and is determined both by the general interest of modern linguistics in the study of professional vocabulary, and by the lack of knowledge of the professional vocabulary of the media.

The **purpose** of this work is to comprehensively study the mechanisms of formation of lexical units denoting the professional sphere of the English-language media.

Structural and onomasiological characteristics of the professional vocabulary of the media.

As a result of nominative activity, fragments of a person's activity experience are fixed in the vocabulary. Moreover, nominative processes go in those directions that are at the core of the language system for a given period. All this suggests that the trends inherent in the professional vocabulary of the English-language media are characteristic of the development of modern English as a whole. Since the very sphere of human activity associated with the media appeared relatively recently, we can conclude that in the English language as a whole at this stage the same word-formation models are productive as in the professional vocabulary of the English-language media that we have considered [1].

The expansion of the nominative function of the language is reflected not only in the expansion and renewal of the conceptual sphere of the reference of names, but also in the change in the methods of nomination. Thus, a high activity of such analytical methods of word formation as word composition, telescoping, abbreviation were noted. We can say that in the composition of the effective core of the word-formation system there are constant changes, the activation of some models at the expense of others. So, recently, these analytical methods have moved from the periphery to the center of the word-formation system of the language.

The affixal way of word formation remains traditionally productive. The formation of nouns is the most active, which is due to the need to nominate new objects and processes in such a rapidly developing area as the media [5]. A tendency towards the emergence of new derivational affixes and morphemes of indefinite status is noted. The increased role of semi-affixes in modern word formation can be explained by their greater semantic loading compared to affixes, which allows them to have a greater influence on the semantics of derived units. Inherent expression of some derivational elements is also noted.

A tendency towards an increase in complex semantic structures is noted. The active formation of complex words and telescoping connections corresponds to the trend towards rationalization and economy of the language. However, the scope of the use of telescoping words, as well as abbreviations, is mainly limited to the sphere of professional communication, since it assumes that the communicants have general knowledge in this area. Language economy and pragmatic orientation are also manifested in the formation of verbal nouns by conversion based on postpositive verbs.

The main need for expanding the nomination is concentrated in the field of objects and phenomena, therefore, the lexical units of the professional sphere of the media belong mostly to derivative names with objective meaning [5]. These can be names containing an indication of an animate person or an inanimate object, i.e. derived names (DN) with the meaning of person and DN with the meaning of non-person.

The main role type of DN with the meaning of a person, allocated on semantic grounds, is the agent. In this group, the semantic role of the onomasiological basis can be defined as agentive.

The main role types with a non-person meaning are objects and tools. Objects include: names of genres, sections of periodicals, types of programs; names of working premises and their parts; names of sciences,

doctrines, theories. The group of tools includes: names of tools, fixtures, devices, mechanisms and names of vehicles; means of implementation of action (names of substances and materials); process names.

An onomasiological basis (OB) can be expressed either by a suffix element or, in composite formations, by a name [5]. The latter can be either simple (e.g. newsman) or derived (verbal) (e.g. newscaster). The suffix is considered as an OB, or the main component, since the concept expressed by the suffix acts as a generic one in relation to the concept expressed by the word. Onomasiological feature (OF) is expressed either by the basis of a suffix formation, or by the first basis in composite formations. In other words, OB usually occupies the position on the right, and OF – on the left.

Within the group of derived names with the meaning of a person, two subgroups of names are distinguished: the names of a person based on professional activities and the names of a person based on non-professional activities (information recipient).

The main model by which DNs are formed with the meaning of a person by professional activity is "Object – Agent", where an active person performs an action aimed at an object (material or ideal). This is a model where the onomasiological feature has the semantic role of the object of action. An action object expression can be explicit (when the OB has an object meaning) or implicit (when the OB has an action meaning).

Three more productive onomasiological models are noted, according to which DN data are formed. In order to decrease productivity, these are models where the names in the position of the OB have: the meaning of an instrument or instrument with which a professional action is performed; the meaning of the place of action or are characterized by the relation of identity with OB.

The group of names, which are the names of a person by professional activity, is characterized by a variety of structural models, including both suffixal and composite formations. The most productive is the N+N composite model. The second most productive is the structural model V + -er, and the third N + -ist.

Conclusions. The application of an integrated approach to the study of the professional vocabulary of the English-language media made it possible to consider the onomasiological aspect of the nomination and the main word-formation models. This vocabulary is an integral component of the language, and in its example we got a picture of the processes characteristic of the English language as a whole.

The subject area of the professional vocabulary of the English-language media is represented by such areas of human activity as radio, television, the Internet, which have appeared relatively recently (over the past hundred years) and are actively developing at the present time.

The media, as a sphere of human activity, has been rapidly developing in recent years. This process is closely connected with the expansion of the nominative function of the language and with the change in the methods of nomination. If at the first stages of the formation of the terminological system of the media, the nomination proceeded according to established models (the formation of words from the roots of classical languages), then the current stage in the development of the professional vocabulary of the English-language media, along with semantic rethinking, is characterized by a special activity of analytical methods of word formation, such as word formation, telescoping, abbreviation. These ways have moved from the periphery to the center of the word-formation system of the language. The active formation of complex words and telescoping connections corresponds to the trend towards rationalization and economy of the language. The same tendency finds expression in the formation of verbal nouns by conversion based on postpositive verbs. It should be noted that such models as telescoping connections, abbreviations and conversion of postpositive verbs have a clearly defined pragmatic focus, since their use is mainly limited to the sphere of professional communication, assuming a certain type of competence in this area among communicators.

In the traditionally productive ways of word formation, such as the affixal way, new trends are also noted. The activation of semi-affixes can be explained by their greater semantic loading compared to affixes, which allows them to have a greater influence on the semantics of derived units.

From the point of view of education methods, the professional vocabulary of the English-language media consists of secondary nomination products,

derivatives and composites. In accordance with the nature of the called objects of reality, the lexical units under consideration belong mainly to the area of subject nomination. Basically, these are derivative names with objective meaning, which can be expressed either as derivatives or as composites. This situation is explained by the fact that the main need for expanding the nomination is concentrated in the field of objects and phenomena. The nature of the field of activity described by the professional vocabulary of the media determines that these units mostly belong to derivative names with objective meaning. These can be names containing an indication of an animate person or an inanimate object, i.e. derived names with a person meaning and derived names with a non-person meaning.

The main model by which derivative names are formed with the meaning of a person according to professional activity is a model where the onomasiological feature has the semantic role of the object of action. In this case, the expression of the object of action can be explicit or implicit. Models where names in the position of an onomasiological feature have the meaning of a tool or the meaning of a place of action are less productive. The most active in the formation of derivative names of this group are the structural models $N + 1^{\wedge}$ and $V + -eg$.

The analysis showed that the professional vocabulary of the English-language media includes terminology, common vocabulary, professional jargon, is characterized by proximity to the common language and is an integral component of cultural competence. The very sphere of human activity associated with the media appeared relatively recently, which made it possible to follow the path of the formation of the language of professional media communication on the basis of extensive linguistic material. The study showed that at different stages nominative processes go in those directions that are at the core of the language system for a given period. All this suggests that the trends inherent in the professional vocabulary of the English-language media are characteristic of the development of modern English as a whole.

REFERENCES:

1. Allwood T. On the Distinctions between Semantics and Pragmatics. *Crossing the Boundaries in Linguistics*. Dordrecht, 1981. 326 p.
2. Baran S.J. *Introduction to Mass Communication: Media Literacy and Culture*. Mayfield Publishing Company, 2001. 519 p.
3. Carey J. A Cultural Approach to Communication. *Communication*. 1975. No. 2. P. 1–22.
4. Grice H.P. Presupposition and Conversation Implicature. *Radical Pragmatics*. 1981. P. 183–198.
5. Griniew S. Some Tendencies of Terminology in the Era of Globalization. *Journal of the International Federation of Terminology Banks*. 2001. No. 39/40. P. 49–53.
6. Ohly R. The Threat of Terminological Globalization. *Journal of the International Federation of Terminology Banks*. 2001. No. 39/40. P. 27–35.

РОЗДІЛ 3

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.124'373.7

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.20>

МЕНТАЛЬНІ КОНЦЕПТИ В ПАРЕМІЙНОМУ ПРОСТОРИ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ

MENTAL CONCEPTS IN THE PAREMIC SPACE OF THE LATIN LANGUAGE

Петришин М.Й.,

orcid.org/0000-0003-4060-7440

кандидатка філологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри загального та германського мовознавства

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті представлено виклад основних результатів дослідження ментальних концептів у римській лінгвокультурі. Актуальність теми зумовлена антропоцентричним спрямуванням сучасних лінгвістичних досліджень, а також відсутністю ґрунтовних розвідок лінгвокультурної специфіки концептів ментальної сфери давніх римлян. Метою роботи є вивчення універсальних і національно-культурних доміант концептів інтелектуальної сфери в латинській мові. Джерельною базою дослідження слугували паремії (200 одиниць), які найбільш яскраво ілюструють стереотипні уявлення римлян про інтелект, розумові здібності, спосіб мислення античних людей. Засобами вербалізації концептів інтелектуальної сфери слугують лексичні одиниці на позначення ментальної діяльності людини, а саме: *sapientia*, *ratio*, *mens*, *eruditio*, *ingenium*, *sapiens*. У результаті аналізу встановлено, що концепт розум у римській лінгвокультурі є одним з найвагоміших показників повноцінної ментальної діяльності людини. Латинські паремії репрезентують уявлення римлян про розум як абсолютну і беззаперечну цінність, позитивну якість, подаровану людству вищими силами. Розумові здібності не залежать від матеріального добробуту, їх неможливо купити за гроші. Римляни сприймали розум як набуту здатність людини. Розумна людина в римській етносвідомості – це цілеспрямована людина, яка завжди знайде вихід зі складної ситуації. Розум – це здатність мислити, знаходити нестандартні рішення життєвих проблем, аналізувати і передбачати наслідки своїх вчинків і дій, перемагати світ знаннями. Визначальною рисою розумної людини в римській спільноті вважали скромність у поведінці і зовнішньому вигляді, терпіння, толерантність. Важливими семантичними ознаками концептів інтелектуальної сфери в римській лінгвокультурі є компоненти: мова як засіб репрезентації інтелектуальних здібностей людини, гнучкість мислення, здатність передбачати події, вміння визнавати і вчитися на помилках, перебувати в гармонії із собою, контролювати емоції. Латинська паремійна спадщина репрезентує зв'язок ментальних концептів з концептами ЗНАННЯ, НАВЧАННЯ, БАГАТСТВО, ВІК, ЗОВНІШНІСТЬ, ЕМОЦІЇ.

Ключові слова: концепт, розум, мудрість, мислення, прислів'я, приказки, латинська мова.

The article presents an overview of the main results of the research on mental concepts in the Roman linguistic culture. The topicality of the theme is caused by the anthropocentricity of modern linguistic research, as well as the lack of thorough research into the linguistic and cultural specificity of the concepts of the mental sphere of the ancient Romans. The purpose of the study is to analyze the universal and national-cultural dominant concepts of the intellectual sphere in the Latin language. The source of the study was paremias (200 units), which most vividly illustrate the stereotypical ideas of the Romans about intelligence, mental abilities, and ancient people's way of thinking. The means of verbalizing of intellectual sphere concepts are lexical units used to denote the mental activity of a person, namely: *sapientia*, *ratio*, *mens*, *eruditio*, *ingenium* and *sapiens*. As a result of the analysis, it was established that the concept of mind in the Roman linguistic culture is one of the most important indicators of a person's full-fledged mental activity. Latin paremias represent the Romans' idea about the mind as an absolute and undeniable value, a positive quality, gifted to humanity by higher forces. Mental abilities do not depend on material well-being, they cannot be bought with money. The Romans perceived reason as an acquired human ability. A smart person in Roman ethnic consciousness is a purposeful person who will always find a way out of a difficult situation. Mind is the ability to think, find non-standard solutions to essential problems, analyse and predict the consequences of one's actions and actions and conquer the world with knowledge. Modesty in behaviour and appearance, patience, and tolerance were considered the defining features of an intelligent person in the Roman community. The following components are important semantic features of the concepts of the intellectual sphere in the Roman linguistic culture: language as a means of representing a person's intellectual abilities, the flexibility of thinking, the ability to predict events, the ability to recognize mistakes and learn from them, to be in harmony with oneself and to control emotions. The Latin paremic heritage represents the interrelation between the mental concepts and the concepts of *KNOWLEDGE*, *LEARNING*, *WEALTH*, *AGE*, *APPEARANCE* and *EMOTIONS*.

Key words: concept, mind, wisdom, thinking, proverb, sayings, Latin language.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток мовознавчих досліджень характеризується антропоцентричним спрямуванням лінгвістичних студій, тенденцією до розгляду концептів у зв'язку з мисленням і свідомістю людини, посиленням інтересом до вивчення специфіки етносвідомості шляхом аналізу концептуальної основи паремійних одиниць. Концепти ментальної сфери є одними з найважливіших сегментів картини світу, що репрезентують уявлення давніх римлян про розумову діяльність людини. З огляду на це актуальним є дослідження паремій як культурних і комунікативних одиниць, які репрезентують особливості національної свідомості та пріоритети окремого народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти універсальних і етнолінгвальних уявлень про концепти інтелектуальної сфери на матеріалі сучасних мов неодноразово були предметом наукових студій сучасних мовознавців. Спробу окреслити структуру фразеополя «інтелект людини» на когнітивному і лінгвокультурологічному рівнях на матеріалі компаративної фразеології англійської мови знаходимо в статті У. Билиці [1]. Порівняльний аналіз морально-етичних уявлень, що експлікують образ «розумного» в лінгвокультурах української, російської, англійської та італійської мов висвітлено в розвідці Ю. Письменної [10]. Предметом наукових зацікавлень І. Боднар слугували фразеологічні одиниці на позначення інтелектуальних здібностей людини на матеріалі української й англійської мов [2]. Метою наукових студій Ключник Т. є аналіз семантики українських паремій, які вербалізують розумові здібності людини [5]. У розвідці В. Калько на матеріалі паремійної спадщини української мови висвітлено особливості мовної репрезентації концепту “розум”, виявлено закономірності його вербалізації та встановлено домінантні ознаки, які характеризують рівень інтелектуального розвитку людини [4]. У сучасній класичній філології також є певні здобутки, присвячені інтерпретації концептів інтелектуальної сфери на матеріалі давньогрецької та латинської мов. Предметом наукових зацікавлень О. Лазер-Паньків є особливості понятійної, образної та ціннісної складових концепту *ΣΟΦΟΣ* у давньогрецькій мові. У результаті аналізу словникових дефініцій лексем-репрезентантів аналізованого концепту дослідниця виокремила семантичні ознаки, які формують понятійну складову структури концепту *ΣΟΦΟΣ*, встановила, що у свідомості давніх греків розумною вважали людину, яка не лише мала високий рівень розумових зді-

бностей та інтелектуального розвитку (зокрема, і завдяки досвіду), що відображалось у способі її мислення, але й могла знайти практичне застосування своєму розуму та відповідно поведилася у суспільстві, за що отримувала славу і повагу [8, 41]. У розвідці В. Шовкового знаходимо спробу проаналізувати семантику слів на позначення концептів інтелектуальної сфери людини на матеріалі давньогрецької мови [11]. Стаття О. Дзюбенко присвячена виявленню універсальних та етнокультурних домінант концепту РОЗУМ на матеріалі паремій латинської та української мов [3]. У полі зору нашої розвідки – аналіз концептів інтелектуальної сфери крізь призму паремійної спадщини давніх римлян, оскільки вивчення етнокультурної специфіки концептосфери ментальності на матеріалі латинських прислів'їв і приказок не було ще предметом окремого аналізу. Зазначений чинник обумовлює актуальність наукових розвідок, спрямованих на вивчення зв'язку мови з мисленням і свідомістю людини, її духовно-практичною діяльністю. Отже, актуальність обраної теми зумовлена антропоцентричним спрямуванням сучасних лінгвістичних досліджень, а також відсутністю ґрунтовних розвідок лінгвокультурної специфіки концептів ментальної сфери на матеріалі паремійної спадщини давніх римлян.

Постановка завдання. Метою роботи є аналіз універсальних і національно-культурних домінант ментальних концептів у латинській мові. Досягнення нашої мети передбачає розв'язання низки завдань, а саме: узагальнення питання дослідження концептів інтелектуальної сфери в сучасних лінгвістичних студіях; укладання реєстру (інвентаризація і систематизація) латинських паремій, які репрезентують уявлення давніх римлян про розум, мислення, інтелект, знання; аналіз універсальних та етнокультурних домінант ментальних концептів на матеріалі паремійної спадщини давніх римлян.

Об'єктом вивчення є концепти інтелектуальної сфери як важливий чинник мовної картини світу давніх римлян, предметом – засоби та лінгвокультурні особливості ментальних концептів крізь призму латинських прислів'їв і приказок.

Джерельною базою нашого дослідження слугували паремії (200 одиниць), зафіксовані репрезентативними словниками крилатих латинських висловів, збірками прислів'їв і приказок [7; 9; 12; 13], оскільки саме паремійна спадщина імпліцитно або експліцитно розкриває справжню ментальність народу, відображає дійсність, пріоритети народу, ілюструє його світосприйняття.

Виклад матеріалу. Прислів'я і приказки – це культурний код нації, духовне надбання народу, що репрезентує його культуру, світоглядні позиції, своєрідність етнокультурних особливостей соціуму. Паремійна спадщина відображає уявлення про культуру, звичаї, традиції, вірування, переконання народу. Прислів'я та приказки, як слушно зазначає Н. Ковальська, є ментальними репрезентаціями, що відбивають потік свідомості через досвід, уявлення, культуру й світосприйняття [6, с. 418].

Інтелект, розум, мислення роблять людину унікальною, дають можливість пізнавати навколишній світ. Ядром концептів ментальної сфери є розум, який трактуємо як здатність людини мислити, аналізувати, виражати своє ставлення до дійсності. Засобами вербалізації концептів інтелектуальної сфери слугують лексичні одиниці на позначення ментальної діяльності людини, а саме: *sapientia, ratio, mens, eruditio, ingenium, sapiens*. Слід зазначити, що в латинських пареміях прикметник *sapiens* зазнає субстантивізації та позначає наділеного інтелектом суб'єкта.

Розум завжди високо цінувався в римській лінгвокультурі. Свідченням цього слугують численні паремії, засвідчені репрезентативними лексикографічними джерелами. На думку римлян, сукупність пізнавальних та аналітичних здібностей, вищий рівень раціонального пізнання властиве лише людині. Саме розум робить людину унікальною в ієрархії живих істот, надає перевагу над іншими істотами: *Ratio perfecta proprium hominis bonum est, cetera illa cum animalibus satisque communia est*. Розум дозволяє людині контролювати свої вчинки, пізнавати навколишній світ, розуміти закони природи: *Homines ratio ducit*.

Римська спільнота вважала, що розум та інтелект є набутими, а не вродженими достоїнствами: *Nemo nascitur sapiens, sed fit; Doctus nemo nascitur*. У той же час зустрічаємо думку про перевагу вродженого розуму над набутим: *Non aetate, verum ingenio adipiscitur sapientia*. У свідомості римлян розум і мудрість були подарунком Муз, оскільки покровительки мистецтва, поезії та наук прихильні лише до обдарованих здібностями і розумом людей: *Apertae Musarum ianuae*.

У результаті аналізу паремійної спадщини виявлено зв'язок ментальних концептів з вищими силами. Низка паремій характеризує розум як найважливішу позитивну якість людини, подаровану богами, промінь божественного світла: *Sapientia donum Dei; Ratio est radius divini luminis*. Розум розглядали як частину божественного духу, що міститься в людському тілі: *Ratio nihil aliud*

est quam in corpus humanum pars divini spiritus mersa; Ratio est radius divini luminis. Окрім того, зустрічаємо паремії, в яких розумну людину прирівнювали до бога: *Sapiens cum diis ex pari vivit; Sapiens uno minor Iove*. У римській лінгвокультурі розум і мудрість тісно пов'язані. Мудрість – це мистецтво, покликане будити розум: *Sapientia ars est*, досконале благо людського розуму: *Sapientia perfectum bonum est mentis humanae*, матір усіх добрих справ: *Sapientia omnium bonarum rerum mater*, мистецтво життя: *Sapientia ars vivendi putanda est*, здоров'я духу: *Sapientia est sanitas animi*.

Розум і авторитет у римській лінгвокультурі – це світло і наставник на життєвому шляху: *Ratio et auctoritas duo carissima mundi lumina; Lux lumenque vitae ratio; Ratio omnis tollitur quasi quaedam lux lumenque vitae*. Лише розум полегшує життя людини, допомагає зрозуміти власні вчинки і дії, уникати неприємностей: *Ratio docet et explanat, quid faciendum fugiendum sit*.

Численні латинські паремії репрезентують думку про те, що розум – це здатність людини мислити, розмірковувати, аналізувати, відображати і пізнавати навколишній світ: *Ad cogitandum et agendum homo natus est; Deliberando discitur sapientia; Docto homini et erudito vivere est cogitare; Cogito, ergo sum, Sensus, non aetas, invenit sapientiam*. Розумна людина завжди шукає істину, здатна змінювати свою думку: *Sapiens est mutare consilium; Multum sapit qui non die desipit, Propositum mutat sapiens, at stultus inhaeret, Incertus animus dimidium sapientiae est; Prudentis est mutare consilium, stultus sic luna mutatur*. Окрім того, помилка для розумного – це своєрідний крок до успіху, оскільки лише розумна людина може проаналізувати і визнати свої помилки, зробити правильні висновки: *Vel sapientissimus errare potest; Ex vitio alius sapiens emendat suum; Errare humanum est, stultum est in erroribus perseverare; Bene facit, qui ex aliorum erroribus sibi exemplum sumit; Errando discimus*.

Розумні люди мають швидку реакцію, все розуміють з півслова, вміють доступно пояснити це іншим: *Sapienti sat; Cum sapiente loquens perpauca utere verbis; Est satis atque superseset verbum sapientibus unum; Intellegenti pauca; Intellegenti satis dictum est; Strenuis abunde dictum puta*.

Розум в етносвідомості римлян – це не лише здатність мислити і знаходити правильне рішення, а й вміння передбачати наслідки своїх дій і вчинків, не покладатися на фатальну випадковість, мислити на перспективу: *Sapiens, qui prospicit; Fato maior prudentia; Illud est sapere,*

non quod ante pedes modo est videre, sed etiam illa, quae futura sunt prospicere; Sapiens non est dicere: non putabam; Prudentia saepe vitantur pericula; Si sapiens, cavebis. Таким чином, мірилом розуму, на думку римлян, є повсякденна поведінка людини, її вчинки: *Qualis ratio, tales actiones.*

Однією з головних властивостей homo sapiens, ключем до успіху римляни вважали гнучкість мислення, тобто здатність легко перемикається, дивитися на звичні речі під новим кутом, вивчати щось нове: *Sapiens est mutare consilium; Is sapiens, qui se ad casus accommdet omnes.* Розумна людина завжди відкрита до отримання нових знань: *Est natura hominum novitatis avida; Mens humana novitatis avida; Ad nova homines concurrunt, ad nota non veniunt.* Розум у римській лінгвокультурі тісно пов'язаний з концептом ЗНАННЯ. Завдяки знанням людина стає не тільки освіченою, а й самокритичною, набуває досвіду, розвивається як особистість. У латинських пареміях знання є світлом і окрасою життя: *Scientia lumen vitae; Scientia sol mentis; Scientia maximum vitae decus.* Для розумної людини знання – це сила, яка допомагає реалізувати свої можливості, пізнати велич всесвіту, слідувати розуму: *Scientia moralis docet homines sequi rationem.*

Однією з важливих передумов розуму вважали здатність мислити, знаходити правильне рішення в складних життєвих ситуаціях: *Sapienter, si consilio, feliciter si casu.*

Низка латинських паремій репрезентує думку про те, що джерелом розуму і мудрості є навчання: *Homo nihil scit sine doctrina.* Так, наприклад, вважалося, що людський розум годується наукою і мисленням: *Homini mens discendo alitur cogitandoque.* Як крапля довбає камінь не силою, а частим падінням, так людина стає розумною і вченою не силою, а частим читанням: *Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo; Sic homo fit sapiens non vi, sed saepe legendo.* Окрім того, одним з кращих методів навчитися чогось, здобути новий досвід вважалося поділитися знаннями з іншими: *Docendo discimus; Homines, dum docent, discunt.* Лише той, хто наполегливо вчиться, досягає в майбутньому шани і багатства: *Discentem comitantur opes, comitantur honores.* Потребою розумної людини, на думку римлян, є природжений потяг до пізнання і науки: *Est innatus in nobis cognitionis amor et scientiae.* Розумні люди ґрунтовно вивчають проблему, заглиблюються у суть справи, перш ніж зробити висновки: *Dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intellegit.* Окрім того, навчання стимулює інтелект і природні таланти людини: *Ingenium studio si non acuatur, hebescit,*

Mentis acies nonnumquam hebescit. Окремі прислів'я експлікують думку про те, що з розумними людьми приємно і корисно спілкуватися. Під час таких розмов людина дізнається багато цікавого, отримує нові знання: *Disce, sed a doctis; Qui cum sapientibus versatur, sapiens erit.* Уже давні люди розуміли, що знання не можна отримати в одному місці, а здобувати їх потрібно в різних країнах і місцях: *Scilicet haud una capitur scientia sede, sed variis terriis quaeritur atque locis.*

У ментальності римлян розум і знання мають високе аксіологічне значення і виступають синонімами багатства і достатку: *Discentem comitantur opes, comitantur honores; Dives est, qui sapiens es; Homo doctus in se semper divitias habet; Sapiens opes sibi secum habet semper suas; Sapiens sua bona secum fert; Sapiens thesaurus in se gerit.* Римське суспільство розум і мудрість цінувало вище, ніж коштовності та багатство: *Sapientia melior auro; Sapientia divitiis praestantior; Sapientia divitiis melior est; Doctrinam magis quam aurum eligite; Pretiosior est sapientia divitiis; Si sapiens fueris, Croesi superaveris aurum; Melior est puer pauper et sapiens, rege sene et stulto; Ingenium quondam fuerat pretiosus auro.* Проте в результаті аналізу паремійної спадщини виявлено окремі афоризми, в яких йдеться про перевагу матеріальних цінностей над розумом. Наприклад, у сентенції *Plures amicos mensa quam mens concipit* лексема *mensa* (стіл) слугує метафорою матеріальних цінностей. Цікавим у цьому контексті є вислів *Virtutem et sapientiam vincunt testudines*, в якому іменник *testudines* (черепахи) вживається в значенні «давня пелопоннеська грошова одиниця із зображенням черепахи».

Розум у латинських прислів'ях і приказках виступає синонімом поняття терпіння – універсальною чеснотою, пов'язаною із самоконтролем, самоорганізацією і розумною поведінкою: *Nemo sapiens, nisi patiens.* Латинські паремії репрезентують також зв'язок концептів інтелектуальної сфери з поведінковим соціокультурним етичним концептом СКРОМНІСТЬ. На думку римлян, розумну людину повинна прикрашати скромність: *Quo quisque sapientior est, eo solet esse modestior; Ut quisque est doctissimus, ita est modestissimus.*

У результаті аналізу корпусу латинських паремій виявлено усвідомлення римлянами прагматичної користі розуму. Розум – це надійна духовна зброя, яка дозволяє легше жити: *Exigua fortuna intervenit sapienti; Qui sapientiam vult, patientiam habeat primam.* Римляни тісно пов'язували ментальні концепти з психічною стійкістю, здатністю

людини долати непередбачувані життєві випробування: *Sapienti non nocetur a paupertate, non a dolore, non ab allis tempestatibus vitae; Sapientem non adversa demittunt; Nec secunda sapientem eveniunt nec adversa demittunt.*

Розум і мудрість у римській етносвідомості – це наполеглива праця, що викликала асоціативний зв'язок із зоонімом бджола, яка здавна вважалася символом мудрості і працьовитості: *Si sapis, sis apis.* Римляни сприймали розумову працю як джерело розвитку людини і суспільства. Саме тому актуальними для них були твердження: *Nihil sine ratione faciendum est; Sapiens non eget.*

Розумний, на думку римлян, завжди впевнений у власних силах: *Sapiens vires suas novit, scit se esse oneri ferendo.* Для розумної людини не існує труднощів: *Omnia sapientibus facilia.* Розумний сам є творцем і господарем своєї долі: *Sapiens ipse fingit fortunam sibi; Exigua fortuna intervenit sapienti.* Розумна людина повинна розуміти свій шлях, своє призначення в житті: *Sapientia callidi est intellegere viam suam.* Концепт РОЗУМ – це не тільки індивідуальна якість людини, а й результат колективної праці, оскільки ніхто одним не буває досить мудрим: *Nemo solus satis sapit.*

Латинські паремії репрезентують зв'язок концептів інтелектуальної сфери з концептом СИЛА. Частина афористичних висловів експлікує думку про перевагу розуму над силою, оскільки розумна людина життєві перипетії та труднощі долає не силою, а розумом: *Sapientia gubernator navis; Homo frugi omnia recte facit; Sapiens dominabitur astris; Ratione non vi, vincenda adulescentia est; Sapiens contra omnes arma fert cum cogitate; Ingenium superat vires; Ars compensabit, quod vis tibi magna negabit; Longe antecellit viribus solertia.* Лише вміло застосовуючи знання, можна подолати силу: *Scientia potentia est; Ipsa scientia potestas est.* Зустрічаємо також паремії, в яких домінує думка про перевагу сили над розумом: *Ratio contra vim parum valet; Non prodest ratio, ubi vis imperat.*

Розумна людина в ціннісній картині світу античного народу – це вільна людина, яка нічого не робить усупереч свої волі: *Sapientem nihil facit invitum, nihil dolens, nihil coactus; Soli sapienti contigit, ut nihil faciat invitum.*

Для римського суспільства актуальною семантичною ознакою ментальних концептів є компонент «мова як засіб виявлення розумових здібностей людини», оскільки словниковий запас людини, вміння формулювати і висловлювати думку є яскравим засобом репрезентації рівня інтелектуального розвитку особистості: *Qualis*

vir, talis oratio; Quale ingenium, talis oratio; Viri nota ore proprio dignoscitur; Qualis ipse homo esset, talem eius esse orationem; Qualis homo, talis orator; Qualia verba viri, talis et ipse vir est. Розум і мова – це дві ланки, які зв'язують увесь людський рід: *Universi generis humani vinculum est ratio et oratio.* Мудра людина є небагатослівною, вмє коротко і влучно висловити свою думку, ніколи не вихваляється, говорить лише тоді, коли потрібно: *Sapientem paucis verbis innotescit; Sapiens paucis utitur verbis, stultus autem multis fatuatur; Sapiens parvus sermonis est, nihil iactat.* Часто в етносвідомості римлян ознакою мудрості і розуму виступає мовчання, адже завжди краще є розумно мовчати, ніж нерозумно говорити: *Melius est prudenter tacere, quam inaniter loqui; Sapiens est, qui tacere novit; Si tacuisses, philosophus mansisses; Sile et philosophus esto; Stultitiam dissimulare non potes, nisi taciturnitate; Stultus quoque si tacuerit, sapiens reputabitur; Stultus tacebit: pro sapiente habebitur; Dum tacet insipiens, sapiens tantisper habetur; Est tacens qui invenitur sapiens.* Окрім того, мовчання вважали свідченням відсутності дурості: *Stultus quoque, si tacuerit, sapiens reputabitur; Taciturnitas stulto homini pro sapientia est.* Розумна людина завжди думає про те, що говорить. Численні прислів'я підкреслюють важливість не стільки розмов, як вміння думати й аналізувати, вчать тому, що потрібно говорити тоді, коли ти впевнений, що це буде доречно в даній ситуації: *Sapientem, ut loquatur, multa prius considerat, quid dicat, aut cui dicat, quo in loco et tempore; Loqui et non cogitare est iaculare et non collimare; Fac ne lingua tibi mentem praecurrat.* Мислення людини, на думку римлян, повинно відповідати словам: *Mens nostra concordet voci nostrae.*

Розум та інтелект людини пов'язаний з оточенням, яке формує мислення та особистість індивіда. Спілкування з освіченими і розумними дозволяє людині розвиватися і вдосконалюватися: *Sapientem tyranni sapientum consuetudine; Commercio sapientum princeps sapit; Sapientes tyranni, sapientum congressu.*

У результаті аналізу паремійної спадщини виявлено тісний взаємозв'язок концептів інтелектуальної сфери з концептом ЗОВНІШНІСТЬ. Так, наприклад, окремі афористичні одиниці репрезентують перевагу розуму над одягом і зовнішнім виглядом: *Non vestimentum virum ornat, sed vir vestimentum; In vestimentis non est sapientia mentis; Mentem hominis spectato, non frontem; Saepe est etiam sub pallido sordido sapientia; Ingenium ingens inculto latet hoc sub corpore; Saepe summa ingenia in occulto latent.* У той же час зустрічаємо

прислів'я, в яких утверджується перевага зовнішнього вигляду над розумом, оскільки не завжди людина мала можливість продемонструвати свої розумові здібності, а зовнішній вигляд і одяг – це те, що часто відображає сутність та внутрішній світ людини: *Vestis virum facit*. У колективній свідомості римлян краса і розум були несумісними поняттями: *Raras fecit mixturas cun sapientia forma*. У культурі європейських народів жінка з довгим волоссям вважалася мудрою і доброю берегинею домашнього вогнища, еталоном краси. Проте в римській паремійній спадщині знаходимо негативне ставлення до розумових здібностей жінок. Римляни вважали довге жіноче волосся свідченням недостатності розуму: *Certum est longos esse crines, sed breves sensus mulieribus*. Побутувала також думка про вищу цінність краси над розумом, що пояснювалося любов'ю римлян до розкоші і краси: *Ornata forma mente praeclara eminet*. У той же час зустрічаємо думку про те, що вершиною досконалості вважали поєднання в людині краси і розуму: *Ingenio facies conciliante placet*.

Уже в давні часи люди пізнавали навколишній світ за допомогою частин тіла, оскільки соматизми мають не тільки буквальне значення, а й несуть символічне навантаження. Синонімом інтелектуально розвиненої людини, інструментом мисленнєвої діяльності, втіленням розуму і мудрості слугував в античній свідомості соматизм *caput* (голова): *Quot capita, tot sententiae; Quot capita, tot sensus; Ubi multa capita, ibi multum consilium*. Репрезентантом мудрості і розуму людини були й очі, які римляни сприймали не тільки як орган зору, за допомогою якого людина бачить і пізнає довкілля, а й основою для розуміння її розумових здібностей: *Mens ac voluntas ex oculis saepe dignoscitur; Sapientia hominis lucet in vultu eius*. У давніх народів борода вважалася символом мудрості, досвіду, знаком приналежності до певної філософської школи. Проте в латинських пареміях знаходимо думку про те, що не всі люди з віком стають мудрими і розумними, а борода не завжди є свідченням інтелекту і розуму, оскільки розумові здібності залежать не стільки від прожитих років, скільки від того, чи вдосконалює людина свої знання і вміння: *Barba non facit philosophum; Barba crescit, caput nescit*.

У результаті аналізу паремійної спадщини виявлено, що концепт *РОЗУМ* корелює з концептом *ВІК*. Юність давні римляни сприймали як пору відсутності досвіду і знань, а зрілість і старість вважали синонімами розуму, мудрості, розсудливості, життєвого досвіду: *Seni desunt vires, iuveni scientiae*. У численних пареміях

домінує думка, що мудрість приходить з роками. Упродовж життя людина потрапляє в різні ситуації, долає труднощі і таким чином здобуває життєвий досвід і мудрість: *Quos senior loquitur, omnes consilium putant; Mens enim et ratio et consilium in senibus est; Auctoritates maiorum non sunt contemnendae*. В окремих пареміях виявлено пейоративну конотацію субконцепту *СТАРИСТЬ*. Часто людина похилого віку, на думку римлян, характеризується не тільки згасанням фізичних сил, але й послабленням розумових здібностей, нездатністю до навчання: *Nam quod in iuventute non discitur, in matura aetate nescitur; Turpis et ridicula res est elementarius senex: iuveni parandum est, seni utendum est*.

Окремі латинські афоризми репрезентують зв'язок концептів інтелектуальної сфери з концептами емотивної сфери. Розумна людина вмів опанувати почуття образи: *Sapiens locum dat requiescendi iniuriae*, злості: *Sapientiam autem non vincit militia*, гордості: *Sapiens animus nunquam turgescit*. Розум і гнів римляни вважали несумісними поняттями, оскільки емоція гніву не дозволяє людині пізнати правду, затьмарює розум: *Impedit ira animum, ne possit cernere verum; Furor iraque mentem praecipitat; Ne velox sis ad irascendum quia ira in sinu stulti requiescat*. Розумні люди не повинні відчувати заздрість щодо добробуту, успіхів, матеріальної чи духовної переваги інших людей: *Licet sapere sine pompa, sine invidia*, для них невластиве почуття презирства і зневаги до інших людей: *Sapiens animus numquam tumet*. Розум спонукав римлян до терпимості: *Ratio patientiam suadet, ira vindictam*. Таким чином, в колективній свідомості римлян превалювала думка про перевагу розуму над почуттями, що, на думку О. Дзюбенко, є цілком умотивованим, адже римське суспільство було прагматичним у своїй сутності, базувалося на раціональності, дотриманні норм, законів і порядку: *Ratione vivendum est, non affectu* [3, 264].

Збірки латинських паремій фіксують афористичні вислови, які відображають негативний вплив алкоголю на розумові здібності людини: *Sapientia vino obumbratur; Cum vinum intrat, exit sapientia; Insanire facit sapientes copia vini; Vino intranet, foras subito sapientia vadit; Arcanum demens detegit ebrietas*.

Висновки. Ментальні концепти – це складна структура, наділена низкою релевантних вітальних, антропоморфних, предметних, вікових ознак. Латинські паремії репрезентують уявлення давніх римлян про розум як абсолютну і беззаперечну цінність, позитивну якість, пода-

ровану людству вищими силами. Розумові здібності не залежать від матеріального добробуту, їх неможливо купити за гроші. Розум сприймається як набута здатність людини. Бути розумним – це здатність людини перемагати світ знаннями. Силу розуму цінували вище фізичної сили. Розумна людина в римській етносвідомості – це цілеспрямована людина, яка завжди знайде вихід зі складної ситуації. Розум – це здатність мислити, знаходити нестандартні рішення життєвих проблем, аналізувати і передбачати наслідки своїх вчинків і дій. Визначальною рисою розумної людини в римській спільноті вважалася скромність у поведінці і зовнішньому вигляді,

терпіння, толерантність. Важливими семантичними ознаками концептів інтелектуальної сфери в римській лінгвокультурі є компоненти: мова як засіб репрезентації інтелектуальних здібностей людини, гнучкість мислення, здатність передбачати події, вміння визнавати і вчитися на помилках, перебувати в гармонії із собою, контролювати емоції. Латинська паремійна спадщина репрезентує зв'язок ментальних концептів з концептами *ЗНАННЯ, НАВЧАННЯ, БАГАТСТВО, ВІК, ЗОВНІШНІСТЬ, ЕМОЦІЇ*. Перспективу майбутніх розвідок вбачаємо в контрастивному аналізі ментальних концептів на матеріалі латинської та української мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Билиця У. Я. Об'єктивація інтелектуальних якостей людини одиницями компаративної фразеології в англійській картині світу. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 3. Том 1. С. 85–91.
2. Боднар І. М. Фразеологізми на позначення інтелектуальних здібностей людини (на матеріалі англійської та української мов). *Наукові записки. Серія: Філологічна: зб. наук. праць*. Вінницьк. держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2009. Вип. 11. С. 259–251.
3. Дзюбенко О. Концепт «Розум» у римській та українській лінгвокультурах (паремійний вимір). *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]*. Серія : Філологія (мовознавство). 2013. Вип. 17. С. 261–266.
4. Калько В. Репрезентація рівня інтелектуального розвитку людини в українських пареміях. Функціональна семантика лексичних і граматичних одиниць. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Лінгвістика"*. Херсон, 2009. Випуск X. С. 187–192.
5. Ключник Т. О. Репрезентація концепту РОЗУМ у паремійному фонді української мови. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 14. Том 2. С. 45–49.
6. Ковальська Н. Паремії як засіб відображення когнітивних процесів. *Вісник Львівського університету. Серія Філологія*. 2004. Вип. 34. Ч.1. С. 412–418.
7. Корж Н.Г. Из скарбниці античної мудрості. К.: Вища школа, 1994. 350 с.
8. Лазер-Паньків О. В. Особливості лексичної репрезентації концепту ΣΟΦΟΣ у давньогрецькій мові. *Studia Linguistica*. 2014. Вип. 8. С. 36–42.
9. Латинська фразеологія : Словник-довідник / авт.-укл. П. І. Осипов. К : Академвидав, 2009. 344 с.
10. Письменна Ю.О. Образ «розумного» в контексті морально-ціннісної концептуалізації світу різномовними етносами. *Studia Linguistica*. 2009. Вип. 3. С. 263–267.
11. Шовковий В. М. Концепти інтелектуальної сфери людини у давньогрецькій мові. *Studia Linguistica*. 2012. Вип. 6. Ч. I. С. 332–337.
12. Цимбалюк Ю. В. Латинські прислів'я та приказки. К. : Вища школа, 1990. 438 с.
13. Dicionário de Expressões e Frases Latinas. Compilando por Henerik Kocher. URL: https://hkocher.info/minha_pagina/dicionario/0dicionario.htm (дата звернення: 13.02.2023)

ЛАТИНСЬКІ НАЗВИ СПЕЦИФІЧНИХ ФОБІЙ

LATIN NAMES OF SPECIFIC PHOBIAS

Савчук Г.О.,

orcid.org/0000-0003-2808-718X

викладачка кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

Сучасна людина у своєму житті дедалі більше зустрічається з різними страхами не тільки будучи психологом чи психіатром, але й на побутовому, не професійному рівні. З розвитком людства, з'являються нові ірраціональні страхи. Тому важливим є питання творення та походження назв-фобій. У статті проаналізовано структуру та способи творення термінів-номінантів специфічних фобій на матеріалі латинської мови. Специфічні або ж ізольовані фобії ми розглядаємо як страх перед конкретним об'єктом. На основі досліджуваного матеріалу було виокремлено чотири підвиди специфічних фобій (страх природного середовища (боязнь води, блискавок тощо); побоювання тварин; медичні побоювання (боязнь ін'єкцій, хворіб); ситуативні (страх мостів, керування автомобілем, страх покидати будинок), у межах кожного підвиду виділено окремі лексико-семантичні групи (далі ЛСГ). В результаті дослідження було з'ясовано, що латинські назви фобій складаються з кінцевого терміноелемента -phobia і назви подразника, яка як правило також є іменником, прикметником, а в окремих випадках і дієсловом грецького походження. Однак це правило подекуди порушується і у функції назви подразника виступає слово латинського чи іншомовного походження. Ми прийшли до висновку, що для ряду фобій характерними є два варіанти назви, зумовлені різним походженням (переважно латинським та грецьким), але ці назви мають однакове значення і можуть вживатись як синоніми. Деякі терміни мають дві назви через різні варіанти транслітерації одного і того ж грецького кореня у латинській мові. Безумовно, переважають грецькі словотворчі елементи, друге місце за частотою вживання посідають латинські терміноелементи також було зафіксовано назву англійського походження, французького та термін з назвою подразника, запозиченою з німецької мови. Було з'ясовано, що назви фобій мотивовані причинами їхнього виникнення або словами близькими за значенням.

Ключові слова: специфічні фобії, латинська клінічна термінологія, кінцевий терміноелемент.

A modern person in his life is increasingly faced with various fears, not only as a psychologist or psychiatrist, but also at the everyday, non-professional level. With the development of humanity, new irrational fears appear. Therefore, the issue of creation and origin of name-phobias is important. The article analyzes the structure and methods of creating nominee terms of specific phobias based on the material of the Latin language. We consider specific or isolated phobias as fear of a specific object. Based on the studied material, four subtypes of specific phobias were distinguished (fear of the natural environment (fear of water, lightning, etc.); fear of animals; medical fears (fear of injections, diseases); situational (fear of bridges, driving a car, fear of leaving the house), in within each subspecies, separate lexical-semantic groups (hereinafter LSG) were distinguished. As a result of the study, it was found that the Latin names of phobias consist of the final term element -phobia and the name of the stimulus, which, as a rule, is also a noun, an adjective, and in some cases by a verb of Greek origin. However, this rule is violated in some places and a word of Latin or foreign origin acts as the function of the name of the stimulus. We came to the conclusion that a number of phobias are characterized by two variants of the name due to different origins (mainly Latin and Greek), but these names have the same meaning and can be used as synonyms. Some terms have two names due to different transliterations of one of the same Greek root in Latin. Undoubtedly, Greek word-forming elements predominate, the second place in terms of frequency of use is occupied by Latin term elements, also a name of English-language origin, a French-language one, and a term with the name of an irritant borrowed from the German language were recorded. It was found that the names of phobias are motivated by the reasons for their occurrence or words close in meaning.

Key words: specific phobias, Latin clinical terminology, final term element.

Постановка проблеми. Сучасна людина у своєму житті дедалі більше зустрічається з різними страхами не тільки будучи психологом чи психіатром, але й на побутовому, не професійному рівні. З розвитком людства, з'являються нові ірраціональні страхи. Тому важливим є питання творення та походження назв-фобій. **Мета** нашого дослідження полягає у комплексному аналізі особливостей та механізмів використання грецьких та латинських словотворчих елементів у назвах фобій.

Зазвичай фобію розглядають як нав'язливі неадекватні переживання страхів конкретного

змісту, що виникають в певних умовах і супроводжуються вегетативними порушеннями (прискорене серцебиття, підвищена пітливість).

Аналіз останніх досліджень. Г. Бенеш визнає фобію як ірраціональну реакцію страху, під час якої виникають одні й ті ж самі ознаки: паніка, виділення поту, нудота, відчуття слабкості, заціпеніння при спробі втекти. Особи, які мають фобії, часто розуміють необґрунтованість своїх страхів, однак не можуть їх позбутись [1, с. 237].

Фобія (від дав.-гр. φόβος – страх, хворобливий страх) – ірраціональний, інтенсивний і постій-

ний страх, виникаючий від певних ситуацій, дій, речей, тварин або людей. Основним симптомом цього розладу є надмірне і необгрунтоване бажання уникнути подразника, що відлякує.

Латинські назви фобій складаються з кінцевого терміноелемента *-phobia* і назви подразника, яка як правило також є іменником, прикметником, а в окремих випадках – і числівником грецького походження. Однак це правило подекуди порушується і у функції назви подразника виступає слово латинського чи іншомовного походження. На сьогоднішній день відомо близько 530 назв фобій [6].

А. Ребер вважає, що для етимологічної точності важливо при позначенні певної фобії використовувати грецький корінь, однак зазначена точність не завжди витримується і тому список фобій має не лише грецькі корені [3, с. 554].

За деякими класифікаціями фобії поділяються на прості і соціальні. Наприклад, М. Мовчан зазначає, що проста фобія – це специфічний страх одного об'єкта чи явища. Соціальна ж фобія – стійкий страх перед певними соціальними ситуаціями в яких індивід може стати об'єктом пильної уваги інших [4, с. 121].

Більш детальною і традиційною є класифікація DSM (Diagnostic and Statistical Manual of mental disorders – посібник з діагностики і статистики, довідники, розроблені Американською психіатричною асоціацією), згідно з якою виділяють три основні види фобій: 1) соціальні фобії – страх соціальних ситуацій; 2) агорафобія – страх відкритого простору й натовпу, страх опинитись у пастці чи у неминучій ситуації; 3) специфічні (ізолювані) фобії – страх перед конкретним об'єктом. Останній вид має свої підвиди: страх природнього середовища (боязнь води, блискавок тощо); побоювання тварин; медичні побоювання (боязнь крові, ін'єкцій, лікарні, хворіб); ситуативні (страх мостів, керування автомобілем, страх покидати будинок тощо). Зокрема, такий поділ фобій на види знаходимо і у праці С. Вуда [4].

Виклад основного матеріалу. Далі послідовно розглянемо механізми утворення, етимологію та продуктивність термінів-назв чотирьох підвидів специфічних фобій у латинській мові. Розпочнемо зі страху природнього середовища, у межах якого можна виділити наступні лексико-семантичні групи: 1) страх водного середовища; 2) боязнь світла, або його відсутності; 3) боязнь природніх явищ.

Центральним у групі термінів, що позначають страх водного середовища є терміни *Hydrophobia* (від дав.-гр. τὸ ὕδωρ – вода) та *Aquaphobia* (від лат. aqua – вода) – водобоязнь, також

сюди належать терміни, що називають страхи перед водоймами: *Potamophobia* (від дав.-гр. ὁ ποταμός – річка) – боязнь рік; *Thalassophobia* (від гр. ἡ θάλασσα – море) – боязнь моря, *Limnophobia* (від дав.-гр. ἡ λίμνη – озеро) – боязнь озер.

До другої ЛСГ ми відносимо синонімічні терміни *Achluophobia* (від дав.-гр. ἡ ἀχλὺς – морок, темрява), *Scotophobia* (від дав.-гр. ὁ σκότος – темрява), *Lygophobia* (від дав.-гр. ἡ λύγη – темрява) – страх темряви; *Noctiphobia* (від лат. пох – ніч) і *Nyctophobia* (від дав.-гр. ἡ νύξ – ніч) – боязнь темряви і антонімічні до них терміни: *Phengophobia* (від дав.-гр. τὸ φέγγος – світло) – страх денного світла та *Heliophobia* – (від дав.-гр. ὁ ἥλιος – сонце) – боязнь сонячного світла.

Третя ЛСГ є найчисельнішою, вона об'єднує терміни, що позначають страхи перед різними природніми явищами: *Purophobia* (від дав.-гр. τὸ πῦρ – вогонь) – патологічна боязнь вогню; *Bronthophobia* (від дав.-гр. ἡ βροντή – грім) – боязнь грози; *Psychrophobia* (від дав.-гр. ἡ ψυχρία – холод) – боязнь холоду; *Nephophobia* (від дав.-гр. τὸ νέφος – хмара) – боязнь хмар; *Nebulaphobia* (від лат. nebula, ae f – туман) і *Homichlophobia* (від дав.-гр. ἡ ομίχλη – туман) – боязнь туману; *Lilapsophobia* (від дав.-гр. ἡ λαίλαψ – вихор) – боязнь торнадо; *Anemophobia* (від дав.-гр. ὁ ἄνεμος – вітер) – боязнь вітру; *Ombrophobia* (від дав.-гр. ὁ ὄμβρος – дощ) – боязнь дощу; *Chionophobia* (від дав.-гр. ἡ χιών – сніг) – боязнь снігу.

Отже, в межах першого підтипу нами було проаналізовано 23 терміни, що позначають страхи, спровоковані природнім середовищем. Найпродуктивнішою є ЛСГ на позначення страхів перед різними природніми явищами (11 термінів). Найчисельніший синонімічний ряд подібуємо для номінації страху, спровокованого темрявою (п'ять термінів).

Перейдемо до розгляду назв фобій, які позначають побоювання тварин. Першу ЛСГ утворюють назви ірраціонального страху перед різними видами комах, центральним є термін *Insectophobia* (від лат. insecta, ogum n – комаха) і синонімічний до нього клінічний термін *Entomophobia* (ентомофобія) з іменником-назвою подразника грецького походження (від дав.-гр. τὸ ἔντομον – комаха). Наступну синонімічну пару утворюють назви патологічної боязні бджіл: *Melissophobia* (від дав.-гр. ἡ μέλισσα – бджола) та *Apiophobia* (від лат. apis, is f – бджола). Також до цієї ЛСГ відносимо терміни *Murmesophobia* (від дав.-гр. ὁ μύρμηξ – комаха), що позначає боязнь комах; *Sphexophobia* (від дав.-гр. ὁ σφήξ – оса) – боязнь ос; *Ascarophobia* (від лат. ascarus – кліщ) – боязнь дрібних комах і кліщів; *Arachnophobia*

(від дав.-гр. ἡ ἀράχνη – *павук*) – *боязнь павуків*; Katsaridaphobia (від дав.-гр. катσαρίδα, n – *тарган*) – *патологічна боязнь тарганів*; Isopterophobia (від дав.-гр. ἴσος – *рівний* та πτερόν τό – *крило*) – *боязнь термітів*; Phthiriophobia (від дав.-гр. ὁ φθειρ, φθειρός – *воша*) або Pediculophobia (від лат. pediculus, i m – *воша*) – *боязнь вошей*; Lepidopterophobia (від дав.-гр. ἡ λεπίς, ίδος – *луска, пластинка* та τό πτερόν – *крило*) – *боязнь метеликів* та Mottephobia (від нім. motte – *міль, нічний метелик*) – *боязнь молі, нічних метеликів*.

Другу ЛСГ утворюють назви фобій, спровокованих різними видами ссавців. Найпоширенішими є терміни-назви ірраціонального страху перед котами: Ailurophobia або Elurophobia (від дав.-гр. αἰλουρος ὁ і ἡ – *кіт, кішка*), Felinophobia (від англ. feline – *тварина з родини котів*), Gatorphobia (від гр. η γάτα – *кішка*). До цієї ЛСГ також належать терміни: Cynophobia (від дав.-гр. κύων, κύνός ὁ і ἡ – *собака*), Equinophobia (від лат. equines (від equus) – *кінний*) та Hippophobia (від дав.-гр. ὁ ἵππος – *кінь*) – *боязнь коней*; Taurophobia (від лат. taurus, i m – *бик*) – *страх перед биками*; Musophobia (від дав.-гр. ὁ μῦς – *миша*) Muriphobia (від лат. mus, muris), Suriphobia (від франц. souris) – *боязнь мишей*.

До третьої ЛСГ відносимо терміни, що позначають ірраціональний страх, спровокований птахами: Ornithophobia (від дав.-гр. ὁ і ἡ ὄρνις – *птиця*) – *страх птахів*, Alektorophobia (від гр. ἀλεκτρούων, ὄνος ὁ – *півень*) – *нав'язливий страх курей*.

До четвертої ЛСГ відносимо фобії, спровоковані рибою Ichthyophobia (від дав.-гр ὁ ἰχθύς, ύος – *риба*). Також до цієї належать синонімічні терміни Galeophobia (від дав.-гр ὁ γαλέος – *маленька акула*) та Selachophobia (від дав.-гр ὁ σέλαχος – *акула*) – *боязнь акул*.

В межах другого підтипу було проаналізовано 30 термінів. Найчисельнішою є ЛСГ, що об'єднує назви ірраціонального страху перед різними видами комах. Частими є випадки вживання синонімічних пар, які утворені від основи грецького та латинського походження.

Перейдемо до аналізу третього підтипу – медичні побоювання. Центральним є термін Pathophobia (від дав.-гр τό πάθος – *страждання, хвороба*) – *патофобія, боязнь хвороби* та синонімічні терміни латинського походження Nosophobia or Nosemaphobia – *боязнь захворіти*. До цієї ЛСГ ми відносимо терміни: Phthisiophobia (від дав.-гр ἡ φθίσις – *сухоти*) – *боязнь захворіти на сухоти*; Syphilophobia (від дав.-гр ὁ σῦς – *свиня* та φιλέω – *любити*) – *сифілофобія, боязнь зара-*

зитись сифілісом та синонімічний термін латинського походження Luiphobia або Luiphobia (від лат. lues – *заразна хвороба*); Leprophobia або Lepgraphobia (від дав.-гр ἡ λέπρα – *проказа*) – *боязнь прокази*; Scabiophobia (від лат. scabies – *висип*) – *боязнь корості*; Lyssophobia (від дав.-гр ἡ λύσσα – *сказ*) та Cynophobia (від дав.-гр ὁ, ἡ κύων – *собака*) – *боязнь сказу*; Toxiphobia, Toxophobia або Toxicophobia (від дав.-гр τοξικός – *отруйний*) – *боязнь отруєнь* та ін.

Також до цього типу ми відносимо назви страхів перед різними медичними маніпуляціями та процедурами. Найбільш поширеною фобією цього типу є Vaccinophobia (від лат. vacca – *корова*) – *вакцинофобія, вакцинобоязнь*. У медицині вакцина – медичний чи ветеринарний імунобіологічний препарат, призначений для створення імунітету до інфекційних хворіб. Тим не менш, походження цього терміну легко пояснюється тим фактом, що перша вакцина отримала свою назву від слова "vaccinia" (коров'яча віспа) – вірусна хвороба великої рогатої худоби. Англійський лікар Едвард Дженнер вперше застосував на хлопчику Джеймсу Фіппсу вакцину проти натуральної віспи, отриману з бульбашок на руці хворого на коров'ячу віспу у 1796 р. Інші терміни цього типу: Tрупanophobia (від дав.-гр τρυπάω – *проколювати*) – *боязнь ін'єкцій*; Tomophobia (від дав.-гр τέμνω – *різати*) – *боязнь оперативних втручань*.

В межах третього підтипу ми проаналізували 18 термінів, однак цей перелік не є вичерпним, оскільки ця ЛСГ є дуже численною і в даній роботі ми не можемо проаналізувати усі терміни.

Перейдемо до аналізу останнього підтипу – ситуативні страхи, тобто страх різних ситуацій та нещасних випадків. Зокрема, сюди належать такі терміни: Siderodromophobia (від дав.-гр ὁ σίδηρος – *залізо* та ὁ δρόμος – *біг*) – *боязнь їзди залізницею*; Agyrophobia (від дав.-гр γυρός – *кривий, загнутий*) – *боязнь перетинати вулицю*; Naurophobia (від дав.-гр ὁ ἄρπᾶξ – *зłodий*) – *страх бути пограбованим*; Merinthophobia (від дав.-гр ἡ μήρινθος – *нитка, струна*) – *страх бути зв'язаним*; Нурnophobia (від дав.-гр ὁ ὕπνος – *сон*) та Somniphobia (від лат. somnus – *сон*) – *боязнь заснути*; Taphophobia (від дав.-гр ὁ τάφος – *могила*) – *страх бути похованим заживо*; Aтахophobia або Natachophobia (від дав.-гр ἡ ἄωαξα – *віз*) – *страх керувати автомобілем*; Aгоophobia (від дав.-гр ἡ ἀγορά – *площа, ринок*) – *страх покидати будинок*.

В межах четвертого підтипу неможливо виокремити якісь ЛСГ, оскільки терміни-назви ситуативних страхів мають дуже різні значення.

Висновки. В ході дослідження було з'ясовано, що для ряду фобій характерними є два варіанти назви, зумовлені різним походженням (переважно латинським та грецьким), але ці назви мають однакове значення і можуть вживатись як синоніми (Musophobia та Muriphobia, Equinophobia і Hippophobia).

Деякі терміни мають дві назви через різні варіанти транслітерації одного і того ж грецького кореня у латинській мові [9, с. 108–110]: Атахophobia або Намахophobia, Ailurophobia або Elurophobia.

В результаті дослідження було з'ясовано, що латинські назви фобій складаються з кінцевого терміноелемента -phobia і назви подразника, яка як правило також є іменником, прикметником, а в окремих випадках – і дієсловом грецького походження. Безумовно, переважають грецькі словотворчі елементи (зустрічаються втричі частіше), друге місце за частотою вживання посідають латинські терміноелементи також було

зафіксовано назву англомовного походження (Felinophobia), франкомовного (Suriphobia) та термін з назвою подразника, запозиченою з німецької мови (Mottephobia). Наявність коренів німецького та англійського походження, вочевидь, вказують на недавнє формування терміну, наявність коренів французького походження можна пояснити тим, що вони колись були запозичені з латинської мови як основи для виникнення романської групи мов.

Назви фобій мотивовані причинами їхнього виникнення (Arachnophobia, Thalassophobia) або словами близькими за значенням (Kynophobia).

Зважаючи на значну кількість термінів-назв специфічних фобій, а також на наявність великих синонімічних рядів, приходимо до висновку, що ця група термінів є досить актуальною та динамічною у своєму зростанні. З розвитком людства, з'являються нові подразники – причини виникнення фобій, відповідно виникає і потреба у новій номінації ірраціонального страху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бенеш Г. Психологія: dtv-Atlas: Довідник. Київ : Знання-Прес, 2007. 510 с.
2. Arthur S. Reber, Rhianon Allen, Emily S. Reber. The Penguin Dictionary of Psychology : Penguin Reference Library, 2009. 904 p.
3. Мовчан М. Рівні страху і фобія: філософський аналіз. *Філософські обрії*. 2015. № 33. С. 118–124.
4. Wood, Samuel E. & Ellen Green Wood. The World of Psychology: 3rd Edition. Needham Heights: Viacom, 1999.
5. Критерії діагностики і лікування психічних розладів та розладів поведінки у дорослих. Клінічний посібник / за ред. проф. П.В. Волошина, проф. В.М. Пономаренка, проф. О.К. Напреєнка, проф. Н.О. Морути та ін. Харків: Арсис, 2000. 303 с.
6. The phobia list. URL: <http://phobialist.com/index.html>
7. МКХ-10: Клас V. Розлади психіки та поведінки. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
8. N. Terletsky. Давньогрецько-український словник. URL: http://lexikoukr.ho.ua/lumber/dicts_lingvo/Gr-Uk_Zvon.html
9. Савчук Г. О. Еквівалентні синонімічні терміноелементи у функції словотворчих засобів (на матеріалі латинської мови). *Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві*: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції, 21–22 жовтня 2016 р. Херсон : Видавничий дім "Гельветика", 2016. С. 108–110.

РОЗДІЛ 4 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.11

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.22>

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВІВ ГІПЕРО-ГІПОНІМІЧНИХ ВІДНОШЕНЬ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

PECULIARITIES OF HYPER- HYPONYMIC RELATIONS IN THE TERMINOLOGY OF INFORMATION LAW

Мельник П.В.,

orcid.org/0009-0009-0801-3942

*магістр філології, магістр педагогіки вищої школи, народний депутат України,
голова підкомітету з питань координації програм технічної допомоги Європейського Союзу та співпраці з
Євратомом Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України з Європейським Союзом*

Упорядкування й систематизація термінології будь якої галузі знань супроводжується логічними відношеннями як особливим різновидом парадигматичних зв'язків між термінами. Відношення подібності вибудовуються на основі внутрішніх зв'язків між окремими властивостями і якість термінолексем. Така взаємодія між поняттями зазвичай має ієрархічну структуру. На лексико-семантичному рівні мови гіперо-гіпонімічні (родо-видові) відношення входять до числа найважливіших універсальних зв'язків лексичної одиниці вимірювання й мають важливе значення для формування мовної картини світу. Гіпонімія, тобто родові відношення слів, у яких лексична одиниця ширшого плану, значення, змісту (гіперонім) виражає вужче поняття (гіпонім) є одним із основних засобів вираження відношень підпорядкування й співпідпорядкування наукових понять. Лавиноподібне зростання інформації в усіх галузях знань і діяльності сприяє виникненню значної кількості нових понять і їхніх назв. Інтенсивні процеси спеціалізації окремих галузей знань актуалізують вивчення на загальних засадах новітніх термінологічних систем як мовного явища, поглиблення розуміння особливостей системної організації галузевих терміносистем і лексичної системи мови в цілому.

У запропонованій статті здійснено аналіз закономірностей та специфіки гіперо-гіпонімічної організації української термінологічної системи інформаційного права. З'ясовано, що базові синтетичні терміни мають здатність до утворення родо-видових ланцюжків шляхом уточнення спеціальних ознак і властивостей терміна, а це в свою чергу вказує на процес становлення системи гіпо-гіперонімічних відношень як одного з видів парадигматичних зв'язків, сформованих навколо термінів з ядерними поняттями, що засвідчує чітку організацію розгалуженої системи правових понять, її розвиненість та одночасно відкритість, спричинену безперервним розвитком нового напрямку юридичної діяльності в інтегрованому суспільстві.

Ключові слова: термінологія інформаційного права, термінологічна система, гіперонім, гіпонім, гіперо-гіпонімічні відношення.

At the lexical-semantic level of the language, hypero-hyponymic (genus-species) relations are among the most important universal connections of the lexical unit of measurement and are important for the formation of the linguistic picture of the world. Hyponymy, i.e. generic relations of words in which a lexical unit of a broader plan, meaning, content (hyperonym) expresses a narrower concept (hyponym) is one of the main means of expressing relations of subordination and co-subordination of scientific concepts. The avalanche-like growth of information in all fields of knowledge and activity contributes to the emergence of a significant number of new concepts and their names. Intensive processes of specialization of certain fields of knowledge actualize the study on general principles of the latest terminological systems as a linguistic phenomenon, deepening the understanding of the peculiarities of the systemic organization of branch terminological systems and the lexical system of the language as a whole.

The proposed article analyzes the regularities and specifics of the hypero-hyponymic organization of the Ukrainian terminological system of information law. It was found that the basic synthetic terms have the ability to form genera-species chains by clarifying the special features and properties of the term, and this, in turn, indicates the process of formation of a system of hypo-hyperonymic relations as one of the types of paradigmatic connections formed around the terms with nuclear concepts, which proves the clear organization of the extensive system of legal concepts, its development and at the same time openness, caused by the continuous development of a new direction of legal activity in an integrated society.

Key words: terminology of information law, terminological system, hyperonym, hyponym, hypero-hyponymous relations.

Постановка проблеми. Проблемне питання гіпер-гіпонімічних (родо-видових) відношень між термінами залишається актуальним і привер-

тає увагу лінгвістів. Це мовне явище ураховується як при складанні термінологічних словників так і в пошукових інформаційних системах, адже

засноване на логіко-семантичному підпорядкуванні й виступає фундаментальним відношенням, яке, структуруючи словниковий склад мови, вибудовує ієрархічну структуру окремих семантичних полів і лексичної системи мови в цілому. Термінологічна складова лексико-фразеологічного рівня мови науки, використовувана в професійній діяльності, доволі численна. Пояснення до цього знаходимо у відображенні в терміні прагнення людини раціоналізувати та оптимізувати як писемне, так і усне спілкування. На лексико-семантичному рівні мови гіперо-гіпонімічні відношення входять до числа найважливіших універсальних зв'язків лексичної одиниці вимірювання й мають важливе значення для формування мовної картини світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Гіпо-гіперонімічні відношення – одне з найпоширеніших явищ у термінологічних системах, яке уможливорює систематизацію професійних назв. Результати вивчення гіперо-гіпонімічних відношень у сучасному українському термінознавстві зафіксовані в численних наукових роботах. Родо-видові відношення в терміносистемі журналістики досліджувала М. Гонтар [1], у музичній термінології – С. Булик-Верхола [2], у екологічній – С. Овсейчик [3], в економічній – О. Чуешкової [4], у науково-технічній – Т. Михайлова [5], у податковій – О. Чорна [6]. У термінологіях правових галузей знань такий тип відношень описали А. Ляшук – юридична термінологія англійської та української мов [7], Н. Руколянська – термінологія кримінально-процесуального права [8], О. Шпильківська термінологія фінансового права [9], Г. Ус – термінологія сімейного права [10], Є. Ковкіна – криміналістична термінологія [11] та інші.

Постановка завдання. Незаперечним залишається той факт, що для сучасного етапу розвитку науки і техніки характерне лавиноподібне зростання інформації в усіх галузях знань і діяльності, яке сприяє виникненню значної кількості нових понять і, відповідно, їхніх назв. Інтенсивні процеси спеціалізації окремих галузей знань актуалізують вивчення новітніх термінологічних систем на загальних засадах як мовного явища, поглиблення розуміння особливостей системної організації галузевих терміносистем і лексичної системи мови в цілому. *Мета роботи* – дослідження особливостей гіперо-гіпонімічних відношень у термінології інформаційного права.

Виклад основного матеріалу. Систематизація та упорядкування термінології супроводжується логічними відношеннями як особливим різно-

видом парадигматичних зв'язків між термінами. З урахуванням загальних характеристик відношення подібності вибудовуються на основі внутрішніх зв'язків між окремими властивостями і якість термінолексем. Такі відношення між поняттями зазвичай ієрархічні й передбачають, що кожен клас – це вид вищий в ієрархічному ланцюзі рідів відносно розташованих нижче класів. Одним із основних засобів вираження відношень підпорядкування й співпідпорядкування наукових понять називають гіпонімію, тобто, у нашому розумінні, родові відношення слів, у яких лексична одиниця ширшого плану, значення, змісту (гіперонім) виражає вужче поняття (гіпонім). Власне лінгвістичні терміни «гіпонім» і «гіперонім» з'явилися у другій половині ХХ століття й пов'язані з роботами британського лінгвіста, семасіолога Дж. Лайонза, який називав слово з загальним, широким значенням гіперонімом, а слово з приватним, вузьким значенням – гіпонімом [12]. Але варто зазначити, що відношення в плані «загальне – приватне» неодноразово описувалися в наукових розвідках і до Дж. Лайонза.

Гіпонімія базується на логіко-семантичній субординації й трактується як універсальне, фундаментальне парадигматичне відношення, що структурує словниковий склад мови, виступає як «універсальний засіб тематичної ієрархічної організації конкретної терміносистеми» [13, с. 194]. Вивчення й усвідомлення родових відношень між термінами для розкриття змісту терміна в повному обсязі поряд з урахуванням тлумачення того чи іншого терміна в межах певної наукової термінології особливо значущі, адже, як зазначає М. Кочерган, «гіпонімія – це найбільш фундаментальні парадигматичні відношення, за допомогою яких структурується словниковий склад мови. На основі гіпонімії лексичні одиниці об'єднуються в тематичні й лексико-семантичні групи і поля. Саме тому, що панівними в лексикосемантичній системі є родо-видові відношення, превалюючим типом опозицій тут є інклюзивні. Це надає лексико-семантичній системі домінантно-підпорядкованої впорядкованості» [14, с. 269].

У термінології родо-видові відношення й дефініція взаємопов'язані, адже дефініція не лише пояснює значення терміна, а ще й встановлює його, при цьому значення суворо фіксується й формується через взаємовідношення в межах певної системи. Дефініції формуються в процесі наукового пізнання й містять мінімальну інформацію, необхідну для розуміння, сприйняття й розмежування окремих понять. Родо-видові дефініції можуть вибудовуватися для понять

будь-якої категорії, при цьому як родове поняття обов'язково виступає ознака найближчого родового поняття, а здатність формувати різні родо-видові групи від одного родового поняття «дає змогу подати розгорнуту семантичну структуру поняття, представити видові значення, незафіксовані в дефініції» [8, с. 119].

Вибір родової і видової ознак зумовлює класифікація, здійснювана за низкою незалежних ознак, тому видовою відмінністю в дефініції може виступати сполучення ознак. На думку С. Вовчанської, «гіперонімом може бути поняття, схарактеризоване з різних боків, конкретизоване за різними критеріями, гіпоніми групуються не в одне велике родо-видове утворення, а на основі одного гіпероніма утворюються кілька гіперо-гіпонімічних груп на підставі різних розрізнявальних класифікаційних ознак, кожна з яких є підставою поділу родового поняття на видові і слугує об'єднувальним чинником групи» [15, с. 103]. Гіпонімічні відношення в термінології інформаційного права виражені об'єднанням низки гіпонімів навколо загальної лексеми-гіпероніма – стрижневого компонента сполучення, а диференціюються різноплановими атрибутивними компонентами, і чим більше термінів, використаних для конкретизації значення родового поняття, тим ширше значення гіпероніма. Так, наприклад, термін *інформація*, зафіксований у Законі України «Про інформацію» на позначення «документованих або публічно оголошених відомостей про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі» [16] виступає гіперонімом до гіпонімів: *інформація автентифікації*, *інформація виклику*, *інформація вхідна*, *інформація керування*, *інформація обліку*, *інформація про особу*, *інформація про товар*, *інформація про акціонерне товариство*, *науково-технічна інформація*, *конфіденційна інформація*, *правова інформація*, *секретна інформація*, *документна інформація*, *екологічна інформація*, *статистична інформація*, *соціологічна інформація*, *інформація з обмеженим доступом*, *інформація про управління правами*, *інформація довідково-енциклопедичного характеру*, *інформація адресування (n)-протоколу*, *інформація державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування*, *інформація довідково-енциклопедичного характеру*, *інформація з відкритих джерел*, *інформація з внутрішніх джерел*, *інформація з обмеженим доступом*, *інформація із зовнішніх джерел*, *інформація нормативно-довідкова автоматизованої системи*, *інформація обліку*, *інформація про акціонерне товариство*, *інформація*

про діяльність державних органів приватизації, *інформація про особу*, *інформація про систему гарантування вкладів фізичних осіб*, *інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація)* синоніми, *інформація про сумнівні фінансові операції*, *інформація про товар*, *інформація про управління правами*, *інформація звукова*, *зображувальна інформація*, *конфіденційна інформація*, *правова інформація*, *професійна інформація* та інші.

Подані атрибутивні словосполучення виступають гіпонімами родового терміна інформаційного права *інформація*. Значення гіпонімів містять семи, які вказують на характер інформації. Лексеми зазначених термінів пов'язані не тільки семантично, але й формально, бо містять загальний елемент – іменник *інформація*, а прикметники формально виражають значення диференціації сем, виступають на одному рівні як співгіпоніми (*співгіпоніми* – це терміни, які перебувають на одному рівні узагальнення, термінологічні одиниці одного видового ряду).

Так, гіперонім *безпека* у значенні «*стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує*» [17, с. 137]. має такі гіпоніми: *безпека інформації*, *безпека даних автоматизованої системи*, *безпека мережі*, *безпека інформаційної мережі*, *безпека урядового або спеціального зв'язку (системи зв'язку)*, *інформаційна безпека*, *інформаційна*, *безпека телекомунікаційних мереж*, *інформаційно-психологічна безпека*, *поштова безпека*.

Термін-гіперонім *документ* у значенні «*передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носіїві*», зафіксованому в Законі України «Про інформацію», ст. 27 [16], охоплює наступні гіпоніми: *архівний документ*, *безхазяйні документи*, *вторинний документ*, *вхідний документ*, *документ за операцією із застосуванням платіжної картки*, *документи на папері*, *документи на переказ*, *документ на мікроформі*, *документ на ремонт*, *документ національного архівного фонду*, *документ особового походження*, *документ постійного зберігання*, *документ програмний*, *документ програмний експлуатаційний*, *документ тривалого зберігання*, *електронний банківський документ*, *електронний документ*, *ключові документи*, *комерційні документи*, *легалізований документ*, *нормативний документ*, *організаційно-методичні документи*, *організаційно-розпорядчий документ*, *особистий архівний документ*, *особливо цінний документ*, *особовий документ*, *офі-*

ційний документ, охоронний документ, паспортний документ, патентні документи, первинний документ, розпорядчий документ, розрахунковий документ, службовий документ, текстовий документ, унікальний документ.

Термін *запит* у значенні «*документ установленої уповноваженим органом форми, який подається адміністратору і на підставі якого формується довідка з Реєстру документів дозвільного характеру*», зафіксованому в «Тимчасовому порядку формування, ведення та користування реєстром документів дозвільного характеру», затверджений наказом Держкомпідприємництва України від 18.04.2006 р. № 39, п. 1.2 [18] є родовим до видових термінів: *інформаційний запит, запит щодо надання письмової або усної інформації, інформаційний запит щодо надання письмової або усної інформації, біографічний запит*.

Лексема *таємниця* у значенні «*те, що приховується від інших, відоме не всім; секрет; те, що не підлягає розголошенню*» [17, с. 14] виступає гіперонімом до гіпонімів *адвокатська таємниця, банківська таємниця, державна таємниця (секретна інформація) синоніми, аудиторська таємниця, лікарська таємниця, службова таємниця, таємниця заповіту, таємниця усиновлення дитини, таємниця наради суддів*.

У термінології інформаційного права спостерігаємо численні гіпонімічні утворення, а отже, чим більше термінів, що конкретизують значення родового поняття, тим ширше значення гіпероніма.

Виявляємо випадки, коли терміни, утворені від гіпоніма, отримують вужче значення:

захист інформації – захист інформації в інформаційній, телекомунікаційній або інформаційно-телекомунікаційній системі;

захист інформації – технічний захист інформації – технічний захист секретної інформації;

захист інформації – криптографічний захист інформації – криптографічний захист секретної інформації з тимчасовою стійкістю.

У таких відношеннях простежуємо послідовний тип зв'язку, де кожен наступний термін звужує своє значення шляхом спеціалізації з огляду на специфіку поняттєвої бази інформаційного права в цілому.

Здійснення будь-якої наукової класифікації, зокрема й термінології інформаційного права, не можливе без залучення спеціальних лексичних засобів.

Для родо-видових зв'язків досліджуваної термінології характерний багатий арсенал формальних засобів вираження, зокрема використання

прикметників та іменників як лексичних засобів вираження гіперо-гіпонімічних відношень. Аналізування термінологічного матеріалу дало змогу виявити два типи побудови таких відношень. За першим типом закріплені ряди, де гіперонімом виступає термін, виражений іменником, а гіпоніми сформовані видовими конкретизаторами, серед яких:

– прикметник – *мережа – відомча телекомунікаційна мережа; електронна торговельно-інформаційна мережа.*

– іменник – *безпека – безпека даних, безпека мережі, безпека зв'язку (системи зв'язку).*

– терміносполучення – *документація – документація на автоматизовану систему, документація об'єкта контролю, документ – документ страхового фонду, документ постійного зберігання, документ тривалого зберігання.*

У складених термінах-гіпонімах розрізнявальна ознака між одиницями встановлюється долученням означення до центрального компонента. Це відношення з *послідовним типом зв'язку*, коли значення наступного терміна порівняно із попереднім звужується й спеціалізується. Такий тип гіперо-гіпонімічних відносин простежується в структурах з гіперонімом, вираженим терміносполученням, і гіпонімом як доданим до нього прикметником (*криптографічний захист інформації – криптографічний захист інформації з тимчасовою стійкістю; інформаційна діяльність – наукова інформаційна діяльність, міжнародна інформаційна діяльність*) чи іменника (*комерційна таємниця – збирання комерційної таємниці, використання комерційної таємниці*). Означальні конструкції через свою номінативність термінологічніші за додаткові конструкції й особливо значущі для тлумачення термінів.

У структурі термінології інформаційного права простежуємо й *паралельний тип* родо-видового зв'язку, в основі якого лежать класифікаційні відмінності чи категоріальні ознаки, базові у створенні різних видових груп, підпорядкованих одному й тому ж гіпероніму:

– за джерелом інформації: *інформація з відкритих джерел, інформація з внутрішніх джерел, інформація із зовнішніх джерел;*

– за галуззю знання: *правова інформація, екологічна інформація, статистична інформація, соціологічна інформація;*

– за родовим об'єктом: *інформація про фінансові операції, інформація про товар, інформація про управління інформація про акціонерне товариство інформація про особу;*

– за ступенем секретності: *конфіденційна інформація, секретна інформація, інформація з обмеженим доступом*;

– за способом вираження: *інформація звукова, зображувальна інформація*.

Аналізований матеріал показує, що більшість термінів інформаційного права, об'єднаних формально-семантичними гіпонімічними відношеннями, утворені поєднанням гіперонімів з узгодженими й неузгодженими означеннями, вираженими прикметниками чи іменниками. Це дозволяє зробити висновок про те, що в термінології інформаційного права системність зв'язків виявляється не тільки на рівні логіко-понятійного співвіднесення, але й на власне мовному рівні – на рівні лексичних і словотвірних засобів.

Гіперо-гіпонімічні відношення в термінології інформаційного права мають ієрархічну структуру. За кількістю ознак, які супроводжують конкретизацію родового терміна в досліджуваній термінології слідом за О. Польшиковою [19, с. 212] виділяємо групи зі структурним виглядом простого ієрархічного дерева й розгалуженого ієрархічного дерева. Просте ієрархічне дерево має два основні яруси: гіперонімічний та підпорядкований гіпонімічний. Приклад структури родової групи, утвореної терміном *таємниця*, представлено на рис. 1.

Для розгалуженого ієрархічного дерева характерні додаткові елементи – яруси ознак, які займають проміжну позицію між гіперонімічним та гіпонімічним ярусом. Наприклад, родове поняття *документ* уточнене видовими поняттями за окре-

мими ознаками: *форма фіксації інформації й стадія створення*. Тому відповідне ієрархічне дерево між гіперонімічним та гіпонімічним ярусами розділене проміжним ярусом ознак (рис. 2).

Різноступенева семантична організація, яка характеризується тим, що один і той же термін виконує роль і гіпоніма, і гіпероніма термінології інформаційного права не характерна.

Родовидова понятійна система в термінології інформаційного права переважно моноієрархічна й створюється шляхом поділу єдиного початкового поняття вищого підпорядкування з покроковим додаванням індивідуалізованих ознак аж до досягнення потрібного рівня поділу.

Кожне таке поняття має тільки одне безпосереднє підпорядкування. У досліджуваній терміносистемі між терміноодинацями переважно виокремлюємо зв'язок титриступеневого зразка, наприклад:

I ступінь	документ
II ступінь	архівний документ
III ступінь	особистий архівний документ

Аналізуючи гіперонім і гіпонім з огляду на план вираження, традиційно розрізняємо формально-семантичні ряди, де в структурі кожного гіпоніма є гіперонім, і власне семантичні ряди, у яких в плані вираження гіпоніми не містять спільних елементів з гіперонімом. Найчастіше в термінології інформаційного права спостерігаємо наявність формально-семантичного способу зв'язку між родовими й видовими поняттями:

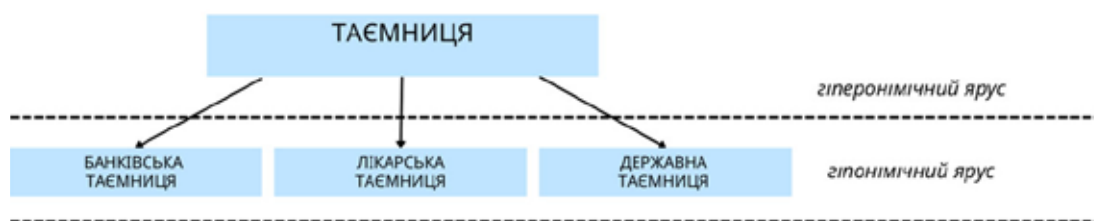

Рис. 1. Приклад простого ієрархічного дерева

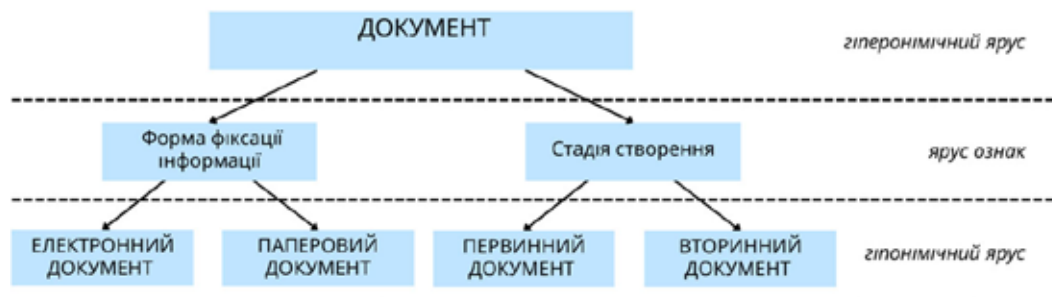

Рис. 2. Приклад розгалуженого ієрархічного дерева

– засоби масової інформації – друковані засоби масової інформації, електронні засоби масової інформації;

– система інформаційної безпеки – система менеджменту інформаційної безпеки, система забезпечення інформаційної безпеки.

Певна частина формально-семантичних відношень формується навколо спільних для термінологій різних суміжних галузей знань гіперонімів, гіпоніми до яких виражені вузькофаховим поняттями. Це засвідчує формально-семантичну гіпонімію як чинник залучення загальногалузевих термінів до формування терміносистеми. Так, наприклад, термін *безпека*, що позначає «стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує. *Безпека інформації (даних) – захищеність інформації (даних) від несанкціонованих дій (випадкових чи навмисних)*» [20, с. 69] у досліджуваній термінології наявний у складі терміносполук і виступає головним. Далі шляхом логічного означення за допомогою фахових понять навколо нього формуються видові поняття: *безпека інформації, безпека даних автоматизованої системи, безпека мережі, безпека інформаційної мережі, безпека урядового або спеціального зв'язку (системи зв'язку), інформаційна безпека, інформаційна безпека телекомунікаційних мереж*.

Семантичний спосіб зв'язків гіперон-гіпонімічних відношень виявляємо при конкретизації переліку ознак гіпероніма, які виражені видовими термінами. Такий тип зв'язків присутній у термі-

нах, залучених до вираження загальнотеоретичних засад інформаційного права, наприклад:

– загрози інформаційній безпеці: *знищення та спотворення даних, отримання доступу до конфіденційних даних, пошкодження пристроїв інформаційні системи, отримання прав на виконання певних дій, отримання доступу до виконання фінансових операцій, отримання повного доступу до управління інформаційною системою;*

– засоби забезпечення інформаційної безпеки: *захист периметра мережі; системи запобігання вторгненням; Web-фільтрація даних; антіспам-системи; антивірусний захист.*

Висновки. У термінології інформаційного права базові синтетичні терміни мають здатність до утворення родо-видових ланцюжків шляхом уточнення спеціальних ознак і властивостей терміна, а це в свою чергу вказує на процес становлення системи гіпо-гіперонімічних відношень як одного з видів парадигматичних зв'язків, сформованих навколо термінів з ядерними поняттями, що засвідчує чітку організацію розгалуженої системи правових понять і її розвиненість та одночасно відкритість, спричинену безперервним розвитком нового напрямку юридичної діяльності в інтегрованому суспільстві. Подальше лінгвістичне вивчення гіпер-гіпонімічних відносин як уможливлення точнішого визначення семантичного наповнення термінологічних систем галузей знань, що перебувають у динамічному розвитку, вбачаємо перспективним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гонтар М. Родо-видові відношення в терміносистемі журналістики. *Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології», 2010. № 675. С. 83–86.
2. Булик-Верхола С. З. Гіперо-гіпонімічні відношення в українській музичній термінології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія, 2015. Вип. 15(1), С. 7–9.
3. Овсейчик С. Формування української екологічної термінології: монографія; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філол. Київ: КІМ, 2017. 167 с.
4. Чуєшкова, О. В. Аналітичні номінації в економічній терміносистемі (структурно-типологічний аспект). (Дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Харків, 2002.
5. Михайлова Т. В. Гіпонімія як лексико-семантична категорія. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди*, 2015. Вип. 41, 57–66.
6. Чорна О. В. Гіперо-гіпонімічні відношення у податковій термінології. *Українська термінологія і сучасність*. Київ, 2009. Вип. XIII, С. 102–106.
7. Ляшук А. М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов. (Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01). Київський національний лінгвістичний університет, Київ, 2007.
8. Руколянська Н. В. Лексика текстів кримінальнопроцесуального права в українській мові. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2013.
9. Шпильківська О. В. Українська термінологія фінансового права. (Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2010.
10. Ус Г. Г. Українська термінологія сімейного права: генеза і структурно-системна організація (Дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2019. 235 с.

11. Ковкіна Є. В. Спеціальна лексика криміналістичної експертизи (генетичний та структурно-семантичний аспекти). (Дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2021. 235 с.
12. Lyons J. Frontmatter. In *Linguistic Semantics: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press. 1995.
13. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство. Львів: Світ, 1994. 216 с.
14. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. Київ: Академія, 2006. 464 с.
15. Вовчанська С. І. Німецька фахова мова маркетингу: структурно-семантичний, лінгвопрагматичний та функціональний аспекти (Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04). Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Ів.-Франківськ, 2014. 223 с.
16. Руколянська Н. Гіперо-гіпонімічні відношення в термінології кримінально-процесуального права. *Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць*. Київ: КНЕУ, 2007. Вип. VII. С. 118–120.
17. Закон України «Про інформацію», ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.03.2023)
18. Словник української мови: в 11 томах. Т. 1. Київ: Наукова думка. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 12.03.2023)
19. Тимчасовий порядок формування, ведення та користування реєстром документів дозвільного характеру, затверджений наказом Держкомпідприємництва України від 18.04.2006 р № 39, п. 1.2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.03.2023)
20. Польщикова О. М. Гіперо-гіпонімічні відношення в українській телекомунікаційній термінології. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 6. С. 209–213.
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII. 1728 с.

УДК 811.161.2'27

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.23>

THE CONCEPT OF "SLANG" AND ITS BASIC CHARACTERISTICS

ПОНЯТТЯ «СЛЕНГ» ТА ЙОГО СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Мірошник С.О.,

orcid.org/0000-0002-4511-5704

старший викладач кафедри іноземних мов і перекладу
Національного авіаційного університету

Статтю присвячено сленгу та його сутнісним характеристикам. Мета статті полягає у визначенні поняття «сленг» та виокремленні його сутнісних характеристик. Встановлено, що сленг використовується у неофіційному стилі мовлення і може відтворюватись словом, фразою або реченням. Зазвичай сленг має високий рівень утворення та зникнення в домінуючій культурі. Проаналізовано низку наукових підходів до визначення поняття «сленг». З'ясовано, що сленг – це неофіційний словник, що складається з нових або довільно змінених слів у поєднанні з дотепними фігурами мовлення. Сленгізми – це виразні, головним чином іронічні, слова, що використовуються для створення нових назв для деяких речей, які є частими теми бесіди. Виокремлено такі характерні риси сленгу: сленг – це лексичне явище; сленг – це лексика, що виникає і використовується перш за все в усному мовленні; сленг характеризується яскраво вираженим фамільярним забарвленням більшості слів і висловлювань; фамільярне емоційне забарвлення багатьох слів і висловів сленгу відрізняється значним різноманіттям відтінків; сленг – це нелітературна мова; сленг – це розмовний варіант професійного мовлення, жаргон; сленг – це групова говірка; сленг – це варіант лексичних норм. Визначено, що до сленгу, як правило, відносять такі розряди слів та словосполучень: слова, які належать до злодійського жаргону; розмовні слова (колоквіалізми); образні слова та вирази; аббревіатури; діалектизми; професіоналізми; випадкові утворення (оказіоналізми); слова, утворені в результаті конверсії; звичайні слова та словосполучення літературної англійської мови, що іноді відносять до сленгу; контекстні значення слів, що виникли в результаті застосування окремих стилістичних прийомів (іронії, парафрази тощо). Доведено, що сутнісні характеристики сленгу поділяються на: загальні, групові, семантичні, формальні та додаткові характеристики.

Ключові слова: сленг, знакова система, мова та суспільство, літературна мова, емоційне забарвлення.

The article is devoted to slang and its basic characteristics. The purpose of the article is to define the essence of the concept of "slang" and distinguish its basic characteristics. It has been established that slang is used in an informal style of speech and can be represented by a word, phrase or sentence. Usually, slang has a high rate of forming and disappearing in the dominant culture. A number of scientific approaches to defining the concept of "slang" have been analyzed. It is understood that slang is an informal dictionary consisting of new or arbitrarily changed words combined with witty figures of speech. Slangisms are expressive, mainly ironic, words used to create new names for some things that are frequent topics of conversation. The following characteristic features of slang are distinguished: slang is a lexical phenomenon; slang is a vocabulary that arises and is used primarily in oral speech; slang is characterized by a pronounced familiar colouring of most words and expressions; the familiar emotional colouring of many slang words and expressions is distinguished by a significant variety of shades; slang is a non-literary language; slang is a colloquial version of professional speech, jargon; slang speech of a group; slang is a version of lexical norms. It has been determined that slang usually includes the following categories of words and phrases: words that belong to thieves' jargon; spoken words (colloquialisms); figurative words and expressions; abbreviations; dialectics; lexical units biased professionally; accidental formations (occasionalisms); words formed as a result of conversion; ordinary words and phrases of the literary English language, which are sometimes classified as slang; contextual meanings of words arising from the use of certain stylistic techniques (irony, paraphrase, etc.). It has been proved that the basic characteristics of slang are split into: general, group, semantic, formal and additional characteristics.

Key words: slang, symbolic system, language and society, literary language, emotional colouring.

Постановка проблеми. Сучасне неформальне мовлення щодня збагачується за рахунок нових слів, що відображають особливості соціально-політичного життя суспільства та розвитку усіх його галузей. Саме неофіційний стиль мовлення досить часто наповнений сленгом. Сленг, як правило, використовується у неофіційному стилі мовлення і може відтворюватись словом, фразою або реченням. Зазвичай сленг має високий рівень утворення та зникнення в домінуючій культурі. Дуже часто надмірне використання окремого популярного сленгізму призводить до втрати його популярності, а іноді й до швидкого забуття. Необхідність дослідження зумовлена відсутністю комплексного аналізу сутнісних характеристик сучасного сленгу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сленгу присвячена велика кількість фундаментальних наукових робіт, які вже стали класичними. Науковці В. Балабін [1], О. Гасюк [2], Дж. Фішман [3], Т. Торн [4] та ін. присвятили значну кількість праць сленгу та особливостям його вжитку. Проте, проблемі визначення сутнісних характеристик сучасного сленгу приділялось значно менше уваги з боку українських та зарубіжних лінгвістів.

Постановка завдання. Мета статті – визначити поняття «сленг» та виокремити його сутнісні характеристики.

Виклад основного матеріалу. Призначення мови – слугувати засобом спілкування між людьми. Мова має яскраво виражений соціальний характер, і суспільні функції мови активно впливають на її структуру, тим самим зумовлюючи її розвиток. Разом з тим не можна не враховувати того факту, що мова являє собою специфічну знакову систему з підсистемами і підструктурами, властивості та внутрішні закони функціонування якої не завжди безпосередньо пов'язані з особливостями розвитку суспільства у різні часи.

Проблема взаємодії мови та суспільства не може бути вирішена без вивчення функціонування мови у різних верствах населення і професійних групах, без ретельного дослідження її соціально-діалектної стратифікації, функціонально-стилістичного варіювання. При цьому необхідно розрізняти головні та периферійні ділянки зв'язку розвитку мови із розвитком суспільства і особливості впливу на мову різних соціальних факторів. Якщо структура мови не має прямих і жорстких зв'язків із членуванням соціальної структури суспільства, то функціонування мови і структура мовлення несуть на собі яскраві сліди впливу саме такого членування [3, р. 6]. В такому плані комунікативний статус і мовна сутність сленгу викликає значний практичний та теоретичний інтерес як окремий аспект актуальної проблематики «мова і суспільство». Це достатньо природно, оскільки сленг – це дихання життя, це пласт лексики, що постійно оновлюється, це свідчення еволюції лексичного складу мови. Особливо яскраво це відображено на прикладі американського варіанту англійської мови. Газети, книги, журнали США пронизані сленгізмами. Коли постійно натрапляєш на потік сленгу в періодиці та художній літературі, переконаєшся у необхідності його ретельного дослідження та уважного ставлення до цього складного явища [3, р. 20].

Наукові дебати щодо визначення сленгу тривають протягом двох століть. Автор словника сучасного сленгу Тоні Торн згадує про міжнародний симпозіум з питань сленгу, який проходив у Франції в 1989 році декілька днів і припинив свою роботу так і не ухваливши визначення, яке б задовольнило більшість учасників [4, с. 3]. В англійській лінгвістиці помітним є прагнення об'єднати терміном «сленг» цілу низку різних понять. Термін «сленг» настільки розширив своє значення і використовується для позначення такої

великої кількості різних понять, що виявляється складним провести розподіляючу лінію між тим, що дійсно відноситься до поняття сленгу і що ні. Існує велика кількість різних визначень цього поняття, до яких відносяться наступні: «нецензурна розмовна мова», «мова нижчих прошарків суспільства», «поезія простої людини». Часто згадують відоме визначення американського поета, яке наводить у своїй роботі Ерік Партрідж: «Сленг – це мова, яка зачочує рукава, плює на долоні і береться за роботу» [5, р. 2 – 3]. Однак цей образ не відрізняється достатньою точністю.

Вчені пропонують розуміти під сленгом розмовні слова і висловлювання з грубуватим або жартівливим емоційним забарвленням, неапробовані (неприйнятні) у літературній мові [6]. Сленгізми – це виразні, головним чином іронічні, слова, що використовуються для створення нових назв для деяких речей, які є частими теми бесіди. Більшою мірою сленгізми вважаються трохи вульгарними, цинічними, різкими, і такими, що показують об'єкт мовлення у світлі безцеремонного глузування [6]. Варто зауважити, що яскраво виражений емоційний, оціночний та експресивний характер має особливий, генетично вельми неоднорідний шар лексики й фразеології, що називається сленгом, котрий існує в розмовному мовленні та знаходиться поза межами літературної норми.

Стюарт Б. Флекснер дає таке визначення сленгу: «Сленг являє собою ті слова і вирази, які використовуються різними прошарками народу і які зрозумілі йому, але, на думку більшості, не підходять для «гарного» офіційного використання їх у мові» [7, р. 6].

У словнику лінгвістичних термінів за редакцією Д. Ганича та І. Олійника запропоновано наступне визначення сленгу – це жаргонні слова або вирази, характерні для людей певних професій (моряків, художників) або соціальних прошарків [8, с. 263].

У сучасних англійських словниках сленг ототожнюється з аргом чи жаргоном і вважається нестандартною лексикою.

Словник М. Вебстер подає таке визначення: «Сленг. 1. Мова, що є характерною для визначеної групи: як-то а) аргом; б) жаргон. 2. Неофіційний нестандартний вокабуляр, що, як правило, складається з нових слів, довільно змінених слів, чи дотепних фігур мовлення» [9].

Словник American Heritage констатує: «Сленг. 1. Свого роду мова, що зустрічається переважно у повсякденному мовленні, складається з недовговічних нових слів і фігур

мовлення, які навмисно використовуються замість стандартних термінів для додаткової колоритності, гумору, нешанобливості чи іншого ефекту. 2. Мова, специфічна для певної групи; аргом чи жаргон» [10].

Мабуть, саме завдяки згаданим вище дефініціям деякі сучасні дослідники сленгу також повністю ототожнюють поняття «сленг» і «жаргон» [2, с. 145 – 146].

Таким чином, можна констатувати, що єдиного підходу в лінгвістиці стосовно визначення поняття «сленг» не існує. Погляди лінгвістів щодо питання «сленгу» та його найбільш суттєвих особливостей можна узагальнити та визначити такі характерні риси сленгу:

– Сленг – це лексичне явище.

– Сленг – це лексика, що виникає і використовується перш за все в усному мовленні.

– Сленг характеризується більш або менш яскраво вираженим фамільярним забарвленням більшості слів і висловлювань. Ця властивість сленгу обмежує стилістичні рамки його використання.

– Фамільярне емоційне забарвлення багатьох слів і висловів сленгу відрізняється значним різноманіттям відтінків (жартівливе, іронічне, глузливе, зневажливе, презирливе, грубе і навіть вульгарне).

– Сленг – це нелітературна (інтердіалектна, напівдіалектна, неформальна, субстандартна, професійна) мова.

– Сленг – це розмовний варіант професійного мовлення; жаргон.

– Сленг – це групова говірка.

– Сленг – це варіант лексичних норм.

– Сленг – це нелітературна / субстандартна емоційно забарвлена лексика [11].

Отже, підсумовуючи вищезазначене, вважаємо, що сленг – це неофіційний словник, що складається з нових або довільно змінених слів у поєднанні з дотепними фігурами мовлення. Загалом, сленг – це різновид мовлення. В свою чергу різноманітність мовлення, або мовний різновид, стосується будь-якої помітної форми мовлення, яка використовується мовцем. Мовні ознаки різновиду мовлення відображаються на різних в лексичному, фонологічному, морфологічному чи синтаксичному рівнях мови.

Варто зауважити, що сленг є найпопулярнішим, коли його образність розвиває невідповідність на межі соціальної сатири. Кожен сленгізм має свою історію і причини популярності. Коли умови змінюються, термін може змінити значення, бути прийнятим в стандартну мову

або продовжувати використовуватися як сленг усередині окремої верстви населення [12].

Загалом сучасні лінгвісти відносять до сленгу такі розряди слів та словосполучень:

1. Слова, які належать до злодійського жаргону.
2. Розмовні слова (колоквіалізми).
3. Образні слова та вирази.
4. Аббревіатури.
5. Діалектизми.
6. Професіоналізми.
7. Випадкові утворення (оказіоналізми).
8. Слова, утворені в результаті конверсії.
9. Звичайні слова та словосполучення літературної англійської мови, що іноді відносять до сленгу.

10. Контекстні значення слів, що виникли в результаті застосування окремих стилістичних прийомів (іронії, парафрази тощо).

Враховуючи вищезазначені розряди ознаками сленгу є легковажність, яскравість, ексцентричність, гротескність, новизна та гострота [12].

Відповідно до досліджень С. Кеммер сутнісні характеристики сленгу поділяються на: загальні характеристики, групові характеристики, семантичні характеристики, формальні та додаткові характеристики.

Загальні характеристики, за якими сленг:

- не є частиною стандартної мови;
- підкреслює неформальний стиль;
- поширений в усному мовленні;
- може бути табу.

Групові характеристики, за якими сленг:

- пов'язаний з певними соціальними групами, які не є загальноприйнятими;
- має велику прихильність молоді;
- часто зустрічається в групах, які не сприймаються суспільством або принаймні основним суспільством: злочинці, бідніші верстви населення, етнічні меншини, підлітки та студенти, особливо ті, хто любить порушувати заборони;
- зазвичай використовується як маркер «внутрішньої групи», тобто сленгові терміни позначають членство в групі;
- зазвичай позначає субкультуру.

Семантичні характеристики, за якими сленг:

- часто зустрічається в заборонених семантичних сферах;
- часто яскраво метафоричний;
- часто включає перебільшення;
- часто використовується з негативною комунікативною метою у відношенні до інших людей.

Формальні характеристики, за якими сленг:

- може включати творчі переписи;
- містить редуплікації;
- вживається у формі мовної гри;
- складається з коротких слів.

Додаткові характеристики, за якими сленг:

- дуже схильний до змін у формі, ступені умовності, значенні;
- використовується для привернення уваги до нового продукту в сфері маркетингу;
- може мати регіональний характер і вживатись в окремій місцевості в межах однієї країни [13].

Таким чином, розширений розподіл сутнісних характеристик сленгу допомагає виокремити сленгізми з-поміж інших лексичних одиниць та схарактеризувати їх відповідно до комунікативної ситуації, в якій було вжито той чи інший сленгізм.

Висновки. Отже, сленгізми – це виразні, головним чином іронічні, слова, що використовуються для створення нових назв для деяких речей, які є частими теми бесіди. Вважається, що вживання сленгу можливе під час неофіційного спілкування, проте не завжди сленг має місце в неофіційній комунікації. До сленгу, зазвичай, відносять такі розряди слів та словосполучень: слова, які належать до злодійського жаргону; розмовні слова (колоквіалізми); образні слова та вирази; аббревіатури; діалектизми; професіоналізми; випадкові утворення (оказіоналізми); слова, утворені в результаті конверсії; звичайні слова та словосполучення літературної англійської мови, що іноді відносять до сленгу; контекстні значення слів, що виникли в результаті застосування окремих стилістичних прийомів (іронії, парафрази тощо). Таким чином, сутнісні характеристики сленгу поділяються на: загальні, групові, семантичні, формальні та додаткові характеристики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балабін В. В. Сленг у сучасній лінгвістиці: огляд літератури, присвяченої проблемам сленгу. Київ : Військ. ін-т Київського нац. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка, 2001. 62 с.
2. Гасюк О. Сленг у молодіжному середовищі. *Слово і суспільство* / За ред. О. Д. Пономаріва. К., 2000. Ч. 1. С. 145–146.
3. Fishman J. A. *The Sociology Of Language: An Interdisciplinary Social Science Approach to Language in Society. Basic concepts, theories and problems: alternative approaches*. Berlin, Boston : De Gruyter Mouton, 1971. Vol. 1, pp. 217–404.
4. Thorn T. *Dictionary of Contemporary Slang: dictionary*. London, 2014. 512 p.

5. Partridge E. Slang To-Day and Yesterday. London : Macmillan, 1970. 476 p.
6. Бондаренко К. Л. Лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2007. 17 с.
7. Wentworth H., Flexner S. B. Dictionary of American Slang. New York : Crowell, 1975. 766 p.
8. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
9. Merriam Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (дата звернення: 24.03.2023).
10. The American Heritage Dictionary. URL: <https://ahdictionary.com/> (дата звернення: 20.03.2023).
11. Балабін В.В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу. Київ: Логос, 2002. 315 с.
12. The Characteristics of Slang. URL: <http://eprints.umm.ac.id/46908/3/BAB%20II.pdf> (дата звернення: 25.03.2023).
13. Some Characteristics of Slang. URL: <http://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Words/slang.html> (дата звернення: 24.03.2023).

УДК 37.016:004

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.24>

СПЕЦИФІКА ОСВІТИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ

SPECIFICS OF EDUCATION IN UNITED KINGDOM DURING THE PANDEMIC

Озарчук І.В.,

orcid.org/0000-0002-8722-9160

асистент кафедри іноземних мов

Національного університету водного господарства та природокористування

Чумакова К.О.,

orcid.org/0000-0001-5684-4921

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»

Запорізької обласної ради

Статтю присвячено дослідженню освітніх процесів під час пандемії коронавірусу у Великій Британії. Актуальність дослідження зумовлено необхідністю вивчення зарубіжного досвіду щодо навчання в екстремальних умовах, зокрема під час локдаунів, а у випадку з Україною – під час воєнного стану. Мета статті полягає у виявленні позитивних та негативних результатів впровадження нових підходів у навчанні під час нестандартних умов, у яких може опинитися освіта. Об'єктом дослідження є система освіти Великої Британії, а предметом – підходи у навчанні під час пандемії коронавірусу. У статті проаналізовано британські освітні платформи та дотичні до них сайти з метою виявлення позитивного та негативного досвідів навчання під час пандемії. Встановлено, що Велика Британія здебільшого зберегла освітній процес під час локдаунів, застосовуючи сучасні технології. Було створено максимальні умови для навчання здобувачів освіти з-за кордону. Велика Британія відновила повноцінне викладання в класичному форматі та прийняла іноземних студентів на очну або гібридну форму навчання, а обмеження були спрямовані насамперед на безпеку усіх учасників освітнього процесу.

Водночас з'ясовано, що організація освітнього процесу у вищих навчальних закладах Великої Британії в умовах пандемії засвідчила, що такі предметні галузі, як медицина та деякі технічні й творчі професії, не можуть викладатися в онлайн-форматі. Встановлено, що британські викладачі, крім своїх традиційних обов'язків, виступають у ролі організаторів мультимедійних інформаційних систем. В період пандемії COVID-19 у Великій Британії було створено віртуальний ресурсний центр Oak National Academy, який містить ресурси для викладачів та студентів спеціалізованих закладів. На допомогу викладачам було запропоновано програми для організації дистанційного навчання. Міжнародною асоціацією університетів створено посібник з організації навчання в період закриття університетів, у якому описано й проаналізовано сучасні методи проведення онлайн-навчання, критерії вибору платформ і цифрових інструментів для навчання, наведено кращі практики університетів щодо організації роботи в онлайн-форматі. З'ясовано, що найбільшою проблемою, яку пандемія принесли сектору вищої освіти Великої Британії, стало зниження академічної мобільності та зменшення кількості потенційних іноземних студентів.

Ключові слова: гібридна форма навчання, новітні технології, онлайн-навчання, організація освітнього процесу, очна форма навчання.

The article is devoted to the study of educational processes during the coronavirus pandemic in the United Kingdom. The relevance of the study is due to the need to study foreign experience in teaching in extreme and non-standard conditions, in particular during lockdowns, and in the case of Ukraine, during martial law. The purpose of the article is to identify the positive and negative results of introducing new approaches to teaching in non-standard conditions in which education may find itself. The object of the study is the education system of the UK, and the subject is approaches to teaching during the coronavirus pandemic. The article analyzes British educational platforms and related sites to identify positive and negative learning experiences during the pandemic. It is established that the UK has largely preserved the educational process during lockdowns using modern technologies. Maximum conditions were created for the education of foreign students. The UK resumed full-fledged teaching in the classical format and accepted foreign students for full-time or hybrid education, and the restrictions were aimed primarily at the safety of all participants in the educational process. At the same time, it was established that the organization of the educational process in British higher education institutions during the pandemic showed that such subject areas as medicine and some technical and creative professions cannot be taught online. It was found that British teachers, in addition to their traditional duties, act as organizers of multimedia information systems. During the COVID-19 pandemic, the Oak National Academy virtual resource center, which contains resources for teachers and students of specialized institutions, was created in the UK. Programs for organizing distance learning have been launched to help teachers. The International Association of Universities has created a guide to organizing learning during the period of university closure, which describes and analyzes modern methods of online learning, criteria for selecting platforms and digital learning tools, and best practices of universities in organizing online work. It has been established that the biggest problem that the pandemic has brought to the UK higher education sector has been a decrease in academic mobility and a decline in the number of potential international students.

Key words: hybrid form of education, new technologies, online learning, organization of the educational process, full-time education.

Постановка проблеми. Під час пандемії COVID-19 системи освіти країн світу зазнали безпрецедентних перетворень на всіх рівнях. Вища освіта першою постраждала від пандемії і була змушена вжити обмежувальних заходів. Стрімкі зміни в освітньому секторі та швидкий перехід до нових форм навчання вимагали від керівних органів як системи вищої освіти, так і самих університетів швидкого реагування на якісно нову ситуацію.

Пандемія не лише докорінно змінила методи викладання, а й змусила переглянути підходи до організації освітнього процесу та змінити основи, на яких базується освіта. Технології навчання, які ще вчора вважалися майбутньою формою освіти, також зазнали змін. Пандемія COVID-19 змінила більшість університетів світу: закриття кампусів багатьох європейських університетів навесні 2020 року призвело до швидкого переходу на формати дистанційного навчання та сприяло широкому впровадженню високоякісних освітніх технологій і цифрових можливостей у тисячах університетів.

Більшість європейських університетів почали працювати у форматі змішаного навчання, коли лекції читають онлайн, а семінари проводять очно, але при цьому необхідно дотримуватися заходів безпеки. Однак деякі університети від самого початку пандемії вирішили тимчасово проводити заняття тільки в дистанційному форматі, плануючи пережити весняний локдаун, щоб краще підготуватися до початку нового навчального року. У цьому контексті важливим є вивчення досвіду Великої Британії, яка відома в усьому світі своїми інноваційними освітніми

проектами і вважається європейським флагманом у сфері розроблення та впровадження порталів дистанційної освіти: 2020 року, на початок пандемії, можливості дистанційного навчання пропонували понад 1300 вищих навчальних закладів Великої Британії, більш ніж мільйон студентів із європейських країн навчалися дистанційно у Великій Британії [10; 13].

Аналіз останніх досліджень. Українські дослідники присвячували свої розвідки вивченню досвіду змішаного навчання в іноземних та вітчизняних закладах вищої освіти в педагогічному [2; 3] та психологічному [6] аспектах. Особливості використання засобів дистанційного навчання у сфері вищої освіти в умовах пандемії COVID-19 в Україні було розглянуто В. Шишлюк [7]. Зі свого боку, у дослідженні А. Стрюк проаналізовано теоретико-методичні засади комбінованого навчання системного програмування майбутніх фахівців з програмної інженерії [5]. Проблеми, пов'язані з дистанційним навчанням, цікавили В. Кухаренко [1]. Розвідки В. Старости зосереджені на використанні комп'ютерно орієнтованих засобів дистанційного навчання у вищій школі в умовах карантину 2020 р. в Україні [4]. Попри низку робіт, присвячених вивченню дистанційного навчання під час пандемії, відсутні дослідження цього питання на досвіді Великої Британії, що зумовило вибір теми нашої статті.

Постановка завдання. Події, що відбуваються у сучасному світі, вимагають нових підходів до викладання в закладах освіти. У цьому контексті постає актуальним питання вивчення зарубіжного досвіду з метою покращення навчання

в кризових умовах в Україні. Мета статті полягає у виявленні позитивних та негативних результатів впровадження нових підходів у навчанні під час кризових умов, у яких може опинитися освіта. Об'єктом дослідження є освіта Великої Британії, а предметом – підходи у навчанні під час пандемії коронавірусу.

Виклад основного матеріалу. Навчання у Великій Британії є втіленням мрії для сотень тисяч студентів з усього світу. Ця країна була останньою в Європі, яка запровадила карантин та обмеження для навчальних закладів. Водночас вона намагалася якомога швидше відновити повноцінне викладання в класичному форматі та прийняти іноземних студентів на очну або гібридну форму навчання. Обмеження в Англії, Шотландії, Ірландії та Уельсі були спрямовані насамперед на безпеку здобувачів освіти і викладачів. Водночас було розроблено поетапну програму повернення до навчальних закладів. Першими в кампус повернулися здобувачі вищої освіти спеціальностей, які потребують обов'язкової практичної підготовки. До них належать медицина, стоматологія, ветеринарія, освіта, соціальна робота і робота в поліції [8; 11].

В умовах пандемії дистанційне навчання в університетах Великої Британії базувалося на самостійному навчанні, що ґрунтувалося на взаємодії викладача та здобувача освіти з використанням сучасних інформаційних технологій і наданні студентам необхідного обсягу навчального матеріалу та рекомендацій щодо організації самостійної роботи. Вищі навчальні заклади Великої Британії почали повністю адаптувати процес навчання до наявних умов пандемії й активно впровадили змішані формати навчання *active blended-learning*, повністю адаптуючи його до умов, що склалися. Програми змішаного навчання *blended-learning* – це програми дистанційного навчання з очним елементом. На відміну від традиційних форматів дистанційного навчання, які мають безліч суттєвих недоліків, *blended-learning* має ту перевагу, що за правильного використання воно може досягти тієї ж якості, що й очне навчання. Час навчання та навантаження обираються студентом індивідуально. Більша частина викладання відбувається в онлайн-форматі. Необхідні бібліотечні ресурси у вищих навчальних закладах Великої Британії надавалися студентам за бажанням. Засоби комунікації між викладачами та студентами систематично відстежувалися, аналізувалися та оновлювалися за необхідності.

3 травня 2021 року студенти повернулися в кампус, щоб продовжити навчання в очному або

гібридному форматі. В університеті діяли спеціальні заходи безпеки, спрямовані на зниження ризику захворювань. Крім того, по всій країні тривали кампанії з вакцинації. Студенти та викладачі, незалежно від їхнього громадянства, могли вакцинуватися.

Слід зауважити, що, попри загрозу захворювання, кількість абітурієнтів у 2021–2022 роках значно збільшилася. Це пояснюється тим, що абітурієнти, які відклали зарахування у 2020 році, подали заяви на вступ, а також спрощенням процесу зарахування, що підвищило конкурс більш ніж на 5% [12]. Як і 2020 року, у 2021–2022 роках у Великій Британії було скасовано стандартизовані випускні іспити. Оскільки оцінки виставлялися на основі поточної успішності, то вона стала набагато вищою. Відповідно збільшився набір до вищих навчальних закладів. Однак у провідних університетах, як і раніше, зберігалися дуже суворі вимоги. Під час карантину чи без нього, абітурієнти мали показати відмінні оцінки та підготовку, щоб пройти конкурс. Сам процес вступу не припинявся, він змінився лише за формою, оскільки майже всі процедури та дії здійснювалися в цифровому форматі. Абітурієнтам з-за кордону рекомендувалося звертатися за допомогою до фахового консультанта, щоб процес подачі документів був точним і швидким.

У 2021–2022 роках найпоширенішою формою навчання була гібридна, що поєднує онлайн-заняття з очним відвідуванням деяких занять – як і 2020 року, майже всі заняття відвідувалися дистанційно. Це означає, що час не втрачався і освітній процес не переривався, тому загальна якість освіти не знизилася. Заняття проводили ті самі викладачі, а сама програма курсу залишилася незмінною. У тих випадках, коли практичні заняття або лабораторні роботи є обов'язковими, практикувалася змішана форма навчання. Незалежно від формату, студенти, які впоралися з навантаженням, отримали диплом. Страхи, які багато хто відчував у 2020 році, коли розпочався карантин, не здійснилися. Освітній процес тривав, випускники отримали дипломи, а університети приймали заяви від абітурієнтів і зняли обмеження.

Водночас організація освітнього процесу у вищих навчальних закладах Великої Британії в умовах пандемії засвідчує, що деякі предметні галузі, як-от медицина та деякі технічні й творчі професії, не можуть викладатися в онлайн-форматі. Якість і кількість освітніх ресурсів, необхідних для вивчення певних дисциплін, виявляється

або недостатньою, або надлишковою, якщо здобувачам освіти запропоновано використовувати всі матеріали з відповідного напрямку підготовки, розташовані у відкритому доступі на визнаних освітніх платформах. Крім того, з'ясувалося, що інфраструктура багатьох європейських університетів на цьому етапі не мала достатніх можливостей для організації онлайн-навчання. Така ситуація спричинила низку проблем у системі вищої освіти країни і вимагала превентивних заходів нормативного та організаційного характеру з боку університетів, формуючи виклики і можливості для майбутнього розвитку університетів [13]. До числа заходів, спрямованих на розв'язання перелічених вище проблем, належить випущений Міжнародною асоціацією університетів посібник з організації навчання в період закриття університетів, у якому описано й проаналізовано сучасні методи проведення онлайн-навчання (стратегії *blended-learning*, *flipped classroom*, спільні проекти), критерії вибору платформ і цифрових інструментів для навчання, наведено кращі практики університетів щодо організації роботи в онлайн-форматі [13].

Дедалі більшу роль почала відігравати технологізація вищих навчальних закладів. Найефективнішим підходом для викладачів університетів Великої Британії стала методологія спільних дискусій і групових проєктів, позитивні результати якої були досягнуті завдяки активному використанню в освітньому процесі сучасних технічних засобів і технологій, таких як аудіо- та відеоконференції та інтерактивні дошки [8; 11].

У нових умовах викладачі вищів, крім своїх традиційних обов'язків, виступають у ролі організаторів мультимедійних інформаційних систем. На зміну неможливості прямого спілкування викладача зі студентами приходять інші форми навчання такі, як навчальні вебінари та інші форми інтерактивної взаємодії.

Заслуговує на увагу віртуальний ресурсний центр у Великій Британії Oak National Academy, який було створено в період пандемії COVID-19. У центрі зібрано безкоштовні матеріали, ресурси для викладачів, а також для студентів спеціалізованих закладів, які можуть бути інтегровані з такими платформами, як *Microsoft Teams* і *Google Classroom* [11]. На допомогу викладачам запущено програми для організації дистанційного навчання: *The British Educational Suppliers Association's LendED platform* та *Isaac Physics* [9]. Ситуація у сфері освіти після пандемії вимагала всебічного та систематичного огляду. ЮНЕСКО підготувала звіт про вплив пандемії

на сектор вищої освіти: студентів, викладачів, адміністраторів університетів, самі університети та майбутні стратегії закладів вищої освіти щодо виходу з кризи.

Варто зазначити, що найбільшою проблемою, яку пандемія принесла сектору вищої освіти Великої Британії, є зниження академічної мобільності. Пандемія мала значний вплив на плани потенційних іноземних студентів навчатися за кордоном. Багато з них вирішили відкласти зарахування на закордонні освітні програми до закінчення пандемії. У відповідь на зниження попиту з боку іноземних студентів, зокрема на магістерські програми, університети розробили нові стратегії віртуальної мобільності та почали навчати викладачів роботи з іноземними студентами в цифровому середовищі [9]. Університети Великої Британії оновлюють нові форми взаємодії з партнерами та розробляють плани антикризового управління з партнерськими організаціями. Університети, які тимчасово призупинили свою викладацьку діяльність через неможливість швидко організувати освітні процеси в режимі онлайн, організували онлайн-консультації та самостійні заняття для іноземних студентів [10].

Хоча перехід до дистанційної освіти може бути незвичним і складним для студентів, експерти наголошують, що в глобальному масштабі дистанційна освіта пропонує безліч нових можливостей. Зокрема, можливість отримати першокласну освіту в будь-якій країні світу: такі технології, як *Skype*, *Zoom* і *Teams*, стирають географічні та політичні кордони. Навіть студенти, які були змушені повернутися додому після початку карантину, не відсторонялися від освітнього процесу, а поверталися і продовжували навчання в повному обсязі.

Питання самоорганізації в цьому контексті кардинально не змінилося для навчання у Великій Британії. У минулому університетські програми також були спрямовані на розвиток навичок самоосвіти і включали великий обсяг самостійного навчання. Те, що було незвичним для студентів з України, тут довгий час було нормою. Слід також пам'ятати, що онлайн-програми реалізуються у великих університетах Великої Британії вже кілька років, тому перехід на онлайн-навчання не викликав жодних технічних труднощів. Лише у 2021 році малі та середні університети почали всерйоз займатися цим аспектом. Провідні університети вже просувають онлайн-курси на таких платформах, як *Coursera*, *Futurelearn* і *LinkedIn Learning*, де можна пройти

курси в окремих професорів, а також здобути ступінь бакалавра та магістра [12].

Університети роблять усе можливе, щоб відновити соціальне, спортивне та культурне життя своїх кампусів. Держава здійснює суворий контроль і встановлює чіткі правила для іноземців, які в'їжджають до країни. Пандемія та карантин поставили іноземних здобувачів освіти у дуже складну ситуацію. Варто зазначити, що Велика Британія робить усе можливе, щоб допомогти їм. Університети надають якомога більше ресурсів, можливостей та інформації, щоб іноземні студенти мали змогу отримати знання. Насамперед, звісно, це онлайн-освіта. Студентам надається можливість скласти тести з англійської мови онлайн. Уряд заснував фонд у розмірі 50 мільйонів фунтів стерлінгів для підтримки здобувачів освіти, які постраждали від коронавірусу [11; 12]. Спрощено доступ до медичних послуг для студентів. Розроблено програми дистанційного та гібридного навчання, які за змістом та ефективністю не поступаються очному навчанню. Було змінено імміграційну політику та правила для студентів, а саме: запроваджено новий візовий режим, який спростив процес отримання посвідки на проживання; спрощено процедуру продовження студентських віз; випускникам було продовжено час на проїзд, поки кордони були закриті; відкрито нову програму, що дозволяє випускникам вишів залишатися у Великій Британії протягом двох років після закінчення навчання для пошуку роботи; випускники, які

навчалися онлайн у вищих навчальних закладах Великої Британії, мали змогу подати заяву на отримання дозволу на роботу у цій країні [9].

Вищі навчальні заклади Великої Британії незмінно посідають провідні позиції у світових рейтингах. Чудова академічна та практична підготовка і престиж британського ступеня – чудовий старт для всіх випускників. Згідно з рейтингом The Guardian, у 2021 році найкращими вишами Великої Британії визнано: Оксфордський університет; Університет Сент-Ендрю; Кембриджський університет; Університет Дарема; Лондонську школу економіки [13]. Однак іноземним студентам важко вступити до цих університетів, тому багато хто надає перевагу невеликим університетам, які пропонують таку саму освіту.

Висновок. Загалом, процес навчання у Великій Британії в період пандемії залишався на такому ж високому рівні, як і до неї. Тимчасовий вимушений перехід на онлайн-формати закінчився. Студенти повернулися в кампуси, а першокурсники мають змогу навчатися очно або в гібридних форматах. Велика Британія робить усе можливе, щоб підтримати студентів і надати їм усі можливості для подальшого успішного навчання, пошуку роботи та працевлаштування. Правила, запроваджені під час пандемії, не обов'язково працюють проти людей, вони відкривають нові горизонти для покращення сфери освіти.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні досвіду викладання у закладах вищої освіти під час кризових умов у Німеччині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кухаренко В. М. Перешкоди впровадженню дистанційного навчання. *Дистанційна освіта: реалії та перспективи: матеріали 1-ї всеукраїнської наук.-практ. конф., 12 грудня 2018 р.* Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2018. С. 35–38. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/39602>
2. Осадча К. П., Осадчий В. В. Аналіз досвіду змішаного навчання в іноземних закладах вищої освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми.* 2021. № 60. С. 410–420.
3. Перша Всеукраїнська конференція з проблем змішаної освіти. 2017. URL: <http://kpi.ua/2017-01-27>
4. Староста В. І. Використання комп'ютерно орієнтованих засобів дистанційного навчання у вищій школі (в умовах карантину 2020 р. в Україні). *Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 12–18 травня 2020 р.* Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Запоріжжя, 2020. №3(40)/2020. ISSN 2223-4551. URL: https://drive.google.com/file/d/1DtVaVZ0aZIEBa8f9l8MV2-w0igAkGs_2/view
5. Стрюк А. М. Теоретико-методичні засади комбінованого навчання системного програмування майбутніх фахівців з програмної інженерії: монографія. Теорія та методика електронного навчання. Кривий Ріг, 2015.
6. Христюк О. Л. Особливості переживання стресу під час пандемії COVID-19 у студентів в процесі дистанційного навчання. *Вісник Національного університету оборони України.* 2020. Вип. 2. С. 116–122.
7. Шишлюк В. Р. Особливості використання засобів дистанційного навчання у сфері вищої освіти в умовах пандемії Covid-19 в Україні. *Забезпечення якості вищої освіти: зб. матеріалів II Всеукр. наук.-метод. конф., (Одеса, 08–10 квіт. 2020 р.)* Одеса: ОНАХТ, 2020. С. 478–481.

8. Coronavirus outbreak – deadlines for applications extended: URL: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/news/coronavirus-outbreak-deadlines-applications-extended_en.
9. Education Secretary's statement on Coronavirus (COVID-19): 19 April 2020. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/gavin-williamson-speech-on-covid-19-response>
10. Erasmus+. URL: <https://ec.europa.eu/programmes/erasmusplus/resources/documents/erasmus-programme-guide-2020>
11. Let's keep pupils learning. Oak National academy: URL: <https://www.thenational.academy/>
12. UNESCO, International Commission on the Futures of Education, "Education in a post COVID-19 world: Nine ideas for action", 2020. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373717/PDF/373717eng.pdf.multi>.
13. United Nations, "Policy Brief: The World of Work and COVID-19", June 2020. URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/the_world_of_work_and_covid-19.pdf

РОЗДІЛ 5 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.111:811.161

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.25>

СЛОВОТВОРЧИЙ АСПЕКТ НЕОЛЕКСИКИ ЕПОХИ КОРОНАВІРУСУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКИХ МОВАХ

WORD-FORMING ASPECT OF NEOLEXICS OF THE CORONAVIRUS ERA IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Орел А.С.,

orcid.org/0000-0002-4077-1614

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету*

Піскунов О.В.,

orcid.org/0000-0002-7176-7423

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету*

У роботі проаналізовано питання виникнення нових слів на матеріалі корпусу англійської та української мов, охарактеризовано особливості функціонування та утворення неологізмів. Мета полягає в аналізі особливостей виникнення та функціонування неологізмів, пов'язаних із коронавірусом в англійській мові, у першу чергу, і українській в медійному дискурсі. Основний склад лексики пандемії коронавірусу – нові слова і вирази, що відносяться до непрофесійного медичного дискурсу (просторічно-повсякденної медичної лексики). Лексика пандемії коронавірусу часто має метафоричний характер, властивий лексиці науково-популярного медичного дискурсу. Найбільш частотним способом утворення неологізмів є злиття, що підтверджує ідею про домінуючий на сучасному етапі принцип лінгвістичної економії. Лексичні одиниці, які були неологізмами деякий час назад, починають брати активну участь у словотворенні після асиміляції в мові, що підтверджує дію закону мовних засобів. Для більш прозорої семантики новоутворення використовуються способи словотворення, при яких опорний елемент зазнає найменших змін. Використання «традиційних» методів словотворення (афіксації та словоскладання) для створення абсолютно нових значень відбиває системний характер мови, підтверджений також тим фактом, що елементи, створені за допомогою скорочень різного типу, використовуються як складові елементи слів, утворених іншим способом. Збагачення арсеналу словотворчих засобів відбувається за рахунок появи нових афіксів. Ми не виключаємо того факту, що багато COVID-неологізмів вийдуть із ужитку, як тільки пандемія коронавірусу перестане бути щоденною загрозою для суспільства. Однак, вивчення сучасних неологізмів дозволяє отримати уявлення про основні способи словотворення в мові й виділити найбільш продуктивні з них. Перспективу дослідження «COVID-лексики» ми вбачаємо у вивченні не лише неологізмів, але також у розгляді та аналізі стратегій, тактик і мовних прийомів, що використовуються в «COVID-дискурсі» в цілому.

Ключові слова: неологізм, лексема, словотворчий аспект, контамінація, аббревіація.

The question of the new words formation based on the material of the corpus of English and Ukrainian languages, the features of functioning and forming of neologisms are described in the paper. The goal is to analyze the features of the formation and functioning of neologisms associated with coronavirus in primarily English, and Ukrainian in media discourse. The main vocabulary of the coronavirus pandemic consists of new words and expressions related to non-professional medical discourse (colloquial and everyday medical vocabulary). The vocabulary of the coronavirus pandemic is often metaphorical being typical of the vocabulary of popular science medical discourse. The most frequent method of forming neologisms is fusion, which confirms the idea of the dominant principle of linguistic economy at the present stage. Lexical units used to be neologisms some time ago begin to take an active part in word formation after assimilation in speech to confirm action of the law of language means. To get more transparent semantics of the new words, word formation methods are used, in which the referent undergoes the slightest changes. The use of «traditional» methods of word formation (affixation and word composition) to create completely new meanings confirms the concept of systemic nature of the language. The systemic nature of the language is also confirmed by the fact that elements created using abbreviations of various types are used as composite elements of words formed differently. The stock of word-forming means is enriched with introduction of new affixes. We support the fact that many COVID-neologisms will fall out of use as soon as the coronavirus pandemic ceases to be a daily social threat.

However, the study of modern neologisms allows us to get an idea of the main methods of word formation in speech and identify the most productive of them. We expect prospect of studying COVID-vocabulary in the particular study of not only neologisms, but also in the consideration and analysis of strategies, tactics and language techniques used in COVID-discourse in general.

Key words: neologism, lexeme, word-forming aspect, contamination, abbreviation.

Під дискурсом пандемії COVID-19 ми розуміємо складне комунікативно-мовне явище, що становить вид соціальної комунікації, в основі якої лежить мовна діяльність людей у певному історико-культурологічному контексті на базі загального предмета – коронавірусної інфекції. **Метою роботи** є аналіз структурних та функціональних особливостей неологізмів, утворених контамінацією в період пандемії коронавірусної інфекції. Відповідно до поставленої мети в дослідженні розв'язано такі **завдання**: дослідити: лінгвокогнітивний і словотворчий аспекти неолексики епохи коронавірусу; указати продуктивні способи словотворення. **Об'єктом** вивчення нашої роботи є структурні та функціональні особливості неологізмів, утворених контамінацією в період пандемії коронавірусної інфекції. **Предметом** дослідження є приклади лексичних одиниць, виявлені методом суцільної вибірки з онлайн версій додатків до тлумачних словників Мерріама-Вебстера, Кембриджського словника, соціальних мережах, тощо.

Проблеми творення та перекладу такої лексики у свої працях розглядають такі вітчизняні та закордонні мовознавці, як: Бойчук М. В., Бондаренко О. М., Касаткіна–Кубишкіна О. В., Козаченко І. В. [1, с. 164–166; 2, с. 127–130; 3, с. 194–198; 4, с. 49–51; 5, с. 166–168]. Оскільки коронавірусна проблематика належить до числа актуальних і злободенних тем, дискурс пандемії COVID-19 посідає певне місце в просторі наукових студій. Проблеми дискурсу пандемії COVID-19 досліджувалися в роботах Алексєєвої І. О. [9], Костенко О. Г. [6], Рухленко Є. С., Піскунова О. В. [7; 8] та ін. Костенко О. Г. студіює сучасні англійські неологізми та способи їхнього перекладу українською мовою [6, с. 97–100]. Деякі дослідники аналізують специфіку перекладу неологізмів, що відносяться до номінативного поля «епідемія», виділяють особливості перекладу неологізмів періоду Covid-19 способами транслітерації та транскрипції [7; 8]. Певні дослідження присвячено комплексному характеру впливу на слухача за допомогою поєднання макроструктурних елементів, інформування і спонування, використання тематичного і розмовного вокабуляра, а також шляхом використання імперативних конструкцій як засобів впливу на слухача або читача [10; 11; 12]. Бойчук М. В. приділяє увагу

аналізу творення неологізмів-телескопів у сучасних ЗМІ [1, с. 164–166].

Для дослідження лінгвокогнітивного та словотворчого аспектів неолексики нами були відібрані лексичні одиниці, виявлені методом суцільної вибірки з онлайн версій додатків до тлумачних словників Мерріама-Вебстера, Кембриджський словник тощо. Когнітивний аналіз неологізмів – це новий підхід у вивченні мовних новоутворень, новий погляд на словотворчість, відхід від чисто формальних настанов у глибинне пізнання людського духу. Специфіка процесу неологізації передбачає його визначення як одного з найважливіших когнітивних процесів, що дозволяють людині легко орієнтуватися в швидко мінливому світі та мові. Неологізм в когнітивних дослідженнях мови постає як результат креативної роботи свідомості людини, яка визначається інтелектуальною, предметно-практичною діяльністю. Відповідно до когнітивної лінгвістики номінативний акт пов'язаний, у першу чергу, з пошуком словесної оболонки для будь-якого результату пізнання [13]. Проаналізувавши неологізми дискурсу пандемії COVID-19 та приклади їхнього вживання, ми розподілили лексеми на п'ять категорій.

1. Лексеми, що описують життя і побут людей в умовах пандемії. Неологізми: *коронабод* («пухке тіло, що виникає в результаті неспокійного харчування і бездіяльності, пов'язаних з новим коронавірусом»); *коронакут* («коли елементи нудьги і цікавості об'єднуються, щоб зробити деякі стрижки, які ніколи б не побачили світло, якби на картах не було пандемії»); *ізобородка* («коли ви знаходитеся в ізоляції через коронавірус і більше не потрібно турбуватися про гоління») описують наслідки відсутності можливості доглядати за собою в умовах карантину [14].

2. Лексеми, що описують нову реальність, стан суспільства, економіки, наприклад: *коронавсесвіт* (корона + Всесвіт) – «назва, дана людському суспільству в світі після COVID-19»; *карантин* (карантин + час) – «хештег або ярлик для переважаючих обставин в умовах ізоляції через пандемію коронавірусу»; *коронапокаліпсис* (корона + апокаліпсис) – «жартівливий термін для екстремальних спалахів COVID-19» [14].

3. Лексеми, що описують емоційний стан людей, наприклад: *коронакоастер*

(«корона + американські гірки, коли емоції як на американських гірках завдяки щоденним новинам про коронавірус»); *коронафобія* («страх підхопити штам COVID-19 у березні 2020 року, що виражається у використанні маски для обличчя в громадських місцях, або просто уникнення громадських місць, громадських заходів, громадського транспорту»), *локасталгія* («блокування + ностальгія, ностальгія за часом, коли країна була в ізоляції, або в екстремальній формі ізоляції»).

4. Лексеми, що описують поведінку людей, їхнє ставлення до заходів і обмежень, наприклад: *карантин* («це акт примусу інших до карантину шляхом повідомлення про підроблену інфекцію через анонімний додаток для відстеження вірусів»); *ковідол* («той, хто є ідеальним громадянином, практикуючи соціальне дистанціювання під час Covid-19»; протилежність *covidiot*); *ковідіот* («той, хто ігнорує попередження, що стосуються громадської охорони здоров'я або безпеки»). Хтось, усвідомивши всю серйозність того, що відбувається, неухильно дотримується всіх вимог влади, навіть, якщо вони здаються йому нелогічними або зайвими (*covidol*). Інші ж (*covidiot*), навпаки, намагаючись убезпечити себе від наслідків локдауну, скуповують всі дефіцитні товари першої необхідності [14].

5. Лексеми, що описують дозволя та розваги людей на карантині. Поява неологізмів: *quarantinder* («when you're so bored from being quarantined you fire up your tinder account to search for your quaranqueen»); *quarantini* («a strong alcoholic beverage that is made when people are quarantined, or otherwise locked up or trapped in a location for an extended period of time; traditionally made up of vodka, whiskey, or everclear»); *locktail* («a lockdown cocktail, often made with Warner's Gin») свідчить про те, що з доступних розваг у людей залишилися Інтернет і алкоголь. Отже, мовні інновації відображають зміни, що відбуваються в світі, і називають нові реалії навколишньої дійсності [14].

Аналіз словотворчого аспекту неологізмів дозволив зробити висновок про те, що найбільш продуктивним способом словотворення є контамінація (блендінг), наприклад: *blursday* (blur + Thursday) – «any day of the week during the lockdown because they all blur together»; *cluttercore* (clutter + normcore) – «an aesthetic or decorating style that embraces clutter»; *covidpreneur* (covid + entrepreneur) – «a person or organization that exploits panic related to the Covid-19 pandemic by purchasing and reselling consumer goods»;

homecation (home + vacation) – «a holiday spent completely at home»; *homeference* – home + conference) – «an online conference taken from home»; *inflammageing* (inflammation + ageing) – «aging caused by inflammation»; *maskhole* (mask + asshole) – «an unwise person who refuses to wear a mask»; *zoombie* (zoom + zombie) – «a person who is exhausted by endless Zoom conferences» та ін. [14]. У результаті дослідження структурних особливостей неоконтамінантів було встановлено, що дані лексеми складаються з квазіморфем, і за умови відповідної відтворюваності деякі з них можуть перетворюватися на самостійні словотвірні елементи афіксального типу невисокого ступеня продуктивності, наприклад: coron-/corona-/tona-: *coronacation* (corona + vacation), *coronanoia* (corona + paranoia), *coronapocalypse* (corona + apocalypse), cov-/covid-: *covidiot* (covid + idiot), *covidivorce* (covid + divorce), *covidpreneur* (covid + entrepreneur); mask-: *maskhole* (mask + hole), *maskne* (mask + acne), – cation/-kation: *coronacation* (corona + vacation), *safecation* (safe + vacation), *workation* (work + vacation). Було встановлено, що значення утворюється в результаті накладення семантики донора і семантики реципієнта. Так, у контамінанті *coronageddon* (coronavirus + armageddon) родовим простором є мотив «апокаліпсису», «страшної руйнівної сили, невідвладної людині», лексемою-реципієнтом є слово *armageddon*, лексемою-донором – *coronavirus*. Раптове значення контамінанта – «the nearcertain, end-of-times condition created either by the actual COVID-19 virus or the massive social, financial and political devastation generated on the back of global hysteria» [14] «майже неминучий стан кінця світу, створений або фактичним вірусом COVID-19, або масовим соціальним, фінансовим і політичним спустошенням, викликаним глобальною істерією». У даному прикладі, як і в багатьох інших контамінантах, відбувається перекатегоризація поняття, у результаті якої контамінант здійснює функцію називання нової концептуальної структури про нові умови життя, обумовлені вірусом, що раптово виник і стрімко поширюється. Отже, контамінація в дискурсі пандемії COVID-19 являє собою особливу систему, що фіксує нові структурні знання, які включають інтегровані структури за допомогою їхнього використання однієї з найбільш оптимальних мовних форм – контаміновану лексеми, що є одиницею зберігання, вилучення і систематизації нового знання. Аналіз неологізмів пан-

демії COVID-19 ще раз довів, що мова однією з перших відреагувала на подію всесвітнього масштабу, породивши величезну кількість нових слів. Широке вживання неологізмів у дискурсивному просторі пандемії COVID-19 пояснюється метою об'єктивації нового знання про нову реальність, із якою зіткнулося людство під час пандемії коронавірусу. Для англійської мови основним способом формування неологізмів у досліджуваній нами період є так званий блендинг, який відноситься до лексико-синтаксичного способу словотворення формальної неології.

Ще одним виділеним нами формальним способом словотворення в англійській мові є абревіація. Так, способом абревіації утворено власне назву вірусу COVID – COrona VIrus Disease. Прикладом смислової неології в англійській мові може бути словосполучення *zoom fatigue*, що означає «втома, виснаження, викликане низкою незліченних онлайн зустрічей і нарад»: «*Other things that might help to fight off Zoom fatigue are to block off times before and after meetings to catch your breath, and limit nonurgent calls to one or two per week*». [14; 15] – «*Інші речі, які можуть допомогти боротися з втомою від Zoom, – це виділяти час до і після зустрічей, щоб віддихатися, і обмежити дзвінки одним або двома на тиждень*». До синтаксичної неології (зміни значення слова шляхом переходу з однієї частини мови в іншу) можна віднести такі приклади, як «*to coronize*» в значенні «поширювати інфекцію навмисним шляхом» «*to get coroned*» – заразитися коронавірусом: «*Don't go to Rotherdam dude, it has been coroned*» – «*Не їдь в Роттердам, хлопець, там всюди коронавірус*» [14]. Крім вищенаведених прикладів, цікавими є такі неологізми, які були репрезентовані в англійській мові: *spendemic* – *to spend* + *endemic*) – «*витрачати гроші на шопінг під час пандемії*», *covidicide* (*covid*+*suicide*) – «*поведінка під час пандемії, що межує з самогубством*», *covidivorce* – *covid* + *divorce*) – «*ковідне розлучення*» розлучення під час пандемії, *infodemic* (*information* + *endemic*) – «*масове поширення водночас достовірної та неправдивої інформації*», *coronacellation* (*corona* + *cancellation*) – «*скасування заходів у зв'язку з пандемією*». В українську мову безліч неологізмів приходять як запозичення з англійської мови. Наприклад, у дискурсі стали часто фігурувати такі лексеми-запозичення, як «ковідіот»: «...ковІДИОТ...» – у цьому щось є» [https://www.instagram.com/p/CEE5DREI4ZY/]

і «коронафобія»: *Coronaphobia* – коронафобія – надмірний страх перед хворобою (*corona* + *phobia*): «*Усі пам'ятають Нові Санжари? Яскрава і моторошна історія про корона фобію – цькування тих, хто заразився або може бути заразним*» [https://www.instagram.com/p/CGPbgiWn2dJ/?igshid=YmMyMTA2M2Y=].

Крім неології, запозичень, українській мові властива смислова неологія, заснована на наявності нового сенсу або додаткової конотації у вже наявного слова. Так, нових відтінків значень набувають такі лексеми, як «підозрілий», вживається в контексті «індивіда з підозрінням на коронавірусну інфекцію», «контактний» у значенні «мав контакт з інфекцією». «Соціальна дистанція» тепер сприймається суспільством не як дистанція за соціальним статусом, а як фізична дистанція між індивідами. Крім того, багато вузькоспеціальних слів асимілюються в розмовну сферу, це відбувається не лише щодо медичного аргю, але також і для сфери фрілансу, звідки в мову приходять така лексема, як «дистанціонка».

Суфіксальним способом за аналогією з уже асимільованим у мові «*гуглити*» і «*скайпити*» з'являється така лексема, як «*зумитися*» (похідне від програми Zoom) – спілкуватися онлайн за допомогою додатку Zoom. Крім того, в українській мові від лексем «*ковід*» і «*коронавірус*» суфіксальним способом утворені й *ковідний*, *коронавірусний* тощо.

Проаналізувавши неологізми та особливості їхнього формування, можна виокремити основні способи їхнього утворення в мові. Так, для англійської мови найбільш характерними способами неології є такі, які відносяться до формальної неології, а саме, абревіація. Крім того, в англійському дискурсі поширені лексичні одиниці, утворені шляхом смислової та синтаксичної неології. В українській мові в якості основних способів неології ми виділяємо запозичення, в основному з англійської мови. Крім цього, як способи формування неологізмів виступають суфіксальні способи й смислова неологія.

Варто зазначити, що наявність неологізмів у мові також, як і мовні зміни, тісно пов'язані з життям самих носіїв мови, їх колективним співзнанням і тією епохою, у якій вони функціонують. «Життєздатність» того чи іншого слова залежить від таких факторів, як популярність і попит на цю одиницю в щоденному дискурсі представників тієї чи іншої лінгвокультури, її актуальність для конкретного періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойчук М. В. Функціонування неологізмів-телескопізмів у англomовних засобах масової інформації. *Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2016. № 25. Т. 1. С. 164–166.
2. Бондаренко О. М., Черневич А. О. Англійські неологізми: нове у використанні способів утворення. *Вісник Запорізького національного університету*. № 1, 2010, С. 127–130.
3. Бондаренко О., Радзівєвська О. Неологізми: способи творення та перекладу. *Мовознавчий вісник. Збірник наукових праць*. 2011. Випуск 12–13. С. 194–198.
4. Касаткіна–Кубишкіна О. В., Курята Ю. В. До проблеми перекладу неологізмів українською мовою. *Наукові записки*. Острог. 2012. Вип. 25. С. 49–51.
5. Козаченко І. В. Особливості перекладу неологізмів англійської мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. № 25. Том 2. 2014. С. 166–168.
6. Костенко О. Г. Сучасні англійські неологізми та способи їх перекладу українською мовою. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 13. Т. 2. 2021. С. 97–100.
7. Рухленко Є. С. Особливості перекладу неологізмів періоду Covid-19 способами транслітерації та транскрипції у соціальних мережах. *Мова та література в полікультурному суспільстві: тези доповідей учасників Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції* (м. Київ, 17 листопада 2022 року) / Відповідальні за випуск: Н. Городнюк, Ю. Ходова. Київ, 2022. 233 с.
8. Рухленко Є. С., Піскунов О. В. Особливості перекладу неологізмів періоду Covid-19 у соціальних мережах. *The III International Scientific and Practical Conference «Theories, methods and practices of the latest technologies»*. November 07–09, Tokyo, Japan. 387 p. p. 305–307.
9. Alyeksyeyeva I. O., Chaiuk T. A., & Galitska E. A. Coronaspeak as key to coronaculture: Studying new cultural practices through neologisms. *International Journal of English Linguistics*, 10(6), 2020. P. 202–212. URL: <https://doi.org/10.5539/ijel.v10n6p202>
10. Brooks S. K., Webster R. K., Smith L. E., Woodlan L., Wessely S., Greenberg N., Rubin G. J. The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. In: *The Lancet* 395 (2020). P. 912–920. Published: February 26, 2020. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8)
11. Courtenay K., Perera B. COVID-19 and people with intellectual disability: impacts of a pandemic. In: *Irish Journal of Psychological Medicine*. Published online by Cambridge University Press: 14 May 2020. DOI: <https://doi.org/10.1017/ipm.2020.45>
12. Mazza C., Ricci E., Biondi S., Colasanti M., Ferracuti S., Napoli Ch., Roma P. A Nationwide Survey of Psychological Distress among Italian People during the COVID-19 Pandemic: Immediate Psychological Responses and Associated Factors. *Int. J. Environ. In: Res Public Health*. 2020, 17(9) (2020) 3165 DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17093165>
13. Rudzka-Ostyn B. *Word Power: Phrasal Verbs and Compounds. A cognitive approach*: Berlin: Walter de Gruyter, 2003. 206 p.
14. Merriam-Webster Dictionary: A Guide to Coronavirus-Related Words URL: <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/coronavirus-words-guide>
15. The Coronavirus corpus URL: <https://www.englishcorpora.org/corona/>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИЧНИХ ЗАСОБІВ АНГЛОМОВНИХ ДОКУМЕНТІВ НАТО

ENGLISH LANGUAGE NATO DOCUMENTS LEXICAL MEANS USE AND TRANSLATION PECULIARITIES

Пальчевська О.С.,

orcid.org/0000-0002-2090-4870

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Іванишин Н.Л.,

orcid.org/0000-0003-3297-9367

викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Губич П.В.,

orcid.org/0000-0002-7179-5627

старший викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

У статті йдеться про дослідження критеріїв та закономірностей перекладу з англійської мови на українську текстів документів НАТО. Автори зазначають, що багатостороннє вивчення лінгвістичних, термінологічних, текстоутворюючих особливостей перекладу циркулярів НАТО видається надзвичайно важливим з огляду на сучасну військово-політичну ситуацію в Україні та світі. Переклад матеріалів документів НАТО набуває також великого значення через те, що розширюються зовнішньополітичні та економічні зв'язки між державами, зростає кількість засобів масової інформації, кількість контактів із зарубіжними партнерами, на які впливає Альянс. Лексика таких документів є пластом, що охоплює назви і поняття військового, суспільно-політичного, економічного життя багатьох держав і тісно переплітається з іншими сферами життєдіяльності.

Автори досліджують способи та прийоми передачі номінацій, що функціонують в англійських циркулярах НАТО, під час перекладу українською мовою. У статті здійснюється опис закономірностей та критеріїв перекладу документів НАТО, виявляються особливості та труднощі перекладу, визначається місце перекладу документів НАТО в сучасному перекладознавстві, розкриваються основні лінгвістичні та екстралінгвістичні особливості лексики у документах НАТО; виявляються основні лексико-семантичні та граматичні проблеми перекладу номінацій та способи їх вирішення.

Вузкий та широкий контекст, екстралінгвістичні особливості тексту розкривають значення багатозначного слова, визначають вибір перекладацького еквівалента. Застосування смислового розвитку та супутніх лексико-граматичних трансформацій при перекладі словосполучення підтверджує, що перекладацький процес – це не просто передача словникової відповідності з однієї мови на іншу, враховуючи при цьому недосконалість двомовного словника, в якому можуть відобразитися не всі значення слова – це вміння підбирати такі лексичні одиниці у мові перекладу, які б відображали лінгвістичні та екстралінгвістичні характеристики матеріалу, що перекладається.

Ключові слова: переклад, НАТО, документи, аббревіатура, лексико-граматичні трансформації, неологізми.

The article deals with the criteria and regularities study of the NATO documents translation from English into Ukrainian. The authors note a multifaceted study of the linguistic, terminological, and text-forming features of the NATO circulars translation seems extremely important in view of the current military-political situation in Ukraine and the world. The NATO documents translation is also of great importance due to the fact that foreign policy and economic relations between states are expanding, the number of mass media as well as the number of contacts with foreign partners, which are influenced by the Alliance, is increasing. The vocabulary of such documents is a stratum that covers the terms, names and concepts of the military, socio-political, and economic life of many states and is closely intertwined with other spheres of life.

The authors investigate the ways and techniques of transferring nominations that function in English-language NATO documents while being translated into Ukrainian. The article also describes the laws and criteria NATO documents translation, reveals the peculiarities and difficulties of translation, determines the place of NATO documents translation in modern translation studies, reveals the main linguistic and extralinguistic features of the vocabulary in NATO documents; the main lexical-semantic and grammatical problems of the nominal units translation and ways to solve them are revealed.

The narrow and broad context as well as the extralinguistic features of the text reveal the meaning of a polysemous word, the choice of a translation equivalent. The use of semantic development and accompanying lexical-grammatical transformations in the word combination translation confirms that the translation process is not just the transfer of vocabulary correspondence from one language into another, taking into account the bilingual dictionary imperfection, which may not display all the meanings of a word, it is the ability to select lexical units in the target language that would reflect the linguistic and extralinguistic characteristics of the translated material.

Key words: translation, NATO, documents, abbreviation, lexical-grammatical transformations, neologisms.

Постановка проблеми. Переклад матеріалів документів НАТО набуває все більшого значення через те, що розширюються зони впливу Альянсу на світовій арені, зростає кількість контактів із зарубіжними партнерами, включаючи Україну, на які впливає Альянс. Основними пріоритетами Альянсу є забезпечення колективної безпеки, стримування військових дій та оборона; запобігання кризам, їх врегулювання та безпека через співпрацю. Вивчення критеріїв і закономірностей перекладу лексики документів НАТО є **актуальним** для перекладознавства, оскільки це пласт лексики, що охоплює та поєднує військові терміни, назви та поняття, які відносяться до сфер безпеки і кібербезпеки, суспільно-політичного та дипломатичного життя багатьох держав.

Постановка мети та завдань статті. Метою нашої розвідки є опис закономірностей та критеріїв перекладу документів НАТО. Зазначена мета визначила постановку **завдань**: визначити місце перекладу документів НАТО в сучасному перекладознавстві; описати критерії та закономірності перекладу лексики у документах НАТО.

Матеріалом дослідження стали паралельні англо-українські тексти документів НАТО розміщені на сайті <https://www.nato.int> (Довідник НАТО. Brussels: Belgium, 2006. 386 с.; Стратегічна концепція НАТО. 2022; NATO 2022 strategic concept; NATO HANDBOOK. Brussels: Belgium, 2006. 405 p.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичнооснову дослідження склали праці з документознавства (О.А. Остроушко, М. Vednarek.), термінознавства (Т.Р. Кияка, Л.М. Томіленко,) та перекладознавства (Н.М. Акоп'янц, Т.П. Андрієнко, В.І. Карабана) та ін.

У процесі перекладу документів НАТО перед перекладачем постає низка проблем, які вимагають адекватного рішення. У термінах М. Фаргала переклад це «багатогранний, багатопроблемний процес з різними виявами, реалізаціями та результатами» [3: x]. Таке розуміння терміна «переклад» розкриває сутність перекладацького процесу і доводить, що проблеми перекладу є частиною цього процесу. У контексті перекладу офіційних документів НАТО виявлено лінгвістичні, текстові, прагматичні, культурологічні, семіотичні, екстралінгвістичні проблеми, проблеми, пов'язані з розумінням тексту, про які в процесі перекладу можуть сигналізувати такі факти: паузи, звернення перекладача до словників, застосування перекладацьких стратегій, опущення перекладу, виправлення, коментування джерела тощо [6].

Крім того, варто підкреслити, що переклад відіграє ключову роль у виробленні міжнародної

політики та дипломатії (наприклад, підписання двосторонніх та багатосторонніх контрактів, виголошення промов під час державних візитів), а також у розробці національної політики, зокрема щодо офіційно двомовних чи багатомовних країн. Функціонування англійської мови як мови глобального спілкування спонукало перекладачів, дипломатів, науковців та лінгвістів виявити гострий інтерес до порівнянь між мовою оригіналу та мовою перекладу щодо термінології дипломатичного дискурсу. На відміну від інших шарів або лексичних виявів, суспільно-політична лексика має свої, відмінні ознаки та відображає лінгвальну політику певних соціальних та ідеологічних угруповань, соціально-економічні відносини, ідеологічні питання тощо [5]. Саме тому вважаємо важливим виявити конкретні проблеми перекладу таких текстів.

Виклад основного матеріалу. Проблеми ділового стилю документів НАТО мають різноманітний характер так як ці документи виконують кілька функцій та мають свої лінгвістичні та екстралінгвістичні особливості. Можна виокремити проблеми, пов'язані зі сприйняттям тексту та його відтворенням [1].

Переклад документів НАТО можна проаналізувати з різних аспектів – це лінгвістичні проблеми перекладу (військові реалії та термінологія, безеквівалентна лексика, неологізми тощо), екстралінгвальні проблеми перекладу [2].

Доперекладацький аналіз. Документи НАТО та їх офіційні переклади, розміщені на сайті <https://www.nato.int/> містять специфічні лексичні, морфологічні та синтаксичні мовні засоби. До лексичних відносимо:

а) позначення місця дії, самих дій, осіб та інших предметів: *Our world is contested and unpredictable. The Russian Federation's war of aggression against Ukraine has shattered peace and gravely altered our security environment. Its brutal and unlawful invasion, repeated violations of international humanitarian law and heinous attacks and atrocities have caused unspeakable suffering and destruction* (<https://www.nato.int>). *Наш світ сповнений суперництва і непередбачуваний. Загарбницька війна Російської Федерації проти України похитнула мир й значно погіршила наше середовище безпеки. Жорстоке і незаконне вторгнення Росії, неодноразові порушення нею міжнародного гуманітарного права, її жахаючі військові напади і звірства спричинили невимовні страждання і спустошення* (<https://www.nato.int>);

б) фразеологічні засоби: *Our new Strategic Concept reaffirms that NATO's key purpose is to*

ensure our collective defence, based on a 360-degree approach. У нашій новій Стратегічній концепції знову підтверджується, що основним завданням НАТО є гарантування колективної оборони на основі підходу «на 360 градусів» (<https://www.nato.int>). У номінації концептуалізується сутність методу 360 градусів, яка полягає в тому, що співробітника оцінюють декілька людей із його робочого оточення: керівник, колега, наставник, колега по проекту і т. п. (<https://www.nato.int>);

с) метафори: *It also emphasises the cross-cutting importance of investing in technological innovation and integrating climate change* (<https://www.nato.int>). Він також наголошує на наскрізній важливості інвестування в технологічні інновації та інтеграції зміни клімату (<https://www.nato.int>);

д) порівняння: *Regular contacts at all levels with other countries like New Zealand and Australia have also been developed. In some cases these dialogues may be complemented by participation in specific NATO activities or joint participation in events. Розвиваються регулярні контакти на усіх рівнях з іншими країнами, такими як Нова Зеландія і Австралія* (<https://www.nato.int>). У деяких випадках ці діалоги можуть доповнюватись участю у специфічних заходах НАТО або спільною участю у певних подіях (порівняння) (<https://www.nato.int>);

є) перифрази: *Міністри оборони країн – членів НАТО, які беруть участь у роботі Комітету оборонного планування НАТО, регулярно зустрічаються на засіданнях Групи ядерного планування (NPG), де вони обговорюють специфічні питання політики, пов'язаної з ядерними силами* (<https://www.nato.int>). *The Defence Ministers of member countries which take part in NATO's Defence Planning Committee meet at regular intervals in the Nuclear Planning Group (NPG), where they discuss specific policy issues associated with nuclear forces* (перифраза *nuclear forces* вжито щодо ядерної зброї) (<https://www.nato.int>);

ж) використання скорочень та аббревіатур: *AAP (Allied Administrative Publication) Адміністративна документація НАТО* (<https://www.nato.int>).

Середморфологічних засобів виокремлюються:

а) прикметники, прислівники: *Our world is contested and unpredictable* (<https://www.nato.int>). *Наш світ сповнений суперництва і непередбачуваний* (<https://www.nato.int>);

б) дієслова майбутнього часу особливо частотні в циркулярах НАТО: *NATO will continue to fulfil three core tasks: deterrence and defence; crisis prevention and management; and cooperative*

security (<https://www.nato.int>). *НАТО і надалі виконуватиме три своїх основоположних завдання, а саме: стримування і оборона; запобігання і врегулювання криз; та безпека шляхом співпраці* (<https://www.nato.int>);

We will enhance our individual and collective resilience and technological edge. These efforts are critical to fulfil the Alliance's core tasks. We will promote good governance and integrate climate change, human security and the Women, Peace and Security agenda across all our tasks. We will continue to advance gender equality as a reflection of our values (<https://www.nato.int>). *Ми зміцнимо нашу індивідуальну і колективну стійкість і закріпимо технологічну першість. Ці зусилля є вирішальними для виконання основоположних завдань Альянсу. Ми сприятимемо забезпеченню справедливого управління і включимо зміну клімату, людську безпеку і тематику «Жінки, мир і безпека» до усіх завдань Альянсу. Ми і надалі просуватимемо гендерну рівність як відображення наших цінностей* (<https://www.nato.int>); .

с) словотворчі суфікси:

They are investing in sophisticated conventional, nuclear and missile capabilities, with little transparency or regard for international norms and commitments. Strategic competitors test our resilience and seek to exploit the openness, interconnectedness and digitalisation of our nations (<https://www.nato.int>). Вони вкладають кошти у більш досконалі звичайні озброєння і новітній ядерний і ракетний потенціал, демонструючи при цьому відсутність прозорості або поваги до міжнародних норм і зобов'язань. Стратегічні конкуренти випробовують нашу стійкість і намагаються використати на свою користь відкритість, взаємопов'язаність і діджиталізацію наших суспільств (<https://www.nato.int>);

д) префікси, що виражають протиставлення:

An enhanced package of anti-terrorist measures was adopted and new initiatives were introduced to improve cyber-defence, civil emergency planning and civil protection. These measures were bolstered by the commitment to reinforce cooperation with other international organisations on terrorism (<https://www.nato.int>). *Було ухвалено розширений пакет антитерористичних заходів і запропоновано нові ініціативи з вдосконалення захисту комп'ютерних мереж, цивільного планування на випадок надзвичайних ситуацій і цивільної оборони* (<https://www.nato.int>).

Англійська та українська мови мають свій набір мовних засобів, які використовуються при описі подій.

Переклад інтернаціональної лексики та хибних друзів перекладача в циркулярах НАТО.

Порівняльно-перекладацький аналіз англословних та україномовних документів НАТО, що при міжмовній передачі зазначеної лексики застосовуються еквіваленти або словникові відповідники, варіантні та контекстуальні відповідники, а також лексико-граматичні трансформації.

Розглянемо вищезгадані лексичні одиниці з прикладів.

а) Переклад міжнародних та псевдоінтернаціональних слів:

Розглянемо переклад номінації *group*:

1. *Non-state armed groups, including transnational terrorist networks and state supported actors, continue to exploit conflict and weak governance to recruit, mobilise and expand their foothold* (<https://www.nato.int>). *Недержавні збройні угруповання, зокрема транснаціональні терористичні мережі і підтримувані урядами терористичні організації, продовжують використовувати на свою користь конфлікти і слабкість управління для вербування, мобілізації і збільшення армії своїх послідовників* (<https://www.nato.int>);

2. *This situation provides fertile ground for the proliferation of non-state armed groups, including terrorist organisations. It also enables destabilising and coercive interference by strategic competitors* (<https://www.nato.int>). *Ситуація погіршується у зв'язку з наслідками зміни клімату, слабкості інституцій, криз у галузі охорони здоров'я і проблем продовольчої безпеки, створюючи плідний ґрунт для поширення недержавних збройних угруповань, включаючи терористичні організації* (<https://www.nato.int>);

3. *They undermine human and state security and have a disproportionate impact on women, children and minority groups.* (<https://www.nato.int>). *Через такі тенденції виникають серйозні транснаціональні і гуманітарні виклики, які підривають людську безпеку і національну безпеку держав і мають набагато серйозніші наслідки для таких категорій населення, як жінки, діти і представники меншин* (<https://www.nato.int>);

У першому і другому прикладах номінація *group* перекладається як угруповання. У третьому, стаючи частиною колокації *minority groups* як *представники меншин*. Тобто можна спостерігати еквівалентний переклад. На матеріалі електронного мультимовного словника було встановлено, що англійське слово *group* відноситься до інтернаціональної лексики, оскільки у низці мов їх графічні форми збігаються, слова мають єдиний корінь у трьох мовах. В україн-

ській: група. у німецькій: *gruppe*, у французькій: *groupe* [4].

Труднощі перекладу аббревіатур-неологізмів у текстах документів НАТО. Серед основних способів перекладу неологізмів виділяють: підбір відповідного еквівалента у мові перекладу, транскрипцію та транслітерацію, запозичення та калькування, пояснювальний та описовий переклад, пояснення, запозичення у супроводі з описовим перекладом, семантичний спосіб перекладу, який здійснюється на основі контексту, підбір «приблизного» або «умовного» еквівалента, калькування з деякими змінами, щоб неологізм вписувався у фонологію / морфологію перекладної мови, створення нового слова.

При передачі назв організацій, альянсів, проєктів, планів і т.п. зникає потреба пошуку еквівалента в мові перекладу і, такі неологізми, проникають в українську мову або у своєму вихідному образі, тобто залишаються мовою оригіналу, у деяких випадках вони передаються шляхом описового перекладу або ж шляхом калькування чи транскрибування:

1. *Together with its Partner countries, NATO has elaborated a Partnership Action Plan on Terrorism (PAP-T).* *Спільно з країнами-партнерами НАТО виробила План дій Партнерства в боротьбі з тероризмом (PAP-T).* (<https://www.nato.int>);

2. *This was the first such conference to take place in support of countries offering to lead a non-NATO-led military operation based on a United Nations Security Council resolution. Це була перша конференція такого роду на підтримку країн, які взяли на себе відповідальність за керівництво операцією не під проводом НАТО на основі резолюції Ради Безпеки ООН.* (<https://www.nato.int>);

3. *Both Operation Enduring Freedom and ISAF continue to benefit from the efforts made by NATO over the past decade to engage its Partner countries in NATO-led operations and from the practical experience gained from Partner country participation in peacekeeping operations in the Balkans. I operation "Enduring Freedom", i MCCB продовжують користуватись підтримкою країн-партнерів, яких протягом останнього десятиліття НАТО активно залучає до своїх операцій та користується практичним досвідом, набутим країнами-партнерами в миротворчих операціях на Балканах* (<https://www.nato.int>).

Наведені приклади свідчать про те, що переклад відбувається шляхом зберігання неологічної аббревіатури мовою оригіналу, як у першому прикладі, або описовим перекладом, як у другому прикладі. У третьому передача відбува-

№	Неологічна аббревіатура	Переклад	Спосіб перекладу
1.	AAP (Allied Administrative Publication)	<i>Адміністративна документація НАТО</i>	описовий
2.	AAYP (Atlantic Association of Young Political Leaders)	<i>Атлантична асоціація молодих політиків</i>	описовий
3	ABM (Anti-Ballistic Missile-ABM Treaty of 1972)	<i>Договір про протиракетну оборону 1972 (ПРО, 1972)</i>	описовий+ аббревіатура в мові перекладу
4	AC (Alliance Committee)	<i>Комітет Альянсу</i>	описовий
5	ACCIS (Automated Command and Control Information System)	<i>Автоматизована інформаційна система командування і управління</i>	описовий
6	ACCS (Air Command and Control System)	<i>Система повітряного командування і управління</i>	описовий
7	ACO (Allied Command Operations)	<i>Оперативне командування об'єднаних збройних сил НАТО</i>	описовий
8	ACT (Allied Command Transformation)	<i>Командування об'єднаних збройних сил НАТО з питань трансформації</i>	описовий
9	ADP (Automated Data Processing)	<i>Автоматизована обробка даних</i>	описовий
10	BMEWS (Ballistic Missile Early Warning System)	<i>Система раннього виявлення балістичних ракет</i>	описовий

ється шляхом підбору відповідника в українській мові.

Наведемо ще деякі приклади перекладу неологічних аббревіатур в текстах НАТО.

Отже, як бачимо з вищенаведених прикладів, неологічні аббревіатури в текстах циркулярів НАТО найчастіше перекладаються шляхом описового перекладу.

Висновки та перспективи дослідження. Переклад ділового стилю документів НАТО є самостійним перекладознавчим напрямком, який можна схарактеризувати за наступними критеріями: має своє тематичне наповнення, свій набір мовних засобів, характеристики, мету, відноситься до комунікативного перекладу. Він відрізняється від художнього та спеціального перекладу функціональною, комунікативною та прагматичною спрямованістю, виконує політичну, ознайомчу та стимулюючу функції, функцію військової комунікації.

Тексти, що перекладаються в рамках циркулярів НАТО, насичені спеціальними термінами, словами та словосполученнями мілітарного спрямування; скороченнями; образними порівняннями, метафорами, метонімією; словами з позитивним

або негативним забарвленням, термінологією різних сфер життєдіяльності.

Аналіз англійських циркулярів НАТО та їх офіційних перекладів, розміщених на сайті <https://www.nato.int/>, показав, що практично в будь-якому документі існують характерні саме для ділових текстів лексичні, морфологічні та синтаксичні мовні засоби: позначення місця дії, самих дій, осіб та інших предметів, фразеологічні засоби, метафори, порівняння, перифрази, іншомовна та запозичена лексика, особливі прикметники, прислівники. Дієслова майбутнього часу особливо частотні в циркулярах НАТО. До синтаксичних засобів документів відносимо вступні слова, складнопідрядні пропозиції, безособові речення. Показовою рисою текстів НАТО є велика кількість описових конструкцій.

Багатозначні слова становлять значну частину англійської лексики. Для перекладу англійської слова перекладач змушений вибирати з безлічі значень, запропонованих у словнику та підказаних контекстом.

Неологічні аббревіатури в текстах циркулярів НАТО найчастіше перекладаються шляхом описового перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Корольова Т., Соріч Р., Александрова О. Військовий дискурс та особливості його перекладу. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2021. № 33. С. 369–381.
2. Лисичкіна І., Лисичкіна О., Проценко Є. Спеціальна термінологія НАТО в контексті військово-термінологічної діяльності із лінгвістичного забезпечення. *Честь і Закон*. 2022. С. 99–102.
3. Farghal M. Contextualizing. Translation Theories. United Kingdom: Cambridge Scholars Publishing, 2015. 197 p.
4. Lingvo Live. Best Lingvo and Collins dictionaries for 20 languages. URL: <https://www.lingvolive.com/>
5. Papa R., Challenges of Translating Diplomatic Discourse, Terminology and Proverbs from English to Albanian Language. 2019. UBT International Conference. URL: <https://knowledgecenter.ubt-uni.net/conference/2019/events/51>.
6. Sárosi-Márdirosz K. Problems Related to the Translation of Political Texts *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*, 6 (2). 2014. P. 159–180.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ

FEATURES OF THE TRANSLATION OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TERMINOLOGY FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN

Сливка Л.З.,

orcid.org/0000-0002-5556-0203

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри англійської мови та перекладу

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Для науково-технічної літератури характерне вживання термінологічних одиниць. Сотні тисяч слів і словосполучень належать до термінологічних систем науки, техніки, торгівлі, права, спорту, мистецтва тощо. Ці мовні одиниці не використовуються і навіть не розуміються людьми за межами конкретної спеціальності. У кожній галузі науки чи діяльності є своя спеціальна лексика. Існує спеціальна медична лексика, а так само спеціальна термінологія з хімії, фізики, енергетики, економіки, будівництва, авіації та багатьох інших галузей.

У сучасному мовознавстві існує кілька дискусійних проблем, пов'язаних з термінологією. По-перше, це цікаве питання про те, чи втрачає термін свій термінологічний статус, коли він стає загальноповживаним. У наш час це трапляється дуже часто, тому що різні елементи засобів масової інформації (телебачення, радіо, популярні журнали, наукова фантастика, Інтернет тощо) озброюють людей знаннями з різних галузей науки, техніки, суспільного життя, торгівлі, права, спорту, і мистецтва. Розширення техніки і загальної освіти призводять також до переходу термінів у загальнолітературну лексику. Цілком природно, що за цих обставин численні термінологічні одиниці переходять у загальний вжиток, хоча й не втрачають зв'язку зі своїми спеціальними сферами вжитку.

Першу точку зору висловлюють лінгвісти, які вважають, що термінами можуть вважатися лише ті слова, які зберегли свою винятковість і не вживаються, не відомі чи визнані за межами своєї специфічної сфери вжитку. Відповідно до протилежної точки зору, будь-яка терміносистема повинна включати всі мовні одиниці, що передають поняття, властиві певній галузі знань, незалежно від їх винятковості. Сучасні дослідження різних терміносистем показали і довели, що між термінологією і загальною системою мови немає непроникної стіни.

Навпаки, здається, що термінології дотримуються тих же правил і законів, що й одиниці мови загального призначення. Отже, обмін між термінологічними системами та «загальноприйнятною» лексикою є цілком нормальним явищем, і вважати термін чимось «особливим», ізолюваним було б неправильно.

Дві інші спірні проблеми в галузі термінології – полісемія та синонімія термінологічних одиниць. Є лінгвісти, на думку яких «ідеальний» термін повинен бути однозначним (тобто мати лише одне значення). Полісемічні терміни можуть викликати непорозуміння, що є серйозною проблемою як у професійному спілкуванні, так і при перекладі спеціального дискурсу. З одного боку, ця вимога виглядає цілком слушною. З іншого боку, факти мови не відповідають цьому. Різні термінологічні системи рясніють полісемічними термінами. Адекватність їх перекладу цілком залежить від контексту.

Переклад технічних термінів абсолютно залежить від знання перекладачем теми вихідного тексту. Перекладачі повинні докладати зусиль, щоб ознайомитися з системою термінів у відповідній галузі та добре використовувати термінологічні словники та інші довідники, а також інтернет-ресурси. Необхідно пам'ятати, що термін зазвичай перекладається відповідним терміном мови перекладу. Такі способи перекладу, як аналогі, за допомогою синонімів і описовий переклад, використовуються лише тоді, коли немає еквівалентних термінів для перекладу. Терміни є відносно вільними від контексту мовними одиницями, хоча контекст часто допомагає визначити конкретну сферу, до якої належить термін.

Перекладачі також можуть припуститися помилки внаслідок неправильного віднесення терміна до однієї із груп і вибору неадекватного способу перекладу. Ще одна помилка перекладача – дослівний переклад, коли англійський термін або його компоненти аналогічні українському терміну, але мають інше значення. При перекладі необхідно враховувати значення терміна в конкретній ситуації і конкретному контексті. Також необхідно враховувати можливі зміни значення терміна, якщо він вживається у формі множини.

Ключові слова: термін, терміносистема, детермінізація, полісемія, синонімія, транслітерація, транскрипція, описовий переклад, дослівний переклад.

Scientific and technical literature is characterised by the use of terminological units. Hundreds of thousands of words and word-combinations (word-groups) belong to the terminological systems of science, technology, trade, law, sports, the arts, etc. These linguistic units are not used or even understood by people outside the particular speciality. Every field of science or activity has its specialized vocabulary. There is a special medical vocabulary, and similarly special terminologies for chemistry, physics, power engineering, economics, building construction, aviation, and many others.

In modern linguistics there are several controversial problems concerned with terminology. The first is the puzzling question of whether a term loses its terminological status when it comes into common usage. Nowadays it occurs very frequently, because various elements of the media of communication (TV, radio, popular magazines, science fiction, the Internet, etc.) equip people with knowledge from different scientific fields, technology, social life, trade, law, sports and the

arts. The expansion of technique and general education also lead to the passing of terms into common literary vocabulary. It is quite natural that under the circumstances numerous terminological units pass into general usage, though they don't lose the connection with their specific domains.

The first point of view is expressed by the linguists who believe that only those words which have retained their exclusiveness and are not used, known or recognized outside their specific sphere may be regarded as terms. According to the opposite point of view, any terminological system is supposed to include all the linguistic units conveying concepts peculiar to a particular branch of knowledge, regardless of their exclusiveness. Modern research of various terminological systems has shown and proved that there is no impenetrable wall between terminology and the general language system. On the contrary, terminologies seem to follow the same rules and laws as the units of language for general purposes. Hence, exchange between terminological systems and the "common" vocabulary is quite a normal phenomenon, and it would be wrong to consider a term as something "special" and isolated.

Two other controversial problems in the field of terminology are polysemy and synonymy of terminological units. There are linguists in whose opinion an "ideal" term should be monosemantic (i.e. it should have only one meaning). Polysemantic terms may cause misunderstanding, and that is a serious problem in professional communication, as well as in translation of special discourse. On the one hand, this requirement seems quite reasonable. On the other hand, facts of the language do not meet it. Different terminological systems abound in polysemantic terms. The adequacy of their translation is wholly dependent on the context.

Translation of technical terms is absolutely dependent on the translator's knowledge of the subject matter of the source text. Translators must take great pains to get familiar with the system of terms in the corresponding sphere and make good use of terminological dictionaries and other books of reference, as well as online resources. It is necessary to remember that a term is usually translated by a corresponding term of the target language. Such ways of translation as analogues, using synonyms and descriptive translation are used only when there are no equivalent terms for translation. Terms are relatively context-free language units though the context often helps to identify the specific field to which the term belongs.

Translators can also make a mistake as a result of wrong referring of a term to one of the groups and choice of an inadequate way of translation. One more translator's mistake is word-for-word translation when an English term or its components are analogous to a Ukrainian term, but they have another meaning. In translation it is necessary to take into consideration the meaning of the term in the particular situation and concrete context. It is also necessary to take into account the possible changes of term's meaning if it is used in the plural form.

Key words: term, terminological system, determinization, polysemy, synonymy transliteration, transcription, descriptive translation, word-for-word translation.

Постановка проблеми. Питання пов'язані з перекладом науково-технічної термінології доволі актуальні у повсякденному житті, навіть, не зважаючи на те, що існує значна кількість досліджень з даної тематики, деякі питання все ж ще залишаються недостатньо висвітлені в сучасній науці.

Сучасний світ перебуває на етапі стрімкого розвитку кожної галузі науки, і лінгвістика не є виключенням. Зараз науковці сумлінно працюють над створенням нових винаходів (пристроїв, виробів, патентів), удосконаленням вже існуючих та вирішенням проблем, що постають перед ними. Виникає необхідність вживання певної наукової чи технічної термінології. Часто науковці у своїх працях використовують загальноприйнятую термінологію, проте, інколи доводиться користуватись термінами англійської мови. І тут постає проблема перекладу цих термінів на рідну мову. Як наслідок, у цій розвідці аналізується матеріал, безпосередньо пов'язаний з науково-технічними термінами англійської та української мов у порівняльному перекладознавчому аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів перекладу науково-технічних термінів присвячено велику кількість публікацій. Доречно згадати таких науковців як: Абабілову Н. М., Ахманову О. С., Білокамінську В. Л. [1, с. 127], Знаменну Т. А., Карабана В. І. [2, с. 24], Кияка Т. Р. [3, с. 4],

Ковтун О. В. [4, с. 182], Корбут О. Г. [5, с. 36], Кучман І. І., Мостового М. І. [6, с. 25], котрі займались дослідженням особливостей перекладу термінів українською мовою; досліджували функції та переклад термінів у фахових текстах; характеризували труднощі перекладу технічних термінів; займались перекладом англійських термінів у галузі комп'ютерних технологій; досліджували лексичні прийоми перекладу термінологічних одиниць технічних галузей.

Постановка завдання. Теоретично переклад термінів не повинен викликати будь-яких ускладнень. Однак, оскільки сучасна термінологія є досить складним і неоднозначним пластом лексики, на практиці ми переконалися, що термінологічні одиниці часто є серйозною перешкодою для правильного розуміння і перекладу спеціальних текстів. Це і обумовило завдання даної розвідки такі як: проаналізувати труднощі, що виникають під час перекладу науково-технічних термінів, пояснити їхні основні причини; пояснити явище «детермінації» деяких термінів; визначити й проілюструвати основні шляхи перекладу науково-технічної термінології; розглянути явища термінологічної синонімії та полісемії; осмислити шляхи вирішення основних проблем перекладу науково-технічних термінів.

Виклад основного матеріалу. Для науково-технічної літератури характерне вживання термінологічних одиниць. Сотні тисяч слів

і словосполучень належать до термінологічних систем науки, техніки, торгівлі, права, спорту, мистецтва тощо. Ці мовні одиниці не використовуються і навіть не розуміються людьми за межами конкретної спеціальності. У кожній галузі науки чи діяльності є своя спеціальна лексика. Існує спеціальна медична лексика, а так само спеціальна термінологія з хімії, фізики, енергетики, економіки, будівництва, авіації та багатьох інших галузей.

Термін у традиційному розумінні – це слово або словосполучення, яке спеціально використовується в певній галузі науки, техніки, торгівлі, права, спорту чи мистецтва для передачі поняття, характерного для цієї конкретної галузі. Наприклад, до термінологічної системи енергетики належать лексичні одиниці *heat sink ability* – здатність до поглинання тепла та *bag collector* – рукавний фільтр. Терміни *reinforced concrete* – залізобетон і *workability* – обробка; технологічність (матеріалу); належать до сфери будівництва. Терміни завжди складаються в кластери, які разом утворюють систему назв понять дослідження. Слід також зазначити, що терміни не містять жодних емоційних чи суб'єктивних конотацій.

У сучасному мовознавстві існує кілька дискусійних проблем, пов'язаних з термінологією. По-перше, це цікаве питання про те, чи втрачає термін свій термінологічний статус, коли він стає загальноживаним. У наш час це трапляється дуже часто, тому що різні елементи засобів масової інформації (телебачення, радіо, популярні журнали, наукова фантастика, Інтернет тощо) озброюють людей знаннями з різних галузей науки, техніки, суспільного життя, торгівлі, права, спорту, і мистецтва. Розширення техніки і загальної освіти призводять також до переходу термінів у загальнолітературну лексику. Цілком природно, що за цих обставин численні термінологічні одиниці переходять у загальний вжиток, хоча й не втрачають зв'язку зі своїми спеціальними сферами вжитку [7, с. 154].

Першу точку зору висловлюють лінгвісти, які вважають, що термінами можуть вважатися лише ті слова, які зберегли свою винятковість і не вживаються, не відомі чи визнані за межами своєї специфічної сфери вжитку. Відповідно до цієї думки, слова, пов'язані з економічною сферою, наприклад *account* – рахунок, *bargain* – торгова (біржова) угода, *budget* – (державний) бюджет, *tax* – фінансовий кошторис, податок; збір; мито не можна вважати економічними термінами, оскільки вони є більш-менш поширеними

у загальному вжитку [8, с. 115–116]. Відповідно до протилежної точки зору, будь-яка терміносистема повинна включати всі мовні одиниці, що передають поняття, властиві певній галузі знань, незалежно від їх винятковості. Сучасні дослідження різних терміносистем показали і довели, що між термінологією і загальною системою мови немає непроникної стіни. Навпаки, здається, що термінології дотримуються тих же правил і законів, що й одиниці мови загального призначення. Отже, обмін між термінологічними системами та «загальноприйнятною» лексикою є цілком нормальним явищем, і вважати термін чимось «особливим», ізольованим було б неправильно.

Терміни, як правило, пов'язані з певною галуззю науки, яка обслуговує потреби високорозвиненої технології. Але слід зазначити, що завдяки швидкому поширенню науково-технічних ідей, зокрема в точних науках, можна спостерігати процес «детермінізації», тобто деякі науково-технічні терміни починають функціонувати поза межами галузей, до яких вони належать, і з часом починають розвивати нові значення. Однак переважна більшість термінологічних одиниць не проходять процес детермінізації і циркулюють лише в науковому просторі. Таким чином, такі терміни починають використовуватися, можуть розвивати нові термінологічні значення та виходити з ужитку в одній конкретній сфері. Наука і техніка є найбільш плідними у створенні нових мовних одиниць. Необхідність глибшого проникнення в сутність речей і явищ породжує нові поняття, для позначення яких потрібні нові слова і словосполучення. Як правило, термін містить більш пряме посилання на предмет чи явище, ніж описове пояснення, не термін. Це викликає швидке створення нових термінів у будь-якій галузі дослідження, що розвивається.

Слід зазначити, що загальна лексика, яка вживається в науковій літературі, передає своє пряме референтне значення, тобто слова та групи слів, які вживаються в науковій літературі, завжди прагнуть вживатися в своєму первинному логічному значенні. Слово, вживане в науковій прозі, навряд чи є багатозначним, на відміну від стилю художньої літератури. Крім того, терміни, зазвичай, не залежать від контексту. Терміни створені так, щоб вони були максимально зрозумілими. Однак, незважаючи на це, нова термінологічна одиниця в спеціальній літературі зазвичай пояснюється. Так само пояснюються нейтральні та загальноприйняті літературні слова, які вживаються в науковій літературі, навіть якщо їх значення лише

незначно змінено, або в контексті (через дужку або атрибутивну фразу), або в примітці.

Термінообмін між різними галузями науки – типове явище для сучасної наукової прози. Найбільш цікаві й актуальні наукові проблеми виникають на стику дисциплін двох і більше наук. Співпраця фахівців суміжних наук виявилася успішною в багатьох сферах. Оскільки мови дисциплін мають свої власні унікальні особливості, обмін термінологією можна розглядати як природний результат цієї співпраці. Пріоритетом у цьому відношенні є математика, оскільки математичні терміни залишили власну сферу і вільно функціонують в інших науках і в гуманітарних науках також, включаючи лінгвістику. Наприклад, в комп'ютерній лінгвістиці є терміни математики (*set, graph, integral* – множина, графік, інтеграл), лінгвістики (*word, meaning, name* – слово, значення, назва), а також терміни, характерні лише для цієї наукової дисципліни: *Zipf's law* – закон Ціпфа [9, с. 83].

Дві інші спірні проблеми в галузі термінології – полісемія та синонімія термінологічних одиниць. Є лінгвісти, на думку яких «ідеальний» термін повинен бути однозначним (тобто мати лише одне значення). Полісемічні терміни можуть викликати непорозуміння, що є серйозною проблемою як у професійному спілкуванні, так і при перекладі спеціального дискурсу [10, с. 247]. З одного боку, ця вимога виглядає цілком слушною. З іншого боку, факти мови не відповідають цьому. Різні термінологічні системи рясніють полісемічними термінами. Адекватність їх перекладу цілком залежить від контексту. У термінології будівництва термін *building* може позначати конструкцію з міцного матеріалу, такого як камінь або дерево, що має дах і стіни (будова – будівля), і, водночас, процес будівництва будинків, заводів, офісні будівлі (будівництво). Інша спірна проблема термінології стосується синонімів. На думку деяких мовознавців, терміни не повинні мати синонімів, тому що вчені та інші спеціалісти називали б одні й ті самі предмети та явища у своїй галузі різними термінами і не можна було б дійти згоди. Проте в різних сферах є багато термінів, які мають синоніми. Наприклад, *engine – motor, plaster – stucco* (двигун – мотор, гіпс – ліпнина).

Переклад технічних термінів абсолютно залежить від знання перекладачем теми вихідного тексту. Перекладачі повинні докладати зусиль, щоб ознайомитися з системою термінів у відповідній галузі та добре використовувати термінологічні словники та інші довідники, а також інтернет-ресурси. Необхідно пам'ятати, що термін зазвичай

перекладається відповідним терміном мови перекладу. Такі способи перекладу, як аналоги, за допомогою синонімів і описовий переклад, використовуються лише тоді, коли немає еквівалентних термінів для перекладу. Терміни є відносно вільними від контексту мовними одиницями, хоча контекст часто допомагає визначити конкретну сферу, до якої належить термін. Як правило, англійські науково-технічні терміни мають свої постійні відповідники у відповідних українських терміносистемах: *heater* – обігрівачий прилад (обігрівач); *alkaline medium* – лужне середовище; *silicic acid* – кремнієва кислота; *spherical shell* – сферична оболонка. Багато термінологічних відповідників в українській мові утворено від англійських термінів шляхом транскрипції чи запозичення: *container* – контейнер, *file* – файл, *design* – дизайн. Міжнародні одиниці позачення часто використовуються у термінологіях: *atom* – атом, *proton* – протон, *focus* – фокус, *plus* – плюс, *diode* – діод [11, с. 5]. У деяких випадках в українській мові є паралельні форми: одна утворена шляхом транскрипції (запозичене слово), а друга, яка зазвичай є рідним словом, напр.: *equivalence* – еквівалентність і рівність; *balance* – баланс та рівновага; *resistor* – резистор і опір; *booster* – підсилювач (бустер) і прискорювач; *industry* – індустрія та промисловість, *installation* – інсталяція і установка. Вибір правильного відповідника вкрай необхідний в цьому випадку. Перекладачі роблять свій вибір, зважаючи на те, чи є вихідний текст суворо технічним чи ні, оскільки запозичений термін, як правило, більш звичний фахівцям, ніж не спеціалістам. Перекладачі також повинні брати до уваги можливі відмінності між двома формами у способі їх використання в цільовій мові. Наприклад, українське слово індустрія є обмеженим у вживанні та дещо старомодним.

Велика увага приділяється системності нових слів. У багатьох галузях існують спеціальні правила утворення термінів для позначення понять і об'єктів певного класу. Наприклад, назви різних видів електронних трубок утворюються за аналогією з терміном *electrode* (електрод), що вказує на кількість використовуваних в трубці електродів (*diode, triode, tetrode, pentode, hexode, heptode* – діод, тріод, тетрод, пентод, гексод, гептод і ін.); ряд спеціальних електронних приладів мають у своєму складі елемент *-tron* (-трон) (*additron, carcinotron, cryotron, exitron, ignitron, klystron, permatron, phantatron, plasmatron, platinotron, skiatron, thryatron* – аддитрон, карцинотрон, криотрон, екситрон, ігнітрон, клістрон, перматрон, фантастрон, плазмотрон, платинотрон, скіатрон,

триатрон та ін.); хімічні терміни, що закінчуються на *-ite*, *-ate*, позначають солі (sulfate, sulfite, nitrite – сульфат, сульфід, нітрит) тощо [8, с. 368].

З точки зору своєї структури термін може: 1) складатися з одного слова або 2) бути словосполученням одного ключового слова та одного чи кількох додаткових, що уточнюють або змінюють значення терміна. Ці терміни широко поширені і можуть викликати труднощі при перекладі. Такі комбінації можуть складатися з двох і більше елементів: а. Словосполучення, що складається з двох слів. Перший елемент можна перекладати українською по-різному: 1) прикметником (distribution shaft – розподільний вал; fuel cock – паливний кран); 2) іменником у родовому відмінку (isobutylene oxide – ізобутиленоксид; failure detection – виявлення несправностей; accumulator cell – елемент акумулятора; land retirement – ерозія ґрунту, видування ґрунту); 3) іменником із прийменником (split burner – пальник з розсікачем, carbon cloth – тканина з вуглецевого волокна); 4) складним словом (development engineer – інженер-розробник; electrical engineer – інженер-електрик); 5) дієприкметниковим комплексом (unbounded coating – багатошарова ізоляція (трубопроводу), що складається з не зв'язаних між собою шарів; designed experiment – експеримент, що проводиться за заданою розробленою програмою); 6) іншими описовими засобами (squawk altimeter – висотомір, покази котрого виведені в відповідач; square engine – двигун, в котрому діаметр циліндра рівний ходу поршня). б. Словосполучення, що складається з кількох компонентів. При перекладі такого роду словосполучень необхідно дотримуватися такої послідовності дій: 1) перекласти залежний іменник (останнє слово групи слів); 2) розібрати семантичні відношення між членами словосполучення та розподілити їх на смислові групи (розбирати зліва направо); 3) перекласти словосполучення, яке починається із залежного слова, а потім перекласти кожен смислову групу справа наліво. Наприклад, car speed calculation problem. 1. Перекладіть останнє слово problem – проблема. 2. Розподіліть усе словосполучення на смислові групи: 1) car speed – швидкість автомобіля; 2) calculation – обчислення. 3. Переклад: проблема обчислення швидкості автомобіля.

Атрибутивні поєднання можуть починатися з прикметника. У цьому випадку необхідно визначити, яке слово воно модифікує (dynamic braking circuit – ланцюг реостатного гальма, general reactor equation – загальне рівняння ядерного реактора) [9, с. 86].

Терміносистеми багатьох галузей знань, таких як математика, фізика, хімія, біологія, геологія, медицина, техніка, містять так звані епонімічні одиниці. Це терміни, до складу яких входять власні імена видатних учених, винахідників, лікарів тощо. Наприклад: watt – ват, Weierstrass theorem – теорема Вейерштраса, Marfan syndrome – синдром Марфана. Якщо в прийменнику є власна назва, то вона перекладається прикметником, іменником у родовому відмінку або іменником із прийменником: Kirchhoff's first law – перший закон Кірхгофа; London Air Traffic Control Centre – Лондонський центр управління повітряним рухом.

Якщо в середині атрибутивної конструкції є частка, її можна перекладати українською мовою іменником у родовому відмінку (decision-making system – система прийняття рішень). Новий іншомовний термін вимагає точної розшифровки шляхом логічного та лінгвістичного аналізу цього слова та його зв'язку з контекстом та утворення точного однозначного еквівалента.

З точки зору труднощів розуміння та перекладу терміни можна розділити на три групи: 1) Терміни, що позначають реалії інших країн. Можливі декілька способів перекладу: а) українським терміном, форма якого пов'язана з формою англійського слова (міжнародні терміни); б) українським терміном, форма якого не пов'язана з формою англійського терміна; в) значення багатослівного англійського терміна має повний еквівалент українському терміну; г) загальне значення багатослівного терміна збігається зі значенням аналогічного українського терміна, але його компоненти різні. 2) Терміни, що позначають реалії інших країн, але мають загальноприйняті українські термінологічні відповідники. 3) Терміни, що позначають реалії інших країн і не мають загальноприйнятих українських термінологічних відповідників. Переклад таких термінів може здійснюватися такими способами: а) описом англійського терміна; б) дослівним перекладом; в) частковою або повною транслітерацією; г) транслітерацією та дослівним перекладом; д) транскрипцією; е) транскрипцією та транслітерацією.

Слід зазначити, що основною помилкою при перекладі таких термінів є те, що перекладачі іноді намагаються знайти буквальный відповідник англійського терміну в українській мові. Такий підхід не зовсім коректний, оскільки важливо передати специфіку іноземних реалій. Крім того, ці терміни можуть виражати поняття, характерні лише для закордонної дійсності, а отже, не відповідати реаліям, притаманним українським

спеціальним текстам. Перекладачі також можуть припуститися помилки внаслідок неправильного віднесення терміна до однієї із зазначених вище груп і вибору неадекватного способу перекладу. Ще одна помилка перекладача – дослівний переклад, коли англійський термін або його компоненти аналогічні українському терміну, але мають інше значення. При перекладі необхідно враховувати значення терміна в конкретній ситуації і конкретному контексті. Також необхідно враховувати можливі зміни значення терміна, якщо він вживається у формі множини.

Правильне розуміння та переклад термінів залежить не лише від гарного знання мови, а й від обізнаності з іноземними та українськими реаліями.

Висновки. Формування нового поняття нерідко пов'язане із новим сприйняттям предмета, який розуміється на базі наявного мовного досвіду. Перекладач повинен вивчити ту область науки і техніки, в якій він працює. Це дає йому можливість домогтися вичерпного розуміння змісту понять, що виражені термінами. Недостатня обізнаність у тій галузі знання, до якої належить текст, що перекладається, «незнання властивостей конкретних предметів дійсності, предмета як такого» призводить до нерозуміння терміна, незважаючи на те, що його форма може бути зрозуміла або навіть знайома перекладачеві. Як відомо, джерелом формування термінологічної інформації

є практична творча діяльність людей, суспільно пізнавальний досвід. Цим визначається соціальна сутність термінологічної інформації, яка концентрує в собі колективну профільно-наукову пам'ять, базовими одиницями якої виступають поняття.

Слід зазначити, що основною помилкою при перекладі термінів є те, що перекладачі іноді намагаються знайти буквальный відповідник англійського терміна в українській мові. Такий підхід не зовсім коректний, оскільки важливо передати специфіку іноземних реалій. Крім того, ці терміни можуть виражати поняття, характерні лише для закордонної дійсності, а отже, не відповідати реаліям, притаманним українським спеціальним текстам. Перекладачі також можуть припуститися помилки внаслідок неправильного віднесення терміна до однієї із зазначених вище груп і вибору неадекватного способу перекладу. Ще одна помилка перекладача – дослівний переклад, коли англійський термін або його компоненти аналогічні українському терміну, але мають інше значення. При перекладі необхідно враховувати значення терміна в конкретній ситуації і конкретному контексті. Також необхідно враховувати можливі зміни значення терміна, якщо він вживається у формі множини.

Правильне розуміння та переклад термінів залежить не лише від гарного знання мови, а й від обізнаності з іноземними та українськими реаліями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абабілова Н. М., Білокамінська В. Л. Особливості перекладу термінів українською мовою. Молодий вчений. 2015. № 2(17). С. 126–128.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця : Нова книга, 2001. 471 с.
3. Кияк Т. Функції та переклад термінів у фахових текстах. Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2008. № 620. С. 3–5.
4. Ковтун О. В. Особливості перекладу англійських авіаційних термінів українською мовою. Матеріали III міжн. наук.-практ. конф. «Соціокультурні та етнолінгвістичні проблеми галузевого перекладу в парадигмі євроінтеграції» (2–3 квітня 2010 р.). Київ: АграрМедіаГруп, 2010. С. 182–186.
5. Корбут О. Г. До проблеми труднощів перекладу технічних термінів у студентів машинобудівних спеціальностей. *Advanced Education*. 2014. Вип. 1. С. 36–41.
6. Кучман І. Переклад англійських термінів у галузі комп'ютерних технологій. Вісник Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. 2005. Вип. 10. С. 25–32.
7. Актуальні проблеми науково-технічного перекладу : колективна монографія. Дніпропетровськ : НГУ, 2007. Вип. 2. 256 с.
8. Українсько-англійський словник загальнонаукової та науково-технічної лексики / уклад.: В. Я. Карачун, Ю. З. Прохур; Ін-т вищ. освіти АПН України. К. : Вид. В. Карпенко, 2008. 416 с.
9. Бондар Л. А. Механізми перекладу англійських термінів-новоутворень українською мовою. Філологічні студії. 2011. Вип. 6. С. 81–87.
10. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу: посібник для студентів перекладацьких факультетів. Київ: Інкос, 2002. 320 с.
11. Перебийніс В. С. Деякі закономірності в розвитку термінологічної лексики. Мовознавство. 1974. № 4. С. 3–12.

**ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
В АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ У СФЕРІ ІНЖЕНЕРІЇ**

**TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATIONS
OF THE TEXTS OF ENGINEERING FIELD**

Шаранова Ю.В.,

orcid.org/0000-0002-7971-446

доктор філософії з галузі освіта, педагогіка,

доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Маслов Є.О.,

orcid.org/0009-0008-5013-6084

студент IV курсу факультету лінгвістики

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Стаття присвячена дослідженню перекладацьких трансформацій в англо-українських перекладах текстів у сфері інженерії. Аналіз й опрацювання відповідної літератури проведено з метою більш глибоко й ґрунтовно охарактеризувати явище перекладацьких трансформацій в науково-технічних текстах. Проведення дослідження вмотивоване недостатнім ступенем висвітлення застосування перекладацьких трансформацій в науково-технічному мовному середовищі. Матеріалом для практичної демонстрації використання перекладацьких трансформацій слугувала патентна документація та інші мультитематичні науково-технічні тексти. Відповідно, теоретичною основою слугували праці мовознавців, що займалися дослідженням цього питання: С. Максимов, В. Карабан, І. Корунець, А. Гудманян, І. Баклан, О. Селіванова, Т. Кияк, А. Науменко, О. Огуй, Є. Бабенко, С. Амеліна, Н. Білоус, Т. Журавель, Н. Хайдарі, А. Калита, І. Лощенова, В. Нікішина.

У статті узагальнено та систематизовано наявні у сучасній лінгвістичній науці підходи до проблеми визначення та класифікації перекладацьких трансформацій. В процесі синтезу теоретичного матеріалу, і зібраного англійського матеріалу науково-технічних текстів продемонстровано найбільш розповсюджені, відповідно до класифікацій, перекладацьких трансформацій. Серед них присутні трансформації, які відносять до лексико-семантичних (конкретизація, генералізація, модуляція), граматичних (заміна однієї частини мови на іншу, трансформації об'єднання і членування речень), технічних (трансформації додавання, вилучення, перестановки слова).

Проведене дослідження показало, що більшість перекладацьких трансформацій можуть бути мотивовано й доцільно застосовані в науково-технічних текстах інженерної тематики. Проте, в процесі дослідження також було визначено, що застосування деяких трансформацій є досить обмеженим через специфіку й відмінності науково-технічної літератури англійської й української мов. У висновках підсумовано, що перекладацькі трансформації є якісним та продуктивним засобом перетворення тексту, що сприяє досягненню адекватності перекладу.

Ключові слова: перекладацькі трансформації, переклад та редагування, науково-технічна література, патенти, фахові тексти, інженерія, текст джерела, текст перекладу.

The article deals with the study of the translation transformations in the English-Ukrainian translations of the texts of the engineering field. The overview and further analysis of the chosen literature was carried out in order to give the in-depth and thorough characteristic of the translation transformations phenomenon in scientific and engineering text environment. The research is driven by the fact of insufficient coverage of the translation transformations phenomenon in the scientific and technical language environment. The material to demonstrate practical usage of the translation transformations implementation is represented by patents and other multi-themed texts of scientific and engineering fields. Thus, the theoretical basis consists of linguists' works who researched the issue of our interest: S. Maksymov, V. Karaban, I. Korunets, A. Hudmanian, I. Baklan, O. Selivanova, T. Kyiak, A. Naumenko, O. Ohui, Ye. Babenko, S. Amelina, N. Bilous, T. Zhuravel, N. Khaidari, A. Kalyta, I. Loshchenova, V. Nikishyna.

The article summarizes and systematizes the approaches available in modern linguistics to the issue of defining and classification of translation transformations. Synthesizing theory material, alongside with the collecting English language material the most widely spread, according to the existing classifications, transformations were demonstrated. They include: lexical-semantic (differentiation, generalization, modulation), grammatical (morphological replacement, word for word reproduction, sentence division and compilation), technical (addition, omission, transposition).

Research has shown that most of the translation transformations can be reasonably and appropriately applied in the scientific and engineering field. However, it was noted that application of some transformations is quite limited due to the differences and peculiarities of English and Ukrainian scientific and engineering literature. Summarizing, it was also noted that translation transformations are productive, efficient means of text transformation, that help to achieve the text faithfulness.

Key words: translation transformations, translation and editing, scientific and engineering literature, patents, specialised texts, engineering, source text, translated text.

Постановка проблеми. В процесі перекладу, перед перекладачем постають численні завдання: декодування й адекватна передача мовного матеріалу, підтримання належних рівнів когезії й когерентності, врахування екстралінгвістичної складової, передача комунікативної мети, оформлення тексту перекладу відповідно до синтаксичних норм мови перекладу, адаптація продукту перекладу для вдалого сприйняття реципієнта. Перекладацькі трансформації виступають важливим інструментом вирішення цих завдань. Актуальність роботи полягає в тому, що попри вагомість перекладацьких трансформацій як фундаментального інструменту обробки й перетворення тексту оригіналу, вони залишаються недостатньо висвітленими в публікаціях сучасних мовознавців. Наприклад, головним питанням, що вже неоднократно порушувалося ними, є необхідність формулювання загальноприйнятої дефініції явища перекладацьких трансформацій. Не менш важливим питанням є проблема відсутності уніфікованої класифікації перекладацьких трансформацій. Як ми побачимо в подальшому огляді явища, мовознавці, що займалися його дослідженням, наводять класифікації, що відрізняються формулюваннями, проте описують й налічують схожі за характером впливу види трансформацій. Насамкінець, існує необхідність у висвітленні використання перекладацьких трансформацій в текстах науково-технічного характеру у зв'язку з нестачею подібних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наш час швидкий розвиток науки і техніки, а також зростання міжнародних відносин, спричиняють постійний ріст попиту на якісний переклад науково-технічних текстів. Адекватний переклад неможливо здійснити без застосування перекладацьких трансформацій. Сучасні українські лінгвісти не оминають увагою дане питання у своїх роботах. Серед них А. Гудманян, І. Баклан, С. Максимов, О. Селіванова, Т. Кияк, А. Науменко, О. Огуй, Є. Бабенко, С. Амеліна, Н. Білоус, Т. Журавель, Н. Хайдарі, А. Калита, І. Лощенова, В. Нікішина.

Постановка завдання. *Мета статті* полягає в дослідженні, систематизації та узагальненні поняття «перекладацькі трансформації» та висвітленні застосування цього прийому в англо-українських перекладах у сфері інженерії.

Виклад основного матеріалу. На даному етапі розвитку мовознавчої та перекладознавчої науки, поки що не існує єдиної, загальноприйнятої дефініції поняття «перекладацькі трансформації». Тим не менш, існує певна, кількість поглядів

та формулювань, якими можна охарактеризувати це явище. Пропонуємо звернутися до дефініцій, запропонованих мовознавцями.

Українська лінгвістка О. Селіванова стверджує, що перекладацькі трансформації, – «це перетворення, модифікація форми, або змісту і форми, зокрема, з метою збереження відповідності комунікативного впливу на адресатів оригіналу й перекладного тексту» [1, с. 456].

Т. Кияк, А. Науменко та О. Огуй вказують, що «перекладацька трансформація реалізується в тексті перекладу за допомогою відповідних засобів (особливих прийомів щодо визначення мовних засобів, необхідних для адекватного перекладу), які допомагають зберегти риси авторського стилю при відповідному відтворенні змісту тексту перекладу». [2, с. 494].

Згідно з визначенням В. Карабана, «перекладацькі лексичні трансформації *це різного роду зміни лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу з метою адекватної передачі їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик із врахуванням норм мови перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу*» [3 с. 300]. Науковець наводить класифікацію перекладацьких трансформацій: конкретизація; генералізація; додавання; вилучення; заміна однієї частини мови на іншу частину мови; перестановка слів [3].

Є. Бабенко, С. Амеліна та Н. Білоус, вивчаючи чималу кількість класифікацій перекладацьких трансформацій, узагальнили їх у чотири види: 1) граматичні (морфологічні та синтаксичні); 2) лексичні / лексико-семантичні; 3) стилістичні; 4) комплексні [4, с. 59].

На думку А. Г. Гудманяна та І. М. Баклан, перекладацькі трансформації можна представити «двома блоками, які відображають системний аспект перекладу (у межах міжмовних перетворень на рівні системи мови) та галузевий аспект перекладу (у межах пошуку перекладацьких рішень під час подолання окремих проблем перекладу фахових текстів)». Тобто, вони зосереджуються на трьох групах перетворень (граматичних, лексичних, семантичних), які вони іменують прийомами перекладу [5, с. 31–32].

Перекладацькі трансформації, на думку С. Максимова, являють собою зміни (відмінності), що спричинені лексичними або граматичними відмінностями мовних і культурних особливостей першоджерела і мови перекладу [6 с. 142]. Таким чином, з мови першоджерела, що знаходиться під впливом притаманної їй культури, створюється текст, що проходить через процес перекладу

мовою перекладу, що в свою чергу, також знаходиться під впливом відповідних культурних особливостей, завдяки чому утворюється текст перекладу- продукт синтезу двох культур і мов. Він наводить й свою класифікацію перекладацьких трансформацій: *власне лексичні трансформації* (транскрипція, транслітерація, фонетично-графічне відтворення, комбінація «транскрипція-транслітерація-фонетико-графічне відтворення, калькування); *лексико-семантичні трансформації* (генералізація, диференціація, узагальнення, модуляція); *граматичні трансформації* (дослівне відтворення синтаксичних структур, транспозиція, заміна частин мови, додавання, опущення); *лексико-граматичні трансформації* (антонімічний переклад, повне перетворення (реорганізація), компенсація) [6].

На думку І. Корунця, перекладацькими трансформаціями є вид великих та дрібних змін у структурній формі мовних одиниць, які здійснюються з метою досягнення достовірності перекладу. Вони здійснюються або через несумісність засобів вираження цільової мови, що унеможливує перенесення в неї деяких одиниць мови оригіналу, або задля того, щоб зберегти стиль уривка мови оригіналу і таким чином зберегти його виразність [7, с. 361].

Хочемо навести найяскравіші приклади застосування перекладацьких трансформацій, спираючись на власний аналіз перекладів текстів інженерії.

Необхідність **конкретизації** значення зустрічається достатньо часто в середовищі фахових текстів інженерної сфери. Словникові відповідники, навіть у вузькоспеціалізованих галузевих словниках, не завжди дають коректний і задовільний переклад. В будь-якому випадку, конкретизація в буквальному сенсі уточнює і вказує на однозначний і влучний відповідник. Наприклад: *alternator of generator* [8, с. 13]. Словникове значення слова *alternator*- генератор, якщо мова йде про двигун. Також, спільнокореневі слова *alternation*- змінний, перемінний, та *alternate*-змінювати, перетворювати, пов'язані спільною семою *alter*- перетворювати, змінювати Функцію перетворення струму в генераторі виконує інвертор, який якраз-таки перетворює перемінний струм на постійний, або навпаки, тобто *alternator of generator* матиме відповідник *інвертор генератора*.

Генералізація значення слова являє собою протилежний за сутністю конкретизації процес звуження значення слова, надаючи йому узагальнений характер. Розглянемо її на наступному

прикладі: *Outdoor power equipment includes lawn mowers, riding tractors, snow throwers, pressure washers, portable generators, tillers, log splitters, zero-turn radius mowers, walk-behind mowers, riding mowers, industrial vehicles such as forklifts, utility vehicles, etc.* [8 с. 13]. Наведене речення обране завдяки чотирьом поняттям, що належать до одного виду електричного обладнання для робіт на відкритому повітрі- *lawn mower* (газонокосарка). Отже, в рамках родо-видових відношень гіперонімом є *lawn mower*, а гіпонімами є *zero-turn radius mower* (газонокосарка з нульовим градусом розвороту), *walk-behind mower* (колісна газонокосарка), *riding mower* (самохідна газонокосарка). Звісно, така деталізація зумовлена стилістикою написання патентів, проте, можна посперечатися щодо доцільності такої кількості схожих за значенням термінів. На нашу думку, для полегшення сприйняття інформації реципієнтом можливо й уникнути нагромадження термінів на позначення обладнання, яке не так часто зустрічається в його побуті, просто замінивши вищезгадані конкретизуючі поняття на збірне поняття *lawn mowers* *газонокосарки*.

Трансформація **модуляції**, або смислового розвитку є, певно, найбільш демонстративним прикладом мозкової роботи перекладача в процесі побудови образно-коцептуальної системи для реалізації перекладу. Цю трансформацію також згадують як логічний розвиток, або метонімічний переклад. Трансформація полягає в заміні словникового еквіваленту на контекстуальний, логічний відповідник, що зазвичай походить з імпліцитного шару тексту або ж формується відповідно до інших екстралінгвістичних факторів. Розглянемо її на наступному прикладі: *Harder braking engages the callipers in the usual way. Finally, maximum braking while driving on slippery roads engages the ABS system to keep the tires from skidding. The computer receives input from various sensors and then determines the correct braking system* [9]. Отже, в наведеному прикладі логічний розвиток полягає в наданні опису процесу гальмування й роботи антиблокувальної системи більш конкретного відтінку, наприклад: *harder breaking, maximum braking* - різке гальмування, замість більш сильне гальмування, максимальні гальмівні зусилля; антиблокувальна система вже не тільки *keeps the tires form skidding- запобігає блокуванню коліс*, а й запобігає втраті контролю водія над транспортним засобом; *computer* перетворюється на *блок керування АБС*, та вже не просто *receives input from various sensors-* отримує показники з різних датчиків, а *показники від*

датчиків швидкості або прискорення (уповільнення), що в свою чергу не визначають необхідний порядок гальмування- determines the correct braking system, а обчислює швидкість обертання кожного колеса й регулює гальмівне зусилля.

Заміна однієї частини мови на іншу є перетворенням, спричиненим радше можливим порушенням граматичних норм та норм слововживання мови перекладу, ніж задля досягнення еквівалентності й адекватності. Втім, не варто й виключати факту присутності таких намірів при перекладі, адже різнорівнева адаптація тексту оригіналу відповідно до вимог мови перекладу служить якраз одним зі шляхів досягнення комунікативної мети. Наведемо її приклад: *In a further aspect, there is provided a rotor assembly for a gas turbine engine comprising: a rotor including disc rotatable at a rotational operation speed about a central axis and a rotor disc cover plate mounted to the rotor disc* [10, с. 10]. В наступній конфігурації наведений роторний блок для газотурбінного двигуна складається з ротора, обладнаного диском, що обертається з відповідною швидкістю навколо центральної осі, а також дефлектором, приєднаним до диску ротора. Були проведені наступні трансформації: заміна герундія на дієслово активного стану (comprising- складається), заміна герундія на дієприкметник (including- обладнаний).

Трансформація дослівного перекладу полягає в заміні синтаксичної структури мови джерела на подібну синтаксичну структуру мови перекладу. Наприклад: *Other aspects and preferred embodiments of the disclosure are discussed infra*. Інші конфігурації й кращі варіанти здійснення наведеного розглянуті нижче [11, с. 7].

Трансформацію об'єднання речень можливо й уникнути, використовуючи поділ речень наданий автором, адже в англійській науко-технічній літературі переважають короткі прості речення. Проте, при перекладі ми можемо вдатися й до адаптації тексту до україномовного наукового стилю, якому притаманне прямопротилежне-складні синтаксичні конструкції та звороти. Наприклад: *Although the turboprop engine is still widely used, there are certain limits that it cannot exceed. Propellers become less and less efficient as they rotate faster, until the point where little or no extra aircraft speed can be achieved. They are also less efficient as the altitude increases, because the air becomes thinner* [9, с. 96]. Попри широку практику використання турбогвинтових двигунів, вони мають свої обмеження: зі збільшенням частоти обертання гвинта його ефективність прямопропо-

рційно знижується до нульового приросту швидкості, до того ж, внаслідок розрідження повітря на великих висотах вони також втрачають продуктивність.

Трансформація членування речення є прямо протилежною за характером до трансформації об'єднання. Використовуючи даний прийом ми здійснюємо поділ одного або більше речень попередньо здійснивши його аналіз з метою виділення декількох окремих закладених в нього думок, які ми намагаємося виразити. Наприклад: *A delay mechanism provides a time delay between the ejection of each seat, and this ensures that the pilot and navigator do not collide during ejection* [9, с. 139]. Механізм затримки забезпечує затримку в часі між катапультиванням кожного крісла. В такий спосіб, створюється гарантія того, що пілот та штурман не зіткнуться під час катапультивання.

Додавання слова за своїм характером нагадує деформацію, що викривляє закладену автором думку. Втім, додаткова інформація, уточнення, роз'яснення можуть якраз-таки покращити сприйняття думки автори та розуміння матеріалу. Наприклад: *Ullage in helicopters is very volatile due to lightning and static discharge. OBIGGS pumps nitrogen into the fuel tanks, so that the vapor is inert against all ballistic threats* [9, с. 134]. Незаповнена частина паливних баків гвинтокрилів дуже вразлива до розрядів блискавки й статичного струму. *Бортowa система генерації інертного газу (OBIGGS) закачує азот в паливні баки, в результаті чого випари палива, що знаходяться в незаповненій частині паливних баків, стають незаймистими, що знижує шанси їх займання й детонації в разі враження вогнепальною зброєю.*

Трансформація вилучення слова нагадує додавання попри прямопротилежність їх впливу на текстову складову. Все тому, що існують випадки, коли вилучення є критично необхідною трансформацією задля уникнення утворення тавтологічної пари або плеоназмів- близьких за значенням словосполучень, одне з яких дублює вже виражене. Розглянемо наступний приклад: *These hollow aluminium alloy tubes are used to transmit a turning force or torque from the cockpit controls to control surfaces* [9, с. 79]. Представлені пустотілі трубки зі сплаву алюмінію використовують задля передачі *крутного моменту* від органів управління в кабіні пілотів до керуючих аеродинамічних поверхонь літака. Ми вдалися до трансформації вилучення задля ліквідації тавтологічної пари, адже *turning force* (сила обертання) є описовою формою ідентичного поняття *torque* (обертальний, крутний момент), що є абсолютно зайвим.

Трансформація **перестановки слова** є подібною за характером до раніше описаної морфологічної заміни. Задля адаптації тексту до граматичних норм мови перекладу доречно коригувати не тільки синтаксис речення. Виникає й необхідність змінювати порядок лексичних елементів словосполучення, або навіть, складових багатокomпонентних термінів, що складаються з двох або більше основ (compound words). В процесі такої перестановки, пермутації, перекладач свідомо змінює порядок лексичних елементів у слові, наприклад: *towing airplane*- літак-буксир [13].

Висновки. Розглянувши існуючі класифікації перекладацьких трансформацій, зроблено декілька вагомих висновків. По-перше, попри відмінності в формулюваннях категорій й видів трансформацій, переважна більшість мовознавців описує однакові, або схожі трансформації, що мають відмінності лише в їх назвах. Отже, певна єдність поглядів на це явище, попри відсутність загальноприйнятої класифікації та дефініції явища, все-таки існує. По-друге, попри вищезгадані відмінності в поглядах, перекладацькі трансформації все-таки мають визначений, чіткий, конкретний вплив на текст перекладу. До того ж, як ми могли спостерігати, мовознавці, загалом, поділяють погляди один одного

на вплив явища, але також приносять й власні ідеї та надають конкретні приклади й аргументацію їх застосування. Виходячи з вже представлених мовознавцями теоретичних положень щодо явища та наших спостережень й міркувань, нам вдалося сформулювати власну дефініцію явища: *Перекладацькі трансформації- це процес обробки іншомовного матеріалу, що включає визначення його комунікативної мети та подальші корекції продукту перекладу з урахуванням екстралінгвістичних чинників з метою адекватної репрезентації вихідної комунікативної мети й уможливлення її досягнення завдяки адекватному продукту перекладу.* Також, на прикладах була продемонстрована доцільність та вмотивоване використання перекладацьких трансформацій в науково-технічній літературі інженерної тематики. Також хочемо зазначити, що попри широкі можливості використання трансформацій для обробки текстів технічного характеру, існують трансформації, використання яких є обмеженим, або недоцільним в цьому середовищі. Наприклад, антонімічний переклад перешкоджатиме конкретному, чіткому й однозначному стилю викладу інформації науково-технічної літератури та фахової документації, як-от патенти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання / О. О. Селіванова. Черкаси : Чабаненко Ю., 2012. 488 с.
2. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник для студентів вищ. навч. закл. / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. [3-є вид., доп. і перероб.]. Чернівці : ВД «Букрек», 2014. 640 с.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
4. Актуальні проблеми теорії і практики сучасного перекладу : монографія / Є. Бабенко, С. Амеліна, Н. Білоус ; за заг. ред. С.М. Амеліної. К. : Центр навчальної літератури, 2020. 470 с.
5. Гудманян А. Г. Практичний курс перекладу [Текст] : підручник для студ. спеціальності 035 «Філологія», спеціалізації «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – німецька» / А. Г. Гудманян, І. М. Баклан ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. 180 с.
6. Максимов С.Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). : навчальний посібник. Київ : Ленвіт, 2012. 203 с.
7. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. Вінниця. «Нова Книга», 2003. 448 с.
8. Internal combustion engine with electric starting system : patent 11578689 United States : F02n 11/14 /, A01D 34/68 / D. W. Procknow, M. Meyer. – No. 17/394,526 ; applied on 05.08.2021 ; published on 14.02.2023. 17 p.
9. Morgan D., Regan N. Take-off: Technical English for Engineering, Course book. UK: Garnet Publishing Ltd. 2008. 321 с.
10. Rotor balance assembly : patent 11578599 United States : F01D 5/02, F01D 5/06, G01M 1/32 / F. Di Paola, O. Leghzaoui, T. Stocco. – No. 17/165,247 ; applied on 02.02.2021 ; published on 14.02.2023. 14 p.
11. Device for controlling exhaust sound of vehicle : patent 11578627 United States : F01N 1/16, F01N 1/10, F01N 13/00 / Y. D. Yang. – No. 16/591,182 ; applied on 02.10.2019 ; published on 14.02.2023. 10 p.
12. United States Patent and Trademark Office Official Gazette for Patents: Mechanical engineering. URL: <https://patentsgazette.uspto.gov/week07/OG/Cpc-f.html> (дата звернення: 05.03.2023)
13. Бутник В.В. Новий англо-український політехнічний словник. Київ: Арії, 2008. 704 с.

**ТИПОЛОГІЯ ПОМИЛОК У ПЕРЕКЛАДІ НАУКОВИХ ТЕРМІНІВ
ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ОНЛАЙН-РЕСУРСІВ****TYOLOGY OF ERRORS IN THE TRANSLATION
OF SCIENTIFIC TERMS USING ONLINE RESOURCES****Шокуров О.В.,***orcid.org/0000-0003-2390-4769**старший викладач кафедри української мови**Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»***Чернявська С.М.,***orcid.org/0000-0002-9438-6965**кандидат історичних наук,**доцент завідувачка кафедри української мови**Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»***Немерцова О.С.,***orcid.org/0000-0001-6765-3741**старший викладач кафедри української мови**Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*

Стаття присвячена аналізу специфіки використання машинного перекладу, попит на послуги якого зростає із швидкістю, яка значно перевищує можливості перекладацької професії. Мета дослідження – виявлення найбільш поширених видів помилок, що містяться у перекладах текстів із науковими термінами із використанням онлайн-ресурсів. Для досягнення поставленої мети обрані відповідні методи, з-поміж яких превалювали описовий і метод дефінування у теоретичній частині та узагальнення, систематизація й метод вибірки, які забезпечили роботу над емпіричною частиною. Наведено дефініції та окреслено підходи до розуміння ключового поняття, опрацьовано еволюційний аспект становлення комп'ютерного перекладу. Узагальнено базові риси такого виду перекладу.

Проведено аналіз переваг і недоліків, виявлених при роботі із найбільш популярними цифровими системами перекладу, такими як Google Translate, Microsoft Translator Bing, MyMemory, Babylon Translator, Reverso Context. Продемонстровано важливість розуміння контексту для забезпечення адекватності перекладу. Наведено підходи до класифікації помилок в системі комп'ютерного перекладу. Шляхом вивчення і детального аналізу цифрових ресурсів, науково-методичної літератури, публіцистичних зразків які вміщують слова (словосполучення)-терміни, – наведено приклади помилок, що найбільш часто допускаються онлайн-перекладачами. З'ясовано, що досягти повної заміни людських іншомовних знань та навичок перекладу на даному етапі неможливо, проте онлайн-перекладачі здатні максимально автоматизувати і оптимізувати даний процес, забезпечити швидкість перекладу, залишивши за користувачем лише функцію контролю за якістю. Як перспектива подальших наукових пошуків, запропоновано дослідити питання побудови термінів шляхом використання внутрішніх ресурсів мови.

Ключові слова: системи машинного перекладу, автоматизація, термінологія, омонімія, контекст.

The article is devoted to the analysis of the specifics of the use of machine translation, the demand for whose services is growing at a speed that significantly exceeds the capabilities of the translation profession. The purpose of the study is to identify the most common types of errors found in translations of texts with scientific terms using online resources. To achieve the goal, appropriate methods were chosen, among which the descriptive and defining method prevailed in the theoretical part and generalization, systematization and sampling method, which provided work on the empirical part. Definitions are given and approaches to understanding the key concept are outlined, the evolutionary aspect of the formation of computer translation is elaborated. The key features of this type of translation are summarized.

An analysis of the advantages and disadvantages found when working with the most popular digital translation systems, such as Google Translate, Microsoft Translator Bing, MyMemory, Babylon Translator, and Reverso Context, was carried out. The importance of understanding the context to ensure the adequacy of the translation has been demonstrated. Approaches to the classification of errors in the computer translation system are presented. Through the study and detailed analysis of digital resources, scientific and methodological literature, journalistic samples containing words (phrases)-terms, examples of errors most often made by online translators are given. It was found that it is impossible to achieve a complete replacement of human foreign language knowledge and translation skills at this stage, but online translators have the ability to automate and optimize this process as much as possible, to ensure the speed of translation, leaving only the function of quality control to the user. As a prospect for further scientific research, it is proposed to investigate the issue of term construction by using the internal resources of the language.

Key words: machine translation systems, automation, terminology, homonymy, context.

Постановка проблеми. Сучасне перекладознавство як самостійна галузь прикладної лінгвістики невпинно поповнюється новими методиками перекладу з однієї мови на іншу, адаптації змісту та формування цілісного контексту. Наукова спільнота та спеціалісти ІТ-сфери активно працюють над втіленням проектів, що дозволяють здійснювати такий переклад у максимально стислі терміни і мінімізувати кількість граматичних, лексичних, пунктуаційних, орфографічних помилок. Разом з тим, за десятки років інтенсивної роботи над вдосконаленням зазначених систем, вони так і не стали бездоганними, відповідно, робота професійного перекладача, його розуміння мовленнєвих традицій країни, акцентів, сленгу, особливостей вживання окремих лексем і синтаксичних конструкцій до цього часу не втрачає свого суспільного значення і цінності. Суттєво інтенсифікується роль та значення «живих знань» в процесі здійснення точного, професійного перекладу, де використовується наукова термінологія, в тому числі пов'язана із збільшенням обсягів експорту та імпорту, обміном науковим досвідом та інформацією між представниками різних країн тощо. Використання онлайн-ресурсів не лише вимагає подальшої перевірки на предмет коректності перекладу, але й обумовлює потребу у застосуванні словників, опрацювання іншомовних оригінальних текстів із подальшим проведенням порівняльного аналізу, в окремих випадках – вдаватися до краудсорсингу.

Разом з тим, ми не можемо ігнорувати той факт, що цифровий переклад де-юре і де-факто присутній у багатьох сферах, а його легітимізація та можливість визнання як прийняттого перекладу на офіційних рівнях – це лише питання часу, розвитку когнітивної лінгвістики й вдалих технологічних рішень. Подібні ідеї леймотивом проходять у низці досліджень вітчизняних та іноземних вчених, з-поміж яких виділяємо роботи Гайдук Н. А. та Кокташ М. Г., присвячені практичним аспектам висвітлення якості перекладу термінології, здійсненої за допомогою ресурсу Google Translate [4]; пролила світло на вказану проблематику і Абабілова Н. М., яка більш детально з'ясувала причини труднощів, які виникають в ході перекладу аббревіатур та систематизувала підходи до забезпечення якості перекладу [1]. Хацер Г. О. в якості предмету свого наукового дослідження обрала банківську термінологію, особливу увагу приділивши препозитивно-атрибутивним словосполученням [9].

Мета дослідження – виявлення найбільш поширених видів помилок, що містяться у пере-

кладах текстів із науковими термінами з використанням онлайн-ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Потреба суспільства у застосуванні систем машинного перекладу невпинно зростає. Його популяризація обумовлена не лише ефективністю, але й практичною зручністю, економією часового ресурсу для перекладу великих обсягів даних, здатністю орієнтуватися у величезному інформаційному просторі. Легальне визначення машинного перекладу, яке зустрічається у більшості наукових джерел, зводиться до розуміння даного поняття як процесу перетворення тексту, репрезентованого однією природною мовою у еквівалентний за змістом текст іншою мовою [2, с. 79; 11, с. 2]. Більш розширений та конкретизований підхід знаходимо у розвідках Хорошун О., де попередня думка доповнюється інформацією про те, що переклад такого тексту в повній мірі або частково здійснюється комп'ютером. При цьому, автор зазначає, що вказаний напрям досліджень перебуває на перетині кібернетики, лінгвістики, математики [10, с. 335]. Якщо здійснити короткий екскурс в історію розвитку онлайн-перекладачів, то можна відокремити три основні віхи їх розвитку, які зводяться до 1) використання машинних систем (Google Translate, DeepL), 2) систем автоматизованого перекладу (базуються на накопиченні пам'яті перекладу, тобто попередньо перекладених іншими користувачами мережі сегментів: SDL, memoq), 3) нейронні системи машинного перекладу – результат роботи штучного інтелекту. В їх арсеналі перебуває досить значна кількість зразків перекладу, попередньо здійснених людиною, за рахунок чого із десятків тисяч комбінацій ними обирається найкраща, яка пасує статистично для певного контексту. У психолінгвістичних дослідженнях наголошують, що робота нейромереж базується на принципі конекціонізму із послідовною обробкою інформації (теорія американського лінгвіста Аврама Ноама Хомського (Чомського)). Одним із останніх прикладів використання нейронних мереж у комп'ютерному перекладі – створення додатків для захоплення і одночасного перекладу зображень.

Окреслення генези та формування ключових понять дає змогу виокремити основні риси машинного перекладу, що включає в себе:

– багатоступінчасту систему розкодування інформації, яка передбачає не лише переклад і адаптацію тексту з однієї мови на іншу, але й перетворення комп'ютерних символів на людську мову;

– досягнення результату виключно за участі посередника – спеціальної програми;

– якість перекладу перебуває в залежності від поточного стану та розвитку технологій (інформатики, кібернетики, лінгвістики) та алгоритму, за яким працює електронний ресурс;

– висока швидкість обробки даних при відносно низькому якісному показнику;

– як правило, системи є багатофункціональними, тобто передбачають переклад із кількох мов [5, с. 297–298].

Мережа Інтернет пропонує широку кількість цифрових інструментів перекладу, які можна застосовувати як у вільному доступі, так і на платній основі. Проаналізуємо ресурсний потенціал найбільш популярних систем. В першу чергу, до них належить Google Translate – цифровий продукт компанії Google із доступом до великої кількості мовних пар, функцією ідентифікації мови, голосовим введенням та озвученням перекладу, автоматичного перекладу із сайту / документу у більшості форматів (DOCX, PDF, PPTX, XLSX). Більше того, в систему інтегровано режим словника, який відображає найчастіші варіанти перекладу конкретного слова чи синтаксичних конструкцій. Разом з тим, користувачі Google Translate обмежені у кількості символів, які доступні для одночасного перекладу (до 5000). Непоодинокими є випадки, коли трапляються збої у роботі системи, що впливає на різні пропозиції відносно перекладу ідентичних мовних пар. Що характерно, алгоритм роботи перекладача вибудований у такий спосіб, де англійська мова виступає посередником у перекладі між цілою низкою мов, чим завідомо негативно впливає на кінцевий результат.

Не менш простою та інтуїтивно зрозумілою щодо використання є система Microsoft Translator Bing виробництва компанії Microsoft. У порівнянні із попереднім ресурсом, кількість доступних мов обмежена (69) при аналогічному ліміті на введення; відповідно підтримується аудіовведення, озвучення тексту та автоматична ідентифікація мови. Окрім вказаного, система передбачає можливість редагування перекладу. Відділено окремою функцією перекладач для бізнесу, який запрограмований на специфічну лексику із ділової комунікації. Вбудована пам'ять перекладача автоматично генерує перелік часто використовуваних фраз.

МуМетогоу – зручна і більш якісна система перекладу, розробники якої гарантують своїм користувачам конфіденційність, безпеку та приватність. Вона є агрегатором більше мільйона

одиниць професійно перекладеного тексту, проте дана властивість ще не поширюється на сленг та інші зразки релевантних фраз мовного середовища. Система автоматично підтягує приклади застосування слова чи словосполучення в межах цілісної синтаксичної конструкції, тим самим даючи змогу користувачу зорієнтуватися у контекстному застосуванні.

Babylon Translator доступна у використанні як онлайн платформа, так і через додаток на смартфон, персональний комп'ютер, інший пристрій (на платній основі). Подібно функціям Google Translate, можна скористатися послугою введення тексту голосом або перекласти документ. Розробники систематично працюють над удосконаленням програми, тому база даних містить більше 1700 інтегрованих даних із словників, глосаріїв, тезаурусів, енциклопедій із широким спектром тем.

Із власного досвіду застосування в практичній роботі онлайн-перекладачів, поліфункціональним та результативним з позиції якісного перекладу є платформа Reverso Context. Ресурс (панель перекладача) функціонує на основі 16 найбільш популярних мов світу. На даний момент, доступні лише 26 мов, з яких/на які можна здійснити переклад. Аплікація безкоштовна для завантаження. Переклад доступний одразу із синонімічним рядом, наявна функція узгодження слів у реченні. Демонструється надзвичайно велика кількість вживання перекладеного слова в різних форматах, сполученнях, реченнях. Що не менш важливо, платформа орієнтована на реалізацію евристичної функції, яку несуть в собі сучасні засоби перекладу. На противагу Microsoft Translator Bing, Reverso Context пропонує своїм користувачам вивчити нові слова із числа тих, які вже доступні в правильному перекладі. Ми рекомендуємо використовувати такі перекладачі особливо у випадках, коли текст містить значну кількість професіоналізмів і термінології, яка потенційно може включати в себе і образні значення. До прикладу, у англійському дискурсі мультимедійних технологій фігурує поняття *bottleneck*, що в українському відповіднику перекладається як «шишка пляшки», «вузький прохід», «пробка на дорозі». Саме такий варіант перекладу запропонує Google Translate.

Проте, в технічному сенсі – це ресурс, що обмежує виробничі можливості всього процесу, наприклад, обладнання з найменшою пропускну здатністю, нездатність окремого сегменту системи справлятися із заданим об'ємом робіт, що уповільнює виконання наступних операцій

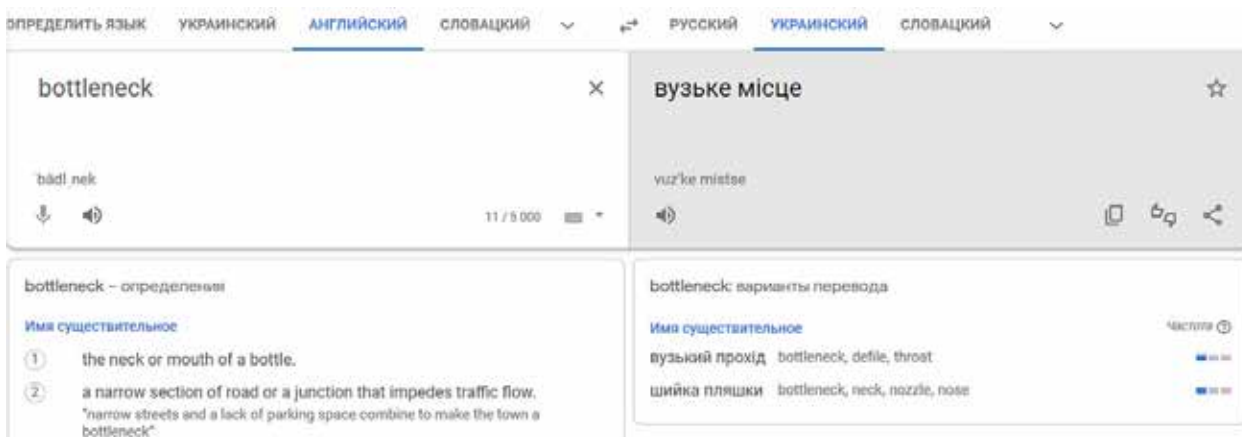

Рис. 1. Переклад слова «bottleneck» з англійської на українську мову (у варіанті Google Translate)

іншими сегментами системи. Такого роду конотацію вдається зрозуміти лише із контексту та прикладів, в межах яких застосовується дана лексема.

До систем онлайн-перекладу ми також включимо і електронні словники, основне завдання яких – задоволення потреб найбільшого числа аудиторії шляхом використання їх переваг: зручності, корисності, швидкості [7, с. 5]. Як видно із вищепроведеного аналізу ефективності роботи перекладачів, всі вони акумулюють в собі дані із офіційних оцифрованих словників. Вибір словника для самостійної роботи залежить від мови, на яку/з якої здійснюється переклад. Так, до прикладу, найбільш авторитетними із числа англійських словників, в тому числі термінологічного спрямування, слід назвати Encyclopaedia Britannica (лексеми та фрази технічних та

виробничих процесів), Longman Dictionary of Contemporary English (сучасна лексика), тлумачний словник Webster’s Dictionary and Thesaurus тощо. Проте, не зважаючи на велику кількість ресурсів, задіяних для онлайн-перекладу тексту, його якість обґрунтовано продовжує залишати кращого. По цей час не існує жодного ресурсу, який би на належному рівні був здатен замінити людські знання, створивши їм гідну конкуренцію у перекладацькій діяльності. Найменша кількість проблем виникає із тими текстами, які насичені словами-інтернаціоналізмами: To remain *competitive*, companies have been cutting labour costs by *offshoring* and *outsourcing* – Щоб залишитися *конкурентноспроможними*, компанії знижують вартість праці за допомогою *офшорингу* та *аутсорсингу*. Зокрема, це стосується спе-

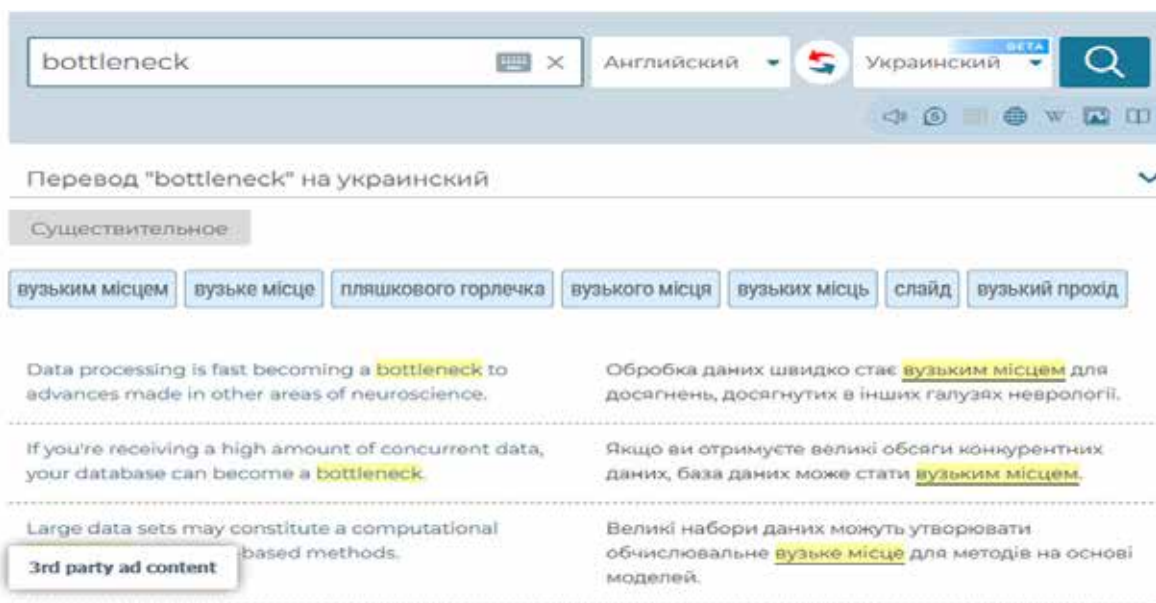

Рис. 2. Переклад слова «bottleneck» з англійської на українську мову (у варіанті Reverso Context)

цифічної лексики: неологізмів, діалектів, сленгу, аббревіатур, професіоналізмів, термінології тощо. Частина з них взагалі немає або не отримала ще відповідників у національних/іноземних мовах, відповідно деякі перекладачі взагалі не знаходять еквівалентів, пропонують метод транслітерації (*venture capital* – венчурний капітал, *private investor* – приватний інвестор, *pension fund* – пенсійний фонд), а в окремих випадках – застосовується описовий спосіб (*data processing equipment* – обладнання для оброблення даних, *single-timelag servo* – система спостереження з одним постійним часом, *high aluminium cement* – цемент з великим утриманням глинозему). Із числа всіх потенційних помилок – перші два випадки найбільш поширені. Разом з тим, Ольховська А. та Хоменко А. пропонують класифікувати помилки в системі комп'ютерного перекладу на три групи:

1) серйозні помилки, які не здатні перекласти окремі фрагменти тексту, перекручують зміст або впливають на упущення смислового фрагменту;

2) помилки, що теоретично здатні вплинути на розуміння тексту реципієнтом, здійснити неоднозначний переклад, в тому числі і помилковий із точки зору його трактування;

3) незначні (пунктуаційні, граматичні, орфографічні) помилки [8, с. 32].

Запропонований дослідницями підхід, на наш погляд, є досить узагальненим, відповідно робота над поліпшенням якості має передбачати ґрунтовну оцінку саме зі сторони когнітивної лінгвістики. Таким чином, на прикладі сучасної термінології із різних сфер продемонструємо типові хиби, з якими мають справу користувачі онлайн-перекладачів. Першочергово, як наголошувалось вище, йдеться про *відсутність еквівалентного відповідника* у мові перекладу. Як показує практика, причин для цього існує декілька. По-перше, це неповнота словника, інтегрованого в систему цифрового ресурсу. Оптимальним, у даному випадку, стане рішення перекладу шляхом застосування описових конструкцій. При відсутності еквіваленту чи аналогу (в тому числі при їхньому незнанні), або ж неможливості застосування транскрипції / транслітерації, термін перекладається шляхом опису, в процесі якого розкривається значення іноземного слова, застосовуючи розгорнуті словосполучення. З нашого боку, найбільш влучно у даному випадку навести приклад із сфери застосування нанотехнологій, в якій домінуюча роль відведена власне англійській мові. Власне в українській мові відповідники з'являються із певним часом, що сприяє застосуванню методу експлікації для перекладу неологізмів: *automatically-controlled* – контро-

льований на автоматичному рівні, *beamsplitter* – світлодільний пристрій, *nanocomposite* – нанокompatційний матеріал, *nanodrug* – лікувальний нанопрепарат. Залежно від контексту і доречності застосування однослівного перекладу, метод опису може бути використаний і в інших цілях. До прикладу, у даному випадку, він більш влучно передає зміст термінів-інтераціоналізмів, що є цілком виправдано: *The operating budget gives you an overview of the company's day-to-day expenses and income* – *Кошти, виділені на підготовку проекту*, показують вам огляд щоденних витрат та доходів компанії [9, с. 88].

Власне, у загальному пласті безеквівалентної лексики можна назвати «тимчасово безеквівалентні терміни», під якими розуміють поняття, близькі за своєю специфікою до слів-реалій. Така безеквівалентність лексики сформувалася через нерівномірний розподіл у досягненнях науки і техніки соціальної сфери, внаслідок чого нововведення, присутні в житті носіїв вихідної мови, деякий час можуть бути практично невідомі представникам іншого лінгвокультурного суспільства.

Із вищевказаного логічно випливає, що реалії суспільного життя є частиною безеквівалентної лексики як лінгвістичного явища. Вони є вагомою складовою базових знань і викликають суттєву зацікавленість у лінгвістів до вивчення взаємодії культури та мови. Науковці приділяють дедалі більше уваги значенню мовлення у соціальному плані, де суттєва кількість досліджень орієнтована на вивчення взаємодії життєвого укладу народу з мовою, якою вони говорять.

По-друге, це стосується випадків неправильного написання слова самим користувачем цифрового ресурсу. Відповідно, перед початком здійснення перекладу людина має переконатися в тому, що введений нею текст коректно сформульований. Це стосується і неправильного оформлення переносів (рекомендовано взагалі не використовувати), некоректного застосування дефісів й тире. При цьому, найчастіше помилки елементарні, їх можна уникнути як шляхом повторного читання, так і внаслідок автоматичної перевірки орфографії у програмі Microsoft Word (клавіша F7; функція працює майже у всіх інших текстових редакторах).

Наступний, об'ємний блок – *лексичні (лексикографічні) помилки*. По-перше, це стосується випадків неврахування багатозначності слова (вибір словникового еквівалента, який не кореспондується із контекстом). У фізичних термінах таким поняттям є «сила», що в англійській мові може бути замінена на:

«power» (зустрічається у 86% термінів): адсорбуюча сила – adsorbing power, сила голограми – hologram power; сила магніту – magnet power; кінська сила – horsepower; оптична сила лінзи – power of lens, lens power; роздільна сила – resolving power;

«strength»: сила струму – current strength; сила осцилятора – oscillator strength; дипольна сила осцилятора – dipole oscillator strength; сила зіткнення – collision strength;

«intensity»: сила звуку – sound intensity; сила землетрусу – earthquake intensity; сила випромінювання – radiant intensity, сила світла – luminous intensity [6, с. 48].

Відповідно, непоодинокими є випадки некоректного співставлення основного слова «сила» із наступним іменником у формі давального відмінку. У практичній роботі із перекладачами також зустрічаються випадки неправильного вибору еквіваленту на мові-перекладачі за умови некоректного збігу при написанні із іншим словом, або ж в силу орфографічних помилок. Зазвичай, така помилка не дуже характерна при перекладі термінів, скоріше вона буде зустрічатися при адаптації публіцистичного тексту, діалогів із побутової комунікації тощо.

По-третє, онлайн-перекладачі не завжди враховують омонімію як лінгвістичне явище. Практика показує, що найбільше таких випадків виявляється тоді, коли переклад здійснюється з української мови на споріднені до неї мови однієї групи походження, проте мають місце і англійські приклади:

дієслово *career* «опускатися стрімголов, на максимальній швидкості» та іменник кар'єра «1) швидке, успішне просування в службовій, суспільній, науковій та ін. діяльності; досягнення слави, вигоди тощо; 2) рід занять»: *Newly released footage shows the plane (top) bouncing as it careered along the runway before bursting into flames;*

дієслово *racketeer* «1) отримання доходу від незаконної діяльності, зазвичай з елементами залякування» та іменник рекетир «2) той, хто займається здирництвом, погрожуючи насильством»: *John Vandemoer, the former head sailing coach at Stanford, also pleaded guilty on Tuesday to racketeering conspiracy* [3, с. 46–47].

По-четверте, це неврахування спеціального значення слова в контексті конкретного речення (словосполучення). Як правило, перекладачі обирають загальне значення поняття замість технічного, медичного, біологічного, юридичного тощо. Відповідно, слід пильно перевіряти якість перекладу таких частин текстів, де його точність

задалегідь ставиться під сумнів. Так, в англійській мові слово *sentence* (загальноприйняте значення – речення) в юридичній термінології переводиться як судове рішення, хоча більшість перекладачів беруть за основу загальний зміст поняття. Наступний приклад демонструє важливість якості перекладу з точки зору уникненням етичних помилок в юридичному тексті. Слово *incapacitation* використовується в значенні *ineligible to run for office* (неможливість зайняти / балотуватися на певну посаду). При цьому *incapacitation* (*incapacity*) також трактують як недієздатність особи (у фізичному сенсі).

Насамкінець, у даному блоці поширеними були і залишаються помилки, пов'язані із перекладом скорочень та аббревіатур. Так, беручи за основу речення: «AI stabilisation eliminates the bumps, delivering gimbal-smooth video when you're on the move. – Стабілізація III усуває хитання, забезпечуючи плавність» вбачаємо, що перекладач може по-різному перекласти концепт «AI», який є аббревіатурою від *artificial intelligence* (штучний інтелект). МуМемогу не знайшов належного еквіваленту цьому досить поширеному скороченню, тому запропонував аналогічну комбінацію літер в колонці перекладу, в той час як Google Translate та Microsoft Translator Bing запропонували переклад методом експлікації, переклавши аббревіатуру повною назвою. Дана методика, на нашу думку, є досить дієвою і допустимим є її відтворення із оригінальною формою терміну-аббревіатури, як у наступному прикладі: «*Supports NAS – Підтримка мережевого збереження даних (NAS)*». Разом з тим, в ході практичної роботи було з'ясовано, що труднощі не виникають у перекладі одиниць виміру з англійської на українську мови: «*Larger Bandwidth with 160 MHz (S) – Ширша смуга пропускання 160 МГц*» [1, с. 238].

Низка перекладознавчих проблем, що стосуються термінів, відноситься до категорії граматичних (порушення керування та узгодження граматичних форм на рівні словосполучення, неправильне творення граматичної форми, помилки в перекладі прийменників, неправильне визначення частиномовного статусу слова) і стилістичних помилок [4, с. 54]. Такого роду хиби є суб'єктивним і в кожному окремому випадку мають місце різного роду казуси.

Терміни в окремо взятому документі утворюють систему зі своїми законами та правилами. Слід пам'ятати: якщо в тексті якийсь пристрій або елемент названий одним словом (словосполученням), то він повинен називатися так само і в інших його частинах, всьому документі

або у кожному із документів великого проекту. У цьому й полягає одна з головних завдань використання пам'яті перекладів (translation memory) та конкордансу: завжди можна подивитися, як сам перекладач застосував якийсь термін або як цей термін переклав інший перекладач, і використувати його варіант у своєму документі, щоб зберегти одноманітність.

Висновки. Підводячи підсумки слід зазначити, що більшість сучасних досліджень у сфері машинного перекладу орієнтовані на оцінку якості комп'ютерного перекладу, адже в перспективі це дозволяє удосконалити роботу конкретних програм. Потенціал наявних ресурсів та швидкість їх оптимізації дозволяють припустити, що

в найближчі десятки років ці платформи зможуть максимально спростити перекладацьку діяльність, особливо не впливаючи на якість запиту. Разом з тим, відсутній єдиний методичний підхід до стандартизації оцінки якості перекладу, так як в його основу закладені складні когнітивні, технічні, лінгвістичні, соціальні та культурні процеси. Відповідно, мова йде про перехід від макроаналітичного до мікроаналітичного рівня, в центрі якого перебуває змістова наповнення словосполучення чи окремої мовної одиниці [12, с. 594]. Відповідно, перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у дослідженні питання побудови термінів шляхом використання внутрішніх ресурсів мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абабілова Н. М. Терміни-аббревіатури як перекладознавча проблема. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. № 56. 2022. С. 236–239.
2. Бородкіна І.Л., Бородкін Г.О. Машинний переклад як складова підготовки майбутніх документознавців. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. С. 77–83.
3. Волошина Д. О. Міжмовні омоніми як перекладацька проблема (на матеріалі англійськомовних мас-медійних текстів): дис... к.ф.н. Київський національний лінгвістичний університет. 2019. 124 с.
4. Гайдук Н. А., Кокташ М. Г. Типові помилки під час використання системи машинного перекладу Google Translate. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. № 43 том 4. 2019. С. 52–55.
5. Данилов Г., Балакірева В., Василенко К. Машинний переклад, системи машинного перекладу та їх специфіка. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. № 33. 2021. С. 293–311.
6. Ємельянова Д. В., Арнаутова В. Г. Труднощі перекладу фізичних термінів на прикладі поняття «сила». *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 9. Том 2. С. 46–49.
7. Костікова І. Упровадження електронних словників у процесі навчання англійської мови. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, № 2 (76). 2018. С. 3–13.
8. Ольховська А., Хоменко А. Вплив використання нейронної системи машинного перекладу на якість перекладу текстів у галузі економіки. *Молодь і ринок* № 5 (184), 2020. С. 30–35.
9. Хацер Г. О. Особливості перекладу термінів-словосполучень та складних термінів (на прикладі текстів банківських звітів). *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»* № 1, 2017. С. 86–89.
10. Хорошун О. О. Машинний переклад: історичний огляд. Збірник наукових праць «Нова філологія» № 82. 2021. С. 333–337.
11. Muh. Ridha Anugrah Latief, Noer Jihad Saleh, Abidin Pammu. The effectiveness of machine translation to improve the system of translating language on cultural context. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* № 575. 2020. p. 1–10.
12. Rivera-Trigueros I. Machine translation systems and quality assessment: a systematic review. *Language Resources and Evaluation* V. 56. 2022. p. 593–619.

ON THE ISSUE OF OUTLOOK UNIVERSALS RENDERING IN ARTISTIC TRANSLATION

ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДТВОРЕННЯ СВІТОГЛЯДНИХ УНІВЕРСАЛІЙ У ПЕРЕКЛАДІ

Yukhymets S.Yu.,

orcid.org/0000-0003-3350-7310

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Philology Department

Odesa National Maritime University

The article is dedicated to the issue of possible challenges in rendering outlook universals in translation of English fantasy novels into Ukrainian and the ways of overcoming them. It is proved that untranslatability of outlook universals is related to the discrepancy in psycholinguistic and ethnolinguistic peculiarities of the source and target language cultures. Thus, translation adequacy may be achieved by comprising two opposite strategies: foreignization and domestication. The active participants include the author of the source text as the representative of the authentic foreign culture and the translator, as the mediator and interpreter. Among the possible challenges of translation there are idiomatic expressions with cultural and historical background, occasional words and talking names. Among other possible challenges at work there are typologically distant language discrepancies, partial correspondences, the uniqueness of the source text fantasy novel atmosphere as the reflection of the national mentality as well as the author's imagination, and the insufficient amount of preliminary background information necessary for adequate translation.

In the focus of the article there are famous fantasy novels from J.K. Rowling's Harry Potter's Saga, namely "Harry Potter and the Sorcerer's Stone" and "Harry Potter and the Chamber of Secrets" and their Ukrainian translations. Expressions or lexical units which cannot be rendered in translation are termed as lacunas. Lacunas don't prove the impossibility of translation, they indicate at the absence of the proper equivalent with reference to the social, cultural, ethnic and historic peculiarities.

The processes of demotivation, loss of mental and cultural coloring in translation and the resulting idiomaticity are also investigated. Descriptive translation and translator's footnote are suggested as the most appropriate translation transformations though often combined with transcription or transplantation. The overview of the theoretical groundings comprises the most relevant research works on the issue of untranslatability in the paradigm of different approaches and trends, including the French translation school.

It is resumed that foreignization and domestication strategies often go hand in hand and prove to prevent possible semantic and expressive losses when used jointly. Untranslatability of the talking names mostly stands for the challenges in translation caused by the absence of the full equivalent either due to the lack of intelligence or competence in a certain field of knowledge or activity, sometimes this may also be predetermined by the insufficient psycholinguistic or sociocultural preparation of the translator. The perspective for further research is seen in the study of the linguistic, social, cultural and psycholinguistic levels in translation.

Key words: outlook universals, fantasy, untranslatability, lacunas, translation, idiomaticity, foreignization, domestication.

Статтю присвячено проблемі труднощів у відтворенні світоглядних універсалій у перекладі англійських романів жанру фентезі українською мовою та способом їх подолання. У роботі доведено, що неперекладність світоглядних універсалій пов'язана з відмінностями у психолінгвістичних і етнолінгвістичних особливостях культур вихідної та цільової мов. Таким чином адекватність перекладу може бути досягнута шляхом поєднання двох стратегій: форенізації та доместикації. Активну участь у цьому процесі приймають автор вихідного тексту як представник самобутньої іноземної культури та перекладач, як посередник і інтерпретатор. Серед можливих проблем перекладу відмінності типологічно неспоріднених мов, неповні відповідності, унікальність атмосфери вихідного твору як віддзеркалення національного менталітету та уяви автора, а також недостатній обсяг інформації, необхідної для адекватного перекладу.

У статті досліджуються два відомі романи жанру фентезі з саги Джоан Роулінг про Гаррі Поттера, а саме "Harry Potter and the Sorcerer's Stone" та "Harry Potter and the Chamber of Secrets", а також їх переклади українською мовою. Вирази або лексеми, які не можуть бути передані в перекладі, йменуються лакунами. Лакуни не засвідчують неможливість перекладу, а є своєрідними індикаторами відсутності відповідного еквіваленту з урахуванням соціальних, етнічних, історичних і культурних особливостей.

Також досліджуються процеси втрати вмотивованості, психічного та культурного забарвлення, що спричинюють ідіоматичність. Серед найбільш відповідних перекладацьких трансформацій виокремлюють описовий переклад і перекладацький коментар часто в поєднанні з транскрипцією або трансплантацією. Огляд теоретичних засад дослідження проблеми неперекладності охоплює найбільш вагомі наукові розвідки у парадигмі різних підходів і напрямків, включаючи французьку школу перекладу.

За результатами дослідження можна дійти висновку, що доместикація та форенізація застосовуються одночасно, що дозволяє у багатьох випадках уникнути семантичних і виразових втрат. Неперекладність промовистих власних назв тлумачиться як наслідок таких проблем перекладу, як відсутність знання перекладача про наявність повних еквівалентів та недостатню мовну компетентність або обізнаність, недосконалість психолінгвістичної

або соціокультурної підготовки перекладача. Перспектива вбачається у дослідженні лінгвістичних, соціальних, культурних і психолінгвістичних рівнів у перекладі.

Ключові слова: світоглядні універсалії, фентезі, неперекладність, переклад, лакуни, ідіоматичність, форенізація, доместикація.

Introduction. The issue of translating «fantasy» novels is one of the most urgent and up-to-date due to the wide distribution of this genre both in literature and cinematography. The fantasy genre is the mainstream in today's culture. By bringing together myths and fairy-tales elements in fantasy novels, their authors thus create the unique world of outlook universals and form the moral, ethic and aesthetic basis of the mankind on the whole and certain personalities in particular. Moreover, literary works of art in the genre of fantasy are transformed into theoretical philosophical concepts.

Review of the previous publications on the issue. Artistic translation of such works of art requires from the translator both the perfect language competence and the capability of creative thinking, comprehension of the author's individual style and rendering the essential semantic and pragmatic invariant to a totally different target audience. The semantic space of any fantasy novel is constituted by appellatives, onyms and realia which act as prompts and clues to the author's enigmas. In the aspect of the fantasy genre uniqueness there may arise challenges in rendering authentic nominations in translation into other languages. Therefore, the issue of lexical problems in translating belles-lettres works is in the focus of numerous researches by L. O. Beley, I. R. Hudyma, R. P. Zorivchak etc. [1; 2; 3].

Fantasy writers are free in employing means for rendering the realia of the fantastic environment. Therefore, adequate rendering of the author's authentic occasional units is a landmark in interpreting and understanding fantasy novels.

The situation with translation gets worse when dealing with the so-called realia. As rendering realia can never be truly faithful and complete, it's always conventional.

Adequate realia rendering is only possible by means of the tactic of linguistic and cultural text adaptation. It is mainly interpreted as carving the translation text in the matrix of the target linguistic culture. Linguistic and cultural adaptation may occur in two opposite directions: with the focus on the source linguistic culture or vice versa, with the focus on the target linguistic culture.

The issue of adequate realia rendering in translation was touched upon and investigated by such scholars as A. G. Gudmanian, R. P. Zorivchak and many others [4; 3]. As it has been deduced from the

previous researches on this issue, the most recurrent translation techniques are the following transformations (transcription, transliteration or mixed type), word-for-word translation, loan translation, functional analogue or explication.

When choosing between the descriptive translation (explication) or transcoding as the most appropriate means of rendering linguistic realia, the factor of the importance of connotation preservation. The connotative meaning is relevant while describing the referent which is specific for the particular culture either real or make-believe. The employment of descriptive translation presupposes decompression of the utterance involving both the transformation of the syntactic structure and functional replacement. But the weak point of this transformation is the inevitable loss of expressive and imaginary information which goes hand in hand with national and cultural coloring neutralization.

However, the advantage of descriptive translation is that it facilitates the complete comprehension of the realia by the target audience. The drawback of this technique is the extension of the text scope due to the introduction of the definition of the notion instead of its nomination.

The most appropriate technique seems to be the combination of transcription or loan translation and descriptive translation provided either in the footnote or as the commentary. Thus, both the brevity and faithfulness are preserved.

The urgency of the research is proved both by the great demand for the translated fantasy novels in Ukraine and the necessity of the systematization and classification of translation strategies and tactics employed in rendering English fantasy novels in Ukrainian.

The object of the research is the translation of outlook universals. **The subject** – the strategies and techniques of rendering outlook universals in translation. **The objective** is seen as the establishment of the peculiarities of outlook universals rendering on the basis of the translations of J.K. Rowling's "Harry Potter" saga into Ukrainian.

This predetermined the following **tasks of the research**:

- to describe the structural and typological features of the fantasy genre;
- to outline the basic types of outlook universals, thus compiling the philosophical concept of

the fantasy novel and the verbal units which are employed to actualize it;

to perform comparative analysis of the Ukrainian translations of the following novels by J.K. Rowling, "Harry Potter and the Sorcerer's Stone", "Harry Potter and the Chamber of Secrets".

In accordance with the objective and tasks there has been formed the hypothesis: the peculiarities of rendering outlook universals are determined by the genre specificity of fantasy novels as well as by the strategy employed by the translator – foreignization or domestication according to F. Venuti.

The objective, tasks and object of the research have specified the methodology. The complexity of methodology consists in the simultaneous employment of linguistic observation, which in its turn presupposes linguistic analysis, structural and semantic analysis, comparative analysis and the technique of the linguistic interpretation of the findings. Structural and semantic analysis is aimed at defining the basic types of outlook universals. The comparative analysis was also employed while investigating the source and target texts. The technique of linguistic interpretation of the findings was aimed at explanation, description and interpretation of the linguistic meaning of the findings and the formulation of the main conclusions. The empirical material was selected on the basis of the selective sampling technique.

The novelty is in the establishment of the peculiarities of rendering outlook universals in Ukrainian in accordance with the chosen translation strategy (domestication or foreignization).

The theoretical relevance of the research is in the identification of the linguistic representatives of the philosophical world picture in the fantasy genre.

The practical value is predetermined by the findings of the research which may be employed in compiling methodological textbooks and reference materials on the theory and practice of translation courses.

The research was carried out on the basis of the two novels by Joan K. Rowling ("Harry Potter and the Chamber of Secrets" and "Harry Potter and the Philosopher's Stone") [5; 6] translated into Ukrainian by V. Morozov. The total scope of the research material comprises 50 fragments.

Phantasy genre is seen as the conglomerate of outlook universals mirroring like a jigsaw the universal world view. Outlook universals are interpreted as the categories accumulating the historic and social experience and creating the system of values which assess, recapture the world, its ontological and metaphysical constants. At the same time national specificity of the genre fantasy is the leitmotif of the whole text which should be preserved in translation.

It goes without saying that fantasy is an escapist genre, challenging the whole world with its audacity and unpredictability. And because of this it's so popular. For the majority of readers phantasy becomes a sort of escape from cynicism, impassion, dominance of the Authorities and Politics. This make-believe childishness dates us back to the best years of our life, the age of innocence, belief in the miracles and fairy tales. But the world of fantasy, though sometimes terrifying and dangerous, is made to welcome rather than to repel the audience.

There is still no unanimousness as for the status of the fantasy genre. It is treated as science fiction subgenre as well as the fairy tale.

The distinctive feature of any fiction and phantasy in particular is the dominance of imagination over the reality, the opposition of commonness, routine and the desired. It originated in mythological folk consciousness embodied in a fairy tale. It is aimed at the development of collective imagination and its enrichment with the facts of real life.

There comes out the predictable archetypical principle of fantastic truth and life likeness regulated by the moral and aesthetic laws.

The fantasy genre researchers point out that among the genre distinctive features there are the mixture of genre peculiarities, in particular the elements of myths and fairy tales, epic, knight and gothic novels, adventurous novels and fiction.

The Harry Potter Saga on the whole, and the two novels under investigation in particular, combine the ideas of the protagonist's primary tragedy and life mission. Harry Potter's personal traits are also characteristic of the ideal characters of fairy tales. Among them there are such as honor, braveness, courage, justice. The cycle of fantasy novels about Harry Potter embodies the universal oppositions of the fight of the dark and light forces, the Good and the Evil. These notions are inherently partially untranslatable due to the high level of idiomaticness and low degree of transparency, interconnected with national and cultural specificity.

Findings. The findings of the structural and semantic analysis of the thematic groups of outlook universals, constituting the philosophy of the fantasy genre and lexical units foregrounding it have allowed to conclude the following: onomastic realia comprise about 35% of the sampling under analysis, every-day realia – 25%, ethnographical and mythological realia – 23%, the realia of the environment, social life and government – 17%.

According to the results of the comparative analysis of the peculiarities of the fantasy genre realia translators make use of different types of translation:

descriptive translation, transcription + translator's commentary, transcription + descriptive translation, transplantation + descriptive translation, loan translation + descriptive translation in the footnote.

The translation of onomastic realia is mostly realized by means of descriptive translation proper and the combination of descriptive translation and transcription (respectively 40% and 60%). As far as everyday realia rendering is concerned, the descriptive translation proper prevails, almost total 100%. While ethnographical and mythological realia are rendered chiefly by explication as well, the spells in Harry Potter Saga are conveyed predominantly by transcribing in 80% while explication is employed only in 20% in the footnote at the bottom of the page. The translation of fairy creatures is given descriptively without any additional translation techniques at work.

Conclusions. The fantasy genre is treated as the unique genre with its own peculiarities, being a hybrid of a myth and a fairy tale with the distinctive traits of both thoroughly processed and polished.

By creating a new make-believe world with fantastic creatures and characters, imaginary plots with the traditional structure of a fairy tale with the modified undertext. Thus, fantasy novels reflect the environment through the consciousness of their authors. It is the higher degree of the national and cultural specificity that distinguished this genre from the others. Among other distinctive features there are the so-called "talking names" with transparent inner form suggestive of the characters' temperament, the theme of the struggle of the Good and the Evil and other outlook universals.

Being a combination of a myth and a fairy tale, a fantasy novel is one of the ways of forming such bases of life as moral principles, ethics, self-identification and intentions. Thus, fantasy novels in a way embody outlook universals which in their turn create the copy of the environment in their interrelation.

The national specificity of fantasy novels penetrates into all the levels of the text and presupposes its rendering in translation. The replacement of the English culture and mentality by the Ukrainian ones inside a fantasy novel deprives the target audience the possibility to evaluate the rich cultural variety.

But due to the preservation of the cultural component of «Harry Potter» there is a great number of incomprehensible words, the occurrence of which predetermines the necessity of translator's footnote or the involvement of reference literature. Readers are forced to allude to additional information sources to understand the foreign realia.

Fantasy novels about Harry Potter embody philosophical ideas which should be rendered in translation. One of the main universal oppositions of J. Rowling's novels is the struggle between the Good and the Evil which cause challenges in translation.

As far as translation challenges are concerned, there should be distinguished the following types: 1) lacunas and partial correspondences in the national systems of phantastic creatures; 2) allusion-based and newly coined occasional realia; 3) cases of antonomasia or talking names suggestive of the semantics rather than nomination proper.

The comparative analysis of the peculiarities of descriptive translation allowed to conclude the following: translators employ various translation techniques: descriptive translation proper, as well as its various combinations: transcription + descriptive translation in the translator's footnote, transplantation + descriptive translation, loan translation + descriptive translation in the translator's footnote.

It has been concluded on the basis of the research findings that translation is the result of the combination of both the foreignization and domestication strategies and translation devices at work.

Thus, translating into Ukrainian fairy realia, actualizing outlook universals of the Good and the Evil should be performed in accordance with the laws of the translation language. The employment of descriptive translation facilitates the decoding of the author's message and the adaptation of the source text to the expectations of the foreign target audience.

One of the strict requirements for the qualified translation is translator's bilingualism. It is assumed that translators target and source language competences are developed to the same extent.

According to the French translation scholars, there are two opposite translation schools depending on the position of the author-translator in the bilingual translation: "source-position" and "target-position" [7], which illustrate most vividly the issue of "untranslatability": approximate translation "source-position" and "target-position" conveys the semantics of terms but fails to preserve their coloring.

According to the first theory ("source-position"), translators adhere to the form and are extremely accurate in rendering all the stylistic devices, the general tonality which sometimes may result in the total dictate of form over the content. Thus, translator's main objective is to remain loyal to the author's stylistic instruments but also to preserve the initial semantic invariant.

According to the second theory (“target-position”) precision is more valuable in translation than the form preservation. This proves the dominance of semantics over stylistic furnishing. Thus, the idiomaticity should not only be preserved but also actualized in the analogous or similar way in tune with the author’s idea and tonality.

The implied is often transformed into explicit. The supporters of the “source-position” theory are aimed at the utmost uniqueness preservation, while the supporters of the “target-position” theory tend to assimilate borrowings to the translation text transparency.

But these two controversial concepts clash in the context of fantasy novels. The author’s footnote proves to be the best way to overcome cultural distance of the target audience from the translation text. Any coherent belles-lettres text is loaded with a vast majority of senses which should be taken out. The text comprehension and interpretation are performed through commenting, that is linguistic interpretation understood as the procedure of the senses receipt closely connected with the traditions of the given society [8]. The perspective for further research is seen in the study of the linguistic, social, cultural and psycholinguistic levels in translation.

REFERENCES:

1. Белей Л.О. Літературно-художня антропонімія як мовно-стилістичний засіб розкриття характерів персонажів. *Українська мова і література в школах*. Київ, 2010. № 7. С. 36–39.
2. Гудима І.Р. Основні способи перекладу символічних власних імен з англійської мови на українську. *Гуманітарний вісник : збірник наукових праць ЧДТУ. Серія Іноземна філологія*. Черкаси, 2007. Т.1. С. 209–214.
3. Зорівчак Р. П. Реалія в художньому мовленні; перекладознавчий аспект. *Іноземна філологія*. Львів, 1994. 232 с.
4. Гудманян А. Г. Вступ до перекладознавства. Київ, 2005. 96 с.
5. Rowling J.K. *Harry Potter and the Chamber of Secrets*. London, 2004. 257 p.
6. Rowling J.K. *Harry Potter and the Sorcerer’s Stone*. London, 1997. 223 p.
7. Gery C. *Melages offers a Daniel Alexandre. De la source a la cible : quelques reflexions sur la traduction*. Lyon, 2008, p. 49–63.
8. Swales J. *Genre analyses: English in academic and research settings*. CUP, 1990. 260 p.

РОЗДІЛ 6 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2:82-6(092)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.31>

ОБРАЗ ДОБИ І ГЕНЕРАЦІЇ «ЗАГУБЛЕНОГО ПОКОЛІННЯ» В ПРИВАТНИХ КОРЕСПОНДЕНЦІЯХ

THE IMAGE OF THE ERA AND THE «LOST GENERATION» IN PRIVATE CORRESPONDENCE

Руднянин О.І.,

orcid.org/0000-0002-4456-5543

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри іноземних мов

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Мельник Н.М.,

orcid.org/0000-0002-8162-0951

асистент кафедри іноземних мов

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті досліджено приватну кореспонденцію українського письменника-емігранта, представника покоління Другої світової війни – Олекси Ізарського, автора сімейного роману-хроніки, до якого увійшли повісті «Ранок», «Віктор і Ляля», «Чудо в Мисловицях», «Саксонська зима», романи «Київ», «Полтава», «Літо над озером», «Столиця над Ізаром».

Епістолярна література письменників української діаспори ХХ століття є цінним джерелом для вивчення доби і дослідження життя та творчості літературно-мистецького покоління. Приватна кореспонденція привертає особливу увагу дослідників, оскільки розкриває деталі письменницького життя. Нова відкрита атмосфера та можливість вільно дискутувати спонукали активний розвиток української літератури за кордоном, появі нових творчих сил – покоління Другої світової війни, які описали власні переживання та враження воєнних та повоєнних років у своїй творчості.

Однією з основних тенденцій розвитку сучасного літературознавства стала антропологічна парадигма дослідження художньої творчості митців слова, в центрі якої – письменник як творча особистість, неповторна індивідуальність. Відтак художній текст розглядається в тісному взаємозв'язку з особистістю письменника, його документалістикою (спогадами, автобіографіями, листами й щоденниками) як продукт творчості. Це дозволяє дослідникам побачити цілісну картину задуму, процес народження окремих образів, відтворити добу, тобто сконструювати художній світ автора в генераційному, світоглядному і творчому вимірах.

У результаті проведеного аналізу виявлено, що епістолярний стиль Олекси Ізарського вирізняється об'єктивністю, стриманою емоційністю, правдивістю і надзвичайною широтою охоплення проблем української діаспори. Автор детально описує культурні події, зустрічі, читання, накреслює тенденції розвитку української літератури в діаспорі. Однак в центрі кожного листа – людина, представник «загубленого покоління», що виборює своє місце і право на національну самоідентифікацію в чужомовному середовищі.

Ключові слова: приватна кореспонденція, епістолярій, документалістика, спогади, письменник-емігрант, діаспора, «загублене покоління».

The article deals with the private correspondence of the Ukrainian writer-emigrant, the representative of World War II Generation – Oleksa Izars'kyi, the author of the «family chronical»: narratives «Ranok» («the Morning»), «Viktor i Lialia» («Victor and Lialia»), «Chudo v Myslovytsiakh» («Miracle in Mysłowice»), «Saksons'ka zyma» («Winter in Saxones») and novels «Kyiv», «Poltava», «Lito nad ozerom» («Summer above the lake»), «Stolytsia nad Izarom» («Capital above the Isar»).

The epistolary literature of Ukrainian diaspora writers in the 20th century is a valuable source for studying the era and researching the life and work of the literary and artistic generation. Private correspondence attracts particular attention of researchers, as it reveals details of the writers' lives. The new atmosphere of openness and free discussion was very stimulating for the development of Ukrainian literature abroad, for the emergence of new creative forces – World War II Generation, who described their own experience and impressions of war and postwar years.

One of the main trends in the development of modern literary studies is the anthropological paradigm of studying the artistic creativity. And the writer as a creative personality, a unique individuality, is in its centre. Thus, the artistic text is considered in close connection with the writer's personality, his documentary (memoirs, autobiographies, letters, and

diaries) as a product of creativity. This allows researchers to see a complete picture of the concept, the process of creating individual images, and to reconstruct the era, the author's artistic world in generational, ideological, and creative dimensions.

According to the results of the analysis, Oleksa Izars'kyi's epistolary style is characterized by objectivity, restrained emotionality, truthfulness and an extraordinary breadth of coverage of the Ukrainian diaspora's problems. The author describes in detail the cultural events, meetings, readings, outlines the tendencies in the development of the Ukrainian literature in diaspora. However, in the center of each letter is a person, a representative of the «Lost generation», who fights for his place and rights for the national self-identification in the foreign environment.

Key words: private correspondence, epistolary, documentary, memoirs, writer-emigrant, diaspora, "Lost generation".

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Збережена листовна спадщина письменника-емігранта Олекси Ізарського, а також вітальні листівки, рукописи художніх творів, чернетки написаних спогадів про видатних українських, німецьких та австрійських письменників, сімейний фотоальбом були передані на державне зберігання відомому полтавському літературознавцю П. Ротачу, з яким письменник листувався останні роки свого життя. Сьогодні переважний масив джерел архівних матеріалів Олекси Ізарського входить до особового фонду П. Ротача та зберігається в двох архівосховищах: у відділі рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України та у Державному архіві Полтавської області. Деякі архівні документи, а також деякі особисті речі письменника знаходяться в Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського. Ця багата епістолярна спадщина Олекси Ізарського може слугувати джерелом для дослідження як постаті самого письменника, так і для вивчення життя та творчості інших представників української емігрантської літератури. Серед кореспондентів і адресатів Олекси Ізарського значаться такі видатні особистості, як Д. Гуменна, Галина Журба, І. Качуровський, І. Костецький, К. Кричевська-Росандич, Г. Костюк, І. Кошелівець, М. Лазорський, Д. Нитченко, П. Одарченко, Михайло Орест, П. Ротач, У. Самчук, Ю. Шевельов та інші діячі української культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми, і на які спирається автор. Джерельним матеріалом наукової праці слугували біографічні розвідки про Олексу Ізарського (статті та студії Алли Аненнкової, Галини Галян, Ростислава Доценка, Петра Ротача), дослідження художньої та документальної творчості документальних жанрів щоденника та письменницького листа (Є. Барана, А. Ільків, М. Коцюбинської, В. Кузьменка, Г. Мазохи, К. Танчин, М. Федунь та ін.).

Постановка завдання. Вивчення особливостей творчості прозаїка, а саме його епістолярію, дозволить по-новому осмислити, розширити й поглибити знання про письменника-емігранта Олексу Ізарського, сформувати образ доби та генерації «загубленого покоління».

Виклад основного матеріалу. Після Другої світової війни український письменник-емігрант Олексій Мальченко почав інтенсивно збирати матеріали на тему «Україна і сучасні німецькі письменники». Він налагодив листовні контакти з деякими німецькими та австрійськими письменниками, публікував уривки перекладів німецьких творів та відповідні літературні праці на цю тематику. Його цікавило життя німецьких митців та їхня творчість, в якій віддзеркалюються українські мотиви, а також вплив німецьких письменників та поетів на українську літературу. Першу розвідку Олекса Ізарський написав про свого улюбленого видатного німецького поета Р. М. Рільке, видану у Філадельфії в 1952 році, яку письменник переклав й німецькою мовою.

На основі ґрунтовного аналізу епістолярної та мемуарної спадщини, великої кількості вивчених літературних праць Олекса Ізарський написав літературні розвідки «Йозеф Ляйтгеб і Україна», «Йоганнес фон Гюнтер», «Йозеф Мартін Бауер і Україна» тощо. Авторіві вдалося надрукувати у різних українських тижневиках, журналах та збірниках, що виходили в еміграції, десятки статей та нарисів до теми «Україна і сучасні німецькі письменники».

Олекса Ізарський уважно вивчав спогади Т. Манна, листування Т. Манна з Г. Гессе, З. Фрейда з С. Цвайгом, Д. Дорошенка і В. Липинського, Б. Антоненка-Давидовича і Д. Нитченка, листи О. Шпенглера, М. Коцюбинського та ін. Письменник ретельно зберігав й свою приватну кореспонденцію протягом усього життя, адже мав на меті вмістити свої спогади та збережену кореспонденцію до омріяної книги «Зустрічі, листи». У архіві відділу рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України знаходимо рукописну чернетку Олекси Ізарського щодо запланованої книги «Зустрічі, листи» із

переліком прізвищ відомих в діаспорі письменників й діячів культури, з якими він листувався та про яких хотів написати у своїй книзі [4, с. 15]. У листі від 19.2.73 року до Д. Нитченка Олекса Ізарський пише про майбутню книгу «Зустрічі, листи»: «Її я здійснюю по ложечці на п'ять років...» [6, с. 17]. У цьому ж листі він зауважує, що планує зайнятися цією книжкою вже після закінчення серії своїх романів про Віктора. Проте книгу так і не вдалося написати. Вибрані листи та спогади письменника були упорядковані та видані у книзі про Олексу Ізарського під назвою «Зустрічі й листи. Спогади. Рецензії» (Івано-Франківськ, 2021) [2].

Найдовше в часі епістолярне спілкування Олекси Ізарського тривало протягом пів століття з видатним мовознавцем Юрієм Шевельовим, листи якого були впорядковані та опубліковані мовознавцем, літературознавцем – Миколою Степаненком. А 20 січня 2020 року відбулась презентація виданої книги «До Вас я маю особливу симпатію... Листи Григорія Костюка до Олекси Ізарського», упорядником якої став полтавський краєзнавець О. Ротач.

Після Другої світової війни Г. Костюк та Ю. Шевельов разом з іншими українськими письменниками та вченими, серед яких Іван Багряний, Д. Гуменна, В. Державин, Галина Журба, Ю. Лавріненко, У. Самчук та інші, брали активну участь у формуванні українського літературного процесу за межами батьківщини, маючи помітний вплив на розвиток української філологічної думки у діаспорі. Крізь призму приватного листування Г. Костюка 1962–1969 років дізнаємося про відношення видатного українського вченого-літературознавця до Олекси Ізарського. Перед нами невеличкий, але промовистий епізод листовного спілкування двох письменників. Починаючи кожен лист із ввічливого звертання «Дорогий Олексо Григоровичу!», Григорій Костюк з повагою наповнює тексти діловим змістом, у яких містяться конкретні відповіді, завдання та прохання щодо літературних справ в еміграції. Видатний літературознавець дає характеристику окремим українським письменникам, серед яких Г. Горбач; про неї він пише у листі, датованим 11 лютого 1963 року: «Вона, здається, чи не єдина в нас україністка в Німеччині, яка невтомно працює у цій галузі» [2, с. 130]. Помітні особисті симпатії Григорія Костюка до Олекси Ізарського, адже український літературознавець високо поцінував творчість письменника, про що написав у листі від 20 серпня 1969 року, де похвалив

стиль письма прозаїка та його активну творчу працю. У цьому ж листі лунають вітання, де Григорій Костюк бажає Олексі Ізарському найкращого самопочуття, творчого настрою і здійснення літературних задумів [2, с. 133].

Архівні документи Олекси Ізарського мають велике значення для вивчення панорами еміграційної доби, для дослідження історії української культури діаспори тому, що чималий документальний пласт архівних джерел стосується цілого ряду діячів української літератури. За життя письменника було опубліковано уривки листів українських діячів культури – В. Міяковського, Михайла Ореста до Олекси Ізарського у періодичному журналі «Сучасність», які автор доповнив короткими спогадами.

Листи прозаїка відзначаються максимальною об'єктивністю, правдивістю і надзвичайною широтою охоплення української дійсності. Автор розповідає про зустрічі з українськими письменниками, літературознавцями, про розмови, про окремі епізоди з їхнього життя, про нові невідомі факти, що стосуються біографії чи трагічної долі, світогляду й творчості цих майстрів слова. Листи надзвичайно добре читаються: на очах у читача карбуються глибокі портрети письменників, їхні нелегкі долі.

З відомим дослідником української літератури, політичної думки та громадського життя ХІХ–ХХ століття, істориком-архівістом, професором В. Міяковським Олекса Ізарський був знайомий двадцять шість років, проте за цей час бачився з ним лише декілька разів. У своїх спогадах Олексій Григорович описує Володимира Варламовича, як «людину діла», «практичним ідеалістом» з «наскрізь просвітленим обличчям» [2, с. 17]. В листах В. Міяковського «відбито його будень та коло його споконвічних зацікавлень» [2, с. 26].

Еміграційний архів Олекси Ізарського містить унікальні матеріали життєпису українського поета, перекладача Михайла Ореста. У листах безліч оригінальних епізодів автобіографічного характеру, що становлять джерельну базу для реконструкції правдивої історії життя поета. Листування Олекси Ізарського та Михайла Ореста тривало більше, ніж шістнадцять років – з 8 вересня 1946 року і закінчилось за п'ять тижнів до смерті поета, а саме 7 лютого 1963 року. Одразу після смерті Михайла Ореста Олекса Ізарський надрукував у часописі «Сучасність» короткий спогад про нього, а також уривки його листів. У цих спогадах Олексій Григорович написав: «про

ці авгсбурзькі листи тільки й варто говорити – в них Михайло Орест і галузка історії української еміграції, зокрема історії літературного життя на чужині» [2, с. 39].

Зміст і тон листів Михайла Костьовича в основному незмінний від початку і до кінця: діло, творчість. Зрідка – підсумок досвіду, висновки, узагальнення. В окремих листах – деталь буденного життя. Перші листи Михайла Костьовича пов'язані з працею над «Антологією німецької поезії». Потрібно було відновити загублені переклади й вибрати, знайти нові оригінали. Мріялось поету про сто й більше поезій, та книжки після війни були малодоступними. Часто до епістолярію додавались зразки перекладів [2, с. 39–40].

Відомо, що Михайло Орест з кінця 1945 року жив і творив у Аугсбурзі. Проте 14 лютого 1947 року у листі поет пише Олексі Ізарському про те, що в Німеччині він залишився не так свідомо, як «самопливом», через збіг обставин. Що в той час йому хотілося виїхати за океан, до Аргентини [2, с. 46]. Попри складну фінансову ситуацію, будучи мінімально забезпечений, Михайло Орест дуже багато зробив для збереження і популяризації спадщини свого брата Миколи Зерова, з творів якого він видав все, що можна було зібрати. 23 вересня 1948 року Михайло Орест висловлює свої сподівання: «Не хочу накликати собі смерті, але не виключено, що якась сердечна душа буде в майбутньому десять-двадцять років уболівати над виданням спадщини обох братів...» [2, с. 54]. У цьому ж листі Михайло Орест розповідає про деталі ув'язнення свого брата на початку 1938 року, про які дізнався від одного соловецького в'язня, висловлює свої припущення щодо братової страти.

Попри складні обставини життя (тюрми, заслання, вимушеність іншої роботи), які не раз уривали поетове писання, Михайло Орест цілковито присвятив себе служінню своєму народові. Віддав йому всі свої сили та знання. У відповідь на песимістичні настрої деяких листів Олексі Ізарського щодо перспективності літературної діяльності в умовах еміграції, Михайло Орест додавав оптимізму своєму кореспондентові: «Пам'ятайте: кожна еміграційна література працює більше для майбутнього, ніж для теперішнього. Для мене це є добре усвідомленою настановою» [2, с. 65]. Свій оптимізм Михайло Орест описував як результат певної «здисциплінованості та благонабутої звички» [2, с. 56].

Свої спогади та уривки листів (1953–1962 рр.) І. Костецького, українського письменника, пере-

кладача, критика, Олексі Ізарський підготував для друку та для книги «Зустрічі, листи» з нагоди п'ятдесятиріччя відомого українського діяча. Друковані чернетки зберігаються в особовому фонді П. Ротача. Перша зустріч обох письменників відбулась в Аугсбурзі на з'їзді МУРу. Про свої перші враження Олексій Григорович занотував у щоденнику 29 січня 1946 року: «Увечорі доповідь І. К. «Шукання стилю». Думаю, здалося, що у людини – смак. Смак навіть безсумнівний і, напевно, навіть «дивний». Особа: років під сорок. Гарне – кавказьке?... – обличчя з міцними щелепами. Холодні очі. Міцна й постать у чорному вбранні. Невисока» [2, с. 90]. Та познайомилися письменники значно пізніше в Мюнхені. І. Костецький тоді здався Олексі Ізарському надзвичайно цілеспрямованим і просто сильною людиною, а ще ерудитом і справжнім працівником. У своїх спогадах Олексій Григорович з повагою пише про Ігоря В'ячеславовича: «І. Костецький став наче українським островом серед німецького моря... Також, здається, каталізатором і полюсом у нашому літературному житті на еміграції, а коли глянути на наш час у перспективі, то можна сказати і так: в українській літературі середини сторіччя» [2, с. 91]. Зустрічалися вони зрідка, інколи випадково, зате листуватися розпочали, коли роз'їхались «континентально». Стиль листів І. Костецького до Олексі Ізарського – стриманий та діловий. «Я не надаюся до інтимного листування з «простого погомоніти», а тільки до листування з кожноразовою конкретною метою», – так написав Ігор В'ячеславович на Великдень 1962 року у листі до Олексі Ізарського [2, с. 94]. Та такий тон листів письменнику-кореспондентові імпонував від самого початку спілкування. У листах, справді, прочитується все головне, сутнісне для автора, але інколи й зустрічаються ліричні відступи з роздумами про свою діяльність, про українську мову, релігійні мотиви тощо. На прохання І. Костецького Олексі Ізарський написав низку рецензій, статей для часописів «Україна і Світ», «Сучасна Україна», здійснив уривки перекладів з німецької мови для видавництва «На горі», а також ділився й своїми творами, за роботу над якими отримав високу оцінку видатного критика тощо. Листи І. Костецького, навіть «вирвані» з писемної розмови, цікаві органічним поєднанням широти й вузькості інтересів, багатобічності шукань майстра українського слова.

На особливу увагу заслуговує листування Олексі Ізарського та У. Самчука, яке містить листи обох кореспондентів. Крізь

призму приватного листування, збереженого за 1965–1983 роки у фондах У. Самчука та П. Ротаца у відділі рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, перед читачами постає багато цікавих деталей з життя та творчості обох адресатів. Як засвідчує листування, українські письменники У. Самчук та Олекса Ізарський пильно стежили за подіями в Україні, не були байдужими до своєї батьківщини та до історичних подій, які правдиво та свobodно висвітлювали у своїх працях. На тлі складних життєвих подій, з плином часу, письменники, дуже далекі один одному і вдачаю, і темпераментом, і переконаннями, високо цінували своє листування, в якому дискутували на різні культурологічні теми. Їхні розмови часто велися довкола власної літературної праці та діяльності української еміграції. У. Самчук високо цінував творчість Олекси Ізарського, який написав серію із восьми книг, де змалював образ свого покоління.

Вивчаючи листування Олекси Ізарського із різними кореспондентами, ми дійшли висновку, що надзвичайно виразно постає автопортрет письменника із його листів до українського літературознавця, письменника, мемуариста, редактора, літературного дослідника, що жив та працював у Австралії, – Дмитра Нитченка. 50 листів Олекси Ізарського, що охоплюють період з 1973 року по 1999 рік, були підготовлені донькою покійного Дмитра Васильовича – Лесею Богуславець (О. Ткач) та увійшли до п'ятої збірки під назвою «Листи письменників» Д. Нитченка. Тексти листів наповнені максимальною відвертістю та сповідальністю, що дає змогу відтворити найпотаємніше, а також відчутти настроєву-психологічну глибину, почуттєву доміную та виняткову інтонаційну безпосередність переданих слів автора.

Із листів дізнаємося про походження Олекси Ізарського, чиї батьки та деякий час у дитинстві й сам автор проживали у Карлівці, яка після революції стала районом Полтавської області [6, с. 101]. Особливим емоційним напруженням наділені листи з розповіддю про хвороби матері, після смерті якої дім у Клівленді, куди вони разом із братом переїхали у 1955 році з «кількома валізами», став пустим, хоч і довкола був наповнений маминими речами, улюбленими вишивками [6, с. 84].

У листах розповідає Олексій Мальченко про свою діяльність в Клівленді (місто у США в штаті Огайо), де письменник працював спершу

креслярем, а потім викладав в католицькому університеті, часто залишався й без роботи. У вільний від заробітку час Олексій Григорович працював над циклом своїх повістей і романів про дитинство, юність і молодість головного героя Віктора. Однак, коли мусив заробляти, то писав статті, есе, спогади для «Української літературної газети», «Сучасної України», здійснював переклади тощо [6, с. 21]. І вперше написав про відсутність власної сім'ї: «Маючи родину, щоденно працюючи, тут би я не зміг розгорнути творчої роботи» [6, с. 21]. Олекса Ізарський не уявляв поєднання сімейного та творчого життя в еміграції, тому, хоч і почував себе самотньо, обрав друге, про що занотував у своєму щоденнику: «... літературна творчість – це перш за все праця. Це їй підпорядковується життя...» [1, с. 45]. А 16 лютого 1992 року у листі до Д. Нитченка згадує автор про Франківську премію, яку отримав у Торонто в 1978 році за роман «Полтава» [6, с. 96].

З листів довідуємося про план написання книги «Зустрічі, листи», до якої Олексій Григорович хотів включити також й епістолярій української письменниці Галини Журби, з якою мав особливий зв'язок, оскільки вчився з нею ще в школі й у Києві, в університеті: «... з нею в мене пов'язано ціле життя...» [6, с. 38]. А про саму книгу Олекса Ізарський написав 2 лютого 1986 року у листі до Д. Нитченка: «Це буде серія нарисів, спогадів про найрізноманітніших людей, яких я трохи знав, а листувався з котрими довго» [6, с. 70].

Висновки. Вибрана епістолярна спадщина Олекси Ізарського із зібраних автором листів для ненадрукованої книги спогадів «Зустрічі, листи», а також листи Олексія Мальченка до Дмитра Нитченка є вагомим матеріалом для відтворення особистого та творчого життя письменника, який і досі залишається маловідомим на Україні. Саме за допомогою листів від численних кореспондентів, серед яких відомі літератори та вчені, письменник підтримував зв'язок зі світом. Головна тематика листів Олекси Ізарського та його сучасників – це творчість, виборювання власного шляху в непростих умовах емігрантського життя й утвердження в цих умовах нової української літератури. Із листів перед нами постає образ Олекси Ізарського – письменника, літературознавця, прозаїка, критика, публіциста, перекладача та звичайної людини, яка до глибини душі відчуває приналежність до письменницької когорти і солідарність з однодумцями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ізарський О. «Висмики» з щоденників. 1940–1980-ті роки. Полтава : Динамік, 2006. 392 с.
2. Ізарський О. Зустрічі й Листи. Спогади. Рецензії / уряд. Оксана Руднянин, Євген Баран. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2021. 328 с.
3. Ізарський О. Рільке на Україні. Філадельфія : Київ, 1952. 56 с.
4. Ізарський О. Список осіб. Зустрічі й листи [матеріали до збірки]. *Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України*. Ф. 225. 1 арк.
5. Костюк Г. Володимир Варламович Міяковський. *Нові дні*. Торонто, червень, 1972. Ч. 269. С. 22.
6. Нитченко Д. Олекса Ізарський. *Листи письменників*. Зб. 5. Мельборн; Ніжин, 2001. С. 12–107.
7. Орест Михайло З записів у нотатнику. *Україна і світ*. Ганновер, 1952. № 6–7. С. 18.

УДК 821.133.1-3

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.32>

**ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ ЯК ПРОЯВ ТЯГЛОСТІ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ**

**INTERTEXTUAL CONNECTIONS AS A MANIFESTATION OF THE GRAVITY
OF THE UKRAINIAN LITERARY TRADITION EXTENSION**

Сізова К.Л.,

orcid.org/0000-0002-3269-6343

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри лінгводидактики та журналістики

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Бутко Л.В.,

orcid.org/0000-0002-8817-3381

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Шабуніна В.В.,

orcid.org/0000-0001-7957-3378

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

У статті розглядаються інтертекстуальні зв'язки між українськими поетичними текстами (народна пісня «Місяць на небі, зіроньки сяють», поезії М. Старицького «Виклик» і Ю. Іздрика «Ніч така місячна») з метою простеження тягlosti української словесної традиції. Зроблена спроба аналізу ідейно-тематичного змісту, образної структури творів і текстових категорій (передусім, зображення природи). З'ясовано, що інтертекстуальність є інтенціональною. У ліричних творах співпадають тематика (кохання), герої (молоді закохані), геотемпоральна прив'язка (місячна, зоряна літня ніч, природний пейзаж). Даниною добі в поезії М. Старицького є додавання віршу соціального забарвлення. Від фольклорного твору поезію відрізняє також значна кількість тропів та інших засобів художньої виразності, що є ознакою романтичного письма. Поезія Ю. Іздрика містить водночас ознаки таких різновидів інтертекстуальності, як ремінісценція та пастиш. Поет репрезентує постмодерністське переосмислення ліричного твору М. Старицького. Твору притаманна інтермедіальність: Ю. Іздрик уводить у текст відсилки на сучасні твори масового мистецтва. Зроблено порівняльний аналіз творів в аспекті колористики, типів образності, віршового розміру та лексичних особливостей. З'ясовано, що всі три аналізовані твори мають схожий віршовий розмір – дактилічний. Для всіх трьох віршів є характерним активне використання демінутивів, тобто лексем у зменшувальній формі. Використання демінутивів пояснюється, передусім, специфікою української мови, у якій демінутиви є поширеними. Аналіз творів наочно продемонстрував транслювання культурних традицій, притаманне українській літературі. Уважне й поважне ставлення до попередників, не відштовхування, а наслідування, нове прочитання були запорукою її збереження в складних історичних обставинах формування й розвитку українського письменства. Виокремлений у процесі аналізу інтертекстуальних зв'язків спільний ідейно-тематичний комплекс є надзвичайно важливим для розуміння національного світосприйняття.

Ключові слова: інтертекстуальність, літературна традиція, усна народна творчість, романтизм, постмодернізм.

The article examines the intertextual connections between Ukrainian poetic texts (the folk song "The Moon in the Sky, the Stars Shine", the poems of M. Starytskyi "The Call" and Yu. Izdryk "A Night is so moonlit") with the aim of tracing the continuity of the Ukrainian verbal tradition. An attempt was made to analyze the ideological and thematic content, the figurative structure of the works and textual categories (primarily, images of nature). It was found that intertextuality is intentional. In lyrical works, the theme (love), heroes (young lovers), geotemporal reference (moonlit, starry summer night, natural landscape) coincide. A tribute to the era in the poetry of M. Starytskyi is the addition of a poem with a social color. A significant number of tropes and other means of artistic expression also distinguish poetry from a folklore work, which is a sign of romantic writing. Yu. Izdryk's poetry simultaneously contains signs of such types of intertextuality as reminiscence and pastiche. The poet represents a postmodern reinterpretation of M. Starytskyi's lyrical work. The work is characterized by intermediality: Yu. Izdryk introduces into the text references to modern works of mass art. A comparative analysis of the works was made in the aspect of coloristic, types of imagery, verse size and lexical features. It was found that all three analyzed works have a similar verse size – dactylic. All three poems are characterized by the active use of diminutives, that is, lexemes in diminutive form. The use of diminutives is explained, first of all, by the specifics of the Ukrainian language, in which diminutives are common. The analysis of the works clearly demonstrated the transmission of cultural traditions inherent in Ukrainian literature. Careful and respectful attitude to predecessors, not repulsion, but imitation, a new reading were the key to its preservation in the difficult historical circumstances of the formation and development of Ukrainian literature. The common ideological and thematic complex identified in the process of analyzing intertextual connections is extremely important for understanding the national worldview.

Key words: intertextuality, literary tradition, folklore, romanticism, postmodernism.

Постановка проблеми. Важливими типологічними ознаками української літературної традиції є її національна мовно-культурна вкоріненість і тяглість, тобто міцні зв'язки з попередніми феноменами, зокрема, з усною народною творчістю. Тому дослідження інтертекстуальних зв'язків, змістових і формальних перегукувань між художніми творами різних часів дозволяє простежити генетичні й контактні зв'язки, виявити алюзії й ремінісценції, з'ясувати наслідування й переосмислення, дослідити розвиток українського мистецтва слова. Встановлення паралелей між творами різних авторів, пошук подібностей і розбіжностей є актуальним завданням сучасного літературознавства, що й зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порівняльне літературознавство, у тому числі й дослідження явища інтертекстуальності, є розвиненою галуззю української філологічної науки, що підкреслює В. Будний [1]. Наукові підходи до інтертекстуальності в сучасному літературознавстві є багатоаспектними: вона досліджується у лінгвокогнітивному вимірі (У. Тацакович [2]), як складова аналізу літературного твору (І. Гринчишина, Т. Марченко [3], М. Ступницька та О. Ленська [4]), як джерело складних перекладацьких завдань у процесі перекладу (Б. Приходько [5]). Учених цікавлять прояви інтертекстуальності в текстах різних типів (О. Тележкіна [6], М. Прокопець [7]), дидактичний потенціал інтертекстуального аналізу (С. Сафарян [8]). Особливе значення в аспекті цього дослідження мають ґрунтовні студії інтертекстуальності українського дискурсу з позицій лінгвокультурології [9; 10]. На думку І. Гринчишиної та Т. Марченко, «розгляд текстів у контексті інтертекстуальності сприяє об'єктивному опануванню текстом, дає можли-

вість зрозуміти і літературний процес, і складне взаємне переплетіння на різних рівнях (жанрів, лексики, синтаксису, афоризмів, рим, тих одиниць, які називаємо константами авторського стилю та які не є прерогативою якогось одного митця)» [3, с. 35].

Постановка завдання. Стаття покликана виявити інтертекстуальні зв'язки між українськими поетичними текстами (народна пісня «Місяць на небі, зіроньки сяють», поезії М. Старицького «Виклик» і Ю. Издрика «Ніч така місячна») з метою простеження тягlosti української словесної традиції.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з аналізу ідейно-тематичного змісту, образної структури творів і текстових категорій (передусім, зображення природи).

Популярна українська народна пісня «Місяць на небі, зіроньки сяють» належить до родинно-побутового фольклору. Твір розповідає про кохання, його героями є молода дівчина, яка співає пісню, та закоханий козак. Сюжет розгортається на тлі космічного пейзажу: літня ніч, зоряне небо з місяцем. Ідеєю твору є непереможна сила кохання, а сам він пов'язаний з давніми міфологічними уявленнями, передусім, з культом родючості.

Поезія М. Старицького «Виклик» (яка, у свою чергу, теж з часом стане народною піснею) містить явне посилання на твір «Місяць на небі, зіроньки сяють». На наш погляд, це інтенціональна інтертекстуальність. М. Старицький свідомо звернувся до народної пісенної творчості, натхненний вічною ідеєю, концептуальним осмисленням Всесвіту як гармонії, що рухається завдяки любові. У ліричних творах співпадають тематика (кохання), герої (молоді закохані), геотемпоральна прив'язка (місячна, зоряна літня ніч, природний пейзаж).

Даниною добі в поезії М. Старицького є додавання віршу соціального забарвлення: героїня «працею зморена», вони з коханим «окривджені долею клятою» [11]. Поет акцентує належність героїв до селянства. Це може бути пояснене тим, що у творчості М. Старицького синтезуються реалістичний та романтичний методи, однак із перевагуванням останнього. Також М. Старицький уводить до твору мотив моральної незахищеності закоханої пари від людського осуду: «сплять вороги твої, змуджені працею / Нас не сполоха їх сміх» [11]. Дівчина й козак народної пісні як символи жіночого й чоловічого перетворюються в поезії «Виклик» на селян конкретної історичної доби, які відчують на собі тиск соціуму.

Від фольклорного твору поезію відрізняє також значна кількість тропів та інших засобів художньої виразності, що є ознакою романтичного письма. «Виклик» містить численні епітети: *гай чарівний, струнка осичина, небо незміряне, перлиста роса, доля клята*; порівняння: *ніби променем всипаний, мов жар*; метафори: *туман стелеться срібною хвилею*; персоніфікації: *гай чи загадався, чи спить, нічка поклала всіх, соном окутала*.

Іноді епітети знаходяться в постпозиції (*гай чарівний, небо незміряне*), що зумовлено стилізацією народнопоетичного мовлення, якому притаманне саме постпозиційна закріпленість атрибутів. Для порівняння: у пісні «Місяць на небі, зіроньки сяють» усі прикметники у постпозиції: *пісня мила, люба, очі дівочі, темні, ясні*.

Однак за усіх розбіжностей ключові моменти народної пісні в поезії М. Старицького зберігаються. Твори об'єднують ідея (кохання, яке возводиться в абсолют), образи (він і вона), космічний пейзаж («*Ніч яка, Господи! Місячна, зоряна*» [11]).

Поезія Ю. Іздрика вже заголовком «Ніч така місячна» відсилає до твору М. Старицького. Цитата є повторюваною, вона виконує роль анафори – з неї починається кожний з трьох чотиривіршів, що складає твір Ю. Іздрика, а в останньому вона подається в розширеному вигляді, разом з фразеологізмом «видно хоч голки збирай»:

*ніч така місячна – виють тинейджерів
плачуть коти божеволіють пси
ниє душа десь в куточку за ребрами
від передозу краси
ніч така місячна зоряна ясна
око п'їтьми просто в вікна глядить
око п'їтьми невимовно прекрасне
в барвах свинцю і слюди
ніч така місячна зоряна ясна
видно хоч голки збирай*

*зоряні війни здаються невчасними
вчасним здається рай* [12]

Твір містить водночас ознаки таких різновидів інтертекстуальності, як ремінісценція та пастиш (стилізація, яка ставиться до оригінального твору з пошаною). Поет репрезентує постмодерністське переосмислення ліричного твору М. Старицького, що став класикою української літератури. Так, це трохи іронічне переосмислення: закохані перетворюються на тинейджерів, їхні пісні – на завивання («*виють тинейджерів*»), які зумовлені фізіологією (адже виють не лише тинейджери – так саме «*плачуть коти божеволіють пси*»). Ліричний герой Ю. Іздрика відсторонюється від героїв, які були центральними посталями в народній пісні та поезії М. Старицького, він дещо з посмішкою спостерігає за тим, як молодь втілює ідею вічного відтворення.

Час і літературний напрям диктує свої мовностильові ознаки: використання молодіжного сленгу (*передоз*), відмову від пунктуації, своєрідну образність. Твору притаманна інтермедіальність: Ю. Іздрик уводить у текст відсилки на сучасні твори масового мистецтва (*око п'їтьми* – алюзія на книгу й фільм «Володар перснів», *зоряні війни* – на однойменну кінострічку).

Важливо також звернути увагу на колористику творів. У народній пісні лише два кольоративи (*темні* та *ясні* стосовно кольору очей героїні). Натомість «Виклику» М. Старицького притаманна мальовнича романтична колористика: *срібна хвиля, перлиста роса*. Слід зауважити, що поет вживає прикметники із вторинним значенням кольору, які є джерелом додаткової образності, адже мають предметне значення. Схожі за колірною гамою та семантичним типом кольоративи використовує й Ю. Іздрик: *в барвах свинцю і слюди*. Поет свідомо знижує романтичний пафос М. Старицького, замінюючи срібло і перли свинцем і слюдою. Кожен з цих кольоративів зумовлений логікою побудови художньої образності: завдяки ним поетичний текст набуває додаткових асоціацій та художньої виразності.

Певні розходження спостерігаються в типах образності аналізованих поезій. Ідеться про типи сприйняття. Народна пісня, крім зорових, використовує слухові (спів дівчини). Візуальні та аудіальні мають однакову вагу. У поезії М. Старицького переважають візуальні, однак є аудіальні (*тиха розмова, ані шелесне, сміх*), а також ще й дотикові (*вмочиши в холодну росу, змерзнеш, жар*), які несуть значне семантичне навантаження. Такий саме комплекс використовує Ю. Іздрик: візуальні образи, аудіальні (*виють*

тинейджерів, плачуть коти божеволіють пси) і тактильні (ниє душа десь в куточку за ребрами).

Незважаючи на виявлені розбіжності, зумовлені об'єктивними обставинами, вірш зберігає ключові концепти й головну ідею, яка червоною ниткою тягнеться від народної пісні «Місяць на небі, зіроньки сяють» крізь поезію М. Старицького до твору нашого сучасника Ю. Іздрика. Більш того, поет здійснює своєрідне розшифрування цієї ідеї, її розтлумачення: порівняно з невимовно прекрасними космосом і природою в усіх її проявах – від рослин і тварин до людини – усе інше є дріб'язковим і неважливим («зоряні війни здаються невчасними / вчасним здається рай» [12]). Образ раю перегукується з повторюваними згадуваннями Богу у «Виклику» М. Старицького: «Ніч яка, Господи!», «Небо незміряне всипано зорями – Що то за Божя краса!» [11]. Зоряне небо і людське кохання є основою української світобудови.

Аналізовані твори єднає не лише концептуальна сфера, сюжет і опис природи. Варто зазначити, що всі три ліричні твори мають схожий віршовий розмір – дактилічний. У народній пісні використано дольник (іноді пропускаються ненаголошені склади) на основі чотиристопного дактилю. У поезії М. Старицького – чергування чотиристопного та тристопного дактилю. Вірш Ю. Іздрика написано чотиристопним дактилем, з одним (останнім) рядком, що є дольником. До речі, вживання дольника в цьому випадку спрямоване на акцентування, підкреслення у фіналі головної ідеї поетичного твору.

Окрім спільної ідеї, розглянуті ліричні твори мають низку ознак, які є аргументом на користь не лише інтенціональної інтертекстуальності, а спільних для української національно-культурної та літературної традиції особливостей. Так, для всіх трьох віршів є характерним активне вико-

ристання демінутивів, лексем у зменшувальній формі. У народній пісні «Місяць на небі, зіроньки сяють»: *зіроньки, серденько, нічка*. У «Виклику» М. Старицького: *хвилиночка, рибонька, ніженьки, хатинька, лебедонька, серденько, нічка*. У творі Ю. Іздрика: *куточок*. Тобто навіть постмодерністські іронія й скепсис не змогли подолати тяжіння до пестливості.

Використання демінутивів пояснюється, передусім, специфікою української мови, у якій демінутиви є поширеними. В. Самойленко зауважує, що «особливою рисою української мови є її схильність до утворення мейоративних, зокрема демінутивних конструкцій» [13, с. 105]. Н. Руда, досліджуючи категорію демінутивності, зазначає, що українська мова в силу своєї флективності «характеризується утворенням значеннєвих відтінків переважно засобом суфіксації» [14, с. 41].

Висновки. Отже, аналіз творів наочно продемонстрував транслювання культурних традицій, притаманне українській літературі. Уважне й поважне ставлення до попередників, не відштовхування, а наслідування, нове прочитання були запорукою її збереження в складних історичних обставинах формування й розвитку українського письменства.

Виокремлений у процесі аналізу інтертекстуальних зв'язків спільний ідейно-тематичний комплекс є надзвичайно важливим для розуміння національного світосприйняття. Космос, зоряне літне небо й кохання є одним з ключових сюжетів української лірики – від народної пісні до постмодерну. Періодичне звертання до цього сюжету є не випадковим, з фольклорних джерел черпав натхнення М. Старицький, а його шедевр процитував Ю. Іздрик. Вважаємо, що його інтерпретація не є останньою, і українські митці створять ще не одну варіацію на тему зоряної ночі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Будний В. Типологія літературно-критичної інтерпретації: проблематизація понять і підходів. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2004. Випуск 33. Теорія літератури та порівняльного літературознавства. Част. I Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. С. 153–159.
2. Тацакович У. Т. Інтертекстуальність у лінгвокогнітивному вимірі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2018. № 35. Т. 1. С. 94–97.
3. Гринишина І. І., Марченко Т. М. Інтертекстуальність та її роль в аналізі літературного твору. *Філологічні науки*. Літературознавство. 2012. № 12. С. 31–35.
4. Ступницька М. М., Ленська О. О. На шляху до інтертекстуальності. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 10. Том 2. С. 23–27.
5. Приходько Б. В. Інтертекстуальність як проблема перекладу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». 2017. № 1 (13). С. 262–266.
6. Тележкіна О. О. Інтертекстуальність як ознака сучасної української поезії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. Острог, 2014. Вип. 44. С. 310–314.

7. Прокопець М. І. Інтертекстуальність та алюзія: особливості прояву та виявлення (на матеріалі англomовного комерційного рекламного дискурсу). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. Вип. 6. С. 183–186.

8. Сафарян С.І. Інтертекстуальний аналіз художнього твору як шлях формування інтерпретаційної компетентності учнів на уроках літератури. *Кременецькі компаративні студії: науковий часопис* / ред.: Д. Чик, О. Пасічник. 2019. Вип. ІХ. С. 102–114.

9. Переломова О. С. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект: монографія. Суми: Видавництво Сумського державного університету, 2008. 208 с.

10. Інтертекстуальність українського дискурсу та способи її маркування. *Лінгвокультурологічний та лінгвоекологічний підхід до вивчення одиниць мови і мовлення*: Монографія / А. Архангельська, Т. Архангельська, О. Левченко, І. Мілева, С. Руденко, О. Тищенко, Т. Шутковскі. Оломоуць-Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. 284 с.

11. Старицький М. Виклик («Ніч яка, Господи, місячна...»). *УкрЛіб. Бібліотека української літератури*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=314> (дата звернення 22.12.2022)

12. Іздрик Ю. Ніч така місячна. *УкрЛіб. Бібліотека української літератури*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=14926> (дата звернення 22.12.2022)

13. Самойленко В. В. Специфіка використання демінутивів у сучасних творах для дітей. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13. Том 1. С. 104–107.

14. Руда Н. Категорія демінутивності в українській мові (формально-семантичний аспект). *Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2013. № 24. С. 41–44.

УДК 821.161.2.09-311.6

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.33>

МІЛІТАРНА ПРОБЛЕМАТИКА У ХУДОЖНЬОМУ ПОЛОТНІ М. МАТІОС «ЧЕРЕВИЧКИ БОЖОЇ МАТЕРІ»

MILITARY ISSUES IN THE BOOK OF M. MATIOS «THE SHOES OF THE MOTHER OF GOD»

Солодка Л.О.,

orcid.org/0000-0001-9153-8495

аспірантка кафедри української літератури

Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

У статті репрезентовано мілітарне тло у повісті М. Матіос «Черевички Божої Матері». Розкрито антигуманну сутність війни на прикладі руйнівного впливу на людські долі. Через морально-етичну оптику розглядається художній образ дітей війни, а також антилюдські дії загарбників. Відтак через оптику Іванки Борсук письменниця зображує жахливий розстріл євреїв з їхнього села, показує деструктивні дії, як з боку червоних комісарів, так і з боку фашистських загарбників. Через сприйняття дитини авторка проводить паралелі між червоними комуністами і фашистами, демонструє непрості взаємини межі селянами. Детельно висвітлено колаборанство, зраду, запродаństwo односельчан задля власної вигоди.

У статті розкрито воєнну парадигму, зокрема на прикладі червоних комуністів та фашистських загарбників. Яскраво висвітлено пасіонарні образи у боротьбі за самостійність України від окупаційних рухів, ретроспективно згадується відлуння Першої світової війни, її наслідки для нащадків. Через вчинки героїв розкрито онтологічну та аксіологічну парадигму їхніх долі. Змодельовано психологічний портрет Іванки Борсук як дитини війни, божого дитяти, поборницю за справедливість. На фоні антилюдської дійсності продемонстровано мотиви щирої дружби, самопожертви, християнства, пасіонарності, волелюбності, віри, правди і надії. Світ символів живить повість загадковістю, культурною і релігійною традицією, народознавством тощо.

Повість пронизана гуманістичною думкою про збереження життя, наповнена молитвою, біблійними асоціаціями, життєвою правдою та філософськими наративами. Минуле, теперішнє і майбутнє цілісно сплітається в єдиний життєвий ланцюг, де люди намагаються осягнути незбагненність буття.

Окреслено антагоністичні віяння добра і зла, віри і безбожності тощо. Повість має виразно окреслену гуманістичну спрямованість, чим зумовлена його актуальність у воєнний час.

Ключові слова: війна, голокост, депортація, мілітаризм, екзистенціалізм, морально-етична проблематика, воєнна проза, образ дитини війни.

The article represents the military background in M. Matios' book «The Shoes of the Mother of God». The anti-human nature of war is revealed on the example of its destructive influence on human destinies. The artistic image of the children of war, as well as the anti-human actions of the invaders, are examined through moral and ethical optics. Therefore, through the optics of Ivanka Borsuk, the writer depicts the terrible shooting of Jews from their village, shows destructive actions, both on the part of the Red commissars and on the part of the fascist invaders. Through the child's perception, the author draws parallels between the red communists and fascists, demonstrates the difficult relations between the peasants. The collaboration, and betrayal of fellow villagers for their own benefit are covered in detail.

The article reveals the military paradigm, particularly on the example of the red communists and fascist invaders. The images in the struggle for Ukraine's independence from the occupation movements are vividly highlighted, the echoes of the First World War and its consequences for posterity are retrospectively mentioned. Through the actions of the heroes, the ontological and axiological paradigm of their destinies is revealed. The psychological portrait of Ivanka Borsuk as a child of war, a child of God, a champion of justice is simulated. Against the background of anti-human reality, motives of sincere friendship, self-sacrifice, Christianity, love of freedom, faith, truth and hope are demonstrated. The world of symbols feeds the story with mystery, cultural and religious tradition, folklore, etc.

The book is imbued with a humanistic thought about preserving life, filled with prayer, biblical associations, life truth. The past, present and future are integrally interwoven into a single chain of life, where people try to grasp the incomprehensibility of being.

The antagonistic trends of good and evil, faith and impiety, etc., are outlined. The story has a clearly defined humanistic orientation, which is why it is relevant in wartime.

Key words: war, holocaust, deportation, militarism, existentialism, moral and ethical issues, war prose, the image of a child of war.

Постановка проблеми. Мілітарний дискурс демонструє у художньому розрізі причини і наслідки воєнних лихоліть, моделює деструктивне тло та розкриває екзистенційну проблематику. Пам'ять війни в інтерпретації письменника виконує, з одного боку, зображально-ретроспективну функцію, а з другого – символічно-сакральну, відтворюючи не лише історичну канву, а й емоційно-чуттєву парадигму людський долі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналітична спадщина художнього полотна М. Матіос «Черевички Божої Матері» досить об'ємна, зокрема з погляду біблійного, семантично-символічного, народномедицинського, побутового, історіософського та інших аспектів, відтак є глибокі розвідки Л. Баранської, І. Ведмідь, Н. Гаєвської, Н. Горбач, С. Міщенко та інших. Попри увагу критики й літературознавства до вказаного твору, мілітарний аспект детально не досліджувався, що і визначає актуальність роботи.

Постановка завдання. Завдання розвідки – висвітлити мілітарний аспект у повісті, показати деструктивну сутність війни, її згубний вплив на соціум, зокрема на дітей, прослідкувати подібність воєнного лихоліття у третьому тисячолітті, зокрема на прикладі «красних комуністів-визволителів» на українській землі.

Виклад основного матеріалу. Марія Матіос – «найплідніша письменниця України», має ґрунтовний творчий доробок у царині лірики та епосу. Численні нагороди, зокрема Шевченківська премія (2005) за роман «Солодка Даруся», засвідчують значний авторитет письменниці, через потужне й соковите слово авторки відкриваються

екзистенційно-історичні проблеми українського народу. Книги М. Матіос нині перекладено німецькою, французькою, хорватською, англійською, італійською та іншими мовами. Численні наклади, перевидання та жвавий читацький попит демонструють високий чин письменниці.

У час російсько-української війни книги М. Матіос видаються особливо актуальними завдяки порушенню таких важливих проблем, як проблема історичної пам'яті та збереження духовного осердя народу, історичних уроків та необхідності боротьби за національну ідентичність. У цьому ракурсі важливу роль відіграють біблійні мотиви, які виконують психологічну та філософську функції у творах.

У книгах М. Матіос «Солодка Даруся» (2004) та «Майже ніколи не навпаки» (2007) осмислює трагедію рідної Буковини, дотичною до цих полотен є повість «Черевички Божої Матері» (2013), яка продовжує історичну канву, водночас тонко характеризує психологічний портрет головної героїні, юної Іванки Борсук, божого дитяти, яке змалку прагне примирити сварку небесних братів Каїна та Авеля, тому постійно мріє досягти неба. Народившись на традиційне старослов'янське свято Івана Купала, дівчинка вирізняється винятковою допитливістю, жагою до осмислення природи, справедливості. «Я добра – за добре, а за зле я тобі покажу» [3, с. 37]. Оскільки дитина мала чорну хворобу (епілепсію), «яка будь-де кидає Іванку до землі і немилосердно б'є у судамах» [3, с. 38], то до неї ставилися одні з жалем, інші – з насмішкою, бо була особливою, несхожою на інших. Часто дівчинка робила, на її думку, корисні речі, зокрема косою відганяла град, аби не шкодив урожаю, разом із братиком намазували

смальцем підлогу, щоб була чистою, за що неодноразово була покарана батьками. У такі хвилини дівчинка хотіла привернути увагу по-дитячому: «... Отак лягти і вмерти! А потім, мертва, хотіла б дивитися з неба... Не бийте мене більше – і я не буду вмирати...» [3, с. 43]. Згодом Іванка пошкодувала про сказані нею слова, особливо тоді, коли бачила розстріл німцями євреїв «ще живих, але вже мертвих» [3, с. 206].

Іванка, як і всі діти, «думала, що всі люди живуть вічно. Завжди» [3, с. 44], та смерть рідних (діда Матея, братика Михайлика) розвіяла дитячі думки, відкривши життєві закони, а воєнне лихоліття докорінно змінило її світ.

Дівчинка з дитячих літ стала свідком глибоких розмов діда і Петра-контрабандиста про те, що москаль добре окопується «що на галицькому, що на буковинському боці. Недурно зайшов до нас москалик у переступний рік! А там, дивись, війна не сьогодні-завтра і в нас зачнеться» [3, с. 58]. Йдеться про екзистенційні проблеми, про людські передчуття, про війну як найбільше світове лихо, про знецінення людей: «перебирають людьми і землями, як горіхами. І то не на небі перебирають, а на землі... А люде як жили собі – так і далі жити будуть на своїй землі, тільки щоразу тяжче» [3, с. 58].

Філософськими акцентами наділена мова Івана Борсука, Іванчиного діда, до Петра: «... і там і тут свої люди, і там і тут – України ніби хочуть. Але хіба таких своїх людей ми тут чекали? Хіба ми комуністів чекали? Ой, тут ще буде, вам скажу... ой, буде з тими *комуністами*...» [3, с. 59]. І не помилився дід Іван, бо, хоч «солодкою і ласкавою» була спочатку мова комуністів до селян, та страшними злочинами обернулася їхня влада, жорстоко виселили «соціально шкідливих елементів із числа кулаков, членів націоналістических організацій просвіта, січ, допомогове товариство, а также членів контрреволюционних партій царанистав, социаліставі компартії западної України, которіє обвиняються в государственной измене...» [3, с. 145]. Втім не лише комуністи були винними у злочинах, але й люди-зрадники, які видали своїх односельчан. Тітка Іванки, Августина, спочатку зустрічала червоних хлібом-сіллю, не знаючи, що сама занапастила себе, чоловіка, діда Івана і багатьох односельчан. «То це ви за наше добро, комуністят?! За наш хліб-сіль! За то, що ми до вас з усею совістю, з усім добрим людським серцем! За то, що мені сусіди плювали у плечі... Добре казали газди, що ще покажуть своє ці комуністят! ... а за що таке ви нас з наших хатів посеред ночі забираєте?...» [3, с. 148]. На обурення жінки офі-

цер лаконічно відповів: «Нема Бога. Комуністи не визнають вашого Бога» [3, с. 149]. Августина перепросила в односельчан, чиї життя були знівечені комуністами. Покаянна як усвідомлення своїх гріхів пронизує твір червоною ниткою.

Спостерігаючи з церкви за страшною картиною, Іванка вперше побачила жорстокість людей, не могла повірити, що раніше навіть один із цих «красних» їх подобався, вона вважала його привабливим, а тепер побачила лише злість, підлість, лють і ненависть.

На жаль, Іванка була приречена не лише на хворобу, але й на зламане війною дитинство, опинившись у пекельному вирі історичних подій, які нівечили життя селян. Коли у церкві по-особливому били в дзвони, то ще ніхто не знав, що почалася війна. Іванка часто згадувала, як дід оповідав про війну: «... або би війна не почалася, бо дід каже, що війна з Польщі ся приближає і до них, а війна не віщує нічого доброго для чоловіка, а дід знає, бо на першій війні був, а другої видіти вже не хоче, та що, як та війна сама лізе в очі, бо не так тут ся стало, як гадалося» [3, с. 100]. Бабця Варвара розповідала Іванці про Першу світову війну, дівчинка запитала, коли була друга, на що старенька відповіла: «Най Бог боронить, аби друга колись зачалась! Най Бог боронить! Най іде, як іде, аби войне не було, бо вигинуть у войну люде, усі вигинуть... І правди у войну нема, ой, нема, дитино» [3, с. 117]. Антигуманна сутність війни розкривалася і в оповідках безрукого дзвонаря Михайла, який говорив, що війна «цісарська чи не цісарська, а точно, що людська. Я ще не чув, щоби бодай один цісар на війні постраждав, чи щоб Бог хоч на половину цісаря забрав до себе, а половину лишив ся мучити. А чоловіка простого роду ... о, то, прошу – будьте ласкаві...» [3, с. 121].

У повісті М. Матіос звучить життєва мудрість: «Все минає: лишається добро і зло» [3, с. 22], вічний Каїн і Авель, що протистоять один одному. Михайло порушує одну з найважливіших життєвих істин: «Усім, хто колотить світом, і земель, і людей вічно замало, не можуть ці вар'яти наїстися людської праці і людської крові. А чого?» [3, с. 121]. На своє запитання дзвонар відразу дає відповідь: «Бо не шкода людських дітей нікому» [3, с. 121].

Донині для Іванки слова про війну були лише страшними розповідями, втім довелося їй побачити воєнний жах на власні очі: «Дід сказав, що зачалася війна і що *красні комісари* більше ніколи не вернуться в їхнє село. Що комісари не вернуться – добре. Але вона не знає, чи добре,

що зачалася війна. Знає лише, що перша війна колись забрала руку дзвонаря Михайла. А де тепер ця, друга, війна і яка вона з себе – Іванці ніхто не розказує, а вона не питає. Для війни – чоловіки, казав дзвонар. А вона – ні. Війна її не обходить» [3, с. 166]. Дитяче сприйняття відрізняється від дорослої картини світу, відтак довелося Іванці на власні очі побачити жахливий розстріл євреїв з їхнього села, із ранніх літ спостерігати за антилюдською дійсністю, як з боку красних комісарів, так і з боку фашистських загарбників. Через сприйняття дитини авторка проводить паралелі між червоними комуністами і фашистами.

Оповідки дорослих закарбувалися у пам'яті дівчинки, тож відчуття тривоги не покидало її, коли почалася Друга світова війна. У селі Іванки було здійснено геноцид єврейського народу, вона не могла зрозуміти, чому і за що вбивають її друзів, зосібна Зісьо, який називав її Іванкою-сміховинкою, а з приходом спершу красних комісарів, а згодом і німців у їхнє село на обличчі дівчинки тепер тільки страх, відчай, біль і сльози. Дівчинка спостерігала, як «ведуть євреїв на небо» [3, с. 186], перед розстрілом знущаються і морально, і фізично. Бачила, як благально молиться її друг Зісьо. Навіть перед загрозою смерті він хвилюється за безпеку подружки дитинства: «Тікай, Іванко, звідси. Тобі не треба видіти, що з нами будуть робив. Мені сон снівся... Мені страшно... – Зісьо схлипує, не втираючи ні сліз, ні шмарклів. – Бери моє пальто. У тебе нема. Молись за нас, Іванко...» [3, с. 190]. Неминуче жорстоке майбутнє євреїв додавало Іванці відчаю, душевних і фізичних мук. Вона, чи не єдина в селі, хто так болісно переживав спланований геноцид, що відбувався на очах в односельчан, втім люди займалися своїми справами, наче нічого й не сталося.

Іванка звинувачувала їх у байдужості «люди ЖИЛИ так, ніби апокаліптичні події відбувалися тут щодня. Бо все, що відбувалося перед їхніми очима, їх безпосередньо не стосувалося...» [3, с. 205], а «люди не винні, що народилися жидами» [3, с. 198]. Втім «розпачливі крики ще зранку живих – веселих і різних – людей змінилися передсмертними стогонами, болісні стогони перейшли у невиразне мугикання, а далі – просто переродилися в гул, – так, начебто сама земля вивергала зі своїх глибин гарячу магму людського горя» [3, с. 206].

Життя дівчинки перетворилося на пекло після побаченого: «... Іванці байдуже, чи шукають її домашні, чи плаче за неї мама й тато. Її просто нема на цьому світі – вона стала гороб-

чиком, яструбом, орлом, і тепер ширяє над неозорими лісами у пошуках того, кого не може знайти» [3, с. 211]. Пригадує Іванка, як «колись із жалю до себе хотіла вмерти у батьківській коморі між старими кожухами, уявляючи, як від великого жалю голосять над нею рідні. А тепер їй хочеться жити доти, доки на її тоненький голос, та де там голос – хрип, що другий день виривається з горла і розтікається між дерев, не озветься інший голосок. Не може бути, щоб він її не почув» [3, с. 211]. Іванка прагне жити, бодай для порятунку маленького хлопчика Елі, теж хворого дитяти, з яким вона бавилася, який дивом вижив, бо не пішов на суботню службу, звідки всіх силою забрали на розстріл. Маленька дівчинка прагне жити бодай для того, аби стати супроти великого зла, знищивши його, як хотіла зупинити братовбивство Каїна та Авеля, тому то вона і шукала цвіт папороті, а згодом – черевички Божої Матері, аби стати сильнішою, витривалішою. «Бо ж хіба би дозволила Матір Божа одним людям чинити з іншими людьми те, що вони вчинили в Іванчиному селі? Іванка тоді хотіла стати впоперек зла, та вона замаленька супроти зла і в неї замало сили...» [3, с. 212].

Повість закінчується молитвою Іванки, яка прагне зупинити зло, усіма силами хоче порятувати Елі, єдиного вцілілого з-поміж євреїв. Книга має присвяту «Пам'яті мого тата — Василя МАТЮСА». Біблія вчить пробачати, тож за епіграф М. Матіос взяла авторські рядки:

«Пробачте... І я пробачаю.

Усім. І все. Але пам'ятаю.

Про всіх. І все.

І кажу правду,

Бо без правди – не годен.

Бо нема перенасичення правдою,
каяттям і прощенням» [3].

Письменниця наголошує на тому, що потрібно пробачити, втім не можна компромісити зі злом, забувати звірства ворогів над мирними людьми, відтак необхідно боронити історичну пам'ять і правду, аби запобігти повторенню кривди і зла у майбутньому. Каяття і прощення, скріплені правдою, здатні порятувати людську душу від страшного гріха.

Висновки. Книга М. Матіос пронизана гуманістичною думкою про збереження життя, наповнена молитвою, біблійними асоціаціями, життєвою правдою та філософськими наративами. Минуле, теперішнє і майбутнє цілісно сплітається в єдиний життєвий ланцюг, де люди намагаються осягнути незбагненність буття. Образ Іванки – приклад емпатії, християнства, яке добре

до добра і зле до зла; приклад сили, мужності, витривалості, навіть попри фізичну недугу вона сильна духовними опорами, здатна до боротьби

за справедливість. Подальші розвідки вбачаємо у компаративних студіях української мілітарної літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кіяновська М. З книжки «Бабин Яр. Голосами». URL: <https://cutt.ly/HTjUym6> (дата звернення: 31.03.2023).
2. Матіос М. Черевички Божої Матері: вирвана сторінка з буковинської саги. Львів: ЛА «Піраміда», 2013. 208 с.
3. Матіос М. Черевички Божої Матері. Роман. А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2023, вид. 3-тє. 224 с.
4. Тарнавська М. В житті моєму теж був Бабин Яр. URL: <https://cutt.ly/gTjYXhg> (дата звернення: 31.03.2023).

УДК 821.161.2-14Кос7].07:355.01

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.34>

СВОЕРІДНІСТЬ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ВОЄННОЇ ТЕМИ В ЛІРИЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО

UNIQUE INTERPRETATION OF THE WAR THEME IN THE LYRICS OF LINA KOSTENKO

Філат Т.В.,

orcid.org/0000-0001-5441-7520

докторка філологічних наук, професорка,

завідувачка кафедри мовної підготовки та гуманітарних наук

Дніпровського державного медичного університету

У статті розглядаються особливості і своєрідність воєнної лірики Ліни Костенко. Актуальність теми зумовлена, по-перше, недостатньою дослідженістю творчості видатної поетеси в сучасному літературознавстві, що обмежує уявлення вітчизняного та західного читача про українську літературу й поезію зокрема. Незважаючи на велику кількість наукових статей, присвячених творчості Ліни Костенко, «ґрунтовних праць», на думку О. Ковалевського, «і по сьогодні одиниці» [9, с. 5]. Монографії В. Брюховецького [4], І. Дзюби [5], В. Саєнко [16], О. Ковалевського [9] є винятком. По-друге, воєнна лірика Ліни Костенко – невід’ємна складова цілісної культурологічної спадщини поетеси-громадянки, патріотки, справжньої українки. Вважаємо, що всебічне вивчення творчості поетеси розширить уявлення про художній світ лірики і прози Ліни Костенко, мотивуватиме до видання повного зібрання її творів та укладання Костенківської енциклопедії.

Воєнну лірику можна розглядати як діалогію, перша частина якої присвячена Другій світовій війні, а друга об’єднує вірші, присвячені сучасній війні, яка почалась у 2014 році і яку розв’язала росія проти України та українського народу. Ліна Костенко передбачала війну. Друга частина діалогії писалась протягом десятиліть. Хоча сьогодні український читач сприймає виставлені в соцмережах вірші Ліни Костенко як щойно написані, настільки вони гармонійно вплітаються в реалії сьогодення і видаються своєрідною хронікою життя України, її мешканців, воїнів-героїв, більшість поезій народилася десять, двадцять, тридцять і навіть п’ятдесят років тому. Другу частину діалогії можна розглядати як своєрідний цикл віршів, об’єднаних спільною темою, – темою війни, яка трактується як протиприродне явище, що не тільки нищить все живе та загрожує існуванню суспільства та країн, а й руйнує людську психіку, калічить людей фізично та психологічно.

Ключові слова: ліричний суб’єкт, емоція авторської оцінки, афористичне твердження, екзистенційний діалог, цикл віршів.

The article examines the peculiarities and originality of Lina Kostenko's war lyrics. The topicality of the topic is due, firstly, to the insufficient research of the outstanding poet's writing in modern literary studies, which limits the perception of Ukrainian and Western readers about Ukrainian literature and poetry, in particular. Despite the large number of scientific articles dedicated to the writing of Lina Kostenko, «thorough works», according to O. Kovalevsky «to this day there are only a few» [9, p. 5]. Monographs of V. Bryukhovetsky [4], I. Dzyuba [5], V. Sayenko [16], O. Kovalevsky [9] is an exception. Secondly, Lina Kostenko's war lyrics is an integral part of the holistic cultural heritage of a poet-citizen, a patriot, a true Ukrainian. We believe that a comprehensive study of the poet's work will expand the understanding of the artistic world of Lina Kostenko's lyrics and prose, motivate the publication of a complete collection of her works and the compilation of Kostenko's encyclopedia.

War lyrics can be considered as a dilogy, the first part of which is dedicated to the Second World War, and the second combines poems dedicated to the modern war which began in 2014. being unleashed by Russia against Ukraine and

the Ukrainian people. Lina Kostenko predicted war. The second part of the dilogy has been written for decades. Although today the Ukrainian reader perceives Lina Kostenko's poems displayed on social networks as newly written, they are so harmoniously woven into the realities of today and appear to be a kind of chronicle of the life of Ukraine, its inhabitants, warrior-heroes, most of the poems were born ten, twenty, thirty and even fifty years ago ago. The second part of the dilogy can be considered as a kind of cycle of poems united by a common theme – the theme of war, which is interpreted as an unnatural phenomenon that not only destroys all living things and threatens the existence of society and countries, but also destroys the human psyche, cripples people physically and psychologically.

Key words: lyrical subject, emotion of the author's evaluation, aphoristic statement, existential dialogue, cycle of poems.

Постановка проблеми. «Феномен нашої літератури» (Н. Мартинюк) [15], «совість нації... один із потужних чинників розвитку не тільки української, а й світової культури» (В. Сасенко) [16, с. 12], «невпіймана королева» (Ю. Андрухович) [1], «легенда української поезії» (Президент України В. Зеленський) [7], «ключова фігура української літератури ХХ століття» (посол Франції в Україні Етьєн де Понсен) [22], «казка казок», «нерозгадане чудо», «неймовірний птах», «пілігрим вічності», «голос народу», «білий голос висоти» [5, с. 5] – всі ці метафоричні визначення стосуються улюбленої мільйонами поетеси Ліни Костенко. Хоча сама вона ставиться до цих освідчень у коханні та визнань заслуг перед Україною іронічно. У 2005 році відмовляється від звання Героя України, у 2012 – від премії «Золотий письменник України»¹. Не спілкується із журналістами, нападникам та критикам відповідає тільки поетичними рядками. Іван Дзюба мав рацію, коли стверджував, що «її життєпис у її Слові... І навіть коли воно мовчало – то було промовисте мовчання» [5, с. 5]. Єдиним винятком за довгі роки мовчання були інтерв'ю журналістам телеканалу «Київ» (2022), де вона підкреслила, що «всі 30 років незалежності знала, що росіяни на нас нападуть» [22], і вручення поетеси ордена Почесного легіону Франції², де вона наго-

лосила: «Я відмовляюсь від усіх звань і політичної біжутерії, але цей орден приймаю з великою вдячністю...» [22].

Дослідження воєнної теми в ліриці Ліни Костенко не тільки допоможе розкрити «багатоликість образної системи» [16, с. 436] поетеси, а й підтвердити справедливість оцінки Є. Маланюка: «Ліна народжена війною...» [Цит. за: 16, с. 14], в яку, на думку Валентини Сасенко, «вкладався вищий сакральний зміст» [16, с. 15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лірика Ліни Костенко була й залишається об'єктом наукових розвідок багатьох літературознавців, серед яких варто назвати І. Дзюбу, В. Сасенко, О. Ковалевського, В. Базилевського, С. Барабаш, О. Башкирову, Н. Бернадську, М. Жулинського, С. Дячок, Г. Клочек, Г. Кошарську, В. Панченко, Л. Таран тощо. Дослідники приділяють увагу вивченню художньої своєрідності творчості поетеси, поетики, міфопоетики, філософських аспектів лірики, інтертексту в поезії та ін. Однак воєнна тема не була належним чином представлена в наукових дослідженнях. Її торкалися В. Брюховецький в монографії «Ліна Костенко: нарис творчості» (1990), І. Дзюба в «натхненному есеї» [5, с. 208] «Є поети для епох» (2001) [5, с. 208], Григорій Клочек у посібнику «Ліна Костенко: навчальний посібник-хрестоматія» (1999), Галина Білик в статті «Тема війни у творчості Ліни Костенко» (2010). Усі інші звертання до воєнної теми були епізодичними.

Постановка завдання. У статті маємо на меті привернути увагу до воєнної лірики Ліни Костенко. Об'єктом нашого аналізу є поезія, пов'язана з воєнною агресією росії проти України та українського народу. Причому вона включає як вірші, безпосередньо написані після 2014 року («І жах, і кров, і смерть, і відчай...» (2015), «Міф» (2016)), так і вірші-передбачення, вірші-перестороги, надруковані багато років тому. Тобто ця тема – вистраждана, «виношена», іноді вона звучить як молитва за Україну та її народ. Предмет дослідження – художні особливості поезії поетеси. Метою статті є проаналізувати особливості інтерпретації воєнної теми в ліриці Ліни Костенко.

¹ Незважаючи на негативне ставлення до нагород та почесних звань, поетеса все ж таки деяких з них не змогла уникнути. Ліна Костенко – почесна професорка Національного університету «Києво-Могилянська академія»; почесна докторка Львівського національного університету; почесна докторка Чернівецького національного університету (2002); почесна докторка Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (з 2011 року); лауреатка Державної премії ім. Тараса Шевченка (1987); лауреатка премії Петрарки (1994); володарка медалі Святого Володимира (Торонто); лауреатка Міжнародної літературно-мистецької премії ім. О. Теліги (2000); володарка Почесної відзнаки Президента України (1992) і Ордена князя Ярослава Мудрого V ступеня (березень 2000). 19 жовтня 2013 року отримала премію Фундації Омеляна і Тетяни Антоновичів (Вашингтон, США); у листопаді 2013 року – третю щорічну відзнаку імені Блаженного священномученика Омеляна Ковча. З 14.07.22 – володарка ордена Почесного легіону. У 2015 році мала планета Сонячної системи № 290127 отримала назву Лінакостенко.

² Етьєн де Понсен 14 липня 2022 року вручив орден Почесного легіону Ліні Костенко, високо оцінивши її творчість: «Пані Костенко, якщо навести три риси, якими можна було би вас охарактеризувати, то я відзначив би такі: рішучість, сміливість і бажання, незважаючи ні на що, залишатися вільною. Ці три якості, на мою думку, найкраще описують ваш життєвий шлях, – наголосив, вручаючи нагороду поетеси на церемонії в Посольстві Франції в Україні пан Етьєн де Понсен. – Ваша громадянська активність завжди була однією з Ваших визначальних рис, поруч із Вашим величезним талантом поетеси та письменниці. Але саме вашу мужність, вашу рішучість і громадянську позицію ми хочемо сьогодні відзначити» [22].

Виклад основного матеріалу. Коли почалась Друга світова війна, Ліні Костенко було одинадцять років. Згадуючи свої перші літературні спроби, поетеса писала: «Про війну багато написано. А от дитячими очима – це ще одна війна, помножена на дитячу беззахисність. І нерозуміння жорстокості світу. Дитина вперше стикається зі смертю. Зі смертю як з насильством. Це страшно» [5, с. 125]. Поезія «Мій перший вірш написаний в окопі» – автобіографічний спогад про дитинство, «вбите війною»:

Мій перший вірш написаний в окопі,
на тій сипкій од вибухів стіні,
коли згубило зорі в гороскопі
моє дитинство, вбите на війні [13, с. 31]³.

Через вісімдесят років, коли «історія» з війною повторилась, поетеса жодного разу не пішла в укриття, згадуючи: «І ці бомби о четвертій годині ранку – мені вони звичні з дитинства. Тепер я знову почула ті самі бомби, страшніші, і, мушу вам сказати, я не злякалася. Ні разу не пішла в укриття. Воно гуде, думаю, добре, хай: уб'є, то уб'є. Перший місяць, правда, не дуже писалося. Перший місяць я стежила за кожним кроком і нюансом цієї війни. А потім узяла себе в руки й почала писати, писати і все» [3].

Проблема війни трактується різнопланово. Вона починається з «маленького сірого чоловічка» і закінчується ним. А всередині, як у калейдоскопі, чергуються різноматематичні вірші, так чи інакше пов'язані з темою війни. Нам вдалося виокремити всього два вірші, безпосередньо присвячені цій події і написані після 2014 року («І жах, і кров, і смерть, і відчай...» (2015), «Міф» (2016)). Але коли б Ліна Костенко або Оксана Пахльовська склали збірник віршів і помістили в нього всю лірику про сьогодишню війну, ми отримали б ліричний роман у віршах – настільки глибоко, зворушливо, різнопланово трактує поетеса сучасну війну в поезіях, написаних десятиліття тому. Що це? Геніальне передбачення? Застереження? А може, нестерпний біль поетки-патріотки за Україну і її народ («І щось в мені таке велить / збіліти в гнів до сотого коліна! / І щось в мені таке болить, що це і є, напевно, Україна») [Цит. за: 14], помножений на палку любов до лісу, степу, дерева, саду, дощу, осені, української історії – всього, що уособлює Україну і на що підняв руку «маленький сірий чоловічок».

³ Тема Другої світової війни в ліриці Ліни Костенко була об'єктом наукового дослідження у статті «Своєрідність трактування антивоєнної теми в ліриці Ліни Костенко» [3]. Тому в цій статті ми зосередимо увагу на аналізі поезій, присвячених сьогодишній війні.

Ліна Костенко була впевнена, що війна з росією неминуче й обов'язково станеться. І майже півстоліття тому, а може, і раніше, коли дійшла до цього висновку, почала філософськи, психологічно осмислювати тему неминучості війни. Деякі військові керівники теж завбачили війну. Але це прозвучало п'ять-десять років тому. А Ліна Костенко ще в 1966–1967 роках написала історичний роман у віршах «Берестечко»⁴, де йдеться про боротьбу Богдана Хмельницького, поразку гетьмана під Берестечком (1651), який можна розглядати як ліричну хронологію сьогоднішніх подій. Поетеса розкриває причину нещастя України та українців:

Не пощастило нашому народу. Дав Бог сусідів,
ласих до нашесть. Забрали все – і землю, і свободу.
Тепер забрати хочуть вже і честь [12, с. 269], –
зосереджуючи увагу на жадібності «сусідів», які мають бажання забрати все: землю, майно, свободу тощо, але не конкретизує «ласих до нашесть», створюючи узагальнений образ «орків», «ординців» (використовуючи сучасне визначення), які «людей тут мають за рабів», беруть «людність... на аркан» [12, с. 269]. Поступово поетеса конкретизує сусіда-загарбника. І хоча не називає його, але деталь «орел двоглавий» чітко вказує на злочинця. Авторка використовує систему епітетів і порівнянь, які створюють цілісний портрет ворога:

Сусід північний, хижий і великий.
Дрімучий злидень, любить не своє.
Колись у греків Янус був дволикий.
А в цих орел двоглавий [12, с. 269].

Поетеса підключається до шевченківської традиції зображення «злидня», який «любить не своє». Так, великий Кобзар ще задовго до Ліни Костенко дав розгорнутий портрет ворога:

У всякого своя доля
І свій шлях широкий,
Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком
За край світа зазирає,
Чи нема країни,
Щоб загарбать і з собою
Взять у домовину [21, с. 265].

⁴ До речі, роман довго не був опублікований через цензуру. Мисткиня його частково перероблювала, доопрацьовувала, але основна ідея залишалася незмінною. Історичний роман у віршах Ліни Костенко «Берестечко», присвячений змалюванню трагічної поразки війська Богдана Хмельницького під Берестечком (1651 р.) та осмисленню причин цієї поразки, її ролі в національній історії та духовному житті нації. Написаний ще в 1966–1967 рр., роман тривалий час доопрацьовувався і був опублікований уже в незалежній Українській державі. Перше видання з'явилося влітку 1999 року.

Складний генезис поезії Ліни Костенко, різноманітність традицій, які вона успадковує та трансформує, зумовили не тільки високий ідейно-художній рівень її поетичних творів, які ввібрали досвід попередників, а й стали основою для створення справді новаторського, оригінального, костенківського напрямку в українській поезії.

У вірші «І виростають покоління котрі не чули тишини...» поетеса вважає, що війна – «найстрашніше з літочислень» [13, с. 262]. Війна припиняє поступальний хід історії («війна війною до війни!») [13, с. 262], бо заповняє собою весь простір і час. Час, за Мартіном Гайдегером, зупиняється, стає «повсякденною повторювальною одноманітністю», де «завтрашнє... це вічно вчорашнє», «тяжке, що змушує страждати» («і втрат людських не одридають») [13, с. 262], де відчутна «врученість смерті» [Цит. за: 19, с. 71]:

І виростають покоління
котрі не чули тишини

О найстрашніше з літочислень –
війна війною до війни! [13, с. 262].

Ліричний суб'єкт вдається до метафорично забарвленого означення («новітні канібали»), яке зіставне із сучасними характеристиками ворога: «російські орки», «окупанти»:

І вже новітні канібали
і втрат людських не одридають
Що вберегли ми
що надбали

щоб дітям в спадок передать?! [13, с. 262].

І хоча вірш написаний у 1981 році, Л. Козубенко справедливо вважає, що поетеса опрацьовує в ньому «мотив існування людини у колоніальному світі», «зосереджує увагу навколо питання збереження людиною свого внутрішнього світу, духовності, культури, моралі» [10], поезія органічно вписується у трагічне сьогоднішнє і сприймається як «трагічне літочислення», у якому «втрат людських не одридають». Риторичне запитання, в якому знак питання поєднується із знаком оклику, створює емоційно трагічну напруженість («Що вберегли ми / що надбали / щоб дітям в спадок передать?!») [13, с. 262]), сприймається як заклик зупинити війну заради майбутнього, «вберегти» свою Вітчизну і її цінності та подумати про те, який спадок людина залишить своїм нащадкам.

Поезія «Міф» (2016) належить до тих небагатьох, які написані саме під час війни, яку розв'язала росія проти України в 2014 році. Назва вірша зовнішньо номінативна, не забарвлена емоцією

авторського ставлення або оцінки, хоча натякає на щось загадкове. Присвячена вона Герою України Василю Сліпаку, про що й наголошується у присвяті. Всесвітньо відомий український оперний співак, соліст Паризької опери, учасник бойових дій на сході України, В. Сліпак загинув від ворожої кулі снайпера, захищаючи честь і незалежність своєї Вітчизни. Назва вірша збігається з позивним героя – «Міф», що прямо (саме так його називали) й опосередковано (партія Мефістофеля в опері Шарля Гуно «Фауст» була найулюбленішою арією Василя Сліпака) називає героя. Функція заголовка – гранично точно визначити не тільки ліричного суб'єкта, а й надати його образу узагальнений зміст. Це створює поєднання емоційної нейтральності заголовка із внутрішньою ідейно-художньою експресією віршованого тексту. Тобто «Міф» – це не просто той, хто «народжується раз на століття» й «умерти може кожен день», це «найкращий», «неприборканий», «найчесніший», його життя – це «подвиг людського духу» (алюзія на Івана Франка: «Дух, що тіло рве до бою»), що зробив його безсмертним для людей, це, врешті-решт, «Міф» – нерозгадана загадка. Поезія починається з лаконічно точного, зовнішньо нейтрального, але протиприродного за своєю вбивчою та природною суттю афористичного твердження:

Ті, що народжуються раз на століття,
умерти можуть кожен день [11].

Далі поетеса нанизує одне на одне порівняння, теж афористичного характеру, які, по суті, є крилатими висловами, але їхня прихована за зовнішнім нейтральним перерахуванням емоційність створює ліричний образ, який узагальнює риси характеру героя. Це поєднання «вічного» й «тимчасового» презентує своєрідний екзистенційний діалог між людиною, здатною на «подвиг людського духу», й альтернативною поведінкою, яка мимоволі підсвідомо виникає в читача:

Кулі примхливі, як дівчата, –
вибирають найкращих.

Підлість послідовна, як геометрія, –
вибирає найчесніших.

В'язниці гостинні, як могили, – вибирають
неприборканих.

Криваві жоржини ростуть над шляхом у вічність.

Тріпочуть під вітром короткі обривки життя.

І тільки подвиг людського духу
доточить їх до безсмертя [11].

Людмила Гарнашинська слушно зауважила, що «темпоральний дискурс Ліни Костенко

(а поняття пам'яті належить до проблематики часово-просторового буття) формує концепт пам'яті не стільки навіть як акцент пригадування... скільки як наголос нагадування, радше «наново-відкриття» минулого в теперішньому, що більше корелює з археологією пам'яті» [17, с. 54]. Справедливість цієї точки зору дослідниці підтверджується в невоєнному вірші «Ми поранені люди ...», де поетеса використовує метафоричний прийом «зміни вираза лиця», яке логічно повертає читача до років війни:

Ми поранені люди, ми дуже поранені люди.

Але хто наші вбивці? – не цей, не цей і не ця.

їх нема, вони є, і все це ще тільки прелюди.

Ті, що нас убивали, змінили вираз лиця
[13, с. 541–542].

У вірші «І жах, і кров, і смерть, і відчай...» (2015) Ліна Костенко висловила своє ставлення до агресії росії проти України. Все зло світу, за поетесою, уособлюється в образі «маленького сірого чоловічка». З одного боку, він виглядає нікчемним та жалюгідним (навіть не чоловік – «чоловічок»), з іншого боку, є символом «чорної біди». Поетеса створює безіменний, неіндивідуалізований ліричний суб'єкт за допомогою негативних епітетів: маленький, сірий, «чорний» («накоїв чорної біди»), «хижий» (очолює «клекіт хижої орди»), «огидний» звір. І хоча «сірий чоловічок» легко впізнаваний, авторка навмисно не ідентифікує його, співвідносячи з «жахом», кров'ю, смертю, «клекотом хижої орди», «звіром огидної породи», страшним лохнеським чудовиськом. Тварина озера Лох-Несс асоціюється із «огидним» звіром холодної Неви. Це поєднання репрезентує концепцію всесвітнього зла та підступності, які не мають національності, громадянства чи індивідуальних рис. Ліна Костенко створює ремінісцентно узагальнений образ. Причому використані алюзії (Лох-Несс, «чорна біда», «сірий чоловічок») переосмислюються і поступово накопичують негативну характеристику для створення типізованого образу всесвітнього зла всього людства з метою закликати народи об'єднатися в шляхетній боротьбі проти спільного ворога, що виражено в риторичному запитанні-пересторозі:

Куди ж ви дивитесь, народи?!

Сьогодні ми, а завтра – ви [14].

Емоційне передбачення геніальної поетеси співзвучне з публічними заявами сучасних політиків. Але у 2015 році воно не сприймалось так гостро й неминуче, адже вважалося, що «хижа орда» та «гнів» «маленького сірого чоловічка» спрямовані лише на одну державу та один народ.

У риторичному запитанні поетеси міститься прихований заклик до всіх народів об'єднатися проти жорстокої агресії ворога-«звіра», лохнеського страховиська.

Галина Білик справедливо вважає, «що тема війни потрактовується Ліною Костенко як вічна – поряд із темами життя людини, віри, мрії, кохання тощо» [2, с. 136]. Як приклад дослідниця наводить вірш «Львівські голуби»:

... Над містом розмовляли голуби.

Про що, не знаю. Про цікаві речі.

Про той собор. Про людство.

Про війну.

Про білий світ, про небо з далиною.

А може, він голубці каже: – Ну,

Як я літав, ти скучила за мною? [13, с. 70].

У мирну різноманітну «розмову» голубів, яка охоплює різні аспекти буття (птахи розмовляли «про цікаві речі», «про той собор», «про білий світ», «про небо з далиною», «про що не знаю» тощо), несподівано і, на перший погляд, нелогічно, вкрапляється тема війни: номінативно безбарвно поетеса констатує, що розмовляли «про війну». Але впровадження цієї теми цілком логічно й закономірно, бо війна може перекреслити всі інші теми, і про це треба пам'ятати, нагадувати щодня, щогодини. Бо коли про це не пам'ятати, то вона (війна) може повернутися.

Проблема пам'яті, нагадування, відлуння війни проходить через усю творчість Ліни Костенко. Виникає вона і в поезії «Колись давно, в сумних біженських мандрах...», яка теж співзвучна сьогоденню, коли «тяжко стукать у чужі оселі, / бездомним буди на своїй землі!» [13, с. 73]. Поетеса психологічно точно відтворює мотив вимушених блукань («біженських мандрів»), коли людина залишається без домівок і надії.

Чотиривірш «Це ж треба мати сатанинський намір...» у соцмережах репрезентується як самостійна поезія із сучасної воєнної хроніки. Його можна розглядати як розгорнуту метафору, яка акумулює негативні, огидні риси сатани (ворога), який має «сатанинський намір», хворий на «невиліковний сказ», «тяжко» «знущується» над народом, «та ще й у всьому» звинувачує його:

Це ж треба мати сатанинський намір,

чайть в собі невиліковний сказ,

щоб тяжко так знущатися над нами,

та ще й у всьому звинувачувати нас [14].

Якщо в поезії «На березі Прип'яті спить сатана...» сатана ніби розчинився в ознаках пейзажу («прикинувся, клятий, сухою вербою»,

«Лежать йому села в біді і розрусі» [13, с. 260)]⁵, то в чотиривірші він не розчиняється в пейзажі, а відкрито знущується і знищує країну і народ. Символічний, міфопоетичний образ сатани залишається в ліриці Ліни Костенко статичним, це символ світового зла, який несе людству горе і смерть.

Висновки. Лірика, присвячена Другій світовій та сучасній війні, є складовою

літературної спадщини Ліни Костенко. Вона не виділена поетесою в окремий цикл, але, безумовно, її можна розглядати як цикл віршів, об'єднаних спільною темою, глобальними проблемами, емоцією авторського співчуття Україні та її народу, гордістю за своїх співвітчизників, які давали і дають опір ворогу, впевненістю в тому, що «немає часу на поразку» [12, с. 272], – Україна переможе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрухович Ю. Невпіямана королева. URL: <https://day.kyiv.ua/article/panorama-dnya/nevpiyamana-koroleva> (дата звернення 24.03.2023).
2. Білик Г. Тема війни у творчості Ліни Костенко. *Рідний край (літературно-художній альманах)*. 2010. № 1. С. 129-141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Almpolt_2010_1_27 (дата звернення 24.03.2023).
3. «Бомби о четвертій ранку – мені вони звичні з дитинства». 93 роки Ліни Костенко. URL: <https://suspilne.media/406524-bombi-o-cetvertij-ranku-meni-voni-zvichni-z-ditinstva-93-roki-lini-kostenko/> (дата звернення 24.03.2023).
4. Брюховецький В.С. Ліна Костенко : нарис творчості. Київ : Либідь, 1990. 208 с.
5. Дзюба І. Є поети для епох. Київ : Либідь, 2011. 208 с.
6. Дячок С. Інтертекст у поезії Ліни Костенко : дис. ... канд. філол наук: 10.01.01. Київ, 2019.
7. Зеленський В. Зеленський привітав Ліну Костенко із днем народження. URL: <https://hromadske.radio/news/2023/03/19/zelenskyu-pryvitav-linu-kostenko-iz-dnem-narodzhennia> (дата звернення 24.03.2023).
8. Ключок Г. Ліна Костенко : навчальний посібник-хрестоматія. Кіровоград : Степова Еллада. 1999. 320 с.
9. Ковалевський О.В. Бунтівне – бо чисте. Філософія бунту і філософія серця у творчості Ліни Костенко. Київ : 2020. 260 с.
10. Козубенко Л.М. Трагізм буття особистості в поетичній творчості Лесі Українки та Ліни Костенко. URL: <http://ephshair.phdpu.edu.ua/handle/8989898989/5066> (дата звернення 24.03.2023).
11. Костенко Л. Міф. URL: <https://mala.storinka.org> (дата звернення 24.03.2023).
12. Костенко Л. Триста поезій / Ліна Костенко. Київ, 2015. 416 с.
13. Костенко Л. Вибране. Київ, 1989. 559 с.
14. Ліни Костенко – 92: пронизливі вірші та цитати про війну URL: <https://www.unian.ua/society/lina-kostenko-svyatkuye-92-den-narodzhennya-virshi-i-citati-pro-viynu-novini-ukrajini-11750761.html> (дата звернення 24.03.2023).
15. Мартинюк Н. Залізна леді української літератури. URL: <http://pvisti.info/culture/728-zalizna-ledi-ukrainskoi-literatury> (дата звернення 24.03.2023).
16. Саєнко В.П. Поезія Ліни Костенко : традиція, контекст, художня своєрідність : монографія. Київ : Смолоскип, 2020. 640 с.
17. Тарнашинська Л. Мнемонічне коло у структурі художньої свідомості: метаморфози пам'яті (літературознавчо-філософський зріз поезики Ліни Костенко). Слово і Час. 2010. №3. С. 51–67.
18. Філат Т.В. Особливості художнього трактування трагедії Чорнобиля в ліриці Ліни Костенко (стаття друга). Проблеми сучасного літературознавства : Збірник наукових праць. Випуск 27. – Одеса : Астропринт, 2018. С. 165–176.
19. Філат Т.В. Поэтика пространства и времени в русской повести конца 1880-х – начала 90-х годов. Днепропетровськ : Арт-Пресс, 2002.
20. Філат Т.В. Своєрідність трактування антивоєнної теми в ліриці Ліни Костенко. «Я должен вспомнить – это было...» : к 70-летию Великой победы : монографія / отв. ред. А.А. Степанова. Днепропетровск, 2015. С. 374–382.
21. Шевченко Тарас. Зібрання творів : У 6 т. Київ, 2003. Т. 1 : Поезія 1837–1847. С. 265–278.
22. «Я відмовляюсь від усіх звань і політичної біжутерії, але цей орден приймаю з великою вдячністю...» URL: <https://www.volyn.com.ua/news/221172-ia-vidmovliaius-vid-usikh-zvan-i-politychnoi-bizhuterii-ale-tsei-orden-priimaiu-z-velykoju-vdiachnistiu> (дата звернення 24.03.2023).

⁵ Більш розлого дивіться в статті Т.В. Філат: Особливості художнього трактування трагедії Чорнобиля в ліриці Ліни Костенко (стаття друга) [18].

РОЗДІЛ 7 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821-31.09(498=Укр)Трайста
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.35>

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ ПОВІСТІ МИХАЙЛА ГАФІЇ ТРАЙСТИ «МІЖ КОХАННЯМ І СМЕРТЮ»

THE ARTISTIC ORIGINALITY OF "BETWEEN LOVE AND DEATH" STORY BY MYKHAILO HAFIYA TRAISTA

Балла Е.Ю.,
orcid.org/0000-0001-9460-331X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»,
доцент кафедри української мови та культури
Ніредьгазького університету

У матеріалі проаналізовано повість «Між коханням і смертю» Михайла Гафії Трайсти – талановитого українського письменника, що проживає й працює в Румунії. Твір увійшов до збірки повістей митця, що вийшла друком у 2016 році й за яку він був відзначений премією Спілки письменників Румунії. Високою є оцінка доробку автора і в українському літературному просторі, що засвідчують публікації прозових книг та увага літературознавців. І хоча останнім часом з'явилося чимало наукових відгуків на його художні твори, однак цікава й оригінальна творчість митця залишає поле для нових наукових пошуків та відкриттів.

Заслугове на ґрунтовне вивчення й повість «Між коханням і смертю», що репрезентує Михайла Гафію Трайсту як майстра епічного письма. Твір оригінальний як за змістом, так і за формою. У проблемно-тематичній площині спостерігаємо актуалізацію екзистенційних питань, утілених у ключових антитектичних концептах повісті – любові й смерті, ненависті й прощення, гріха і спокути.

Предметом аналізу в статті стали й сюжетно-композиційні властивості твору. Наголошено, що попри чітку зовнішню структуру (дві частини, кожна з яких складається з понад двох десятків розділів з відповідними назвами та епіграфами), розвиток сюжету в повісті має калейдоскопічний характер, події накладаються одна на одну, віддзеркалюючись у свідомості персонажів переважно у вигляді ретроспективних картин.

У контексті окресленої теми на увагу заслугове й інтертекстуальний характер повісті «Між коханням і смертю». Аналізований твір має міжтекстово-комунікативні зв'язки з усною народною творчістю, Біблією, спадщиною відомих представників українського письменства Румунії та чільних репрезентантів літературного процесу в Україні.

Однією з особливостей поезики цієї повісті, як і загалом ідіостилю Михайла Гафії Трайсти, є ліризм. Епічне полотно твору пронизує лірична стихія, проявом якої є лірично забарвлені пейзажі та внутрішні монологи персонажів, уплетення в текст уривків народних пісень, ліричні епіграфи та заголовкові компоненти, використання відповідних художніх засобів.

У процесі дослідження зроблено висновок про те, що повість «Між коханням і смертю» становить собою майстерний епічний твір, який дає підстави вважати Михайла Гафію Трайсту яскравою фігурою української літератури в Румунії та сучасної української літератури загалом.

Ключові слова: українська література Румунії, повість, поезика, композиція, інтертекстуальність, ліризм.

The article analyzes the novel "Between Love and Death" by Mykhailo Gafia Traista, a talented Ukrainian writer who lives and works in Romania. The work is included in the collection of the author's stories published in 2016, for which he was awarded the Romanian Writers' Union Prize. The author's work is highly appreciated in the Ukrainian literary space, as evidenced by the publication of prose books and the attention of literary critics. Although there have recently been many scholarly reviews of his works of fiction, the artist's interesting and original heritage leaves room for new scientific research and discoveries.

The story "Between Love and Death" also deserves a thorough study, representing Mykhailo Hafiya Tryista as a master of epic writing. The work is original both in content and form. In the problematic and thematic plane, we can observe the actualization of existential issues embodied in the key antithetical concepts of the story – love and death, hatred and forgiveness, sin and redemption.

The subject of analysis in the article is the plot and composition properties of the work. It is emphasized that despite a clear external structure (two parts, each consisting of more than two dozen chapters with appropriate titles and epigraphs), the plot development in the novel is kaleidoscopic, with the events being overlapped, reflected in the minds of the characters mainly in the form of retrospective pictures.

In this context, the intertextual character of the novel "Between Love and Death" deserves attention. The analyzed work has intertextual and communicative connections with oral folklore, the Bible, literary works of famous representatives of Ukrainian literature in Romania and prominent representatives of the literary process in Ukraine.

One of the peculiarities of the poetics of this story, as well as the idiosyncrasy of Mykhailo Hafiya Tryista in general, is lyricism. The epic canvas of the work is permeated by the lyrical element, which is manifested in lyrically colored landscapes and internal monologues of the characters, the interweaving of fragments of folk songs into the text, lyrical epigraphs and title components, and the use of appropriate artistic means.

The study concludes that the novel "Between Love and Death" is a masterful epic work that gives grounds to consider Mihai Gafia Treista a prominent figure of Ukrainian literature in Romania and contemporary Ukrainian literature in general.

Key words: Ukrainian literature of Romania, story, poetics, composition, intertextuality, lyricism.

Постановка проблеми. Михайло Гафія Трайста – особистість, добре знана не лише в середовищі румунської інтелігенції, політичної та мистецької еліти, читацької аудиторії, а й за межами Румунії, зокрема в українському культурному просторі. Його творчий доробок уже на сьогодні чималий за обсягом, розмаїтий тематично та жанрово. Палітра змістових та жанрово-стильових пошуків митця доволі широка й заслуговує на глибоке наукове вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останнім часом з'явився ряд ґрунтовних аналітичних праць, у яких висвітлюються різні аспекти індивідуального стилю Михайла Гафії Трайсти. Художня творчість митця стала об'єктом аналізу румунських дослідників та письменників – М. Гербіл, К. Ірода, І. Кідещука, М. Михайлюка, І. Ребошапки, С. Ткачука та інших.

К. Ірод у «Привітному слові» до збірки «Між коханням і смертю» спостеріг, що «стиль творів Михайла Гафії Трайсти унікальний, явно виділяється з-поміж усіх літературних засобів українських побратимів Румунії» [1, с. 8].

М. Гербіл у передмові до книги «Верхньорівнянські оповідання» зазначила: «Михайло Гафія Трайста виступає новатором у манері художнього світобачення, яке передбачає якраз панорамну перспективу зображуваного» [2, с. 7].

Науковий інтерес до спадщини митця виявили й українські літературознавці, зокрема В. Антофійчук, В. Барчан, О. Тиховська, І. Хланта, М. Вотьканич.

Дослідниця В. Барчан розглянула малу прозу Михайла Гафії Трайсти крізь призму загальнолюдських цінностей і зазначила, що «...майстерне сюжетно-композиційне вирішення у творах забезпечує глибоку психологічну достовірність характерів та актуальність проблем духовності як на особистісному, так і суспільному рівнях» [3, с. 289].

Міфопоетичне прочитання творчості талановитого українського письменника Румунії здійснила О. Тиховська, яка представила типологічне дослідження повісті М. Трайсти «У ніч на святого Андрія» та оповідання М. Рошка «Кривавий

місяць над Минчелом». Дослідниця твердить, що «проза М. Трайсти є багатогранною, тяжіє до народної філософії та міфологічних уявлень українців, захоплює несподіваним розвитком подій та динамічним сюжетом» [4, с. 138].

Проза Михайла Гафії Трайсти стала об'єктом детального вивчення літературознавиці М. Вотьканич. Авторка публікацій наголосила на різних характеристичних рисах художнього світу митця – наскрізних темах, зокрема кримінальних мотивах [5; 6], прийомах містичного [7; 8], специфіці художньої оповіді [9] тощо. Вона, зокрема, характеризує його як самотнього прозаїка, що «став одним із найяскравіших представників третьої хвилі української літератури Румунії» [6, с. 45], і узагальнює: «З кожною новою збіркою творчі шукання письменника увиразнювалися, що зумовило витворення своєрідного авторського стилю, який поєднує риси реалістичної манери письма та постмодерністської гри, карнавалізму, інтертекстуальності» [6, с. 45].

Добрий знавець українського літературного процесу в Румунії Володимир Антофійчук у передмові до книги «Стижерети» слушно підсумував, що «твори широко знаного в Румунії та Україні талановитого письменника демонструють ефектні проблемно-тематичні та жанрові новації» [10, с. 7]. Зауважене дослідником показово ілюструють не лише твори, що склали збірку «Стижерети», а й обрана нами для аналізу повість «Між коханням і смертю».

Мета і завдання статті. У дослідженні ми поставили перед собою мету в різних аспектах проаналізувати поетику повісті «Між коханням і смертю» Михайла Гафії Трайсти, зосередивши увагу на тих прикметах, що дають підстави говорити про художню своєрідність цього епічного твору. Ставимо перед собою завдання простежити сюжетно-композиційні особливості та інтертекстуальний характер повісті, елементи ліризму та психологізму, філософську та настроєву наповненість ключових образів-концептів.

Виклад основного матеріалу. Повість «Між коханням і смертю» є оригінальним літературним явищем і, на наше переконання, неабияким

художнім досягненням талановитого прозаїка Михайла Гафії Трайсти. Вона увійшла до однойменної книги, надрукованої у 2016 році. Крім цієї повісті, тут були опубліковані твори «Людина з того світу», «Незнайомка у фіалковій сукні», «Конокрадська честь», «У ніч на святого Андрія» та «Гірке щастя». У передмові до видання К. Ірод зазначив, що повісті, які складають цю книгу, «створять широку панораму з наявними ознаками справжньої саги, в якій, мов грані калейдоскопа чи складові частини пазла, віддзеркалюються – не то реальні, не то фантастичні, як у сюрреалістичній літературі, зате майже завжди трагічні – події, що розгортаються чи не на протязі всього ХХ століття» [1, с. 5].

Художні здобутки Михайла Гафії Трайсти були високо оцінені й професійним журі: саме за книгу «Між коханням і смертю» він став лауреатом премії Спілки письменників Румунії. Цей факт, на думку К. Ірода, «свідчить про особливе оцінення творчості Михайла Гафії Трайсти і завдяки йому разом підвищує і “карати” літератури українських письменників Румунії взагалі» [11, с. 9].

Художня специфіка повісті «Між коханням і смертю», якою відкривається збірка, чи не найбільш показово оприявнюється в оригінальному сюжетно-структурному компонуванні. Твір має цікаву мозаїчну композицію і становить собою калейдоскоп картин, переданих переважно крізь призму людської свідомості, деформованої пережитими психічними травмами. Саме через художню обсервацію психіки та емоційного стану персонажів автор актуалізує ключові проблемно-тематичні вектори твору – морально-етичні та філософські, серед яких інтегральними є екзистенційні питання життя і смерті, любові й ненависті, добра і зла, вибору, вини і кари тощо. У цьому творі Михайло Гафія Трайста втілює авторський задум таким чином, що загальна художня картина вимальовується лише тоді, коли сприймаєш текст, ніби піднявшись над ним, а перед тим осягнувши на рівні психоемоцій та емпатії.

Історичне тло твору через конкретне датування чітко окреслено: це період першої половини ХХ століття, зокрема й Другої світової війни. Події викладено не в хронологічній послідовності: автор використовує принцип калейдоскопічного художнього відображення, адже вони постають у формі ретроспекційних, рідше проспекційних візій різних персонажів.

Способом реалізації художньої концепції Михайла Гафії Трайсти при цьому є нарративне варіювання, тобто чергування «мовних» партій персонажів. Точка зору багатьох головних героїв

повісті найчастіше віддзеркалюється через внутрішні монологи, що нагадують потік свідомості. Можемо говорити про мозаїчність нарративної структури, своєрідне нарративне багатоголосся, адже автор постійно змінює кут нарративного зору, передає різну фокалізацію. Так, наприклад, у другому розділі другої частини, що має назву «А люди, що скажуть люди?», висвічуються дві точки зору – Марії, що забирає до себе пораненого Андрія, якого давно кохає, та хвора психіка самого Андрія Бережняка, який марить. І в цих мареннях перед реципієнтом постають фрагменти пережитого ним трагічного досвіду: розлуки з рідними, зокрема коханою жінкою Василюною, мобілізації, поранення на фронті, втрати бойових побратимів, зокрема й Петра – чоловіка Марії тощо. Саме в подібних уривках помічаємо, як завдяки повторам (і досить таки частим) певних рефлексій, роздумів, спогадів, риторичних питань, прозаїку вдається здійснити потужний психологічно сугестивний вплив на читача, долучити його до внутрішнього буття персонажів, що переживають складні, драматичні моменти життя. В одному з наступних розділів («Без вини винуваті...») психологічно наснажений, з філігранною метафорою та синестезією повтор постає у вигляді епіфори (кожен із чотирьох фрагментів цього розділу закінчується однаково): «Темною хмарою тиша зависла над їхніми душами – давила, тисла, пекла...» [12, с. 155]. Завдяки неодноразовому повтору ця думка переростає у своєрідне психологічно-ліричне резюме цієї частини повісті.

Зовнішня ж структура твору «Між коханням і смертю» загалом струнка: він складається з двох частин, поділених на фрагменти з відповідною нумерацією та окремими назвами, переважно ліричними, що є цитатою з тієї ж частини або попереднього розділу. Завдяки повторам ключових фраз, поруч із наскрізними сюжетними перипетіями, твір і сплітається в одну, туго зав'язану художню цілість. Частини і справді ніби плавно перетікають одна в одну, а забезпечується цей художній плин, як уже зазначалося, дублюванням окремих ліричних фрагментів. К. Ірод виділив повторюваність як характерну рису індивідуального почерку Михайла Трайсти і при цьому зауважив: «Ці повторення не лише не турбують, не шкодять лаконічності, характерній прозі Михайла Гафії Трайсти, а читач погоджується з такою манерою, усвідомлюючи, що автор намагається фіксувати в його свідомості даних героїв, чи певні події, місця і час їхнього розгортання, а також спогади та мрії, підсилюючи, таким чином, трагізм і художню емоційність» [1, с. 7]. Текст повісті

«Між коханням і смертю» завдяки цьому нагадує живий організм, у якому пульсують емоції, чуття, рефлексії, мелькають відблиски свідомості, спроектовуються зовнішні та внутрішні події.

Ще однією показовою прикметою аналізованого твору є те, що до кожного з розділів Михайло Гафія Трайста добирає влучні епіграфи, які є уривками з творів українськомовних письменників Румунії, а також художніх текстів Г. Сковороди, Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Бажана, В. Стуса, Л. Костенко, І. Драча, Є. Гуцала. Цитуючи своїх побратимів по перу (К. Ірода, І. Ковача, М. Корсюка, М. Михайлюка, П. Романюка, С. Ткачука та інших), Михайло Гафія Трайста ніби абсорбує художній досвід своїх попередників та сучасників, а художній світ його повісті екстраполюється на широкий контекст українського літературного дискурсу Румунії.

Уже в першому фрагменті «І покотилась луна дзвону...» за епіграф взято слова Михайла Михайлюка: *«В хаті повно людей, / А ще дзвін, / Тужний дзвін / В почорнілім селі...»* [12, с. 11]. Цей епіграф є настроєвим, тематичним та акустичним мотто до змісту розділу, у якому йдеться про смерть – загибель Григорія Бережняка і горе його батьків – матері та батька. Останній, як і Шевченків Гонта, на людях емоційно непорушний, а наодинці демонструє відчай, що перепоповнює його душу. Шевченкове слово зазвучить ще й на початку двадцятого розділу другої частини з назвою «Долю конем не об'їдеш»; це уривок з поезії «Минають дні, минають ночі...»: *«Доле, де ти! / Доле, де ти? / Нема ніякої, / То дай злої, злої...»*, а також до розділу «О Господи, допоможи...».

В епіграфах вдало віддзеркалюються й два стрижневі концепти цієї повісті – концепт любові та концепт смерті. Ці дві антитетичні категорії ніби співіснують, тісно переплітаються в буттєвих координатах персонажів і спонукають до філософського осмислення амбівалентної сутності життя людини. Концепт смерті, звичайно ж, постає в трагедійному ключі та в кількох варіаціях – природна смерть, насильницька як у результаті побутового конфлікту, так і на війні. Щільно в'яжеться з цим екзистенціалом безпосередньо полярний до почуття любові емоційний стан ненависті, що ілюструє, зокрема, назва одного з розділів – «Гірша від смерті, ненависть...». Невипадково автор до цього розділу взяв епіграф з Нового Заповіту: *«Хто ж ненавидить брата свого, той у темряві, і в темряві він ходить, і куди йде не знає, бо темрява у нього засліпила очі...»* [12, с. 152].

К. Ірод вказує на хороше знання автором Святого письма. Це, на думку критика, виявля-

ється в тому, що письменник постійно апелює до Книги Книг, «цитуючи акуратно, коментуючи біблійне учення чи тільки згадуючи й сугеруючи його принципи» [1, с. 6]. У повісті «Між коханням і смертю» біблійні мотиви проглядаються у використанні образу Юди, мотиву зрадництва, братопродажництва, самогубства (Василь Бурсук зрадив брата, а потім повісився на яворі над криницею. Не випадково саме персонаж на ім'я Петро як антипод Іуди в біблійному писанні знаходить його повішеним і приносить звістку про його загибель). За слушним спостереженням В. Антофійчука, «біблійний сюжетно-образний матеріал, який функціонує у творчості Михайла Гафії Трайсти, глибоко переосмислюється і співвідноситься з реаліями нашої дійсності, охоплюючи широке коло історичних, морально-етичних і соціально-психологічних проблем» [10, с. 9]. У модусі християнського віровчення актуалізуються в аналізованому творі й зазначені вище екзистенційні проблеми – вибору, життя і смерті, любові й ненависті тощо. Інтегральні концепти любові та смерті при цьому переплітаються, становлять ту вісь, навколо якої розгортається сюжет: є кохання – як наслідок убивство; Андрій балансує на межі життя і смерті, і в той час марить про свою кохану Василину, поруч із ним Марія, що безмірно його кохає. Постає ще одна іпостась любові – це материнська любов: через смерть сина мати (Одотя Бережняк) втрачає розум. Відповідною є у творі й амплітуда настроїв: радість, щастя, тепло – горе, смуток, плач, біль... Практично всі герої повісті перебувають в екзистенціальному просторі «між коханням і смертю».

Подібну антитетичність простежуємо не лише на рівні екзистенціалів та настроїв, а й у поетиці кольору, передусім білого та чорного. До одного з розділів вжито й відповідний епіграф: *«Чекали білі ворота повернення сина... І стояла у білих воріт чорна – від скорботи – мати»* [12, с. 145]. Образ матері змальовано тут у народнопісенному стилі знову ж таки з використанням художніх протиставлень:

«Тепер, згорблена мати на призьбі сиділа...»

Сивою зозулею свою недолю кувала б, та голос у неї минувся...

Очима аж поза Грицков, сина, виглядала б, та вже ні до перелаза не добачає...

Своє горе людям розказала б, та думка до думки, слово до слова вже не в'яжуться...

Гарячими сльозами травичку зросила б, та звідки тих сліз?..» [12, с. 146].

Як і заголовкові компоненти, так і епіграфи вступають у тісний паратекстуальний зв'язок із

подієвим та настроєвим наповненням відповідних частин, налаштовуючи читача на відповідну емоційну хвилю. Яскраво це простежуємо в другому розділі першої частини «Наче від себе самого втікав...», де доречно зацитовано уривок із твору Миколи Корсюка: «*Ніхто, / Ніхто не знає нашу казку так, / як знаємо ми...*» [12, с. 15]. У розділі йдеться про Івана Бурсука, який убив Григорія Бережняка. В епіграфі закодовано екзистенційний стан персонажа, котрий мав, як довідуємось із тексту, причину скоїти цей тяжкий злочин: ним керували почуття гніву, ненависті й бажання помсти, які після убивства кудись зникли, натомість з'явилося почуття страху: «*А гнів?.. Весь гнів, який кипів у нім стільки часу, вся ненависть, яка труїла його душу, спрага помсти, яка мучила його серце... Де поділися?.. Де зникли-пропали?.. Розвіялися, як вітер, розбіглися, як хмари, розтанули, як сніг... Тільки один страх застряг у душі і тепер жене його все далі й далі, наче від себе самого...*» [12, с. 15]. Амплітуда емоцій Івана вдало передається в зацитованому уривку через риторичні питання, незавершені речення, порівняння, нагромадження дієслівних форм.

Міжтекстові асоціації викликає й емоційно наснажений епізод, коли закохані Григорій та Анна, не криючись, танцюють перед сільською громадою. Ця художня картина споріднена зі сценою відомого драматичного твору І. Франка «Украдене щастя», коли Анна та Михайло Гурман усупереч людському осуду утверджують своє право на щастя.

Епіграфи виконують у творі ще одну важливу функцію – вони ліризують його. На ліричність як суттєву складову поезики повісті «Між коханням і смертю» вказує і сам автор, окреслюючи її жанр як «верхньорівнянська поема». Разом з тим, він ювелірно умонтовує в епічну тканину ліричні компоненти – уривки з поетичних текстів та народних пісень, а, відображаючи внутрішній стан персонажа, застосовує властивий поезиці ліричного твору арсенал художніх та ритмомелодійних прийомів.

Такими є, наприклад, описи природи – ліричні, з алітераційними візерунками, інверсіями, персоніфікованими образами, колоритними порівняннями та епітетами: «*Дивився у глибоку, як колодязь на перехрестю долі, ніч. Сиву і сумну-пресумну ніч, що надіялася третіх півнів співу, спасіння. Над високою Добрукою небо стогнало, намагаючись у синьооку глибін срібного серпа заховати, бо десь там за кучерявими обчинами ранок пелехатий, мов некохане дівча свої коси розплітає*» [12, с. 142].

Знаходимо у творі й іншого плану пейзажні малюнки – експресивно наснажені, через які вдало передається психоемоційний стан персонажів: «*Важкі, мов непрощенні гріхи, хмари темні, навислі і важкі, незграбно наповзали одна на одну, зловісно, буйно котились, розриваючись, щоб потім пошарпаними знову збитись до купи у величезні страховиська з розкритими пащами, які ось-ось проковтнуть весь світ! Разом з ними котився і грім, грозив голосний і страшний, мов сердитий Бог, а блискавиці!..*» [12, с. 129]. Подібні картини природи співзвучні з епіграфом – цитатою з вірша Лесі Українки «Темна хмара, а веселка ясна».

Засобом ліризації тексту повісті «Між коханням і смертю» є й народна пісня, що нерідко звучить як акомпанемент, суголосний настрою того чи іншого персонажа. Загалом же, можемо констатувати, що потужний фольклорний струмінь пронизує художнє полотно усього твору. Лірично забарвленим і щемливим є, наприклад, розділ «Свічковим полум'ям цвинтар розцвів...», у якому заголовковий компонент відіграє роль ліричного обрамлення, а стрілецька пісня відображає внутрішній стан солдатів і виконує свого роду терапевтично оздоровчу функцію («*Пісня разом з душею, виривалася з їхніх грудей і летіла нічним птахом понад селом, понад народом, який повертався з цвинтаря, понад могилами і хрестами. Добровольці пили! За душу погіблх пили... Пили і співали, горе в піснях виливали...*» [12, с. 135]).

Топос цвинтаря, що є однією з варіацій винесеного в заголовок повісті концепту смерті, є водночас і втіленням любові, адже пам'ять про близьких і рідних, відвідування їхніх могил, запалювання свічок свідчать про повагу й теплі почуття до тих, хто відійшов за межу життя. Саме на кладовищі зустрічаються світ живих і світ мертвих, вони зв'язуються воедино, є нероздільними, що передається Михайлом Гафією Трайстою через лірично й емоційно забарвлені картини, у яких використано персоніфіковані образи, можливості звукопису, ритмо-синтаксичні прийоми, що наповнює текст властивою поезиці дум речитативною наспівністю: «*Свічковим полум'ям цвинтар розцвів... Світлим крилом понад селом розпростерся... Невимовною радістю запалав, засвітився... Шепітливою молитвою за упокій душі помолився... Довгими тіннями через хрести й гроби злих духів проганяв... Мерців подихом вітру з могил випускав... На свято запрошував, низько перед ними кланявся, темну шапку скидав...*» [12, с. 132]. Відчувається й певна

емоційна градація, що переростає у сюрреалістичні видіння, заґрунтовані в образну стихію українського фольклору: «А вони?.. Вони птахом понад селом літали... на червону калину сідали... сивою зозулею про свою смерть кували...» [12, с. 132].

Повість «Між коханням і смертю», у результаті, має потужну інтертекстуальну ауру, у якій яскраво відчувуються фольклорні джерела, Книга Книг, цілий масив літературних текстів.

Аналіз художньої канви повісті «Між коханням і смертю» свідчить про те, що строкатою є і її стильова палітра. Загальний настроєвий діапазон, художні прийоми відображення дійсності, антитечна філософська парадигма цього тексту дають підстави трактувати твір як неоромантичний. Однак, в окремих епізодах спостерігаємо використання елементів експресіоністичної поетики, подекуди навіть прийомів сюрреалізму, оскільки художньо відтворюються оніричні видіння, марення, хворобливі візії й галюцинації. Ось як передано стан пораненого Андрія Бережняка: «Осиротілою вовчицею ревіла-вила сплюндрована душа Андрія. Лютою завірюхою по-хижому стогнала, вогняною стихією палала, горіла, пекла... гадиною сичала, чорним круком крякала...»

А гнів?.. Бушуючими хвилями до горла, все вище і вище, пінився, піднімався, обвивав, наче наволока, і тиснув до крові, до болю, до сліз...

А тіло?... Онімло!

Хоч рукою махнути б дало, так, наче од мух, чи бодай бровою моргнути, та де?!

Тільки один смак смерті на губах» [12, с. 95].

До слова скажемо, що подібні картини, переживання персонажів, і відповідно емоційно-настроєві нюанси набувають неабиякої актуальності в контексті сучасних трагічних подій в Україні. Як і епіграф до згаданого розділу, цитата з твору М. Михайлюка: «*Приходили зрідка листи, Та ще рідше вертались солдати...*» [12, с. 95].

Висновки. Отже, повість «Між коханням і смертю» має оригінальну композицію та викладову структуру, широке інтертекстуальне поле, їй властивий поглиблений психологізм та ліризм. Автор уміло використовує наративне поліголосся, мозаїчну сюжетну побудову, вдається до неординарного моделювання художніх характерів, торкається важливих екзистенційних питань і в такий спосіб примушує реципієнта до глибоких роздумів і співпереживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ірод К. Привітне слово. *Трайста Михайло Гафія. Між коханням і смертю*. Бухарест: RCR EDITORIAL, 2020. С. 5–9.
2. Гербіл М. Передмова. *Трайста Михайло Гафія. Верхньорівнянські оповідання*. Бухарест: RCR EDITORIAL, 2020. С. 5–10.
3. Барчан В. Проблема загальнолюдських цінностей у короткій прозі Михайла Гафії Трайсти. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Вип. 2 (46). Ужгород, 2021. С. 285–290.
4. Тиховська О. Образи та мотиви повісті М. Трайсти «У ніч на святого Андрія» та оповідання М. Рошка «Кривавий місяць над Минчелом» у світлі європейської міфології. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Спецвипуск, присвячений євроінтеграційній тематиці. Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 138–147.
5. Вотьканич М. Соціальна та психологічна детермінація злочину в повісті «Ненависть до ближнього» Михайла Гафії Трайсти. *Міжнародна науково-практична конференція «Виклики філологічних наук, міжкультурної комунікації та перекладознавства в Україні та країнах ЄС»: матеріали конференції (30-31 жовтня 2020 р.)*. Венеція: Видавничий дім «Baltija Publishing», 2020. С. 71–75.
6. Вотьканич М. Художнє трактування проблеми злочину та помсти в повісті «Конокрадська честь» Михайла Гафії Трайсти. *KELM*. 2020. №5 (33). Вип. 1/2020. С. 44–49.
7. Вотьканич М. Поетика повісті Михайла Гафії Трайсти «У ніч на святого Андрія». *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород : ПП Данило С. І., 2019. Вип. 2 (42). С. 144–148.
8. Вотьканич М. Поетика містичного в повісті Михайла Гафії Трайсти «Людина з того світу». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Філологія». 2022. №49. С. 35–42.
9. Вотьканич М. Автобіографічний наратив як форма оприявлення авторської свідомості в прозі Михайла Гафії Трайсти. *Матеріали XI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з україністики «Діалог мов – діалог культур. Україна і світ»* (Мюнхен, 29 жовтня – 1 листопада 2020 року). Мюнхен, 2020. С. 246–253.
10. Антофійчук В. З тривогию про людину. *Трайста Михайло Гафія. Стижерети*. Бухарест: RCR EDITORIAL, 2020. С. 5–14.
11. Ірод К. Михайло Гафія Трайста – лауреат премії Спілки письменників Румунії. *Наш голос*. Місячник Союзу українців Румунії. № 276. Червень, 2017. С. 8–9.
12. Трайста Михайло Гафія. *Між коханням і смертю*. Бухарест: RCR EDITORIAL, 2020. 528 с.

**ПОЗИТИВІСТСЬКЕ ТА МЕТАФІЗИЧНЕ МИСЛЕННЯ В РОМАНІ
«РОЗКОЛИНИ» Н. Г'ЮСТОН: ПАРАДИГМА «CRUEL OPTIMISM»**

**POSITIVIST AND METAPHYSICAL THINKING IN N. HUSTON'S
«LIGNES DE FAILLE»: «CRUEL OPTIMISM» PARADIGM**

Дроздовський Д.І.,

orcid.org/0000-0002-2838-6086

кандидат філологічних наук,

науковий співробітник відділу зарубіжних і слов'янських літератур

Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка Національної академії наук України

Досліджено, що в романі «Розколини» (2006) сучасної канадської письменниці Ненсі Г'юстон експліковано вияви «жорстокого оптимізму» з концепції канадської дослідниці Лорен Берлант. У першій частині роману Сол (Соломон) репрезентує особливий світогляд: хлопець отримує насолоду від споглядання сцен насильства у віртуальному середовищі, для нього не існує дистанціювання від агресії, він має особливе релігійне ставлення до подій, у яких наявна жорстокість. Визначено, що персонаж виявляє особливу резистентність до насильства в житті і в особливий спосіб визначає своє місце в світі. Схарактеризовано мотив Богообраності, реалізований у романі на прикладі Сола, який поєднує позитивістські світоглядні настанови з містично-релігійними інтенціями, які розкривають Богообраність персонажа у власних очах і його внутрішню інтерперсональну комунікацію з Богом. Визначено, що концепція «жорстокого оптимізму» (Л. Берлант) має значний епістемологічний потенціал для характеристики світогляду персонажів сучасного роману, зокрема висловлено гіпотезу про актуалізацію дискурсу «жорстокого оптимізму» в сучасних англійських романах (Великої Британії, Канади, США). Протагоніст аналізованого твору Н. Г'юстон постає нетиповим персонажем, який виявляє власну інакшість через різке протиставлення до зовнішнього світу й родинного оточення. Водночас доведено, що персонаж сприймає своє тіло як систему, для підтримки якої важливо дотримуватися чітких приписів і правил, що мають неухильний характер і впорядкованість. Визначено нетиповість Сола, його світоглядну унікальність, що постає репрезентацією мислення такого типу персонажів, які виростили в посттравматичній дійсності (бабусі Сола розповідають про досвід власного життя в нацистській Німеччині і втечу з цієї країни в різні куточки світу від Ізраїлю до Канади і США). Доведено правомірність тверджень Л. Берлант та перспективність її концепції в аспекті залучення результатів дослідження для аналізу творів сучасного літературного процесу Канади тощо. Сол виявляє ключову інтенцію у віднаходженні щастя через зіткнення з жорстокістю, що постає для нього своєрідним інспіраційним джерелом, до якого персонаж не відчуває огиди або жалю.

Ключові слова: «жорстокий оптимізм», сучасний канадський роман, релігійність, травма.

The implementation of the concept of «cruel optimism» explained in the researches of the Canadian scholar Lauren Berlant is discussed in the novel «Lignes de faille» (2006) written by the contemporary Canadian writer Nancy Huston. In the first chapter of the novel, Sol (Solomon) reveals a special worldview that visualizes the concept of «cruel optimism»: the boy enjoys watching scenes of violence; for him, there is no distance from the reality of aggression; moreover, he has a special religious attitude to the events in which cruelty is realized. It has been studied that the character demonstrates a special resistance to violence in life and defines his place in the world in a special way. The concept of «One of the Elect» («God's chosen»), realized in the novel (Sol), is revealed, which combines positivist orientations of the worldview with mystical and religious intentions, which reveal the character's «God's chosen» in his own eyes and through his interpersonal communication with God. It was discussed that the concept of «cruel optimism» has a significant epistemological potential for characterizing the worldview of the characters of contemporary novels, in particular, a hypothesis was expressed about the representation of the discourse of «cruel optimism» in contemporary novels in the UK, Canada, the USA, etc. The protagonist of Huston's novel appears as an atypical character who reveals his own *Otherness* through a sharp opposition to the outside world and in particular his family environment. At the same time, it has been discussed that the character perceives his own body as a system, for the maintenance of which it is important to follow clear prescriptions and rules that are consistent. The atypicality of Sol, his worldview uniqueness, which appears to be a representation of the thinking of modern children who grew up in a post-traumatic reality (the grandmother of the protagonist talks about the experience of her own life in Nazi Germany and escaping from this country to different corners of the world from Israel to Canada and the USA). The validity of L. Berlant's statements and the perspective of the concept in the aspect of applying the research results to contemporary fiction have been outlined. Sol reveals a key intention in finding happiness (optimism) through the encounter with the cruelty, which appears to him as a kind of inspirational source, for which the character does not feel disgust or pity.

Key words: «cruel optimism», contemporary Canadian novel, religiosity, trauma.

Постановка проблеми. Концепція «жорстокого оптимізму» Л. Берлант (L. Berlant) містить значний евристичний імпульс у плані залучення методологічних інновацій, що визначають новітні дослідження в царині сучасного роману й гума-

нітаристики загалом (див. [5; 11]). Як зауважує Л. Берлант, «A relation of cruel optimism exists when something you desire is actually an obstacle to your flourishing... it might be a fantasy of the good life, or a political project. It might rest on something

simpler, too, like a new habit that promises to induce in you an improved way of being. These kinds of optimistic relation are not inherently cruel. They become cruel only when the object that draws your attachment actively impedes the aim that brought you to it initially» [6, с. 1]. Ідея здобуття персонажами евентуального щастя через зустріч із виявами жорстокості знаходить своє відображення в низці британських романів постпостмодерного періоду, які були об'єктом вивчення в наших попередніх дослідженнях (див. [2; 3]).

Так, у романах І. Мак'юена персонажі часто не можуть відчувати щастя за «нормальних» (типових) умов і проходять через низку «жорстоких» випробувань, долаючи перепони на життєвому шляху, щоб наблизитися до евентуального відчуття щастя. Знання основ світу у фізичному й нейробіологічному аспектах не роблять щасливими ані Майкла, ані Генрі (романи «Сонячна», «Субота» І. Мак'юена), які відчують розчарування, втому, фрустрацію й загалом переживають тотальне незадоволення тим життям, яке мають. Майкл, який колись здобув найпрестижніші наукові премії світу, стає плагіатором, котрий не може побудувати успішного життя ані в приватному вимірі, ані в професійній царині. Рутину обов'язків «адміністратора науки» перетворює його на людину, яка може здобути щастя тільки через долання опору реальності. Генрі Пероун у «Суботі» переживає чи не найбільше емоційне потрясіння одного єдиного дня, коли на його шляху доводиться зустрічатися із жорстоким нападом грабіжника Бекстера. Знання нейробіологічних основ людського тіла не роблять Генрі щасливим, хоча він – визнаний фахівець своєї справи й блискучий нейрохірург. Генрі дистанційований від життя власних дітей, він не знає про приватне життя своєї доньки, не розуміє музичних уподобань сина тощо.

Усе зазначене вище актуалізує в проблемно-мотивному комплексі сучасних романів дискурс «жорстокого оптимізму», дослідження якого є важливою науковою проблемою в лоні сучасного літературознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Л. Берлант наголошує: «History hurts, but not only. It also engenders optimism in response to the oppressive presence of what dominates or is taken for granted» [6, с. 121]. Зазначена світоглядна позиція постає важливим чинником світогляду протагоністів, чинником їх життєсвіту. У романі «Розколини» експліковано ситуацію травми й посттравматичні переживання, які в різний спосіб визначають поведінку персонажів, їх стосунки з минулим і теперішнім.

На думку І. Сінклера (Iain Sinclair), «Trauma is neutralised as product, something you can buy (Eton John saccharine, albums of sentiment), or where you can boast of visiting» [10, с. 43–44]. У романі в Мюнхені відбувається зустріч минулого (яке досі постає чинником травми для героїнь старшого покоління) й теперішнього, представленого у вигляді вже зовсім іншої Німеччини, до якої з Ізраїлю та Північної Америки прилітають герої роману, щоб усвідомити нову реальність, ще раз пережити трагічний досвід минулого й, як можна припустити, подолати його травматичність. «Я помітив, що руки Ей.Дж.М. не вгавали, вона смикала себе за пальці, крутила ними, і раптом усвідомив, що вона й слова не зронила відколи ступила на рідну землю. Нишком я спостерігав за нею. Ей.Дж.М. мала порожній погляд і розгублений вигляд – було таке враження, ніби вона враз постаріла ще більше» [1, с. 64; роман цитуємо в українському перекладі І. Рябчія]. Такі карколомні зміни, які описує хлопець, є свідченням глибоких внутрішніх переживань героїні, котра знову потрапляє в схрони власної пам'яті, у простір надзвичайно інтенсивного переживання минулого травматичного досвіду. Як зазначає П. Чайлдс (Peter Childs), «Traditionally understood, trauma (from the Greek word for 'wound') centers on an injury or disturbance and arises from some kind of blow to the body, but more often nowadays to the mind. <...> For the traumatised individual, chronology is disturbed in the sense that a past event repeatedly slips into the mental present. From a social perspective, trauma can both damage and forge a community, the latter be a response to the former, and trauma's effect of isolation, a personal sense of grief, gives rise to a desire to come together with others who feel similarly marked because perhaps only they can recognize and sympathise with one's own pain. Trauma, according to Erikson [див.: 9, прим. наша], therefore has a centripetal and centrifugal force, drawing the individual apart from one group, those who do not share or understand, and towards another» [8, с. 56]. Запропоноване визначення доволі точно описує той стан, який переживають бабусі Сола, про який вони розповідають у Мюнхені.

Постановка завдання. У пропонованій статті схарактеризовано світогляд Сола в аспекті реалізації виявів «жорстокого оптимізму», що уможливорює й, по суті, передбачає здобуття персонажем щастя через форми жорстокості. Важливо дослідити, у чому полягає така «зустріч» із різними формами жорстокості в реальності навколо персонажа та визначити вплив «жорстокої» дійсності на протагоніста.

Звернімо увагу на особливість експлікації в романі Н. Г'юстон «Розколини» категорій «профанне» та «святе», які загалом притаманні дискурсу канадського роману постмодерністського періоду і які набувають нових трансформаційних конфігурацій уже в постпостмодерністському романі. Н. Овчаренко акцентує на таких рисах, як «Елементи постмодерністської гри, біполярна контамінація «профанного-святого» та «святого-демонічного»» [4, с. 199]. Експлікація концепту «сакрального» («святого») в особливий спосіб репрезентована в аналізованому романі Н. Г'юстон. Важливо визначити специфіку світоглядних позицій Сола й окреслити місце «сакрального» в життєві персонажа, який наголошує на власній унікальності, зокрема і в сакральному сенсі.

Виклад основного матеріалу. У романі «Розколини» «жорстокий оптимізм» у різних спосіб репрезентовано в усіх життєвих наративах головних героїв і героїнь, котрим доводиться долати труднощі «повернення до минулого», яке постає чинником травм унаслідок панування нацистської ідеології в Німеччині. Зазначений аспект в особливий спосіб актуалізує поняття «травми» й «посттравматичного переживання», експлікованого в романі Н. Г'юстон.

У творі дійсність, сповнена виявів жорстокості, не є чинником травматизму й посттравматичних переживань для Сола, представника наймолодшого покоління в романі «Розколини». Як ми вже писали в короткій рецензії на роман (див. літературно-критичну статтю в «Україні молодій» від 23.11.2022: <https://umoloda.kyiv.ua/pumber/3830/164/171164/>), хлопець виявляє особливу резистентність до жорстокості й видається вкрай прагматичним, раціональним у сприйнятті світу, одним із компонентів якого є жорстокість. Сола це не дивує, він вважає, що Бог не втручається в реальність людей, яких наділено вільним вибором, отже, і йому не потрібно намагатися змінити світ, який створив Бог. Натомість персонажу важливо робити все для збереження власного здоров'я, підтримки якнайкращого функціонування свого організму. Зазначений мотив доволі важливий, письменниця повертає до нього читацьку увагу від перших сторінок роману, наприклад: «Я блискавично вмився й одягнувся, застелив ліжко. <...>. Це називається циклом. Усі цикли слід контролювати і переглядати – скажімо, цикл їжі. Їжа циркулює по нашому тілу і перетворюється в нас, отже, слід бути дуже уважними до того, що потрапляє у нас і що там має залишитися. Я – виняток. Я не дозволяю казна-чому потрапляти до свого тіла» [1, с. 11–12].

Сол одержимий ідеєю власної Богообраності, він вважає себе унікальним: «Я ВСЕМОГУТНІЙ» [1, с. 27], «І всіх дивує мій словниковий запас» [1, с. 15], «Мій голос – це МІЙ ГОЛОС. Я – унікальний» [1, с. 15], «Восени я йду до школи і збираюся все слухати, все записувати й одержувати гарні оцінки, однак триматимусь скромно – поки інші не повинні здогадуватися, що король – це я, єдине можливе Сонце і єдиний Син, Дитя Гугла і Господа, безсмертний і всемогутній Син Мережі» [1, с. 20; маркування наше. – Д.Д.], «Голова у мене ще так! Коли я чистий і їжа циркулює по тілу правильно, я можу обробити будь-яку інформацію. Тож я насичуюсь «Гуглом» і перетворююсь на Президента Буша і Господа одночасно» [1, с. 17; маркування наше. – Д.Д.] тощо. Сол вимагає від інших абсолютної любові до себе: «– Для мене ти найцінніша істота на світі, – одного вечора, виходячи з моєї кімнати мовила мама.

– Цінніша за тата? – поцікавився я.

– О, та тут нема чого порівнювати! – відповіла вона сміючись, і я не знав, що означав той сміх, але склалося враження, що то було «так»» [1, с. 23].

Зазначимо, проте, що переживання екстатичних моментів щастя для Сола можливе в парадигмі «жорстокого оптимізму», до якого за допомогою віртуальних цифрових технологій долучається протагоніст роману: «Тицяю я по трупах іракських солдатів серед барханів – а там ціла панорама! Іноді й не збагнеш, що воно – яка саме частина тіла? Торс? Нога? Все в ошматті старого дрантя я, приспане піском, який усмоктав їхню кров, усе видається дуже сухим. Американські солдати стоять навколо небіжчиків і розглядають їх з виразом: що ж, цього разу пронесло... що? і це справді була людина?» [1, с. 18].

Щастя для хлопця – в дотриманні жорстокого порядку, який є водночас формою певної несвободи. Але для Сола графік, системність – запорука здорового життя, а здоров'я – важливий ресурс для щасливого життя персонажа, який має «безсмертну душу» [1, с. 38]. Сол усвідомлює власне тіло як частину загального блага, який його надіслав Бог: «Господь наділив мене цим тілом і цим розумом, і я повинен дбати про них якомога ретельніше, аби скористатись ними повною мірою. Я знаю – у Нього на мене великі плани, інакше він не дозволив би мені народитися в найбагатшому штаті найзаможнішої країни у світі з найдосконалішою зброєю, здатною вмиг знищити людство» [1, с. 12]. Хлопець у специфічний спосіб поєднує позитивістський («Головне – це зберігати ясність думки» [1, с. 12]) світогляд

(або ж псевдопозитивістський) із релігійними поглядами, яким властивий фаталізм і гностицизм водночас.

Свідомість Сола оприявнює реалізацію концепту «*suvel optimism*». Проблемний ландшафт роману зумовлений потребою персонажів знайти щастя, яке вислизало від бабусь Сола, яким випало жити в період нацизму, а згодом емігрувати світом. Проте реалізація мотиву «зустрічі з щастям» передбачає також зустріч із тим, що завдає болю (пригадування минулого під час подій у нацистській Німеччині у теперішньому Мюнхені тощо), або ж із тим, що є джерелом жорстокості (порнографічні сайти, сайти з відео, на яких зафіксовано сцени звалтування жінок, тортури, яких зазнають полонені в Іраку тощо).

Сол, один із чотирьох протагоністів роману «Розколини», розкриває специфіку власного світосприйняття за допомогою реакцій на жорстокість у буквальному сенсі. Із біблійного Соломона хлопець перетворюється на Бога-Отця (не лише Сина, тобто Спасителя-Месію, а й Бога-Батька). Сол не виявляє сентиментів до побачених сцен жорстокості, як і Бог не відчуває страждань через людські страждання. Йдеться про інакшу оптику репрезентації системи стосунків, що загалом наближається до спроби схарактеризувати «світгляд Бога», якому щодня доводиться бачити страждання людей. Сол порушує перед читачами питання про те, чому Бог дозволяє такі страждання й доходить висновку, що Бог не втручається у створений світ, бо людині даровано вибір. Проте Сол, як і Бог-Отець, обирає стратегію «бачити все», що відбувається на планеті, за допомогою інтернету, який є, кажучи метафорично, вмістилищем мільйонів чужий очей. Хлопець, якому лише шість років, стає «всевидючим оком», яке сприймає й вияви жорстокості в особливий гностичний спосіб. Сол здоровим глуздом розуміє, що катування й звалтування на відео – це жорстокість, проте емоційно не відчуває огиди, емпатії, не прагне дистанціюватися від таких сцен або ж бодай для себе пояснити, що потрібно зробити, аби змінити такий перебіг подій на планеті: «Якось, запросивши у «Гугла» картинки з війни в Іраку, я випадково натрапив на сайт *sanglotweb*, що містив сотні відео та світлин, на яких жінок і дівчат жорстоко гвалтували, причому на сайті стверджували. Що їм дійсно боляче. Що ж, принаймні судячи зі світлин, їм справді було не до веселощів, особливо коли їх зв'язували і затикали їм роботи» [1, с. 16]. Для Сола насилля символізує частину життя: жорстокість є іманентною рисою людини, а отже, можна припустити, що

для чогось вона потрібна. Бог, створюючи світ, також заклав у ньому й місце для жорстокості.

Сол, розвиваючи в собі візію власної Богообраності (він майже – Боголюдина), постійно заходить на «заборонені» сайти, щоб тримати себе в тонусі Бога (який мусить знати й бачити все). По-своєму, для персонажа це також є формою осягнення щастя. Жорстокість, розуміння, до чого можуть вдаватися люди, потрібні персонажеві, щоб аналізувати людей і сприймати власну людську натуру (компонентом «людського світу» в романі є переживання, зумовлені змінами зовнішності, потребою хірургічного втручання через пляму на обличчі Сола тощо): «Моя єдина вада – родима пляма на лівій скроні. Вона велика, мов четвертак, кругла, брунатна і м'яка на дотик. Звісно, це не аж який недолік, однак тіло – це храм, а з Соломонового храму слід прибирати навіть найменші вади, тому мама записала мене на хірургічне видалення у липні» [1, с. 21]. Сол часом абсолютизує роль тіла, ідеалізує його: «Шварценеггер просто неймовірний у ролі робота, він невразливий і непереможний, і коли раять його людське тіло, він легко розрізує руку скальпелем або вириває собі око, тож я взагалі не переживаю через операцію з видалення родимої плями у липні» [1, с. 20].

Концепція «*suvel optimism*», експлікована в романі Н. Г'юстон, здобуває надзвичайно несподівану художню репрезентацію, оскільки ідентичність одного з персонажів (Сола) має стосунок до релігійної царини і сформована під впливом віри й метафізичних уявлень, сформованих у лоні церкви й християнської традиції загалом: «Господа можна попросити про мир в Іраку, про те, щоб іракці повірили в Ісуса, можна також побажати здоров'я і щастя близьким, можна подякувати Господові за такий чудовий квартал. Молитва – це ніби коротка розмова між мною і Господом, хоча його відповідей не чути – у них треба вірити» [1, с. 23]. Крім того, Сол додає: «Рай я уявляю великим штатом Техас у небесах, де Господь гуляє по своєму ранчо у ковбойських капелюхові й чоботях, перевіряючи господарку і час від часу, від нудьги, пострілюючи по планеті» [1, с. 12].

Жорстокість і біль є компонентами ідентичності Сола: жорстокість знаходить свій вияв як у вчинках людей, так і водночас є об'єктом спостереження з боку Бога. А отже, в онтологічному вимірі досягнення щастя неможливе без відчуття страждання, без спостереження за сценами жорстокості тощо. «Справді, я радий, що народився хлопчиком, а не дівчинкою, бо хлопчиків рідко

гвалтують – хіба що хлопчиків-католиків, а ми не такі!» [1, с. 16].

Сол не виявляє емпатії до інших. У романі він постає раціональним персонажем, який максимально холодно сприймає реальність, зокрема й інших персонажів. Він утілює світогляд нетиповий для його однолітків. Загалом репрезентація подібного світогляду також є нетиповою в річищі сучасного літературного процесу англомовних країн. Сол, якому трохи більше 6 років, у романі представлений як «раціональна машина», яка дбайливо ставиться до своєї «людської частини», прагне регламентувати власне життя, встановити чіткі й подеколи жорсткі правила, яка не визнає емпатії, співчуття, жалю, не сприймає насилля як таке, але як данину реальності, як певний інформаційний локус, які дані, що допомагають глибше сприйняти світ навколо себе. Реальність навколо Сола репрезентована в парадигмі «безпека – небезпека», «свій – чужий», щоправда, стаються «збої», відхилення, як у випадку з дідусем, який піднімає руку на внука, прагнучи виховувати його: «– Перша подача! Друга подача! Третя подача! Виведений із гри.

І коли дідо це крикнув, я розлючено пожбурив битку в його бік. До нього битка не долетіла, та, збагнувши, що я зробив, дідо вирячив очі і заверещав:

– Ах ти ж гівно, що ти робиш, га?

– Я дуже образився через слово «гівно», яке не можна вживати стосовно дітей» [1, с. 26].

«– Перша подача! Друга подача! Третя подача! Виведений із гри.

Цього разу в мене потемніло перед очима і я, забувши про все, щосили жбурнув битку, а вона приземлилася просто на дідову ногу. Вочевидь, боляче йому не було, та він вибухнув. Підскочивши до мене, дідо схопив мене, підняв у повітря і – хлясь! хлясь! хлясь! – тричі вдарив мене по дупі тильним боком долоні» [1, с. 26]. Така модель виховання цілковито неприйнятна для Сола, який є Людино-Богом, який знає значно краще, що йому потрібно, чого він прагне, як досягти поставленої мети. «Єдине, щодо чого бої батьки доходять згоди, – це те, що ніхто не може мене лупцювати, чухрати, тріскати – словом, вдаватися до будь-яких тілесних покарань» [1, с. 24]. «Мені цей принцип видається чудовим, адже слова Ісуса, з якими я згоден найменше, – це про другу щоку, яку слід підставити, коли б'ють, і не бити у відповідь. Був би я на місці Ісуса, то не дозволив би римським солдатам зв'язати мені за спиною руки, начепити мені на голову терновий вінець, плювати мені в обличчя і катувати мене.

Я переконаний, що саме тому Ісус помилився і саме тому не уникнув розп'яття» [1, с. 25].

Сол наділений унікальним резистентністю до реальності, він чинить опір емоційному сприйняттю й максимально дистанціюється від сприйняття дійсності навколо себе в емоційній площині, дозволяючи собі подумки критикувати й Бога.

Емоційність властива іншим персонажам роману, батька і бабусям Сола. Вони з ностальгією розповідають про минуле, з певним тремтінням ступають на землю міст, звідки давним-давно були змушені емігрувати. Мати Сола переживає за його здоров'я, дбає, аби в нього все було гаразд із операцією, тому запалення викликає жакликий переляк. Для Смола це тільки психологічний дискомфорт: він має бути ідеальним, тому такі «зіпсуті» фрагменти власного тіла видаються хлопцю неприйнятними. Він є Бого-Людиною, а отже, є ідеальним і в свідомості, і у власному тілі. Саме з цією метою хлопець і погоджується на операцію, яка має спершу суто естетичний ефект. Натомість завершується хірургічне втручання сепсисом і гострим запаленням шкіри. Сол інший, ніж усі навколот нього. Він видається значно дорослішим за батька в плані емоційних реакцій й у плані аналізу навколишнього життя: «Виходить вона (мати Сола – Д.Д.) народила Браяна у сорок чотири роки, це бридко, мені складно повірити в те, що люди в такому поважному віці продовжують кохатися! Авжеж, мені відомо, звідки беруться діти, мені відомо все» [1, с. 13]. Сол багато чого не говорить іншим, розмовляє з собою (у романі маємо інтенсивні форми внутрішнього монологу, що репрезентує рефлексійність протагоніста): «На думку мами, мені ще рано пізнавати смерть, хоча насправді це я захищаю маму. Минулого тижня ми помітили в ривчаку мертву ластівку, і мами стала гладити мене по голівці та примовляти: «Не переживай, дитинко, вона на небі, з Бозею», – і я з риданнями вчепився у її ногу – аби лише її заспокоїти» [1, с. 19].

Висновки. У романі «Розколини» («*Lignes de faille*») Н. Г'юстон актуалізовано концепт «*suave optimism*» Л. Берлант, що детермінує низку мотивних ансамблів у творі. Передусім ідеться про мотив Богообраності. Сол, один із головних персонажів роману, вважає себе Боголюдиною. Таке відчуття з'являється завдяки новим інформаційним технологіям, які дають можливість отримати інформацію про події в найвіддаленіших частинах світу (Ірак). Крім того, Сол здобуває відчуття (майже) абсолютної свободи через зустріч із «жорстокістю», що міститься в «схро-

нах» віртуального світу. Такі «зустрічі» відбуваються у віртуальному середовищі на заборонених сайтах.

Особливо зримо концепція «*cruel optimism*» розкрита на прикладі Сола (Соломона), котрий виламується із загальної системи персонажів роману Н. Г'юстон. Сол – наймолодший персонаж, який безпосередньо не переживає «нацистського досвіду», він сприймає минуле через комунікацію з рідними, проте дискурс Сола в романі позначений мілітаристськими мотивами нинішнього часу (1990–2000-х рр.). Ідеться про осмислення хлопцем війни в Іраку, яка є важливим компонентом тематичного ландшафту в романі. Сол сприймає війну як 1) можливість вияву героїзму для батьки, яким потрібно пишатися, 2) як зло, що є частиною загального світоустрою на планеті, 3) як фактор, який вказує на те, що Бог безпосередньо не впливає на події у світі людей.

Теоретична концепція Л. Берланта постає важливим чинником інтенсифікації досліджень

інтердисциплінарного характеру й інноваційним полем, у якому здійснено спробу узагальнити важливі світоглядні зміни, що мають місце сьогодні. Робота Л. Берланта має важливе гносеологічне значення для літературознавчих студій і є чинником для інспірацій сучасної гуманітаристики. Персонажі сучасних романів цілком підпадають під парадигму «жорстокого оптимізму», який стає чинником їхнього життєвіття й важливою світоглядною настановою.

Свідомість Сола в романі «Розколини» чи не найбільшою мірою виявляє ті тенденції, які підмічає Л. Берланта і на основі яких вибудовує психологічно-соціальну концепцію «*cruel optimism*». Дослідження ландшафту сучасного британського роману дає імпульс для вивчення світогляду персонажів сучасних романів саме під таким дослідницьким кутом, але в романі Н. Г'юстон ми помічаємо, що Сол вибудовує свою картину реальності через обов'язкову потребу долання жорстокості життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Г'юстон Н. Розколини : роман ; з фр. пер. І. Рябчій. Львів : Видавництво Анетти Антоненко, 2022. 272 с.
2. Дроздовський Д. Метафізичний детермінізм і постметафізичне мислення в романі «Хмарний атлас» Д. Мітчелла. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія*. Том 30(69). № 3. 2019. Частина 2. С. 160–165.
3. Дроздовський Д. Особливості переходу постмодернізму в постпостмодернізм у британському та американському романах. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2020, № 30. С. 165–171; <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/30.212302>
4. Овчаренко Н. Постколоніальні проєкції канадської прози: монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 512 с.
5. Ahmed S. *The Promise of Happiness*. London : Duke University Press, 2010.
6. Berlant L. *Cruel Optimism*. London : Duke University Press, 2011.
7. Berlant L. On Her Book *Cruel Optimism*, 2012. Rorotoko. https://rorotoko.com/interview/20120605_berlant_lauren_on_cruel_optimism/?page=1
8. Childs P. 'Celebrity: Diana and Death', in: Childs P. *Texts: Contemporary Cultural Texts and Critical Approaches*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. P.49-59.
9. Erikson K. 'Notes on Trauma and Community', in: *Caruth* (ed.). P. 183–199.
10. Sinclair I. *Sorry, Meniscus*. London : Profile, 1999. P. 43–44.
11. Stewart K. 2007. *Ordinary Affects*. London : Duke University Press, 2010.

АКСІОЛОГІЧНІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ ТУРЕЦЬКОГО ПИСЬМЕННИКА ЯВУЗА БАХАДИРОГЛУ

AXIOLOGICAL MOTIVES IN THE OEUVRE OF THE TURKISH WRITER YAVUZ BAHADIROGLU

Киричук-Хассан Саїд Хассан У.І.,
orcid.org/0000-0002-8812-3296
асистент кафедри тюркології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Із початків формування людського суспільства до сьогодні, часу новітніх технологій та глобалізації, література відіграла важливу роль як у становленні, так і у розвитку кожної соціальної групи людей. Зокрема, багато уваги приділялося і продовжує приділятися творенню дитячої літератури, адже саме вона сприяє вихованню малечі. В своїй більшості твори для дітей слугують не тільки для розваги і задоволення, а й відображають світ духовних і моральних цінностей героїв, які спонукають читача аналізувати ті чи інші вчинки дійових осіб, задумуватись над хорошими чи поганими справами, тощо.

Історія турецької літератури, зокрема її дитяча складова, як і всі інші літератури світу, порушує проблеми добра і зла, красивого і потворного, світлого і сірого, тощо. Турецька література, яка своїми духовними цінностями спирається на духовне буття східного мусульманського світу особливо акцентує і загоє у своїх творах зазначені питання. Адже мусульманський світ надзвичайно болісно і гостро завжди сприймав різницю між добром і злом, що базується на віровченні ісламу та його духовних традиціях. Це не могло оминати такий потужний пласт культурного простору, як дитяча література.

Сучасну турецьку дитячу літературу презентують в основному відомі педагоги. Книги різних жанрів, що розраховані на дітей різних вікових категорій, досить активно пропагуються сучасними турецькими видавництвами. Проте постає питання про те, чи якісна ця продукція з точки зору змістового наповнення та матеріального вираження. Аналізуючи сучасні тексти для дітей Явуза Бахадироглу, можемо побачити, що теми його творів безпосередньо пов'язані із теорією та практикою виховання дітей, становленням ще зовсім юних читачів як особистостей, суспільно та національно свідомих громадян, у яких повинні правильно сформуватись соціальні гендерні ролі, але особливу увагу письменник приділяє моральному становленню дітей та звертає увагу саме на їх моральні цінності.

Ключові слова: дитяча література, аксіологічність, моральні цінності, Явуз Бахадироглу.

From the beginning of the formation of human society to the present, the time of the latest technologies and globalization, literature has played an important role in both the formation and development of every social group of people. In particular, a lot of attention was paid and continues to be paid to the creation of children's literature, because it contributes to the education of children. Most of the works for children serve not only for entertainment and pleasure, but also reflect the world of spiritual and moral values of the heroes, which encourage the reader to analyze certain actions of the protagonists, think about good or bad deeds, etc.

The history of Turkish literature, in particular its children's component, like all other literatures of the world, raises issues of good and evil, beautiful and ugly, light and gray, etc. Turkish literature, which with its spiritual values is based on the spiritual being of the Eastern Muslim world, especially emphasizes and emphasizes the mentioned issues in its works. After all, the Muslim world has always painfully and acutely perceived the difference between good and evil, which is based on the creed of Islam and its spiritual traditions. This could not bypass such a powerful layer of cultural space as children's literature.

Modern Turkish children's literature is mainly presented by well-known teachers. Books of various genres, designed for children of various age categories, are quite actively promoted by modern Turkish publishing houses. However, the question arises as to whether this product is of high quality in terms of content and material expression. Analyzing Yavuz Bahadyroglu's modern texts for children, we can see that the themes of his works are directly related to the theory and practice of raising children, the formation of still very young readers as individuals, socially and nationally conscious citizens, who must correctly form social gender roles, but the writer pays special attention to the moral development of children and pays attention to their moral values.

Key words: children's literature, axiological aspect, moral values, Analyzing Yavuz Bahadyroglu.

Постановка проблеми. Турецька дитяча література це об'ємний пласт різнопланових творів, які доповнюють світ всього тюркського мистецтва взагалі. Дитяча література Туреччини своїм корінням сягає до далеких перших тисячоліть нашої ери і з розвитком цивілізації вона подає свої нові форми, нові теми та нові жанри, що збагачують культурний розвиток країни. Однак від-

сутність всеохоплюючих публікацій, написаних на достатньо хорошому науковому рівні, що розглядають становлення та розвиток цієї літератури, особливо до республіканського періоду, зумовлює зацікавленість до даного пласту літератури.

Як і у більшості країн світу турецька література свій шлях розвитку розпочинала з усної народної творчості. Ще не зовсім письменники, а мандрів-

ники збирали кола дітей, для того щоб розважити їх повчальними розповідями, заспівати веселих дитячих пісень, зацікавити загадками та скоромовками, навчити малечу словам народної мудрості – прислів'ям та приказкам. Яскравим прикладом дитячої літератури до становлення Турецької Республіки можна вважати Ходжу Насреддіна.

Приклади творів, які використовувались до проголошення Турецької Республіки часто густо використовувались в будинках, що організовували розваги для дітей. У просвітництві та вихованні дітей значну роль відігравали ігри «Чорноока дівчина», «Маддах», «Хадживат» тощо, що ставилися у громадських місцях або ж просто на вулицях де було багато дітей.

Початком становлення турецької дитячої літератури можна вважати 1839 р., який супроводжувався періодом Танзімату. Період Танзімату ознаменувався боротьбою прихильників феодальної культури, і публіцистів та письменників, які пропагували ідеї буржуазної освіти, близькість до реального життя та критикували феодальний деспотизм. Цей період став перехідним для турецької літератури. Саме в це період був зроблений різкий і швидкий перехід від середньовічної традиції до літератури нового часу. Література періоду Танзімату сприйняла новим реформаторським ідеям і безпосередньо виступала їх провідником. Вона об'єднувала європейські культурні традиції з народною формою турецької мови.

Починаючи з 30-х років ХХ століття, з приходом до влади у Туреччині Атаюрка, запроваджується низка реформ, що передбачає орієнтацію країни на Захід. Започатковується новий для турків алфавіт і відбуваються значні реформи в літературі загалом. Спостерігається тенденція створення літературних творів суспільного характеру. Запроваджується проведення у школах та бібліотеках літературних виставок, тижнів читання та інших заходів, які звертають увагу суспільства на зростання інтересу до дитячої літератури зокрема.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Розвиток турецької дитячої літератури тісно пов'язаний з розвитком світової літератури загалом, адже це об'ємний пласт різнопланових творів, які доповнюють тюркське мистецтво. Дитячу літературу Туреччини досліджували А. Ялчин, Р. Айташина, О. Акбаш, А. Акпинар, Е. Гьокшен, однак можемо говорити про недостатню кількість вичерпних досліджень щодо турецької дитячої літератури у роботах вітчизняних тюркологів та літературознавців.

Постановка завдання. Метою нашої роботи було проаналізувати літературні твори турець-

кого дитячого письменника Явуза Бахатироглу і виокремити в них аксіологічні мотиви, що сприяють вихованню юних читачів. Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**: розглянути розвиток турецької дитячої літератури і проаналізувати її виховний аспект; дослідити аксіологічні мотиви дитячої літератури на прикладі творів Явуза Бахатироглу; сформувати загальну картину духовних та моральних цінностей у творах сучасних турецьких дитячих письменників.

Виклад основного матеріалу. Явуз Бахадироглу розпочав свою кар'єру з журналістики, але згодом, ставши батьком трьох дітей вирішив присвятити частину свого часу написанню дитячих романів та розповідей.

Одним із особливо популярних його творів є роман «Підводна країна», який розповідає про життя риби на ім'я Килич. У своїй книзі від імені головного героя Килича автор розповідає різні події з життя мешканців підводної країни. Явуз Бахадироглу звертає увагу дітей на те, що Підводна країна досить схожа на побудову сучасної Туреччини. У ній є президент, закони і правила, кожен з героїв займає своє особливе місце в підводному казковому суспільстві і кожен живе на користь і благо держави. Цікавим є те, що миролюбні жителі Підводного царства свідомо розуміють, що наприкінці свого життя вони повинні слугувати їжею для людей, риби миряться з цією долею і не йдуть наперекір долі, адже знають, що люди виловлюють тільки старих риб, а молодих і маленьких випускають назад у море. Проте трагічним стає те, що деякі люди не звертають уваги на моральні цінності і заради наживи виловлюють молодих риб, вони викидають у море вибухові речовини, які масово вбивають морських тварин. Таким чином загинув брат головного героя Качи. Не тільки ця проблема постає перед жителями Підводної країни. Мирні маленькі рибки потерпають від нападу акул, які безжалісно ковтають всю морську живність. Головний герой роману Килич та його земляки пропонують мирним способом вирішити проблему, однак акули, змовившись з восьминогами не хочуть йти на поступки і продовжують нападати на мирних риб. Однак кмітливий Килич знаходить вихід з ситуації. Він зі своїми друзями та родичами заманює акул у сітки, які приготували для риб люди. Кінець роману дуже зворушливий, юного Килича величають як героя, але він відмовляється від почесностей, тому що під час визвольної операції загинув його улюблений брат Міні.

Читаючи роман, можна зробити висновок про те, що його текст наповнений аксіологічними

мотивами. Автор зображує ширю дружбу риб, уважне ставлення молоді до батьків, сміливість та відвертість, руйнівні наслідки війни тощо. Однак найяскравіше зображуються мотиви патріотизму, любові до країни та, звичайно, свободи. В кінці твору автор каже:

«Kendi hürriyetimizi koruduğumuz gibi başkalarının hürriyetine de saygı duymasını bilmeliyiz. Hürriyet engin bir duygudur. İnsanların kafasından bunu söküp atmak mümkün değildir».

«Ми повинні поважати свободу інших так – як захищаємо власну. Свобода – це глибоке відчуття. Його неможливо просто так взяти і викоринити з людського розуму» [4, с. 96].

Принципова цінність свободи в найрізноманітніших її проявах – це одне з фундаментальних понять, що формує сучасну цивілізацію. Тому у своєму романі «Підводна країна» Явуз Бахадироглу наголошує на аксіологічному аспекті свободи, що важлива для кожного свідомого громадянина Туреччини. Він підводить дітей до розуміння свободи як великого дару, що подарований людям Богом, якого ніхто немає права забрати, висвітлюючи це дитячим казковим способом.

Ще один роман Явуза Бахадироглу, у якому яскраво виражена лінія аксіологічності – «Я стану лікарем». Цей твір розповідає про маленького хлопчика, якого звали Аділь. Головний герой роману переживає складне дитинство, адже у його вісім років помирає батько, матері приходить тяжко працювати, щоб прогодувати сім'ю. Однак хлопець не скаржиться на долі і всіма своїми маленькими силами допомагає матері. Через нестачу коштів на їжу і через тяжку працю мати захворіла. Та знайшовся добрий чоловік-аптекарь, що прийняв Аділья і його матір до себе жити в заміні на те, що хлопчик буде доглядати за його малюком, який залишився без матері. Все було добре, аптекарь Шереф навіть приносив препарати для лікування матері Аділья, однак їх знову спіткала біда. Шереф прибираючи в аптеці впав зі сходів і помер. Теща Шерефа вигнала хлопчика з матір'ю з дома і забрала малюка. Повернувшись в село, в якому сім'я мешкала раніше син з мамою побачили, що їх будинок розвалила буря. Їм знову довелося переїхати до родича, Аділеного дядька – Коруджу. Мамі ставало гірше, хвороба прогресувала, на лікування коштів не було, хоч юнак працював з дядьком на полі з ранку до ночі. Одного дня по серлі розійшлася чутка, що приїхав сюди новий лікар. Аділь з дядьком зразу ж відправили матір на огляд до цього лікаря. Справи були кепські, жінка була в поганому стані, їм могли допомогти тільки дорогі ліки з Німеччини,

на які у хлопця і його родича не було коштів. Зворушливою постає сцена розмови лікаря з хлопцем, де той благає про допомогу мамі і говорить, що він ладен себе продати заради життя матері.

«Siz yazın o ilacı. Ben ne yapar yapar para bulurum. Gerekirse satılırım. Evet satılırım. Bir zengine satılırım kendimi. Ömür boyu ona esir olurum. Hizmetine bakarım. Her iş gelir elimden. Ağır işler yapmaya alışkınım».

«Ви напишіть ті ліки. Щоб не було, я знайду гроші. Якщо треба буде, то продамся. Так продамся. Якомусь багатію продам себе. Впродовж свого життя буду його рабом. Буду прислужувати йому. Я все вмю робити. Я звик тяжко працювати» [2, с. 22].

Ця цитата демонструє багатий духовний світ хлопця, для якого батьки – це найбільша цінність на землі. Аділь будучи ще зовсім малим розуміє, що мама – це найдорожче, що є на світі. Він всілякими шляхами намагається вилікувати її, хоча це здається неможливим. Фінал цієї історії розгортається досить несподівано. З точки зору людських цінностей, то для лікаря, який побачив бідного юнака і його матір не залишається нічого як самому придбати ліки у Німеччині. Безкорислива допомога ставиться на перше місце серед моральних цінностей в останніх розділах твору. Автор показує читачу настільки добрими можуть бути люди і як вони без користі для себе можуть діяти на благо інших. Насамкінець лікар пропонує сім'ї поселитись у нього в будинку, сам всиновлює Аділья і навчає його медицині.

Цей роман демонструє нам історію сім'ї, що попри своє горе не відмовилась від людяності. Вони не нарікали на долю, лиш тільки просили у Бога кращого життя, і він їх почув. Явуз Бахадироглу у своєму романі на перший план виносить людські моральні та духовні цінності і підкреслює те, що людина завжди повинна бути терпеливою і вдячною Богу за своє життя.

Духовні цінності людей автор також висвітлює у своїй збірці оповідань «Бідолашна мама». Ця збірка присвячена відносинам між батьками та дітьми. Хто ж як не батьки змалку виховують дітей, навчають життю, доглядають за ними і переживають за їх життя більше ніж за своє. Так в оповіданні Явуза Бахадироглу «Даю слово, мама» можемо побачити цікавий сюжет, який демонструє любов матері до свого сина. Сермет – хлопчик, який не поважає своїх батьків і абсолютно їх не слухає, одного разу потрапляє в аварію. Лікарі ставлять під загрозу його життя, адже дитина втратила велику кількість крові. Авжеж мати робить все для того, щоб врятувати сина,

тому погоджується на переливання своєї крові у його тіло, будучи при цьому хворою. На щастя, оповідання закінчилось позитивно. Сермета з мамою виписали з лікарні і хлопець зрозумів – що найбільша цінність для дитини – це її батьки. Після трагічної події юнак почав зовсім по-іншому відноситись до батьків, став їх поважати, прислухатись до них і допомагати їм.

«Seni şimdiye kadar çok üzdüm anneciğim. Çok yaramazlıklar yapıp seni üzdüm. Beni sevdiğini hep biliyordum, ama bu kadak çok bilmiyordum...Affet anneciğim...Artık seni hiç üzmeceğim».

«Я домепер тебе дуже засмучував, мамо. Я засмучував тебе своєю неслухняністю. Я знав, що ти мене любиш, але не знав що настільки сильно... Пробач, матусю...Я більше ніколи тебе не розчарую» [3, с. 56].

Наступні оповідання Явуза Бахадироглу «Дорога матуся» та «Бідолашна мама» піднімають проблеми відречення батьків від дітей. В основному причиною цього стає кар'єра, яку вони будують за кордоном. Так тато маленької дівчинки Айнур поїхав у Німеччину, коли її мама тяжко захворіла. А в іншому оповіданні хлопчина Льяс залишився без батьків на свято матері, через їх перебування в іншій країні. Ці дві розповіді базуються на темі основних моральних цінностей людей, таких як: любов до батьків, безкорисливість, допомога іншим, широчердечність, доброта тощо. Фінал може порадувати читача, адже тато Айнур усвідомлює свою помилку і повертається додому, а Льяс розуміє, що у деяких дітей батьки померли, тому він щасливий, що може чекати на маму з татом і отримувати від них телеграми.

Отже, Явуз Бахадироглу безперечно талановитий сучасний турецький письменник, який своїми творами не тільки розважає дітей, а й висвітлює у них виховні моменти, що сприяють зростанню як особистості дитини. Здебільшого він піднімає питання духовних цінностей різних верств населення та різних за віком людей. Майже у кожному

дитячому творі письменника присутня лінія аксіологічності, яка розвиває сюжет таким чином, що дитина сама починає задумуватись над тим, що в житті головне, якими якостями повинна володіти достойна людина і чому потрібно цінувати життя таким, яким воно є.

Висновки. У республіканський період при особливому соціально-політичному устрою Туреччини дитячі поети, беручи до уваги актуальні проблеми того періоду, зверталися до різних тем. Важливі життєві питання, висвітлені у творах літераторів, що вибрали певну ідеологічно-політичну точку зору, насправді, тісно пов'язані з турецьким світом. Як поезія так і проза, несуча відповідальність за необхідність врахування потреб суспільства того періоду, розвивалася з точки зору вибору тем відповідно до умов та ідей авторів. Сприйняття і критерії відбору тем в дитячих творах літераторів у ці роки успішно стимулювали розвиток літератури того періоду. Критики відбирали найкрасивіші і найкорисніші літературні твори, які зосереджувались на меті навчання дітей, а також відповідно до легкого і приємного сприйняття їх дітьми.

Сучасна турецька дитяча література також має на меті виховання дітей, яке базується на духовних і моральних цінностях. Аналізуючи сучасні дитячі тексти Явуза Бахадироглу можемо побачити, що теми його творів безпосередньо пов'язані із теорією та практикою виховання дітей, становленням ще зовсім юних читачів як особистостей, суспільно та національно свідомих громадян, у яких повинні правильно сформуватись соціальні гендерні ролі, але особливу увагу письменник приділяє моральному становленню дітей та звертає увагу саме на їх моральні цінності.

На даному етапі свого існування турецька дитяча література переживає період активного розвитку, що знаменується розширенням тематики, стильовими розгалуженням, жанровою розмаїтістю з незамінним новаторським підходом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Akbaş O. Dünyada ve Türkiye'de çocuk edebiyatı'nın gelişimi. Ankara, 2007. 547 s.
2. Bahadıroğlu Y. Doktor olacağım. İstanbul, 2012. 78 s.
3. Bahadıroğlu Y. Fedakar annem. İstanbul, 2012. 64 s.
4. Bahadıroğlu Y. Sular altında bir ülke. İstanbul, 2012. 96 s.
5. Gökşen E. İlk çocuk romanlarımız / Aylık dil ve edebiyat dergisi. İstanbul, 1972. S. 135–141.
6. Ulusal çocuk ve gençlik edebiyatı sempozyumu / Ankara üniversitesi eğitim bilimleri fakültesi. Ankara, 2006. 1247 s.
7. III. Ulusal çocuk ve gençlik edebiyatı sempozyumu / Ankara üniversitesi çocuk ve gençlik edebiyatı uygulama ve araştırma merkezi. Ankara, 2011. 1189 s.
8. Kıbrıs İbrahim. Çocuk edebiyatı. Ankara, 2002. 540 s.
9. Onur B. Cumhuriyet'in 80. yılında disiplinlerarası bakışla Türkiye'de çocuk. Ankara, 2004. 283 s.

КІНЕМАТОГРАФІЧНИЙ ТИП НАРАЦІЇ У КІНОРОМАНІ НАРАТИВУ В РОМАНІ «LAUGHTER IN THE DARK» В. НАБОВОКА

THE CINEMATOGRAPHIC TYPE OF NARRATION IN THE MOVIE NOVEL OF THE NARRATIVE IN THE V. NABOKOV'S NOVEL «LAUGHTER IN THE DARK»

Паламар О.В.,

orcid.org/0000-0001-6969-9700

аспірантка кафедри германських мов і зарубіжної літератури

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Проводячи паралель між словесним і кінематографічним нарративом, слід маркувати, що основоположні риси кіномистецтва, як-то оптична домінанта і синтетичність, виразно корелюють із найхарактернішими рисами набоковської поетики – візуальність, образність, інтермедіальність. У статті досліджуються елементи кінематографічності нарративу в кіноромані В. Набокова. Питання аналізується в контексті вживлення кінематографічності в структуру оповіді «Laughter in the Dark». Суміжність візуальності як риси ідіостилу Набокова та візуальності як домінанти кінематографу продукує зіткнення літератури та кіно на рівнях жанровому, технічному, естетичному. Кіновекторність роману простежується на основі поєднання нарративних типів двох видів мистецтва, кінематографічність оповіді – як результат синтезу словесного (художнього) нарративу зі кінонарративом. У статті розглядається явище кінематографічної конкретизації на певних нарративних рівнях: подієвому, персонажному, структурному. Висвітлюється аспект матеріального та метафоричного перенесення просторової реальності через подієво-ситуативні елементи оповіді; оприявнюються шляхи вираження кіномистецтва через амплу героїв кінороману. Зосереджується увага на композиційному аспекті нарративу – у структуру оповіді вживлений семіотичний кінокод, кінематографічні прийоми нарративу заміщують словесні. Аналізуються типи фокалізації оповідача в кіноромані й вказується на поєднання кількох «точок зору», які спричиняють, у синтезі, витворення кінематографічної оповіді. У кіноромані відбувається заміна деяких структурних технік нарративу на кінематографічні. Акцентується на функціонуванні в «Laughter in the Dark» специфічного нарративного модусу, в якому переважають операторські прийоми, а метод «розповіді» заміщується методом «показування». Досліджується оприявлення кінематографічності художньої розповіді через застосування монтажу, кадрування, принципу сценарної побудови мізансцен.

Ключові слова: Набоков, нарратив, кінематографічність, подієвість, фокалізація, монтаж.

Drawing a parallel between verbal and cinematographic narrative, it should be noted that the fundamental features of film art, such as optical dominance and syntheticity, clearly correlate with the most characteristic features of Nabokov's poetics – visibility, imagery, intermediality. The research paper investigates the elements of cinematic narrative in V. Nabokov's cinematic novel. The issue is analyzed in the context of the implantation of cinematography in the narrative structure of «Laughter in the Dark». The contiguity of visuality as a feature of Nabokov's idiosyncrasy and visuality as a dominant of cinematograph produces a clash of literature and cinema at the genre, technical, and aesthetic levels. The cinematic nature of the novel is studied on the basis of a combination of narrative types of two types of art, the cinematic narrative – as a result of the synthesis of verbal (artistic) narrative with the film narrative. The paper considers the phenomenon of cinematic concretization at certain narrative levels: event, character, structural. This paper analyzes the aspect of material and metaphorical transfer of spatial reality through event-situational elements of the story is covered and reveals the ways of expressing the art of cinema through the role of the heroes of the film novel. The paper focuses on the compositional aspect of the narrative – a semiotic film code is implanted in the structure of the narrative; the cinematic techniques of the narrative replace the verbal ones. There are analyzed types of focalization of the narrator in the film novel and a combination of several «points of view» is indicated, which cause, in the synthesis, the production of a cinematic narrative. In the cinematic novel, some structural techniques of the narrative are replaced by cinematic ones. The emphasis is on the functioning of a specific narrative mode in «Laughter in the Dark», which is dominated by camera techniques, and the method of «narration» is replaced by the method of «showing». The paper also investigates on manifestation of the cinematic nature of the artistic narrative through the application of editing, framing, the principle of script construction of mise-en-scène.

Key words: Nabokov, narrative, cinematography, eventfulness, focalization, editing.

Постановка проблеми. Кінематографічність нарації в поетико-стильовому дискурсі В. Набокова зумовлена дихотомією впливів на її формування – від діахронічного, у контексті якого розуміємо хронологічну локацію письменника, до суто світоглядного, що зосереджується на іманентних авторському ідіостилу особливостях. Проводячи паралель між словесним і кінематографічним нарративом, слід маркувати, що осно-

воположні риси кіномистецтва, як-то оптична домінанта і синтетичність, виразно корелюють із найхарактернішими рисами набоковської поетики – візуальність, образність, інтермедіальність. Відповідно, постає питання не тільки кінематографічності прози письменника (цей аспект аналізується у чималій кількості студій), але й з'являється інтенція дослідити кінематографічність у контексті художньої розповіді Набокова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Літературознавці нерідко зауважують виразність семіотичного коду кіно в художньому дискурсі автора, говорячи про кінематографічну прозу, кіномедіальність, кінематографічність тощо. Наприклад, деякі грані суміжності кіно з творчістю Набокова розкриває А. Аппель («Nabokov's Dark Cinema»): поглинання В. Набоковим кінематографічних технік, спорідненість авторських лейтмотивів із концепціями режисера Ф. Ленга, адаптація набоковського сценарію «Lolita» до фінального варіанту нуарового фільму А. Хічкока [4].

Небезпідставно, що дослідники, як-то А. Аппель, А. Філд, Н. Букс, апелюють до специфіки жанру «Laughter in the Dark», зупиняючись на понятті кінороману. Зокрема, Н. Букс у праці про кіно як пародійну доміную «Laughter in the Dark» зауважує, що кіноприйоми Набоков втілює по-літературному, але синтезуючи із романним жанром виразальні та смислові елементи кінофільму [6]. При цьому в розвідці (та ж сама) висловлюється думка, що ця художня позиція не випадкова, але природна й закономірна, адже роман (кінороман) написаний у 30-х рр. ХХ століття, тобто час апогею становлення кінематографу [6, с. 182].

Постановка завдання. За допомогою методів спостереження та аналізу відповідного матеріалу вдається виявити елемент кінематографічності в прозі Набокова. У цій розвідці ми маємо на меті розглянути вживлення кінематографу в саму структуру оповіді. Опираючись на оприявлену в романі кіновекторність і дефініційований кіножанр, робимо спробу дослідити кінематографічність у наративі «Laughter in the Dark».

Виклад основного матеріалу. Міркуючи про жанрову особливість «Laughter in the Dark», варто оперувати терміном «кінороман» (вважаємо цілком доречним надалі застосовувати саме цей термін). Закономірно, що жанр кінороману синтезує у собі особливості як словесного, так і кінематографічного наративу. Тож, балансує між поняттями художньої (словесної) та кінематографічної оповідей, слід зважати на специфіку наративних типів. Опираючись на судження В. Шміда, висновуємо, що і літературному жанру, і кіножанру в однаковій мірі властива наративність дискурсу, проте вони різняться характером вираження: роману притаманна оповідність (рос. повествовательность), тоді як фільму – міметичність [9].

У романі «Laughter in the Dark», як уже маркувалося, відбувається не сепарація, але синтез наративів, властивих двом жанрам. Поєднання

відображається на рівнях змістовому та формальному, і є своєрідним переходом реальності в фільм, для позначення якого Н. Букс використовує дефініцію «чарівний ліхтар» [6]. На противагу традиційному кіножанру, що передбачає репрезентацію літературного мистецтва на екрані, Набоков ніби використовує метод кінофікації роману, перемістивши героя по іншу сторону реальності, як стається і в оповіданні про похід до музею, де логічні та просторово-хронологічні зв'язки руйнуються. Так, перенесення здійснюється двома паралельними шляхами – і матеріально (реально), і метафорично (магічно). У кіноромані зображено два етапи, де в першому персонаж, у результаті випадковостей, входить у кінотеатр (матеріальне переміщення), а в другому – ніби «потрапляє в полон» самого кінематографу, підкорившись світло-тіньовим законам останнього (метафоричне переміщення): *«Hardly had he entered the velvety darkness when the oval beam of an electric torch glided towards him (as usually happens) and no less swiftly and smoothly le him down the dark and gently sloping gangway, just as the light fell on the ticket in his hand, Albrnus saw the girl's inclined face and then, as he walked behind her, he dimly distinguished her very slight figure and the even swiftness of her dispassionate movements»* [8, p. 12].

У теорії наратології процес перенесення, означений фактичністю і результативністю, називають подією. Зокрема, це такий процес, що переносить персонажа через межу семантичного поля. У «Laughter on the Dark» подієвий ланцюжок поєднує в собі різні типи ситуацій – зовнішню та внутрішню. Перша (видима) реалізується тоді, коли Альбінус заходить у кінозал і помічає Марго, а інша (ментальна) – демонструє імпліцитну переміну персонажа в момент його зацікавлення дівчиною: *«Sitting down on the last seat in one of the middle rows, he glanced at her again and saw again what struck him so much – the wonderful elongated gleam of an accidentally lit eye and the outline of a cheek, tender, melting, as on dark backgrounds in very great masters»* [8, p. 241].

Подія, як елемент наративу, у «Laughter on the Dark» безпосередньо стосується кінематографу, до того ж символізує і просторовий зсув – із звичайної реальності в фільмову. Цікаво, що цей кіноприйм Набокова (перенесення реальних героїв на екран) передбачає новаторські техніки кінематографу 60-х рр. і має ознаку руйнування четвертої стіни до рівня абсурдності – Альберт Альбінус, як герою фільму Ж-Л. Годара «Вікенд», годі запитати себе: «Ви справжні чи з фільму?»

В основі розмежування між словесним (telling) та зображувальним (showing) типами оповіді, на думку В. Шміда, лежать процеси відбору та конкретизації елементів дієгезису, як-то ситуації, персонажі, дії. Якщо у випадку з романом читач самостійно заповнює «невідібрані й неконкретизовані» лакуни, то у ситуації з кінокадром за глядача вирішує оператор, дібравши необхідний ракурс зйомки [9]. Таке судження знаходить підтвердження у кіноромані «Lauther on the Dark». Зазначимо, що реципієнт зіштовхується з кінематографічною конкретизацією, вираженою через надмірну деталізацію та описовість, що взагалі характерно набоковському ідіостилі. Наприклад, через рівноцінність описів зовнішності й елементів інтер'єру (зауважимо аналогію із кінокадром) стає неможливим для читача виокремити важливість деталей. Наведемо для підтвердження ілюстрацію з кінороману: «*Margo, in a short, bright red dress with open sleeves, smiling, looked into the mirror, then turned on one leg, smoothing the back of her head [8, p. 210]*» (портрет персонажа) / ... *with shining eyes looking around the wide hallway, pistols and sabers on the wall, a beautiful dark picture, cream creton instead of wallpaper [8, p. 210]*» (деталізований опис елементів інтер'єру).

Кінематографічність персонажів кінороману виражається у двох векторах: в одних зосереджена семіотична система кінематографу, а інші – алегорично презентують його. Відібрані автором елементи дієгезису конкретизуються наратором, привертаючи в такий спосіб увагу реципієнта до фільмовості персонажів. Наприклад, у Альбінуса перед очима «*fine black rain, like the flickering of very old cinematographic tapes*» [8, p. 180], а його професія (мистецтвознавець) також корелює із кіномистецтвом: «*In general, he took cinema seriously, and even he was going to do something in this area - to create, for example, a film exclusively in Rembrandt or Goy tones*» [8, p. 180].

Прообразом Марго Петерс є тип неталановитої у акторській грі старлетки. Наратор розгортає перспективу її персонажа в кінематографі, повідомляючи, що «*the genius of her fate is a cinematic genius*» [8, с. 247], та, водночас, відображає у протиставленні пародійну домінанту «Lauther on the Dark» (бездарна акторка – кінематографічний геній). Закономірно, що Махуї, риси обличчя якої схожі на полотна великих митців, є матеріальним втіленням Кречмарового бажання: «*[...] he looked at her again and saw again what so struck him - the wonderful elongated gleam of an accidentally illuminated eye and the outline of the cheek, tender, melting, as on dark backgrounds in*

very great masters» [9, p. 112]. Більше того, вона стає обов'язковою частиною фільмової реальності Кречмара, що підтверджує «незворотність» експозиційної події: «*She stepped back and mingled with the darkness, and Kretschmar was suddenly seized with boredom and sadness*» [8, p. 110].

Так, «кінематограф» напряму керує дійовими особами: «*The cinematograph suggests not less than the author, and ale and vchinka – to diyovim persons*» [2]. Другорядні персонажі, як-от Аксель, Елізабет, Отто теж тісно пов'язані з кінематографом. Наратор навіть дає своєрідну дефініцію Акселю Рексу, характеризуючи останнього «*a sophisticated dreamer (for dreaming is also an art)*» [8, p. 28].

У кіноромані оповідач інтерпретує відчуття персонажів, використовує прийом саспенсу, помічаючи деталі кульмінаційної катастрофи, експлікує те, що читач не помітить крізь призму світогляду того чи того персонажа. Показово, що кінотеатр, у якому зустрічається Марго та Альберт, називається «Аргус» (у грецькій міфології велетень Паноптес, тобто всевидячий – син Геї-землі (Аполлодор) та син Арестора (за Фереکیدом), поцяткований безліччю очей), що асоціативно витворює відчуття перманентного стеження за персонажами.

Художній та кінематографічний типи нарації відмінні за «опосередкованістю», або «безпосередністю» оповіді (йдеться про наявність посередника (оповідача) між автором та зображуваним світом). Наратор у «Lauther in the Dark» очевидно не обмежується фіксованою «точкою зору», а застосовує три типи. Перший тип – фокалізація нульова (focalisation zéro), тобто така, яка передбачає, що наратор володіє більшою кількістю інформації, ніж персонаж [7]. Усезнаючому наратору відомі справжні (без рольової маски) дійові особи. Наприклад, коли Альберт бачить лише створений Марго «образ», оповідач багатозначно натякає на його штучність: «*However, behind this was still hidden a new, incredible distance, there was waiting for his gaze the very image that until recently many young painters so indifferently and badly painted, raising and lowering their eyes*» [8, с. 262]. Коли Альбінусу не вдається впізнати Марго на портреті, оповідач тільки підтверджує засліпленість персонажа, висновуючи: «*And that's it. He didn't understand anything*» [8, с. 262]. Наратор знає (навіть, якщо герой – ні), про кінематографічність життя персонажів. Наприклад, Марго Петерс не підозрює про свій «кінематографічний фатум», очевидний для всезнаючого (vision par derrière, за Ж. Пуйоном) наратора: «*She did not notice that in*

some sense the genius of her fate was a cinematic genius. She did not notice his presence and wave even on that spring evening, when Lewandowska first mentioned the loving provincial» [8, с. 247–248].

Перемінно в оповіді використовується внутрішня фокалізація, адже тільки крізь призму Альбінусового сприйняття читач усвідомлює заміну реального простору на кінематографічний, наприклад, як тут: «*Nothing had changed at home, and it was strange: the wife, daughter; Max belonged to exactly another era, peaceful and bright, like the landscapes of early Italians»* [8, р. 257]. Потреба у застосуванні множинної фокалізації виникає тоді, коли Бруно Кречмар «потрапляє в камеру обскура». Втративши зір, він отримує лише спотворене (перевернути) зображення світу, тобто лише те, яке проходить крізь призму сприйняття Марго: «*The window, then, is there, he said, trustingly pointing his finger at a solid wall»* [8, р. 384]. Множинність фокалізації зумовлюється також кадруванням сцен. Наприклад, автомобільну катастрофу у кіноромані відтворюють по-різному три різних епізодичних персонажі й, відповідно, читач сприймає сцену крізь призму трьох «точок зору».

Таким чином, синтезуючи різні типи фокалізації з базовою нарративною функцією (оповідь), автор замінює метод «розповіді» історії на її «показування». Цей модус нарративу Н. Фрідман ідентифікує із «об'єктивом»: імпліцитне в романі розкривається за допомогою всевидячого ока камери [7]. І. Драч зазначає, що цей принцип дії більше схожий на режисерський, адже наратор дає читачеві змогу зусібіч оцінити картину – розглядіти обстановку, почути персонажів, тож як у кінофільмі, епізоди роману монтуються [1].

Кінематографічність нарративу підсилюється також кадруванням фрагментів роману. Це прийом розщеплення цілісного простору в ізольо-

ваних один від одного кадрах» із частковим використанням множинної фокалізації, коли ситуацію зображено покадрово за допомогою погляду стороннього, пересічного персонажа [4]. В романі Набоков не пояснює факту кульмінаційного епізоду – аварії, коли Альбінус у розпачі вивозить Марго з санаторію. Натомість, використовує прийом покадрового зображення, застосовуючи техніку кліпового монтажу: «*an old woman gathering fragrant herbs on a hillock, a pilot in an "egg-yellow mail airship sailing across the blue sky to Toulon»*[9, р. 180], дружина Альбінуса, що прокинулася вранці зі відчуттям тривоги, «*noticed an ice cream man, and it was strange that he was all in white, and she was all in black»* [8, р. 180]. За аналогією, кінематографічною сценою, вбудованою відповідно до принципів фільмового кадру є і фінальний епізод роману: «*Silence. The door is wide open to the hallway. The table is pushed back, a chair lying next to the dead body of a man in a lavender suit. Browning is not visible – he is under him»* [8, р. 411]. Слід зробити примітку, що цитована мізансцена є максимально конкретним і деталізованим описом та апелює, здебільшого, до сценарної техніки.

Висновки. Отже, кінематографічність в «*Lautner in the Dark*» виявляється як експліцитно (на ідейно-тематичному рівні), так й імпліцитно (на структурному, нарративному рівні). На основі синтезу кінематографічного та словесного типів оповіді відбувається матеріальний та метафоричний зсув просторової реальності, а зображуваний дієгезис кінороману набуває кінематографічності через конкретизацію певних нарративних елементів (персонажів, подій, ситуацій). Синтез трьох типів фокалізації (нульової, внутрішньої, множинної) дає змогу нараторові «показувати» історію та поєднувати конкретні епізоди, сцени й мізансцени, діючи згідно зі законами монтажу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бернадська Н. Провитоки кінороману. *Проблеми сучасного літературознавства*. 2016. Вип.22. С. 11–26.
2. Ковалів. Літературознавча енциклопедія: в 2 т. / Авт.-укладач Ю. І. Ковалів, Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т.1. 608 с.
3. Пуніна О. Кінофікація українського літературного дискурсу (20-30-ті роки ХХ століття): монографія. Донецьк: ДонНУ, 2012. 332 с.
4. Appel A. Nabokov's Dark Cinema. Oxford University Press Inc., 1975. 334 p.
5. Boyd V. Vladimir Nabokov: The American Years. Princeton University Press, 1991. 800 p.
6. Buhks N. Magic Lantern ou Camera Obscura – roman cinématographique de V. Nabokov. *Cahiers du Monde*, 1992 33-2-3 pp. 181–205.
7. Friedman N. Point of view in fiction. *The theory of the novel*. Ed. By Stevick Ph. N.Y., 1967. P. 108–139.
8. Nabokov V. *Lautner in the Dark*. Vintage, 1989. 304 p.
9. Schmid W. *Narratology. An Introduction*. de Gruyter, Berlin, 2010. 310 p.

РЕВНОЩІ ЯК ФАКТОР ВНУТРІШНІХ І ЗОВНІШНІХ КОНФЛІКТІВ В РОДИНІ (НА ПРИКЛАДІ ОПОВІДАННЯ З. ЛЕНЦА «СУПЕРНИЦІ»)

JEALOUSY AS A FACTOR OF INTERNAL AND EXTERNAL CONFLICTS IN THE FAMILY (ON THE EXAMPLE OF «THE RIVALS» BY Z. LENTS)

Ревуцька С.К.,

orcid.org/0000-0002-8969-1295

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології та соціально-правових дисциплін
Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Стаднійчук С.В.,

orcid.org/0009-0001-0496-3969

студент

Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Вітчизняна наука, не маючи достатньої кількості перекладів українською мовою художніх творів зарубіжних письменників, тривалий час послуговувалася російськомовними перекладами, що створювало низку проблем у сприйнятті твору. Увага ж аналізу почуттів у творі-перекладі також приділена принагідно.

У межах статті детально проаналізовано усі переживання головних персонажів оповідання З. Ленца «Суперниці» у перекладі А. Роліка. Головна увага була прикута до зображення й аналізу змісту, форм і функцій емоцій, почуттів, станів і мислення жіночого образу Сандри.

Інтерпретація психіки персонажа художнього твору в оповіданні З. Ленца «Суперниці» засвідчила надзвичайно складний процес заглиблення автора в переживання персонажів. З'ясовано, що аналіз дружини головного персонажа її почуттів досить часто подається крізь бачення чоловіка, що ускладнює їх тлумачення, збільшуючи варіативність. Не спрощує цей процес і гендерний фактор: чоловічий погляд на ревності жінки присутній двічі: авторський і персонажний. При цьому сам чоловік є учасником конфліктної ситуації і причиною хвилювань Сандри. Справжньою першопричиною ревності є неупевненість у собі, яка породжує сумніви щодо щирості почуттів чоловіка, а далі додається імпульсивність і обставини. Упродовж всього твору автор простежує процес формування і вияви ревності на різних етапах, однак, в критичних моментах твору, здійснити психологічний аналіз почуттів покладає на читача. Загалом, ревності подаються не просто як руйнівний фактор у взаєминах чоловіка і дружини, а швидше як надумане переживання, породжене імпульсивністю і надмірною уявою. Недаремно для образу суперниці автор обирає не реальну жінку, а персонаж картини, при цьому наділяючи її всіма характеристиками суперниці.

Високий рівень психологічної напруги утримується від початку і до кінця оповідання як у реципієнта, так і у персонажів, що робить твори З. Ленца досить цікавими у плані дослідження психологічних процесів у художньому творі і психологізму твору загалом.

Ключові слова: психологічний аналіз, ревності, психоаналітична інтерпретація, переживання персонажа, жіночі прояви ревності.

Lacking a sufficient number of translations of foreign writers' fiction into Ukrainian, national scholarship has relied on Russian-language translations for a long time, which created a number of problems in the perception of the work. Attention to the analysis of feelings in the translated work is also paid from time to time.

The article analyses in detail all the experiences of the main characters of the story «Rivals» by Z. Lenz in translation by A. Rolik. The main attention is paid to the depiction and analysis of the content, forms and functions of emotions, feelings, states and thinking of the female character of Sandra.

The interpretation of the psyche of a character in a work of fiction in Z. Lenz's story «Rivals» shows an extremely complex process of the author's immersion in the worryings of the characters. The main character's wife's analysis of her feelings proved to be often presented through her husband's vision, which complicates their interpretation and increases their variability. The gender factor does not simplify this process either: there are two man's views on a woman's jealousy: the author's and the character's. At the same time, the man himself is a participant in the conflict situation and the cause of Sandra's worries. The real root cause of jealousy is self-doubt, which gives rise to doubts about the sincerity of a man's feelings, and then impulsiveness and circumstances can be added. Throughout the story, the author traces the process of formation and manifestation of jealousy at different stages, but at critical moments of the work, he entrusts the reader to carry out a psychological analysis of feelings. In general, jealousy is presented not just as a destructive factor in the relationship between husband and wife, but rather as a far-fetched experience generated by impulsiveness and excessive imagination. It is not for nothing that the author chooses not a real woman, but picture character for the image of a rival, while endowing her with all the characteristics of a rival.

A high level of psychological tension is maintained from the beginning to the end of the story both by the recipient and the characters, which makes Z. Lenz's works quite interesting in terms of both fiction psychological processes studying and the psychology of the work in general.

Key words: psychological analysis, jealousy, psychoanalytic interpretation, character's worryings, female manifestations of jealousy.

Постановка проблеми. Питання психоаналітичної інтерпретації художнього твору в літературознавстві не є новим. Спроби аналізувати письменників і їх персонажів були здійснені ще після виокремлення психології, як окремої науки в кінці XIX ст. Після появи праць З. Фрейда, вітчизняне літературознавство зарясніло цілою низкою праць полемічного характеру С. Балея, А. Халецького, М. Перліна та інших. За останні 30 років маємо серйозне переосмислення класичної теорії психоаналізу, методології аналізу, психологізму твору тощо. Досить обережно науковці беруться за аналіз емоційно-вольової сфери персонажів у перекладах, адже це є досить складний і прискіпливий процес вивчення емоцій, почуттів, станів, психоаналітичних прийомів зображення психіки персонажа, а, можливо, й автора тощо.

І справа не у відсутності інструментарію для подібного наукового пошуку, а скоріше у невеликій кількості перекладених текстів українською мовою. Так, поодинокі переклади оповідань Зігфріда Ленца датуються ще 1979 роком, а потім у 2016 році у журналі «Всесвіт» було надруковано ще кілька.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Зігфріда Ленца у вітчизняній науці представлена здебільшого працями лінгвістичного характеру (В. Волошук, О. Кучма,). Однією з найгрунтовніших праць у цьому напрямку є дисертація В. Волошук «Лінгвостильові особливості ідіолекту З. Ленца в малих епічних жанрах», де науковець прослідковує еволюцію ідіолекту письменника, відзначаючи при цьому мовленнєві засоби відтворення психологічного стану персонажів. Наукові розвідки А. Шаронової спрямовані на вивчення художніх образів, гуманізму письменника, його літературну діяльність у Групі 47. Романістика Зігфріда Ленца досліджена детальніше, зокрема «Урок німецької», «Перебіжчик». Так, Т. Басняк здійснила спробу аналізу солдата Вальтера Проска його мислення, спогадів, і провела паралелі із травмою самого автора, який почав писати «заради того, щоб зрозуміти, як могло статися усе те, у що я був втягнений (Друга світова війна)» [1, с. 168]. Що стосується досліджень психічних явищ персонажів (емоцій, почуттів, процесів мислення, пам'яті) чи пов'язаних із ними питань взаємовідносин між людьми у творі, то й взагалі обмаль, особливо у перекладених українською мовою текстах.

Постановка завдання. У межах цієї розвідки маємо на меті здійснити психоаналітичний аналіз головних персонажів оповідання Зігфріда Ленца «Суперниці», у перекладі українською

мовою А. Роліка. Головна увага буде прикута до зображення й аналізу змісту, форм і функцій емоцій, почуттів, станів і мислення жіночого образу Сандри.

Виклад основного матеріалу. У самій назві оповідання уже закладено основну суть конфлікту твору: зіткнення, протистояння двох жінок і пов'язані з цим переживання. Суперницями у творі виявляються образ загадкової Антонії, зображеної на картині одного з учнів Ель Греко, – з одного боку, і Сандра, дружина головного персонажа твору Детлефа Крелла, – з іншого. У тлумачних словниках «суперник» подається у декількох значеннях: «той, хто, поряд з іншим домагається кохання» і «той, хто має однакові з ким-небудь якості, достоїнства, заслуги» [2, с. 1415]. Дослідники Ленца неодноразово вказували на те, що письменник у творах часто залишає на розсуд читача певні ситуації, даючи йому можливість домислити її завершення. У випадку з назвою, маємо подібне: сприйняття першого значення змальовує в уяві читача зіткнення двох різних типів характерів, що є причиною суперництва, в іншому ж – схожі типи, але з різною духовною силою, що й спонукає до встановлення першості.

Знайомство з Антонією відбувається крізь призму сприйняття її Детлефом: це не картина, а жінка, до якої він поспішає, як на побачення. У самому описі картини-персонажа також спостерігається захоплення чоловіка не художньою майстерністю картини, а її персонажем: його манить її краса, якої він не бачив до цього, заорожує настійний погляд, в якому він читає виклик з питанням, а у скривлених губах вбачає ймовірний «біль, пов'язаний зі спогадами» [3, с. 203]. Навіть пустий стілець на картині охоронець сприймає як сигнал очікування на нього, запрошення на побачення. Тож, перед читачем не реальна людина, а образ в уяві Детлефа Крелла, що, ймовірно, є його ідеалом жінки.

Дружину він згадує мимоволі, йому вона бачиться радісною, турботливою, «імпульсивною натурою» [3, с. 203], яка наспівує зранку пісні – і все це цілком відповідає сангвіністичному темпераменту жінки, яка упевнена у собі. Цікавим є також і той факт, що у своїх спогадах Детлеф не згадує про дружину, як кохану, це дівчина, яку він уперше поцілував ще у шкільні роки, а невдовзі вони й одружилися. Про почуття з його боку мова не йдеться, шлюб був вигідним для хлопця, бо згадується неабияка допомога батьків Сандри.

Для дружини почуття чоловіка були важливими: «Сандра за будь-якої нагоди запитувала в нього, чи він її ще кохає» [3, с. 203–204]. Таке

безпричинне запитування свідчить про наявні сумніви і внутрішній конфлікт у душі жінки, який породжує її неупевненість з одного боку, а з іншого – напругу в стосунках із чоловіком: наявні сумніви у його почуттях посилюються його неоднозначною відповіддю: «А що мені ще залишається?» [3, с. 203–204].

Сандра постійно перебуває в очікуванні уваги від чоловіка і коли він привіз викрадену картину додому, вона вирішила, що то щось для неї. Її реакція неоднозначна: спочатку мовчазне заціпеніння, потім міміка недовіри, яку автор уточнює: «немов вона не вірила своїм очам» [3, с. 205]. Але ці переживання стосувалися не картини і не образу майбутньої суперниці, а швидше вчинку чоловіка, які можна тлумачити як певне розчаруванням у ньому.

Природня коректність дозволяє їй на деякий час приховати свої почуття («Було видно, що Сандра йому не повірила. Вона лише знизала плечима й повернулася у будинок» [3, с. 205].), однак довіра була зруйнована і жінка потребувала усамітнення. З гіркотою жінка відзначає, що чоловік втрачає до неї інтерес – він не прийшов у подружнє ліжко, «і не шукав, як завжди, її руки» [3, с. 205]. Її думки і фантазія завдають їй ще більшого болю («вона намагалася уявити собі, що він робить там, перед портретом, наодинці перед тим портретом» [3, с. 205]), від якого вона намагається, як дитина, сховатися під ковдру. Поступово ревності затьмарюють здорове сприйняття реальності, коли тиша не заспокоює, а навпаки нагнітає і посилює внутрішню напругу, від якої жінка намагається ніби звільнитися глибоким голосним зітханням і перевіркою чоловіка.

Детлефа вона знайшла біля картини, як і уявляла, однак від її ревного ока не приховалася чергова брехня чоловіка – він удав, що спить. Під час переживання людиною ревності досить важко передбачити, що саме може стати тим подразником, що змусить ревнивця перейти до дії. У випадку з Сандрою цим моментом стає обман чоловіка. Імпульсивна жінка спрямовує свою агресію і на персонаж картини, як суперниці (перевертає картину), і на чоловіка – її уява малює його розчарування, коли він, розплющивши очі, не побачить перед собою Антонію. Вочевидь, цим вчинком дружина робила спробу продемонструвати свої переживання, але чоловік не зреагував: «лежав мовчки» [3, с. 205].

Надалі автор знову описує переживання Сандри крізь призму бачення чоловіка, а вони, як вже переконався читач на початку твору, не зовсім збігаються із дійсністю. Так, «Йому здалося, ніби

його молода Сандра серйозно поставилася до тієї пропозиції, яка була імплементована в картині» [3, с. 205]. Пам'ятаючи опис картини на початку твору, можна припустити, що дружина мала так само прийняти пропозицію присісти на пустий стілець, «імплементувати», тобто «виконувати, здійснювати, запроваджувати в життя» [2, с. 495]. Сумнівним видається доречність використаного дієприкметника, адже частіше цей термін використовується у правовій сфері. Усе це ускладнює розуміння читачем реакції Сандри: «Побачивши вираз відторгнення на лиці Сандри, з яким вона дивилася на Антонію, хоча ту й не було видно в темряві, він тільки ще більше утвердився у своїй думці» [3, с. 205]. Чоловік пересвідчився, що дружина не удає своїх переживань, а серйозно ставиться до ситуації, а отже й жартувати її почуттями не варто.

Серйозність сприйняття картини як суперниці підтверджує і питання дружини у ліжку: «А ця жінка, Детлефе, як довго вона має залишатися тут?» [3, с. 205]. Сандру не захоплює картина як витвір мистецтва, вона прагне позбутися її якомога скоріше, адже відчуває від неї якусь загрозу, яка посилює її внутрішні сумніви і напругу в стосунках із чоловіком.

Дізнавшись правду про викрадення і суму страховки картин, неприязнь молодій дружини лише посилюється. Вона підсвідомо відчуває небезпеку, однак намагається самотужки упоратися зі своїм станом, піддаючись час від часу емоціям, докоряє чоловікові, який все більше приділяє часу і уваги Антонії: «Дивись, та не задивись, – не втрималася від насмішки Сандра» [3, с. 206].

Одного ранку жінка помітила картину у вітальні і, як констатує автор, відчула: «найбільше розчарування та особистий виклик» [3, с. 206]. При цьому найбільше її обурює поведінка чоловіка, адже сам факт того, що він повісив її «потайки, коли вона спала» [3, с. 206] ображає її. Не дивно, що це викликало й хвилю негативу у бік картини: «На якусь мить Сандра сприйняла цю жінку як загарбницю, яка дозволяла собі дивитися на неї холодно і презирливо, зі зверхністю, для якої не існувало пояснення» [3, с. 206] – затьмарена накопиченими ревностями уява ще більше поглиблювала переживання: «від цього погляду в неї спалахнула лють» [3, с. 206]. Привертає увагу добір слова перекладачем на позначення стану персонажа – найвищий щабель злості – лють. При цьому, дружина робить ще одну спробу донести до чоловіка свої почуття невдоволення його діями і зневажливим ставленням до неї, прямо заявляючи йому, що «чекає не дочекається», коли

картина покине їх дім. Непохитність і рішучість чоловіка остаточно ламає жінку – вона мовчки виходить з кімнати, тим самим демонструючи прийняття поразки. Тобто доки картина знаходилася у майстерні, жінка мирилася із її присутністю, приймаючи майстерню, як особистий простір чоловіка, а от розміщення її у спільному просторі – порушувало вже її власні.

Тривалий час, жінка приховує свою відверту ненависть до Антонії, спостерігає потай за чоловіком і його прихильністю до Антонії, що загострює ще більше її інтуїцію: «Інтуїція говорила їй, що через цю картину Детлеф змінився» і посилює страх перед майбутнім: «їй самій загрожувала якась втрата» [3, с. 206]. Сандра, переживши усі етапи ревнощів, доходить до останнього – відчаю і плачу, замовчування причин смутку від чоловіка. Констатація емоцій і почуттів персонажа, дає можливість припустити, що, відповідно до класифікації А. Волкової, Сандра перебуває на самому піку афективного глибокого переживання ревнощів, коли «афективні реакції протікають на фоні меланхолічної депресії чи гнівної агресії» [4, с. 53].

Поступово до афективної форми додається поведінкова. Чоловік помічає, що дружина страждає, змінюються й форми виявів ревнощів: з'являються «погрозливі жести, які інколи проривались у неї, коли вона проходила повз картину» [3, с. 206]. Жестикуляційно жінка намагається вести боротьбу за увагу свого чоловіка: застерезливо піднімає руку, присоромлюючи, похитує головою. Найвиразнішою формою вияву невимовного болю є наповнений слізьми погляд. І всі ці форми поступово впливають на чоловіка – він не лише спостерігає і помічає страждання дружини, а й починає співчувати їй.

Кульмінаційним моментом у творі стає ще один незвичний подружній ранок. Агресія ревнощів Сандри сягнула апогею – у відчай вона пошматувала ножем картину з прекрасним обличчям Антонії. Автор не подає перебігу думок жінки, коли вона «лежала на ліжку <...> й ридала» [3, с. 207]: чи шкодувала вона про зіпсований дорогий витвір мистецтва, чи це був стан глибокого відчаю, який вийшов з-під контролю – вона не могла пояснити свого вчинку. Більше того, автор навіть не говорить про те, як влинуло на Сандру повернення картини у музей і чи налагодилися стосунки із чоловіком. Манера З. Ленца надавати право читачеві домислити («уява читача змушена самотійно заповнювати численні текстові проєкції образів, подій та їхнього завершення, відтворених максимально стисло» [5, с. 57]) спостері-

гається в цьому випадку і в зображенні психіки персонажа. Упродовж твору дружина виявляла ревності і бажання позбутися суперниці у вигляді персонажа полотна, тож, той факт, що вона врешті решт знищила її красу і таки картина повернулася у музей можна констатувати як перемогу.

Головного чоловічого персонажа автор зображує відповідно до своїх принципів: «у своїх творах завжди прописував екстремальні ситуації, де людина мусила діяти під шаленим фізичним, моральним або політичним тиском. Де справжній вибір, у сенсі вільного вибору, відсутній, однак людина примушена до дії» [5, с. 171]. Детлефа Крелла письменник ставить у надзвичайну ситуацію, яку йому важко було й уявити, однак, коли вона сталася, він зробив свій вибір – вкрав картину, яка стала для нього символом жіночої краси.

На початку твору перед нами не просто охоронець – закоханий чоловік, почуття якого простежуються у акцентних деталях виявів психіки: хвилювання перед зустріччю: «Заплющував очі, напружувався, намагаючись набрати в легені повітря»; радість від передчуття зустрічі: «посміхався та прискорював свої кроки» [3, с. 203]. Аналізуючи автор констатує, що така хода вже не була схожа на ходу охоронця під час обходу, а на ходу чоловіка, що поспішає на зустріч. Образ на картині просто заворожує чоловіка: «його тягнуло далі. Він мусив привітати Антонію» [3, с. 203]. Стан закоханості описується дедалі більше, доходить до патологічного сприйняття образу як живої коханої людини, з якою можна говорити («часто його губи ворушилися, шепочучи щось Антонії»), піклуватися про неї («і не один раз він відчував потребу накинути цей блакитний шалик їй на плечі» [3, с. 203]).

Маючи молоду дружину, чоловік не виявляє до неї почуттів любові – ні до шлюбу, ні після. Навпаки, акцент робиться на тому, що подружні почуття для нього повинність, з ними можна жартувати. При цьому Детлеф навіть не здогадується, якого болю завдає такими жартівливими відповідями дружині і чому його почуття для неї важливі.

Чоловічі переживання, пов'язані з картиною автор описує значно детальніше. Його охоплює страх при думці, що картину теж могли викрасти під час пограбування музею: «охоплений несподіваним страхом» і тиха радість, що цього не сталося «полегшено видихнув», «підійшов до портрета, доторкнувся до її щік» [3, с. 204]. Захоплення Антонією настільки сильне, що персонаж досить швидко приймає рішення – вкрати картину, а видати цей злочин за чужий. Спрацював очевидний страх втрати об'єкта кохання, певна доля

навіть ревнощів. У процесі крадіжки спостерігаємо його упевнені і швидкі рухи, що свідчить про свідоме, хоча й «спонтанне рішення» [3, с. 204] скористатися нагодою, щоб привласнити об'єкт кохання.

Надалі читач продовжує спостерігати за дбайливим ставленням охоронця до картини: як обережно він загортає її у плащ-палатку, застеляє багажник лахміттям, обережно переносить у свою майстерню. Почуття власності настільки сильне, що він навіть з дружиною ділитися не бажає, сумнівається чи показувати: «трохи вагаючись, нерішуче відказав він» [3, с. 203], удається до брехні щодо причини появи картини вдома. Інколи читач навіть може сумніватися чи дійсно це почуття закоханості чи просто естетичне задоволення від споглядання картини, особливо, коли Детлеф широко дивується чому Сандрі не хочеться милуватися картиною, адже вона гарна. При цьому чоловік навіть не припускає думки, що у душі дружини зароджуються ревності. Своєю увагою до картини: «Його постійно тягнуло до картини, він міг довго сидіти перед нею, непорушно, задумливо, інколи з такою увагою, ніби хотів щось дізнатися чи чогось очікував» [3, с. 205] він лише загострює переживання дружини.

Бажання і почуття дружини на певний час взагалі стають не важливими для чоловіка, адже всупереч її бажанню, він вивішує портрет Антонії у вітальні, встановлюючи жорстко свої кордони: «Із цим лицем ти можеш змиритися. Поки що вона залишиться тут» [3, с. 206]. При цьому не можна сказати, що чоловікові байдуже до переживань дружини взагалі, адже саме вони стають причиною появи думки про повернення картини, проте, не на довго. Спостерігаючи за муками Сандри, він лише подумки співчуває їй, але не намагається чимось зарадити.

Такі почуття персонажа автор називає «роздвоєними», адже закоханий він був в ідеал жіночої краси – Антонію, а одружений був із Сандрою, яка не розділяла (і не могла розділити) його захоплення, що свідчить про його внутрішню боротьбу і потребу прийняти рішення.

Увесь спектр переживань ображеного чоловіка описано досить детально, без можливості домислювати реципієнту. Пошматована картина викликала спочатку глибокий смуток: «Детлеф простогнав», потім гнів: «стиснув кулаки і скрикнув», потім спробу розділити біль із коханою: «Немов бажаючи відчутти побачене, провів пальцем по порізах, і йому здалося, що його охопив невідомий біль»

[3, с. 207]. Лють його сягає апогею, коли він відчув «бажання відплати» [3, с. 207] і цілковиту рішучість відносно вчинку Сандри. Розпач і ридання дружини, зводить нанівець усі його негативні емоції і змушує «тихо запитати із гиркотою в голосі» [3, с. 207]. Він співчуває, однак навряд чи розуміє відчайдушний вчинок дружини, навпаки, продовжує її допитувати щоб «почути від неї хоч якісь пояснення» [3, с. 207]. Знов таки, автор не подає перебігу думок персонажа, коли він дивиться на заплакану дружину, і читачеві видається неоднозначною причина повернення картини до музею: чи це бажання захистити Антонію від цілковитого знищення чи забезпечення від страждань дружини. Лише маленька деталь: схвальний погляд Антонії, дає можливість припустити, що таємні зустрічі із Антонією у музеї все ж для нього важливіші, аніж почуття Сандри.

Висновки. Інтерпретація психіки персонажа художнього твору в оповіданні З. Ленца «Суперниці» засвідчила надзвичайно складний процес заглиблення автора в переживання персонажів. Особливо уважно описані зміст і форми емоцій і почуттів дружини головного персонажа. Власне аналіз її почуттів досить часто подається крізь бачення чоловіка, що ускладнює їх тлумачення, збільшуючи варіативність. Не спрощує цей процес і гендерний фактор: чоловічий погляд на ревності жінки присутній двічі: авторський і персонажний. При цьому сам чоловік є учасником конфліктної ситуації і причиною хвилювань Сандри. Справжньою першопричиною ревнощів є неупевненість у собі, яка породжує сумніви щодо щирості почуттів чоловіка, а далі додається імпульсивність і обставини. Упродовж всього твору автор простежує процес формування і вияви ревнощів на різних етапах, однак, в критичних моментах твору, здійснити психологічний аналіз почуттів покладає на читача. Загалом, ревності подаються не просто як руйнівний фактор у взаєминах чоловіка і дружини, а швидше як надумане переживання, породжене імпульсивністю і надмірною уявою. Недаремно для образу суперниці автор обирає не реальну жінку, а персонаж картини, при цьому наділяючи її всіма характеристиками суперниці.

Причини хворобливого захоплення Детлефа картиною не аналізується взагалі, адже увагою дружини чоловік не обділений. Упродовж твору часто виникає враження, що це лише почуття, що викликає картина, а не її прекрасний пер-

сонаж. Прояви психіки чоловіка стримані відносно дружини і бурхливі до Антонії, описані більш детально, в різних формах, що дає підставити сприймати ці почуття як почуття закоханого чоловіка, а не захопленого картиною поціновувача мистецтва.

Високий рівень психологічної напруги утримується від початку і до кінця оповідання як у реципієнта, так і у персонажів, що робить твори З. Ленца досить цікавими у плані дослідження психологічних процесів у художньому творі і психологізму твору загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Басняк Т. А. Роман З. Ленца «Перебіжчик»: успіх після провалу або парадокс рецептивної трансгресії. *Питання літературознавства: Науковий журнал*. Чернівці: Рута, 2019. Вип. 99. С. 166–179. URL: https://www.researchgate.net/publication/334553231_The_Novel_by_S_Lenz_Der_Uberlaufer_Success_After_Failure_or_the_Paradox_of_Receptive_Transgression
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Ленц З. Суперниці /переклад Ролік А. *Всесвіт*. №9-10. 2016. С. 203–207.
4. Антонова З. О., Левицька Т. Л., Петяк О. В. Психологічні особливості прояву ревнощів як феномену подружнього життя у студентських сім'ях. *International Academy Journal Web of Scholar*. №2 (1(31)). 2019. С. 50–56. URL: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/31012019/6320
5. Басняк Т. А. Пасіонарність малої прози: оповідання Зіґфріда Ленца «Das serbische Mädchen». *Питання літературознавства. Науковий збірник*. Випуск 96. Чернівці, 2017. С. 55–70. URL: <http://pytlit.chnu.edu.ua/article/view/119590/114478>

РОЗДІЛ 8 ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 398.87

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.40>

ХРИСТІЯНСЬКІ ІМПЕРАТИВИ В НЕОБРЯДОВОМУ УСНОПОЕТИЧНОМУ ТВОРІ: ЛЮДИНОТВОРЧА ФУНКЦІЯ

THE CHRISTIAN IMPERATIVES IN NON-RITUAL ORAL POETICS: HUMAN CREATING FUNCTION

Копаниця Л.М.,

orcid.org/0000-0002-8392-8909

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри фольклористики

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Павлова А.К.,

orcid.org/0000-0001-6214-8738

кандидат філологічних наук, доцент,

докторантка кафедри фольклористики

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено осмисленню ролі християнських імперативів у художньому моделюванні уснопоетичного твору, реалізації його магістральних функцій. Серед кола християнських моральних імперативів – уславлення, подяки, віри, надії, любові, істини тощо, представлених у фольклорних текстах, – у пропонованій праці зосереджено увагу на принципах уславлення та подяки Богові.

Автором акцентовано, що художня макросфера усної необрядової поезії виокремлює комплекс сенсотворчих інтенційних значень розуміння християнського віровчення, що розкривається в молитвах, возвеличеннях, подяках, потребі в пораді й досягненні божественної мудрості у ставленні як до самого себе, так і до інших людей.

У фольклорній свідомості відображено проєкцію духовного розвитку та всебічного вдосконалення людської природи через осмислення свого власного мікросмосу та множинності зовнішнього суперечливого світу. Внутрішнє відчуття божественної сили в ліро-епічному фольклорі осягається через прагнення дотику до вищого Абсолюту завдяки інтелектуальному та духовному потенціалу.

Поетична система традиційного твору вибудована таким чином, що оприявнюються не лише онтологічні характеристики представлених категорій буття, але й розкривається сутність ретрансльованих імперативів. На рівні консекутивності подяка за Божу допомогу в описаній помежовій ситуації передає загальну концепцію вдячності: за створення всього видимого й невидимого, за створення людей, за Божий промисел налаштування людського існування на благодатне, за віру й дар спасіння. Імператив подяки в ліро-епосі постає особливим духовним діянням, яке реалізується героями фольклорного твору, а також репрезентується як важливий християнський принцип.

Таким чином, прославлення і подяка за суттю є справами Божими, які Господь творить у людині, в яких і сама вона бере участь – почуттями серцевими, інтуїцією, розумом і волею.

Ключові слова: усна необрядова поезія, фольклорна свідомість, дума, балада, співанка-хроніка, християнський імператив, уславлення Бога, подяка, молитва.

The article is devoted to the understanding of the role of Christian imperatives in the artistic modeling of an oral poetic work, the implementation of its main functions. Among the range of Christian moral imperatives - glorification, thanksgiving, faith, hope, love, truth, etc., presented in folklore texts – the proposed work focuses on the principles of glorifying and thanking God.

The author emphasized that the artistic macrosphere of oral non-ritual poetry singles out a complex of meaning-making intentional meanings of the understanding of the Christian faith, which is revealed in prayers, glorifications, thanksgiving, the need for advice and the achievement of divine wisdom in relation to oneself and to other people.

The folklore consciousness reflects the projection of spiritual development and comprehensive improvement of human nature through the understanding of one's own microcosm and the multiplicity of the external conflicting world. The inner feeling of divine power in lyric-epic folklore is realized through the desire to touch the highest Absolute thanks to intellectual and spiritual potential.

The poetic system of the traditional work is constructed in such a way that not only the ontological characteristics of the presented categories of existence are revealed, but also the essence of the relayed imperatives is revealed. At the level of consistency, gratitude for God's help in the described border situation conveys the general concept of gratitude: for the creation of everything visible and invisible, for the creation of people, for God's providence of setting human existence on a gracious one, for faith and the gift of salvation. The imperative of gratitude in the lyric epic appears as a special spiritual act, which is realized by the heroes of the folklore work, and is also represented as an important Christian principle.

Thus, glorification and thanksgiving are essentially works of God, which the Lord creates in man, in which he himself participates - with heart feelings, intuition, mind and will.

Key words: oral non-ritual poetry, folklore consciousness, thought, ballad, chant-chronicle, Christian imperative, glorification of God, thanksgiving, prayer.

Постановка проблеми. Усна традиційна необрядова ліро-епічна поезія постає складною метасистемою, в якій вирізняються етичний та естетичний рівні в їхній багатогранній діалектиці визначальних сенсів. На основі необрядових уснопоетичних творів можна досліджувати антропологічну модель, у якій людина – це не лише суб'єкт історичного розвитку, а водночас і суб'єкт втілення божественних та моральних сил. Поряд із тим, розкриття виявлених у фольклорному тексті рефлексій уможливило окреслення не лише естетичного, морального, риторичного ідеалів, а також і християнського з усім комплексом сформованих у ході культурного поступу імперативів, оціночних уявлень, світоглядних позицій, вплив різного роду життєвих ситуацій на трансмісію основоположних підходів до осмислення магістральної тріади людина – Бог – буття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню християнських імперативів присвячено наукові студії вчених різних галузей: фольклористів, теологів, філософів, лінгвістів, лінгвокультурологів, соціологів, літературознавців тощо. Актуальними для нашого дослідження є праці П. Мацьківа, М. Гордієнка, В. Бодак, Л. Мушкетик, С. Сливки, Г. Сокіл О. Щербакової та інших науковців.

У публікаціях відомого українського мовознавця П. Мацьківа проаналізовано концептосферу БОГ як одну з найскладніших систем із поєднанням комунікативного, архетипно-міфологічного та релігійного рівнів, що реалізуються екстра-, інтралінгвістичними та іншими чинниками. У роботах зосереджено увагу на синтетичному осмисленні цієї універсальної культурної доміанти, передусім, аналізі концепту БОГ через виокремлення різнопланових фреймів із використанням діахронічного методу. У студії «Концептосфера БОГ як відображення концептуальних просторів» лінгвістом використано інтегративний підхід, оскільки авторська інтенція пов'язана з вивченням предметно-понятійних, семіотичних, аксіологічних, образних конструктів концептосфери, завдяки яким

відображено своєрідне світобачення народу, доміанти суспільної свідомості [5, с. 197–198].

Цікавою для нашого дослідження є публікація фольклористки Л. Мушкетик «Феномен народного православ'я та його вербалізація в усній словесності». Учена проаналізувала трансфер магістральних християнських постулатів на прикладі творів усної традиційної культури. Зокрема, у роботі проаналізовано езистенційно-естетичні параметри заповідей «Не збирати собі скарбів на землі», новозавітну заповідь любові, яка постає поряд і понад вірою й надією. Сутність християнської любові (агапе) та її своєрідні реінтерпретації осмислено на прикладах галицьких народних казок. Зокрема, фольклористку заінтригувала проблема моральне – аморальне в міжособистісних взаємовідносинах у аспекті «невідповідності моральної мети моральним намірам» [6, с. 550–551].

Дослідниця календарно-обрядового фольклору українства Г. Сокіл у публікації «Рецепції християнських цінностей у народнопісенній культурі українців» проаналізувала семіотику Різдва на прикладі поетичної системи обрядових величальних пісень, у яких утверджується низка християнських імперативів, зокрема імператив уславлення Бога. Авторкою наведено ілюстративний матеріал із поетичними образами «золотих яселок», «золотої коліски», символічної астральної тріади – сонця, місяця, зорі – на основі текстів народних колядок. Г. Сокіл досліджує також поетичний універсум обрядових пісень весняного циклу, зокрема, гаївок, які «привичаїлися до нового християнського календаря»: «Таке поєднання гаївкової традиції з центральним святом літургійного року містить у собі повну гармонійність – пробудження, буяння природи і Воскресіння («оживлення») Господа» [7, с. 142–145].

Постановка завдання. Антропологічна модель необрядової усної поезії постає складною, поліфункціональною структурою із представленими в ній екзистенційним, аксіологічним, концептуальним та імперативним рівнями, які оприявнюються через діалектику сенсів.

Серед важливих складових цієї ієрархічної системи – християнські імперативи, через репрезентацію яких реалізуються магістральні функції фольклорного тексту – гносеологічна, ціннісно-орієнтаційна, естетична, сугестивна, виховна, людинотворча.

Мета статті – аналіз християнських імперативів як важливих складових антропологічної моделі необрядового ліро-епічного фольклору. Зазначена мета передбачає реалізацію завдань: визначення ролі християнських імперативів у реалізації функцій уснопоетичного твору, з'ясування способів художнього втілення та прагматики імперативів уславлення та подяки Богові.

Виклад основного матеріалу. В українській художній культурі українства, як у обрядовій, так і необрядовій оприявнюється нерозривний зв'язок із божественним, вічним, прагнення оспівувати, возвеличувати, любити «Господа Бога свого всім серцем, усією душею і всією своєю думкою», адже це є першою й найважливішою заповіддю для християнина (Євангеліє від Матвія 22:37-38) [1, с. 1219].

У творах необрядового ліро-епічного фольклору розкривається сутність християнської поведінки, яка полягає в устремліннях духовного самоудосконалення з метою уподібнення Богові з його святістю та неосяжним милосердям. Насамперед, художня макросфера уснопоетичної необрядової поезії виокремлює комплекс сенсотворчих інтенційних значень розуміння християнського віровчення, що розкривається в молитвах, возвеличеннях, подяках, потребі в пораді й досягненні божественної мудрості у ставленні як до самого себе, так і до інших людей: «Тож, коли ви їсте, чи коли ви п'єте, або коли інше що робите, – усе на Божу славу робіть!» (До Коринтян 10:31) [1, с. 1414].

Уславлення, подяка, порада, благання допомоги створюють своєрідну проєкцію на справжнє життя, в центрі якого – Бог. У фольклорній свідомості відображено концепцію духовного розвитку та всебічного вдосконалення людської природи через осмислення свого власного мікрокосмосу та множинності зовнішнього суперечливого світу. Внутрішнє відчуття божественної сили в ліро-епічному фольклорі досягається через прагнення дотику до вищого Абсолюту завдяки інтелектуальному та духовному потенціалу.

Осмислення Бога та Його беззаперечної сили відбувається передусім через досягнення любові як сокровенного, бажаного почуття, сенс якого корелюється з сенсом самого буття. Важливим компонентом поетичної системи необрядового

ліро-епічного твору є модель духовного універсуму, вибудована на основі християнських імперативів, причому репрезентація такої моделі відбувається через філософську рефлексію діалектики іманентного та трансцендентного. Таким чином, фольклорна свідомість відкриває шлях до простеження еволюції від природно-матеріальної сутності людини до сутності духовної.

Дослідження багаторівневої антропологічної моделі усної необрядової ліро-епічної поезії передбачає розкриття сутності християнських імперативів, осягнення релігійності в системі морально-духовних чинників, особливостей життєвого кола людини, переживання позитивних та негативних моментів існування, наслідків власного вибору, можливості впливати на життя та формування ціннісних орієнтирів інших особистостей та всього соціуму.

Аналіз текстів ліро-епічного фольклору виявляє, що екзистенційна свідомість наратора оприявнюється через перехід від розуміння Бога як абстрактної, досконалої сутності до визнання Його господарем власного життя, а служіння Господу вбачається в пошуках власного покликання, моделюванні буття на принципах істини, добра, справедливості та любові. Серед аксіологічних понять, закладених у традиційних уснопоетичних творах, вирізняється низка психологічних феноменів: «Божий страх», «гріх», «Святий Дух», «прощення», «покаяння» тощо.

Магістральною ідеологемою християнства є ідея заповіді Бога з людством, який є сполучною ланкою між Старим та Новим заповідями, суть якого полягає в неухильному дотриманні доміантних принципів укладеного союзу. На відміну від Старого, реалізація ідей Нового завіту здійснюється в аспекті життя, вчення, страждань, хресної смерті та дивовижного Воскресіння Ісуса Христа, оскільки «так бо Бог полюбив світ, що дав Сина Свого Однородженого, щоб кожен, хто вірує в Нього, не згинув, але мав життя вічне» (Євангеліє від Івана 3:16) [1, с. 1311].

Дослідження рівнів антропологічної моделі необрядового ліро-епічного фольклору, зокрема екзистенційного та імперативного, пов'язано з виокремленням найважливіших постулатів, модусом осмислення засад християнського світогляду, адже сутність Ісуса Христа розкривається через втілення Божого Слова, тобто логосу, який є першопочатком усього сущого: і матеріального, й духовного. За К.С. Льюїсом, важливою у християнстві є віра в те, що «Христос зробить людину більш схожою на себе і, у певному сенсі, відкине її недоліки. Говорячи християн-

ською мовою, він поділиться з нами своїм «синівством», зробить нас, як і Себе, «Синами Божими» [9, с. 72]. У фольклорній свідомості акумулюється ідея єдності людини з неосяжним, створеним Богом континуумом, що уможливило діалог із Творцем, який постійно перебуває в центрі уваги. Передусім, у необрядовій ліро-епіці досягається ставлення до Божих заповідей, йдеться про уславлення Бога в різних життєвих ситуаціях, зокрема, помежових:

Приїхав я до Гамбурга, аж там спам'ятався.

Оглянувся, спам'ятався аж на тотій шифі:

«Слава Богу найвисшому, що я звідтам втікший» [8, с. 153].

Імператив Божої слави, Його величі та всемогутності вирізняється з-посеред інших констант, які представлені в художній макросфері фольклорного твору. Християнське світобачення безпосередньо вплинуло на формування мовної картини світу, вербальними ідентифікаторами світогляду постають концепти Бог, віра, любов, спасіння, церква, молитва тощо. Імперативом уславлення Бога завершується низка народних дум, зокрема, дума «Плач невольників»:

Ой, **уклоняюся** наперед **Господу Богу**,

І отаману-батькові кошовому,

І всьому товариству кривому й сердешному,

І всім головам слухаючим,

І на многії літа, до кінця віку! [9, с. 43].

Як бачимо, імператив хваління Творця в уснопоетичних творах представлений різними формами, зокрема вигуком слава, дієслівними формами теперішнього часу (уклоняюся, славлю, прославляю тощо), дієсловами майбутнього часу з формою інфінітива (будемо славити, будемо хвалити): «ach, ach, Boże spraw, / budem tia wsi chwałyty» [11, с. 93]. Представлення в нетрадиційному ліро-епічному фольклорі комунікативного акту прославлення Бога як творчої сили світобудови можна розглядати не лише з точки зору втілення світоглядних позицій автора-виконавця, його глибинного внутрішнього стану, порухів душі, а й усвідомлення причин зміни об'єктивної людської реальності. Це ще, очевидно, пов'язано з утвердженням у фольклорній свідомості не лише подяки за реальними життєвими показниками, але й результатом осмислення онтологічного структурування буття: «Чи не два горобці продаються за гріш? А на землю із них ні один не впаде без волі Отця вашого. А вам і волосся все на голові пораховано. Отож, не лякайтесь, бо вартніші ви за багатьох горобців» (Євангеліє від Матвія 10:29-31) [1, с. 1198].

Аналіз уснопоетичних текстів виявляє, що уславлення та вдячність Творцеві, водночас, є Божим планом, тією справою, яку Вседержитель реалізує в людині, її життєвому світі, а також тих інтенцій, які втілюються самою особистістю в процесі осягнення сутності світотворення та найважливішого свого покликання:

Slava tobi Boże i na wiki **slawa**,
szo my sia diwczyny krasnaja distala,
chwała tobi myłostywy,
darujże nam wik szczasływy,
a po smerti w nebi
chwału daty tebi [11, с. 310].

Аналіз поетичної системи фольклорного твору виявляє, що в комунікативній взаємодії, пов'язаній із осмисленням Божої милості й благодаті, усе актуалізується в людській природі: почуття, інтуїція, розум і воля. Прагматика концепту «Бог» у фольклорному тексті надзвичайно складна й багатогранна, оскільки пов'язана з низкою магістральних функцій, зокрема, світоглядною, виховною, естетичною, ціннісно-орієнтаційною, гносеологічною, людинотворчою.

Художня макросфера традиційного твору вибудована таким чином, що оприявнюються не лише онтологічні характеристики представлених категорій буття, але й розкривається сутність ретрансльованих імперативів. На рівні консекутивності подяка за Божу допомогу в описаній життєвій ситуації передає загальну концепцію вдячності: за створення всього видимого й невидимого, за створення людей, за Божий промисел налаштування людського існування на благодатне, за віру й дар спасіння.

Імператив подяки в ліро-епосі постає особливим духовним діянням, яке реалізується героями фольклорного твору, а також репрезентується як важливий християнський принцип. З одного боку, це може бути пов'язано з мотивами та цілями учасників комунікативного процесу, з іншого, – початком усвідомлення трансцендентного виміру буття, а також еволюцією духовного прозріння, і, зрештою, з приношенням духовних плодів. Наприклад, у думі «Втеча трьох братів з Азова, з турецької неволі» принцип подяки Творцю утверджується завдяки формульним конструктам, через побажання слухачам та всім нащадкам Божого благословення протягом усього життя:

Даруй, боже, вам, господа,

Всім слухащим на многая літа [4, с. 63].

Важливу роль у вербальній репрезентації християнських імперативів, зокрема подяки Господові, відіграють звертання або вокативи. Домінантною ознакою звертання (Боже, Ісусе,

Божий Сину, Матінко Божа, Господи) є їхній аксіологічний аспект. Серед функцій аналізованих конструкторів – оцінно-репрезентативна, комуникативна, пізнавальна та естетична, оскільки вони є своєрідним способом пізнання адресата, виокремлення його пріоритетності в світоглядних позиціях.

Вербальними репрезентаторами риторичного прийому подяки можуть виступати дієслова наказового способу із семантикою морально-етичної оцінки власного вчинку та звіряння його з кодексом християнських чеснот. Наприклад, у баладі «Ході турчин по риночку» із збірника І. Рябошапки «Відгомони віків» (1974) парубок дякує Богові за відвернення від гріха звінчатися з сестрою, яку він забрав у турчина на ринку [3, с. 75]. У розмові з дівчиною герой фольклорного твору довідався про те, що в минулому вона мала трьох братів («Одін пішов в Московщину, / Другий пішов на Вгорщину, / Третій пішов в Туреччину») [3, с. 75]:

«Дякуй Богу, що спитавси,

Що з сестрою ні звінчавси!» [3, с. 76].

На прикладі баладного тексту можна дійти висновку, що причина, яка спонукала героя твору висловлювати подяку Господеві за Його участь у вирішенні життєвої ситуації, має насамперед сотеріологічний зміст, що пов'язано з Божим планом спасіння людства. Таким чином, у художній метасистемі ліро-епічного твору розкриваються важливі духовні сенси, які полягають у рятівному характері Господніх благодіянь, зокрема, в запобіганні вчинення гріха та очищенні від гріхів. Високий рівень емотивності в фінальній частині твору вирізняється особливою прагматикою: подяка наповнена радістю усвідомленої чистоти, виконання заповідей відповідно до благодіянь Творця Всесвіту. Християнський імператив окреслюється через важливу євангельську ідеологему – утвердження віри в рятівну силу Бога, який визволяє людину від тенет гріховності, продовжуючи спасіння у всій повноті, відкриваючи шлях до життя вічного у Царстві Божому [10, с. 45–48].

Наприклад, у низці співанок-хронік на тему війни розгорнутий мовленнєвий акт подяки, яка звучить після відповіді вищих сил на моління, благання дружини та дітей до Господа, Божого Сина, Пречистої Матері, отця Миколая допомогти повернути рідну людину з поля бою живою та неушкодженою. Представлена система звертань слугує своєрідним психологічним маркером обраного сюжету. Розгорнута деталізація, натуралістичність зображення, авансування подяки та обіцянка служити Богові також підсилюють значимість життєвого факту, підкреслюють

щирість та правдивість емоцій, які виражені безпосередніми учасниками подій, ретрансльованих автором-інтерпретатором:

«Пречистая діво-мати, се твоя опіка,

Стерегла-с нашого тата, що він не каліка:

З війни до нас повернувся здоров і веселий.

Дякуєм ти, всемогучий, ти, наш, **Боже милий**» [4, с. 191].

Таким чином, на прикладі наведеного фольклорного тексту можна окреслити модель риторичного імперативу подяки: подія – інтенція зміни реальності – подяка – проєктування майбутнього. Вербальна реакція на здійснення очікуваного сприяє створенню єдиного енергетичного поля транслятор – аудиторія. Синергетичному ефекту мовленнєвому акту поради надає низка емотивно маркованих дієслів наказового способу теперішнього часу, які за семантикою відповідають мовленнєвому акту прохання, моління, благання: *напиши, прийди, допоможи, поверни*, серед них найбільшу частотність має дієслово *прийди* як благання дружини й дітей до батька, а водночас до усіх метафізичних сил здійснити очікуване.

Висновки. Аналіз текстів необрядового ліро-епічного фольклору виявляє, що християнський імператив подяки може поставати магістральною ідеологемою твору шляхом подання важливої життєвої події. Автор-виконавець через конкретні обставини реальних особистостей репрезентує думку про те, що в кожного християнина є об'єктивні обставини подякувати Богові. Такий імператив іде від першоджерела християнства: «Подяку складайте за все, бо така Божа воля про вас у Христі Ісусі» (Перше послання Ап. Павла до солунян, 5:18) [4, с. 1455].

Відповідний мовленнєвий акт – це не лише подяка за милосердя, виявлене у власному житті, але й за милість, даровану іншим людям, переживання долучення їхнього енергетичного простору до власних онтологічних і духовних сфер. Таким чином, авторська інтенція обертається навколо свідомого засвоєння аксіологічного рівня християнських засад, що відкриває шлях до реалізації гносеологічної та людинотворчої функції фольклорного твору.

Показ Божої відповіді на заклики людини до порятунку оприявнює новозавітні сенси цього поняття, адже воно пов'язано з рятівною місією Ісуса Христа, Його жертвою, і переживаннями християнина стосовно страждань Божого Сина і мученицької смерті. Водночас, актуалізація вдячного досвіду стає ідентифікатором духовної реалізації особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балади / упор. і прим. О. І. Дея та А. Ю. Ясенчук. Київ : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1987. 319 с.
2. Біблія Або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена. WORLD WIDE PRINTING, 2004. 1185–1523 с.
3. Відгомони віків / упоряд. І. Рябошапки. Бухарест : Видавництво «Критеріон», 1974. 366 с.
4. Народні думи, пісні, балади / вступна стаття, упорядкування та примітки В. Яресенка. Київ : Молодь, 1970. 335 с.
5. Мацьків П. Концептосфера БОГ як відображення концептуальних просторів. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2012. С. 197–203.
6. Мушкетик Л. Феномен народного православ'я та його вербалізація в усній словесності. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Випуск 1 (45). С. 549–557.
7. Сокіл Г. Рецепції християнських цінностей у народнопісенній культурі українців. *Chrześcijańskie dziedzictwo duchowe narodów słowiańskich. Literatura. Język. Kultura. Historia. Seria V: Monastycyzm i mistycyzm w literaturze, kulturze i języku Słowian*, red. Lilia Citko, Jarosław Ławski, Krzysztof Rutkowski, Białystok: Wydawnictwo Prymat. 2021. S. 139–152. URL: <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/handle/11320/11482>
8. Співанки-хроніки. Новини / упоряд. О.І. Дей (тексти), С.Й. Грица (мелодії). Київ : Наукова думка, 1972. 560 с.
9. Lewis C.S. *Mere christianity* / Translated into Ukrainian by Leonid Korownyk, Edited by Valentina Moravecka and Dr. Valerii Polkovsky. Ontario : Doroha Pravdy Publishers, 2005. 194 p.
10. Ludolph of Saxony. *The Life of Jesus Christ* / Translated by Milton T. Walsh. LITURGICAL PRESS Collegeville, Minnesota, 2021. Part Two. Volume 1. Chapters 1–57. 888 p.
11. *Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego, zebrał i wydał Wacław z Oleska*. Lw., 1833, cz. 1 – 59, 516 s.; cz. 2 – 185 s.

РОЗДІЛ 9 КРИМСЬКОТАТАРСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 002.2(477.75)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.41>

ПУБЛІЦИСТИКА І. ГАСПРИНСЬКОГО ЯК РУШІЙНА СИЛА ЕМАНСИПАЦІЇ ЖІНОК КРИМУ

PUBLICISTICS OF I. GASPRINSKY AS A DRIVING FORCE FOR THE EMANCIPATION OF CRIMEAN WOMEN

Днікіова Л.Ш.,

orcid.org/0009-0006-0876-0196

кандидат культурології, доцент,

доцент кафедри української мови, літератури та культури

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Бобко А.М.,

orcid.org/0009-0009-0553-9543

старший лаборант кафедри системного проектування

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Література мусульманського світу відома витонченістю, філігранністю свого художнього слова. Проте літературні твори мають не тільки естетичну силу. Вони здатні впливати на громадську думку, формуючи суспільні тенденції та настрої.

Статтю присвячено дослідженню просвітницької публіцистичної діяльності І. Гаспринського, а саме – його внеску у боротьбу за права мусульманських жінок на початку ХХ ст. Видатний просвітник і громадський діяч І. Гаспринський доклав чималих зусиль для підвищення освітнього і культурного рівня кримських татар, мав великий вплив на розвиток тюркомовних народів загалом. Заснував перше кримськотатарське періодичне видання – газету «Терджи-ман». Був основоположником прогресивного руху джадидизму. Все це зробило І. Гаспринського знаковою постаттю в процесах розвитку та формування національної самосвідомості кримотатар. Проте чільне місце в його діяльності займало жіноче питання.

Становище жінки у тогочасному мусульманському суспільстві дуже програвало у порівнянні із країнами заходу. Права жінок в усіх сферах життя були надзвичайно обмежені. І. Гаспринський виокремлював та висвітлював соціальні проблеми жіноцтва, спрямувавши свою просвітницьку роботу на їх викорінення. Його зусиллями відкривалися школи для дівчаток та популяризувалися ідеї жіночої освіти. І. Гаспринський є автором багатьох праць, що висвітлюють дане питання: книг, статей, заміток тощо. Та особливе значення відіграло видання ним першого жіночого журналу-тижневика «Алемі Нісван».

Шлях до створення журналу «Алемі Нісван» був тернистий, а проіснував він недовго. Але за цей час зумів стати культуротворчим чинником, що мав великий вплив на духовне зростання та самоусвідомлення кримськотатарських жінок і дав поштовх для подальшого розвитку.

У даній статті розглянуто основні проблеми становища жінок у мусульманському суспільстві на рубежі ХІХ–ХХ ст. та проаналізовано роль публіцистики І. Гаспринського у процесах, спрямованих на їх подолання. Використовуючи джерелознавчий і зіставний методи дослідження, відображено загальну картину впливу публіцистики І. Гаспринського на ці процеси, його поступовий, але впевнений характер, що і створило, з рештою, основу для прогресивних змін у суспільстві.

Ключові слова: Ісмаїл Гаспринський, джадидизм, просвітництво, жіноче питання, культура, періодика.

The literature of the Muslim world is known for the sophistication and filigree of its artistic word. However, literary works have more than aesthetic power. They are able to influence public opinion, forming social trends and moods.

This article is devoted to the study of the educational journalistic activity of I. Gasprinsky, namely his contribution to the struggle for the rights of Muslim women at the beginning of the 20th century. An outstanding educator and public figure, he made considerable efforts to raise the educational and cultural level of the Crimean Tatars, and had a great influence on the development of the Turkic-speaking peoples in general. He founded the first Crimean Tatar periodical, the «Terjiman» newspaper. He was the founder of the progressive movement of Jadid. All this made I. Gasprinsky a landmark figure in the processes of development and formation of Crimean Tatar national self-awareness. However, the women's issue occupied a prominent place in his activities.

The position of women in the Muslim society of that time was greatly disadvantaged in comparison with the countries of the West: women's rights in all spheres of life were extremely limited. I. Gasprinsky singled out and highlighted the social problems of women, directing his educational work to eradicate them. Through his efforts, schools for girls were opened and the ideas of women's education were popularized. I. Gasprinsky is the author of many works covering this issue: books, articles, notes etc. But his publication of the first weekly women's magazine «Aleml Nisvan» played a special role.

The path to creating «Aleml Nisvan» was thorny, and the magazine did not last long. But during this time he managed to become a cultural factor that had a great impact on the spiritual growth and self-awareness of Crimean Tatar women and gave impetus to further development.

This article examines the main problems of the position of women in Muslim society at the turn of the XIX–XX centuries and analyzed the role of I. Gasprinsky's journalism in the processes aimed at overcoming them. Using source studies and comparative research methods, the general picture of the impact of I. Gasprinsky's journalism on these processes is reflected, its gradual but sure character, which ultimately created the basis for progressive changes in society.

Key words: Ismail Gasprinsky, Jadid, enlightenment, women's issue National periodicals, culture, progress, democratization.

Постановка проблеми. Література має особливу силу впливати на процеси, що відбуваються у суспільстві, формувати їх, змінюючи і направляючи громадську думку. І найбільше це націлено на публіцистику, адже вона розрахована на широке коло читачів, цілеспрямовано піднімає суспільнозначимі питання, має систематичний, періодичний характер.

Межа XIX–XX ст. стала визначальним культуротворчим періодом в історії кримських татар, моментом гартування національної самосвідомості, визначення вектору розвитку суспільства, укладання культурних пріоритетів на покоління вперед. І в усьому кримськотатарському світі немає постаті, вплив якої на суспільні процеси у цей період був би більш значущим, ніж постать Ісмаїла Гаспринського. Просвітник, прогресивний мислитель і активний громадський діяч, він задав напрям руху освіти, культури та суспільної думки кримських татар.

Як лідер і основоположник джадидизму – релігійного та суспільно-політичного руху, потужний вплив якого поширювався далеко за межі Криму – І. Гаспринський увійшов в історії не лише кримських татар, а й усіх тюркомовних народів. Проте не меншої уваги заслуговує його діяльність як публіциста, а особливо його зусилля, спрямовані на покращення стану жіноцтва у мусульманському світі: підвищення статусу жінки, поваги до неї, рівня її освіченості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження просвітницької діяльності та спадку І. Гаспринського знайшли відображення у багатьох наукових працях. Великий внесок у формування об'єктивного уявлення про просвітницьку діяльність І. Гаспринського зробили наукові праці В. Ганкевича, М. Ільмінського, М. Каримова, І. Керима, Л. Климовича, А. Махмуртова, А. Машкевича, А. Самойловича, С. Філіппова, Н. Яблоновської та ін.

Постановка завдання. Періодичні видання, створені І. Гаспринським за роки свого існування

стали дзеркалом життя кримськотатарського народу, ввібравши багатий етнологічний, фольклорний, соціологічний матеріал, відобразивши історичні, економічні, літературні і політичні процеси. Та тексти на їх сторінках не тільки фіксували факти сучасної їм реальності, а і впливали на її творення. Діяльність І. Гаспринського стала знаковою віхою в історії не лише кримських татар, а і тюркомовних народів загалом. Особливе значення вона мала для формування сучасного статусу жінки, який пройшов довгий і стрімкий шлях розвитку порівняно із кінцем XIX – початком XX ст.

Дослідження внеску І. Гаспринського у цей процес та засобів, використаних великим просвітником для досягнення поставлених перед собою задач, і є завданням даної статті.

Виклад основного матеріалу. На межі XIX–XX ст. серед мусульманського населення активно поширювалися ідеї джадидизму. Це культурно-реформаторський та суспільно-політичний рух, спрямований на наближення ісламської культури до європейської, її модернізація відповідно до потреб і викликів сучасного суспільства. Цей рух на рубежі століть став провідним у житті мусульман. Виникнувши як ідея перебудови освітньої системи через її перехід на звуковий метод навчання, джадидизм отримав розвиток у багатьох сферах життя, ставши справді суспільним явищем. Саме активна просвітницька та публіцистична діяльність І. Гаспринського сприяла широкому поширенню цього руху серед мусульман Криму, Поволжя, Урима та Середньої Азії.

Чільне місце у дискурсі джадидизму належить аспектам, пов'язаним із жіночим рухом. Вже тоді передова кримськотатарська інтелектуальна еліта розуміла всю важливість залучення жінок до активної участі у сферах не лише культурних, а й громадських, та навіть й політичних. Проблема положення жінки у мусульманському суспільстві займає важливе місце у діяльності

І. Гаспринського, який докладав чимало зусиль для покращення тяжкого становища жіноцтва.

Для Криму кінця XIX ст. жіноче питання стало особливо гостро. Так, наприклад, проблема жіночої освіти, рівень якої був доволі низьким, ускладнювалася ще й тим, що значна частина мусульманського духовенства мала вкрай негативне ставлення до розвитку освіти жінок, вирівнювання їх соціально-культурних прав із правами чоловіків. Багато хто вважав, що навчання дівчат стане каталізатором аморальності. За законами релігії, а також тогочасними традиціями, мусульманські жінки, по суті, були рабнями своїх чоловіків, не маючи права навіть суперечити жодному слову будь-якого чоловіка. Жінці було заборонено з'являтися у товаристві з незакритим обличчям, а вдома – сидіти за одним столом із чужим чоловіком. Жінці не можна було вчитися та відвідувати школу, бувати в мечеті та на цвинтарі. Єдине право, яке мали жінки – народжувати та виховувати дітей. Також вони мали займатися домашнім побутом, допомагаючи чоловікові по господарству, але при цьому зовсім не втручаючись у його справи.

Коріння багатьох із цих заборон лежало не в шаріаті. Їх було вигадано муллами, духовенством, яким було зручно тримати жінок під владою, адже це – майже половина нації [1, с. 85].

Під впливом І. Гаспринського в Криму розгорнувся рух за соціальні права жінок. Завдяки активній позиції та зусиллям просвітника ставлення до жінок-мусульманок у суспільстві за короткий час суттєво змінилося. Одне з його досягнень – масове залучення дівчат до навчання та відкриття для них шкіл. З кожним роком кількість таких шкіл поступово збільшувалася, а найкращих учениць рекомендували до гімназій. І. Гаспринський стежив за створенням жіночих шкіл, брав безпосередню участь в їх організації та роботі, сам відкрив у Бахчисараї спеціальну школу для дівчаток, навчання у якій проходило за новими методами. Його дружина керувала жіночим гуртком рукоділля, приділяла багато уваги художньому вихованню дівчат [2, с. 192].

І. Гаспринський уважно вивчав питання жіночої освіти в історії педагогічної думки, знав праці багатьох прогресивних педагогів і мислителів, в яких розглядав аспект освіти жінок. Жіночу освіту Гаспринський представляв як складову загальної освіти народу і висунув багато важливих ідей з цього приводу. Зокрема, просвітник вважав за необхідне зобов'язати кожного муллу та мактебдара навчати дівчаток початковій грамоті та вірі.

Будучи видавцем газети «Терджиман» – першого кримськотатарського періодичного видання – з метою підтримувати інтерес до проблем жінок та постійно висвітлювати їх, І. Гаспринський публікував листи читачок, що надходили на адресу редакції. Таким чином, він відображав на сторінках часопису зростання самосвідомості жіноцтва і впливав на формування громадської думки. Виступ І. Гаспринського на захист інтересів жінок мав великий ефект в усьому мусульманському суспільстві.

Просвітник рішуче відстоював права жінок на освіту, вимагав законодавчо визначити їх соціально-економічне та культурне становище. Цій проблемі він присвятив низку праць: «Країна жінок», «Кадинлар», «Арслан-киз», «Дар-уль-Рахат мусульманлари» тощо. Публікував на сторінках «Терджиману» десятки статей та заміток, що всестороннє висвітлювали її: «Шаріат дівчинці теж дозволяє навчатися», «Вороги жінки-мусульманки», «Звернення до редакції касимівських дівчат», «Процес навчання дівчат», «До проблеми жінок», «Іслам та права жінки», «Про права жінок», «Знову про права жінок», «Становище дівчат та жінок у Криму» та ін. [3].

Його книга «Кадинлар» стала настільною, перетворившись на символ боротьби за жіночі права. Призначення книги влучно передає епіграф: «Для кожного будинку жінка як повітря потрібна. Для самої жінки наука та знання так само потрібні. Жінки повинні знати, що вони складають половину людства і тому мають велике значення. Жінка народжує дітей, грудьми годує дитину, вчить її розмовляти, виховує її. З вуст матері кожна дитина чує слова доброти, чесності та справедливості. Тому жінка – велика сила, основа сім'ї та держави» [4, с. 1].

На думку автора «Кадинлару», жінка має виконувати три типи обов'язків: бути красивою жінкою, бути хорошою дружиною, бути гарною матір'ю. Материнство, подружнє життя, обов'язки матері-виховательки – ось що визначає виняткову важливість жінки у суспільстві. Як наслідок цього – необхідність поваги до жінки, підвищення рівня її знань, рівня культури.

Щоб підняти авторитет жінок в очах спільноти та їх власних, І. Гаспринський увів до книги спеціальний розділ – «Великі жінки», де описав історичні долі видатних жінок, адже за давніх часів жінки були і на чолі держав, і впливали на політику; були і вченими, і письменницями... Він називає імена Клеопатри, Єлизавети Тюдор, королеви Вікторії... Розповідає про їх заслуги перед Батьківщиною, досягнення та звершення.

І. Гаспринський прагне показати також і роль жінки-матері у вихованні молодого покоління. Засуджує релігійний фанатизм, який обмежує шлях жінок до рівноправ'я у побуті, сім'ї, суспільному житті; закликає жінок долучатися до знань та культури, до боротьби за емансипацію. Уся книга від початку і до кінця перейнята почуттями глибокої поваги до жінки.

У 1882 р. Гаспринський опублікував статтю «Чи треба вчити жінок?», що стала програмним твором у питанні жіночої освіти. У статті автор пише: «В одному з моїх видань я мав нагоду говорити про відкриття в Тифлісі жіночого мусульманського училища, де дівчат навчатимуть наукам та рукоділлю. Викладати будуть жінки, і нога чоловіка не ступить на поріг цього закладу. З цього приводу деякі наші читачі висловлюють невдоволення. Чому не слід навчати дівчат наукам та правилам? Шаріат не забороняє. Мати чи батько, маючи кошти, зобов'язані виховувати та навчати своїх дітей, чи то дівчинка, чи хлопчик, і відповідати за них та їх вчинки. Потрібно і навіть необхідно вчити хлопців, щоб вони були хорошими чоловіками, батьками, працівниками. Так само ніщо не заважає вчити дівчат, щоб виховати гарних дружин, матерів, господинь. Наскільки вихованою та освіченою буде жінка, настільки корисною вона буде як дочка, сестра, дружина, мати». І. Гаспринський підкреслює, що шаріат не забороняє навчати жінок: «Ми народжуємося від жінки, зростаємо і починаємо говорити на руках жінки, живемо, працюємо з жінками і, нарешті, вмираємо у жінки – дружини чи матері, отримуючи останнє полегшення від них. Це гріх залишати їх темними, як тварин» [1, с. 92].

В іншій статті – «Жінка Сходу та Заходу» – Гаспринський розглядає відмінності становища жінок у суспільствах Сходу та Заходу. Він пише, що європейські жінки мають право здобувати освіту, а жінки Сходу цього права позбавлені. Серед жінок Заходу – вчителі, лікарі, поштово-телеграфні та банківські службовці, вони вибирають рівні права з чоловіками у всіх сферах життя. Східну ж жінку всього цього позбавлено. Просвітитель прагне поділитися своїми знаннями з проблем жіночої емансипації та радить брати приклад з японців: «У кожному японському селі є початкова школа, яку відвідують 81% дівчат, але японці цим не задоволені. Вони прагнуть залучити до навчання всіх дівчат. Освіту потрібно розпочинати з початкової школи, далі треба створювати середні школи, а потім вищі жіночі педагогічні інститути. В Японії в центрі уваги питання виховання моралі та добродітності, вони

докладно вивчають музику та мистецтво, вони отримали гарні результати. Нам теж потрібно навчати наукам наших дівчат, які могли б вчитися не лише у початкових та середніх школах, а й у вищих навчальних закладах».

Численними прикладами безправ'я мусульманських жінок І. Гаспринський ілюструє у статті «До становища жінок-мусульманок», неможливість для них на практиці спиратися на закони шаріату, захищає базові права жінки у подружньому житті та сім'ї. І насамкінець закликає до створення державної правової системи захисту жінок [1, с. 94].

Цю тему І. Гаспринський продовжив у статті «Де корінь зла? (питання про розлучення)», розкриваючи страшну правду: тисячі жінок зазнають утисків, приниження, навіть насильства з боку їх чоловіків-нікчем. У цій публікації просвітник не лише виносить на осуд печальні факти про становище сучасного йому суспільства, а й виступає проти мусульманського духовенства, що, безумовно, увійшло в змову з безсоромними чоловіками та прикриває їх злочини шаріатом. «Коран можна переказати одним словом, – стверджує Гаспринський, – його суть – справедливість! Усі низькі беззаконні вчинки, які прагнуть прикрити положеннями Корану, цілком і повністю суперечать Богу і Корану» [1, с. 95].

З метою вирішення соціальних жіночих проблем у мусульманському світі І. Гаспринський вирішив створити спеціалізоване періодичне видання, яке повністю було б присвячене жінці-мусульманці, її духовному розвитку та освіті. Жіночому питанню І. Гаспринський хотів присвятити журнал для мусульманок, що мав виходити під назвою «Тербіє» («Виховання»). Однак пропозиція не була підтримана владою. Отримавши відмову, І. Гаспринський робить нову спробу, цього разу зосередившись на публікації не окремого видання, а додатку до своєї газети «Терджиман», що отримав назву «Кадим» («Жінка»). Проте і це починання не увінчалось успіхом: царський цензор виступив категорично проти ініціативи Гаспринського.

Тільки завдяки своїй енергійності та авторитету І. Гаспринському все ж вдалося почати у 1910 р. видання тижневика «Алемі Нісван» («Жіночий світ»). На початку листопада 1905 р. програма жіночого журналу для кримських мусульманок була затверджена в Санкт-Петербурзі, що відкривало для цього періодичного видання широке поле можливостей [5, с. 18].

Незабаром з'явився перший експериментальний екземпляр. За виходом журналу пильно сте-

жили провідні видання Європи, що спеціалізувалися на проблемах мусульманського світу. Від моменту виходу першого екземпляра завідувачкою редакції була дочка просвітителя – Шефіка Гаспринська-Насіпбейлі.

Поряд із ознайомленням читачок з їхніми правами та обов'язками, зафіксованими у законодавчих актах, «Алемі Нісван» розповідав про новинки та нововведення у традиційних жіночих заняттях: рукоділлі, ткацтві, шовківництві й килимарстві. Усі роз'яснення супроводжувалися необхідними малюнками та кресленнями. «Алемі Нісван» давав практичні поради щодо ведення домашнього господарства, гігієни і дитячого виховання, необхідні для полегшення жіночої праці та вдосконалення сімейного побуту. Журнал розповідав про жіноче життя у різних країнах, наводячи біографії видатних жінок із портретами та малюнками. Крім того, містилися тут і відомості з «елементарних знань», оповідання, листи та запитання читачок, а також відповіді на них від редакції; висвітлювалися наукові відкриття, винаходи та новини і, нарешті, розміщувалися оголошення та реклама. Безперечно, журнал «Алемі Нісван» значно розширив кругозір кримськотатарських жінок, сприяв розвитку народної освіти серед них, становленню самосвідомості.

Поступово «Алемі Нісван» перетворився на додаток до «Терджимана», періодичність якого рухалася в напрямку до щоденності. «Алемі Нісван» же залишався тижневиком, більш-менш регулярно виходячи як додаток у 1910–1911 роках.

Висновки. У діяльності І. Гаспринського теорія просвітництва переплелася з повсякденною практикою, він поставив видавничу справу на службу поширення освіти, «на службу правді та

просвіті», як писав він у першому номері першої загальнотюркської газети «Терджиман». Засобами публіцистики великий просвітник зробив свої погляди надбанням широких мас мусульманського населення, тим самим вплинувши на формування у них національної самосвідомості, підвищення культурного та освітнього рівня.

І. Гаспринський зробив величезний внесок у справу докорінного реформування становища жінок-мусульманок, заклавши підвалини демократичної традиції у кримськотатарському національному русі. Саме завдяки його діяльності емансипація жінок Криму зробила помітний крок уперед, поступово забезпечивши їм постійні та незаперечні у мусульманському суспільстві права.

Рух на захист інтересів жінок мав значний вплив на мусульманське суспільство. Обстоюючи права жінок на освіту, І. Гаспринський вимагав законодавчо визначити їхнє соціально-економічне та культурне становище. Інструментами своєї боротьби він обрав засоби публіцистики, присвятивши висвітленню даної проблеми низку праць. Крім того, просвітник організував видання першого спеціалізованого періодичного видання, присвяченого положенню жінки-мусульманки у тодішньому суспільстві – «Алемі Нісван», значення якого важко переоцінити. Видання стало оригінальним явищем не лише кримськотатарської культури, а й культур споріднених тюркомовних народів. Журнал, безсумнівно, відіграв помітну роль у духовному розвитку кримськотатарської жінки. А численні опубліковані в ньому матеріали можуть стати основою для вивчення суті жіночого питання та ролі жінки у кримськотатарському суспільстві початку ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Яблоновська Н.В. Преса етносів Криму: проблема національного відродження і діалог культур : дис. ... докт. філол. наук. Київ, 2007. 465 с.
2. Мустафаєва Є.І. Питання жіночої освіти в педагогічній системі І. Гаспринського. *Науковий вісник Мелітопольського держ. пед. ун-ту ім. Б. Хмельницького. Сер. Педагогіка*. 2008. № 1. С. 190–197.
3. Терджиман: науково-просвітницька газета / засновник І. Гаспринський. 1883–1914. 4 полоси.
4. Гаспринський І. К'адинлар (Жінки). Бахчисарай, 1903. 18 с.
5. Ганкевич В.Ю., Шендрикова С.П. Виникнення першого кримськотатарського жіночого періодичного видання. *Культура народів Причорномор'я*. 2004. Т. 2. № 49. С. 16–19.

РОЗДІЛ 10 РЕЦЕНЗІЇ

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.42>

СЛОВОВІР У СТРУКТУРУВАННІ ТЕКСТУ

Рец.: Грещук В., Грещук О. Слововір і текст : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. університет імені Василя Стефаника, 2022. 233 с.¹

Пена Л.І.,

orcid.org/0000-0002-7154-4617

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У Вступі до рецензованої монографії зазначено, що «функціональний підхід до мовних явищ, посилення уваги до міждисциплінарних проблем зумовили актуалізацію низки проблем, які в рамках структурно-системного аналізу не могли бути поставлені або не отримували задовільного розв'язання» (с. 5). Однією з таких є неоднорідна й різноаспектна за тематикою проблематика «слововір і текст», яка «постала в результаті зіткнення, пересікання, взаємодії різних розділів сучасної науки про мову, позначеної функціоналізмом, комунікативним аспектом бачення свого об'єкта» (с. 5). Хоча в сучасній лінгвістиці вже є поодинокі публікації, що стосуються взаємозв'язків і взаємозумовленостей дериваційних і текстових категорій, однак вони мають здебільшого принагідний, побіжний характер. В українському мовознавстві першим і поки що єдиним дослідженням текстоорієнтованих функцій різних слововірних одиниць у формально-семантичній структурі тексту стала кандидатська дисертація співавторки пропонованої монографії світлої пам'яті Оксани Богданівни Грещук «Слововір у породженні тексту». Саме це її дослідження, яке навіть із відстані певного часу не втратило своєї актуальності, теоретичної і практичної цінності, є, як зазначає Василь Васильович Грещук, основою монографії «Слововір і текст». Тому вважаємо, що аналізована праця заповнює прогалину у висвітленні ролі й місця різнотипних дериваційних одиниць у процесах породження й функціонування тексту, адже «результати дослідження текстолінгвістичних потенцій слововірних конструкцій, як і можливостей текстових

категорій для лексичної деривації, по-перше, дають змогу повніше з'ясувати глибинну сутність структури і функцій тексту й лексичної деривації, а по-друге, мають важливе значення для функціональної лінгвістики» (с. 7).

Відповідно до мети і предмету дослідження монографія має чітку та вмотивовану структуру і складається з 5-ти розділів.

У першому розділі «Категорії тексту та тексто-спрямованість слововірної мотивації» (с. 11–49) розглянуто ознаки тексту як специфічного об'єкта мовознавчих студій із погляду їх реалізації слововірними засобами, зокрема йдеться про зв'язність і цілісність, розрізнену когерентність і когезію, емоційність і експресивність. Автори з'ясували текстоорієнтоване значення слововірної мотивації, що ґрунтується на її природі і сутності, на конкретних прикладах довели, що слововірна мотивація використовується і як засіб когезії тексту, і як засіб художнього образотворення та експресивізації тексту, творення його конотативного компонента. У цьому ж розділі схарактеризовано слововірні засоби прогресії, когезії та когерентності тексту: слововірна пара, слововірна парадигма, слововірне гніздо.

Другий розділ «Елементарні слововірні одиниці в структуруванні тексту» (с. 50–90) охоплює результати наукового аналізу ролі словотворчих морфем у породженні тексту, зокрема висвітлено їх лексикалізацію та актуалізацію. На основі численних ілюстрацій доведено, що деякі словотворчі суфіксальні та префіксальні форманти, що не є самостійними й функціонують не автономно, а лише у складі дериваційних структур похідних слів, можуть виокремлюватися зі слововірної структури деривата і вживатися

¹ Грещук В., Грещук О. Слововір і текст : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. університет імені Василя Стефаника, 2022. 233 с.

в мовленні як самостійні слова, тобто лексикалізуватися. Автори обґрунтовано зауважують, що «усамостійнення словотворчих морфем і функціонування їх у ролі повнозначних слів, як і цілком протилежні процеси формування дериваційних формантів із окремих слів, або «морфемізація» лексем, засвідчують тісний взаємозв'язок між лексичними, дериваційними та текстовими одиницями, взаємодію різних рівнів мови» (с. 63).

Спостереження над текстами уможливають висновок про те, що більш поширеним, ніж лексикалізація формантів, є явище різнотипної актуалізації словотвірних компонентів, підпорядкованої закономірностям породження тексту. У книзі проаналізовано різні способи і прийоми текстоорієнтованої актуалізації афіксальної частини словотвірної структури деривата, серед яких: цілеспрямоване використання в тексті низки різноосновних спільноформантних похідних слів, у яких виявляється один словотвірний тип; актуалізація словотворчих формантів шляхом нагнітання ізоструктурних дериватів; семантичне протиставлення спільнокореневих дериватів у межах єдиного словотвірного значення, реалізованого актуалізацією формально різних дериваційних формантів, тощо.

Текстоорієнтована актуалізація словотвірних ресурсів, – доводять автори, – характерна для текстів, що репрезентують художню літературу, публіцистику, розмовні жанри, меншою мірою – науковий стиль (с. 79).

Третій розділ «Похідні слова в організації тексту» (с. 91–118) присвячений розгляду ролі дериватів у текстопородженні та охоплює такі проблеми: «Деривати як текстові номінації», «Семантична компресія похідних слів у тексті», «Текстозумовлені функції синтаксичних дериватів». На основі аналізу численних яскравих прикладів-ілюстрацій дослідники доходять переконливого висновку про те, що «текстотворчі потенції похідних слів пов'язані з можливістю їх використання як вихідних елементарних лексико-номінативних ресурсів для побудови текстових одиниць різної складності та для здійснення ними різнотипних текстових номінацій. Похідні слова як одиниці найменування, виконуючи в тексті інтродуктивну, ідентифікувальну, предикатну і апелятивну функції, виступають чинником породження тексту» (с. 118).

Щодо семантичної компресії дериватів у тексті, то мовознавці висновують, що «властивість семантичного згущення похідних слів дає змогу раціонально й економно структурувати семантичну сферу тексту, уникаючи при цьому семан-

тико-граматичної громіздкості висловлювання» (с. 118). Проаналізувавши роль синтаксичних дериватів у композиції тексту, автори аргументовано довели, що ці одиниці «зумовлені текстотворчими потребами. В їх основі лежить необхідність використання ознакових слів не тільки в предикатних, а й у субстанційних позиціях. Синтаксичні деривати уможливають використання предикатних слів у суб'єктно-об'єктних відношеннях, збагачуючи текстотворчі можливості ознакових слів» (с. 118).

Четвертий розділ «Текстотворчі потенції комплексних словотвірних одиниць» (с. 119–166) репрезентовано опрацюванням таких питань: «Текстоорієнтовані функції словотвірної пари “твірне – похідне”», «Словотвірний тип і словотвірна категорія у текстотворенні», «Словотвірне гніздо і словотвірна парадигма в породженні тексту», що відповідно стали назвами підрозділів. Проаналізувавши велику кількість відповідних текстів, автори сформулювали висновок про те, що «незважаючи на те, що комплексні одиниці класифікації та опису словотвору – словотвірний тип, словотвірна категорія, словотвірне гніздо, словотвірна парадигма – ґрунтуються на парадигматичних відношеннях, вони можуть використовуватися як важливий чинник у текстотворенні. Компоненти кожної з названих комплексних одиниць на основі спільності їх формантної або кореневої частини (завдяки повторенню спільних дериваційних афіксів, що виражають єдине словотвірне значення, або кореневих морфем як носіїв спільного семантичного «гена» в рядах дериватів) можуть виконувати важливі текстотворчі функції – забезпечувати локальну зв'язність тексту, творити поетичний звукопис текстового ряду, підтримувати єдність і розгортання теми, інтегрувати частини тексту в єдине ціле, забезпечувати когерентність тексту» (с. 165–166).

У цьому розділі звернено увагу на крос-референцію, яка виявляється у пов'язуванні мовних одиниць через ототожнення їхніх денотатів, стосується формального рівня організації мовлення і фіксує всі випадки появи найменувань одного й того ж об'єкта номінації.

У творенні конотативного компонента текстової семантики разом з іншими мовними одиницями й категоріями беруть участь і словотвірні ресурси. Висвітлення цього комплексного питання представлено у п'ятому розділі монографії «Формування конотативного компонента семантики тексту словотвірними засобами» (с. 167–215), що складається з таких

підрозділів: «Системний спосіб творення конотативного компонента семантики тексту», «Оказіональний словотвір в експресивізації тексту», «Функціонування словотвірних одиниць і суб'єктивна модальність тексту». Автори виділяють та описують три основні способи експресивізації тексту за допомогою засобів словотвору: системний, або узуальний; оказіональний; функціональний. За спостереженнями дослідників, названі способи творення конотативної сфери текстової семантики у процесі породження тексту функціонують не розрізнено, а тісно взаємодіють, доповнюючи один одного. З'ясовано, що «різготипні дериваційні одиниці завдяки здатності передавати відношення до позначуваного, давати йому емоційно-оцінну кваліфікацію, здійснювати стилістичну маркованість є важливим чинником формування конотативного компонента семантики тексту» (с. 214–215).

Цікавими є твердження про оказіональний спосіб формування суб'єктивної модальності тексту, в основі якого «лежить створення емоційно-оцінного, експресивного забарвлення висловлювання,

завдяки народженню індивідуально-мовленевого деривата в тексті. Прагматичний ефект ґрунтується на цілеспрямованому відхиленні від мовної норми, на порушенні закономірностей словотворення, на номінативній факультативності і новизні оказіонального деривата, його функціональній одноразовості» (с. 222).

Актуальність висвітлюваної лінгвістичної проблеми, її новизна, використання багатої різножанрової джерельної бази, що репрезентує всі структурно-функціональні різновиди сучасної української мови (художню літературу, публіцистику, офіційно-ділове й розмовне мовлення, науковий стиль, мову засобів масової інформації) і забезпечує достовірність отриманих результатів, аргументованість, глибина аналізу, переконливість висновків, добірний науковий стиль – риси, притаманні рецензованій праці.

Отож упевнено ствердимо, що українська лінгвістика поповнилася ґрунтовним монографічним виданням, у якому різноаспектно проаналізовано реалізацію внутрішньотекстових зв'язків за допомогою словотвірних засобів.

ГРАНІ ОСМИЛЕННЯ ЕПІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ОЛЕСЯ УЛЬЯНЕНКА

[Рецензія на монографію: Штейнбук, Ф. (2022). Під «Знаком Саваофа», або «Там, де...» Ульяненко. Ч. 2. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 392 с.]

Черниш А.Є.,
orcid.org/0000-0001-6183-7312
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри журналістики та філології
Сумського державного університету

Українське літературознавство, як переконуємося з численних наукових студій, означило Олесь Ульяненка неординарним, унікальним, вельми оригінальним письменником України періоду незалежності. Утім, як видається, за усіма ярликами його письма передусім варто говорити про незручність прийняття й осмислення ульяненківського тексту, що й формує численні зацікавлення, інтерпретації та дискусії. Саме із незручності з'являється живий інтерес до того, що традиційно замовчуване або малопроговорюване, табуйоване і непристойне, занадто інтимне, сороміцьке і навіть схиблене, а то й патологічне. Відтак перед читачами постає, хоч якби парадоксально це не звучало, надскладне завдання вчитати естетику потворного із незручного тексту, що, на перший погляд, радше деструктує, аніж організує.

Осмыслити прозу Олесь Ульяненка до снаги вдумливому читачеві, здатному позбуватися стереотипів і страхів власного пізнання / відкриття / пошуку себе у тексті. Неупереджена інтерпретація його текстів означає не лише непристойні і табуйовані виміри людської екзистенції, а й різного гатунку модуси темних сторін індивіда, які, як переконуємося, є майже у кожного, хай би як ретельно не були приховувані людиною. Розвінчуванню непривабливих, непристойних, утаємничених вимірів персонажів Ульяненка присвячено чимало наукових студій, утім наукові студії Фелікса Штейнбука вирізняються дещо незвичним і навіть зухвалим аналізом тих аспектів його епічної творчості, що зазвичай залишалися «за науковим кадром», а то й взагалі нівелювалися через незручність їхнього проговорювання, низьку естетичність чи художню цінність. Своїми монографіями «Під знаком Саваофа, або «Там, де...» Ульяненко» Ф. Штейнбук доводить протилежне, відкриваючи нові грані та горизонти осмислення текстового і підтекстового у творах українського письменника.

Запропоновані монографії Ф. Штейнбука «Під знаком Саваофа, або «Та, де...» Ульяненко» (Частина 1, 2) – вельми помічні матеріали в осягненні заглибин ульяненківських космосів і світів. Обидві частини монографії – концептуальні, добре продумані, структуровані наукові студії, присвячені творчості Олесь Ульяненка. Перша частина монографії про Олесь Ульяненка вже знайшла своїх урядних читачів і поціновувачів, що засвідчено низкою фахових рецензій (Л. Горболіс, В. Дмитренко, С. Кочерга, Р. Харчук та ін.), а також відзначена премією імені Пантелеймона Куліша. Розділяючи наукове захоплення глибиною першої частини монографії, варто відзначити високу наукову цінність другої частини цієї ґрунтовної студії.

Монографія Ф. Штейнбука «Під знаком Саваофа», або «Там, де...» Ульяненко» (Частина 2) закономірно продовжує літературознавче осмислення глибокого потенціалу прози українського письменника. Дослідник традиційно для подібного типу наукових студій означає теоретичні засновки важливих категорій поетологічного осягнення творчості Олесь Ульяненка – композиції, художнього образу, ідеї, теми, стилю. Автор доказово обґрунтовує теоретичне розуміння базових категорій у кожному розділі (стиль, жанр, сюжет, композиція, образ, хронотоп (Розділ 1), проблематика (Розділ 2), топоси маргінальності, абсурдності, божевілля, жорстокості, ницості, сміху, відчаю, надії (Розділ 3)), здійснює огляд наукової лектури, помічної у теоретичному осмисленні зазначених категорій або наукових студій, присвячених аналізу окремих аспектів творчості Олесь Ульяненка. У монографії помітно відчувається діалог із потенційними читачами, а також дискусія і навіть полеміка з окремими дослідниками (Я. Дубинянська, Б. Пастух, О. Пуніна, О. Соловей, А. Соколова, Н. Тендітна та ін.), що нюансує або засвідчує кардинально відмінні наукові погляди Ф. Штейнбука у перепрочитанні і розкодуванні текстів Олесь Ульяненка.

¹ Штейнбук, Ф. (2022). Під «Знаком Саваофа», або «Там, де...» Ульяненко. Ч. 2. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 392 с.

Переконливою видається висловлена у монографії Ф. Штейнбуком позиція координувати категорію стилю з попередньо вдало апробованою науковцем у літературознавчому дискурсі тілесно-міметичною концепцією в осмисленні художніх творів. У фокус наукових опцій потрапило не лише тіло, а й окремі значимі тілесні субститути крові та екскрементів, змалювання яких, як переконує автор монографії, «дозволяє письменнику сягнути невірогідної глибини стосовно внутрішніх мотивів, які у такій художній інтерпретації представляють людину і її духовність у більш ніж скептичному сенсі» [с. 149]. Наукові коментарі тексту Олеся Ульяненка перебувають у єдиному смисловому зчепленні з поглядами українського письменника, з його текстами, враховуючи «зручні» і «незручні» теми і проблеми, специфіку їхнього художнього моделювання, що вимагають відповідного стильового оформлення.

У монографії «тілесно-просторова взаємодія» [с. 139] вагомо увиразнена інтерпретацією гендерних, гомосексуальних, сексуально-перверсійних проблем у текстах Олеся Ульяненка, спрямованих не на деструкцію світоставних імперативів українського суспільства, як і не на його десакралізацію, а на необхідність коректного проговорення незручних локусів тексту з описами збочень, патологій, насилля, фетишизму, німфоманії, гомосексуалізму, садизму, зоофелії тощо задля повнокартинного психодіагностування, а то й психоаналітичного розкодування складних типажів прози Олеся Ульяненка.

Цікавими видаються спостереження Ф. Штейнбука над сюжетно-композиційною структурою творів письменника, представляючи нетиповість текстової побудови ульяненківської епіки, далекої від канонічних традиціоналістських текстів із чіткою відповідністю і взаємозалежністю сюжету і композиції. У монографії переконливо проаналізовано «повсякчасне композиційне порушення лінійного розгортання описуваних пригод» [с. 48] у «Сталінці», «сюжетно-композиційні “витівки”» [с. 50] у романі «Там, де Південь», «кульмінаційний штиб» [с. 51] сюжетно-композиційної організації романів «Жінка його мрії» і «Квіти Содому», що разом із категоріями стилю та образності є питомо авторськими «родзинками», виокремлюючи прозопис Олеся Ульяненка поміж художньо-літературних пошуків і здобутків української літератури кінця XX – початку XXI ст.

Специфіку сюжетно-композиційної організації романів Ф. Штейнбук пояснює відчутним впливом соціальних обставин і непереборним

тиском тілесно-інстинктивної природи дійових осіб, що закономірно представляють і продовжують наукові пошуки автора монографії, засвідчені його попередніми студіями («Засади тілесного міметизму у текстових стратегіях постмодерністської літератури кінця XX – початку XXI століття», «Тілесність – мімезис – аналіз (Тілесно-міметичний метод аналізу художніх творів)», «Українська література у контексті тілесно-міметичного методу», «Конвергенція тілесних мікротопосів у сучасній світовій літературі»).

Акцентування на соціозумовлюючому та тілеснозорієнтованому факторах структурно-композиційного лаштунку творів українського письменника формує новітній модус наукових студій, насамперед задекларованих малопроговорюваними аспектами онтології автора та його персонажів, що потрапляють у фокус антропоцентризму, філософії духу і тіла, психоаналізу. Відтак цілком закономірно видається позиція Ф. Штейнбука в аналізі творів Олеся Ульяненка, зокрема його сюжетно-композиційної організації, що може розглядатися як «репрезентація внутрішніх інтенцій, спрямованих на проникнення засобами гранично напруженого художнього аналізу в сенси, що формуються на межі більш ніж суперечливих феноменів – суспільного і тілесного буття» [с. 58]. Соціальна ангажованість, детермінована тиском, примусом і навіть частково насиллям, разом із тілесним і духовним нуртуванням складних, травмованих і психічно нестійких персонажів виформовують претензійний, одіозний, викличний своїм натуралізмом художній модус прози Олеся Ульяненка, вміло потрактований Ф. Штейнбуком з урахуванням специфічної поетики страху, болю, приреченості, а також топосів маргінальності, абсурдності, божевілля, жорстокості, нудьги, відчаю тощо. Ці унікальні, досі малостудійовані аспекти прози Олеся Ульяненка помітно увиразнюють наукову цінність представленої монографії, що засадничо представляє дискурс естетики трагізму, змушуючи до переосмислення, переоцінки, ревізії багатьох онтологічних понять – життя, смерті, болю, страждання, страху, любові, ненависті тощо.

Вагомою теоретичною та практичною цінністю відзначається наведена Ф. Штейнбуком типологія персонажів ульяненківського тексту – маргіналів у «Сталінці» і «Там, де Південь...», «виродків та песиголовців» [с. 63], злочинців чи добродіїв, «упосліджених девіантною поведінкою та схильних до зловорожих учинків» [с. 63] у романі «Син тіні», диявольського персонажа у романі «Дофін Сатани», асоціальні індивіди у романі «Ангел

помсти», «образи фантазмагоричного штибу» [с. 72] у романі «Перли і свині», що загалом координуються зі складною типологією персонажів в українській літературі перехідного періоду, вдало засвідчену творами й інших письменників (Ю. Винничука, С. Жадана, О. Жупанського, Ю. Издрика, Ю. Покальчука, С. Процюка та ін.).

Разом із малопроговорюваними, а то й відверто замовчуваними / залишеними поза науковим фокусом темами і проблемами незручних творів Олеся Ульяненка, Ф. Штейнбук вагомо актуалізує дотепер лише побіжно означену у студіях інших дослідників суперечливу національно-автентичну природу ульяненківського тексту. Автор монографії доказово обґрунтовує його націєцентричну спрямованість, послідовно і закономірно виважуючи значимі у формуванні національного дискурсу елементи на різних рівнях текстоткладання. Ці тексти, як зауважує Ф. Штейнбук, топологічно «приналежні до українського культурно-історичного простору, для якого характерними є, з одного боку, численні постколоніальні і пострадянські узалежнення та упередження, стереотипи і кліше, фобії та страхи тощо, а з іншого – гримаси новонародженого суспільства, що борсається у недолугих спробах якщо не віднайти себе, то хоча б вижити за відмінних від попереднього досвіду умов» [с. 99–100], указуючи на украї важливу місію художнього твору не лише озвучувати проблеми, а й проговорюючи їх у тексті, змушувати

читачів до активізації внутрішніх резервів протистояти, змінювати, зрештою, діяти, щоб пропрацювати негативні досвіди і травми.

Загалом літературознавчий аналіз творчості Олеся Ульяненка у другій частині монографії Ф. Штейнбука «Під знаком Саваофа, або “Там, де ...” Ульяненко» здійснено з урахуванням «вибірково-суб’єктивного підходу» [с. 96], зумовленого індивідуальними опціями і зацікавленнями науковця текстами українського письменника. Попри представлений широкий науковий матеріал у першій та другій частинах монографії, все ж, як зізнається автор, «питань стало не менше, а більше» [с. 342], засвідчуючи очевидну багатозмістовність текстів Олеся Ульяненка і невичерпність наукових інтерпретацій та читацьких реценцій. Варто констатувати, що Ф. Штейнбук у другій частині, як і в першій частині цієї фахової і виваженої студії, попри надскладний, специфічний і незручний у сприйнятті ульяненківський текст, осмислив його за озвученим у першій частині мірилом – «справжнє мистецтво завжди існує поза моральним дискурсом» [с. 314]. Застосування цього принципу перепрочитання і розкодування прози Олеся Ульяненка употужнило енергетику наукового слова, вільного від моралізаторства, клеймування, надмірної патетики і дидактики, зробивши складний текст українського письменника зрозумілим.

НОТАТКИ

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 27
Том 3

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Оксана Молодецька*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 26,74. Замов. № 0523/310. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.